

सुदर्शना

શ્રી વિજયકેસરસૂરિ જૈન ગ્રંથમાળા ક્રમ ૫ સું

ચિત્રવાળગચ્છિય શ્રીમાન્ દેવેન્દ્ર સૂરિકૃત,

રાજકુમારી સુદર્શના

યાને

સમળી વિહાર

માગધી પ્રબંધ ઉપરથી લખનાર

પન્થાસજી શ્રી કેશરવિજયજી ગણિ.

પ્રગટ કર્તા

આચાર્યશ્રી વિજયન્યાયસૂરીશ્વરજીના

સંકલિપદેશથી

શ્રી જોટાણા જૈન સંઘ

મૂલ્ય રૂા. ૫-૦-૦

પ્રાપ્તિ સ્થાન
જૈન ઓફિસ
ભાવનગર

દ્વિતિય આવૃત્તિ
સં. ૨૦૦૭.

મુદ્રક
આનંદ પ્રેસ
ભાવનગર

૨૫૦ આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયકેસરસૂરીશ્વરજી મહારાજ

યોગશાસ્ત્ર, ધ્યાનદીપિકા, સમ્યગ્દર્શન, મલયાસુંદરી
ચરિત્ર, સુદર્શના ચરિત્ર વિગેરે અનેક ગ્રંથના કર્તા.
જન્મ સં. ૧૯૩૩ પાલીતાણાઃ દીક્ષા સં. ૧૯૫૦ વડોદરાઃ
પંચાસ પદ સં. ૧૯૬૪ મુખ્યઃ આચાર્ય પદ સં. ૧૯૮૩ જાવનગરઃ
સ્વર્ણવાસ સં. ૧૯૮૭ અમદાવાદ.

૨૫૦ આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયકેસરસૂરીશ્વરજી મહારાજ

યોગશાસ્ત્ર, ધ્યાનદીપિકા, સમ્યગ્દર્શન, મલયાસુંદરી
ચરિત્ર, સુદર્શના ચરિત્ર વિગેરે અનેક ગ્રંથના કર્તા.
જન્મ સં. ૧૯૩૩ પાલીતાણા: દીક્ષા સં. ૧૯૫૦ વડોદરા:
પંચાસ ૫૬ સં. ૧૯૬૪ મુ'બઈ: આચાર્ય પદ સં. ૧૯૮૩ ભાવનગર:
સ્વર્ણવાસ સં. ૧૯૮૭ અમદાવાદ.

પ્રસ્તાવના

ક્રમ પુરુષો પોતાનું જીવન ઉચ્ચ પંકિતએ મૂકવા સાથે પોતાને પ્રતીતિવાળા પરિચિત આત્મોપયોગી વિષયનું પરોપકારાર્થે અનેક પ્રકારે પ્રતિપાદન કરવાને પણ ચૂકતા નથી. આ વાત તેમના લોકોપયોગી પારમાર્થિક કાર્યો પરથી નિર્ણિત થઈ શકે છે.

રાજકુમારી સુદર્શનાનું જીવનવૃત્તાંત ચિત્રવાળગચ્છીય શ્રીમાન દેવેન્દ્રસૂરીશ્રીએ માગધી ભાષામાં લખેલું છે. રસિક કથા, વાર્તા કે જીવનચરિત્ર વાંચવા સાંભળવામાં પ્રીતિ ધરાવનારા અને તત્ત્વજ્ઞાનમાં પ્રવેશ નહિ કરી શકનારા જીવોની બુદ્ધિને ઉત્તેજિત કરી તત્ત્વજ્ઞાતને લાયક બનાવવામાં આચાર્યશ્રીની આકૃતિ (આ ચરિત્ર-સ્યના) ઘણી ઉપકારકર્તા છે. આ ચરિત્ર બનાવીને આચાર્યશ્રીએ પુત્રાદિ સંતતિ પ્રત્યે મમતાળુ માતાનું અનુકરણ કર્યું હોય એમ મારું માનવું છે. બીમારીના વખતમાં પુત્રવાત્સલ્ય માતા બચ્ચાંઓને કટુક ઔષધાદિ ઉપચાર કરે છે. બચ્ચાંઓ તે ઔષધ લેવાને જ્યારે આનાકાની કરે છે, ત્યારે જહાલી માતા સાકરનો મઠિા કકડો બતાવી કડવું ઔષધ પીઈ જવાને લલચાવે છે. સાકરની લાલચથી પણ કટુક ઔષધ પીતાં પરિણામે તે બાળકો નિરોગી બને છે. આજ પ્રમાણે ઉમરમાં તેમ વ્યવહારમાં પ્રૌઢ છતાં આત્મિક લાગણી ઉત્પન્ન કરે તેવા તત્ત્વજ્ઞાનમાં બાળજીવોને, આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિથી અથવા જન્મ, મરણાદિથી પીડાતાં જાણી એકાંત જનવત્સલ આચાર્યશ્રી પરિણામે સુખરૂપ છતાં વર્તમાનમાં કડવા ઔષધતુલ્ય તત્ત્વજ્ઞાનનો બોધ આપે છે, છતાં તેના ભાવી પરિણામને નહિ જાણનાર બાળકતુલ્ય જીવો જ્યારે તે તત્ત્વજ્ઞાન તરફ અણુગમો ધરાવે છે

૪

ત્યારે સાકરનાં મીઠા કાંકરા સમાન વર્તમાનમાં તત્કાળ મીઠાશ આપનાર ઉત્તમ જીવનચરિત્રો અને મનોહર આખ્યાયિકાઓ (કથાઓ) સાથે તત્ત્વજ્ઞાનનો બોધ આપે છે. કથાની રસિકતા સાથે તત્ત્વજ્ઞાનનો બોધ લઈને વિચારવાન જીવો યોગ્યતા વધવા સાથે તત્ત્વજ્ઞાનના અનુભવી થઈ પરિણામે આત્મજ્ઞાની થવારૂપ નિરોગતા પામે છે. એ રીતે પણ પરોપકારી પુરુષોનો પુરુષાર્થ ફળી-ભૂત થાય છે. આ આચાર્યશ્રીએ પણ આવું જ અનુકરણ કર્યું છે એમ મારું માનવું છે.

મલયાસુંદરી ચરિત્રની માફક આ ચરિત્રમાં એક જ વાર્તા પૂર્ણ થતાં સુધીમાં લખાયેલી નથી. પણ અનેક પ્રશ્નોક કથાઓ ધર્મ દેશનાદિ પ્રસંગમાં દાખલ કરવામાં આવી છે. આમ કરવાનું કારણ પૂર્વે જ્ઞતાવ્યું તેમ જીવોને અનેક પ્રકારે ધર્મબોધથી વાસિત કરવા એજ છે. વળી કેટલાક પ્રસંગો એવા હોય છે કે દૃષ્ટાંત આપવાથી ધણી સહેલાઈથી સમજ થવા સાથે તે સંસ્કાર દૃઢીભૂત થાય છે. આવા ધરાદાથી દાખલ કરાયેલા દૃષ્ટાંતો જીવનચરિત્રના દૂષણને બદલે ઉપદેશની સચોટ અસર કરવા માટે ભૂષણરૂપ થાય છે.

જીવનચરિત્રો સાંભળવાથી કે વાંચવાથી શું શું ફાયદાઓ થાય છે, અથવા તેમાંથી મનુષ્યોએ શું શું ગ્રહણ કરવું જોઈએ તે વાત આ ચરિત્રમાં જ પ્રસંગોપાત જણાવવામાં આવી છે. એટલે તે વિષે અહીં લખવામાં આવતું નથી.

આ ચરિત્રની ઉચ્ચાનિકા સીધી રીતે થયેલી નથી, પણ પોતાની બહેનના મરણથી પીડાતા અંતઃકરણને શાંતિ આપવા માટે ધનપાળ, ગીરનારના પહાડ ઉપર જાય છે; ત્યાં તેને વ્યંતર નિકાયની દેવી કિન્નરી સાથે મેળાપ થાય છે. તેના મુખથી ધનપાળ પાસે આ ચરિત્ર પ્રગટ થયેલું છે.

૫

આ કિન્નરી આ ચરિત્રની નાયિકા સુદર્શનના ભવની (તેની) ધાવમાતા છે. સુદર્શનના દેવભૂમિના લાંબા વખતના નિવાસમાં, આ ધાવમાતાના અનેક ભવો થયા છે. કિન્નરીના પાછલા ભવમાં તે ચંપકલતા નામની રાજકુમારી હતી. તેનો વિવાહ મહાસેન રાજ સાથે થયો હતો. આ મહાસેન રાજ, તે ધાવમાતાનો (સુદર્શનના ભવમાં) પુત્ર હતો. ચંપકલતા સાથે લગ્નની ગાંઠથી જોડાવા માટે મહાસેન રાજ સમુદ્ર સ્તરે જતો હતો તેવામાં દુર્ભાગ્યના યોગે તે વહાણ ખરાબે ચડી જવાથી વિભળ પર્વતના ખડકો સાથે અકળાઈને ભાંગી જાય છે. રાજ તે પર્વત પર ચડે છે. ચંપકલતા પણ દિવ્ય પાદુકાના યજ્ઞથી તે પહાડ પર રહેલા મંદિરમાં દર્શન કરવા આવે છે. તેને દેખી રાજ મોહિત થાય છે, પૂર્વજન્મની માતા પર મોહિત થયેલ પુત્રને જાણી સંસારની વિષમ સ્થિતિનું ભાન કરાવવા માટે ચંડવેગ મુનિ તે પહાડ પર આવે છે, આ ચંડવેગ મુનિ સુદર્શનનો નાનોભાઈ (પાછલા જન્મમાં) થાય છે. દેવનું પૂજન કરી બહાર આવતાં ચંપકલતા મુનિને દેખે છે. રાજ વૃક્ષની ઓથે છુપાઈ જાય છે. જ્ઞાની મુનિ તેને ઉદ્દેશીને ચંપકલતા આગળ ધર્મોપદેશ આપે છે. ધર્મોપદેશ આપ્યા બાદ “આ જિનમંદિર અહીં કોણે બંધાવ્યું!” આ ચંપકલતાના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં, રાજકુમારી સુદર્શનનું ચરિત્ર કે જે તે પ્રશ્ન સાથે સંયોજન હતું તે મુનિશ્રી કહી બતાવે છે. તે ચરિત્રના પ્રસંગમાં મહાસેન અને ચંપકલતાના પાછલા ભવનાં ચરિત્રો આવી જાય છે, જે સાંભળી પ્રતિબોધ પામેલો મહાસેન સાધુજીવન સ્વીકારે છે.

ચંપકલતા દેવી સુદર્શનના મોહથી ચારિત્ર ન લેતાં, સમળી-વિહામાં વારંવાર આવતી સુદર્શના દેવીના સમાગમમાં આનંદ માત્રી ગ્રહવાસમાં કુમારીપણે જીવન ગાળે છે. છેવટે દેવી સુદર્શનના મોહથી તીર્થસ્થાનમાં અધિકારીપણાનું નિયાણું કરે છે, અને મરણ પામીને કિન્નરીના ભવને પામે છે. દેવી સુદર્શનના ઉચ્ચ અધિકારીપણાની

૬

અને પોતાના હલકી જ્ઞાતના કિન્નરીપણુના પદ્મી સરખામણીથી, તેમજ માનવ જિંદગીમાં સર્વ સામગ્રી મળ્યા છતાં દેવી સુદર્શનાના મોહથી તીર્થની અધિષ્ઠાતૃ થવા કરેલા નિયાણુના કારણથી પોતાની જિંદગીનો ખરો ઉપયોગ ન કરી શકવાથી થતો કિન્નરીનો પશ્ચાત્તાપ અને પોતાની માફક માનવ જિંદગી હારી ન જવા માટે ધનપાળને કરેલી ભલામણ—આ સર્વ ખીના આ ચરિત્રની આગળ પાઞ્ચળ આવેલી છે. વચલા ભાગમાં રાજકુમારી સુદર્શનાનું જીવનચરિત્ર છે.

સમળી જેવા તિર્થયાત્રા ભવમાંથી રાજકુમારી જેવા માનવભવમાં આવવામાં નિમિત્તકારણ પરમકૃપાળુ મુનિરાજના મુખથી પંચપરમેષ્ઠિ મહામંત્ર શ્રવણ અને તેમનો પ્રમળ અસરકારક સાત્વિક બોધ હતો. તાત્વિક બોધથી પરાક્રમુખ, કર્તવ્યાકર્તવ્યના વિવેક વિનાના અને પંખી જેવા મૂઢ (અજ્ઞાન) દ્ષામાં રહેલાં પ્રાણિઓ પર પણ શાંત પ્રકૃતિવાળા મહાત્માઓના દૃઢ સંકલ્પની કેવી સચોટ અસર થાય છે તે આ કુમારીના વૃત્તાંતમાંથી નોંધ લેવા જેવું છે. રાજકુમારીના સંબંધમાં પ્રભુભક્તિનું રૂપ, જીવહિંસાનું વિષમ પરિણામ, મહાન પુરુષોની આંતર કરુણામય લાગણી અને દૃઢ સંકલ્પ, નમસ્કાર મહામંત્રનો પ્રભાવ, પૂર્વજન્મ, લાગમાર્ગ અને ગૃહસ્થાશ્રમની સરખામણી, સુદર્શનાનો વૈરાગ્ય, ગુરુ પ્રત્યેનો પૂજ્યભાવ, દ્રવ્યનો સદ્ઉપયોગ અને ધર્મમય જીવન વિગેરે દરેક પ્રસંગો મનન કરવા સાથે—આદર કરવા—ચોગ્ય છે. તે સાથે શાણી શીયળવતીનું પવિત્ર જીવન કે જે સુદર્શનાના વર્તમાન જીવન સાથે જોડાયેલું છે. તેના દરેક પ્રસંગો ઘણી બારીકાઈથી સ્મરણમાં રાખવા ચોગ્ય છે. જેમ આ ચરિત્રના પદમાં રેખા દ્રશ્ય સતી શીયળવતી છે તે સાથે મહાત્મા વિજયકુમાર મુનિ તે પણ પવિત્રતાનો એક નમૂનો છે, આ ચરિત્રના પ્રસંગમાં આવેલાં દૃષ્ટાંતો અને ઉપદેશોમાં મુખ્ય તરીકે ધન્ના, ધર્મધર્શ મુનિ, કર્મનાં વિપાકો, ગૃહસ્થોનાં નિત્ય કર્તવ્ય, જ્ઞાનદાન, અભયદાન, ધર્મોપગ્રહદાન, શીયળ

૭

ધર્મ, તપશ્ચરણ, ભાવધર્મ, જ્ઞાનરત્ન, સમ્યક્ગૃહ્ણન, ચારિત્રદર્શન આસ્તિકનાસ્તિકવાદ, જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની ઐક્યતા, અશ્વા-વખોધતીર્થ, જિનમંદિર બનાવવાની અને પૂજન કરવાની વિધિ, સમળીવિહાર, આજ્ઞાપત્ર, કિન્નરીનો સંવાદ, ધર્મધર્મનાં પ્રત્યક્ષ ફળો, કલિકાળની સ્થિતિ, ગૃહસ્થનાં આર તત્ત્વ, અગિયાર પ્રતિમા, અને ગિરનારનો સંઘ આ સર્વ વિષયોનો સમાવેશ આ ચરિત્રમાં થાય છે.

દષ્ટાંતોમાં અનંગદત્ત, મેરઘથ, વીરભદ્ર, કળાવતી, વિશ્વકુમાર, નરવિક્રમ, શ્રેયાંસકુમાર, માણદેવા, નરસુંદર, મહાબળ, જીર્ણવૃષભ અને શીયળવતીના અગિયાર પુત્રો વિગેરે વિચારપૂર્વક વાંચી અનુકરણ કરવા જેવાં છે.

કુમારી સુદર્શનાનું આખું જીવનચરિત્ર પ્રાયે પવિત્ર વિચારો અને જીવનોથી ભરપૂર છે, વિચાર કરતાં એકંદર સામાન્ય જીવોથી લઈ વિચારવાન જીવોપર્યંતના સર્વ મનુષ્યોને પોતાની લાયકતા અને લાગણીના પ્રમાણમાં ફાયદોકર્તા છે. આ માગધી ચરિત્ર સાંભળવાનો લાભ પ્રાયે કોઈકને જ મળતો હોવાથી અને તેમાં ઉપયોગી ઉપદેશ સમાયેલો હોવાથી મેં તે ચરિત્રનું ગુજરાતી ભાષામાં ભાષાંતર કર્યું છે. આ ભાષાંતર અક્ષરશઃ કરવામાં આવ્યું નથી છતાં તે સહેલાઈથી સમજી શકાય તેવું લખવા માટે કાળજી રાખવામાં આવી છે. ઓગણીસે સડસડતું ગયું ચોમાસું મારા ગુરૂ શ્રી પંચાસજી કમળવિનયજી સાથે ઊંઝામાં કરવામાં આવ્યું હતું. વખત અને શાંતિ વિશેષ હોવાથી આ ચરિત્રનું ભાષાંતર ત્યાં લખવામાં આવ્યું છે. વાંચનાર વાંચકોએ તેમાંથી શક્તિ અનુસારે યોગ્ય અનુકરણ કરવા પ્રયત્ન કરવો.

દ. પં. કેશરવિનય ગણિ,

૧૯૬૮ પોષ વદ ૧,

મુ. માણસા.

દ્વિતીયાવૃત્તિ સંબંધી બે બોલ

સાહિત્યની દુનિયામાં સ્વ. પૂ. ગુરુદેવ આચાર્યશ્રી વિજયકેશર-
સૂરિજી મહારાજનું સાહિત્ય કાંઈક નવીન જ પ્રકાશ ફેંકે છે. તેઓ-
શ્રીના રચિત સાહિત્યમાં સંસારના પ્રાણીઓ આત્માભિમુખ બની તે
માર્ગે ક્રમશઃ પ્રગતિ કરી અનંત સુખના ભોગી બને એ જ ધ્વનિ-
ગોચર થાય છે.

આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિકોણથી લખાયેલું આ સાહિત્ય અનેક જીવો-
ને રચિકર નીવડ્યું છે.

જનતાની વિશેષ માંગણી તે બાબતનું સમર્થન કરે છે.

પ્રસ્તુત “ રાજકુમારી સુદર્શના યાને સમળીવિહાર ” નામનું
પુસ્તક તેઓશ્રીની કલમે આલેખાયું છે.

સારાથે સાહિત્યને આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિ મુખ્ય રાખી બિન્ન બિન્ન
પ્રસંગોમાં બિન્ન બિન્ન રસોની પ્રતિ કરી છેવટે વૈરાગ્ય રસમાં
અન્તર્ગત કરે છે. તે જ તેઓશ્રીની કલમની વિશેષતા છે.

આત્મ કલ્યાણવાંછુ અનેક આત્માઓની જુદા જુદા સમયે આ
પુસ્તક અલબ્ધ હોવાથી તેની દ્વિતીયાવૃત્તિ કઢાવવાની મને પ્રેરણા
થયેલી તે વાત મને પણ યોગ્ય લાગવાથી વિ. સં. ૨૦૦૬ના ઝોટાણા

૯

મુકામે ચાતુર્માસ રહેતા ઝોટાણાના શ્રીસંઘને આ પુસ્તક છપાવવા સંબંધી ઉપદેશ દ્વારાએ પ્રેરણા કરી. ઝોટાણાનો શ્રીસંઘ નાનો હોવા છતાં તેઓની જ્ઞાનપિપાસા તેમજ ભાવભક્તિ બળવાન હોવાથી શ્રી સંઘે ઉદાર હાથે રૂ. ૧૬૦૦ની આર્થિક મદદ કરી. બાકીના ખુટતા રૂપિયા પાછળ સ્થિત કરેલ શુભનામાવલિ મુજબ અન્ય ભાગ્યવાન ગૃહસ્થોની મદદદારાએ આ ગ્રંથની દ્વિતીયાવૃત્તિ કઢાવવા સંબંધી શુભ તક સાંપડી છે.

પ્રાન્તે સહુ કોઇ આ ગ્રંથનું વાંચન-મનન, નિદિધ્યાસન કરી આત્મકલ્યાણને સાધે તે જ મનોકાંક્ષા-ઓ. શાન્તિ.

વિ. સં. ૨૦૦૭ના,
મહા વદિ ચતુર્દશી
તા. ૬-૩-૫૧.

}

લી. યોગનિષ્ઠ ગુરુદેવ વિજયકેશર-
સરિજી. મ. ના શિષ્ય વિજય-
ન્યાયસરિજી મહારાજ

અનુક્રમણિકા.

અકરણ.

પૃષ્ઠ.

૧	ધનપાળ અને ધન્ના	૧
૨	દૈવતાચળનો પહાડ અને સ્વાનુભવ.	૬
૩	કિન્નરીનો ઇતિહાસ રાજા મહસેન.	૧૬
૪	ચંપકલતા અને ચંડવેગ મુનિનો ઉપદેશ.... ..	૨૨
૫	આ જિનપ્રાસાદ કોણે અધ્યાવ્યો ?	૨૬
૬	સ્ત્રીરત્ન અને રાણી ચંદ્રલેખા.	૩૦
૭	સુદર્શનાનો જન્મ.	૩૬
૮	રીષભદત્ત સાર્થવાહ.	૩૯
૯	સુદર્શનાને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન.	૪૩
૧૦	જાતિ અનુભવ-પૂર્વજન્મ.	૪૮
૧૧	સુદર્શનાનો વૈરાગ્ય-પુરોહિતનો ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેવાનો ઉપદેશ. ૫૨	
૧૨	ગૃહસ્થાશ્રમ અને ત્યાગમાર્ગની તુલના. ધર્મધર્મવિચાર. ૫૭	
૧૩	સ્ત્રીરત્ન સુંદરીનું જીવનવૃત્તાંત, ...	૬૪
૧૪	શીયળવતીનું હરણ.	૬૮
૧૫	દુઃખીનો બેલી ભગવાન. સ્વધર્મનો મેળાપ.	૭૪
૧૬	ધર્મયશ ચારણ મુનિ.	૮૨
૧૭	કર્મનો વિષાક અને ધર્મોપદેશ.	૮૮
૧૮	ગૃહસ્થનાં નિત્ય કર્તવ્ય.	૯૭
૧૯	પૂર્વજન્મસ્થાને જવાનો સુદર્શનાનો આગ્રહ.	૧૦૦
૨૦	માતાનો મોહ, પુત્રીનો ક્વાસો... ..	૧૦૪
૨૧	સિંહલદ્વીપને છેવટનો નમસ્કાર... ..	૧૦૯
૨૨	વિમળગિરિનો પાહાડ-અને મહાત્માનું દર્શન.	૧૧૪

પ્રકરણ.	પૃષ્ઠ.
૨૩ વિજયકુમાર.	૧૨૯
૨૪ જ્ઞાનજ્ઞાન.	૧૩૪
૨૫ અભયજ્ઞાન.	૧૪૧
૨૬ ધર્મઉપગ્રહજ્ઞાન.	૧૫૪
૨૭ શીયળ ધર્મ...	૧૭૦
૨૮ તપશ્ચરણ	૧૯૪
૨૯ ભાવધર્મ.	૨૦૮
૩૦ ભરત્ય અને ગુરુદર્શન.	૨૫૦
૩૧ સદ્બોધ અને જ્ઞાનરત્ન.	૨૫૮
૩૨ સમ્યગ્દર્શન ખીણું રત્ન.	૨૮૪
૩૩ મિથ્યાત્વ.	૩૦૨
૩૪ સમ્યક્ ચારિત્ર ત્રીણું રત્ન.	૩૧૭
૩૫ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર ત્રણે સાથે જોષએ	૩૪૩
૩૬ અશ્વાવબોધ તીર્થ.	૩૫૬
૩૭ જિનમંદિર બનાવવાની અને પૂજન કરવાની વિધિ.	૩૬૪
૩૮ સમળીવિહાર અને આજ્ઞાપત્ર.	૩૬૭
૩૯ સુદર્શનાનું ધર્મમય જીવન અને દેવભૂમિમાં ગમન.	૩૭૫
૪૦ આપનું આગમન અહીં ક્યાંથી થયું છે ?... ..	૩૮૪
૪૧ હું અહીં શામાટે આવ્યો છું ?... ..	૩૮૪
૪૨ કિતરીનો પશ્ચાત્તાપ.	૪૦૪
૪૩ ધનપાળ અને કિતરીનો સંવાદ. ધર્મધર્મનાં પ્રત્યક્ષ રૂળ.	૪૧૦
૪૪ ગૃહસ્થનાં બાર વ્રત અને અગિયાર પ્રતિમા.	૪૨૬
૪૫ કિતરીની વિદાયગીરી અને આભાર.	૪૩૮
૪૬ ગિરનારજીનો સંઘ અને પૂર્ણાહુતિ.	૪૪૨

આ પુસ્તક છપાવવા અંગે મદદ આપનારા સખી ગૃહસ્થોની નામાવલી

શ્રી જોતાણા સંઘ સમસ્ત
હ. શેઠ ભીખાલાલ રવચંદ વિગેરે.
શેઠ ડાયાભાઈ છગનલાલ પાટણ
શા ભીખાલાલ જેઠાલાલ વાડાસીનોર
શા મણીલાલ મગનલાલ બહુચરાજી
શા સનાલાલ ઠાકરશી મેસાણા

આ રીતે આ ગ્રંથ છપાવવામાં મદદ આપનાર શ્રી જોતાણા સંઘ
અને ઉપરોક્ત ગૃહસ્થોનો આભાર વ્યક્ત કરવામાં આવે છે.

પ્રકાશક.

યોગનિષ્ઠ ગાલપ્રહ્લચારી આચાર્ય મહારાજ
શ્રીવિજયકેશરસૂરીશ્વરના પદ્મધરશિષ્ય ગાલપ્રહ્લચારી

આચાર્યશ્રી વિજયન્યાયસૂરીશ્વરજી મહારાજ

ગણિ તથા પંચરાત્રપદવી સં. ૧૯૮૬ ફાગણ સુદ ૨ સીધાર (ગુજરાત)
આચાર્ય (સૂરિપદવી) સં. ૧૯૯૨ જ્યેષ્ઠ સુદ ૨ શિવગંજ (મારવાડ, ૭ સીરાદી)
જન્મ સં. ૧૯૪૪ ૯, ગુજરાત ખાતા (તામે ખાલનપુર.)
રીક્ષા સં. ૧૯૬૫ તલેગામ ટમકેરા (દક્ષિણ પુના.)

યોગનિષ્ઠ બાલપ્રહ્લચારી આચાર્ય મહારાજ
શ્રીવિજયકેશરસૂરીશ્વરના પદ્મધરશિષ્ય બાલપ્રહ્લચારી

આચાર્યશ્રી વિજયન્યાયસૂરીશ્વરજી મહારાજ

ગણિ તથા પંન્યાસપદ્ધતી સં. ૧૯૮૬ ફગણ સુદ ૨ સીધાર (ગુજરાત)
આચાર્ય (સૂરિપદ્ધતી) સં. ૧૯૯૨ જ્યેષ્ઠ સુદ ૨ શિવગંજ (મારવાડ. જી.સીરોહી)
જન્મ સં. ૧૯૪૪ ઉ. ગુજરાત યોવા (તા.ખે પાલનપુર.)
દીક્ષા સં. ૧૯૬૫ તલેગામ ટમહેરા (દક્ષિણ પુના.)

॥ ॐ अर्ह नमः ॥

सुदर्शना

प्रकरण पष्ठं

धनपाल अने धन्ना.

अनंतविज्ञानावशुद्धरूप निरस्तमोहादिपरस्वरूपम् ।

नरामरेंद्रः कृतचारुभक्तिं नमाम तार्थशमनंतशक्तितम् ॥ १ ॥

अनंत विज्ञानवाणा, विशुद्ध आत्मस्वરूपवाणा, मोहादिपर-
स्वરूप-विभावदशाने दूर करनारा अने अनुभूय तथा દેવોના ઇંદ્રોવડે
ઉત્તમ ભક્તિ કરાતા એવા, અનંત શક્તિમાન તીર્થંકર દેવને નમ-
સ્કાર કરું છું.

સંસારના ત્રિવિધ તાપરૂપ ગ્રીષ્મ ઋતુથી પીડાયેલા જીવોને
ધર્મદેશનારૂપ પુષ્કરાવર્ત મેઘને વરસાવી શાંત કરનાર વીશમા
તીર્થંકર શ્રીમાન મુનિસુવ્રતસ્વામીને નમસ્કાર કરું છું કે જેના
શાસનમાં રાજકુમારી સુદર્શનાની ઉત્પત્તિ થયેલી છે. તેમજ
તત્ત્વજ્ઞાનદાતા શ્રીમાન ગુરુવર્યને પણ ત્રિવિધ નમસ્કાર કરું છું.

વિશાળ દક્ષિણાર્ધ ભારતવર્ષના મધ્ય ખંડમાં અનેક જગ્યા
શિખરોથી ઘેરાયેલા નંદિવર્ધન નામનો રમણિક પહાડ શાંભી રહ્યો
છે. તેના અગ્નિખૂણાના ભાગમાં હિરણ્યપુર નામનું એક મોટું શહેર

(૨)

છે. ત્યાંના લોકો આપ, આધિથી મુકાયેલાં હોય તેમ ધનાઢય અને સ્વસ્થ હતાં. મનુષ્યેની વસ્તીઓ તેમજ લક્ષ્મીના સમૂહથી તે શહેર ભરપૂર હતું.

તે શહેરમાં જિનેશ્વરની આજ્ઞા પાળનાર, તેમના કહેવ તત્ત્વમાં પ્રવીણ, અને ધર્મના કાર્યમાં આગેવાનીભર્યો ભાગ લેનાર વર્ધમાન નામનો શ્રેષ્ઠ રહેતો હતો. તેને ધર્મરૂપ ધનમાં અત્યંત પ્રીતિવાળી ધનવતી નામની પત્ની હતી. વિનય, નમ્રતા, શિયળ, સત્ય, સરવતા અને સંતોષાદિ ઉત્તમ ગુણોએ કરી, તેણીએ પોતાના પતિનું મન સ્વાધીન કરી લીધું હતું. “ખરેખર આ ગુણો સિવાય પતિને સ્વાધીન કરવાનું બીજું વશીકરણ શું હોઈ શકે ? ”

સંસારવાસના ફળરૂપ આ દંપતીને કાળાંતરે એક પુત્ર પુત્રીની પ્રાપ્તિ થઈ. “મુશિક્ષિત અને અશિક્ષિત, સદ્ગુણી અને દુર્ગુણી માતા પિતાના ગુણોને વારસો તેમના સંતાનમાં ઉતરે છે.” આ કહેવત આ બંને બાળકોના સંબંધમાં સત્ય દરી હતી. કેમકે તે બંને બાળકો સદ્ગુણી હતાં. સદ્ગુણી માતા, પિતાઓ હોવા છતાં બાળકોને જેવા સહવાસમાં રાખવામાં આવે છે તેના પણ ગુણ અવગુણની અસર તે બાળકો ઉપર થાય છે. “સોબત તેવી અસર” આ કહેવત પ્રમાણે ઘણી વાર બને છે. તેમજ કુમળી વયનાં બાળકો ઉપર ગુણ અવગુણની અસર તત્કાળ થતી અનુભવાય છે, માટે બાળકોના પાળકો પણ સદ્ગુણી જ હોવા જોઈએ.

આ વાત તે બુદ્ધિમાન કોઈથી તેમજ તેમનાં પત્નીથી અગ્નણી ન હેવાથી ગુણવાન પાળકની દેખરેખ નીચે તે બાળકોને ઉછેરવામાં આવ્યાં હતાં અને દુર્ગુણી બાળકોના સહવાસથી તેમને દૂર રાખવામાં આવ્યાં હતાં. દૂરમાં કહીએ તો બંને બાળકોને ફળવવામાં તે દંપતીએ ઘણો સારો પ્રયત્ન કર્યો હતો અને તેમના પ્રયત્નના પ્રમાણમાં તે બંને બાળકો સદ્ગુણી બન્યાં હતાં.

(૩)

વ્યવહારિક જ્ઞાનથી મનુષ્યોનો આ જન્મ કેટલેક દરજ્જે સુખરૂપ નિવડે છે, પણ ધાર્મિક જ્ઞાન સિવાય આ અને ભાવી જિંદગી સુખરૂપ થતી નથી. આ વાત આર્યાવર્ત્તમાં ભાગ્યેજ કોઈથી અજાણી હશે. “ મનુષ્યોએ સારાં કામો કે ધર્મ કરવો જોઈએ. શુભાશુભ કર્ત્તવ્યનું ફળ દરેક જીવોને ભોગવવું પડે છે. કયું તેવું પામીએ અને વાળ્યું તેવું લણીએ. ” ઇત્યાદિ અનુભવ આર્યાવર્ત્તમાં રંકથી રાજ પદ્ધતિ સર્વને થોડો ઘણો હોય છે, કારણ કે ધર્મની વાસના આ દેશમાં કાંઈ થોડા વખતથી શરૂ થઈ નથી, પણ ઘણા લાંબા વખતથી આ દેશ ધર્મકર્ત્તવ્ય માટે મગર છે.

એટલે પોતાના બાળકોનું બધું ઇચ્છનાર, દીર્ઘ દષ્ટિવાળા દંપતીએ આ બાળકોને જેમ વ્યવહારમાં પ્રવીણ કર્યાં તેમજ આત્મ-ઉન્નતિ અને ઉત્તરોત્તર ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરાવવા માટે ધર્મમાર્ગમાં પણ સુશિક્ષિત કરવાનો પ્રયત્ન શરૂ કર્યો.

જીવ, અજીવ, પુન્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, અંધ અને મોક્ષ આ નવ તરવો જે જનના મુખ્ય સિદ્ધાંતરૂપ છે, તેમાં આ બંને બાળકો પૂર્વજન્મના સંસ્કારથી થોડા વખતમાં જ પ્રવીણ થયા. આત્મા છે. નિત્ય છે. કર્મનો કર્તા છે. કર્મનો ભોક્તા છે. મોક્ષ થઈ શકે છે અને તેને માટે ઉપાયો પણ છે. આ છ દ્વારની સમજમાં તેઓએ ઘણો સારો પ્રયત્ન કર્યો હતો. આ તત્ત્વજ્ઞાન ઉપરના શ્રદ્ધાને સમ્યક્ત્વ કહેવામાં આવે છે. બાળપણના ઔષ્ધ પણ તાત્ત્વિક જ્ઞાનથી તે બાળકોનું હૃદય સુશાસિત થયું હતું.

પુત્ર ધનપાત્ર ઉત્તમ સત્ત્વવાન અને અપ્રમાદી હતો. તેનું સમ્યક્ જ્ઞાન નિર્મળ અને સુદઢ હતું. ધર્મક્રિયામાં તેને ઘણી સારી રુચિ હતી. પરમાત્માના પવિત્ર નામસ્મરણમાં તે નિરંતર અસંતોષી હતો, અર્થાત્ નિરંતર તેના મુખમાં પરમાત્માનું પવિત્ર નામ સ્ફુરતું હતું. સંસારચક્રમાં પરિભ્રમણ કરવાથી તેને મક્કાનું ખેદ થતો હતો.

(૪)

અને તે પરિભ્રમણ દૂર કરવા માટે જ દેવ, ગુરુનો વિનય અને તેમની પવિત્ર આજ્ઞા શિર પર ઊઠાવવાને તે નિરંતર પ્રયત્ન કરતો હતો. ધર્મનાં સારભૂત રહસ્યોનું તે નિરંતર મનન કરતો હતો અને જ્ઞાનના પ્રકાશથી જન્મ અને તેમ કામ, ક્રોધાદિ અંધકારને ઊઠાવતો હતો. ટૂંકામાં કહીએ તો આ ધનપાળે પોતાની નાની ઉંમરમાં અનેક ઉત્તમ ગુણો સંપાદન કર્યા હતા.

પુત્રી ધનવતી સ્વભાવથી જ માયાળુ અને શાંત સ્વભાવની હતી. તેનું હૃદય પવિત્ર વિચારોથી સ્વચ્છ હતું. તેના મોહક નેત્રો નિર્વિકારી અને તેજસ્વી હતાં. તેના મુખની સૌમ્યતા ચંદ્રને પણ શરમાવતી હતી. તેની ગંભીરતા સમુદ્ર સાથે સરખાવાય તેવી હતી. સંતોષ મર્યાદા વિનાનો હતો. તેની ઉદારતા મોટા દાનેશ્વરોએ પાછી ઊઠાવે તેવી હતી. ધર્મ તરફ તેની વિશેષ લાગણી હતી. તેમજ પોતાના મોટા ભાઈ તરફ તે વિશેષ રનેહભાવ રાખતી હતી.

ધણા જ ભદ્રિક સ્વભાવવાળો, આત્મકલ્યાણની પ્રયત્ન ઇચ્છાવાળુ અને ધર્મમાં વિશેષ રચિવાળો ધર્મપાળ નામનો ધનપાળને મિત્ર હતો. મહાત્મા પુરુષોનો આ તો સિંહનાદ છે કે-

યાવત્સ્વસ્થામિદં કલેવરગૃહં યાવચ્ચ દૂરે જરા ।

યાવચ્ચેન્દ્રિયશક્તિરપ્રતિહતા યાવત્ક્ષયો નાયુષઃ ॥

આત્મશ્રેયસિ તાવદેવ મહિતઃ કાયઃ પ્રયત્નો મહા-

નાદીપ્તે ભુવનેઽપિ કૂપસ્થાનનં પ્રત્યુદયમઃ કીદૃશઃ ॥૧॥

જ્યાં સુધી આ શરીરરૂપ ગૃહ મજબૂત છે, જ્યાં સુધી જરા (વૃદ્ધાવસ્થા) દૂર છે, જ્યાં સુધી ઇન્દ્રિયોની શક્તિ અપ્રતિહત (બરોબર કાર્ય કરે) છે, અને જ્યાં સુધી આયુષ્યનો ક્ષય થયો નથી ત્યાં સુધીમાં જ ઉત્તમ આત્મશ્રેય માટે મહાન પ્રયત્ન કરી લેવો. ધરમાં

(૫)

આગ લાગ્યા પછી તે વખતે કૂવો ખોદવાનો ઉદ્યમ શું ઉપયોગી છે ?
અર્થાત્ કાંઈ ઉપયોગી નથી.

પૂર્વ કર્મના કિંચિદ ઉદ્યમે લઈ, ધનના અકસ્માત રોગાતંકથી પીડાવા લાગી. માતા, પિતા તથા બંધુએ અનેક ઉપાયો કર્યા છતાં અનિવાર્ય કર્મના પ્રત્યજ્ઞ નિયમને લઈ ધનના નિરોગી ન જ થઈ. કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે. રાજા હો કે રંક હો, વિદ્વાન હો કે મૂખ હો, બક્ષી હો કે નિર્બળ હો, કુટુંબવાન હો કે એકલો હો, કરેલ કર્મના અચળ નિયમો પોતાનું કામ તેના પર બળવવાના જ. ચક્રવર્તિ, બળ-દેવો, વાસુદેવો અને તીર્થંકરોને પણ કરેલ કર્મ ભોગવવાં જ પડે છે, તો સામાન્ય માનવોની મણત્રી જ શાની ? ધનના સંઘર્ષમાં અનેક ઉપાયો નિષ્ફળ જ નિવડ્યા. તેનું શરીર ધસાતું ચાલ્યું. માતા, પિતાને કલ્પાંત કરતાં દેખી તે બાળાએ તેમને બિડાસો આપતાં જણાવ્યું : માતાજી ! આપ આમ ઉદાસ શા માટે થાઓ છો ? જન્મ્યો તેનો નાશ તો છે જ. મરણ કોઈને છોડતું નથી, તો પછી આવી કાયરતા શાને માટે કરવી ? માતાએ કહ્યું : બહાલી પુત્રી ! તારું કહેવું ખરું છે, પણ તારી આવી નાની ઉંમર, તેં સંસારનું સુખ કાંઈ પણ દેખ્યું નથી. શું તું આટલી ઉંમરમાં ચાલી જ જઈશ ? ધનના કહેવું : માતાજી તમે આ શું બોલો છો ? તમારું વિવેકજ્ઞાન ક્યાં ગયું ? આત્મા તો અમર છે. તેનું મરણ ક્યાં થાય છે ? આ શરીર મૂકીને બીજું લઈશું. કાઢી ગયેલ જીવું વસ્ત્ર કાઢી નાખી નવું પહેરવું તેમાં દુઃખ શાનું ? આત્માની ઉંમર અનંત છે. આયુષ્ય દરેક ભવમાં કર્તવ્યના પ્રમાણમાં બંધાય છે, તે તો હોય તેટલું જ ભોગવાય ને ? સંસારનું સુખ શું દેખવું હતું ? મને આટલી ઉંમરમાં ધર્મની પ્રાપ્તિ થઈ. સત્ય અસત્ય ઓળખાયું. હવે આથી વિશેષ બીજું શું સુખ હોઈ શકે ? ગુરુમહારાજ કહેતા હતા કે : “ આત્માનું જ્ઞાન જેને થયું છે તેને સર્વ સુખની પ્રાપ્તિ થઈ સમજવી. ” સુખ દુઃખ મનની માન્યતા ઉપર કે જ્ઞાન ઉપર આધાર રાખે છે. મારું મન આનંદમાં છે. આ દેહનો ત્યાગ થવાથી

(૬)

મારા મનમાં કાંઈ પણ ચિંતા કે ખેદ નથી. આ સર્વ આપનો જ ઉપકાર છે. મારી આલ્યાવસ્થામાં આપે ધાર્મિક સમજુતિવાળું તાત્વિક જ્ઞાન અપાવ્યું તો જ મારી આવી મનની પ્રયત્ન શાંતિવાળી સ્થિતિ થઈ રહી છે. માતાજી ! તે માટે આપે મારા પર જે ઉપકાર કર્યો છે તેનો કાંઈ પણ બદલો વાળવાનો મારે પ્રસંગ ન આવ્યો એટલું જ મારા મનમાં ખટકે છે. મારા પિતાશ્રીએ પણ ધાર્મિક જ્ઞાન માટે મારા ઉપર તેટલો જ પ્રયાસ લીધો છે તે ખાતે તેઓનો આભાર અનેક જિંદગીઓ પર્યંત ચાલુ જ રહેશે. હું સર્વ જીવોને ખમાવું છું. વિશેષ પ્રકારે જેમના સહવાસમાં વિશેષ આવી છું તે સર્વને ખમાવું છું. મારો અપરાધ સર્વ જીવો ક્ષમા કરો. હું સર્વને મારી આપું છું. સર્વ જીવો મારા મિત્રો છે. મને કોઈ સાથે વેરવિરોધ નથી. ભાઈ ધનપાળ ! તને વિશેષ પ્રકારે ખમાવું છું. મારા તરફનો સ્નેહભાવ આજે પ્રભુ થાય છે. હવે મારો મેળાપ સ્વર્ગ લોકમાં જ થશે. આટલું બોલતાં જ તે બાળા બેહોશ થઈ પથારીમાં ઢળી પડી. સહજવાર પછી પાછી શાંતિ વળી, ધનપાળે નજીકમાં બેસી તેનું મસ્તક પોતાના બોળામાં લીધું. સાવચેતીથી પંચ પરમેષ્ઠી નમસ્કાર મંત્રનું સ્મરણ કરાવવા લાગ્યો. ધના પણ એક ચિત્તથી માનસિક જાપ કરતી હોય તેમ મનમાં સ્મરણ કરવા લાગી. પરમેષ્ઠી મંત્રનું સ્મરણ કરતાં કરતાં સહજ વારમાં તેનો પવિત્ર આત્મા આ દેહ મૂકીને ઇચ્છાસંપન્ન મનોરથવાળી દેવભૂમિમાં જઈ વસ્યો.

અહા ! કેટલી બધી ક્ષણભંગુર સ્થિતિ ! આયુષ્યની અસ્થિરતા ! સંયોગોની વિયોગશીલતા ! સ્નેહી બહાલા કુટુંબ વચ્ચે કલ્લોલ કરતી બાળા. આ દુનિયા ઉપરથી બીજી દુનિયા ઉપર આલી ગઈ.

ધનાનો વિયોગ તેના સર્વ કુટુંબને દુઃખરૂપ થઈ પડ્યો. તેમાં ધનપાળને વિશેષ પ્રકારે દુઃસહ દુઃખ થયું. તેના નેત્રમાંથી અનુનો પ્રવાહ વહન થવા લાગ્યો. તેનું કંઠોર હૃદય પણ ક્રોમળ થઈ રડવા લાગ્યું. તત્ત્વજ્ઞાનમાં નિપુણ ધનપાળ આજે મોહનિદ્રામાં ઘેરાવા

(૭)

લાગ્યો. ખેનના રનેહે તેને ગાઢ મૂર્છામાં નાખ્યો. આત્મજ્ઞાન ભૂલાવ્યું, પણ આ અજ્ઞાનજન્ય મોહદશા લાંબો વખત ટકી નહિ. ખરેખર જ્ઞાનસૂર્યના પ્રકાશ આગળ મોહાંધકાર ટકી શકતો નથી. જ્ઞાની ધનપાળ થોડા જ વખતમાં જગૃત થયો. તે દુનિયાની દરેક વસ્તુની અનિત્યતા અને આત્મવસ્તુની નિત્યતા વિચારવા લાગ્યો. અને કેટલાક વખત પછી વિચારશક્તિના બળથી મનને શાન્ત કરી શક્યો.

ખેનના મૃત્યુ સંબંધી કાર્ય કર્યા પછી તેનો વૈરાગ્ય દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. ખરી વાત છે. “વિચારશીલ મનુષ્યોને દુનિયાના દરેક પદાર્થો વૈરાગ્યનાં કારણરૂપ થાય છે ત્યારે અવિચારવાનું અજ્ઞાનીઓને તે જ પદાર્થો રાગનાં કે ખેદનાં કારણ થાય છે.”

સંસારના સર્વ પદાર્થો તેને દુઃખરૂપ લાગતા હતા. કોઈ પદાર્થમાં તેને રૂચિ કે પ્રીતિ થતી નહોતી. જ્યારે તે એકસો પડતો ત્યારે ધનના ઉત્તમ ગુણોનું સ્મરણ કરતો. અને તેમાં તન્મય થઈ જતો હતો. અહા ! ઉમ્મરમાં નાની છતાં ગુણમાં તેની કેટલી બધી જ્યેષ્ઠતા હતી. અહા ! ધર્મકર્ત્તવ્યમાં તેની કેટલી બધી પ્રીતિ ! કેટલી પ્રમળ લાગણી ! અહા ? શું તેણીનું ધર્મભય જીવન ! ઉપયોગની કેટલી તો વ્ર લાગણી ! કેટલો બધો સંતોષ ! અહા ! શું તેનો વિનય ! અરે ! તેની કહેણી પ્રભાણીની રહેણી ! શું તેની ગંભીરતા ! દુનિયામાં મનુષ્યો જન્મો તો આવાં જ જન્મજો. વિગેરે વિગેરે તેના ઉત્તમ ગુણો યાદ કરતાં, ધનપાળનું હૃદય ગુણાનુરાગથી ભરાવા લાગ્યું. આંતરે આંતરે રાગદશા થઈ આવવાથી તેના નેત્રપુટમાંથી અશ્રુ ચાલ્યા જતાં હતાં, તે અવસરે તાત્ત્વિક વિચારોથી સરાગતા કાઠી નાખતો હતો. છતાં, તેણીના ગુણો, તેણીનું ખેસવું, ઉઠવું, ખોલવું, ચાલવું વિગેરે યાદ આવતાં વળી પાછી સરાગતા થઈ આવતી હતી. અને તેથી પાછું પોતાનું ભાન ભુલાઈ જતું હતું. વારંવાર આમ થતું હોવાથી થોડા વખતને માટે આ શહેર મૂકી, આત્મશાંતિ માટે કોઈ સ્થળે જવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો.

(૮)

ખરી વાત છે કે આત્મશાંતિ માટે મોહ ઉત્પન્ન કરાવનાર સ્થળો-
નો ખુદ્ધિમાનોએ અવશ્ય ત્યાગ કરવો જોઈએ.

‘ શાંતિ માટે કયે સ્થળે જવું ’ તે સંબંધમાં વિચાર કરતાં
તેણે નિશ્ચય કર્યો કે-આ દુનિયામાં શાંતિદાયક કોઈ પણ સ્થાન
હોય તો તે મહાત્મા પુરુષો, અથવા તે મહાન્ પુરુષોની નિવાસભૂમિકા
અર્થાત્ મહાન્ પુરુષો તીર્થ કર આદિ તેમની દીક્ષા, કેવળ અને નિર્વાણ
કલ્યાણકોવાળી ભૂમિકા જ છે

તીર્થભૂમિમાં જવાથી અનેક મહાપુરુષ મુનિઓ, યોગીઓ વિગેરે-
નો મેળાપ થાય છે, તે મહાત્માઓના દર્શનથી અને તેમના ઉપદેશા-
મૃતથી મહાન્ લાભ થાય છે. તેમના ઉત્તમ, આચારવિચાર,
રહેણીકહેણી, જે પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે, તેથી વીર્ય ઉલ્લાસમાં
વધારો થાય છે. તેમના તાત્ત્વિક બોધથી આત્મ-કર્ત્તવ્યમાં જગૃત
થવાય છે. તપ, જપ, ધ્યાનાદિમાં વધારો થાય છે. અને સંસારમાં
પ્રવૃત્તિ કરાવનારી શોકાદિ કે વિષયાદિ વાસનાઓનું વિરમરણ થાય
છે, યા તો ઝોછી થાય છે.

તીર્થભૂમિમાં નિર્વાણ પ્રાપ્ત થયેલ મહાન્ પુરુષોનાં જીવન-
ચરિત્રો વિશેષતઃ યાદ આવે છે. વિદ્યમાન મહાત્માઓના ઉત્સાહિક
પ્રવર્તન જોવામાં આવતાં અનુકરણ કરવાની ઇચ્છા થાય છે. ઉત્તમ
વિચારવાળા વાતાવરણથી પરિણામની વિશુદ્ધિ થાય છે. વિગેરે અનેક
ઉત્તમ લાભ તીર્થભૂમિમાં જવાથી થાય છે, માટે મારે પણ દીક્ષા,
કેવળ અને નિર્વાણ કલ્યાણકથી પવિત્ર તીર્થભૂમિ ગિરનારજી ઉપર
જવું. ઇત્યાદિ વિચાર કરી, ખહેનના વિયોગથી દુઃખરૂપ લાગતી પોતાની
જન્મભૂમિનો ત્યાગ કરી, ધનપાળ પોતાના મિત્ર ધર્મપાળ સાથે,
રેવતાચળ તરફ જવાને નીકળ્યો.

પ્રકરણ બીજું

રૈવતાચળનો પહાડ અને સ્વાનુભવ

સારં સિદ્ધગિરેર્યદેવ વિદિતં યન્નેમિનઃ સ્વામિનઃ,
કંદર્પદ્વીપદર્પમર્દનહરેર્વીરાવદાતાસ્પદમ્ ।

યાન્નિઃસંઘ્યમહર્ષિકેવલરમાસંયોગસંકેતભૂ—

સ્તીર્થશ્રીગિરિનારનામં તદિદં દિષ્ટ્યા નમસ્કુર્મહે ॥

સિદ્ધગિરિના સારભૂત, કંદર્પ હાથીના દર્પને મર્દન કરવામાં સિંહ તુલ્ય નેમનાથસ્વામિથી પ્રખ્યાતિ પામેલા, વીર પુરુષોના ઉજ્જવળ ચરિત્રના સ્થાન સરખા અને અસંખ્ય મહર્ષિઓને કેવલ લક્ષ્મીના સંયોગના સંકેતિત સ્થાન સમાન, શ્રીમાન ગિરિનાર તીર્થને અમે આનંદથી નમસ્કાર કરીએ છીએ.

રૈવતાચળનો પહાડ સૌરાષ્ટ્ર (સોરઠ) દેશના પરમભૂષણરૂપે છે. તેને લઈને જ સોરઠ દેશ વિશેષ પ્રખ્યાતિ પામેલો છે. પહાડની શોભા અલૌકિક છે. તેનાં ઊંચાં શિખરો જંગ્યામ્માં જાણે આકાશ સાથે સ્પર્ધા કરતાં હોય તેમ દેખાય છે. નાના પ્રકારની વનસ્પતિના સમુદાયથી પહાડ છતાં તે દૈવિક અગ્નીયાની શોભા આપે છે. વૃક્ષોની ધાટી, નિ-કુંજો અને સુંદર હરીયાળો પ્રદેશ દેખનારના નેત્રોને ઠંડક આપે છે. સરિતાના ધોધની માફક ઉચ્ચ પ્રદેશથી પડતા ઝરણાના પ્રવાહો નિ-ર્જન પ્રદેશમાં પણ ખળખળાટ શબ્દો કરી રહ્યાં છે. ગિરનારની ચારે બાજુ નાની નાની પણ સુંદર પહાડની હારો આવી રહી છે. તેના મધ્યમાં થઈ ગિરનાર પર જવાનો રસ્તો હોવાથી, તે પહાડ એક સુંદર પહાડી કિલ્લાથી ઘેરાયેલો હોય તેમ શોભા આપે છે. પહાડ

(૧૦)

ઉપર ચડતાં ઠેકાણે ઠેકાણે કાળા પથ્થરની સુંદર શિલાઓનાં આસનો આબુખાબુ જોવામાં આવે છે. હંસ, સારસ, મયૂર, કોયલ વિગેરે નિર્દોષ આકાશચારી પક્ષીઓના મધુર સ્વરો પહાડની રમણિકતામાં વિશેષ વધારો કરી રહ્યાં છે. સાંસારિક તેમજ પારમાર્થિક સુખના ઇચ્છક એમ બન્ને સ્વભાવના મનુષ્યોને આ પહાડ પરથી આનંદ મળે છે.

ધનપાળ પોતાના મિત્ર સાથે આ પહાડની સૌંદર્યતાને નિહાળતો નિહાળતો તેના પહેલા શિખર પર આવ્યો. આ શિખર ઉપર બાળબ્રહ્મચારી, પવિત્ર ચારિત્રવાળા નેમનાથ પ્રભુનું મુખ્ય મંદિર છે. નેમનાથ પ્રભુ યાદવ વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલ બાવીશમા તીર્થંકર છે. તે પ્રભુએ આ પહાડ ઉપર દીક્ષા(ચારિત્ર) અંગીકાર કરી હતી. કેવલજ્ઞાન પણ આ પહાડ ઉપર જ પામ્યા હતા અને નિર્વાણ (મોક્ષ) પણ અહીં જ પામ્યા છે. (હાલ પણ એ સ્થળોની એવી માહિતગારી અપાય છે કે જોને લોક સહેસાવન કહે છે ત્યાં તે પ્રભુએ દીક્ષા લીધી હતી. પહેલા શિખર પર કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હતું. અને પાંચમા શિખર પર નિર્વાણ પામ્યા છે.) ધનપાળ મિત્ર સહિત નેમનાથ પ્રભુના દર્શનાર્થે મુખ્ય મંદિર તરફ આવ્યો. મંદિરના મુખ્ય દ્વારમાં પ્રવેશ કરતાં જ નિસિહિ-નિસિહિ-નિસિહિ એમ ત્રણ વાર શબ્દોનો ઉચ્ચાર કરતાં મન, વચન, શરીરથી સંસારના કેદ પણ કાર્યને ભગવાનના મંદિરમાં યાદ નહિં કરું. આ પ્રમાણે દૃઢ સંકલ્પ કરી મુખ્ય દ્વારમાં પ્રવેશ કર્યો. દ્વરથી નેમનાથ પ્રભુની મૂર્તિને જોતાં જ મસ્તક નમાવી હાથ જોડી નમસ્કાર કર્યો. ઘણા નજીક નહિં તેવા ઘણા દૂર નહિં તેવા મધ્યમ અવગ્રહવાળા સ્થાને ભગવાનની જમણી બાજુ ઊભા રહી ગંભીર સ્વરે પ્રભુ ગુણ સંસૂચક અનેક સુંદર કાવ્યો-થી સ્તુતિ કરી. ત્યારબાદ ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી શકસ્તવાદિકે ચૈત્ય-વંદના કરી, દ્રવ્યરતવમાં શાંત ચિત્ત ભગવાનની અષ્ટ પ્રકારી પૂજા કરી. પ્રભુ દર્શન, વંદન, સ્તવન, પૂજનથી પોતાના આત્માને કૃતાર્થ

(૧૧)

માનતો ધનપાળ મિત્ર, સહિત મંદિરમાંથી “ આવસ્સહિ ” કહી બહાર આવ્યો.

ધનપાળ જ્યારે મંદિરમાંથી પ્રભુની છેવટની સ્તુતિ કરી બહાર નીકળતો હતો, તે અવસરે એક સુંદર અપ્સરા (દેવાંગના કિન્નરી) તે મંદિરમાં દાખલ થઈ. તેણે પણ ધણા ભક્તિભાવથી મધુર સ્વરે વાજંત્ર સહિત પ્રભુની સ્તુતિ કરી. ધનપાળ પણ તે સાંભળવા માટે ત્યાં રોકાયો અને જ્યારે તે સ્તુતિ પૂર્ણ થઈ ત્યારે ધનપાળ મંદિરમાંથી બહાર આવ્યો. તે દેવાંગના પણ બહાર આવી, અને એક શાંત સ્થળે ધણાં લાંબા વખત સુધી ધનપાળની સાથે વાતચીત કરવામાં તે રોકાણી. પોતાનો લાંબો ઇતિહાસ ધનપાળને જણાવી છેવટે ધણી ખુશી થતી તે અપ્સરા આનંદથી તેનાથી જુદી પડી. દેવાંગનાના જવા પછી પણ ધનપાળ કેટલાક વખત સુધી તે પહાડ પર રોકાયો. શાંતિવાળા સ્થળોમાં બેસી મિત્ર સહિત મહાત્મા પુરુષોના ગુણગ્રામ કરવા લાગ્યો. તેમના ઉત્તમ જીવનચરિત્રો સ્મૃતિમાં લાવતાં, તે મહા-પુરુષોના અદ્ભુત પુરુષાર્થ માટે તેને મહાન્ આશ્ચર્ય થયું. આનંદથી તેના અવયવો પ્રદુહિત થયાં. ગુણાનુભોક્તના આવેશમાં તેના નેત્રપુટમાંથી હર્ષાશ્રુનો (હર્ષના આંસુનો) પ્રવાહ વહેવા લાગ્યો. આત્મવીર્ય મુદ્રાયમાન થયું, આત્માનંદ અનુભવાયો. અનિત્યાદિ ભાવનાઓનો વિચાર કરતાં કેવળ આત્મા એ જ સુખમય જણાયો, સંસાર કેવળ દુઃખમય અનુભવાયો, કેમકે ધણા જીવો આધિ, વ્યાધિ. ઉપાધિથી રીખાતા હોય તેમ દેખાયું. શાંતિને માટે આત્મજ્ઞાન અને સદ્વર્તન એ જ યોગ્ય જણાયાં. સંસારવાસથી વિરક્ત થઈ આવા શાંત અને નિર્જન પ્રદેશમાં જીવન ગાળવા તેનું મન લલચાયું. પણ પૂર્વ કર્મના ઉદય આગળ તેને આ અવસરે નમવું પડ્યું એટલે અમુક વખત સુધી પોતાના આ વિચારને મુલતવી રાખવો પડ્યો, છતાં તેનો ઉત્સાહ પ્રબળ હતો. થોડા વખતની પણ નિઃસંગ અવસ્થામાં તેણે આત્માને વિશેષ ઊજળવળ કર્યો. ઉત્તમ આચાર, વિચારમાં કેટલોક વખત

(૧૨)

પસાર કરી, માતા, પિતા તથા કુટુંબની ચિંતા કરવાને માટે ચાલતા આનંદને ભવિષ્ય ઉપર અનુભવવાનો નિશ્ચય કરી મિત્ર સહિત ગિરનાર પરથી તે નીચે જતરો અને અનુક્રમે થોડા દિવસમાં પાછો પોતાની જન્મભૂમિમાં આવી, માતા પિતાદિ કુટુંબને જમ મળ્યો.

ગિરનાર પર જવા પહેલાંની અને ત્યાંથી આવ્યા પછીની ધનપાળની સ્થિતિની તપાસ કરતાં તેમને મહાન તદ્દાવત જણાવા લાગ્યો. બહાલી બહેનના વિયોગથી વિહ્વળ થયેલું મન મોટે ભાગે શાંત જણાતું હતું, વૈરાગ્યભાવના કે વિરક્ત દશા જે કે અધિક જણાતી હતી તથાપિ પહેલાં કરતાં અત્યારે તે જુદા જ પ્રકારની હતી છતાં વ્યવહારના પ્રસંગમાં આવી પડેલ કાર્ય શાંતતાથી કે સમભાવથી તે અભવ્યે જતો હતો. પોતાના પતિની શાંત સ્થિતિ દેખી ગિરનાર સંબંધી હકીકત જે પોતે લોકોના મુખથી સાંભળી હતી તે કેટલે દરજ્જે સત્ય છે, તે જાણવા માટે ધનશ્રીએ એકાંતમાં પોતાના પતિ ધનપાળને પ્રશ્ન કર્યો.

સ્વામિનાથ ! પહેલાં પણ આપ અનેક વાર રૈવતાચળ પર ગયા હતા, અને હમણાં પણ નેમનાથ પ્રભુના દર્શનાર્થે મિત્ર સહિત આપ ગયા હતા. મેં જે કાંઈ લોકોના મુખથી ગિરનારના સંબંધમાં સાંભળ્યું છે તે સંબંધી હું આપને કાંઈક પ્રશ્ન પૂછવા ધારું છું, તો તે સંબંધમાં આપે જે કાંઈ જોયું, સાંભળ્યું કે અનુભવ્યું હોય તે મને કૃપા કરી જણાવશો.

ધનપાળે ખુશી થઈ જણાવ્યું. પ્રિયે ! તારે જે કાંઈ પૂછવું હોય તે પૂછ, મને જે વાતનો અનુભવ હશે તે હું જણાવીશ.

ધનશ્રી—સ્વામિનાથ ! ગિરનારના રમણિક પણ સ્પર્શથી કઠોર કાંકરાવાળા પહાડના વિષમ શિખરો તરફ આવેલી કોમળ શિલાઓ ઉપર અનેક મહામુનિઓ ધ્યાનસ્થપણે રહેલા છે ? ત્યાં આવેલા

(૧૩)

અનેક કિન્નરો તે મહાભાગ હુનિઓના ગુણોની રતવના કરે છે. શું તે વાત સત્ય છે ?

પહેલા શિખર પર આવેલા નેમનાથ પ્રભુના મંદિરમાં રાત્રિના સમયે ભક્તિભાવથી દેવાંગનાઓ અનેક પ્રકારે સ્તુતિ તથા નૃત્યાદિ કરે છે ?

ઐરાવલ્ય નામના દ્યુત્તરસ્ત્રીના તીક્ષ્ણ પુરાત્ન ભાવથી દમાચેલ પૃથ્વીતળમાંથી, ઉત્પન્ન થયેલ કુંડમાં ઝરતાં સુંદર ઝરણો વહન થઈ રહેલ છે ?

આ સર્વ વાત શું સત્ય છે ? આપે તે સર્વે નજરે દેખી છે ? આ મારો સંશય આપ દૂર કરો.

ધનપાળે જણાવ્યું. હે સુતનુ ! તેં જે જે પ્રશ્નો પૂછ્યાં છે તે સર્વ સત્ય છે. ધ્યાનારૂઢ થયેલ અનેક મહાપુરુષો ગિરનાર પર્વતની શિલાઓ ઉપર, ગુફાઓમાં અને ગીચ ઝાડીઓમાં આત્માનુભવ કરી રહ્યા છે. અપ્સરાઓ સહિત અનેક કિન્નરો ત્યાં ક્રીડા કરતા નજરે પડે છે. ધ્યાનારૂઢ, આત્મપરાયણ તે મહાત્માઓનો આત્મિક પ્રયત્ન દેખી તેવો પ્રયત્ન કરવામાં પોતાની અસમર્થતાને નિંદતા તે કિન્નરગણ, તેઓના ગુણગ્રામો કરે છે.

ગુણાનુરાગથી તેમજ આત્મ ઉચ્ચતા કરવાની પ્રયત્ન ઇચ્છાથી પ્રેરાયેલા કિન્નરો અપ્સરાઓ સહિત, ભક્તિભાવ દર્શાવતા, તેઓની અનેક પ્રકારે સ્તુતિ કરી પોતાને કૃતાર્થ કરે છે.

હસ્તીપદ (ગર્જેન્દ્રપદ) કુંડમાંથી નિર્જરણાનો અખંડિત પ્રવાહ ચાલી રહેલો છે. આ સર્વ વાત સત્ય છે, અને મેં નજરે દેખેલ છે.

પ્રિયા ! બીજું પણ એક મહાન આશ્ચર્ય, તે પહાડ ઉપર મેં દેખ્યું છે તે હું તને કહી સંભળાવું છું. તું સાવધાન થઈને સાંભળ-

મારા આત્માને શાંતિ આપવા નેમનાથ પ્રભુના દર્શનાર્થે હું

(૧૪)

ગિરનાર ઉપર ગયો હતો. ત્યાં જવા પછી વિધિપૂર્વક મંદિરમાં પ્રવેશ કરી, તે મહાપ્રભુની ભાવપૂર્વક વંદન, પૂજન, સ્તુતિ વિગેરે કરવામાં મેં આખો દિવસ વ્યતીત કર્યો. મોટી દશ આશાતનાઓના બચથી સંધ્યાસમયે હું જ્યારે મંદિરમાંથી બહાર નીકળતો હતો, તે અવસરે દિવ્ય રૂપ-ધારક એક તરુણી મારા દેખવામાં આવી. તે સ્ત્રીએ મંદિરમાં પ્રવેશ કરી નેમનાથ પ્રભુને વંદન કર્યું અને પછી વીણા, તંત્રી વિગેરે વાજાંત્રે પોતાના હસ્તથી બજાવતાં તથા મધુર સ્વરે ગાયન કરતાં તે મહાપ્રભુના ગુણોની રતવના કરવી શરૂ કરી. ઘણા જ મધુર સ્વરે પ્રભુની સ્તુતિ કરાતી દેખી હું પણ ત્યાં જ બિભો રહ્યો. ગાયન પૂર્ણ થતાં મને પોતાનો સ્વધર્મ (એક ધર્મ પાળનાર) જાણી તેણીએ કામળ વચને બોલાવ્યો. પ્રભુસ્તુતિનું કામ પૂર્ણ થતાં અમે સર્વે મંદિરમાંથી બહાર આવ્યાં.

મેં તે તરુણીને પૂછ્યું. મહાનુભાવા ! તમે દેવી છો કે માનુષી ? તમારું નામ શું ? હમણાં તમે ક્યાંથી આવ્યાં ?

મારા પ્રશ્નના પ્રત્યુત્તરમાં તે દિવ્ય અંગનાએ જણાવ્યું. હે ભાઈ ! આ મારી કથા ઘણી મોટી છે. જો તમને તે સાંભળવાની ઇચ્છા જ હોય તો ચાલો આ સામે નજીકના શાંત સ્થળે આપણે બેસીએ. મારો સવિસ્તર ઇતિહાસ હું તમને જણાવું, તમે તે એકાગ્ર ચિત્તે કાવળુ કરો, અને તેમાંથી યોગ્ય જણાય તે ગુણ, દોષનું ગ્રહણ-ત્યાગ કરો.

પ્રિયા ! તે સુંદરીનાં તેવાં વચનો સાંભળી મને પણ તેની કથા સાંભળવાનું કોતુહલ થયું કે, તેણીનું જીવનચરિત્ર કેવું હશે ? તેણી કોણ હશે ? તેણી શું કહેશે ? તેણીના જીવનચરિત્રમાંથી મને પણ કાંઈક નવીન ગ્રહણ કરવા યોગ્ય જ્ઞાન મળી આવશે, યા કે ઇદુર્યુલ દૂર કરવાનું ધારણ મળશે. વિગેરે અનેક લાલની, કલ્પના કરી મેં તેણીનું કહેવું માન્ય કર્યું.

ખરી વાત છે કે ગુણાનુરાગી, તત્ત્વશોધક જીવોને, મહાપુરુ-

(૧૫)

ધોનાં કે. મહાન ગુણવાન સ્ત્રોત્રોનાં જીવનચરિત્રોમાંથી અનુકરણ કરવાનું ધણું મળી આવે છે. અને આ ઉદ્દેશથી જ અનેક ધર્મ-શાસ્ત્રોમાં, કથાઓનો કે જીવનચરિત્રોનો ભાગ મુખ્ય રાખ્યો હોય તેમ અનુભવાય છે. જો તેમ ન હોય તો જેનું જીવનચરિત્ર આપણે વાંચીએ છીએ કે ગુરુદ્વારા સાંભળીએ છીએ, તે ચરિત્રમાં આવતા ગુણ દોષોનો ફાયદો તે તે ચરિત્રના નાયકોને જ થયેલો હોય છે; તો પછી તે વાંચવામાં કે સાંભળવામાં ફેાગટ વખતનો વ્યય કરવાનું કારણ શું? કાંઈ જ નહિ. પણ તેમ નથી. જીવનચરિત્રો સાંભળવા કે વાંચવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ જ એ છે કે-વિચારદૃષ્ટિએ તે ચરિત્રના નાયક, નાયિકાના ગુણ દોષો શોધી કાઢવા. ગુણોનું અનુકરણ કરવું અને દોષોનો ત્યાગ કરવો.

ચરિત્રમાં અનેક રસોનું પોષણ કરેલું હોય છે, તથાપિ આત્માને શાંતિ અનુભવાવનાર, આત્માને ઉચ્ચ સ્થિતિએ પહોંચાડનાર અને દુઃખમય દુનિયામાં પણ સુખનો અનુભવ કરાવનાર શાંતરસ અને વૈરાગ્યરસને તે જીવનચરિત્રોમાંથી શોધી કાઢવા જોઈએ, અને તેનું સ્મરણ-આલેખન વારંવાર હૃદયપદ પર થવું જોઈએ. તેમ થાય તો જ જીવનચરિત્રો વાંચવાનું કે સાંભળવાનું સાર્થકપણું છે. જો તેમ ન થાય તો જીવનચરિત્રો, વાક્યો કે શાસ્ત્રો, શસ્ત્રરૂપે પરિણમે છે. માનસિક અનેક વિકારો ઉત્પન્ન કરી મોહ, અજ્ઞાન, રોદ્ર અને બીભત્સાદિ રસો તરફ ખેંચી જાય છે. સુખને બદલે પરિણામે દુઃખ આપી જાયી માનવ જિંદગીમાંથી અધઃપાત કરાવે છે, માટે આત્મ-સ્થિતિની ઉચ્ચતા પ્રાપ્ત કરવાના હેતુથી, ચરિત્રાદિ ગ્રંથના સાંભળનારા કે વાચનારા વાચકોએ પૂર્વેકિત જીવનચરિત્ર સાંભળવાનો કે વાંચવાનો મુખ્ય હેતુ અવશ્ય ધ્યાનમાં રાખવો જોઈએ. હે પ્રિયા ! આ ઉદ્દેશને મનમાં રાખી હું મારા મિત્ર સહિત એક શાંત સ્થળે જઈ બેઠો અને તે સુંદરી પણ અમારી પાસે આવી બેઠી.

પ્રકરણ ત્રીજું

—❀❀❀—

કિન્નરીનો ઇતિહાસ-રાજ મહસેન

❀❀❀❀❀❀

તે સુંદરીએ પોતાનો ઇતિહાસ શરૂ કરતાં જણાવ્યું કે-હે ભાઈ ધનપાળ ! હું કિન્નરી છું. ઉત્તમ મનુષ્ય બવથી બ્રહ્મ થઈ આ કિન્નરીના પદને પામી છું. અને મોહથી મોહિત થઈ આ સંસારચક્રમાં પરિભ્રમણ કરું છું. આટલું કહેતાં કહેતાં તેના મુખ પર ઝાનિ આવી મઈ. તેના શબ્દો પરથી અને આકૃતિ ઉપરથી જણાઈ આવતું હતું કે આ કિન્નરીપદ તેને દુઃખદ લાગતું હતું અને આનાથી અધિકપદ તે કોઈ પણ જાતના સમગ્ન કારણથી મનુષ્ય બવમાં મેળવી શકી ન હોતી અથવા મનુષ્યબવમાં સર્વ અનુકૂળ સંયોગો છતાં કોઈ પણ જાતના મોહ, પ્રમાદ કે અજ્ઞાનતાને લઈ તે અનુકૂળ સંયોગોનો લાભ તે લઈ શકી ન હોતી તેનો તેને પૂર્ણ પશ્ચાત્તાપ થતો હતો.

ધનપાળે પોતાની પત્નીને કહ્યું. એ અવસરે મેં તે અપ્સરાને વિનયથી જણાવ્યું-બહેન ! આટલું કહેવાથી હું કાંઈ સમજી શકતો નથી કે તમે ઉત્તમ મનુષ્ય જિંદગીથી કેવી રીતે બ્રહ્મ થયાં માટે વિસ્તારથી તમારો વૃત્તાંત આગળ ચલાવો.

મારી પ્રેરણાથી તે કિન્નરીએ વિસ્તારથી પોતાનો વૃત્તાંત શરૂ કરતાં જણાવ્યું કે-ધનપાળ ! દક્ષિણ દિશામાં આવેલા મલયાયળના પહાડથી મંડિત મલય નામનો રસાળ પ્રદેશ છે. તે દેશમાં મહાન સમૃદ્ધિમાન મલયવતી નામની નગરી છે, તેમાં મહસેન રાજા રાજ્ય કરતો હતો.

(૧૭)

એક વખત પાટલીપુત્ર શહેરના અધિપતિ જયરાજાએ વિનયપૂર્વક પોતાના મંત્રી સાથે મહાસેન રાજાને વિજ્ઞાપિત કરી કે-હું મહાસેન નરેશ ! પૃથ્વીમંડળના મંડનરૂપ અંપકલતા નામની મારે એક પુત્રી છે. મારી કુંવરીનાં મારે પોતે વખાણ કરવાં તે જો કે યોગ્ય નથી છતાં તેના સદ્ભૂત ગુણો જણાવવા તે કાંઈ અયોગ્ય ન જ ગણાય, તેથી હું ટૂંકામાં એટલું જ જણાવું છું કે અદ્ભુત રૂપની સૌંદર્યતા, અને ઉત્તમ ગુણોની સુગંધતા એ આ રાજકુમારી અંપકલતામાં મર્યાદા વિનાની છે, અર્થાત્ તેના જેવી રૂપવાન અને ગુણવાન રાજકુમારી કોઈ નથી.

આ રાજકુમારીના વિવાહ માટે અનેક રાજકુમારો તરફથી માંગણીઓ કરવામાં આવી હતી, છતાં કુમારી તેઓમાંના કોઈ પણ કુમાર સાથે પાણિગ્રહણ કરવાનું પસંદ કરતી જ ન હોતી. એક દિવસે ચિતારા પાસે રહેલું તમારું ચિત્રપટ તેણીને દેખાડવામાં આવ્યું. તે ચિત્રપટ નિહાળતાં જ અકસ્માત્ તમારા ઉપર તેણી અતુરાગિણી થઈ છે. આ વૃત્તાંત મારા જણવામાં આવતાં પુત્રીને લાયક પતિ મળ્યો જણી હું ધણો ખુશી થયો. અને તરત જ આ મારી પુત્રી તમોને અર્પણ કરવાની માંગણી માટે મેં મારા પ્રધાનને તમારી તરફ મોકલાવ્યો છે, તો તમે તે માંગણીનો સ્વીકાર કરશો, અને તેનું પાણિગ્રહણ કરવા માટે અમુક દિવસે પરિવાર સહિત અહીં પધારશો.

આ પ્રમાણે જયરાજાનાં મંત્રીનાં વચનો સાંભળી મહાસેન રાજાને ધણો આનંદ થયો. પ્રધાનની વાત ધ્યાનમાં લઈ, તેણે તરત જ રાજાની માંગણીનો સ્વીકાર કર્યો, અને પારિતોષિક આપવાપૂર્વક વિશેષ સત્કાર કરી મંત્રીને વિદાય કર્યો.

મહાસેન રાજાએ લગ્નપ્રસંગની સામગ્રીઓ તૈયાર કરી રાજ્યનાર મુખ્ય પ્રધાનને સોંપ્યો. અને કેટલાંક યોગ્ય મનુષ્યો સાથે

(૧૮)

પાંચ મોટાં વહાણુ લઈ, શુભ મુહૂર્તે સમુદ્ર રસ્તે પાટલીપુત્ર તરફ જવાનું પ્રયાણુ કર્યું.

અહા ! મનુષ્યો ચિંતવે છે જુદું અને થાય છે જુદું જ ગમે તેટલા ઉત્તમ મુહૂર્તો દેખો, તથાપિ પુન્યની પ્રમલતા સિવાય પ્રારંભેલ કાર્યને પાર પામી શકાતો નથી. જ્યારે ભાગ્યજ પ્રતિકૂલ હોય ત્યારે શુભ ચંક્રો અને ઉત્તમ મુહૂર્તો શું કરશે ? વશિષ્ઠ ઋષિએ રામચંદ્રજીને રાજ્યારોહણ કરાવવાનું ઉત્તમ લગ્ન આપ્યું તે જ લગ્ને રામચંદ્રજીને વનવાસ જવું પડ્યું. કહ્યું છે—

કર્મણો હિ પ્રધાનત્વં કિં કુર્વતિ શુભા ગ્રહાઃ ।

વશિષ્ઠદત્તલગ્નોઽપિ રામઃ પ્રવ્રજિતો વને ॥ ૧ ॥

કવી કર્મની પ્રમળ વિષમતા ! દુર્ભાગ્યના ઉદયથી સમુદ્રમાં પવન પ્રતિકૂળ વાવા લાગ્યો. પવનના પ્રમળ ઝપાટાથી વહાણો જુદી જુદી દિશામાં જુદાં પડી ગયાં. સઢો ત્રટી ગયાં. પાણીનાં મોટાં મોટાં મોઝાંઓ ઉછળી ઉછળી વહાણુમાં આવવા લાગ્યાં. પાણીનાં હલ્લેસાંથી વહાણુ ઊંચે ઉછળી ઉછળી નીચે પડવા લાગ્યાં. વહાણુના બચાવ માટે ફપ્તાનોએ તથા અંદર બેઠેલ મનુષ્યોએ ઘણો પ્રયાસ કર્યો, પણ તે નિરર્થક ગયો. છેવટે જે વહાણુમાં રાજા મહસેન હતો તે વહાણુ પવનના તાફાનથી સમુદ્રમાં આવેના વિમળ નામના પહાડના ખરાબે ચડી ગયું, અને મોટા ખડકો સાથે અફળાઈ અફળાઈને ભાંગી ગયું.

સુખનો ઈચ્છક રાજા મોટી આશ્ચર્યમાં આવી પડ્યો. અથવા પૂર્વ કર્મના સંયોગે જીવે નાના પ્રકારની વિપત્તિઓ પામે તેમાં નવાઈ નથી.

જળની સોખતવાળા—(સ્થેષ અર્થમાં જડતી—અજ્ઞાનની સોખતવાળી) દુઃખે સમુદ્રનો પાર પમાડે તેવી જર્જરિત સ્થિતિવાળા (દુઃખે અંત પામી શકાય તેવા આશયવાળી) સાંધાઓથી જુદા

(૧૯)

થયેલા (સ્નેહ-સંધિથી જુદી પડેલી) અને દોરથી તૂટેલ સહવાળા-
(ગુણસમૂહથી રહિત થયેલી) રાજ્યને નીચ સ્ત્રીની માફક તે
વહાણુનો તત્કાળ ત્યાગ કર્યો.

ગંભીર, આરપાર વિનાના અને દુઃખદાર્ઠ ભવસમુદ્રમાં. ઉત્તમ
મનુષ્યપણું જેમ દુઃખે મળી શકે છે, તેમ આવા દુઃખ સમુદ્રમાં
ઘણી મહેનતે રાજ્ય વિમળપર્વતને મેળવી શક્યો; અર્થાત્ વહાણુ
મૂકી દઈ ઘણી મહેનતે રાજ્ય વિમળપર્વત પાસે આવ્યો.

સુકુમાળ શરીરવાળા સુખી રાજ્યને ક્ષુધા અને તૃષ્ણા ઘણી લાગી
હતી, તેનામાં ચાલવાની શક્તિ ઘણી ઓછી થઈ ગઈ હતી, તથાપિ
કાંઈક સારી આશાથી ધીમે ધીમે ઘણી મહેનતે તે પહાડ ઉપર ચડી
શક્યો. ઉપર ચડ્યા પછી આજુબાજુ નજર કરતાં નજીકના એક
શિખર પર રમણિક એક મંદિર તેના દેખવામાં આવ્યું. રાજ્ય ત્યાં
ગયો. પાણીની તપાસ કરતાં તે મંદિરના દ્વાર નજીક નિર્મળ પાણીથી
ભરેલી એક વાવ તેના દેખવામાં આવી. તેની અંદર ઉતરી, પાણી
પીને રાજ્ય કાંઈક શાંત થયો. વાવથી બહાર આવી મંદિરના દરવાજા
આગળ છાયામાં વિક્રાંતિ લેવા માટે બેઠો, ત્યાં બેઠાં બેઠાં મંદિર તરફ
નજર કરતાં તે દ્વાર આગળ બે પાદુકાઓ (મોજડીઓ) તેના જો-
વામાં આવી. તે જોતાં જ વિસ્મય પામી રાજ્ય વિચારવા લાગ્યો. આ
દેવમંદિર હોવાથી તેનો કોઈપણ ભક્ત સિદ્ધપુરુષ (*આકાશમાં ચા-
લવાવાળો) અહીં આવતો હોવો જોઈએ. અને આ પાદુકા પણ
તેનો જ હોવાનો સંભવ છે. તે પાદુકાનો માલિક કોણ હશે ? તેના
તરફથી પોતાને કાંઈ મદદ મળશે કે કેમ ? તેનો નિશ્ચય કરવા માટે
રાજ્ય તત્કાળ ત્યાંથી બેઠો થયો અને મંદિરમાં જઈ તપાસ
કરવા લાગ્યો.

તપાસ કરતાં તે દેવભુવનમાં એક સુંદર સ્ત્રી તેના દેખવામાં

* પહારની ચારે બાજુ સમુદ્ર હોવાથી આકાશગમન કરવાવાળા
દ્વિસપ્તરૂપની શંકા થઈ.

(૨૦)

આવી. તે સ્ત્રીરત્નને જોતાં જ રાજા વિચારમાં પડ્યો. અહા ! આવા નિર્જન પ્રદેશમાં આ સુંદરી કોણ અને ક્યાંથી ? શું તેણીની લાવણ્યતા ! શું તેણીનું અદ્ભુત રૂપ ! શું તેણીનું સૌભાગ્ય ! આ સુંદરીને જોણે બનાવી છે તે જ તેણીના રૂપ, ગુણાદિનું વર્ણન કરવામાં સમર્થ છે. ઇત્યાદિ વિચાર કરતો રાજા, તે સુંદરી શું કરે છે તે તરફ યુક્તચણે નિહાળી નિહાળીને જોવા લાગ્યો.

તે સુંદરીના મુખ ઉપર મુખકોશ (ભગવાનની પૂજા કરતી વખતે મુખ, નાસિકા આગળ જે રમાલ બાંધવામાં આવે છે તે) હતો. તેણીના હાથમાં સુગંધી પુષ્પો હતાં. મંદિરમાં સન્મુખ એક સુંદર શ્યામ વર્ણવાળી મુનિસુવતરવામી (વીશામા તીર્થંકર) ની પ્રતિમા હતી તેની તે પૂજા કરતી હતી. પૂજન કર્યા બાદ ઉચિત સ્થાનકે ખેસી વિધિપૂર્વક વંદન કરી અત્યંત ભક્તિભાવથી તે જિનનાથની સ્તવના કરવા લાગી.

“ હે નિર્મળ કેવળજ્ઞાની ! સંપૂર્ણ જ્ઞાનસ્વરૂપી ત્રણ લુવનન. મોહાંધકારને હણનાર, મોહરૂપ મહાસુભટને ભેદનાર, મુનિસુવતરવામી તું જયવંત રહે, જયવંત રહે. હે કૃપાળુ દેવ ! પુલકિત અંગ અને વિકસિત નેત્રવડે, જેઓએ તારું મુખકમળ ક્યારે પણ દેખ્યું નથી. તે જીવો દીન, દુખીયાં થઇ નિરંતર ખીજતું મુખ દેખ્યા કરે છે.

હે પ્રભુ ! જોણે ભક્તિપૂર્વક તારા ચરણકમળને નમસ્કાર કર્યો નથી તે જીવો પવનથી ધ્રુજાયેલ વૃક્ષોની માફક, ખીજા જીવોની આગળ નિરંતર પોતાના મસ્તકો નમાવ્યા કરે છે.

હે ત્રિલુવન પ્રભુ ! જે મૂઢ પ્રાણિઓએ તારો સેવા નથી કરી, તે જીવો, હાજી, જી સાહેબ, અન્નદાતા, જે હુકમ, વિગેરે બોલતા સામાન્ય મનુષ્યની પણ સેવા કરે છે.

હે જગદીશ ! જોણે તારું પૂજન કર્યું નથી, જોણે તારી સ્તવના

(૨૧)

કરી નથી અને તને નજરે દીઠો પણ નથી તેનાં પાણી (હાથ), વાણી અને નેત્રો નિષ્કળ જ છે.

હે નાથ ! જેણે મન, વચન, કાયાએ કરી નાથપણે તારું આરાધન નથી કર્યું તે જીવો આધિ, વ્યાધિથી વિધુર (દુઃખીયા) થઇ ઘણા કાળપર્યંત દુઃસહ દુઃખો સહન કરે છે.

હે પ્રભુ ! આ દેહનું જે થવાનું હોય તે થાઓ. આ અવસરે તું જ મારે માતા, પિતા, બંધુ, પ્રભુ, ગુરુ અને શરણભૂત છે. તારા પ્રત્યે જ હું એકાગ્ર ચિત્તવાળી છું.

હે દેવેન્દ્ર મુનીન્દ્ર-નમિત ચરણકમળ મુનિમુવ્રતસ્વામી ! મારા અવિનયની ક્ષમા કરો, મને જલદી નિર્વાણ સુખ આપો એ જ મારી તારા પ્રત્યે અંતિમ યાચના છે.” આ પ્રમાણે મુનિમુવ્રતસ્વામીની ગંભીર વાક્યોથી સ્તવના કરી તે સુંદરી મંદિરનો બહાર આવી. રાજા મહાસેન પણ તેના રૂપમાં આસક્ત થઇ તે ન દેખે તેમ એક આબુના ભાગમાં છુપાઇ રહ્યો. અને હવે પછી શું થાય છે તે જોવા વિશેષ ઉત્સુક બન્યો.

પ્રકરણ ચોથું.

ચંપકલતા અને ચંડવેગ મુનિનો ઉપદેશ

તે સુંદરી મંદિરની બહાર આવી, આજીઆજીના રમણિક પ્રદેશો-
ને નિહાળતી ચારે બાજુ જોવા લાગી. વિમળગિરિનો પહાડ
સમુદ્રની વચમાં આવી રહ્યો હતો, ચારે બાજુ જળ જળાકાર સિવાય
ખીજી કાંઈ જણાય તેમ નહોતું. પહાડનો પ્રદેશ ઘણો રમણિક હતો.
વૃક્ષો, લતાઓ અને સુંદર શિલાઓ સિવાય ખીજી ત્યાં બાગ્યે જ
નજરે પડે તેમ હતું; તેટલામાં કેટલેક દૂર વૃક્ષની સુધઈ છાયાવાળા
પ્રદેશ તરફ તેણીનું ધ્યાન ખેંચાયું. તે વૃક્ષની નાંચે કાંઈ મનુષ્ય બેઠું
હોય તેમ દેખાયું. સુંદરી નજીક જઈ જુએ છે તો એક મહર્ષિ મુનિ
તેના દેખવામાં આવ્યા. આ વખતે તે મહામુનિ ધ્યાનદશામાં લીન
હતા, છતાં તેમની શાંત મુદ્રા ચંદ્રની માફક આલસાદ ઉત્પન્ન કરતી હતી.
સૂર્યની માફક ઉગ્ર તપઃતેજ તેના શરીર ઉપર સ્પુરાયમાન થતું હતું.
તેની ગંભીર મુખમુદ્રા સાક્ષાત્ મૂર્તિમાન દેહધારી ધર્મ જ હોય નહિ
તેમ સૂચવતી હતી. તેઓશ્રી એક સુંદર શિલાપટ પર બિરાજેલા હતા.

આવા નિર્જન પ્રદેશમાં આ શાંતમૂર્તિ મહાત્માને જોતાં જ તે
સુંદર બાળાને ઘણો આનંદ થયો. સ્વાભાવિક રીતે પણ તત્ત્વવિદ્ શાંત-
મૂર્તિ મહાત્માઓનું દર્શન દુર્લભ છે, તો મહાત્માનું અકસ્માત્ દર્શન
થયું બહુી તેણી પોતાના આત્માને અહોભાગ્ય માનવા લાગી. તે
બાળા તત્કાળ તે મુનિ તરફ વળી અને તેમની વિશેષ નિકટ નહિ
તેમ બહુ દૂર નહિ તેવે ઠેકાણે બેસા રહી, વિધિ, બહુમાન તથા
ભક્તિપૂર્વક વંદન કરી ત્યાં જ શાંત ચિત્તે બેસી રહી.

(૨૩)

તે મહામુનિ અતિશાયિક જ્ઞાનવાન હતા. આત્મવિશુદ્ધિથી તેમને અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું હતું. તે જ્ઞાનની શક્તિથી ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન કાળસંબંધી અમુક મર્યાદા સુધીનું જ્ઞાન તેઓ ધરાવતા હતા. તેમનું નામ ચંડવેગ મુનિ હતું.

પોતાની પાસે રાજકુમારીને આવેલી જાણી, ધ્યાન પારી, તે મહાત્માએ ‘ ધર્મવૃદ્ધિ ’રૂપ આશીર્વાદ આપવાપૂર્વક જણાવ્યું. ‘ કોણ ચંપકલતા ’ !

ખીલકુલ અપરિચિત મુનિના મુખથી અકસ્માત્ પોતાનું નામ સાંભળી ચંપકલતાને વિસ્મય થયું. હાથ જોડી નીચું મુખ રાખી નમ્રતાપૂર્વક જણાવ્યું. હા. મહાત્મા, હું ચંપકલતા છું. આ પ્રમાણે જણાવી તે મુનિની સન્મુખ વિશુદ્ધ ભૂમિ ઉપર બેઠી. ચંપકલતા ઉપર વિશેષ મોહિત થયેલો મહાસેન રાજા પણ પોતાની ઉપર આવી પડેલી વિપત્તિને ભૂલી જઈ, કિંકિદ્વી લતાની પાછળ ઓથે બોલો રહી તેના મુખારવિંદને એકી ટશે નિહાળતો, મુનિ તથા ચંપકલતા વચ્ચે થતો સંવાદ એકાગ્ર ચિત્તે સાંભળવા લાગ્યો.

અતિશાયિક અવધિજ્ઞાનના બળથી મહાસેન રાજાનું ચરિત્ર મુનિશ્રીએ જાણી લીધું, અને તેને પ્રતિબોધ આપવા નિમિત્તે ચંપકલતાના સન્મુખ તેઓશ્રીએ ઉત્તમ ધર્મબોધ આપવો શરૂ કર્યો.

ચંપકલતા ! અતિ દુર્લભ માનવજીવન મેળવી વિકલાઓને (સ્ત્રીની કથા, દેશની કથા, રાજ્યની કથા અને ભોજનની કથા—આ ચાર કથાઓને વિકલા કહેવામાં આવે છે.) ત્યાગ કરવાપૂર્વક, તારે ધર્મ-ધ્યાનમાં પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. શ્રીમાન્ તીર્થંકર દેવે ધર્માસ્તિકાય-અધર્માસ્તિકાય-આકાશ-કાળ-પુદ્ગલ અને જીવ-આ છ દ્રવ્યો કહ્યાં છે. તેમાં પહેલાં ચાર કર્મબંધનમાં ગજનિમિલિકા કરતાં હોય તેમ મધ્યસ્થ છે, અર્થાત્ તે કર્મબંધનમાં વિશેષ કારણભૂત નથી. પુદ્ગલ સંગતિના દોષથી અર્થાત્ તેમાં રાગ, દ્વેષ કરવાથી કર્મબંધન થાય છે. જેમાં રૂપ-રસ-ગંધ-સ્પર્શ હોય તે પુદ્ગલ કહેવાય છે. તેના ઇષ્ટ સંયોગ,

(૨૪)

ઇષ્ટ વિયોગ, અનિષ્ટ સંયોગ અને અનિષ્ટ વિયોગથી જોટલે અંશે રાગ, દ્વેષ, હર્ષ, શોક થાય છે તેટલે અંશે જીવો નવીન કર્મબંધ કરે છે. આ રાગદ્વેષથી ઉત્પન્ન થતાં કર્મો અનેક રૂપે પરિણમી, નાના પ્રકારની ગતિઓમાં નાના પ્રકારનાં શરીરો-દેહો ધારણ કરાવે છે. અર્થાત્ તે કર્મફળ ભોગવવા નિમિત્તે પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ, જનાવર, દેવ, માનવ અને નરકાદિ યોનિઓમાં-જાતિઓમાં પરિવ્રમણ કરવું પડે છે. પહેલા પાંચ સ્થાવરમાં ધણો વખત રહ્યા બાદ અકામ નિર્જરાના યોગે (ઇચ્છા સિવાય અવ્યક્ત રીતે જે દુઃખ સુખ ભોગવવામાં આવે છે અને તેથી જે કર્મ ભોગવાઈ ઓછાં થાય છે તેને અકામનિર્જરા કહે છે) કાંઈક કર્મો ઓછાં થતાં વિક્ષેપ્રિયપણું પ્રાપ્ત થાય છે (બેઇદ્રિય, ત્રણ ઇદ્રિય, ચાર ઇદ્રિયવાળા જીવોને વિક્ષેપ્રિય કહેવામાં આવે છે), તેથી પણ વિશેષ કર્મ ઓછાં થતાં તિય્વ પંચેદ્રિયપણું પ્રાપ્ત થાય છે. આ અનુક્રમે કર્મથી વિશેષ વિશુદ્ધ થતો જીવ કાંઈક પુણ્યોદયની મદદથી મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત કરે છે. મનુષ્યપણું મેળવ્યા છતાં પણ આર્ય દેશમાં ઉત્પન્ન થવું તે વિશેષ પુણ્યની મદદથી જ થાય છે. આર્ય ક્ષેત્રોમાં જ પ્રાયઃ ધર્મની ઉત્તમ સામગ્રી કે સગવડતા હોય છે, આર્યદેશ પ્રાપ્ત થવા છતાં પણ ઉત્તમ કુળ, જાતિ, બળ અને શારીરિક વિશિષ્ટ સંપત્તિ મળી આવવી તે સર્વ વિશેષ વિશેષ પુણ્યાધીન છે. આ સર્વ મળ્યા છતાં જો આયુષ્ય સ્વલ્પ હોય (થોડું હોય) અથવા શરીર નાના પ્રકારના રોગાદિકથી બરપૂર હોય તો તે સર્વ મળ્યું છતાં ન મળ્યા ખરોખર થાય છે. કારણ કે પૂર્વે કહેલ દુર્લભ સામગ્રીનો સારો ઉપયોગ થોડું આયુષ્ય અને રોગીષ્ટ શરીરને લઇને યથાયોગ્ય થઇ શકતો નથી. આથી એમ નિશ્ચિત થાય છે કે ખરેખર પ્રબળ પુણ્યોદય હોય તો જ દીર્ઘ આયુષ્ય અને નિરોગી શરીર મળે છે.

આ સર્વ સામગ્રી મળ્યા છતાં પણ ધણા જીવો વિષય, કપાય, પ્રમાદાદિને વશ થઈ, જિનેશ્વર ભગવાનનો કહેલ ધર્મ પામી શકતા

(૨૫)

નથી. તે ધર્મને કૃતલાક જીવો પામે છે. યા સાંભળે છે તથાપિ દર્શન-
મોહનીય કર્મના પ્રબળ ઉદયથી તે વચનોમાં કે ધર્મમાં જોષ્ઠ્યે
તેવું દઢ શ્રદ્ધાન થતું નથી. બુદ્ધિની કસોટી ઉપર ચક્રાવીને તેની
વિશેષ પરીક્ષા કરતા નથી. વીતરાગ પ્રભુના વચનો ઉપર શ્રદ્ધાન-
રૂપ સમ્યક્ત્વ પામીને પણ જ્ઞાનાવરણીય કર્મોદયથી ઉત્સર્ગ, અપવાદ-
સંગત સ્ત્ર કહેવા છતાં પણ સમજી શકતા નથી. કૃતલાક જીવો
વીતરાગનાં કહેલાં સાપેક્ષ વચનો સમજે છે, અને તેના પર શ્રદ્ધાન
પણ કરે છે. તેમજ ખીજાને તેવો બોધ પણ આપે છે, છતાં ચારિત્ર-
મોહનીય કર્મના ઉદયથી (દોષથી) પોતે તે પ્રમાણે સંયમ
(વર્તન) કરી શકતા નથી. આમ ઉત્તરોત્તર દુર્લભ મનુષ્યાદિ
અંગોની પ્રાપ્તિ અને શ્રદ્ધાન વિગેરે કારણોથી ચારિત્રમોહકર્મ ક્ષય
થતાં, જે જીવો નિર્જળ તપ અને સંયમ માર્ગમાં પ્રયત્ન કરે છે તે જ
જીવો સદાને માટે જન્મ, જરા, મરણના દુઃખથી મુક્ત થઈ પરમ
સુખમય નિર્વાણપદને પામે છે. આ પ્રમાણે વીતરાગદેવતું કરમાન છે.

અંપકલતા ! પૂર્વે કહેલ આર્યક્ષેત્ર, મનુષ્ય જન્મ, દીર્ઘ આયુષ્ય,
નિરોગી શરીર આદિ ઉત્તમોત્તમ સામગ્રી તને મળી આવી છે, તો
વીતરાગદેવના કલ્યા મુજબ વર્તન કરી દુર્લભ સામગ્રીને તું સદુપયોગ કર.

જિનેશ્વર ભગવાનની આજ્ઞા ખરા અંતઃકરણથી અંગીકાર કરી,
તે પ્રમાણે વર્તન કરતાં અનાદિ કાળના સંચિત કર્મોને જીવો ઘણી
સહેલાઈથી દૂર કરી શકે છે; ઇત્યાદિ ઉપદેશ આપી તે મહામુનિ
જ્ઞાંત થયા.

ગુરુમહારાજનો ઉપદેશ સાંભળી અંપકલતા ઘણી ખુશી થઈ
પોતાના આત્માને કૃતાર્થ માનવા લાગી. એ અવસરે તેના મનમાં
એવો વિચાર આવ્યો કે સમુદ્રના વચમાં આવેલા આ વિમળપર્વત
પર આવો સુંદર જિનપ્રાસાદ કોણે બનાવ્યો હશે ? અતિશય જ્ઞાની
ગુરુ જરૂર આ શંકાતું સમાધાન કરશે.

પ્રકરણ પાંચમું

આ જિનપ્રાસાદ કોણે બનાવ્યો ?

ચંપકલતાએ તે મહામુનિને નમસ્કાર કરી વિનયપૂર્વક નમ્ર-
તાથી પ્રશ્ન કર્યો—હે ભગવાન ! આવા વિષમ પ્રદેશમાં આ જિનપ્રા-
સાદ કોણે બંધાવ્યો ? ક્યારે બંધાવ્યો ? અને કેવા સંયોગોમાં
બંધાવ્યો ? અર્થાત્ અહીં આ પ્રાસાદ બંધાવવાનું કારણ શું ? ગુરુશ્રીએ
પ્રત્યુત્તર આપતાં જણાવ્યું : ચંપકલતા ! આ દેવભુવન રાજકુમારી
સુદર્શનાએ બંધાવ્યું છે. ક્યારે અને કેવા સંયોગો વચ્ચે તે બંધાવ્યું,
તે ઇતિહાસ ધણો લાંબો છે.

ચંપકલતા— રાજકુમારી સુદર્શના કોણુ હતી ? ક્યા અને ક્યારે
ચર્ધ ? અને અહીં પ્રાસાદ બંધાવવાનું કારણ શું ? તે આપ કૃપા
કરી મને વિગતારથી જણાવશો. જો કે આપના જ્ઞાનધ્યાનમાં અંતરાય
થાય છે તથાપિ આપના બોધથી અને રાજકુમારીનું જીવનચરિત્ર
સાંભળવાથી મારા જેવા પ્રાણીને આત્મબોધ થશે તો આપને તેનો
વિશેષ ફાયદો છે. મહાત્મા પુરુષો નિરંતર પોતા કરતાં બીજાનું
બલું કરવામાં વધારે પ્રયત્ન કરે છે કેમ કે પોતાનું બલું કરવું તે તો
પોતાને સ્વાધીન જ છે અને પરને ઉપગાર કરવાનો વખત તો કોઈક
પ્રસંગે જ બને છે.

ગુરુશ્રીએ ઉત્તર આપ્યો. ચંપકલતા ! સુદર્શનાનું જીવનચરિત્ર
ખરેખર તારે સાંભળવા યોગ્ય છે, તેમાંથી તને ઘણું જાણવાનું અને
અંગીકાર કરવાનું બની આવશે. વળી પ્રસંગોપાત તારા પ્રશ્નોનો
ઉત્તર પણ તેમાં આવી જશે, હું તને પ્રથમથી તેનું જીવનચરિત્ર
સંભળાવું છું, તું સાવધાન થઈને સાંભળ.

ચંપકલતા—આપનો આ બાળક ઉપર મહાન અનુગ્રહ.

(૨૭)

વેલડીઓની પાછળ છુપાઈ રહેલો મહસેન રાજા પણ એક ચિત્તે સાંભળવા લાગ્યો. ખરું કહો તો મહસેન રાજાને પ્રતિબોધ આપવા માટે મુનિશ્રીએ વિસ્તારથી આ પ્રમંથ કહેવો શરૂ કર્યો હતો. ચંપક-લતા આ વૃત્તાંત સાંભળવામાં મુખ્ય હતી તથાપિ ગુરુશ્રીની દૃષ્ટિએ મહસેન રાજા મુખ્ય હતો. અસ્તુ.

ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષના કારણરૂપ આ દક્ષિણાર્ધ ભારત-વર્ષના મધ્યમખંડની દક્ષિણ દિશા તરફ સમુદ્રના કિનારા પાસે સર્વ દ્વીપોમાં શિરોમણિ તુલ્ય સિંહલદ્વીપ નામનો રમણિક દ્વીપ આવી રહેલો છે. તે દ્વીપમાં લક્ષ્મીના નિવાસરૂપ શ્રીપુર નામનું ઉત્તમ શહેર છે. તે શહેર એટલું બધું સુંદર છે કે જેનું સંપૂર્ણ વર્ણન કરવાને મહાન કવિઓ પણ અસમર્થ છે. તે શહેરમાં આવેલા સુંદર પ્રાસાદો અને મહેલાતો એક સરખા કનકમય તોરણવાળા, નાના પ્રકારના મયૂર, પોપટ, સારિકા, હંસ, સારસાદિના ત્રિત્રામણવાળા હોવાથી, એક સરખાપણાને લઈ ત્યાંના લોકો પોતાના મહેલોને ઘણી મહેનતે ઝોળખી શકતા હતા.

પ્રસરતા સૂર્યકિરણોના પ્રતાપથી ભય પામી, તે મહેલોના ખૂણાઓમાં શરણ માટે આવેલા અંધકારને સ્થંભમાં રહેલ મણિના કિરણો ભક્ષણ કરી જતા હોવાથી અંધકારને (મલિન પાપવાળી વૃત્તિ-વાળા જીવોને) ત્યાં બીલકુલ શરણ મળતું નહોતું. અંધ તો ઉત્તમ કવિઓની કવિતામાં હતો, દોષ તો રાત્રીમાં જ હતો, ગ્રહણ તો રાહુ ચંદ્રને કરતો હતો, દંડ છત્રોમાં કે પ્રાસાદના શિખરો પર હતો, અને ભય પાપ કરવામાં હતો, પણ ત્યાંના લોકોમાં અંધ, દોષ, ગ્રહણ, દંડ કે ભય જણાતો નહોતો.

મોટું આશ્ચર્ય તો એ હતું કે ક્રોધાદિથી કષાયિત પરિણામ થતાં કર્મ અંધન થવાથી આપણને દુઃખ ભોગવવું પડશે, એથી ભય પામીને પતિપ્રણયના સંબંધમાં કુપિત થયેલી તરુણીઓ પોતાનું માન પણ મૂકી દેતી હતી; પણ વધારે વખત ક્રોધાદિનો પોતાની પાસે

(૨૮)

સંચય (સંગ્રહ) કરી રાખતી નહોતી.

પોતાના દુઃસહ પ્રતાપથી શત્રુવર્ગના દર્પને દૂર કરનાર ચંદ્રગુપ્ત નામનો રાજા ત્યાં રાજ્ય કરતો હતો. લોકોમાં તેનું ખીણું નામ સિલામેધ પણ પ્રખ્યાત હતું.

તણુ શક્તિ, મહાન સત્ત્વ, સૌમ્યમૂર્તિ, ઉજ્જવળ કીર્તિ, ત્યાગ, ન્યાય, સત્ય અને પરાક્રમના બળથી જ તેનો પ્રતાપ વૃદ્ધિ પામતો હતો. યુવતિઓના, વિદ્વાનોના અને શત્રુઓના મનમાં અનુક્રમે કામ, બૃહસ્પતિ અને પ્રચંડ સૂર્ય સમાન આ રાજા ભાસમાન થતો હતો.

પોતે નિર્ભય છતાં સિંહ કિશોરની માફક શત્રુઓને તે ભયંકર જણાતો હતો. પણ સ્વજનરૂપ કુમુદોને તો શરદ ઋતુના ચંદ્રની માફક આનંદ જ આપતો હતો.

તે રાજાને નિષ્કલંક અને દેખનારને શીતળતા પ્રાપ્ત કરાવનાર નવીન ચંદ્રલેખા(ચંદ્રરેખા)ની માફક ચંદ્રલેખા નામની પટ્ટરાણી હતી, છતાં બન્નેમાં (ચંદ્રરેખા અને ચંદ્રલેખામાં) વિશેષ એટલો હતો કે, ચંદ્રની રેખા વાંકી હતી અને આ ચંદ્રલેખા સરલ સ્વભાવની હતી. તેણીનું નિરુપમ સૌંદર્ય અને સૌભાગ્યને જોઈને જ જાણે શરમાઈ ગઈ હોય તેમ આજકાલ ભાગ્યે જ અમરીઓ (દેવાંગનાઓ) દર્શન આપે છે-દેખાય છે.

તે રાણીને સંપૂર્ણ અવયવવાળા, પૂર્ણ લાવણ્યતાવાળા, સુંદર આકૃતિવાળા, બદ્ધ સ્વભાવવાળા, અને ઉત્તમ પરાક્રમવાળા અનુક્રમે સાત પુત્રો થયા હતા.

તે શહેરમાં ચંદ્રબ્રેષ્ઠી નામનો એક ધનાઢ્ય વેપારી રહેતો હતો. ઘણે ભાગે તેનો વ્યાપાર સમુદ્રમાર્ગે પરદેશ ખાતે વિશેષ હતો. એક દિવસે તે બ્રેષ્ઠીએ શહેરના તમામ મંદિરોમાં અષ્ટાન્ધિક મહોત્સવ શરૂ કરાવ્યો. આખા શહેરમાં રાજાની આજ્ઞાથી અમારીપડહ વજડાવ્યો. (કોઈએ કોઈ પણ જીવને મારવો નહિ, તેને અમારી-પડહ કહે છે.) ભક્તિપૂર્વક સુપાત્રોમાં દાન આપવું શરૂ કર્યું. અને

(૨૯)

કરુણાપુદ્ધિથી દીન, દુખીયાં, અપંગ, લાચાર આદિને સંતોષવા માંડ્યાં. આનંદિત થઇ શહેરના લોકો વધામણું કરવાને માટે તે શ્રોષીના ઘર તરફ આવતા હતા. તે લોકોની એટલી બધી ગણતરી હતી કે બીજા મનુષ્યોને જવા આવવાનેા માર્ગ બંધ થઇ ગયો હતો. મનુષ્યોનું આટલું બધું જવું આવવું અને તેનો કોલાહલ સાંભળી રાજમહેલના ઝરુખામાં રહેલી રાણી ચંદ્રલેખાએ કમલા નામની ધાવમાતાને બોલ વી તેનું કારણ પૂછ્યું. થોડી જ વખતમાં તપાસી ફરી કમલાએ રાણીને જણાવ્યું. મહાદેવી ! ચંદ્ર શ્રોષીને ઘેર આજે લોકો મોટું વધામણું કરે છે, તેથી મનુષ્યોની આટલી બધી ભરતી જણાય છે અને કોલાહલ પણ તેનો જ છે.

વધામણું કરવાનું કારણ શું ? કમલાએ જણાવ્યું. આપણા ગામના ધનાઢ્ય વ્યાપારી ચંદ્ર શ્રોષીનો પુત્ર સોમચંદ્ર સમુદ્રમાર્ગે પરદેશ ગયો હતો, પરદેશથી ઘણું દ્રવ્ય કમાઇને સુખશાંતિથી પાછો ઘેર આવ્યો છે, તેના હર્ષથી આ સર્વ ધામધૂમ કરવામાં આવી છે.

આ વર્તમાન સાંભળી દેવી ચંદ્રલેખાએ કમલાને જણાવ્યું કે-તારે પણ તે શ્રોષીને ઘેર વધામણું કરવા જવું જોઇએ, કારણ કે ગમે તેવા મહાન પુરુષોએ પણ ઉચિત પ્રવૃત્તિ તો સાચવવી જ જોઇએ. ઉચિત પ્રવૃત્તિ નહીં કરનાર પોતે મહાન હોય તથાપિ લઘુતા પામે છે. કહ્યું છે કે “ રાંકથી લઇ રાજપર્યંતનો કેઇ પણ માણસ ઉચિત પ્રવૃત્તિનો અનાદર કરનાર હોય તેને પ્રભુત્વની ઇચ્છા કરતો દેખી પુદ્ધિમાનો તેની હાંસી કરે છે. અર્થાત્ ઉચિત પ્રવૃત્તિને નહિ જાણનાર મનુષ્ય પોતાની પ્રભુતાનો પોતાને હાથે વિનાશ કરે છે. ”

આ પ્રમાણે ચંદ્રલેખાનો આદેશ ચતાં કમલા પણ ઉચિતતાને લાયક બેઠણું લઇ ચંદ્રશ્રોષીને ઘેર ગઇ. “ રાણી ચંદ્રલેખા તરફથી મારું આગમન થયું છે અને આ વધામણું તેમણે મોકલાવ્યું છે. ” વિગેરે હકીકત ચંદ્રશ્રોષીને જણાવી કમલા તકાળ પાછી ફરી, રાણીની પાસે આવી, અને શ્રોષીના ઘર તરફના નવીન વર્તમાન જણાવવા લાગી.

પ્રકરણ છઠું

સ્ત્રીરત્ન અને રાણી ચંદ્રલેખા

કમલા—મહારાણી ! તે કોઈના ઘરના આંગણમાં પણ એટલા બધાં લોકો એકઠાં થયાં છે કે તે મોટા વિસ્તારવાળા બાગમાં પણ સમાઈ શકતાં નથી.

રાણી—તેમ થવાનું કારણ શું ?

કમલા—સ્વામિની ! તે શેઠને ઘેર સ્ત્રીઓના સર્વ ઉત્તમ ગુણોથી ભરપૂર એક સ્ત્રીરત્ન છે, તેને જોવા માટે લોકો વિશેષ એકઠા થાય છે. મારું તો એમજ માનવું છે કે દેવકોકમાંથી દેવાંગનાપણું મૂકાવીને તેને આંહી લાવવામાં આવી છે.

તે સ્ત્રી હસતી નથી, બોલતી નથી, તેમ આનંદથી કોઈના સન્મુખ પણ જોતી નથી. યુથથી બ્રજ થયેલી (વિખૂટી પડેલી) હરિણીની માફક ઉઠાસપણે બેસી રહી છે. તેણીનું રૂપ સુંદર હોવાથી લોકો તેને સુંદરો કહી બોલાવે છે. ઘણા આગ્રહથી લોકો તેનું નામ, ઠામદિ પૂછે છે પણ તે ખીલકુલ જણાવતી નથી.

જે મનુષ્ય તેણીનું રૂપ જુવે છે તે પોતાનું બાન કે લક્ષ જૂની જમ્બ ચિત્રાલેખિતની માફક નિશ્ચેષ્ટ થઈ તેણીના પાસે બેસી રહે છે.

કમળાનાં આ વચનોથી રાણીને મહાન કુતુહલ થયું

રાણી—કમલા ! જે એમજ છે તો મારે તે નવીન સ્ત્રીને જોવી છે અને હું તેને ગમે તે પ્રકારે પણ બોલાવીશ, માટે તું ફરીને પાછી ચંદ્રકોઈને ઘેર જા. અને સર્વ પરિવાર સહિત તે કોઈને કાલે આપણે ઘેર જમવાનું આમંત્રણ મારા તરફથી કરી આવ.

(૩૧)

રાણીના આદેશથી કુમળા પાછી ચંદ્ર કોઠીને ઘેર આવી. અને કોઠીપુત્રને સર્વ પરિવાર સહિત કાલે સવારમાં રાણીને મહેલે ભોજન નિમિત્તે આવવાનું આમંત્રણ કર્યું. કેટલોક આગ્રહ કરાવવા પછી કોઠીએ રાણીનું નિમંત્રણ કબૂલ રાખ્યું.

પ્રાતઃકાળ થતાં જ રાણીના મહેલે સરસ રસવતી તૈયાર થવા લાગી. રસોઈ તૈયાર થતાં જ સ્નેહપૂર્વક સપરિવાર ચંદ્રકોઠીને ભોજન માટે બોલાવવામાં આવ્યો.

નિરુપમ સૌંદર્યતાવાળી તે સુંદરી પણ ઘણી મહેનતે રાણીના મહેલમાં આવી. તેણીને દૂરથી આવતી દેખીને જ ચંદ્રલેખા રાણીએ નિશ્ચય કર્યો કે તે સુંદરી આ જ હોવી જોઈએ.

રાણીએ મોટા ગૌરવ સાથે તે કોઠીપુત્રને પરિવાર સહિત ભોજન કરાવી, વત્સાદિકથી સન્માન કરી વિદાય કર્યો.

કોઠીપુત્રના જવા પછી રાણી ચંદ્રલેખાએ તે સુંદરીને પોતાની પાસે બોલાવી, હર્ષપૂર્વક મંદુર વચને જણાવ્યું: ‘બહેન, એક મુદ્દત પર્વત તું અહીં બેસ. તારે ઉચિત વત્સાદિક લાવી હું તારું ગૌરવ કરું.’ આ પ્રમાણે કહી તેણીને જમણે હાથ પકડી ઘણી મહેનતે રાણી ચંદ્રલેખાએ પોતાના બદાસન પાસે બેસારી. અને દાસ, દાસી પ્રમુખને બહાર જવાની આજ્ઞા કરી. સર્વના જવા પછી રાણી ચંદ્રલેખાએ તેને જણાવ્યું—બહેન ! તારી આવી યુવાન વય, અને સુંદર રૂપ છતાં તારા મનમાં શું ચિંતા છે કે જ્ઞેનાથી આ તારું શરીર દુર્બલ થયેલું જણાય છે. તારા મનમાં શું દુઃખ છે ? તારું સર્વ અંગ આમ વિચ્છાએલું કેમ જણાય છે ? ખરેખર શિશિર ઋતુમાં હિમથી દગ્ધ થયેલી કમલિનીની માફક તું ચિંતાતુર દેખાય છે. તું મને તારું દુઃખ જણાવ; મારાથી બનશે ત્યાં સુધી હું તારું દુઃખ દૂર કરાવીશ. તને કાંઈ જોઈએ તો જણાવ તે વસ્તુ હું તને સ્વાધીન કરી આપું. સુલેચના ! તું જરા પણ ખેદ નહિં કર.

(૩૨)

રાણીના આટલા આગ્રહ પછી ધણી મહેનતે તેણીએ જવાબ આપ્યો: મહારાણી ! લજ્જાસ્પદ અને સાધુજનોથી નિંદિત મારું ચરિત્ર સાંભળવાથી તમને શું ફાયદો થવાનો છે ? વળી પ્રેમમાં આસક્ત જીવો, પ્રિયવિરહરૂપ અગ્નિજ્વાળાથી દગ્ધ થતાં અહીં જ તીવ્ર દુઃખનો અનુભવ કરે છે, તેના સંબંધમાં વિચાર કરવાથી તમને શું ફાયદો થવાનો છે ? આ પ્રમાણે જણાવી દીધું નિસાસો મૂકી તે સુંદરીએ બોલવું બંધ કર્યું.

તે સુંદરીના આવા વિરહ-વ્યથિત શબ્દો સાંભળી રાણી ચંદ્રલેખા વિચારવા લાગી કે-આ સુંદરી પોતાના કોઈ પણ વદલભ-ઈષ્ટ મનુષ્યના વિયોગવાળી છે. તેનું મન શાંત થયા સિવાય અત્યારે આગ્રહ કરીને પૂછવું તે તેને દુઃખકર્તા હોઈ નિરુપયોગી છે. એમ ધારી ચંદ્રલેખાએ જણાવ્યું-હે સુતનુ ! ચાલો તે વાત સાંભળવાનો મને કાંઈ આગ્રહ નથી, છતાં હું તમને જણાવું છું કે-આજથી તમે મારાં નાનાં બહેન છો. એટલે પોતાની બહેન પાસે જેવી રીતે નિર્ભય અને આનાંદથી રહેવું જોઈએ, તેવી રીતે નિઃશંક થઈ તમારે મારી પાસે રહેવું. આ વાત તમારે કબૂલ કરવી જ પડશે.

આ અવસરે ચંદ્રકોટી હાથમાં બેઠણું લઈ રાણી ચંદ્રલેખા પાસે આવ્યે. સુંદરીની સાથે સંભાષણ કરતી રાણીને જોઈ, તે કોટીના મનમાં રાણી તરફથી કાંઈક શંકા પેદા થઈ. સાશંક હૃદયે કોટીએ વિનયપૂર્વક રાણીને જણાવ્યું કે-સ્વામિની ! સમુદ્રની અંદર આવેલા વિમળ પર્વત ઉપર એકાકીપણે ફરતી આ સુંદરી મારા પુત્રને મળી આવી છે. મારા અને મારા પુત્રના ધારવા પ્રમાણે આ કોઈ રાજકુમારી છે અને કોઈ વિધાધરે તેણીનું કોઈ સ્થળેથી હરણુ કરી તે પર્વત ઉપર લાવી મૂકી જણાય છે. બહેનપણે અંગીકાર કરી મારો પુત્ર તેને અહીં લાવ્યો છે.

પોતાના વિનયાદિ ગુણથી જ ગૌરવ પામેલી આ સુંદરીમાં અને મારી પુત્રીમાં મને કાંઈ અંતર નથી, અર્થાત્ મારી પુત્રી પ્રમાણે આ

(33)

મને વહાલી છે, તો જ્યાં સુધી તેને આપની પાસે રહેવું હોય ત્યાં સુધી તેને તમે ખુશીથી રાખજો. આપ પણ તેણીનું સારી રીતે ઝીરવ કરજો. (ધૂજતે શરીરે ઓછીએ, રાણીને સુંદરીનેા ઇતિહાસ સંભળાવ્યો.)

ઓછીનાં આવાં સરલ અને સત્ય જેવાં વચનો સાંભળી દેવી ચંદ્રલેખાએ જણાવ્યું. ઓછીનું ! બહે તે તમારી પુત્રી તરીકે હો, હું તેને મારી ખડેન કરીને મારી પાસે રાખું છું. તમે તેની ચિંતાથી નિશ્ચિંત રહેશો. આ પ્રમાણે કહી શેઠને ખુશી કરી સન્માનપૂર્વક વિસર્જન કર્યો. પ્રસંગોપાત નાના પ્રકારના વાર્તાવિનોદથી ચંદ્રલેખાએ સુંદરીની ઉદાસીનતામાં ઘટાડો કર્યો. બંને સુંદરીઓના દિવસો સુખમાં પસાર થવા લાગ્યા. તેઓનાં શરીરો જો કે જુદાં હતાં છતાં પરસ્પરની પ્રીતિથી જાણે એક જ મન હોય તેમ ખીજને બાન થતું હતું.

ધમ્મજાનો અંત નથી. સંતોષ સમાન સુખ નથી. સુખી કે દુઃખી, ગરીબ કે તવંગર કોઈ વીરપુરુષ કે સ્ત્રી એવી દુનિયામાં બાંધે જ હશે કે તેને કોઈ પણ જાતની ધમ્મજા નહિ હોય.

એક દિવસે રાણી ચંદ્રલેખા શૂન્ય મનવાળી થઈ પોતાના વાસગૃહમાં બેઠી હતી. સુંદરી નજીકના ઝોરડામાંથી ત્યાં આવી. રાણીને ઉદાસીન સ્થિતિમાં જોઈ તેણીએ જણાવ્યું. ખડેન ! આજે તમને શું ચિંતા છે ? તમારા પતિએ રનેહના છળથી શું તમારું અપમાન કર્યું છે ? અથવા શું કોઈ રનેહી મનુષ્યે તમારી આશા ખંડિત કરી છે ?

સુંદરીની શંકાનું સમાધાન કરતાં ચંદ્રલેખાએ જણાવ્યું. ખડેન ! મારા દુઃખનું કારણ તે માંહીલું કાંઈ નથી. પણ આજે મને મારી ધમ્મજાને લઈને જ કાંઈ નવીન ચિંતા ઉત્પન્ન થઈ છે કે, મારે સાત પુત્રો છતાં પુત્રી એક પણ નહિ ! પુન્યના નિયોગથી કોઈ પણ પ્રયોગે

(૩૪)

જે એક પુત્રી થાય તો તે જ દિવસથી મારે વિષયસુખ પૂર્ણ થયું એમ હું માનું. અર્થાત્ જે એક પુત્રી થાય તો પંજી સંસારસુખની મને કાંઈ પણ ઇચ્છા બાકી રહી નથી.

સુંદરી ! મંત્ર, તંત્ર, ઔષધાદિ કોઈ પણ ઉપાય કર. તે પ્રયોગથી જે મને એક પુત્રી થાય તો મારા મનોરથો પૂર્ણ થાય. સુંદરીએ ઉત્તર આપ્યો. બહેન ! તારી માફક મારી માતાને પુત્રની ઇચ્છા થઈ હતી. તે ઇચ્છા પૂર્ણ કરવા માટે અનેક દેવતાઓનું તેણે ધણીવાર આરાધન કર્યું. ઘણાં તિલક, ઔષધ, અને સ્નાન, પાન કર્યાં તોપણ નેત્રને આનંદ આપનાર એક પણ પુત્ર ન થયો. તેનો ખરો ઉપાય તો એ છે કે જેમ અભયદાન (જીવોને મરણના ભયથી બચાવવા તે અભયદાન કહેવાય છે) આપવાથી વ્યાધિ રહિત શરીર પ્રાપ્ત થાય છે તેમ, સુપાત્રદાન આપવાથી ધણી ઋદ્ધિ અને પુત્રોની પ્રાપ્તિ થાય છે છતાં પુત્રીની પ્રાપ્તિ માટે તમારો વિશેષ આયત્ન છે તો આજની જ રાત્રીએ વિધિપૂર્વક કુળદેવીની આરાધના કરો તો પુત્રી થશે કે નહિં તેનું ખરું રહસ્ય તે તમને જણાવી આપશે. ચંદ્રશેખરે જવાબ આપ્યો : બહેન ! તે કામ તારે પોતાને કરવાનું છે. તારો જ કુળદેવ છે તે જ આજથી મારો કુળદેવ છે, એમ ખાત્રીથી કહું છું. ચંદ્રશેખરનો વિશેષ આયત્ન હોવાથી સુંદરીએ તે વાત અંગીકાર કરી, રાણીની રજા લઈ સુંદરી ચંદ્રશેખરને ઘેર આવી, ઉપવાસનું પચ્ચખાણુ કરી, મુનિસુવ્રતસ્વામી તીર્થંકરની શાસનાધિષ્ઠાતૃ નરદત્તા દેવીનું આરાધન કરવા નિમિત્તે પવિત્ર થઈ એકાંત સ્થળે સ્મરણુ કરવા બેઠી.

પરિણામની વિશુદ્ધિ, ભક્તિની વૃદ્ધિ અને એકાગ્રતાની સિદ્ધિ પૂર્ણ હોવાથી તે જ રાત્રીએ નરદત્તા દેવી પ્રગટ થઈ, સુંદરીને કહેવા લાગી. સુંદરી ! તારી બહેન ચંદ્રશેખરને પુત્રી થશે. તેની નિશાની તરીકે આજ રાત્રીએ તેને અમુક સ્વપ્ન આવશે. ઇત્યાદિ કહી, ઉત્તમ વસ્ત્રની શેષ આપી દેવી અંતર્ધ્યાન થઈ ગઈ. સુંદરી પણ ધ્યાન પૂર્ણ

(૩૫)

કરી પ્રાતઃકાળ થતાં જ ચંદ્રસેખાને મહેસે આવી. દેવીએ આપેલી શેષ ચંદ્રસેખાના હાથમાં આપી તેણીએ જણાવ્યું કે-બહેન ! તને પુત્રી થશે. તેની નિશાની તરીકે આજ રાત્રિએ તેં આવું સ્વપ્ન જોયું છે કે. “ સોનાની એક સમળી ચાંચમાં શ્વેત પુષ્પની માળા લગ્નને આવી અને રાત્રને અંતે તું સુખનિદ્રામાં હતી ત્યારે તારા કંઠમાં તે માળા તેણીએ આરોપણુ કરી. ”

તે સાંભળી ચંદ્રસેખાએ જણાવ્યું કે-બહેન ! તારું કહેવું સર્વ સત્ય છે. મને તે જ સ્વપ્ન આવ્યું છે, પણ આ વાતની તને કેમ ખબર પડી ? તે સાંભળી સુંદરીએ રાત્રીનો સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. વિશેષમાં જણાવ્યું કે, આ સ્વપ્નનું ફળ પંદર દિવસમાં તમને મળવું જોઈએ. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે-સુખે સુતેલા મનુષ્યે રાત્રીને પહેલે પહોરે જે સ્વપ્ન જોવે છે તેનું ફળ એક વર્ષને અંતે મળે છે. બીજે પહોરે જોયેલા શુભાશુભ સ્વપ્નનું ફળ આઠ મહિને મળે છે. ત્રીજે પહોરે દેખેલ સ્વપ્નનું ફળ છ મહિને મળે છે અને રાત્રિના ચોથા પહોરે દેખેલ સ્વપ્નનું ફળ પંદર દિવસે મળે છે. જે મનુષ્ય સ્વપ્નમાં પોતાને સ્નાન કરતો, વિશેષન કરતો, અલંકાર પહેરતો, હર્ષ પામતો અને ગાયન કરતો દેખે છે તે અનેક પ્રકારના અનર્થ પામે છે. જે મનુષ્ય, સ્વપ્નમાં પોતાને અશુચિથી ખરડાયેલા શરીરવાળો અથવા ખાધમાં પાડેલો જોવે છે તે દિવ્ય યોગથી અચિંત્ય અબ્યુદય પામે છે. જે મનુષ્ય પોતાને હાથી, ઘોડા, રથ, વૃષભ અને ઉત્તમ વિહંગમ (આકાશમાં ચાલવાવાળા) પ્રાણી ઉપર બેઠેલો સ્વપ્નમાં દેખે છે તે અનેક પ્રકારની સમૃદ્ધિ પામે છે. જે મનુષ્ય પદ્મસરોવરમાં બેસી નલિનીપત્રમાં હર્ષ પામતો પાયસનું (ખીરનું) ભોજન કરે છે, તે મનુષ્ય દરિદ્ર હોય કે દાસ હોય છતાં તત્કાળ રાજ્ય પામે છે. જે માણસ સ્વપ્નમાં કોઈ પણ પ્રકારે દેવભુવન પર, ધ્વલગૃહ પર. ખીરવાળાં વૃક્ષ વડ-રાયણાદિ) પર ચડીને જગૃત થાય છે તે રિદ્ધિ, સત્કાર અને સન્માન પામે છે. જે મનુષ્ય સ્વપ્નમાં સરોવર, દ્રઢ અથવા સમુદ્રને

(૩૬)

હીલાભાત્રમાં તરી જાય છે તે દેવસુખ ભોગવી નિર્વાણ સુખ પામે છે. જે મનુષ્યને સ્વપ્નમાં વેતાલ, ભૂત, ડાકિની, નાહાર અને શિંગડાંવાળા પ્રાણિઓ તિક્ષ્ણ શસ્ત્રવડે ભય પમાડે તે મનુષ્ય મહાન કષ્ટ-વ્યસન પામે છે. જે મનુષ્યના કંઠમાં પાછલી રાત્રીએ સ્વપ્નમાં શ્વેત, સુગંધી પુષ્પની માળા કાઢી પણ સ્થાપન કરે છે તે નાના પ્રકારની રિક્તિ અને પુત્રી આદિ સંતાન પામે છે.

બહેન ચંદ્રલેખા ! તેં આજે પાછલી રાત્રીએ આ સ્વપ્ન જોયું છે જે ચાંચમાં પુષ્પમાળા લઈ સોનાની સમળી મારી ખાસે આવી અને તે મારા કંઠમાં આરોપણ કરી. આ સ્વપ્ન તને ઉત્તમ પુત્રીની પ્રાપ્તિ સૂચવનારું છે. તે પુષ્પમાળા શ્વેત અને સુગંધી હોવાથી નિર્મલ શીયળ ગુણવાળી અને તમને સુખ આપવાવાળી પુત્રી થશે.

ધૃત્યાદિ સ્વપ્નના ગુણ દોષ સૂચવનાર સુંદરીનાં વચનો સાંભળી ચંદ્રલેખાને ધણો હર્ષ થયો. તે દિવસથી ચંદ્રલેખા ધર્મકર્મમાં વિશેષ પ્રકારે સાવધાન થઈ દિવસો પસાર કરવા લાગી.

પ્રકરણ સાતમું

સુદર્શનાનો જન્મ

આનંદમાં અને આશામાં કેટલાક દિવસો પસાર થયા. તેટલામાં ગર્ભવૃદ્ધિ પામવાનાં શુભ ચિહ્નો રાણીના શરીરમાં પ્રગટ થવા લાગ્યાં. તે દેખી રાણીને વિશેષ સંતોષ થયો. ગર્ભને વહન કરતાં શુભસૂચક અનેક પ્રકારના ડોહોળાઓ પણ ઉત્પન્ન થયા. જાણે હું આખા દેશમાં દુઃખીયા જીવેને દાન આપું. જિનમંદિરમાં અષ્ટાન્હિકા મહોત્સવ કરાવું. પરમ ભક્તિએ સાધુજનોને ભક્ત, પાન, ઔષધાદિ

(૩૯)

આપું, વિગેરે. આ સર્વ ડોહોળાઓ રાજ્યે પૂર્ણ કરી આપ્યા. રાણી ચંદ્રેખા ગર્ભના અનુભાવથી સાધુજનોને યથાયોગ્ય નિર્દોષ આહારાદિ આપવા લાગી. પોતાના મનોરથોને પૂર્ણ કરતી હર્ષિત હૃદયવાળી રાણી, સુંદરીને કહેવા લાગી. સુંદરી ! ખરેખર આ જગતમાં તારો ધર્મ (તું જે ધર્મ માને છે તે) સુખદાઇ છે. સુંદરીએ પણ અવસર ઉચિત જણાવ્યું કે, બહેન ! જિનેશ્વર ભગવાનનો કહેલો ધર્મ નિષ્પે મોક્ષસુખનું કારણ છે, બાકી બીજું સર્વ દુનિયામાં મોહરાજનું ચેષ્ટિત છે.

પદાર્થોની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને વિનાશ, જીવોની વિવિધ પ્રકારની કર્મપરિણતી, અને પુદ્ગલોના નાના પ્રકારના પરિણામ. તે સર્વ ધણી સારી રીતે જિનેશ્વર ભગવાનના કહેલ ધર્મથી જાણી શકાય છે. તેમજ જીવોની દયા જાણવાનું અને કરવાનું પણ મુખ્ય માન જિનેશ્વરોને જ ધટે છે. તમારે પણ સારી રીતે જીવદયા જાણીને કરવી જોઇએ. વિગેરે સામાન્યથી ધર્મનું રહસ્ય રાણીને સમજાવ્યું.

સુંદરીનાં યુક્તિયુક્ત વચનો સાંભળી, ચંદ્રેખાએ જાણાવ્યું. બહેન ! તારું કહેવું સત્ય છે, તેમાં કાંઇ સંદેહ જેવું નથી. ઇત્યાદિ ધાર્મિક વાર્તા-વિનોદ કરતાં અનુક્રમે નવ માસ વ્યતીત થતાં, સારા દિવસે અને સારા મુહૂર્તે રાણીએ પુત્રીનો જન્મ આપ્યો. સાત પુત્ર પર પુત્રીનો જન્મ થતાં આખા શહેરમાં આનંદ થયો. રાજા રાણીના પણ હર્ષનો પાર ન રહ્યો. વધામણી આપનાર કમળા ધાવ માતાને રાજ્યે શરીર ઉપરના તમામ અલંકારો આપ્યા. આખા શહેરમાં વધામણું શરૂ થયું. બંદીબાનેથી બંદીવાનેને છોડી મૂક્યા. અમુક અમુક જાતના કરો માફ કર્યા, કેટલાક ઝોછા કર્યા. માન ઉન્માનની વૃદ્ધિ કરાવી. સ્થાને સ્થાને રમત મમતના અખાડાઓ અને માંચાઓ ભિખા કરાવ્યા. હારે હારે ચંદનનાં તોરણ બાંધાવ્યા. રથો રથો સુમધી પાણી છંટાવ્યા. બજારો, મહેલો અને ગૃહો શણગારવામાં આવ્યા. સ્થાને સ્થાને નૃત્યાદિ નાટકાદિ ઝોચીએ શરૂ થયા-સુગંધદાર ધૂપનો બહાર

(૩૮)

દિશાઓમાં ફેલાવા લાગ્યો. સુંદર શૃંગાર પહેરી સધવા સ્ત્રીઓ ઉજ્જવળ અક્ષતનાં પાત્રો ભરી રાજદરબારમાં વધામણું કરવા જવા લાગી. રાજ્યમાં અમારો પડહ વળગ્યો, ગરીબ દુઃખીયોને દાન આપવા માંડ્યું. સ્વજનોનો સત્કાર થયો. નાગરિકોનું સન્માન થયું. માંગલિક વાજાંત્રો વાગ્યાં. સુવાસણ સ્ત્રીઓએ ધવળ મંગળ ગાયાં, અને વિલાસીનીઓએ નૃત્ય કર્યાં. ઈત્યાદિ દશ દિવસ પર્યંત પુત્રી વધામણાનો મહોત્સવ ચાલ્યો.

દેવી ચંદ્રશેખાએ પણ મહાન ગૌરવથી સુંદરીનો સત્કાર કર્યો અને જણાવ્યું કે બહેન ! આ પુત્રી તારા પ્રસાદથી જ પ્રાપ્ત થઈ છે માટે તારા પ્રસાદથી જ જલદી વૃદ્ધિ પામે.

ધણી સંન્યતાથી પ્રત્યુત્તર આપતાં સુંદરીએ જણાવ્યું. બહેન ! પુન્યની અધિકતાથી કે પુન્યનાં કાર્યો કરવાથી કોઈપણ મનુષ્યોના મનોરથો સિદ્ધ થાય છે. શુભાશુભ કાર્યમાં બીજાં મનુષ્યો નિમિત્ત માત્ર છે. ખરી રીતે તો તે કાર્ય સિદ્ધ કરનાર પોતાનાં કર્મો જ છે.

કુમારીના જન્મથી એક માસ જવાબાદ ધણા હર્ષપૂર્વક સુંદરીએ અને રાજ્યએ મળી તે કુમારીનું સુદર્શના નામ આપ્યું.

લાવણ્ય અને કાંતિથી પૂર્ણ શરીરવાળી કુમારી, ઉજ્જવળ પક્ષમાં રહેલી ચંદ્રકલાની માફક દિવસે દિવસે નવીન નવીન કળાથી વૃદ્ધિ પામવા લાગી. ચંદ્રથી જેમ રાત્રી અને સુગંધી કમળોથી જેમ સરોવર શોભે છે તેમ જનનીના ઉત્સંગમાં કુમારી શોભતી હતી. જેમ ચંદ્ર કુમુદોને, દિનકર કમળોને, અને મેઘ મયૂરોના સમુદાયને વિકસિત (ઉલ્લસિત) કરે છે તેમ સુદર્શના અધુવર્ગને હર્ષોલ્લાસ આપતી હતી.

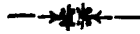
દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતાં રાજકુમારી જ્યારે પાંચ વર્ષની થઈ ત્યારે સુગ માતાપિતાએ લિપી, ગણિતાદિ વ્યવહારિક ઉપયોગી જ્ઞાન આપવાનો નિશ્ચય કર્યો. શુભ દિવસ દેખી રાજ્યે ઉપાધ્યાયને બોલાવી સ્ત્રીવર્ગને લાયક અનુક્રમે સર્વ કળાઓમાં પ્રવીણ કરવા માટે

(૩૯)

મહામણુ કરી. ધણા ઉત્સાહથી ઉપાધ્યાયે તેમ કરવાને હા કહી. અધ્યાપકને પારિતોષિક આપી સંતુષ્ટ કરી, સુદર્શનને મોટા મહોત્સવ-પૂર્વક શાળામાં દાખલ કરાવી.

પ્રકરણ આઠમું

રૂપભદ્ર સાર્થવાહ

મહારાજ ચંદ્રગુપ્ત મુખ્ય સિંહાસન પર ઘિરાળ્યો હતો. જમણી આળુના ભાગ પર રાજકુમારો બેઠા હતા, ડાબી આળુના ભાગ પર સામંત, રાજાઓ વિગેરેનાં આસનો હતાં. ખીજ પણુ આળુઆળુ મંત્રી, સુમટો વિગેરેથી સભા ચિકાર ભરાયેલી હતી. સામંત, મંત્રી આદિ રાજાના મુખથી થતી આજ્ઞા અંગીકાર કરવાને તૈયાર હોય તેમ એકી નજરે રાજા સન્મુખ જોઈ રહ્યા હતા. આ અવસરે વિજયા નામની પ્રતિહારિણીએ પ્રવેશ કરી, રાજાને અર્ધાંગથી નમસ્કાર કરી વિજ્ઞપ્તિ કરી કે, સ્વામિન્ ! રત્નાગિરિના અંદરથી ચરપુરુષ આપને મળવાને માટે આવ્યો છે તેનું મુખ પ્રસન્ન અને વિશેષ ઉત્સુક હોય તેમ જણાય છે; પણ દ્વારપાળે રોકવાથી આપની આજ્ઞાની રાહ જોતો દ્વાર આગળ બિભો છે. તેને અંદર પ્રવેશ કરાવવા માટે આપની શી આજ્ઞા છે ?

રાજાએ વિચાર કર્યો કે તે ચરપુરુષ કોઈ ઉત્તમ વહાણુ આવ્યાની ખબર આપવા આવ્યો જોઈએ, કારણ કે રત્નાગિરિના અંદર પર તે કાર્ય માટે જ તેને રોકવામાં આવ્યો છે. તે ચરપુરુષને લાયક છે. ધૃતિવાદિ વિચાર કરી રાજાએ પ્રતિહારિણીને જણાવ્યું કે-મદ્રે ! તેને તું જલદી પ્રવેશ કરાવ

રાજાની આજ્ઞા મળતાં જ તે ચરપુરુષ સભામાં આવ્યો. રાજાને

(૪૦)

નમસ્કાર કરી તેણે જણાવ્યું-મહારાજ ! આવતાં વહાણોની તપાસ રાખવા માટે રતનાગિરિ બંદર પર આપના નિયોગથી ચોખ્ખેસો હું આપનો અનુચર છું. હું નિરંતર વહાણોની તપાસ રાખું છું અને તેથી વહાણુ જોવાથી મને કાંઈ આશ્ચર્ય થતું નથી. પણ આજ પ્રભાતે જ્યારે ઉત્તર દિશા તરફ નજર કરી હું આવતાં વહાણો દેખતો હતો તેટલામાં મહાન્ વિસ્તારવાળું, દૂરથી આવતું એક વહાણુ મારા દેખવામાં આવ્યું. તે જોતાં જ મને મોટું આશ્ચર્ય થયું.

તે વહાણુની ઉપર ઉજ્જવળ ધ્વજ, છત્ર, ચામરો વિગેરે જણાતાં હતાં. ચારે બાજુ વાવટાઓ ફરફી રહ્યા હતા. ઊંચી અટાકો પર લટકતી ધ્વજોથી જણે સાક્ષાત્ દેવવિમાન હોય તેમ જણાતું હતું. ચારે બાજુ નિવિડ પાખરોવડે પાખરેલું હતું. સ્થાને સ્થાને પરાક્રમી સુભટો રહેલા હોવાથી શત્રુઓને દુર્ઘાત હતું. તે વહાણુમાં ત્રણ કૂવાઓ, સો સઢો અને સ્થંભો હતા. લોઢાનાં ત્રીસ લંગરો જણાતાં હતા. કૂવા અને સ્થંભો ઉપર ઊભા રહી સુભટોને યુદ્ધ કરવા માટે પીંજરાઓ બાંધેલાં હતાં. તે જહાજની ચારે બાજુ લટકતા ખગ, ભાલાં, ધનુષ્ય અને તુણનાં ચુગસો હતાં. વિષમ રીતે પરિભ્રમણ કરતાં યંત્રોથી ખરે-ખર તે વિષમ જ હતું. વળી તેમાં ચાર બગીચાઓ અને બન્ને બાજુ દશ દશ પ્રેક્ષાગૃહો હતાં. તેમજ-ઘી, તેલ, અનાજ, વસ્ત્ર અને ઈષણુ વિગેરેના સંગ્રહવાળી અનેક દુકાનો જોવામાં આવતી હતી. તેમાં રહેલ સામાનની સંખ્યા કરવી તે મુશ્કેલી ભરેલું હતું. આટલી સામગ્રીથી ભરપૂર તે આવતા જહાજને હું જોતો હતો, તેટલામાં તો જયવાબ્ધિત્રને વગાડતું તે વહાણુ બંદરમાં આવી પહોંચ્યું.

નિર્યામકના વચનોથી તે વહાણુ તરત જ ઊભું રાખવામાં આવ્યું. સઢો ઉતારી નાખ્યા અને ચારે બાજુથી લંગરો નીચાં મૂક્યાં. મહારાજ ! તે જહાજના માલિકે નિર્યામકોને પારિતોષિક દાન આપ્યું. અને મંગળાચાર કરી તે ધનાઢય સમુદ્રને કિનારે બંદર પર ઉતર્યો છે. તે ધનપતિ બેઠણું લઈ આપને તરતમાં જ મળવા માટે તૈયારો કરતો

(૪૧)

હતો. તેના આવ્યા પહેલાં જ આ વર્તમાન મેં આપને નિવેદિત કર્યા છે.

ચરપુરપનાં વચનો સાંભળી રાજ કાંઈક બોલવાને પ્રયત્ન કરતો હતો. તેવામાં ફરી વિજયા પ્રતિહારિણીએ પ્રવેશ કરી નમસ્કાર-પૂર્વક રાજને વિનંતી કરી કે મહારાજ ! રૂપલક્ષ્મી નામનો સાર્થ-વાહ આપના દર્શનાર્થે ઉત્સુક થઈ સિંહદ્વાર આગળ ઉભો છે, આપની તેને માટે શી આજ્ઞા છે ?

રાજએ જણાવ્યું, ભદ્રે ! તેને તરત જ પ્રવેશ કરાવ. રાજનો આદેશ થતાં જ પ્રતિહારિણીએ સાર્થવાહને રાજસભામાં પ્રવેશ કરાવ્યો.

પ્રસન્ન મુખમુદ્રાને ધારણ કરતો, હાથમાં ભેટણું લઈ, જાણે કર્મ-વિવરે જ, રાજને જૈન ધર્મની પ્રાપ્તિ અર્થે દૂત મોકલાવ્યો હોય નહિં તેમ સાર્થવાહ રાજની આગળ આવી જમો રહ્યો. પારિસ, તુર્કસ્થાન અને ગિઝનીના ઉત્તમ અશ્વો(ધોડાઓ)નો પરાભવ કરે તેવા ઉત્તમ અશ્વોનું ભેટણું કરી, રાજને નમસ્કાર કર્યો. રાજએ સાર્થવાહને બેસવા માટે આસન અપાવ્યું. સાર્થવાહ ખુશી થઈ રાજ આગળ આસન પર બેઠો. મહાન્ ગૌરવપૂર્વક રાજએ સાર્થવાહને તંબોલ આપી જણાવ્યું, સાર્થવાહ ! પરિવાર સહિત તમને કુશળ છે ?

સાર્થવાહે નમ્રતાપૂર્વક વિવેક કરતાં જણાવ્યું. મહારાજ ! મારા સર્વ પરિવારને કુશળતા છે; તેમાં વળી આપનાં દર્શનથી વિશેષ પ્રકારે અમો આનંદિત થયા છીએ.

રાજ—સાર્થવાહ ! તમે ક્યાંથી આવ્યા ? કયા દેશમાં કયા શહેર-માં રહો છો ?

સાર્થવાહ—મહારાજ ! ઉત્તર દિશામાં અતિ રમણિક લાટદેશ નામનો દેશ છે. તે દેશમાં ભર્યચર્ય નામનું શહેર છે. તે શહેરમાં મારો નિવાસ છે, અને હું હમણાં ત્યાંથી જ આવું છું.

રાજ—ભર્યચર્ય શહેર શું બહુ મોટું છે ?

(૪૨)

સાર્થવાહુ-હા મહારાજ, શહેરની ચારે બાજુ ઉત્તમ શિલાઓથી બનેલો સુંદર કિલ્લો આવી રહ્યો છે. કિલ્લા પર આવેલા ઊંચાં કપિશીર્ષ અને અટ્ટાલકોએ કરી તે શહેર શત્રુઓને અતિ દુર્લભ છે. કળિકાળમાં પાપને રોકવા માટે જાણે ધર્મરેખા સ્થાપન કરી હોય તેમ, નિર્મળ પાણીથી ભરપૂર દુર્લભ પ્તાતિકા (ખાઇ) તે કિલ્લાની ચારે બાજુ આવી રહેલી છે. મુનિસુત્રતસ્વામિના ચરણારવિન્દથી પવિત્ર થયેલું અને તેથી જ દુનિયામાં વિશેષ પ્રખ્યાતિ પામેલું તે એક મહાન બંદર અને શહેર છે. રાજ્યો ખુશી થઇ સુવર્ણ કચોળામાં ફરી તાંબુલ આપી ફરી પ્રશ્નો કર્યા. સાર્થવાહુ ? આ અશ્વો તમે ક્યાંથી લાવ્યા ?

નમ્રતાપૂર્વક સાર્થવાહુ જણાવ્યું. નરનાથ ! પારસકુળ અને મીઝની પ્રમુખના અશ્વોને; પરાભવ કરનાર, ઉત્તર દિશામાં ઉત્પન્ન થયેલા આ મહાન તેજસ્વી જાતિવાન અશ્વો છે. જેના દ્વારે આ અશ્વો બાંધવામાં આવે, તેના શત્રુની રિદ્ધિ તેને સ્વાધીન થાય છે, તેવા જાતિવાન આ અશ્વો છે. અશ્વોના લક્ષણોમાં આપ તો માહિતગાર જ છો, તથાપિ આ અશ્વોનાં ચિન્હો-લક્ષણો હું આપની આગળ નિવેદિત કરું છું.

ઉત્તમ અશ્વો મુખમંડળમાં માંસરહિત હોય છે. અને તેના મુખની નસા જાળ પ્રગટ દેખાય તેવી હોય છે. હૃદય વિશાળ હોય છે. મધ્ય ભાગ પ્રમાણે પેટ હોય છે. બાળ સ્થળ પહોળું હોય છે. કાન નાના હોય છે. આપસમાં કાનનું આંતર થોડું હોય છે. પીઠ પહોળી હોય છે, પાછળનો ભાગ પુષ્ટ હોય છે. પાંસળીના ભાગો દુર્બળ (પાતળા) હોય છે. રોમ સિન્ધ હોય છે. સ્કંધ મનોહર હોય છે. સ્કંધ ઉપર સ્થામ અને નિવિડ કેશો હોય છે. ખુરાઓ ગોળ હોય છે. વેગ પવન સમાન હોય છે. નેત્રો લાલ હોય છે. દર્પ વિશેષ હોય છે. મસ્તક અને ઉર (સારથળ)ના ભાગમાં દક્ષિણવર્ત (જમણે

(૪૩)

બ્રમર) હોય છે. આવા અશ્વો શત્રુનો પરાલવ કરનાર અને યુદ્ધમાં સ્વામીનો વિજય કરાવી આપનાર થાય છે. ઇત્યાદિ અશ્વનાં લક્ષણો સાર્થવાહ રાજની પાસે કહે છે, એ અવસરે ઉપાધ્યાય પાસે લાણુવા મૂકેલી રાજકન્યા સુદર્શના અનેક કળાનો અભ્યાસ કરી ઉપાધ્યાય સહિત રાજસભામાં આવી.

પ્રકરણ નવમું

સુદર્શનાને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન

પ્રેમ, મહત્વ કે આશ્ચર્યની વસ્તુ દુનિયામાં એક કરતાં અધિક થા અઢિયાતી ધણીવાર માલમ પડે છે. એક નવીન વસ્તુ કોઇક વાર જોવામાં આવે છે ત્યારે તે તરફ સ્વાભાવિક જ મનુષ્યોનું આકર્ષણ થાય છે, પણ તે જ વખતે તેના કરતાં અધિક ઉત્તમ અને દુર્લભ વસ્તુ દેખવામાં આવે તો પહેલી વસ્તુ તરફ આકર્ષણ ઓછું થઇ તેટલા જ કે બધકે તેથી વિશેષ વેગથી ખીજી વસ્તુ તરફ મનુષ્યોનું આકર્ષણ થશે. આ ન્યાય પ્રમાણે અત્યારે રાજસભામાં રૂપભદ્ર સાર્થવાહ તરફ લોકોનું જે આકર્ષણ હતું, તે જ સ્થળે રાજકુમારી સુદર્શનાનું ધણું વખતે આગમન થતાં સર્વ સભાલોકની દષ્ટિ તેણીની ખાજી આકર્ષાઈ, એટલે રૂપભદ્ર સાર્થવાહે પણ પોતાની ચાલતી વાત એકદમ ત્યાં જ અટકાવી દીધી.

દેહની કાંતિએ કરી જાણે વિદ્યાધરી કે અપ્સરા હોય નહિ તેમ શોભતી સુદર્શનાને દૂરથી જોતાં જ રાજાએ આનંદિત નેત્રે અને હસતે મુખે પોતાની પાસે બોલાવી. સુદર્શના પણ ધણી દિવસથી પિતાને મળવાને ઉત્કંઠિત થયેલી હતી. તે તરત જ નજીક આવી, અને હર્ષવેશથી ગદ્ગદ કંઠિત થઇ પિતાના ચરણમાં નમી પડી. રાજાએ

(૪૪)

તેને તરત જ ઉઠાડી પોતાની પાસે બેસારી. આંખાના વનમાં આવેલો જમરાનો સમુદાય જેમ તૃપ્તિ ન પામે, તેમ રાજકુમારીને જેતાં પ્રેમ પ્રસરથી પ્રદુલ્લિત રાજનાં નેત્રો તૃપ્તિ ન પામ્યાં. ઘણા દિવસે વિદ્યા બણીને આવેલી હોવાથી, તેમજ તેનું મુખ અત્યારે વિશેષ પ્રસન્ન હોવાથી રાજ્યે અનુમાન કરી જણાવ્યું, પુત્રી ! તું વિદ્યાનું અભિમાન ન કરીશ, કેમકે બણેલી વિદ્યાથી તેં મને હજી ખીલકુલ સંતોષિત કર્યો નથી, અથવા તૃપ્તિ પમાડી નથી.

સુદર્શનાએ જણાવ્યું પિતાજી ! ધર્મ, વિદ્યા અને વિનયમાં વિધન કરનાર, તથા શ્રુતશીલનો વિનાશ કરનાર અભિમાન છે; એમ જણતાં છતાં તેનો સંગ્રહ કોણ કરશે ? અર્થાત્ હું ખીલકુલ વિદ્યાનો ગર્વ કરતી નથી. આટલા શબ્દો પરથી જ કવિત્વમાં પદ્યતા અને વક્તૃત્વમાં કુંવરીની દક્ષતા જેમ રાજને ઘણો હર્ષ થયો. રાજ્યે ખુશી થઈ જણાવ્યું—બહાલી પુત્રી ! હું પૂછું તેનો તું જવાબ આપ.

કઃ ક્રમતે ગગનતલં ાક વૃદ્ધમાત નિતાતં ।

કો વા દેહમતીવ સ્ત્રીપુંસાં રાગિણાં દદતિ ?

આકાશતલનું આક્રમણ કોણ કરે છે ? નિરંતર વૃદ્ધિ કોણ પામે છે ? અને રાગી સ્ત્રી, પુરૂષોના દેહને અતિશે કોણ દહે છે—ખાળે છે—શોષે છે ?

સુદર્શનાએ વિચાર કરી તરત જ ઉતર આપ્યો કે—“વિરહઃ” આકાશનું આક્રમણ કરનાર ‘વિઃ’ સ્વર્ગ, નિરંતર વૃદ્ધિ પામનાર કોણ ? ‘અહઃ’ ‘દિવસ’ રાગી સ્ત્રી પુરૂષોના શરીરને અતિશે ખાળનાર કોણ ? વિરહઃ વિયોગ. ભેગું નામ.

સુદર્શનાએ જણાવ્યું—પિતાજી ! મારા એક સમસ્યાના કાવ્યનો ઉત્તર આપ આપો.

બોધ્યં દૈવ કથં બહુષુ વૈકઃ પ્રત્યયઃ કર્મણાં,

સવોદ્યસ્ત કથ સદાસુરરિપ્તઃ કિં શ્લાઘ્યતે ભૂમતાં ।

(૪૫)

કિંત્વન્યાયવતામહોક્ષિતિભૂતાં લોકૈઃ સદા નિંદ્યતે,
વ્યસ્તન્યસ્તસમસ્તકંચન તતઃ શીઘ્રં વિદિત્વાચ્યતાં ॥૧૧॥

બુદ્ધિમાન પુત્રીને જોઈ રાજા, ધણી વખત સુધી વિચારમાં લીન થઈ ગયો. તે વિચારવા લાગ્યો કે, આવી વિચક્ષણુ મારી પુત્રીનો પતિ કોણ થશે ? પુત્રીનાં બુદ્ધિ, રૂપ અને ગુણાદિના પ્રમાણમાં તેને લાયક પતિ પણ બુદ્ધિમાન, શૂરવીર અને કામમૂર્તિ સમાન હોવો જોઈએ.

સુદર્શનાતી વિદ્યાતિશયિતા અને રૂપાધિકતા દેખી શ્રોષ્ટી રૂપમદત પણ વિચારમાં પડ્યો કે, શું આ તે પ્રત્યક્ષ સરસ્વતી છે કે સાક્ષાત્ લક્ષ્મી દેવી છે ?

આ અવસરે કટુક, તિક્ત વિગેરે અનેક પ્રકારની ઔષધીઓને લઈને એક વૈદ્યરાજ સમામાં આવ્યો અને તે સાર્થવાહના નજીકના આસન પર બેઠો.

નજીકમાં રહેલી ઔષધીના તીવ્રગંધથી, ધણી મહેનતે રોકવા છતાં પણ રૂપમદત સાર્થવાહને ઉઠકટ છીંક આવી. છીંક આવવાની સાથેજ શ્રોષ્ટીએ નમો અરિહંતાણં એ મંત્રનો ઉચ્ચાર કર્યો. આ શબ્દ સાંભળતાંજ સુદર્શના સંબ્રાન્ત થઈ ગઈ.

તેણી ચિંતવવા લાગી કે અરિહંત કોઈ દેવવિશેષ હોવો જોઈએ કે જેનું નામ હમણાં આ શ્રોષ્ટીએ લીધું. આ દેવવિશેષનું નામ પહેલાં કોઈ વખત કોઈની પાસે મેં સાંભળ્યું હોય તેવો મને ભાસ થાય છે. આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં મન, વચન, કાયાના વ્યાપારોને રોકી, આ અરિહંત દેવનું નામ મેં ક્યાં અને કોના મુખથી પહેલાં સાંભળ્યું છે તેજ એક લક્ષ બાંધી કોઈ અપૂર્વ સ્થિતિમાં તે લીન થઈ ગઈ. તેવી સ્થિતિમાં કેટલોક વખત રહેતાં-જ્ઞાતિસ્મૃતિજ્ઞાન- (મતિજ્ઞાનનો એક ભેદ છે તે)ને રોકનાર આવરણો દૂર થતાં તે લીનતામાંજ તેને પોતાનો પૂર્વનો ભવ સાંભરી આવ્યો. અર્થાત્ પૂર્વજન્મોનું જ્ઞાન થઈ આવ્યું.

(૪૬)

પૂર્વે તિર્થંચના ભવમાં જાણુના પ્રહારની મહાન્ વેદનાથી ઉત્પન્ન થયેલું દુઃખ સ્મરણ થતાં જ તેનું સર્વ અંગ કંપવા લાગ્યું અને તેને લઈ ધન દ્રઘ પૃથ્વીતળ પર ઢળી પડી.

પોતાની બહાલી પુત્રીને પૃથ્વીતળ પર ઢળી પડેલી જોતાં જ, રાજ પણ મૂર્છા ખાઈ જમીન પર ઢળી પડ્યો. આ અનાવ જોતાં કુંવરીની માતા અને તેના ભાઈઓ દુઃખીયા થઈ આક્રંદ કરવા લાગ્યા.

પૂર્વે દાઈ વખત નહિ જોયેલી રાજકુમારીની આવી અવસ્થા દેખી સભાના સર્વ લોકો અકસ્માત્ ક્ષોભ પામી ગયા. આખી સભામાં હાહારવધી વિરસ મહાન્ કલકલ શબ્દ ઉછળવા લાગ્યો. આક્રંદ અને પ્રવાપના કરણુ શબ્દો પ્રસરવા લાગ્યા. આ દુઃખદાયક અનાવના સમાચાર શહેરમાં ફેલાતાં નાગરિકો ક્ષોભ પામ્યા. ભયભ્રાંત, તરલ નેત્રો-વાળાં, અશરણુ અને શૂન્ય મનવાળાં થઈ લોકો આમતેમ દોડવા લાગ્યા. નાના પ્રકારના સંકલ્પવિકલ્પથી હાથ પગ કંપાવતા વૃદ્ધ વણિકો સ્થળે સ્થળે એકઠા થઈ વિચાર કરવા લાગ્યા. નેરતીઓ સાર સાર વસ્તુ ભેગલવા લાગ્યા. દોશી વાણીઆઓ કાપડની દુકાને સમેટવા લાગ્યા. સોનારો સોના ડપાને છુપાવવા લાગ્યા. કંસારાઓ એક જગ્યાએ વાસણો ખડકવા લાગ્યા. રાજસભામાં અકસ્માત્ કોલાહલ થયેલો સાંભળી કાર્યાકાર્યને વિચાર કર્યા સિવાય રાજસેવકો શસ્ત્રો સંભાળવા લાગ્યા. મહાવતો સંગ્રામ અર્થે હાથીઓને તૈયાર કરવા લાગ્યા. ઘોડા-વાળાઓ ઘોડાને પાખરવા લાગ્યા. રથિકો રથો સજ્જ કરવા લાગ્યા. સુમટો સન્નાહિત થયા. ભાટો સુમટોને શૂર ચડાવા લાગ્યા. વિનય ડંકા વાગવા લાગી. સંગ્રામના વાજત્રો આરક્ષલવા લાગ્યા. ભેરીઓના ભાંકારથી આકાશ પુરાવા લાગ્યું. હોકારવ કરતા અને ઉછળતા સુમટો સજ્જ થઈ ઊભા.

આ જાણુ શીતળ ઉપચારોથી રાજને મૂર્છા પાડી વળી. રાજ સ્વસ્થ થયો. એ અવસરે આખા શહેરમાં ક્ષોભ થયાના અને સુમટો સજ્જ થયાના વર્તમાન રાજના ગણવામાં આવ્યા. વિજય પ્રતિ-

(૪૭)

હારિણી દ્વારા રાજ્યે તત્કાળ કોટવાળને બોલાવી પ્રજાને અને સુભટોને શાંત કરવા જણાવ્યું. કાર્યના સત્ય પરમાર્થને જાણી કોટવાળ તરત જ સમાની બહાર આવ્યો, અને ઠેકાણે ઠેકાણે સુભટોને મોકલી, લોકોને સત્ય વાતથી વાકેફ કરાવી પ્રજા અને તૈયાર થતા સુભટોને શાંત કર્યા.

આ તરફ કપૂરથી વાસિત હરીચંદન અને કસ્તૂરી પ્રમુખ શરીર પર સિંચન કરતાં, અને પાંખાથી શીતળ પવન નાખતાં, રાજકુમારી સુદર્શના કેટલીક વારે સ્વસ્થ થઈ, તરતજ ચારે બાજુ દષ્ટિ ફેંકવા લાગી. નવાંન ચૈતન્ય પામેલી રાજબાળા, લજ્જા પામતી ભૂમિ પરથી બેઠી થઈ અને રાજના બોળામાં જઈ બેઠી. ભવ-મયથી ભય પામેલી કુમારી વારંવાર તે સાર્થવાહના સન્મુખ જોવા લાગી. યૂથથી વિખૂટી પડેલી હારિણીની માફક તે ખરેખર વ્યથિતવાળી જણાતી હતી. તેની આ મૂર્ચ્છિત સ્થિતિથી દુઃખિત થઈ રહેલાં, માતા, પિતા અને અધુવર્ગાદિકને તેણીએ ધીરજ પણ ન આપી અને બોલાવ્યાં પણ નહિ. કેવળ તે સાર્થવાહ તરફ દષ્ટિ આપી મધુર વચને તેની સાથે સંભાષણ કરવા લાગી.

હે ધર્મબાધવ ! જિનેન્દ્રમતકુશળ ! મેં સાંભળ્યું છે કે તમારું આવવું ભરૂચ્ચ અંદરથી થયું છે. તમને કુશળ છે ?

નિર્વાણ માર્ગમાં આસક્ત થયેલા, કંદર્પ ગજેન્દ્રને સ્વાધીન કરવામાં સિંહ તુલ્ય, અને પરાપકાર કરવામાં એકચિત્તવાળા મહાનુભાવ મુનિઓને ત્યાં કુશળ છે ?

રાજકુમારીના મુખથી નીકળતા આ શબ્દો સાંભળી સાર્થવાહના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો. તે વિચારવા લાગ્યો કે, નિશ્ચયે આ રાજકુમારીએ કોઈ પણ જન્મમાં ભરૂચ્ચ નગરમાં મુનિઓને વંદન કર્યું જણાય છે. અથવા દૃઢ કર્મજાળથી બંધાયેલા અને સંસાર પરિભ્રમણને પરાધીન થયેલા જીવોને એવું કોઈ પણ સ્થળ વધી કે જોતો તેણે સ્પર્શ કે અનુભવ કર્યો ન હોય. તે શહેરમાં પૂર્વના જન્મમાં

(૪૮)

આ રાજકુમારીએ કોઇ પણ મુનિવરના મુખથી કોઈ પણ સમયે નમસ્કાર મહામંત્રનું શ્રવણ કરેલું હોવું જોઈએ, કે જે વાત હમણાં તેને જાતિસ્મરણથી યાદ આવી જણાય છે.

આ પ્રમાણે વિચાર કરતા શ્રેષ્ઠીએ હર્ષિત વદને જણાવ્યું કે- રાજકુમારી ! ભરૂચનગરમાં રહેલા તે સર્વ મુનિઓને કુશળ છે. બહેન ! તને ધન્ય છે, તું કૃતાર્થ છે. તું થોડા જ ભવમાં નિર્વાણપદ પામનાર છે કેમકે ધર્મના અભાવવાળા કુળમાં જન્મ પામ્યા છતાં અ-કસ્માત્ તને ભોધ પ્રાપ્ત થયો છે.

કોઇ વખત નહિ દેખેલ કે નહિં સાંભળેલ શબ્દો રાજકુમારીના મુખથી નીકળતાં જણી, તેમજ ખીલકુલ અજાણ્યા સાર્થવાહ સાથે વાર્તાલાપ કરતી પુત્રીને દેખી, રાજાને આશ્ચર્ય સાથે મહાન કુતુહલ થયું. રાજા બોલી ઉઠ્યો, પુત્રી ! આ શી વાતચીત ચાલે છે ? તું શું બોલે છે ? શું તે ભરૂચનગર કોઇ પણ વખત જોયું કે સાંભળ્યું છે ?

સુદર્શનાએ જણાવ્યું. પિતાજી ! આપ શાંત ચિત્તે સાંભળો. હું તે વિષે મારો જાતિઅનુભવ આપશ્રી આગળ નિવેદિત કરૂં છું.

પ્રકરણ દશમું

જાતિઅનુભવ-પૂર્વજન્મ

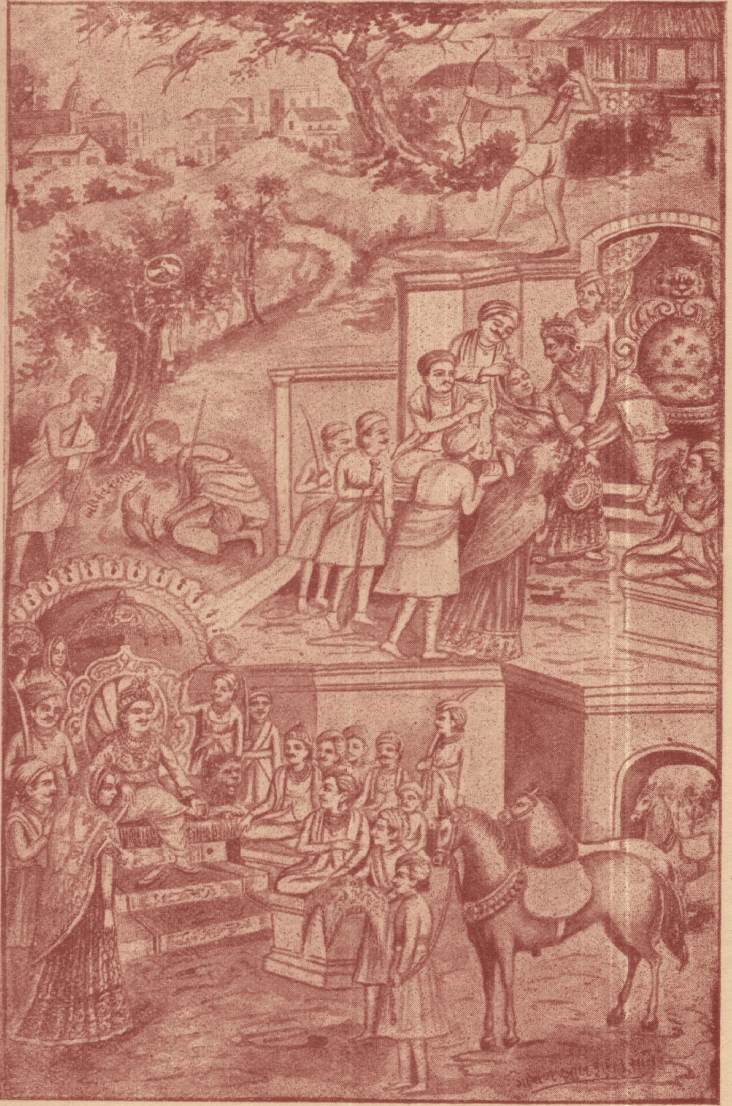

ભરૂચ શહેરની આગળ મોટા વિસ્તારમાં વહન ચતી નર્મદા નદીના કિનારા પર કોરટ નામના ઉદ્યાનમાં એક મહાન વિસ્તારવાળો વડવૃક્ષ હતો. તેના ઉપર અનેક પક્ષીઓ નિવાસ કરી રહ્યા હતા. તેમાં કેટલાંક પંખીઓએ માળા પણ ધાવ્યા હતા. તે વૃક્ષ પર એક સમળી પણ રહેતી હતી. તે સમળી ગર્ભપ્રસૂતિના વખતે અસહ્ય વેદનાર્થ પીડાવા લાગી. કેટલાક વખત પક્ષી દુઃસહ શૂળતી વેદના

ઉપર: શ્લેષ્ઠ સમજીને બાણુ મારી ધાયલ કરે છે. મધ્યમાં: સમજીને મુનિવરો નવકાર
મંત્ર સંબળાવે છે. રાજકુમારી સુદર્શના મૂલિત બને છે. નીચે: ચંદ્રગુપ્ત રાજવીની

સભામાં સાર્થવાહ નિયમવસ્તુ આગમન.

ઉપર: શ્લેષ્ઠ સમળીને બાણ મારી ધાયલ કરે છે. મધ્યમાં: સમળીને મુનિવરો નવકાર
 મંત્ર સંભળાવે છે, રાજકુમારી સુદર્શના મૂલ્છિત બને છે. નીચે: ચંદ્રગુપ્ત રાજવીની
 સભામાં સાર્થવાહ નિપભદ્રાનું આગમન.

(૪૯)

ભોગવતાં તેણીએ બે બચ્ચાંને જન્મ આપ્યો. પ્રસવ સમયની અસહ્ય વેદના ભોગવતી વખતે તેણીનો પતિ પણ તેને મદદગાર ન થયો. ખરેખર જન્મથી મરણપર્યંત સ્ત્રીઓ નિરંતર પરાધીન અને દુઃખણી હોય છે. ઉદરપૂર્તિને માટે કાંઈ પણ ખાવા લેવા જવાનો ઉપાય ચિંતવે છે, તેટલામાં અકસ્માત પ્રચંડ પવન વાવાનો શરૂ થયો. દશે દિશાઓમાં ધૂળ ઉછળવા લાગી. મેઘની માળાને વિસ્તારતી પ્રાવૃદ્ધ (વર્ષા) ઋતુ શરૂ થઈ. કુપુરુષો જેમ અપયશથી વ્યાપ્ત થાય છે, તેમ ભ્રમરની માફક કાળાં અને તમાલ ફલની માફક શ્યામલ વાદળોના સમૂહથી આકાશ છવાઈ ગયું. નિર્ભાગ્ય પુરુષને મળેલા નિધાનની માફક ક્ષણદૃષ્ટનદિ અપળ વિઝળી આકાશમાં ચમકવા લાગી. જોય પદ પર રહેલા નીચ પુરુષની માફક, બ્રહ્માંડને પણ ફેાડી નાખે તેવા નજીકમાં ગર્ગરવો થવા લાગ્યા. વિરહી મનુષ્યોના હૃદયને દુઃખ-રૂપ, મોટી મોટી અખંડ ધારાથી વાદળો વરસવા લાગ્યાં. આ પ્રમાણે અવિચ્છિન્ન ધારાએ વરસાદ વરસતાં સાત દિવસ થયાં ત્યારે કાંઈક વરસાદને શાંત થયેલ દેખી તે સમળી દિશાઓના ભાગો નિહાળવા લાગી, તેણીનું શરીર ભૂખ તથા પીડાથી સંકોચાઈ ગયું હતું. ઉડવાની શક્તિ પણ તેવી ન હતી, તથાપિ ભૂખ સહન થઈ શકે તેમ ન હતી. તેમજ તેને ત્યાં બીજું કોઈ લાવી આપે તેવા દયાળુ મદદગાર પણ ન હતો. આ કારણથી તે દુઃખી સમળી આનિષ્ઠ (માંસ)ને માટે જ્યાં લીલાં હાડકાં વિગેરે પડ્યાં હતાં તેવા સ્ત્રેષ્ઠતા પાડા તરફ જીડીને ગઈ.

ધણાં હાડકાં, ચામડાં, વસા, રુધિર અને માંસવિકથી તે વાડો દુર્ગંધિત થઈ રહ્યો હતો. મોટા મોટા હાડકાઓ ઉપર ગીધપક્ષીઓ બેસી માંસાદિ લઈ આમતેમ જીડી રહ્યાં હતાં, તે વાડામાં આ સમળીએ પણ ધણી મહેનતે પ્રવેશ કર્યો. અને માંસથી ખરડાયેલું એક હાડકું લઈ મહામહેનતે તે આકાશમાર્ગે જીડી આકાશમાં હજી

(૫૦)

થોડે દૂર ગઇ હતી તેટલામાં તે વાડાના માલીક મ્હેંચ્છે, કાનપર્યંત ખેંચી તિક્ષણ બાણ તે સમળી તરફ ફેંક્યું અને તરત જ તે દુઃખી-યારી સમળીના હૃદયમાં વાગ્યું.

પિતાજી ! બાણથી વિંધાયેલી અને વેદનાથી વિધુરિત થયેલી તે સમળી ઘણી મહેનતે ઝડપતાં પડતાં તે ઉધાનના નજીક બાગમાં ગ્યાવી પહોંચી, પણ તે વડવૃક્ષ ઉપર ન પહોંચતાં તત્કાળ જમીન પર નીચે પડી ગઈ.

અસહ્ય વેદના થવા છતાં પણ અચ્ચાંચો ઉપરના રનેહને લીધે પોતાની બાપામાં કરુણ સ્વરે તે વિજ્ઞાપ કરવા લાગી. તેના ઇષ્ટ મને:-રયો નિષ્ફળ થયા. તે ચિંતવવા લાગી. અરે નિર્દય વિધિ ! મારા સિવાય તારું ઇષ્ટ કાર્ય શું સિદ્ધ થઈ શકે તેમ ન હતું ? મારાં જોવાં પામર પ્રાણિઓ શું તારે સ્વાધીન ન હતાં ? મેં તારો શો અપરાધ કર્યો હતો કે, નિષ્કારણ મારા જોવી નિરપરાધી અજળાને આવા ભયંકર કષ્ટમાં નાખી ? પાંખો વિનાનાં મારા નિરાધાર બાળકો ભૂખ્યાં અને તરસ્યાં કેવી રીતે જીવી શકશે ? આ પ્રમાણે નાના પ્રકારના વિજ્ઞાપ અને આક્રંદ કરતાં તે સમળી એક અહોરાત્રિપર્યંત ત્યાં પડી રહી. એ અવસરે જાણે સુખનો સમાગમ જ આવતો હોય નહિં તેમ બે મુનિઓ ત્યાં ગ્યાવી ચડ્યા. તે સમળીની આ સ્થિતિ દેખી સર્વ જીવોને અભય આપનાર તે મહામુનિઓએ પોતાનો હાથ જોયો કરી જણાવ્યું. ભદ્રે ! તને અભય થાઓ, અભય થાઓ, અમે તારો પાસે આવ્યા છીએ. તું ખીલકુલ ભય નહિં પામતાં આ અવસરે અનેક જન્મોમાં દુઃખ આપનાર મોહ અને ક્રોધનો લાગ કર અને એકાગ્ર ચિત્તવાળી થઈ, થોડાં પણ પરમ હિતકરી અમારાં વચનો તું શ્રવણ કર (સાંભળ), આ પ્રમાણે બોલતાં તેમાંથી એક મુનિએ નીચા વળી, સમળીના કાન પાસે મુખ રાખી ઘણી લાગણીપૂર્વક દૃઢ સંકલ્પથી જણાવ્યું કે “જગત્ને વિષે ઉત્તમ અને મહાન મંગલ પરમકૃપાળું અરિહંત દેવતું તને શરણ થાઓ, કર્મકલંકયા રહિત,

(૫૧)

અનંત જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ અને વીર્યવાન લોકના અગ્રભાગ ઉપર રહેલા અનંત સિદ્ધોત્તું તને શરણુ થાઓ. પાંચ મહાવ્રતોને પાળનાર, પાંચ વિષયોને છૂતનાર, પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિધારક, સુસાધુ-ઓતું તને શરણુ થાઓ.

પાંચ આશ્રવ વિનાનો, પાંચ ઇન્દ્રિયના વિનયથી પ્રૈતિકા પામેલો અને સાક્ષાત્ કેવલજ્ઞાનીનો કહેલો ઉત્તમ ધર્મ તને શરણુભૂત થાઓ. આ ચાર શરણો અંગીકાર કર. આ શરણોના શરણુથી નિર્મય થઇ, રાગ, દ્વેષ રહિત અરિહંત દેવતું તું સ્મરણુ કર.

પરમ ભક્તિથી અરિહંતદેવને એક વાર પણ નમસ્કાર કરવા-માં આવે તો આ જન્મની પીડાથી મુક્ત થઈ, નિશ્ચયે પરલોકમાં તે મહાન સુખસંપદા પામે છે, માટે ત્રણ લોકમાં સારભૂત આ નમ-સ્કાર મહામંત્ર (**નમો અરિહંતાણં**) તું તું સ્મરણુ કર. આ મહા-મંત્રના પ્રભાવથી પરલોકમાં તું જરાપણ દુઃખતું ભાજન નહિં થઇશ.

વળી ચારે પ્રકારના કષાયનો ત્યાગ કર, મમત્વ ભાવ દૂર કર. સંયમ અને નિયમોમાં માનસિક વૃત્તિથી ઉંજમાળ થા, અને ચારે પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કર.” આ પ્રમાણે દૈન્ય સંકલ્પથી સમળી પર અસર કરતા તે મુનિ દિવસનો મોટો ભાગ તેની પાસે રહ્યા. સમળી પણ કર્ણાજલી દ્વારા મુનિઓના વચનામૃતોતું પાન કરવા લાગી. તે પવિત્ર મુનિઓના આતિશયિક બોધથી સમળીનો મોહમળ ગળી ગયો. મન, નેત્ર અને કર્ણ ત્રણે દ્વારા મુનિશ્રીના મુખ પર લક્ષ રાખી પોતાતું સર્વ દુઃખ વિસ્મરણુ કરી તે શાંત થઈ. પિતાશ્રી આ સ્થિતિ-ના બીજા પરિણામમાં મરણુ પામી તે સમળી (હું પોતે) આંહી આપની પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થઇ છું.

અહા ! અજ્ઞાન અવસ્થામાં પણ અરિહંતનું સ્મરણુ કરવા-થી જ્યારે હું આવી ઉત્તમ જિંદગી પામી છું, તો જેઓ નિરંતર તે મહાપ્રભુનું સ્મરણુ કરે છે તે, શાશ્વત સુખ પામે તેમાં આશ્ચર્ય શાનું ?

(૫૨)

પિતાશ્રી ! હમણું આ ઝોધીના મુખથી નમો અરિહંતાણં પદ સાંભળી વિવેક વૃક્ષનાં પીળ તુલ્ય મને જાતિસ્મરણુ જ્ઞાન થયું છે. અને તેથી જ મને મારો પૂર્વજન્મ (પૂર્વનો ભવ) દેખાઈ આવ્યો છે, જે મેં આપ સર્વની આગળ નિવેદિત કર્યો છે.

પ્રકરણ અગિયારમું.

સુદર્શનાનો વૈરાગ્ય-પુરોહિતનો ગૃહસ્થાશ્રમમાં
રહેવાનો ઉપદેશ

જાતિસ્મરણુ—(પૂર્વજન્મના) જ્ઞાનથી વાસિત થયેલી પોતાની પુત્રીને જાણી રાજા વિચારમાં પડ્યો-શું આ મારી પુત્રી કહે છે તે વાત સત્ય હશે? તે શહેર અને તે મુનિવરો ક્યાં? તે સમળી મરીને મારી પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થઈ છે તે વાત કેમ સંભવી શકે? આ પ્રમાણે વિચાર કરતા રાજાએ ઘણા આગ્રહ અને આદરપૂર્વક જણાવ્યું—રાજકુમારી ! આવો જૂઠો વૈરાગ્ય શું તું આણે છે? આ તારી માતા તારી આ સ્થિતિ થવાથી મહાદુઃખી થઈ રહી છે. આ પરિવાર શોકથી પીડાય છે. જો તો ખરી, તારી આળસખીઓ કેટલું આક્રંદ કરે છે. તે સર્વને તું મીઠાં વચ્ચેથી શાંત કર. આ જાંચા અને ઉત્તમ રાજમહેલો, વિસ્તારવાળી રાજ્યલક્ષ્મી અને પાંચ ઇંદ્રિયોને આહ્વાદ થાય તેવા ભોગ્ય પદાર્થો, તે સર્વે તારે ઉપભોગ કરવાને માટે જ છે ને.

પુત્રી ! જાતિ, કુત્ર, રૂપ, વીર્ય, વિદ્યા અને વિજ્ઞાનાદિ ગુણો તારામાં છે. આશ્વ! ઉઠાવનાર તારો પરિવાર છે, છતાં તું આમ વૈરાગિત શા માટે થાય છે?

(૫૩)

રાજનાં આ સર્વ વચનો સુદર્શનાએ શાંતપણે શ્રવણ કર્યાં. પ્રત્યુત્તરમાં તેણીએ જણાવ્યું કે-પિતાજી ! આપતું કહેવું સત્ય છે. પાંચ ઇંદ્રિયનાં સુખ અહીં બહોળા વિસ્તારમાં છે, પરિવાર સર્વ ગુણુવાન છે, તથાપિ આ સર્વ વસ્તુઓ અસ્થિર, અસાર, ક્ષણપરિણામવાળી અને વિષતી માફક વિષમ સ્વભાવવાળી છે. કિંપાક વૃક્ષના ફળ સમાન ઇંદ્રિયોના વિષયસુખ, અને મરણ પામ્યાબાદ દેખાવ નહિં આપનાર સંબંધી વર્ગ તેવું સુખ તે તાત્વિક સુખ કેમ કહેવાય ? વળી અનિયત સ્વભાવવાળાં જાતિ, કુળાદિકે કરોને આત્માને શું ફાયદો થવાનો છે ? કાંઈ જ નહિં. અશુભ કર્મના ઉદયથી ઉત્તમ જાતિવાન પણ મ્હેંછાદિ નીચ જાતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે શુભ કર્મના ઉદયથી મ્હેંછાદિ પણ ઉત્તમ જાતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ પ્રમાણે જાતિ, કુળાદિ આત્માની સાથે અનિયમિતપણું છે. સુંદર રૂપ પણ આત્માને શું એકાંત સુખદાયી છે ? નહિં જ, કેમકે યુવાન અવસ્થામાં શરીરની જે સૌંદર્યતા છે તે જ સૌંદર્યતા શરીરમાં રોગ ઉત્પન્ન થવાની સાથે ક્ષણ વારમાં નષ્ટ થાય છે, યા વૃદ્ધાવસ્થામાં વિલય પામે છે. તેવા ક્ષણિક અને અસાર રૂપમાં રાચવા જેવું કે આનંદ પામવા જેવું કાંઈ નથી. વિદ્યા, વિજ્ઞાનાદિ ગુણો પણ જે આત્માની ઉચ્ચ સ્થિતિ માટે ઉપયોગી કરવામાં ન આવે તો તેનું છતાપણું પણ દુઃખને અર્થે જ થાય છે, માટે પિતાજી ! કુલ, જાતિ, રૂપ, વીર્ય, વિદ્યા અને વિજ્ઞાનાદિ વિધમાનતાનો આશ્રય લઈ હર્ષિત થવું કે નિશ્ચિંત થવું, તે મને તો બાવી દુઃખરૂપ જ લાગે છે.

માતા, પિતા, સખી અને બંધવાદિના સંબંધના સંબંધમાં તાત્વિક રીતે વિચાર કરતાં તેઓ એક જાતના દૃઢ બંધન સમાન જણાય છે. અથવા રંગભૂમિમાં નૃત્ય કરનાર પાત્રોની માફક થોડા જ વખતમાં રૂપાંતર પામનાર છે, અર્થાત્ વિયોગશીલ છે. આ ગાયનો વિલાપ તુલ્ય છે. નૃત્યો વિડંબના સરખાં છે અને આભૂષણો માત્ર બાર કે બેગળ તુલ્ય છે. ટંકામાં જણાવું તો ઇંદ્રિયના વિષયો પરિણામે

(૫૪)

દુઃખદાયી જ છે.

ઈત્યાદિ પિતા, પુત્રીનો સંવાદ ચાલી રહ્યો હતો તે અવસરે જ્ઞાનનાથ નામનો પુરોહિત સભામાં આવ્યો. રાજ્યએ બેસવા નિમિત્તે આસન અપાવ્યું. પુરોહિત પુરોહિત પણ રાજ્યને આશીર્વાદ આપી પોતાના આસન પર બેઠો.

રાજ્યએ પુરોહિતને પ્રશ્ન કરતાં જણાવ્યું. દિગ્ગજર ! ધર્મર્થો મનુષ્યોને માટે કયો ધર્મ સુખદાયી છે ? કેમકે મારી પુત્રી ધર્મર્થો હોય ધર્મને માટે અરિહંત દેવનું શરણુ લેવા ધારે છે.

પુરોહિતે જણાવ્યું, નૃપતિ ! સામાન્ય પ્રકારે આરણ્ય શાસ્ત્રમાં ધર્મના આઠ ભેદ જણાવ્યા છે. યાગ, અધ્યયન, દાન, તપ, સત્ય, ક્ષમા, ઇન્દ્રિયદમન અને નિર્લોભતા. વળી અન્ય શાસ્ત્રોમાં વિશેષ પ્રકારે આશ્રમ નિશ્ચયે ચાર પ્રકારનો ધર્મ બતાવ્યો છે. પુત્રવ્રત-ચર્યાશ્રમ, ગૃહસ્થાશ્રમ, વાનપ્રસ્થાશ્રમ અને યતિ આશ્રમ. (સંન્યસ્તાશ્રમ) જ્યાં સુધી બ્રાહ્મણને ઉપનયન (યજ્ઞોપવિતદાન) કરવામાં નથી આવ્યું ત્યાં સુધી ઇચ્છાનુમાર ચેષ્ટા, ભોજન અને બોલવા વિગેરેની ક્રિયા તે પુત્ર અવસ્થા કહેવાય છે. ઉપનયન કર્યાબાદ બ્રહ્મચર્ય પાળવાપૂર્વક ગુરુને ઘેર વિદ્યાભ્યાસાદિ નિમિત્તે વસવામાં આવે છે તે બ્રહ્મચર્યાશ્રમ કહેવાય છે. આ આશ્રમમાં સત્ય, શમ, તપ, શૌચ, સંતોષ, લજ્જા, ક્ષમા, સરવ્રતા, જ્ઞાન, દયા, દમન અને ધ્યાન કરવાનું છે. આ ધર્મ સનાતન છે.

ત્યાર પછી ગૃહસ્થાશ્રમ કરવાની ઇચ્છા હોય તો તે આશ્રમ મૂકી ગૃહસ્થાશ્રમમાં આવે અથવા તેવી ઇચ્છા ન હોય તો વાનપ્રસ્થાશ્રમ કે સંન્યસ્તાશ્રમ અંગીકાર કરે. ગૃહસ્થાશ્રમ ધર્મ પણ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર એમ વર્ણના ભેદથી ચાર પ્રકારે છે.

બ્રાહ્મણો ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહી પોતાના ષટ્ કર્મમાં આસક્ત રહે. પોતે ભણે, ભણાવે, દાન આપે, દાન ગ્રહણ કરે અને યજ્ઞ કરે કરાવે. આ પ્રમાણે બ્રાહ્મણોએ ગૃહસ્થાશ્રમ પાળવાનો છે.

(૫૫)

ક્ષત્રીઓ દાન આપે, વિદ્યા ભણે, યજ્ઞ કરાવે, ન્યાયથી પ્રજનનું પાલન કરે, ધર્મમાં તત્પર રહે, અનાયારથી લોકોને પાછા હઠાવે, કર પ્રમુખના ઓળખથી પ્રજાને પીડા ન કરે. જુગાર, દારુ, માંસ, વેશ્યા, પારધીપણું (આહોડો અગર શીકાર), પરધન, પરસ્ત્રી અને ખીજાં પણ આ લોક પરલોક વિરુદ્ધ કાર્યોનો ત્યાગ કરે. ધર્મર્થો ક્ષત્રીઓએ આ પ્રમાણે વર્તન કરવું જોઈએ.

વિદ્યાભ્યાસ, વાણિજ્યકલા (વ્યાપાર) અને નૃપસેવા પ્રમુખ પ્રશસ્ત કર્મો વૈશ્યોએ (વણિકોએ) કરવાં અને નિરંતર ન્યાયધર્મમાં તત્પર રહેવું. આ વૈશ્યોનો ધર્મ યા ગૃહસ્થાશ્રમ છે.

બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્યનાં કર્મોથી રહિત, કૃષિકર્મ (ખેતી-વાડી), સુતાર, લુહાર, કુંભાર, હજમ, કડિયા વિગેરેનાં કર્મો કરનાર શૂદ્રો કહેવાય છે. આ કર્મો કલ્પ હોવાથી પામર જીવોને ઉચિત છે. કલ્પ હોવાનું કારણ સ્મૃતિમાં બતાવ્યું છે કે-માહજ્ઞાતી જળ નાખનાર મચ્છિમાર બાર મહિનામાં જે પાપ કરે છે તે પાપ જમીન ખેડવે કરી હાળી (હળ ખેડનાર) એક દિવસમાં કરે છે. શૂદ્રો પણ દેવ, ગુરુભક્તિમાં તત્પર રહે છે અને દાન આપે છે.

હે રાજન્ ! આ પ્રમાણે ટૂંકમાં આપની પાસે મેં ગૃહસ્થાશ્રમ ધર્મ નિવેદિત કર્યો. ભૂમિશય્યા, બ્રહ્મચર્ય અને તપશ્ચર્યાવડે આત્માને દમન કરવો, શરીરને દુર્બલ કરવું તે વાનપ્રસ્થાશ્રમ કહેવાય છે.

સર્વસંગનો ત્યાગ, બ્રહ્મચર્ય, ક્ષમા, જિતેન્દ્રિયપણું, એક સ્થળે વધારે વખત નહિં રહેવાપણું તે સંન્યસત ધર્મ છે. કહ્યું છે કે-

ગ્રીષ્મે હમંતિકાન્ માસાન્ અષ્ટૌ મિક્ષુર્વિચક્રમેત્ ।

દયાર્થ સર્વભૂતાનામેકત્ર વર્ષાસ્વાવસેત્ ॥ ૧ ॥

લિક્ષુકાશ્રમીઓએ ગ્રીષ્મ ઋતુ અને હેમંત ઋતુના આઠ માસ પર્યંત પૃથ્વીતળ પર પર્યટન કરવું; પણ વર્ષાઋતુમાં સર્વ જીવોની હયાને

(૫૬)

ખાતર ચાર માસ એક સ્થળે રહેવું, માટે એક સ્થળે વધારે વખત કે સ્થાયી ન રહેવાપણું, આરંભનો ત્યાગ, બિંક્ષાવૃત્તિથી કાલ્પનિક આહાર લેવાપણું, આત્મજ્ઞાન અવબોધની પ્રયત્ન છૂટ્ટા, આત્મ-દર્શન કરવું એ સંન્યસ્તાશ્રમ ધર્મ કહેવાય છે.

આ પ્રમાણે ટૂંકામાં ચાર વર્ષાશ્રમ ધર્મોનું વર્ણન મેં આપતી આગળ કયું. હે નરનાથ ! આ આપની રાજપુત્રીને ધન્યવાદ ઘટે છે કે—આવી બાલ્યાવસ્થામાં પણ સંસારવાસનાથી નિવૃત્ત થઇ તેણીનું મન ધર્મભાગમાં રમી રહ્યું છે. કહ્યું છે કે—

દાલિદિયસ્સ દાણ પહુણો સ્વંતી વિઉસ્સ ન હુ ગવ્વો ।

જુવ્વણવંતસ્સ તવો દયાય ધમ્મસ્સ કસવટ્ટો ॥૧॥

દારિદ્ર્ય અવસ્થામાં દાન આપવું, શક્તિ છતાં ક્ષમા કરવી, વિક્ષાનું છતાં ગર્વ ન કરવો, યુવાવસ્થામાં તપશ્ચર્યા કરવી, અને ધર્મમાં દયાની હયાતી હોવી, તે તે ગુણોની ખરી પરીક્ષા માટે કસોટી છે.

હે રાજન્ ! તેમ છતાં પણ સર્વ ધર્મોમાં આદિગૃહસ્થાશ્રમ ધર્મ છે, માટે ગૃહસ્થ અવસ્થામાં રહી ધર્મસાધન કરવું જોઇએ. જેમ વહન થતા નદીના સર્વ પ્રવાહો અંતમાં સાગરના સમાગમનો આશ્રય કરે છે, તેમ સર્વ આશ્રમિઓને આશ્રયદાતા ગૃહસ્થાશ્રમ હોવાથી, સર્વ આશ્રમીઓની સ્થિતિ ગૃહસ્થાશ્રમ છે. આ પ્રમાણે પુરોહિતના વચનો સાંભળી સંતોષ પામી રાજાએ જણાવ્યું કે—પુત્રી ! આપણા રાજગુરુએ જણાવેલો ધર્મ, ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને તું અંગીકાર કર. આવો વૈરાગ્ય ધારણ કરવાની તને શું જરૂર છે ? મધ્યસ્થ અને નિરાગીપણે ગૃહાવાસમાં રહ્યા છતાં નિઃસંગ મનુષ્યો જે પુન્ય ઉપાર્જન કરે છે, તે પુન્ય વનવાસમાં રહ્યા છતાં પણ સરાગી મનુષ્યો પેદા કરી શક્તા નથી, માટે ગૃહસ્થાવાસમાં મધ્યસ્થપણે રહી જીવન પૂર્ણ કરવું તે વધારે ઉચિત છે.

વળી જાતિ, કુળ, રૂપ અને વિક્રમમાં જે સર્વથી પ્રધાન હશે

(૫૭)

તેવા લાયક રાજકુમારની તારા વિવાહ માટે હું હમણું જ ગવેષણા કરાવું છું. પુત્રી ! આમ એકદમ વૈરાગ્ય બની માતા, પિતા અને સ્વજન પ્રમુખને ખેદ નહિ કરાવ. તું જે કહીશ ને સર્વ સામગ્રી હું તને મેળવી આપીશ.

પ્રકરણ બારમું.

ગૃહસ્થાશ્રમ અને ત્યાગ માર્ગની તુલના.

ધર્માધર્મ વિચાર

પુરોહિતનાં અને પોતાના પિતાશ્રીનાં વચનો સાંભળી કુમારી સુદર્શનાએ નમ્રતાથી જણાવ્યું. રાજગુરુ અને પિતાશ્રી ! આરંભની પ્રવૃત્તિવાળો ગૃહસ્થાશ્રમ તે ઓછ કેમ ગણી શકાય ? આપ યાદ કરશો. શુકસંવાદમાં શું કહ્યું છે ?

સ્વામિનામુપકારં હિ ભૃત્યાઃ કુર્વતિ નિત્યશઃ ।

સ્વામિનો હિ પ્રધાનત્વં ભૃત્યાનાં નોપપદ્યતે ॥ ૧ ॥

મિશ્રુકાઃ સ્વામિનો જ્ઞેયા ગૃહસ્થાઃ કિંકરાઃ સ્મૃતાઃ ।

ગૃહસ્થાઃ સવતા નિંદ્યાઃ સ્તુત્યાઃ સર્વત્ર મિશ્રુકાઃ ॥ ૨ ॥

સેવક લોકો, સ્વામીને નિરંતર ઉપગાર કરે છે, છતાં પ્રધાન પણું તેા સ્વામિનું જ કહેવાય છે. પણ સેવકો ઓછ કહેવાતા નથી (તેમ બધે ગૃહસ્થાશ્રમ બીજા આશ્રમોનો મદદ કરનાર હોય છતાં ગૃહસ્થાશ્રમની ઓછતા ન જ કહેવાય. સ્વામી તે સ્વામી જ અને સેવક તે સેવક જ. તેમ ગૃહસ્થાશ્રમ તે ગૃહસ્થાશ્રમ જ અને સંન્યસ્તાશ્રમ તે સંન્યાસ્તાશ્રમ જ) ૧. મિશ્રુકો જ્ઞાનરૂપ ધનવાન હોવાથી સ્વામી જ છે એમ માનવું જોઈએ અને ગૃહસ્થો જ્ઞાનધન વિનાના હોવાથી કિંકર

(૫૮)

સરખા કહેવાય છે. ગૃહસ્થો તેમના સદોષ આચારને લઇને સર્વ પ્રકારે નિંદા છે ત્યારે ઓછ આચરણોને લઇને ભિક્ષુકો સર્વ પ્રકારે સ્તુતિ કરવા યોગ્ય છે. ૨.

મેરુસર્પપયોર્યદ્વદ્ધાનુલ્લસ્યોતયોરિવ ।

સમુદ્રસરસોર્યદ્વત્તદ્વદ્ધિક્ષુગૃહસ્થયોઃ ॥ ૩ ॥

જેટલું મેરુપર્વત અને સરસવના દાણામાં અંતર છે, સૂર્ય અને ખજુવામાં અંતર છે, તથા સમુદ્ર અને સરોવરમાં અંતર છે, તેટલું ભિક્ષુધર્મ (યતિધર્મ) અને ગૃહધર્મમાં છે. ૩

નિરંતર આરંભમાં પ્રવૃત્તિવાળા, અને પરિવારાદિના પોષણમાં વ્યય થયેલા ગૃહસ્થોમાં જોઇએ તેવો પૂર્ણ ધર્મ ક્યાંથી હોય? કહું છે કે-

ઁંડની પેષળી ચુલ્લી જલકુંભ પ્રમાર્જની ।

પંચશૂના ગૃહસ્થસ્ય તેન સ્વગ ન ગચ્છાત ॥ ૧ ॥

ખાંડણી, ઘંટી, ચૂનો, પાણીના ઘડા અને સાવરણી; જીવ-સંહાર થવાનાં આ પાંચ નિમિત્તો ગૃહસ્થોને રહેલા હોવાથી (આ પાંચ નિમિત્તો ગૃહસ્થોને રહેલાં હોવાથી (આ પાંચ આરંભમાં નિત્ય પ્રવૃત્તિ કરનાર) ગૃહસ્થ સ્વર્ગમાં જઈ શકતો નથી, ૧

અગ્નિમાંથી કદાચ પાણી પેદા થઈ શકે, વિષધર(સર્પ)ની દાઢમાં કદાચ અમૃત હોઈ શકે, અને નહિં બનવા લાયક કદાચ સસલાને શિંગડા આવે, તથાપિ જીવાઈસા કરવાથી ધર્મ ન જ હોઈ શકે,

તપ અને સંયમ કર્યા સિવાય સ્વર્ગ કેવી રીતે મળી શકે? શું કોદરા વાવેલ ક્ષેત્રમાંથી કમોદ મળી શકે ખરી? નહિં જ.

ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહ્યાં છતાં પણ દેવ કે મનુષ્ય કે મોક્ષનાં સુખ મળતાં હોય અથવા આત્મા ઉજ્જ્વળ થતો હોય તો રાજ્યાદિકનો ત્યાગ કરી રાજા, મહારાજાઓ શામાટે તપશ્ચર્યા અંગીકાર કરે?

(૫૯)

પિતાશુ ! મનુષ્યોએ ધર્મ એવા મિથ્યા નામથી નહિં ભોળવાતાં ધર્મના સત્ય પરમાર્થને વિચાર કરવો જોઈએ, જે મનુષ્ય જેના ખરા ગુણને જાણે છે તે વસ્તુ દૂર રહી હોય છતાં તે, તેની જ અભિલાષા કરે છે. ચંદ્ર આકાશમાં દૂર રહેલો છે તથાપિ તેને દેખીને દૂર રહેલાં કુમુદો હસે છે (વિકસિત થાય છે). જે ધર્મનાં સુંદર ફલો પ્રત્યક્ષપણે જોવામાં આવે છે તે ધર્મ ઉત્તમ છે. જે ધર્મના કાંઈપણુ અલૌકિક ગુણો અનુભવમાં આવતા નથી, અથવા શ્રદ્ધાન કરવા લાયક ઉત્તમ ગુરુના મુખથી જે ધર્મ સાંભળવામાં નથી આવ્યો તે ધર્મને ધર્મપણે કેમ ગ્રહણ કરી શકાય ?

ઉત્તમ ગુરુના ઉપદેશ સિવાયનો ધર્મ પરલોક હિતકારી થતો નથી. જેમ ગુરુ સિવાય *નૃત્ય કરતાં શીખેલ મયૂરને નૃત્ય કરતાં દેખી લોકો હસે છે, તેમ તે ધર્મ કરનાર હાંસીપાત્ર થાય છે.

પિતાશુ ! ભવસમુદ્રમાં જહાજતુલ્ય ગુરુશ્રીની કૃપાથી દેવ, ગુરુ, ધર્મનું જે સ્વરૂપ મને જણાય છે, તે હું આપની આગળ જણાવું છું. આપ શાંતિથી શ્રવણ કરશો.

દેવાધિદેવ

જે પુત્ર, ક્ષત્રાદિકની આશાના દઢ બંધનોથી બંધાયેલ નથી, અનંગ(કામ)આણેથી જે બીલકુલ હણાયેલ નથી, સર્વ ભયથી નિરંતર મુક્ત હોવાથી પાસે દધિયાર રાખતા નથી, પ્રાપ્ત કરવા લાયક કાંઈ પણ આશી ન રહેલું હોવાથી હાથમાં જપમાળા રાખતા નથી, સર્વજ્ઞ હોવાથી જેને પુસ્તકની બિલકુલ જરૂર નથી. પૂર્ણ હોવાથી ધ્યાન ન કરવાની જેને જરૂર નથી, હુર્જ્ય કામ માતંગ(હાથી)ના કુંભરથળ વિદારવામાં જે સિંહ તુલ્ય છે, ક્રોધ દાવાનળ યુગાવવામાં પુષ્કરાવર્ત મેઘ સમાન છે, શોક સર્પને વશ કરવા ગરૂડ તુલ્ય

* નૃત્ય કરતાં મયૂરનો આગળનો ભાગ સુંદર દેખાય છે પણ પુઠનો ભાગ તદ્દન ખુલ્લો અર્થાત્ ખરાબ દેખાય છે. ગુરુ સિવાય પોતાની મેળે શીખેલ કળાનું આ દષ્ટાન્ત છે.

(૬૦)

છે, મોહવૃક્ષ ભાંગવાને ઝંરાવણ હાથી સમાન છે. માન મહીધર-
(પર્વત)નું ચૂણું કરવાને વજ્ર તુલ્ય છે, સંગથી રહિત, જીતેન્-
દ્રિય, મમત્વ વિનાના, નિરભિમાની અને શત્રુ ઉપર સમદૃષ્ટિથી
જોનાર તે દેવાધિદેવ મહાદેવ કહેવાય છે.

સર્વજીવની રક્ષા(દયા) કરનાર, સર્વના ગુરુ થવાને લાયક,
સર્વને હિતકારી ધર્મ આપનાર, આત્મિક ગુણાધિક્તાથી સર્વને નમન
કરવા યોગ્ય, સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી તે પરમેશ્વર કહેવાય છે.

ક્રોધ, માન, ભય, દ્વેષ, રાગ, મોહ, ચિંતા, જરા, રોગ, હાસ્ય,
ખેદ, વિષયાભિલાષ, મદ, રતિ, વંચન, જનન, નિદ્રા અને લોભ
આ અઢાર દોષ જેનામાં બીલકુલ ન હોય તે પરમાત્મા કહેવાય છે.

જે દેવોનો પથ દેવ છે. કેવલ જ્ઞાન, દર્શનથી હરતામલકની
માફક જે લોકલોકને જાણનાર છે. શાશ્વત સુખના નિધાન સરખા,
અપ્રતિહત જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રને ધારણ કરનાર અને ઇંદ્રાદિ દેવોથી
પૂજનિક તે, સર્વજ્ઞ, વીતરાગ, મહાદેવ, દેવાધિદેવ, પરમેશ્વર, પરમાત્મા-
દિ નામોથી બોલાવાતા અરિહંતદેવ દેવ કહેવાય છે,

સદ્ગુરુ

પિતાશ્રી ! ગૃહ, સ્ત્રી, પુત્ર, ધન, પરિવારાદિ આજીવન અંત્યીનો
(પરિગ્રહનો) ત્યાગ કરનાર, સુખ દુઃખને સમદૃષ્ટિથી જોનાર, જીવજીવા-
દિ તત્ત્વોના ત્યાગ, ગ્રહણાદિ પરમાર્થને જાણનાર, દુર્ધર પાંચમહા-
વ્રતના ભારને વહન કરનાર, અઢાર હજાર શીલાંગરથને ધારણ કરનાર.
દુઃસહ બાવીશ પરિષદસહન કરવામાં ઉદમ કરવાવાળા, મહાસત્ત્વવાન,
ક્રોધાગ્નિને ખુઝાવનાર, મન, વચન, કાયાના અશુભ માર્ગનો નિરોધ
કરનાર, સજ્જાય ધ્યાનમાં આસક્ત, વિવિધ પ્રકારના નિયમ ધારનાર,
ક્ષમા, ઇન્દ્રિયદમન અને સંતોષમાં તત્પર, તૃણ અને મણી, મિત્ર અને
શત્રુમાં સમદૃષ્ટિ રાખનાર, જીવનિકાયનું રક્ષણ કરનાર, મધુકર
વૃત્તિએ નિર્દોષ આહાર ગ્રહણ કરનાર, સંયમરૂપ પાણીથી પૂર્ણ; દયા-

(૬૧)

રૂપ તરંગોવાળી, મનની પવિત્રતા અને સ્ત્રિયલક્ષ્ય કિનારાવાળી, સત્ય-
તપ-ઇન્દ્રિયનિગ્રહ અને કરુણારૂપ ચાર પ્રવાહવાળી, આત્મારૂપ નદીમાં
સ્નાન કરી, પાપરૂપ મળને ધોનારા, -ઉપશમ, વિવેક અને સંવરરૂપ
ત્રણ પવિત્ર કુંડો બનાવી, જ્ઞાનરૂપ ઘી હોમી, ધ્યાનરૂપ અગ્નિ સળગાવી,
ક્રોધ-માન-માયા-લોભ-કામ-રાગ-અને દ્વેષરૂપ હોમવા લાયક પશુઓ-
ને હોમી ક્ષમારૂપ પુરોહિત(હવ્ય પદાર્થ)નું ભોજન કરનારા,
બ્રહ્મચર્ય અને મહાવ્રતરૂપ પવિત્ર શાંતિજળથી પાપપંકજી શાંતિ કર-
નારા, સર્વ જીવને અભય આપનારા અને સ્વ-પરને તારનારા ઇત્યાદિ
અનેક ગુણગણથી ભરપૂર ગુરુઓ હોય છે.

સદ્ધર્મ

પિતાશ્રી ! દેવ અને ગુરુના ગુણોથી ધર્મ જુદો નથી, કેમકે
ગુણ એ ગુણીને મૂકીને રહી શકતો નથી, તથાપિ વ્યવહારથી ભિન્નરૂપે
પણ તે ધર્મ વીતરાગોએ બતાવ્યો છે.

સર્વ જીવો પર દયા રાખવી. નિરંતર સત્ય બોલવું ચોરી નહિ
કરવી. મન, વચન, કાયાથી વિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય પાળવું. પરિગ્રહ આરંભતો
ત્યાગ કરવો. મન, વચન, કાયાના યોગોનો અશુદ્ધ વ્યાપારથી નિરોધ
કરવો. નિર્લોભતા, ઇન્દ્રિયવિજય, કષાયત્યાગ અને શંતિ મિત્ર પર
સમભાવ રાખવો, ઇત્યાદિરૂપ આ ધર્મ, મોક્ષ સુખરૂપ ફળને આપનાર
છે. વિશેષ શું કહેવું ? જ્યાં વીતરાગ મહાન્ દેવ છે, આત્મરમણતા
એ જ ધર્મ છે, અને મહાવ્રતધારી, ઉદાર, કૃપાળુ, નિત્ય બ્રહ્મચારી
ગુરુઓ જ્યાં સહાયકારો છે, તેઓની મદદથી આત્મિક સુખ પ્રકટ
થાય તેમાં કહેવું જ શાનું ?

પિતાશ્રી ! “ અમુક ગુણરૂપ પરાક્રમવાળા પતિની તારે માટે
શોધ કરશું વિગેરે ” આપે જણાવ્યું. પણ તે વિષયસુખનું ફળ મેં
પૂર્વે ભવને વિષે અનુભવ્યું છે, સંસારનું ફળ ભોગવ્યું છે.

સ્વામીનો રનેહ મેં જોયો છે. બસ ધણી થઇ. પિતાજી ! વિડં-

(૬૨)

અના માત્ર આ વિષયસુખની મને ખીલકુલ જરૂર નથી. આ પૌદ્ગલિક સુખ મને ન જ જોઈએ. મારે તો ભર્યવ્ય નગરે જવું છે. ત્યાં રહેલા મારા પરમ ઉપકારી ગુરુઓને નમસ્કાર કરવા છે. અને મારે તે સ્થળે એક જિનભુવન બંધાવવું છે.

મહાત્મા પુરુષો સિંહનાદ કરીને કહે છે કે-મનુષ્ય જન્મ પામી વિચારવાન મનુષ્યોએ એવું કોઈ પણ ઉત્તમ કાર્ય કરી લેવું જોઈએ કે-ફરી આવા દેહોમાં જન્મ, મરણાદિ કરી દુઃખી થવાનો વખત જ ન આવે. દેહધારી જીવો જન્મે છે, મરે છે, પરિવ્રમણ કરે છે, ફરી જન્મે છે અને મરે છે. પણ જોએ અતુકૂળ સંયોગો પામી આત્મ-ધર્મમય બને છે તેઓ જ ધન્યભાગ્ય છે.

સુદર્શના અને તેના પિતા ચંદ્રગુપ્તના થતા સંવાદ વખતે રાણી ચંદ્રકેખા અને (પરદેશથી આવેલી અમળણી) સુદરી પણ રાજસભામાં બેઠી હતી. સુદર્શનાતું ધર્મ સંબંધી ચાતુર્ય, ગાંભીર્ય અને પ્રવીણતા બાણી સુદરીને ઘણું હર્ષ થયો.

રાજા પણ પોતાની પુત્રીને શાસ્ત્રમાં તથા નીતિમાં નિપુણ દેખી પરમ આહલાદ પામ્યો, તથાપિ પુત્રીના મોહથી મોહિત થઈ, સુદરી તરફ દ્રષ્ટિ કરો, વિશેષ પ્રણયપૂર્વક સુદરીને કહેવા લાગ્યો.

મહાતુભાવા સુદરી ! હું બાણ્યું છું કે તું સ્વભાવથી જ આત્મ-કાર્યમાં ઉજમાળ છે તથાપિ આ અવસરે તારે મારું એક કામ કરવું જોઈએ.

સુદરીએ પ્રણામ કરી જણાવ્યું-મહારાજા ! શી આજ્ઞા છે ?

રાજાએ જણાવ્યું-આ મારી પુત્રી સુદર્શના તારા પ્રભાવથી જ ઉત્પન્ન થયેલી છે. તું તેને એવી રીતે શિક્ષા (સલાહ) આપ કે તે સંસ્કારના સુખમાં આસક્ત થાય, અને તેનો વેરાગ્ય મૂકી દે.

આ તારી ખ્હેનતી કે ખ્હેનપણીની પુત્રી છે. વળી તને વિશેષ

(૬૩)

પ્રકારે વલ્લભ છે તો મારું માનવું એમ છે કે,—તે તારા વચનથી સંસારવાસમાં રહેવાનું તરતજ કપૂલ કરશે. ખરેખર સ્વમ્જનોની એ જ રીતિ છે કે સુખ—દુઃખમાં સરખો ભાગ લઈ યોગ્ય અવસરે મદદ આપે.

રાજનાં આ વચનો સાંભળી સુંદરી વિચારમાં પડી કે—મારે આ ઠેકાણે સુદર્શનાને કાંઈ પણ કહેવા જેવું નથી. કેમકે તેણી જાતિસ્મરણુ જ્ઞાનથી પૂર્વાભવ જાણનારી છે. જિન ધર્મના તત્ત્વો તેનાં શોમે શોમે પરિણુમી રહ્યાં છે. શું તેણી મારા વચનોથી સંસાર તરફ પોતાનું વલણ કરશે ? નહિં જ. વળી વિષયોથી વિરક્ત થયેલાને વિષય સંબંધી બોધ આપી તેમાં પ્રવૃત્તિ કરાવવી તે તેના પવિત્ર હૃદયનો ધાત કરવા બરોબર છે, માટે મારે તો જેમ તેણી જિનધર્મમાં સ્થિરયાને દૃઢ થાય તેમ તેને કહેવાની જરૂર છે. તેમ કહેવાથી મહારાજા કદાચ વિરક્ત થશે, પણ તેનું પરિણુમ તો સારું જ આવશે. ઇલાદિ કેટલાક વખત સુધી ઘણી બારીક રીતે વિચાર કરી સુંદરીએ રાજને જણાવ્યું. મહારાજા ! આ કાર્યમાં મારા જેવા બાળકને બોલવાનું શું છે ? અર્થાત્ આ વિદ્વાન રાજ-કુમારીને શિક્ષા આપવી તે મારી બુદ્ધિનું માપ કરવા જેવું છે, તથાપિ આપનો આગ્રહ વિશેષ છે તો અવસરને ઉચિત હું કાંઈપણ જણાવીશ કે જે બોલતાં લોકો આગળ હું હાંસીપાત્ર ન થાઉં.

મહારાજા ! આ ક્ષણુભર માત્ર રમણિક વિષયસુખમાં લુબ્ધ થયેલા મનુષ્યો; પરિણુમે (અંતમાં) જે દુઃખ પામે છે તે દુઃખ વિષમ વિષકલ્લીથી પણ અત્યંત દુઃખદાયી છે, તેના સંબંધમાં સ્વાનુભવસિદ્ધ એક આખ્યાયિકા (કથા—દૃષ્ટાંત) હું આપ સર્વને નિવેદિત કરું છું. આપ સાવધાન થઈને શ્રવણ કરશો.

પ્રકરણ તેરમું

સીરત્ન સુંદરીનું જીવનવૃત્તાંત.

દક્ષિણાર્ધ ભારતવર્ષના મધ્યખંડમાં જગતપ્રસિદ્ધ, ધન, ધાન્યથી ભરપૂર અયોધ્યા નામની નગરી છે. નિધિની અંદર સ્થાપન કરેલ દ્રવ્યની સંખ્યા અને જીવન પર રહેલ ધવલ ધ્વજઓની સંખ્યાથી મનુષ્ય લોકમાં પણ દૈવિક સંપદાનું ભાન થતું હતું. ગૃહનાં શિખરોમાં (ટાચ ઉપર) આરસાખ પર રહેલા તોરણોમાં અને સ્થંભોના અગ્ર ભાગ પર જડવામાં આવેલાં રત્નોથી એમ અનુમાન કરાતું હતું કે વિધિએ રત્નાકરને (સમુદ્રને) તો કેવળ જળ માત્ર જ અવશેષ રાખ્યો છે. બાકી સધળાં રત્નો આંહી આણ્યાં છે.

રિપુ વર્ગના દર્પને તોડનાર અને નીતિલતાને વૃદ્ધિ પમાડવામાં સબલ જલધર સમાન ઇક્ષ્વાકુ વંશમાં તિલક સરખો જયધર્મ રાજા તે નગરીમાં રાજ્ય કરતો હતો. આ રાજાનું હૃદય મુનિસુવ્રતસ્વામી તીર્થંકરના ગુણગણોથી નિરંતર વાસિત હતું. તે મિથ્યાત્વતિમિરને દૂર કરવાને સૂર્ય સમાન સમર્થ હતો. વળી સ્વભાવથી જ સમુદ્ર કરતાં અતિશય ગંભીર હતો, છતાં સમુદ્રની માફક ખારો ન હતો. સૂર્યની માફક તેજસ્વી હતો છતાં ક્રોધને સંતાપ કરતો ન હતો. મેઝપર્વતની માફક ગુણગણોથી ગુરૂ (બારે) હતો તથાપિ તે સ્તબ્ધ (અહંકારી-અક્કડ) ન હતો. ચંદ્રની માફક સૌમ્ય સ્વભાવનો હતો તથાપિ તે કલંક રહિત હતો. તેની ઈર્ષિ સુરલોક પર્યંત પ્રસરનારી હતી. પરાક્રમ શત્રુઓને ક્ષય કરવા પર્યંતનું હતું. ભક્તિ જ્ઞાનેશ્વરોને નમન કરવા પર્યંતની હતી અને ત્યાગ દારિદ્ર્યને દૂર કરવા પર્યંતનો હતો.

(૬૫)

નિર્મળ શીયળરૂપ હારવાળી, અને ચંદ્રસમાન વદને કરી લક્ષ્મીને પણ જીતનારી પદ્મમાવતી નામની તે રાજાને રાણી હતી, છતાં એક દ્વષણુ તેણીમાં એ હતું કે તેને કાંઈ પણ સંતતિ ન હતી.

સંતતિને માટે ચિંતા કરતી રાણી એક દિવસ ઉદાસીન થઈને બેઠી હતી તે અવસરે એક પરિત્રાજિકા તેણીની પાસે આવી. તેણીએ રાણીને દિવાસો આપતાં જણાવ્યું. આઈ! તમને પુત્ર થશે. ચિંતા નહિં કરો. ઈત્યાદિ કહીને નાનાપ્રકારની ઔષધીઓથી મિશ્રિત ચૂણું સ્નાન કરવા માટે આપ્યું. રાણીએ સુવર્ણાદિકથી તેણીને સત્કાર કર્યો. તે સર્વ વસ્તુ લઈ પરિત્રાજિકા ચાલતી થઈ. કેટલોક વખત ચાલ્યો ગયો પણ રાણીને કાંઈ સંતાન ન થયું. છેવટે કેટલાક વર્ષો બાદ રાણીએ એક પુત્રીનો જન્મ આપ્યો. જન્મ થવા પહેલાં સ્વપ્નમાં કુલદેવીએ આવીને રાણીને જણાવ્યું કે—આ તારી પુત્રી સર્વજનોને વંદનીય સાધ્વી થશે. આ સ્વપ્નથી રાણીને ધણો સંતોષ થયો. રાજાએ પુત્રીની ભવિષ્યની સ્થિતિ વિચારી તેણીનું શીખવતી નામ રાખ્યું. પુત્રી પણ જન્મદિવસથી લાવણ્ય, રૂપ અને સૌભાગ્યાદિ ગુણો સાથે વૃદ્ધિ પામતી અનુક્રમે યુવાવસ્થામાં આવી પહોંચી.

અદ્ભુત રૂપ, લાવણ્યવાળી પુત્રીને દેખી રાજા વિચારમાં પડ્યો કે—મારી પુત્રીને લાયક કોઈ પણ વરની મારે શોધ કરવી જોઈએ. ચિંતાથી સંતપ્ત થયેલ જયવર્મા રાજાએ, પ્રધાન પુરુષોને મોકલી અનેક રાજકુમારોની શોધ કરાવી તથાપિ કોઈ પણ રાજકુમાર, રાજકુમારીને લાયક જણાયો નહિં. આથી વિષાદ પામી રાજા ચિંતવવા લાગ્યો કે—ભલે પુત્રી વિદ્વાન હોય તથાપિ તે માતા, પિતાને ચિંતાનું કારણ થઈ પડે છે, ‘કન્યાનો પિતા’ એ નામ ખરેખર દુઃખરૂપ જ છે, કેમકે, પુત્રીનો જન્મ થતાં ચિંતા થાય છે, મોટી થતાં આ કન્યા કોને આપવી તે સંબંધી વિશેષ ચિંતા થાય છે, પરણ્યા પછી તે સુખમાં રહેશે કે કેમ ? વિગેરે અનેક વિકલ્પો થાય છે. આ પ્રમાણે રાજા

(૬૬)

ચિંતામાં મગ્ન થયો હતો, એ જ અવસરે તે રાજની સેવા કરવા માટે કુણાલા નગરીથી આહવાસદસ રાજને વિજયકુમાર નામનો પુત્ર ત્યાં આવી પહોંચ્યો. દરથી રાજને પ્રણામ કરી તે ઝિભો રહ્યો. રાજએ કુણા સમાચાર પૂછી બેસવાને આસન અપાવ્યું. આ રાજકુમાર પાસે આકાશમામિની વિદ્યા હોવાથી તે આકાશગમન કરી શકતો હતો. આ કારણથી તે રાજ પાસેથી તેમજ લોકો તરફથી પણ વિશેષ માન પામ્યો હતો. વળી તે એટલો અધો રૂપવાન હતો કે—તેને દેખવા માટે સંખ્યાબંધ પુરુષ, સ્ત્રીઓ તેની પાછળ ફરતાં યા તેને નીકળવાના રસ્તા પર રાહ જોઈને ઊભાં રહેતાં હતાં.

આ અવસરે રાજપુત્રી શીળવતી પણ પિતાના પાદવંદનાથે અનેક સખીયો સાથે રાજસભામાં આવી. પિતાને નમસ્કાર કરી તેની નજીકમાં શીળવતી બેઠી. સભામાં આભુઆભુ નજર કરતાં વિજયકુમાર તરફ રાજકુમારીનું ધ્યાન ખેંચાયું. કુમારનું અદ્ભૂત રૂપ દેખી કુમારી વિચારવા લાગી કે—આ રાજકુમાર જે સ્ત્રીનો પતિ થશે તે નારી કોઈ મહાભાગ્યવાન યા પુન્યવાનજ હોવી જોઈએ. આ પ્રમાણે વિચારણા કરતી કુમારીએ વિકારી લાગણી વિના સ્વાભાવિક રીતે જ વિજયકુમાર ઉપર પોતાની દષ્ટિ સ્થાપન કરી.

કુમારીની દષ્ટિ વિજયકુમાર ઉપર ઠરેલી દેખી પાસે રહેલા સમાના લોકોએ સહસા તેવો જ નિર્ણય આંધી લીધો કે—કુમારીની લાગણી આ કુમાર ઉપર વિશેષ છે.

આ તરફ કુમારીનું મન નિર્દોષ છતાં ધીમે ધીમે કુમારના રૂપમાં આસક્ત થવા લાગ્યું કહ્યું છે કે—

રુવેણ શિદ્ધિપસરો પસરેણ નહ રઈઈ સંસર્ગો ।

તેજ સ્વદુ મહમદ સીલં, પળદુર્સાલાર્ય સંસારો ॥ ૧ ॥

(૬૭)

રૂપ જોવાથી તે તરફ દૃષ્ટિ આકર્ષાય છે. દૃષ્ટિનું આકર્ષણ થવાથી સ્નેહ પાંધાય છે. સ્નેહ થવાથી તેનો પરિચય થાય છે. પરિચયમાં (ચંદ્રવાસમાં) આરવાથી શીયળ મલિન થાય છે અને શીયલથી બ્રહ્મ થયેલા છવો સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે. ૧. ખરી વાત છે કે-

રમ્યાણિદિય વ્રમચયં મગપુતિ તદ્વય મોહણિયકમ્મં ।

ચત્તરો ઇમાહ નૂળં, જિપ્પંતિ જહ્નક વીરેહિં ॥ ૧ ॥

જિહ્વા ઇન્દ્રિય, અલ્પચર્યાવન, મનોગુપ્તિ અને મોહનીય કર્મ, નિશ્ચયે આ ચાર વસ્તુનો વિજય કોઈ વીરપુરુષ જ કરી શકે છે. ૧

આ અવસરે પોતાના અને વિજયકુમારના સંબંધમાં ગુપ્ત પણુ ધીમે ધીમે સમાના લોકો કાંઈ વાતો કરતા હોય તેમ અનુમાનથી જાણીને પોતાના પિતાથી શરમાયેલી રાજકુમારી, તરત જ સમામાંથી કોઠીને પોતાના વાસભુવનમાં આવી.

આ તરફ કુમારીના જવા પછી, શીળવતીનો ખરો આશય શું હતો તે જાણ્યા સિવાય તેમજ કુળદેવીએ સ્વપ્નમાં જણાવેલ વચનોનું નહિં સ્મરણ કરતાં, રાજ્યએ તરતજ શીળવતી અને વિજય-કુમારનો વિવાહ સંબંધ જાહેર કર્યો. અર્થાત્ વિજયકુમાર સાથે શીળ-વતીનો વિવાહ કર્યો. નિમિત્તિઆને બોલાવી લગ્ન માટેના શુભ મુહૂર્તનો નિર્ણય કર્યો. લગ્નદિવસ ધણે! નજીકનો આવવાથી તરત જ રાજમં-દિરે શણગારવાનું કામ શરૂ થયું. રસ્તાઓ અને બગીચો વિગેરે સાફ-સુદ્ધ થયા. વિવાહની સામગ્રીની ધામધુમ ચાલતી હતી, એટલામાં ઉદ્યાન-પાલકે આવી રાજને વિનંતિ કરી કે-મહારાજ ! શીશીર ઝડપુ પૂર્ણ થઇ હોવાથી પક્ષીઓના મધુર અને કલરવ શબ્દોરૂપ વાજાંત્રને વગાડતો, સુરની પાડવવૃક્ષના પુષ્પોના આમોદવડે આકાશને પણુ વ્યાપ્ત કરતો અને પંચ બાજુના જોરથી નરનારીઓના માનને મદન કરતો આપણા વનને વિષે વસંત રાજ આવી પહોંચ્યો છે. અર્થાત્

(૬૮)

વસંત ઋતુની શરૂઆત થઇ ચૂકી છે, તો આપ વનમાં કીડાંદિ-વિનોદ અર્થે પધારશો.

આ વર્તમાન સાંભળી રાજાએ ખુશી થઈ ઉદ્યાનપાલકને ઇચ્છાથી અધિક દાન આપી ખુશી કર્યો. નાના પ્રકારના અન્નકારથી અન્નકૃત થઈ, અંતેરની રાણીઓ, તથા વિજયકુમારદિને સાથે લઈ રાજા પુષ્પકરંડ નામના ઉદ્યાનમાં આવી પહોંચ્યો.

પ્રકરણ ૧૪ મું

શીયળવતીનું હરણ.

રાજા પરિવાર સહિત વનમાં ફરવા લાગ્યો. ગુલાબ, બીજ, કેતકી, ચંપો, ડોલર, પાડલાદિ ઉત્તમ પુષ્પોનો બહાર વનમાં ફેલાઈ રહ્યો હતો. આમ્ર, જાંબુ, જાંબીર, દાડમ, નારંગો, એંજા, લવીંગ આદિ વૃક્ષોની સુંદર ઘટાઓમાં કોયલ, મેના આદિ પંખીઓના કલરવ શબ્દો સંભળાતા હતા. મજબૂત વૃક્ષોની ઘટામાં બાંધેલા હીડોળા પર મધ્યમ વયની કુમારિકાઓ હીચી રહી હતી. તળાવ, વાવ અને કુડોમાં તરુણ પુરુષ, સ્ત્રીઓ કીડા કરવાપૂર્વક સ્નાન કરી રહ્યાં હતાં. રાજા પણ કીડા કરવામાં વ્યગ્ર થઈ રહ્યો હતો. એ અવસરે એક વિદ્યાધર, વિજયકુમારનું રૂપ ધારણ કરી શીયળવતીનું હરણ કરી આકાશમાર્ગે ચાલતો થયો. વિજયકુમારની બ્રાંતિથી શીયળવતી બોલી ઉઠી-રાજકુમાર ! સ્ત્રીઓનાં ચપળ ચિત્ત બળ્યા સિવાય તેની સાથે હાંસી કરવી તે તમને યોગ્ય નથી. મને તમે હમણાંજ મૂકી દો, જોથી હું મારી સખીઓમાં ચાલી જાઉં. વળી મારાં માતા, પિતાદિ સ્વજનવર્ગ સર્વે અહીં છે, માટે તેની પણ મને લજ્જા આવે છે.

(૬૯)

ઓ વિજયકુમાર ! મને જવા દો-મૂઠ્ઠી ઘો. ઇત્યાદિ અનેક શબ્દો કહ્યા પણ સાંભળે કાણુ ? તેણે તો આકાશમાર્ગે ચાલવા જ માંડ્યું. વિજયકુમાર બળવાન છે, આકાશગમન કરનાર છે વિગેરે તેના મહા-ત્મને તે વિદ્યાધર જાણુનો હોવાથી, સશંકપણે વૈતાલ્ય પહોડનો માર્ગ મૂકી દધ, શીયળવતીને ઉપાડી સમુદ્રના સન્મુખ તે ચાલવા લાગ્યો. ભયસહિત આકાશમાર્ગે ઉક્લંધન ન કરતાં, સમુદ્રની અંદર રહેલા વિમલશૈલ ઉપર તે આવી પહોંચ્યો. ત્યાં પહોંચ્યાને હજી થોડો પણ વખત ન લાગ્યો તેટલામાં. પોતાને માટે નિર્માણ કરાયેલી પ્રિયાને છોડાવવા માટે હાથમાં ત્રાસદાયક ખડ્ગ લઈ વિજયકુમાર પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. ઝોળપુટને કરડતો ભયંકર ભ્રુકુટીને ધારણ કરતો, વિખગયેલ કેશરાળો વિજયકુમાર લાલ નેત્રો કરતો બોલી જાડ્યો રે ! રે ! નભશ્વર ! શું આજે તને યમરાજ સાંભરી આવ્યો છે કે તેં મારી પ્રિયાનું હરણ કર્યું ?

વિજયકુમારને આવેલો દેખી શીળવતી વિચારમાં પડી કે-આ વિજયકુમાર કે તે વિજયકુમાર ? બન્નેનું રૂપ સરખું છે. વસ્ત્રો, આભરણો અને બોલવું ચાલવું તે સર્વ સરખું છે તો, બેમાંથી જેની સાથે મારો વિવાહ થયો છે તે કુમાર કયો ?

વિચાર કરતાં ચોક્કસ ચેષ્ટા પરથી તેણીએ નિશ્ચય કર્યો કે-જો પાછળ આવ્યો છે તે વિજયકુમાર છે. તેને દેખી શીળવતી બોલી ઉઠી જો મારું સતીવ્રત અખંડિત હોય તો સત્ય વિજયકુમારનો વિજય થાઓ.

આક્ષેપ કરતો, પોતાની પાછળ વિજયકુમારને આવ્યો જાણી તેને મારવા માટે તે વિદ્યાધરે કાપ કરી જોરથી તેના પર ચક્ર મૂક્યું. વિજયકુમાર પણ તે ચક્રને ચૂકાવી, આકાશમાં જાંચો ઉછળ્યો. વિદ્યાધર પણ તેની સાથે જ આકાશમાં જાંચો ઉછળ્યો, વિજયકુમારે તીક્ષ્ણ ખડ્ગના પ્રહારથી તેનો મુગટ નીચો પાડ્યો. મુગટ નીચો પડતાં જ પોતાની હાર થશે એમ જાણી શીળવતીને તે પહોડ પર જ રહેવા દધ

(૬૦)

વિદ્યાધર ત્યાંથી જીવ લઈ નાશી ગયો. એ પરસ્પરે તું હરણ કરનાર ! તું થોડો વખત તો બિભો રહે ઇત્યાદિ બોલતો. કૈવરૂપ અગ્નિથી પ્રબલિત થયેલો વિજયકુમાર તેની પાછળ પડ્યો.

આ તરફ શીળવતી પહાડ પર એકલી બિભો બિભો ચારે બાજુ નજર કરે છે તો તે પ્રદેશ તદ્દન અપરિચિત પોતાના જાણવામાં આવ્યો. તે નગરી, તે ઉદ્યાન, માતા, પિતા અને સખી વર્ગ વિગેરે કાંઈ પણ નજરે ન આવ્યું. તે વિચારવા લાગી. હા ! હા ! હત-વિધિએ મને ક્ષણ વારમાં મારા સંબંધીઓથી જુદી પાડી. અરે ! પણ જે મોટી આશા આંધી મારા રક્ષણને માટે મારી પાછળ આવ્યો હતો તે રાજકુમાર પણ પાછો ન આવ્યો. અરે ! તે મહાનુ-ભાવ ક્યાં ગયો ? શું તેનો વિજય થયો હશે કે પેલાનો ?

પહાડ તરફ લાંબી નજર કરી તે નીહાળતી હતી તો કોઈ સ્થળે લાંબુકને (પુછડાને) જમીન પર આસ્કલન કરતો સિંહ દેખાયો. કોઈ સ્થળે ધુધુરારવ કરતા વરાહ દેખાતા હતા. કોઈ બાજુ સુંઠા-દંડ બિંચા કરી દોડાદોડ કરતા હાથીઓ જણાતા હતા. કોઈ સ્થળે શૃંગના અગ્રભાગે કરી શિક્ષાઓને ઉછાળતા વામદિષો જોવામાં આવતા હતા. કોઈ સ્થળે ચપળ સ્વભાવના વાનરોના યૂથો ફરતાં હતાં, તો કોઈ ઠેકાણે બચકર કુત્કાર મૂકતા મણિધરો (સર્પો) ફરી રહ્યા હતા. તો કોઈ સ્થળે કિલકિલારવ કરતા ચિકાળ વેતાળો, રોંદ શબ્દ કરતા પિશાચો, અને કર્તિકા લઈ કૂદતી શાકિનીઓના પડછાયાના આકાર જણાતા હતા. આ પ્રમાણે ચારે દિશાએ શ્વાપદાદિના શબ્દોના પ્રતિરોધી (પડછંદાથી) નિર્જન પ્રદેશમાં એકલી રહેલી શીળવતીને તે પહાડ બચકર ભાસતો હતો.

પવનથી ખડખડતાં ઝાડના શુષ્ક પત્રોનો અવાજ સાંભળતાં જ દુષ્ટ જાનવરોની શંકાથી તેણીનું ગાત્ર કંપતું હતું. કેટલીક વખત તો સહજ ખડખડાટ થતાં વિજયકુમારની આવવાની શંકાથી તેણી સન્મુખ

(૭૧)

દોડી જતી હતી પણ બ્યારે તેને નહિં દેખતી ત્યારે નિરાશ થઇ પાછી મૂળ સ્થળે આવીને બેસતી. વિજયકુમાર હમણાં આવશે. આ આજુથી આવવા જોઇએ. તેઓ મારા રક્ષાણુને માટે જ આવ્યા છે. વિધાવરના હાથમાંથી છોડાવવા માટે મારા પિતાએ જ મોકલ્યા હશે. ઇત્યાદિ નાના પ્રકારના સંકલ્પો કરતાં ઘણો વખત ગયો પણ વિજયકુમાર પાછો ન જ આવ્યો. છેવટે નિરાશ થયેલી બાળા શોક-સમુદ્રમાં પેસી નાના પ્રકારના વિચારો કરવા લાગી.

અહા ! આવા ભયંકર પહાડ પર હું નિરાધારપણે એકલી ક્યાં જઈ ? અરે નિષ્ઠુર વિધિ ! તારામાં આટલી બધી નિર્દયતા છે ! તેં મને અત્યારે કેરી સ્થિતિમાં લાવી મૂકી છે ! એવો તે તારો મેં શો અપરાધ કર્યો છે ? ઇત્યાદિ. ભયમાં આવી પડેલી રાજબાળા-એ અનેક પ્રકારે વિધિને ઝાળંભો આપ્યો, પણ તેના દુઃખમાં કાંઈ ઘટાડો ન થયો. ત્યારે પૂર્વકર્મનો પશ્ચાત્તાપ કરતાં સ્વગત બોલવા લાગી કે-હે જીવ ! પૂર્વભવને વિશે, નિયમાદિ લઘને પૂર્ણ રીતે તેં પાળ્યાં નહિં હોય, અથવા કોઈની થાપણુ ઝાળવી હશે, અથવા વિશ્વાસુને દગ્યા હશે, અથવા કોઈને અયોગ્ય સલાહ આપી હશે, અથવા હાર્યથી બાલકોને માતા સાથે વિયોગ કરાવ્યો હશે. અથવા મેં કોઈની સંપત્તિ હરણુ કરી હશે. તે સિવાય વગર પ્રયોજને અકસ્માત્ આ વિપત્તિ ક્યાંથી આવી પડી ? હે જીવ ! દુનિયાનાં સર્વ પ્રાણિઓ પોતાનાં કરેલ કર્મનો અનુભવ કરે છે તો તને પણ આ વખતે પૂર્વકૃત કર્મ ઉદય આવ્યું છે, તે ધીરજ રાખી સહન કર. વિલાપ કરવાથી શું વળવાતું છે ? વિવેકી મનુષ્યોએ સંપત્તિની પ્રાપ્તિ વખતે હર્ષ ન કરવો જોઇએ તેમ વિપત્તિ વખતે શોક પણ ન કરવો જોઇએ.

ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારે પોતે, પોતાને ધીરજ આપતી શીખવતી ત્યાં જ રહી. વિષમ વિપત્તિના વખતમાં મનુષ્યો ધીરજથી જ તેનો

(૭૨)

પાર પામે છે, તેમ ધારી શીળવતી સાહસ અવલંબી ભય, શોક, મોહથી રહિત થઈ, કર્મચંચીને તોડનાર પંચપરમેષ્ઠિ મંત્રણું સ્મરણ કરવા લાગી. અને વર્તમાન તીર્થાધિનાથ મુનિસુવતસ્વામીને વિશેષ પ્રકારે યાદ કરવા લાગી.

બુદ્ધિમતિ શીળવતીએ વિચાર કર્યો કે, કોઈ પણ કાર્યમાં ઉદ્યમની તો જરૂર જ છે. ઉદ્યમ કરનારને જૈવ સહાયક થાય છે, તો હું પણ સમુદ્ર ઓળંગવાનો કાંઈ ઉપાય કરું. આ નજીકની ટેકરી પર રહેલાં ઊંચા વૃક્ષ પર ^૧લગ્નપોત વણિકના ચિહ્નની કાંઈ નિશાની કરું. તે નિશાનીને દેખી, આ પહાડની નજીકમાં થઈને જતાં વહાણોનો કોઈ પણ માલિક કરણાબુદ્ધિથી કે, ઉપકારની લાગણીથી અહીં આવે તો, હું તેની સાથે મનુષ્યોની વસ્તીવાળી ભૂમિ ઉપર જઈ, અને મારા આત્માને શાંતિ મળે તેવાં કાર્ય કરી ફૂતાર્થ થાઉં. ઇત્યાદિ વિચારી કરી, આજીઆજીમાંથી ધાસનો એક મજબૂત લાંબો પુજો વાળી, તે સાથે લઈ પોતે વૃક્ષ ઉપર ચઢી ગઈ, લગ્નપોત-વણિકની નિશાની તરીકે તે વૃક્ષની ટોચ ઉપર તેને ઊભો કરી પોતે વૃક્ષથી નીચે ઉતરી પડી.

ગમે તેવી સ્થિતિમાં પણ દિવસો તો પસાર કરવાના જ. કાળ કાળનું કામ કર્યું જ જશે. જો આમ જ છે તો, તે વખતને ધાર્મિક કાર્યમાં વ્યતીત કરવામાં કે વાપરવામાં આવ્યો હોય તો નવીન કર્મ-બંધન થતાં, પૂર્વોપાર્જિત અશુભ કર્મનો નાશ પણ સાથે થઈ શકે જ, અને તેથી ગમે તેવાં સંકટોમાંથી પણ મુખ્યનો રસ્તો મળી શકે. ઇત્યાદિ વિચાર કરી વનમાં ફરી, કેટલુંક લીલું ચંદન તેણી લઈ આવી. અને તે વતી એક સુંદર ચિલા ઉપર તીર્થાધિરાજ શ્રીમાન

૧ સમુદ્રમાં જેનું વહાણ ભાંગી ગયું છે તે વણિક અહીં છે તેને સૂચવનાર ચિહ્ન. ઉપલક્ષણથી નિરાધાર દુઃખી મનુષ્યને મદદ મેળવાનું ચિહ્ન કે નિશાની.

(૭૩)

મુનિસુવ્રતસ્વામીની મૂર્તિ આજેખી, સ્વાભાવિક રીતે જ વનમાં ઉત્પન્ન થયેલાં શતપત્રાદિ પુષ્પો લાવી તે વતી પૂજા કરી, પંચાંગ પ્રજ્ઞામ પૂર્વક ભક્તિથી આ પ્રમાણે સ્તવના કરવા લાગી.

હે મુનિસુવ્રત જિનેન્દ્ર ! ઉત્તમ વ્રતધારી મુનિશ્રદ્ધાને તેં મોક્ષમાર્ગ દેખાડ્યો છે. કૃપાળુ ! મને પણ તેવો જ શાંતિનો માર્ગ બતાવ. નિર્વાણ માર્ગમાં ચાલતા ધર્મરથના તમે ઉત્તમ સારથી છો. જો ખરેખર તેમજ હોય તો મને પણ તે ધર્મરથમાં બેસારી તમારું સારથી નામ સાર્થક કરો. કરુણાસમુદ્ર ! તમે જન્મ, મરણથી રહિત છો એવું હું ત્યારે જ સત્ય માની શકું કે, મને તમે તેવી સ્વાતુ-ભવસિદ્ધ ખાત્રી કરી આપો. ઉત્તમ કેવળજ્ઞાને કરી તમે પુન્ય, પાપાદિ પદાર્થો પ્રકાશિત કર્યા છે. કૃપાળુ દેવ ! મારા હૃદયને પણ તમે પ્રકાશિત કરો. કર્મ-ઈંધનનો દાહ કરવાને તમે સાક્ષાત્ અગ્નિસ્વરૂપ છો, તો મારાં કર્મઈંધનને બાળીને બરમીભૂત કરો. બળતા ક્રોધાગ્નિને શાંત કરવા, તમે પાણીથી બરેલા મેઘ-સમાન છો, તો હે પ્રભુ ! ત્રિવિધ તાપથી તપેલા મારા હૃદયને શાંત કરો. તત્વાવબોધથી અનેક ભય જીવેના અજ્ઞાન અંધકારને તમે દૂર કર્યો છે તો, આ એક બાળાના અજ્ઞાનને દૂર કરતાં આપને કેટલી મહેનત પડનાર છે ? હે કૃપાળુ દેવ ! હું આપને શરણે આવી છું. આપ મારું રક્ષણ કરો, રક્ષણ કરો. ઇત્યાદિ ભક્તિમુગ્ધ વચનોએ કરી એકાગ્ર ચિત્તે તે મહાપ્રભુની સ્તુતિ કરી રહી છે.

પ્રકરણ પંદરમું.

દુઃખીનો બેલી ભગવાન-સ્વધર્મીનો મેળાય.

જેટલી હ્રદયની વિશુદ્ધિ, તેટલી જ કાર્યની સિદ્ધિ સમીપમાં છે. ઉચ્ચ પુન્ય, પાપનો બદલો (કે ફળ) થોડા જ વખતમાં મળે છે. આવા વિપત્તિના કઠીણ પ્રસંગમાં પણ જે ધર્મકર્તવ્યમાં લીન થાય છે તેને તેના શુભ કર્તવ્યનો બદલો કેમ ન મળે ? તેને મહાન્ પુરૂષો કેમ મદદ ન મોકલે ? દુઃખીનો બેલી ભગવાન છે. આ કહેવત પ્રમાણે શીળવતીના પુન્યથી પ્રેરાયેલો કહો કે, તે મહાપ્રભુની ભક્તિથી કોઈએ મોકલેલ એક તરણ પુરૂષ ત્યાં આવી અડ્યો.

શીળવતી તે મહાપ્રભુની સ્તુતિ કરી રહી હતી તેટલામાં જમીન પર પડેલાં ઝાડનાં સુકાં પાંદડાંનો ખડખડાટ તેના સાંભળવામાં આવ્યો. કાંઈકે શંકાથી સાવધાન થઈ તે તરફ નજર કરી જુવે છે તો વસ્ત્રાભરણોથી ભૂષિત શરીરવાળો અને થોડા માણસના પરિવારવાળો એક ઉત્તમ યુવાન પુરૂષ પોતાની નજીક આવતો તેણીએ દીઠો.

તે પુરૂષ પણ ધીમેધીમે નજીક આવી શીળવતીના સન્મુખ થઈ ચિંતવવા લાગ્યો કે-આ કોઈ અમરી, વિદ્યાધરી કે માનુષી રાજકુમારી જણાય છે. તે જો માનુષી હોય તો કોઈ ઉત્તમ શ્રાવકના કુળમાં જન્મ પામી હોય તેમ તેના “ આ નજીકમાં શિલાપટ્ટ પર આજેબેલા ” દેવનાં દર્શનનાં, કર્તવ્ય પરથી નિશ્ચય કરાય છે. ચોક્કસ નિર્ણય પરથી તે માનુષી છે એમ નિર્ણય કરી તે વિચારવા લાગ્યો કે-ગમે તે પ્રકારે પણ આ સ્ત્રીને કોઈપણ હરણ કરીને અહીં લાવ્યું હોય તેમ અનુમાન કરાય છે. હું જે દેવાધિદેવને દેવપણે આરાધન કરું છું તે જ દેવાધિદેવનું આ સ્ત્રી પણ આરાધન કરતી હોવાથી તે

(૭૫)

મારી સ્વદેશી બહેન છે, માટે તેણીને મારે વિશેષ પ્રકારે સહાય કરવી જોઈએ. તેના ચહેરા પરથી એ પણ નિર્ણય થાય છે કે તે અત્યારે ભય અને વિયોગથી દુઃખી છે. આ વખતે મારે તેને ધીરજ આપવી જોઈએ અને સાથે જોઈતી મદદ પણ આપવી, તે મારું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. હમણાં તેણી દેવદર્શનમાં રોકાયેલી છે તો હું પણ પ્રથમ દેવવંદન કરી લઉં. છતાં વિચાર કરી તે યુવાન પુરુષ પણ જિનેશ્વરની પ્રતિમાને વંદન કરી ભક્તિપૂર્વક સ્તવના કરવા લાગ્યો.

હે જિનેશ્વર ! સકલ જગત જાંતુના કર્મ પરિણામ, સ્થિતિ અને ગતિના સ્વભાવનો તું જાણવાવાળો છે, અને તેથી જ સંસાર-વાસમાં દુઃખી થતાં પ્રાણિઓના સુખને માટે તેં શાશ્વત સુખનો માર્ગ દેખાડ્યો છે.

હે પ્રભુ ! દેહાતીત હોવાથી તું મનરહિત છે તથાપિ એકાગ્ર ચિત્ત કરી, જે મનુષ્યો તને હૃદયમાં ધારણ કરે છે તેઓ સર્વ યોગોનો ત્યાગ કરી યોગીઓને પણ ધ્યાન કરવા યોગ્ય અયોગી થાય છે. આ આશ્ચર્ય નથી ?

હે કૃપાળુ ! જેઓ પ્રખળ ઉત્કંઠાથી, વચનોએ કરીને તારી સ્તુતિ કરે છે તેઓ તારા રૂપને પામતાં શ્રતકેવળીઓથી પણ સ્તવાય છે.

હે દયાળુ ! જે મનુષ્યો અત્યંત હર્ષવેશમાં અનિમિષ નેત્રોએ તને દેખે છે, તેના મુખ તરફ ઈંદ્રાદિ દેવો પણ ભક્તિથી જુએ છે.

હે નાથ ! જે મનુષ્યો તારા ચરણકમળમાં લીન થાય છે તેઓ વૈમાનિક દેવોનો વૈભવ ભોગવી, વિષયસુખથી નિરપેક્ષ બની આત્મ-તિક સ્વાધીન, નિર્વાણ સુખનો વિલાસ કરે છે.

હે દેવાધિદેવ ! તીર્થાધિરાજ, મેં મન, વચન, કાયાએ કરી આપની સ્તુતિ કરી છે. તેના બદલામાં મન, વચન, કાયાનો નિરંતર ને માટે અભાવ થાય તે સુખ આપવાની મારા પર કૃપા કર.

(૯૬)

આ પ્રમાણે તે યુવાન પુરૂષે દેવાધિદેવતી સ્તુતિ કરી. શીળવતી તેના પહેલાં સ્તવના કરી રહી હતી. જ્યારે તે પુરૂષ પ્રભુસ્તુતિ કરીને ત્યાંથી જાહેરો કે તરત જ શીળવતીએ પણ પોતાનો સ્વધર્મી બંધુ જણી આસન આપ્યું. તે પણ શીળવતીથી ઘણે દૂર નહિં તેમ નજીક નહિં તેવી રીતે તેના આપેલા વૃક્ષના પત્રના આસન પર બેઠો.

શીળવતીની સન્મુખ જોઇ, વિનયપૂર્વક તે પુરૂષે જણાવ્યું. બહેન ! તું કાણ છે અને ક્યાં રહે છે ? યૂથથી વિખૂટી પડેલી હરિણીની માફક એકાદી કેમ જણાય છે ? સમુદ્રની અંદર રહેલ આવા વિષમ પહાડ પર તું કેવી રીતે આવી શકી ? તારું નામ શું ? તું કોની પુત્રી છે ? તારા દુઃખનું કારણ શું છે ?

તારા મસ્તકના કેશનો સમૂહ વિખરાયેલો છે. પુષ્પમાલા અને કુંકુમ આદિથી તારું શરીર પિંજરિત છે, છતાં અશ્વિના પ્રવાહથી તારા મુખની શોભા બેઢાયેલી છે. આટલું બોલી તે પુરૂષ શાંત રહ્યો.

આ પુરૂષનાં વયનોથી શીળવતીને ઘણો સંતોષ થયો, તોપણ તેણીનો કંઈ તો શોકથી પુરાઇ ગયો. પોતાના પગ પર દૃષ્ટિ સ્થાપન કરી ઘણી મહેનતે તેણીએ જવાબ આપ્યો.

ભાઈ ! જેઓ દુનયાના રનેહસુખના અભિલાષી થઇ, ચિરતિ-સુખને (આત્મસંયમના સુખને) સ્વીકારતા નથી તેઓ મહાન વિપત્તિઓ પામે તેમાં કહેવાનું જ શું ?

સ્પર્શ, રસ, ગંધ, શબ્દ અને રૂપાદિ વિષયમાં વ્યાકુલ ચિત્તવાળા જીવો નાના પ્રકારની વિટંબના પામવા સાથે મૃત્યુનું પણ શરણ થાય છે. મહેલ, શય્યા, વાહન અને સુંદર પુરૂષ, સ્ત્રીઓના સંગમના સુખમાં આસક્ત થયેલા જીવો, સ્પર્શોદ્રિય સુખમાં લુપ્ત થયેલા હાર્યાની માફક મહાન દુઃખનો અનુભવ કરે છે.

મધુર અન્ન, પાન, ભોજનાદિ વિવિધ પ્રકારના રસમાં આસક્ત

(૭૭)

થયેલા જીવો, રસના ઇંદ્રિયના લોલુપી માછલાંઓની માફક મરણને શરણુ થાય છે.

કસ્તુરી, કુસુમ, કાલાગુર આદિ સુરભિગંધમાં લુપ્ત થયેલા મનુષ્યો ઘ્રાણેન્દ્રિયમાં આસક્ત થયેલા બ્રમરોની માફક કષ્ટ પામે છે.

મનોહર યાને મધુર ગાયન મન્દમન્દ આલાપ અને હૃદયને દ્રવિત કરે તેવા પુરૂષ કે સ્ત્રીઓના પ્રણયવાળા શબ્દોમાં અવહરિત મનવાળા મનુષ્યો, શ્રોત્રેન્દ્રિય સુખના સંગમમાં તત્પર હરિણની માફક વિવિધ પ્રકારનાં દુઃખ પામે છે.

વિભ્રમ, વિલાસ, સૌભાગ્ય, રૂપ, લાવણ્ય અને મોહક કાંતિવાળા સુંદર રૂપની અંદર મોહિત થયેલા મનુષ્યો પતંગની માફક મરણુ પામે છે.

ઇંદ્રિયોત્તો એક એક વિષય પાશુ આ જન્મમાં અસહ્ય દુઃખ આપતો અનુભવાય છે અને જ્ઞાતીઓના કહેવા પ્રમાણે અન્ય જન્મમાં નરકાદિ વ્યથા આપે છે, તો જેને પાંચે ઇંદ્રિયના વિષયો ખુદલા છે અર્થાત્ જેઓ પાંચે ઇંદ્રિયના વિષયમાં આસક્ત છે તે દુઃખ પામે તેમાં નવાઈ શાની ?

પાંચ ઇંદ્રિયના સુખનો સદા અભિલાષી આ જીવ, વિરતિસુખને નહિં સ્વીકારતાં સંસારમાં વારંવાર પરિભ્રમણુ કરે છે.

હે ભાઈ ! ઇંદ્રિય વિષયમાં આસક્ત જીવો દુઃખ પામે છે તે વાત તું પોતે જાણે છે છતાં, મને તું દુઃખનું કારણ પૂછે છે એ મોહુ' આશ્ચર્ય થાય છે.

તે યુવાન પુરૂષે જણાવ્યું. ખડેન ! તમે જેમ કહેો છો તે વાત સામાન્ય રીતે તો તેમ જ છે, તથાપિ હું વિશેષ કારણુ જાણુવા માગું છું.

શીળવતીએ જણાવ્યું-ભાઈ ! મારી તે વાત તમે હમણાં મારા મુખથી શ્રવણુ નહિં કરી શકો, કેમકે પોતાના દુઃખની વાત

(૭૮)

ખીમને કહેવાથી તેમને કાંઈ ફાયદો તો થતો નથી, પણ તેવા કૃપાળુ પુરુષોને કહ્યો તેથી વિશેષ પ્રકારે સંતાપ કે ખેદ ઉત્પન્ન થાય છે.

યુવાન પુરુષે જણાવ્યું. બહેન ! તમે ખરેખર સત્ય જ કહ્યું છે કે- જ્યાં ખીમને સંતાપ થતો હોય કે પોતાનું ઉપદ્રાસ્ય થતું હોય ત્યાં તે વાત ન કહેવી.

તે યુવાને વિચાર કર્યો કે, અત્યારે આ બાઈને દુખનો શ્વાસો જ લાગ્યો હોય તેમ જણાય છે એટલે તે પોતાના દુઃખની વાત હમણાં કહી આપે તેવો સંભવ નથી, તો આપણે પણ હઠ કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. અવસરે બધું જણાઈ આવશે. છતાં વિચાર કરી તે વાતને પડતી મૂકી, અત્યારે તેને વિશેષ ધીરજ મળે તેવી રીતે વાર્તાલાપ કરવા લાગ્યો.

યુવાન પુરુષે જણાવ્યું. બહેન ! વિવેકી મનુષ્યોએ સુખ, દુઃખ- માં હર્ષ, વિષાદ ન કરવો જોઈએ. વિપત્તિ આવી પડ્યા છતાં જે ધીરજથી સહન કરે છે, વૈભવ મળ્યા છતાં જેઓ ગર્વ કે મત્સર કરતા નથી, અને પરને માથે કદ આવી પડતાં, શક્ત્યનુસાર તેને સહાય આપે છે તેવા મનુષ્યો જ મનુષ્યોની ગણુતરીમાં છે, બાકી તો નામધારી મનુષ્યોનો દુનિયામાં ક્યાં તોટો છે ?

કર્મના અચળ નિયમને લઈને ચંદ્ર પણ ખંડન, અસ્તમન અને ગ્રહણના દુઃખને પામે છે, તો પછી મનુષ્યોને માથે વિપત્તિઓ આવી પડે તેમાં આશ્ચર્ય શાનું ?

છત્રવિયોગ, વધ, બંધન, વૈભવક્ષય, અપ્રીતિ, સ્થાનભ્રંશ અને મરણાદિ કષ્ટો કર્મધીન જીવો માટે આ દુનિયામાં સુત્રભ છે. બહેન ! ખેદ કરવાનું કાંઈ કારણ નથી અર્થાત્ ખેદ નહિં કર. જીવતો મનુષ્ય સંખ્યાબંધ કલ્યાણને જોઈ શકે છે. ઉત્તમ જીવોને માથે કદ આવી પડે છે તે અવસરે કાયર ન થવું તે જ તેની ઉત્તમતાની કસોટી છે. વિધિ(પૂર્વકર્મ) સુખીયાં જીવોને નડે છે અને દુઃખી જીવોને પણ વિડંગના પમાડે છે, તે જાળ, વૃદ્ધને ગણુતો નથી, તેમ રાજા કે રાંકને પણ

(૭૯)

મૂકતો નથી. આ નિર્દય વિધિ, મંત્ર તંત્ર અને વિદ્યા આદિને ગાંઠતો નથી, તેમજ નિરોગી કે વ્યાધિવાળાને છોડતો પણ નથી, તો પછી શોક કરવાયા શું કાયદો થવાનો ? આ માનવજિંદગીમાં કઈ કઈ જાતનો શોક કરવો ? કેમકે વિધિએ આ સંસારને દુઃખના નિધાનરૂપ બનાવ્યો છે.

ડાહના અગ્ર ભાગ પર રહેલ જળચિંદુની માફક જીવિતવ્ય, જળ અને લાવણ્ય ચપળ છે. લક્ષ્મી તેનાથી પણ વિશેષ ચપળ છે, પણ તેમાં ધર્મ એક નિશ્ચય છે. ધર્મમાં નમસ્કાર મહામંત્ર એ જ સાર-જૂત છે. તેના મહાન્ પ્રભાવથી જળ, અગ્નિ આદિ ઉપદ્રવો શાંત થાય છે. વળી સમગ્ર ઇષ્ટ મનોરથો સિદ્ધ થાય છે. જો તેમ ન હોય તો આવા રૌદ્રસમુદ્રમાં વિમળ પર્વત ક્યાંથી ? અને પવનની વિષમ પ્રેરણાથી મારા વહાણોનું આગમન પણ ક્યાંથી ! વળી આ ભિન્નપોતવણિકની નિશ્ચાનીતું અકસ્માત્ મારી દષ્ટિગોચર થવાપણું પણ ક્યાંથી ? મારું તો એમજ માનવું છે કે ખૂંદેન ! આ તારે નમસ્કાર મહામંત્રના સ્મરણનો જ પ્રભાવ છે.

સ્વજનોનો વિરહ ત્યાં સુધી જ દાહ કરે છે, દુઃખ ચિંતારૂપ ડાકિની ત્યાં સુધી જ છળે છે અને ભવસમુદ્રમાં આ જીવો ત્યાં સુધી જ પરિભ્રમણ કરે છે કે જ્યાં સુધી તેઓ આ મહામંત્રનું સ્મરણ કરતા નથી.

ધર્મ ખૂંદેન ! તું તારા મનમાં જરા પણ ઉદ્વેગ ન કરીશ. આજથી નિરંતરને માટે હું તારો નાનો ભાઈ છું એ તું ચોક્કસ ખાતરીથી માનજે.

હું સિંહલદ્વીપના રહેવાસી ચંદ્રક્રોધીનો સૌમચંદ્ર નામનો પુત્ર વ્યાપારી છું. સંસારની માફક આ વિષમ સમુદ્ર પણ જિનવચન સરખા પ્રવહણ ઉપર ખેસી મારી સહાયથી તું નિસ્તાર પામ.

પોતાના સહેલર (ભાઈ) સરખા અને હિતકારી તે વણિક

(૮૦)

પુત્રનાં વચનો સાંભળી શીયળવતીએ જણાવ્યું. ભાઈ ! તમે જે વચનો કહ્યાં છે તે સર્વે મેં ધ્યાન દેખને સાંભળ્યાં છે. વિચેગી મનુષ્યોને આશ્વાસન આપનાર, આપત્તિમાં આવી પડેલાનો ઉદ્ધાર કરનાર અને શરણાગતનું રક્ષણ કરનાર એવા ત્રણ પુરૂષોથી આ પૃથ્વી ‘રત્નગર્ભા’ એવા યથાર્થ નામને ધારણ કરે છે. લાવણ્ય, રૂપ, યૌવન અને વૈભવાદિ ગુણ હોવા છતાં પણ પરને દુઃખે દુઃખી થનાર કોઈ વિરલા મનુષ્યો જ હોય છે. આ પ્રમાણે શ્રેષ્ઠીપુત્રના વિઘ્નમાન ગુણની પ્રશંસા કરી, શીયળવતી તેની સાથે પહાડથી નીચી ઉતરી વહાણમાં જઈ બેઠી. અને થોડા જ દિવસમાં સમુદ્રનો પાર પામી અહીં આવી. સોમચંદ્રે મારું ટૂંક વૃત્તાંત જણાવી મને પોતાના પિતાને સોંપી. જયવર્મા રાજાની પુત્રી શીયળવતી તે પોતે હું જ છું. અહીં સુંદરી એવા નામે પ્રખ્યાતિ પામી છું.

મહારાજ ચંદ્રગુપ્ત ! વ્યવહારિક સુખથી ત્યજ્યેલી, પરદેશમાં આવી પડેલી, સ્વજન વર્ગથી વિયોગિત થયેલી અને માનસિક દુઃખથી દુઃખી થઈ અહીં આપને ઘેર હું દિવસો પસાર કરું છું.

નૃપતિ ! જ્યાં સુધી મનુષ્યો પોતાનું સ્થાન મૂકતા નથી ત્યાં સુધી જ તેનામાં કુલીનતા, ગુરૂતા, વિદ્યતા, સૌભાગ્યતા, રૂપ, ગુણ, સુખ, ધર્મ અને સ્વઆચારમાં નિષ્ઠતા રહે છે. હિમવંત પર્વતમાંથી પેદા થયેલી, મહાન પવિત્ર, જગત્ પ્રસિદ્ધ, રત્નાકર સાથે જોડાયેલી અને મહાન સુખી છતાં અમર સરિતા(ગંગા)ની માફક, સ્થાનબ્રષ્ટ થતાં સ્ત્રીઓને દુઃખરૂપ પાણી વહન કરવું પડે છે.

મારી બહેન યા સખી ચંદ્રકેખાની સાથે મારો પ્રથમ મેળાપ થતાં જ તેમણે મારું ચરિત્ર યા ઇતિહાસ સંભળાવવા આગ્રહ કર્યો હતો, છતાં અવસર સિવાય બોલવું મને યોગ્ય ન લાગવાથી હું મોન ધરી રહી હતી. પણ આજે અવસર મળતાં મેં મારો સર્વ વૃત્તાંત આપ સર્વને જણાવ્યો. ખરી વાત કે અવસર આવ્યા વિના જણાવેલ કાર્ય ગૌરવતાને પામતું નથી.

(૮૧)

હે રાજન્ ! કુળદેવીએ જાણાવ્યું હતું કે “ શીલવતી સાધ્વી થશે ” તે વચન મેં માન્ય નહિ કર્યું તો, મને વજ્રપાતથી પણ અધિક દુઃખ પ્રાપ્ત થયું. અથવા ખરી વાત છે કે સંયમથી વિરક્ત થનાર અને મદ્યથી મદોન્મત્ત બનનાર વિષયાસક્ત જીવો પ્રચુર દુઃખ પામે જ.

હે પ્રજાપાળ ! દૃષ્ટિ સંબંધી વિષય, દેખવા માત્રથી જ બ્યારે મારી આ અવસ્થા થઇ તો તે વિષયો શરીરથી સેવનામાં આવતાં કેવી સ્થિતિ થાય તે સંબંધી કલ્પના આપે જ કરવાની છે. મહારાજ ! એક નેત્રના વિષયથી આ દુઃખ મને પ્રાપ્ત થયું છે તો તેવા દુઃખનો અનુભવ કરનારી હું, વિષયથી વિરક્ત થયેલી સુદર્શનાની આગળ “ વિષયસુખ-સુખરૂપ છે ” એમ કેવી રીતે વર્ણન કરી શકું ?

વળી, આ તમારી પુત્રીને પૂર્વ જન્મના દુઃખનો અનુભવ, જાતિસ્મરણ જ્ઞાનથી પ્રત્યક્ષપણે થયો છે. તે પુત્રી, મારાં વચનોથી સહસા પાણિગ્રહણ કરવાનું કેવી રીતે અંગીકાર કરશે ? એ આપને પોતાને જ વિચારવાનું છે. નાના પ્રકારના નયોથી સુમર્થન કરાયેલ ધર્મના પરમાર્થને જાણનારી, પૂર્વ જન્મનો અનુભવ કરનારી અને વિષયથી વિમુખ થયેલી પુત્રી, પાણિગ્રહણ કરવાનું માન્ય કરે તે વાત મારી કલ્પના બહારની છે, અર્થાત્ તે સંભવિત નથી.

નરનાથ ! આ સુદર્શનાને નિર્વાણ સુખસાધક ધર્મ પ્રાપ્ત થયો છે, તે કુમારી, મારાં વચનોથી રત્નની માફક ધર્મનો ત્યાગ કેવી રીતે કરશે ? કદાચ મેં તેમ કરવા કહ્યું અને તેણીએ મારા વચનોનો કોઈપણ પ્રકારે અનાદર કર્યો તો આ ભરી સહાની અંદર હું કેટલી બધી હલકાઈ પામીશ ? તેનો આપ વિચાર કરો.

હે મહારાજ ! નીચ કુત્રમાં જન્મ, યુવાવસ્થામાં દરિદ્રતા, રૂપ અને શીયળ રહિત પતિ, પત્નીનો સંમંધ, રોગીષ્ટ શરીર, બાંધુવર્ગને વિયોગ, પ્રવાસમાં વિપત્તિની પ્રાપ્તિ, સેવાવૃત્તિથી શરીરનો નિર્વાહ,

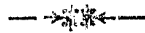
(૮૨)

હૂતપણાનું કર્તવ્ય અને પરાધીન ભોજન, આ સર્વ પાપપુનઃ
વૃક્ષનાં કડવાં યાને અશુભ ફળો છે. આ કારણથી હે રાજન્ ! તમારી
પુત્રીને પાપકાર્યમાં પ્રેરવા માટે હું કાંઈ પણ કહી નહિં શકું.

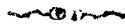
આપ જેવા મહાન્ નરની અભ્યર્થનાનો ભંગ કરવો એ જન્મ
પર્યાંત દુઃખરૂપ લાગે તેમ છે, છતાં આ રથજે મારો કોઈ ઉપાય નથી.
આપ તે માટે ક્ષમા કરશો એવી મારી નમ્ર પ્રાર્થના છે.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

ધર્મચક્ર ચારણ મુનિ

નય હેતુ અને યુક્તિવાળી શીજવતીની કથા સાંભળી, સીંહલા-
ધિપતિ ધજો ખુશી થયો. તેણે જણાવ્યું—શીજવતી ! તમારું કહેવું
બરોબર સત્ય છે. વિષયાસક્ત છવો દુઃખના ભાજન થાય છે તથાપિ
તેમાં તારતમ્યતા હોય છે. હાથી જમીન ઉપર ખેડેલો કે પડેલો હોય
છતાં, ધોડાઓ તેને ઓળંગી શકતા નથી. તેમજ ઇતર સામાન્ય
મનુષ્યોની માફક, મહાન્ ઉત્તમ મનુષ્યોની પ્રગળ વિષયવૃદ્ધિ હોતી
નથી માટે તમે બીલકુલ ખેદ ન કરશો.

અનેક રાજાઓ જેની આજ્ઞા મસ્તક પર ધારણ કરે છે તે,
અયોધ્યાધિપતિ જયચર્મરાજ (તમારો પિતા) મારો મિત્ર થાય
છે. તમારું અહીં આવવું થયું છે તે, ગૌરવને લાયક યોગ્ય સ્થળે જ
થયું છે. મહાન્ રાજ્યલક્ષ્મી સર્વ તમારે સ્વાધીન છે. જેમ જેમ
તેમ તમે તેનો વ્યય કરો.

સંપત્તિયાં રહિત થયેલાં, વિપત્તિમાં આવી પડેલાં, અને દેશાં-
તરમાં જઈ ચડેલાં છતાં, ઉચ્ચપદને લાયક ઉત્તમ મનુષ્ય ઉચ્ચ
સ્થાનને જ પામે છે.

(૮૩)

ઋષભદત્ત સાર્થવાહે જણાવ્યું. અહા ! જયવર્મ રાજાની પુત્રી શીળવતી ! તે તો અમારા ભરૂંચર નગરના મહારાજા જિતશત્રુની ભાણેજ થાય છે. અહો વિધિવિલસિત તે કેટલે બધે દૂર આવી રહી છે ! અમારા મહારાજાની ભાણેજ તે અમારી પણ ભાણેજ. મહાન પુણ્યોદયથી અહીં તેની શુદ્ધિ મળી છે. વિજયકુમાર તેની પછાડી શોધ કરવા ગયો હતો. વિદ્યાધરને છતીને પાછા આવતાં તેણે સર્વ સ્થળે શીળવતીની શોધ કરી, પણ તેણીની બીજકુલ શુદ્ધિ તેને મળી ન હતી.

રાજાએ ટકોર કરી હસતાં હસતાં જણાવ્યું. સાર્થવાહે ! આ શીળવતી તમારી ભાણેજ થાય, સુદર્શનાની માસી લાગે, રાણીની બહેન થાય. આમ આંહી તમારું કુટુંબ આવી મળ્યું અને હું તો એકલો જ રહ્યો. ઇત્યાદિ શોકને દૂર કરાવનાર, આનંદી વયનાએ શીળવતીને આશ્વાસન આપી રાજાએ જણાવ્યું—શીળવતી ! તું મને જનનંદર્મણું સ્વરૂપ સમજાવ. સર્વ ધર્મો જાણવા જોઈએ, અને તેમાંથી આત્માને હિતકારી હોય તે આદરવું જોઈએ. વ્યવહારમાં પણ મનુષ્યો પ્રથમ જાણીને પછી જ કાર્યનો આદર કરે છે.

આ અવસરે ધર્મચરિત્ર નામના ચારણશ્રમણ (કુનિ) નંદી-શ્વર દ્વીપ તરફ આકાશમાર્ગે જતા હતા તે ત્યાં થઈને જતાં, ધર્મના અર્થો રાજાને સમામાં જોઈએ દોડો. પ્રવર અવધિજ્ઞાનથી રાજાના અભિપ્રાયને જાણીને તે મહાત્માએ વિચાર કર્યો કે—જિનેશ્વર ભગવાને કહેલ ધર્મનો બોધ આપવો તે મહાન તીર્થ છે. કહ્યું છે કે :—

જિણભૂવણ ચિંવપૂયા દાણદયાતવસુતિથ્યજ્જાણં ॥

ધમ્મોવણસદાણં અદ્ધિયં મણિયં જિણંદેહિ ॥ ૧ ॥

જિનમંદિર બંધાવવું, પ્રતિમાઓની પૂજા કરવી, દાન આપવું, દયા પાળવી, તપશ્ચર્યા કરવી અને તીર્થયાત્રાઓ કરવી તે કરતાં પણ જીવેલાં ધર્મનો ઉપદેશ આપવાનું રૂઝ, જિનેન્દ્રોએ અધિક કહેલું છે.

(૮૪)

પાપમાં આસક્ત થયેલા કોઇપણ એક જીવને, જિનેશ્વર ભગ-
વાનના કહેલા ધર્મ પ્રમાણે બોધિત કરવામાં આવે તો તેણે સર્વ
જીવોને મહાન્ અભયદાન આપ્યું કહી શકાય. વળી કહ્યું છે કે :—

ધર્મોવણસદાણં જિજ્ઞેહિં મણિયં હમં મહાદાણં ॥

સમ્મત્તદાયગાણં પહિઉવયારો જજો નથિથ ॥ ૧ ॥

ધર્મને ઉપદેશ આપવો, તેને જિનેશ્વરોએ મહાદાન કહ્યું છે.
બીજા ઉપગારોનો અર્થો આપી શકાય છે પણ સમ્યક્ત્વ આપનારનો
(પમાડનારનો) પ્રત્યુપકાર (અર્થો) કોઇપણ રીતે આપી શકાતો
નથી, માટે ધર્મોપદેશ આપવો તે મહાદાન છે. ૧

સમ્યક્ત્વ મહાદાન છે. જો ધર્મબુદ્ધિથી યા પરાપકારબુદ્ધિથી
જીવો, ધર્મ સંબંધમાં બીજાને ઉપદેશ આપે તો, દુનિયામાં એવું
કોઇપણ સુખ કે દુન્ય નથી કે જે તે જીવ ઉપાર્જન ન કરે.

ઈંદ્રો જેના ચરણારવિંદમાં વારંવાર નમસ્કાર કરે છે તેવા
તીર્થંકરો પણ કર્મથી દુઃખી થતા અનેક જીવોને પ્રતિબોધ આપવા
માટે સો સો યોજન સુધી જાય છે.

પ્રતિબોધ પામેલા જીવો ધર્મનો આદર કરે છે, પાપનો ત્યાગ
કરે છે, જન્મોજન્મ તેઓ સુખી થાય છે અને છેવટે શાશ્વત સુખ
પણ તેઓ પામે છે.

માટે મારે પણ પરિવારસહિત આ રાજાને પ્રતિબોધ આપવો,
તેમજ જાતિરમરણજ્ઞાનથી જગૃત થયેલી સુદર્શનાને પણ વિશેષ
પ્રકારે પ્રબોધિત કરવી. ઇત્યાદિ વિચાર કરી, ધર્મબોધ આપવા નિમિત્તે
તે ચારણશ્રમણ મુનિ આકાશમાર્ગથી નીચે ઉતરી રાજસભામાં
આવ્યા. મહાત્મા પુરૂષને સભામાં આવ્યા જાણી, રાજા તત્કાળ સિંહા-
સનથી નીચે ઉતરી પડ્યો. સમાના સર્વ લોકો તરત જ ઊભા થઇ
ગયા. એક ઊંચા ઉત્તમ આસન પર બેસવા માટે રાજાએ તે મહાત્માને
નિમંત્રણ કરી. તે મહાન મુનિ પણ નેત્રથી તે આસનને પ્રતિલેખી,

(૮૫)

રજોહરણથી પ્રમાણ તેના ઉપર શાંત ચિત્તે બેઠા. એટલે રીષભદ્ર, શીલવતી, સુદર્શના વિગેરે રાજપર્ષદાએ મુનિશ્રીને વંદન કર્યું. વંદન કર્યા બાદ તે સર્વે નજીકના પ્રદેશમાં જમીન ઉપર બેઠા.

રાજપુત્રી સુદર્શનાએ મુનિશ્રીને હાથ જોડી નમ્રતાથી જણાવ્યું કે-ભગવાન ! ભવભયથી ત્રાસ પામનાર સત્ત્વને પરમ સુખના કારણ તુલ્ય, પાપહર ! આપના ચરણારવિંદનું અહીં આગમન થયેલું દેખી હું મારા આત્માને ધન્યભાગ્ય માની કૃતાર્થ થઈ છું. આપ જ્ઞાન-દિવાકર હોઈ અમારા સંશયાંધકારને દૂર કરશો જ. એમ ધારી આપશ્રીને વિનંતિ કરું છું કે-ભગ્વચ્ચ નગરમાં તે સમગ્રીએ (એટલે મેં પૂર્વભવે) જે દુઃખ અનુભવ્યું હતું તે કયા કર્મના ઉદયથી ? પ્રભૂતિના દુઃખથી દુઃખી થઈ, બાળકો સાથે વિયોગ થયો તે કયા કર્મના ઉદયથી ? અપરાધ કર્યા સિવાય તે પારથીએ બાણ મારી સમગ્રીને મારી નાખી તે કયા કર્મના ઉદયથી ? દીનવદને અને કરુણ સ્વરે આક્રંદ કરતી તથા મહાવિપત્તિમાં આવી પડેલી તે સમગ્રીને, અંતાવસ્થા વખતે આંતર દુઃખને દૂર કરનાર મુનિશ્રીનાં વચનોની પ્રાપ્તિ થઈ તે કયા શુભ કર્મના કારણથી ? સ્વ-પર ઉપકારી તે મુનિશ્રીઓએ 'તું બીજકુલ ભય નહિ પામ.' ઇત્યાદિ જણાવી નિયમ સહિત નમસ્કાર મહામંત્ર મને આપ્યો તે મહાત્માએના વચનોને ભાવથી અંગીકાર કરતી મરણ પામી, આ રાજભુવનમાં હું ઉત્પન્ન થઈ તે કયા શુભ કર્મના કારણથી ?

હે મુનીંદ્ર ! આ પ્રમાણે ઉત્તમ મનુષ્ય જન્મ પામી, ફરી પણ દુર્જન જિનેંદ્ર ધર્મને વિષે મને અહીં બોધિબીજ (સમ્યક્ત્વ) ની પ્રાપ્તિ થઈ તે કયા શુભ કર્મના કારણથી ? તે સર્વે આપ મારા પર અનુગ્રહ કરીને જણાવશો.

આ પ્રમાણે પ્રશ્નો પૂછી સુદર્શના શાન્ત થઈ. ગુરૂશ્રીના મુખ પર દષ્ટિ રાખી પ્રત્યુત્તર સાંભળવાને ઉત્સુક થઈ રહી. સુદર્શનાનાં વચનો સાંભળી, કર્મપરિણામને જાણનાર તે પરોપકારી મુનિશ્રીએ જણાવ્યું કે-

(૮૬)

સુદર્શના ! જીવો જે જે કર્મના નિમિત્તથી સુખ દુઃખ પામે છે તે સર્વ કારણો હું જણાવું છું તમે સર્વે એકાગ્ર ચિત્તથી શ્રવણ કરો.

રાગ-દ્વેષને આધીન થઈ આ જીવો ચાર પ્રકારના કષાયથી પ્રભવલિત થાય છે, તથા મોહરૂપ દૃઢ રજ્જુ(દોરડાં)થી બંધાઈને પરિગ્રહ, આરંભમાં આસકત થઈ રહે છે પરંતુ પરાભવ કરવો, પરની નિંદા કરવી, પરધનનો અપહાર કરવો, પરસ્ત્રીમાં લંપટ થવું અને જીવોનો વધ કરવો છત્યાદિ અનેક પ્રકારે જીવો કર્મબંધન કરે છે. તે કર્મબંધનથી બંધાયા બાદ તેઓ આ સંસારચક્રમાં પરિભ્રમણ કરે છે. તે પરિભ્રમણનાં સ્થાન આ પ્રમાણે છે.

ચોતી એટલે ઉત્પત્તિસ્થાન. જેનાં રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ એક સરખાં હોય તેવાં અનેક ઉત્પત્તિસ્થાન હોય તથાપિ તે એક જાતિની અપેક્ષાએ એક ગણાય. તેવાં પૃથ્વી સંબંધી સાત લાખ સ્થાનોમાં (ચોતીઓમાં) આ જીવ પરિભ્રમણ કરે છે. તેવી જ રીતે પાણી સંબંધી સાત લાખ ચોતી (ઉત્પત્તિસ્થાન) તેવી જ અગ્નિ સંબંધી જુદી જુદી સાત લાખ ચોતી. તેવી જ વાયુ સંબંધી સાત લાખ ચોતી, પ્રત્યેક વનસ્પતિ સંબંધી દશ લાખ ચોતી, સાધારણ વનસ્પતિ સંબંધી ચૌદ લાખ ચોતી, જેદ્રિય, ત્રણ ઈન્દ્રિય અને ચાર ઈન્દ્રિયવાળા જીવો સંબંધી બે લાખ ચોતી, દેવ સંબંધી, નારદી સંબંધી અને તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય સંબંધી જીવોની ચાર-ચાર લાખ ચોતી અને મનુષ્ય સંબંધી ચૌદ લાખ ચોતી (ઉત્પત્તિસ્થાન) આ સર્વ સ્થાનમાં ધર્મિય, વિષાદ અને વધ-બંધાદિ અનેક દુઃખને સહન કરતાં અશરણપણે જીવો પરિભ્રમણ કરે છે. આ સર્વ ચોતીસ્થાનને એકઠાં કરતાં તેનાં સંખ્યા ચોરાશી લાખ જેટલી થાય છે. તે સર્વ સ્થાનમાં વિવિધ પ્રકારના સુખ, દુઃખનો અનુભવ કરતાં અનંતો કાળ થયો છે. આ સામાન્ય પ્રકારે કર્મબંધનું કારણ મેં જણાવ્યું છે. હવે એક એક જીવ વિશેષ પ્રકારે કર્મબંધન કેવી રીતે કરે છે તે હું તમને જણાવું છું. મન, વચન, શરીરથી અનેક વાર દુષ્ટ કર્મ કરનાર, મહાપરિગ્રહ

(૮૭)

રાખનાર, અનેક જીવોનો વધ કરનાર, દુર્ઘસનમાં આસક્તિ ધરનાર, મહાલોભી અને ખરાબ આચરણુવાળા જીવો નરકગતિમાં જાય છે.

ખીજને ઠગવાવાળા, માયાવી(કપટી), ધર્મભાગનો નાશ કરનાર, પાપ કર્મને છુપાવવાવાળા અને પોતાના હિત માટે અથવા અન્ય જન્મમાં સુખી થવા માટે પ્રયત્ન નહિ કરનારા જીવો મરીને જનાવરમાં (તિર્થંચમાં) ઉત્પન્ન થાય છે.

ધર્મમાં તત્પર, સરલ પરિણામી, ગુરુભક્ત અને શીયળગુણુ ધારણુ કરનાર, સ્ત્રીઓ પણ મરણુ પામીને સૌભાગ્ય, સુરૂપ આદિ ગુણુવાન પુરૂષપણુ ઉત્પન્ન થાય છે.

દુષ્ટ અધ્યવસાયવાળા, કષાય કરનારા, ક્રૂર પરિણામી અને માયા-કપટે કરી પરને ઠગનારા પુરૂષો પણ, મરણુ પામીને દુર્ભાગ્યથી કલંકિત દુઃખી સ્ત્રીરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે.

બળદ, ઘોડા, ઉંટ, પાડા પ્રમુખ પશુઓને નિર્લાંછન (અંડ છેદનારા) કરનાર, અધર્મી, પરનો પરાભવ કરનાર, અત્યંત વિષયા-ભિલ પ રાખનાર, દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા જીવો મરણુ પામીને નપુંસક (હીજડા)-પણુ ઉત્પન્ન થાય છે.

પરના ગુણુ જોનાર, ગંભીરતા રાખનાર, દાન આપનાર. ક્ષમા ધરનાર, સત્ય બોલનાર અને સર્વ જીવોનું હિત કરનાર, મધ્યસ્થ ગુણુ-વાળા જીવો મરણુ પામી, મનુષ્યપણુ ઉત્પન્ન થાય છે.

દુષ્કર તપ-નિયમ કરનાર, ઇદ્રિયોને વશમાં રાખનાર, દુષ્કર મહાન્તતને પાળનાર અને ઉપશમ ગુણુવાળા જીવો મરણુ પામી દેવપણુ ઉત્પન્ન થાય છે.

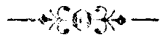
ઢાઢાદિ ચાર કષાયનો સર્વથા ક્ષય કરનાર જીવ, પુણ્ય, પાપનો સર્વથા નાશ કરી શાશ્વત સુખવાળું નિર્વાણુ(મોક્ષ)પદ પામે છે.

(૮૮)

સુદર્શના ! આ પ્રમાણે સંક્ષેપમાં પણ વિશેષ પ્રકારે તારો આગળ
મેં પુણ્ય, પાપનાં ફળ બતાવ્યાં. જે વિશેષ કર્મના નિમિત્તથી પાછલા
જન્મમાં તું દુઃખ પામી છે, તે વૃત્તાંત હવે હું તને જણાવું છું.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

કર્મનો વિપાક અને ધર્મોપદેશ.

સુદર્શના ! ગયા સમળીના ભવમાં તેં જે દુઃખનો અનુભવ કર્યો
છે, તેનું કારણ તેની પહેલાંના ભવમાં કરેલું કર્મ છે. એટલે આ
ભવથી ત્રીજા ભવમાં વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર આવેલી દક્ષિણ શ્રેણી કે
જેમાં ગગનવદલન નામનું શહેર હતું; તેમાં અમિતગતિ નામનો
વિદ્યાધર રાજા રાંઘ્ય કરતો હતો. તેને જયસુંદરી નામની રાણી
હતી. તે રાણીને વિજયા નામની ગુણવાન પુત્રી હતી. અનુક્રમે
વિજયા મનુષ્યોના મનને હરણ કરનાર રૂપ-લાવણ્યતાવાળું યૌવન-
વય પામી.

વિજયા પોતાની સખીયો સાથે એક દિવસ તે પહાડની ઉત્તર
શ્રેણીમાં આવેલી સુરમ્ય નગરી તરફ જતી હતી. રસ્તામાં તેણીએ
એક કુર્કુટસર્પ (સર્પની જાતિવિશેષ) દીઠો. તે સર્પને દેખી તે
વિચારવા લાગી કે-આ નગરી તરફ જતાં રસ્તામાં મને અપશુકન
થયા, તે સર્પને મારો નાંખવાથી અપશુકન નિષ્કળ થશે તેમ ધારી
અજ્ઞાનતાથી બાણ તૈયાર કરી, એક જ બાણે તે નિરપરાધી સર્પને
વિંધી મારી નાખ્યો. તે સર્પ ત્યાંથી મરણ પામી ભરૂઆત શહેરની
બહાર મહાપાપી મ્નેચ્છપણે ઉત્પન્ન થયો.

વૈતાલ્ય પહાડ પર આવેલા રત્નસંચય નામના શહેરમાં શ્રીમાન
શાંતિનાથ ભગવાનનું સુંદર મંદિર હતું, તે મંદિરમાં સુવેગ

(૧) કકકુટ સર્પને આડો ઉતરતાં નિહાળી વિજયા બાણુ-
 દારા વીંધી નાખે છે (૨) શ્રી શાંતિજિનપ્રાસાદમાં ભક્તિમાં
 લયલીન બની સમક્ષિત-પ્રાપ્તિ કરે છે. (૩) રત્નસંચય
 નગરમાં સાધ્વીઓની વૈયાવચ્ચ કરે છે. (૪) શ્રી ઋષભજિન-
 પ્રાસાદમાં વિજયા અપ્સરાનું ઝાંઝર ઉપાડી લે છે.

(૧) કકડુ સર્પને આડો કિરનાં નિહાળી વિજયા બાણ-
 દારા વીંધી નાખે છે (૨) શ્રી શાંતિજિનપ્રાસાદમાં ભક્તિમાં
 લયલીન બની સમક્ષિત-પ્રાપ્તિ કરે છે. (૩) રત્નમંચ
 નગરમાં સાધ્વીઓની વૈયાવચ્ચ કરે છે. (૪) શ્રી ઋષભજિન-
 પ્રાસાદમાં વિજયા આસરાનું જાંઝર ઉપાડી લે છે.

(૮૯)

નામના ત્યાંના વિદ્યાધર રાજાએ પૂજા, આંગી કરાવી હતી. તે પ્રભુનાં દર્શન કરવા માટે તે વખતે વિજયા પોતાની સખીઓ સાથે ત્યાં આવી. તે પ્રભુનાં દર્શન કરતાં અને રચેલી પૂજાદિ જોતાં, ભાવની વિશેષ વૃદ્ધિ થતાં તેણીનાં રોમેરોમ આનંદથી પ્રવૃત્તિ થયાં. તે અપૂર્વ આનંદમાં વિજયાએ જિનધર્મ સંબંધો જોધિખીજ (સમ્યક્ત્વ, ધર્મ-શ્રદ્ધાન) ઉત્પન્ન કર્યું-૬૯ કર્યું.

દર્શન કરી આગળ ચાલતાં, દુષ્કર તપશ્ચર્યા કરનાર કેટલીક શ્રમણીઓ (સાધ્વીઓ) તેના દેખવામાં આવી. રસ્તાના પરિશ્રમથી તે સાધ્વીઓ થાકી ગઇ હતો. તેને દેખી વિજયા તેમની પાસે ગઇ અને નિર્દોષ આહારાદિ આપી, ભક્તિપૂર્વક વંદના કરી તેઓની શુશ્રૂષા કરી.

આકાશમાર્ગે રવેચ્છાનુસાર પરિભ્રમણ કરતાં એક વનની અંદર રીષભદેવ ભગવાનનું મંદિર વિજયાના દેખવામાં આવ્યું. આ મંદિર ચાર દ્વારોએ કરી ધણું જ રમણિક હતું. એ અવસરે ઇંદ્ર, ઇંદ્રાણી સહિત તે પ્રભુની આગળ નાના પ્રકારની ભક્તિથી નાટ્યવિધિ કરતો હતો. તે દેખી વિજયાને પણ કૌતુક ઉત્પન્ન થયું. નૃત્યવિધિ જોવા માટે વિજયા પણ એક સ્થળે બેઠી. અપ્સરાઓ આનંદાવેશમાં પ્રભુના ગુણગ્રામ કરવા સાથે નૃત્ય કરવા લાગી. નૃત્ય કરતાં એક અપ્સરાના પગમાંથી નેપુર ઉછળીને વિજયાના જોડામાં પડ્યું. નેપુર દેખી તેણીનું મન લલચાયું. આ નેપુર ધણું જ ઉત્તમ છે, તે મને પહેરવાને જોઈએ, ઇત્યાદિ તે ઉપરના મમત્વને લઈને તેણીએ તે છુપાવી દીધું. અને તે લઈને તરતજ ઉતાવળી ઉતાવળી ગગનવલ્લભ-પુરમાં આવી પહોંચી.

અંત અવસ્થામાં આત્મધ્યાને મરણ પામી તે વિજયા વિદ્યાધરી ભરૂઅચ્ચ નગરના ઉદ્યાનમાં આવેલા સુધૃદ છાયાવાળા વડવૃક્ષ ઉપર એક સમળીપણે ઉત્પન્ન થઇ. કહ્યું છે કે:-

(૯૦)

અટ્ટેણ તિરિય જોળી રોહજ્ઞાણેણ મમ્મંણ નરયં ।
ધમ્મેણ દેવલોમં સુક્કજ્ઞાણેણ નિવ્વાણં ॥ ૧ ॥

જીવો આત્મધ્યાન કરવાથી તિર્યંચ યોનિમાં ઉત્પન્ન થાય છે, રૌદ્રધ્યાન કરવાથી નરકમાં જાય છે, ધર્મધ્યાન કરવાવડે દેવલોકમાં જાય છે અને શુક્લધ્યાન કરવાવડે નિર્વાણ પામે છે.

સુદર્શના ! તેં વિજ્યા વિદ્યાધરીના ભવમાં જે સર્પ માર્યો હતો તે ભરૂચ્ચમાં રક્ષેચ્છપણે ઉત્પન્ન થયો હતો. તેં નિરપરાધી સર્પને માર્યો હતો, તે કર્મના ઉદયથી સમળીના ભવમાં તું નિરપરાધી હતી છતાં (પૂર્વકર્મના નિમિત્તથી) તેણે તને મારી નાંખી હતી.

જિનેશ્વર ભગવાનની પૂજા દેખી તારું શરીર પુલકિત (વિકસિત) થા પ્રકૃલ્લિત) થયું હતું તેના પ્રભાવથી આ જન્મમાં તને બોધિલાભ થણી થોડી મહેનતે પ્રાપ્ત થયું છે.

વિદ્યાધરીના ભવમાં, શ્રમણીની શુદ્ધ આહારપાણી પ્રમુખથી તે વૈયાટ્ય (ભક્તિ-સેવા) કરી હતી, તે પુન્યના પ્રભાવથી, સમળીનાં ભવમાં નિયમ સહિત નવકાર મંત્ર મુનિશ્રીના મુખથી પ્રાપ્ત થયો હતો અને આ જન્મમાં જાતિસ્મરણપૂર્વક જિનધર્મની પ્રાપ્તિ થઈ છે.

કહ્યું છે કે:-

સુરમણ્ય સિદ્ધિસુદં જીવા પાવંતિ જંચ લીલાણ ।
તં જિણપૂયા ગુરુનમણ ધમ્મસદ્દહણકરણેણ ॥ ૧ ॥

જીવો, દેવ, મનુષ્ય અને મોક્ષનાં સુખ એક લીલાભાવમાં (સહજમાં) પ્રાપ્ત કરે છે તે, જિનેશ્વર ભગવાનની પૂજા, ગુરુશ્રીને નમસ્કાર અને ધર્મ ઉપરના શ્રદ્ધાનવડે કરીને જ પ્રાપ્ત કરે છે. ભાવ-પૂર્વક મુનિ મહાત્માઓની વૈયાવચ્ચ કરવાવાળા મનુષ્યો જે પુણ્ય ઉપા-

(૯૧)

જર્ન કરે છે તે પુણ્યના પ્રતાપથી બળ અને પુરુષાર્થમાં ચક્રવર્તીઓની સાથે પણ સ્પર્ધા કરે છે.

વૈયાવચ્ચ, સંધનું પૂજન, ધર્મકથામાં આનંદ, વસ્ત્ર, અન્ન, પાત્ર, મુકામ, આસન અને બીજાનું (પાત્ર પ્રમુખ) વિગેરે ગુણવાન સાધુ અને શ્રાવકોને આપવાથી જીવો ગમ્યસ્થ-પ્રાપ્તિના કારણરૂપ નવ પ્રકારનું પુન્ય બાધે છે એમ તીર્થંકરોએ કહ્યું છે.

આ ઉપર ઠહાં તે અને બીજા પણ પુણ્યના ઉત્તમ નિમિત્તોમાં (કારણોમાં) જ્ઞાની પુરુષોએ વૈયાવચ્ચને જ મુખ્ય ગણી છે.

કહ્યું છે કે—

પઢિમંગ્ગસ્સ મયસ્સવ નાસઈ ચરણં સુયં અગુગણાણ્ ।

ન હુ વૈયાવચ્ચક્રયં સુહોદયં નાસણ કમ્મં ॥૧॥

ચારિત્રના પરિણામ પતિત થવાથી અથવા મરણ પામ્યાથી ચારિત્ર નાશ પામે છે. નહિ ગણવાથી જ્ઞાનનો નાશ થાય છે. (ચાલ્યું જાય છે) પણ વૈયાવચ્ચ કરવાથી કૃતપત્ર થયેલું શુભ ઉદ્યમે દેવાવાળું પુણ્ય (ભોગવ્યા શિવાય) નાશ પામતું નથી. સાધ્વીઓની વૈયાવચ્ચ કરવાથી તે જ પુણ્યાનુભવી પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું હતું તેના પ્રભાવથી આ ભવમાં તેને ધર્મની પ્રાપ્તિ સુલભ થઈ છે.

વિદ્યાધરીના ભવમાં તે અપ્સરાનું નેપુર (પગનું આભરણ) અપહરણ કર્યું હતું તે પાપના કારણથી સમળીના ભવમાં તેને તારો બાળકો સાથે નિયોગ થયો હતો.

મુનિશ્રીના મુખથી પોતાને પૂર્વભવ સાંભળી, રાગને ચોક્કસ નિર્ણય થયો કે સુદર્શના જે કાંઈ કહેતી હતી તે વાત સત્ય છે પણ બનાવટી નથી, કેમકે સુદર્શનાના કહેવા પ્રમાણે જ મુનિશ્રીએ કહ્યું છે. રાગને ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા થઈ, હાથ જોડી, નમ્રતાપૂર્વક તેણે મુનિશ્રીને

(૯૨)

જણાવ્યું-ભગવન ! જ્ઞાનીઓ સર્વ વાત જાણે છે. જિનેશ્વરના કહેલા ધર્મમાં સર્વ ધર્મોનો સમાવેશ થાય છે.

આપ જેવા જ્ઞાની પુરુષોએ અમારા કહેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવો એ કાંઈ અશક્ય નથી. હે પ્રભુ ! અમે સંસારસમુદ્રમાં ડૂબેલા છીએ. ભવસમુદ્રમાં જહાજ તુલ્ય જિનેશ્વર ભગવાનનો કહેલ ધર્મ અમને સંભળાવો અને યોગ્યતાનુસાર અમારો ઉદ્ધાર કરો.

મુનિશ્રીએ જણાવ્યું-નૃપતિ ! ધર્મ સાંભળવાની તમારી પ્રયત્ન ધૃષ્ટ છે તો આત્માને દિત થાય તેમ જિનેશ્વર ભગવાને કહેલ ધર્મ, હું તમને સંભળાવું છું. તે ધર્મ સાંભળીને તમારે શક્યતુસાર તેમાં અવશ્ય પ્રયત્ન કરવો. જેને સત્યાસત્યનો કે દિતાદિતનો વિવેક નથી અથવા વિવેક આવ્યા પછી સમજવા અનુસાર પ્રયત્ન કરતા નથી તેઓ દુર્લભ ધર્મનિધાનને પામીને રૌર(દારદ્ર)ની માફક ઉપભોગ કર્યા સિવાય બોધ બેસે છે.

મોક્ષનગર તરફ ગમન કરવાના માર્ગ તુલ્ય તે ધર્મ, ગૃહસ્થ અને ત્યાગી એમ બે પ્રકારનો છે. ગૃહસ્થમાર્ગ સરલ છે પણ લાંબા ચક્રાવામાં જતા સડકના માર્ગની માફક લંબાણ રસ્તાવાળો છે ત્યારે ત્યાગમાર્ગ ઘણો નજીકનો પણ મહાન્ વિષમ છે. આ માર્ગમાં પ્રવેશ કરનાર મનુષ્યોએ સર્વ પાપના વ્યાપારનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. જીવની હિંસા ન કરવી, અસત્ય ન બોલવું, ચોરી ન કરવી, અહમયર્થ સર્વથા પાળવું, મમત્વ યા મમતાનો ત્યાગ કરવો, રસ્તે જોઈને ચલવું, કોઈ જીવને દુઃખ થાય તેવી ભાષા ન બોલવી, આહાર-પાણી નિર્દોષ લેવાં, વસ્ત્ર પાત્રાદિ લેવાં મૂકવાં, મળ, મૂત્રાદિ ત્યાગ કરવો તે જમીન આદિ પુંજ-પ્રમાર્ગ કોઈ જીવને દુઃખ ન થાય તેમ કરવો. મનથી ખરાબ વિચાર ન કરવો. વચનથી મોન પણ ધારણ કરવું અથવા વગર પ્રયોજને ન બોલવું. શરોરથી કાંઈ પણ અકાર્ય ન કરવું પણ ધાર્મિક કાર્યમાં તેને યોગ્યવું. શત્રુ મિત્ર ઉપર સરખી દૃષ્ટિ રાખવી. તત્ત્વનો બોધ કરવો. પત્ની કથાનો (વિકથાનો) ત્યાગ કરવો. સરલ સ્વભાવી થવું. ગુર્વાદિની

(૯૩)

બક્તિ કરવી અને ધીરજ, સત્વાદિ અનેક ગુણ ધારણ કરવાં જોઈએ. ગૃહસ્થાશ્રમનો સર્વથા ત્યાગ કરનાર અર્થાત્ સર્વ સંગનો ત્યાગ કરનાર યોગી પુરુષ, આ પ્રમાણે વર્તન કરી પોતાના સત્ત્વગુણથી ઘણા થોડા વખતમાં નિર્વાણ નગરમાં જઈ પહોંચે છે. આ ત્યાગમાર્ગ (યતિધર્મ) સ્વીકારવામાં જો પોતાનું અસમર્થપણું પોતાને જાણાય તો તેઓએ વિધિપૂર્વક ગૃહસ્થધર્મ અંગીકાર કરવો. આ ગૃહસ્થ ધર્મ કાલાંતરે પણ મોક્ષમુખનું કારણ થાય છે.

ગૃહસ્થોએ નિરપરાધી ત્રસ જીવેની હિંસા ન કરવી. બીજા જીવેની પણ અને ત્યાં સુધી રક્ષા કરવી. ૧. કન્યાલિકાદિ પાંચ મોટાં અસત્યનો ત્યાગ કરવો. ૨, પરદ્રવ્ય અપહરણ ન કરવું. ૩, પરસ્ત્રીગમન સર્વથા વર્જવું. ૪, સર્વ જાતના પરિશ્રદ્ધનો સ્વ-છત્તાનુસાર પરિભ્રમણ કરવું. ૫

આ નિયમો દ્વિવિધપણે પાળવાં. એટલે તેનાથી વિપરીત મન, વચન, કાયાએ કરવું તેમ કરાવવું નહિ.

નૃપતિ ! સંસારસમુદ્રને મથન કરનાર આ ગૃહસ્થનાં પાંચ આણુવ્રતો કહેવાય છે.

દશે દિશાઓમાં ગૃહ, વ્યાપાર અર્થે ગમન કરવાનું પરિભ્રમણ કરવું. ૬

એક વાર કે અનેક વાર જે વસ્તુ પોતાના ઉપભોગમાં આવે તેવી ભોગોપભોગ વસ્તુનું પરિભ્રમણ કરવું. ૭

પાપનો ઉપદેશ, આર્તધ્યાન, હિંસા થાય તેવાં ઉપકરણ અને પ્રમાદ આચરણ. આથી થતો ચાર પ્રકારનો અનર્થદંડ, તેનો પ્રયત્ન-પૂર્વક ત્યાગ કરવો. ૮

ઝોછામાં ઝોછો આખા દિવસમાં જે ઘડી પર્યંત સમભાવમાં રહેવાનો પ્રયત્ન કરવો તે સામાયક વ્રત કહેવાય છે. ૯

દિશિનિયમ વ્રતનો એકએક દિવસને માટે સંક્ષેપ કરવો:

(૯૪)

તે દેશાવકાશિક વ્રત. આ દિશિસંક્ષેપ રાત્રીએ અને દિવસે ઇચ્છાનુ-
સાર બે વાર કરવો. ૧૦

ભોજનનો ત્યાગ, શરીરની શુશ્રૂષાનો ત્યાગ, વ્યવહારિક વ્યાપારનો ત્યાગ અને મૈથુનનો ત્યાગ એમ ચાર પ્રકારના નિયમોથી આત્મગુણને પુષ્ટિ આપવી તે પૌષધવ્રત. ૧૧

અતિથિ શ્રમણોને સ્વશકત્યાનુસાર આહારાદિ દાન આપવું તે અતિથિસંવિભાગ. ૧૨

આ પ્રમાણે પહેલાં પાંચ આણુવ્રતો, ત્રણ ગુણુવ્રત અને છેલ્લાં ચાર શિક્ષાવ્રત એમ ગૃહસ્થનાં ચાર વ્રતો છે. આ ચાર વ્રત પાલન કરવાં તે ગૃહસ્થધર્મ કહેવાય છે.

વળી ગૃહસ્થોએ મધ, મદિરા, માંસ, માખણ, પંચુંગરી (પાંચ પ્રકારના ટેટા) અને રાત્રિભોજનનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

જીવાજીવાદિ પદાર્થોને જાણી તેની સદ્દહણા કરવો જોઈએ.

જીવાજીવાદિ નવ પદાર્થોને જાણ્યા સિવાય વ્રત, તા, નિયમાદિ જોઈએ તેવું ઉત્તમ ફળ આપતાં નથી. વસ્તુધર્મને જાણ્યા સિવાય તેવું ગ્રહણ કે ત્યાગ યોગ્ય રીતે બનવું અશક્ય છે.

રાજન! તે માટે હું તમને જીવાજીવાદિ પદાર્થની સામાન્ય સમજુતી કરાવું છું.

જીવ બે પ્રકારના છે. સંસારી તથા કર્મ બંધનથી મુકાયેલા. કર્મ બંધનથી મુક્ત થયેલા જીવો, જન્મ, મરણાદિ આધિ, વ્યાધિ-થી મુક્ત થઈ નિરંતર જ્ઞાનાનંદમાં મગ્ન રહે છે. તેઓને કોઈ પણ વખત જન્મ લેવો પડતો નથી, કેમકે જન્મનું કારણ કર્મ-બીજ છે. તે કર્મબીજ તેઓએ સર્વથા ભસ્મીભૂત કરેલ હોવાથી તેમાંથી ફરી જન્મનાંદુરાઓ ઉત્પન્ન થઈ શકતા નથી. તેઓ મુક્તાત્મા કહેવાય છે.

ખીજો ભેદ જે સંસારી જીવોનો છે, તે અણકર્મથી બંધા-

(૯૫)

ચેલ હોવાથી જન્મ મરણ કર્યા કરે છે. તે સંસારી જીવો ઇન્દ્રિયાદિ ઉપાધિભેદથી બે પ્રકારના ગણાય છે. એક ત્રસ અને બીજા સ્થાવર. જેઓ દુઃખાદિથી ત્રાસ પામે છે, એટલે તડકેથી છાયાએ આવે છે, છાયાથી તડકે જાય છે, જેને મુખ્ય, દુઃખાદિકતું જ્ઞાન થાય છે તે ત્રસ જીવ કહેવાય છે.

તે ત્રસ જીવના બેઈન્દ્રિય, ત્રણ ઇન્દ્રિય, ચાર ઇન્દ્રિય, પાંચ ઇન્દ્રિય, એવા ચાર ભેદ છે, દેવ, નારક, તિર્યંચ અને મનુષ્ય આ ચાર ભેદ પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોનાં છે.

સ્થાવર એટલે સ્થિર રહેનાર, અથવા સ્થાવરનામકર્મના ઉદય-વાળા જીવ તે પાંચ પ્રકારના છે. પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ આ પ્રમાણે ઇન્દ્રિયાદિના ઉપાધિભેદથી સંસારી જીવોના જુદા જુદા ભેદો ગણાય છે.

વાસ્તવિક રીતે ચૈતના લક્ષણ એ સર્વ જીવોનું સાધારણ લક્ષણ ગણાય છે. આ સર્વ દેહધારી યા કર્મધારી જીવો સંસારી જીવોમાં ગણાય છે.

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશ, કાળ અને પુદ્ગલ આ પાંચ અજીવના ભેદ છે. અજીવનું બીજું નામ જડ વસ્તુ છે.

જીવ, પુદ્ગલોને જ્યાં આવવામાં સહાયક ધર્માસ્તિકાય છે. આ અરૂપી વસ્તુ હોવાથી તેના કાર્ય પરથી તે જાણી શકાય છે.

જીવ, પુદ્ગલોને સ્થિર રહેવામાં સહાય આપનાર અધર્માસ્તિકાય છે. આ પણ અરૂપી હોવાથી તેના કાર્ય ઉપરથી નિર્ણય કરાય છે. આકાશ-જીવ પુદ્ગલોને જ્યાં આવવામાં અવકાશ(માર્ગ) આપે છે. કાળ, વસ્તુઓને નવી, પુરાણી બનાવે છે.

જે વસ્તુમાં રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ છે તે સર્વ પુદ્ગલો કહેવાય છે. વૃદ્ધિ, હાનિ થવી તે પુદ્ગલનો ધર્મ છે, આ પાંચ અજીવના ભેદ છે.

(૯૬)

સંસારચક્રમાં પરિભ્રમણ કરતાં જે જે પદાર્થો સુખના હેતુભૂત અનુભવાય છે તે સર્વતું મૂળ કારણ પુણ્ય છે. કર્મનાં શુભ પુદ્ગલો તે પુણ્ય કહેવાય છે.

જે જે પદાર્થો દુઃખરૂપ અનુભવાય છે તેતું મૂળ કારણ પાપ છે. કર્મનાં અશુભ પુદ્ગલો તે પાપ કહેવાય છે.

પાંચ ઇન્દ્રિય અને મનની રાગ, દ્વેષવાળી પરિણતિ તે આક્રાવતું કારણ છે. શુભાશુભ કર્મોતું આવવું તે આક્રાવ કહેવાય છે.

પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષયોની ઇચ્છાનો નિરોધ કરવો તે સંવરતું કારણ છે. આવતાં કર્મ રોકવાં તે સંવર કહેવાય છે.

બાહ્ય તથા અભ્યંતર એમ બે પ્રકારનો તપ તે નિર્જરાતું કારણ છે. આત્મપ્રદેશ સાથે લાગેલ કર્મો ઝરી જવાં તે નિર્જરા કહેવાય છે.

મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય અને યોગ તે કર્મબંધનાં કારણો છે. આત્મપ્રદેશ સાથે ખીર-નીરની માફક કર્મ પુદ્ગલોતું પરિણુભાવવું તે બંધ કહેવાય છે.

ફરી બંધ ન થાય તેવી રીતે, શુભાશુભ કર્મોતું આત્મપ્રદેશથી સર્વથા નિર્જરી નાખવું તે મોક્ષ કહેવાય છે.

રાજન્ ! આ નવ તત્ત્વો ધર્મના મૂળ તરીકે વિશેષ ઉપયોગી છે. સ્વ-પર જીવોના કલ્યાણ અર્થે-યા રક્ષણ અર્થે આ તત્ત્વો ધણી સારી રીતે જાણવાં જોઈએ. તાત્ત્વિક સુખના ઇચ્છક બુદ્ધિમાન જીવોએ, આત્માના સત્ય યાને તાત્ત્વિક સ્વરૂપને જાણી, અનતા પ્રયત્ને કર્મબંધ નથી બચવા માટે પ્રયાસ કરવો જોઈએ.

ધર્માર્થી જીવોએ લોકવિરુદ્ધ કાર્યોનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો. તેમાં ધર્મવિરુદ્ધ કાર્ય તે વિશેષ પ્રકારે વર્જવાં. તેમ ન કરવાથી અનેક ભવોમાં તે વિપત્તિતું કારણ થાય છે. તેમજ અધોગતિને આપનારી

(૯૭)

વિકથા(સ્ત્રીકથા, દેશકથા, રાજ્યકથા અને ભોજનકથા)દિનો પણ વિવેકી પુરુષોએ ત્યાગ કરવો.

હે તૃપતિ ! આ પ્રમાણે ત્યાગ કરવા લાયક અને ગ્રહણ કરવા લાયક ગૃહસ્થ ધર્મ મેં તમોને સંક્ષેપમાં સમજાવ્યો.

વળી ગૃહસ્થોને પ્રતિદિવસ કરવા લાગક કાર્ય હું તમોને સમજાવું છું, જેનો આદર કરનાર મનુષ્ય, ધણી થોડી મુદતમાં સંસાર-પરિભ્રમણનો અંત(છેડો) પામે છે.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

ગૃહસ્થનાં નિત્ય કર્તવ્ય.

ધર્મીય ગૃહસ્થોએ રાત્રિના છેલ્લા પહોરે અવશ્ય જાગૃત થવું. જાગૃત થવાની સાથે જ પંચ પરમેષ્ઠી મહામંત્ર નવકારનું બી શકે તેટલી વાર સ્મરણ કરવું. પછી પોતાની જાતિ, કુળ, દેવ, ગુરુ અને ધર્મ સંબંધી વિચાર કરવો. જેમકે હું કઈ જાતિમાં ઉત્પન્ન થયો છું ? મારું કુળ કયું છે ? જાતિ તથા કુળાનુસાર મારે કેવાં કામ કરવાં જોઈએ ? હું જે કર્તવ્ય કરું છું તેમાં ધર્મને યા આત્માને અનુદ્રૂણ કાર્ય કેટલાં છે ? ધર્મને અનુદ્રૂણ આચરણોમાં મારો પ્રયત્ન કેટલો છે અને તેમાં વધારો કેવી રીતે કરી શકાય ? તેમાં આવતાં વિદ્વેતો મારે કેવી રીતે દૂર કરવાં ? મારાથી અકાર્ય કેટલાં અને ક્યાં બને છે ? તે બનતાં કેમ અટકાવાય ? તે અકાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરાવનાર નિમિત્ત કોણ કોણ છે ? તે કેટલાં છે ? તે એટલાં કેમ થાય ? તેવાં માઠાં કાર્યનું પરિણામ આજ સુધીમાં મને કેટલું દુઃખરૂપ થયું છે ?

(૯૮)

મારો ઇષ્ટદેવ યાને આરાધન કરવા લાયક દેવ કોણ છે ? મારા ધર્મગુરુ કોણ છે ? મારો ધર્મ શું છે ? આ માનવ જિંદગી સફળ કરવા માટે અને દુઃખથી મક્ત થવા માટે મારે કેવાં કર્તવ્ય કરવાં જોઈએ ? હું અભારે કેવાં યા કયાં માર્ગે ચાલનાર મનુષ્યોની સોખત-માં છું ? તેનાથી મને શું ફાયદો કે ગેરફાયદો થાય છે કે થવાનો છે ? ઇત્યાદિ આમતોનો ઘણી આરીકાષ્ટયા વિચાર કરવો. તેમાં કેટલોક વખત પસાર કરી પોતાની ભૂલ સુધારી, યા આજના દિવસને માટે ‘આ પ્રમાણે જ વર્તન કરવું,’ વગેરે નિશ્ચય કરી છ આવશ્યકો (પ્રતિક્રમણ) કરવાં. છ આવશ્યક આ પ્રમાણે છે-પાપના વ્યાપારની નિવૃત્તિ-રૂપ બે ધડી પર્યાંત સમભાવે રહેવું. રહેવાનો નિર્ણય કરવો યા નિયમ કરવો તે સામાયિક. ૧. ચોવીસતીર્થંકર દેવની સ્તુતિ કરવી. ૨. ગુરુને વંદન કરવું. ૩. રાત્રિમાં થયેલ પાપને યાદ કરી તેમજ ગૃહસ્થ ધર્મને લાયક અંગીકાર કરેલ આર વ્રતમાં જે જે દૂષણરૂપ અતિચાર અજાણતાં કે જાણતાં સહસા લાગી ગયાં હોય તેની મારી માગવી, ફરી તેમ ન થાય તે માટે દૃઢ નિશ્ચય કરવો. ૪. લાગેલા પાપના પ્રાયશ્ચિત નિમિત્ત કાઉસગ (અધુક વખત સુધી ધ્યાનસ્થ રહી પરમાત્માના ચિંતન સ્મરણ કરવારૂપ) કરવો. ૫. અને આવતાં કર્મ અટકાવવા નિમિત્ત યથાશક્તિ પચ્ચખ્ખાણ (નિયમ-તપશ્ચર્યા) કરવું. ૬. આ છ આવશ્યક કરવા લાયક હોવાથી તેને આવશ્યક કહે છે. ત્યારપછી સર્વોદય થતાં જ સ્નાન કરી, શ્વેત વસ્ત્ર પહેરી, મુખકોશ ખાંધી ગૃહચૈત્ય- (ધર દેરાસરમાં રહેલા પ્રતિમાજી)ની પૂજા કરે.

ત્યારપછી ઋદ્ધિવાન શ્રાવક હોય તે આડંબરથી અને સામાન્ય શ્રાવક પોતાના વૈભવ અનુસારે શહેર કે ગામમાં આવેલા મોટા ચૈત્યમાં (દેરાસરમાં) પૂજા કરવા માટે જાય. વિધિપૂર્વક પ્રવેશ કરી, જિનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમાજીનું પૂજન કરવાપૂર્વક વંદન કરે. પોતાની મેજે કરેલા પચ્ચખ્ખાણ દેવસાક્ષીએ ફરીને મંદિરમાં યાદ કરે.

દેવવંદન કર્યા બાદ ગુરુની પાસે જવું. ગુરુને વંદન કરી ગુરુ-

(૯૯)

સાક્ષીએ યથાશક્તિ પચ્ચખાણુ કરવું, અને ધર્મેપદેશ સાંભળવો. ધર્મેપદેશ ચાલતો હોય તો ધર્મ કહેવામાં કે ધર્મ સાંભળનારને સાંભળવામાં સ્ખલના કે અંતરાય ન થાય તેવી રીતે સામાન્ય વંદન કરી ખેતી જવું અને પછી અવસરે પચ્ચખાણુ કરવું. ગૃહસ્થોએ ધર્મ-વિરુદ્ધ વ્યાપારનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. જેમાં અનેક જીવોનો સંહાર થતો હોય તે ધર્મવિરુદ્ધ વ્યાપાર કહેવાય છે. તારતમ્યતાનો કે લાભ-લાભનો વિચાર કરી, જેમાં ખીજા જીવોને ઝોછો ત્રાસ થતો હોય કે ખીજાકુલ ત્રાસ ન થતો હોય તેવા સાધનો મેળવી આજીવિકા કરવી.

મધ્યાહ્ન વખતે ફરી દેવપૂજા કરી, નૈવેદ્ય મૂકી, પ્રાસુક અને નિર્દોષ આહારથી મુનિઓને પ્રતિજ્ઞાભવા અર્થાત્ સુપાત્રોને દાન આપવું.

દુઃખી થતા સ્વધર્મી બંધુઓને યોગ્યતાનુસાર યથાશક્તિ મદદ આપવી. દીન દુઃખીયા પ્રાણીઓને અનુકંપા બુદ્ધિથી શક્યતુસાર સુખી કરવા. ઇત્યાદિ ઉપયોગી કાર્ય કરી બહુખીજ, અભક્ષ્ય, કંદમૂળાદિનો ત્યાગ કરી, પચ્ચખાણુ યાદ કરી (પારી) ગૃહસ્થોએ ભોજન કરવું. ભોજન કર્યા બાદ દેવ, ગુરુને યાદ કરી જે એકાસનાદિ નિયમ હોય તો પચ્ચખાણુ કરી લેવું અને તેમ ન હોય અથવા જમવાની ઇચ્છા હોય તો, દિવસના આઠમા ભાગ જેટલો દિવસ બાકી હોય ત્યારે ફરી ભોજન કરી લેવું. અને પછી આહારનું પચ્ચખાણુ કરવું. સંધ્યા વખતે ફરી ધરદેરાસરનું પૂજન કરી (ધૂપ, દીપ, આરતિ પ્રમુખથી પૂજન કરી) વંદન કરી, પ્રતિક્રમણુ કરવું અને છેવટે શુભ ભાવથી સ્વાધ્યાય ધ્યાન કરવું.

ધરના આગેવાન માલિક કાવકે, પોતાના ધરના મનુષ્યોને યથાયોગ્ય અકાર્યથી પાછા હટાવવાં, અને ધર્મકાર્યમાં ઉજમાળ થવા ધર્મેપદેશ આપવો. વળી તિથિને દિવસે અવશ્ય મૈથુનનો ત્યાગ કરવો અર્થાત્ બ્રહ્મચર્ય પાળવું. બીજી શકે ત્યાં સુધી વિષયથી વિરકત રહેવું. શયન કરવાના (સુવાના) અવસરે અરિહંતાદિ ચાર શરણુ

(૧૦૦)

(૧. અરિહંતનું શરણુ, ૨. સિદ્ધનું શરણુ, ૩. સાધુનું શરણુ. ૪. ધર્મનું શરણુ. આ ચાર શરણુ) કરવાં. સાવધ(પાપવાળા) વ્યાપારનો ત્યાગ કરી, પંચ પરમેષ્ઠી મહામંત્રનું સ્મરણુ કરતાં થોડી નિદ્રા લેવી. નિદ્રા દૂર થતાં જ કિંપાક ડૂળની ઉપમાવાળા વિષયસુખના સંબંધમાં વિચારણુ કરી જેમ અને તેમ તેનાથી વિરક્ત થવા પ્રયત્ન કરવો, અને મોક્ષમાર્ગમાં સહાયજૂત ચારિત્ર સ્વીકાર કરવા સંબંધી ઉત્તમ મનોરથો કરવા.

આ પ્રમાણે પ્રતિદિવસ(નિરંતર) ક્રિયા કરનાર મનુષ્ય ગૃહસ્થા-વાસમાં રહેવા છતાં પણ મોક્ષસુખને પોતાની નજીકમાં લાવી મૂકે છે.

ઈત્યાદિ નાના પ્રકારે ચારણુશ્રમણુ મુનિના મુખથી ધર્મ-શ્રવણુ કરી, ચંદ્રશુભ રાત્રીએ ગૃહસ્થ ધર્મ અંગીકાર કર્યો. શીળવતી તથા સુદર્શના બન્ને વિષયસુખથી વિરક્ત થયાં. દેશવિરતિ (ગૃહસ્થ ધર્મ) લેવાને અશક્તિવાળા જીવોએ સમ્યક્ત્વનો (ધર્મશ્રદ્ધાનો) સ્વીકાર કર્યો, અને તે પણ નહિ ગ્રહણુ કરનાર જીવોએ મધુ, મધ, માંસાદિ નહિ વાપરવાનો અભિગ્રહ લીધો.

આ પ્રમાણે અનેક જીવોનો ઉદ્ધાર કરી, પરોપકારી મહાત્મા ચારણુશ્રમણુ નંદીશ્વરદ્વીપ તરફ જવા માટે આકાશમાર્ગે ચાલ્યા ગયા.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

પૂર્વજન્મસ્થાને જવાનો સુદર્શનાનો આગ્રહ.

મુનિશ્રીના જવા પછી વિનયપૂર્વક ફરી વાર પિતાના ચરણુમાં નમન કરી સુદર્શનાએ જણાવ્યું. પિતાજી ! મારા પર પ્રસાદ કરી મને

(૧૦૧)

ભરૂઅચ્ચ તરફ જવાને આજ્ઞા આપો. ત્યાં રહેતા ગુણુવાન મુનિએના ચરણુરવિંદુનું હું નિરંતર સેવન કરીશ. અને તે સમળીના મરણુની જગ્યાએ, મારા પૂર્વજન્મની નિશાની તરોકે, મણિરત્નમય એક જિન-ભુવન બનાવરાવીશ. રાજ્યએ જણાવ્યું—પુત્રી ! હું વિચાર કરીને જવાખ આપું છું, પણ પ્રથમ આ તારા ઉપાધ્યાપકે તને અનેક શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ કરી છે તેને સંતોષિત કરું. આ પ્રમાણે કહો રાજ્યએ તરત જ સુદર્શનાના કળાચાર્યને ઇચ્છાથી અધિક પારતોષિક દાન આપી વિસર્જન કર્યો. જિનવચનામૃતના પાનથી પવિત્ર ચિત્તવાળા વિવેકી રાજ્યએ, પુરોહિતની પણ ઉચિતતા લાયક સંભાવના કરી ખુશી કરો રજા આપી. સામંતાદિક સમાજનનો પણ સત્કાર કરી વિસર્જન કર્યા. પોતાનું કુટુંબ, રીષભદ્ર, સાર્યવાહ અને શીળવતી ઇત્યાદિ મનુષ્યો સાથે સમામાં બેસી રાજ સલાહ કરવા લાગ્યો.

સાર્યવાહ ! આ મારી પુત્રી સુદર્શના મારા પ્રાણુથી પણ મને અધિક વહાલી છે. તેણીએ કુટુંબવિયોગનું દુઃખ કોઈ પણ વખત આ જિંદગીમાં અનુભવ્યું નથી. કોઈ પણ વખત અન્ય રાજ્યના ભૂમિ દોડી નથી. પરદેશની ભાષા ખીલકુલ જાણતી નથી. આ જિંદગીમાં દુઃખ અનુભવ્યું નથી. તેની સખીઓથી કે સ્વજનોથી જુદી પડી નથી. કોઈ પણ વખત અપમાન સહન કર્યું નથી. નિરંતર સન્માન પામેલી અને સુખમાં ઉછરેલી છે, સરસવના પુષ્પની માફક તેણીનું શરીર સુકુમાળ છે. તે ભરૂઅચ્ચ કેવી રીતે જઈ શકશે ?

જો ના પાડું છું તો તેણીનું હૃદય દુઃખાય છે. જો હા કહું છું તો મારું મન માનતું નથી. આ પ્રમાણે બોલી રાજ થોડો વખત મૌન રહ્યો. થોડો વખત વિચાર કરી રાજ્યએ જણાવ્યું. સાર્યવાહ ! ભરૂઅચ્ચ જવા માટે સુદર્શનાનો અત્યંત આગ્રહ છે અને તે પણ પોતાના ભત્રા માટે જ, એટલે હું તેણીનું મન દુઃખાવવા ખીલકુલ રાજ નથી. તમે મારા સ્વધર્મી બંધુ છો તેમ મને ધર્મપ્રાપ્તિમાં નિમિત્ત

(૧૦૨)

કારણપણે છો. એટલે બીજા કોઈ પણ પુરુષને ન સોંપતાં તમારા ઉપરના દૃઢ વિશ્વાસથી આ મારી પુત્રી હું તમને સોંપું છું. તે સુખ શાંતિથી ભર્યઅચ્ચ પહોંચે, તેની કાળજી હવે તમારે જ કરવાની છે. રીષભદ્રા આવકે હાથ બેડી નમ્રતાથી જણાવ્યું. મહારાજ ! આપને રાજપુત્રીના સંબંધમાં ભક્ષામણ કરવાની કાંઈ પણ જરૂર નથી. ગુણવાન મનુષ્ય પોતાના ગુણોથી જ સર્વત્ર મનાય છે અને પૂજ્ય છે. અરણ્યમાં પેદા થવા છતાં તે સુગંધી પુષ્પ દેવોના પણ મસ્તક ઉપર ચડે છે, ત્યારે પોતાના શરીરથી જ પેદા થયેલો પણ નિર્ગુણી મેલને મનુષ્યો દૂર દેંકી દે છે. આપની પુત્રી દૃઢ શિયળરૂપ, વજ્ર કવચથી અવગુહિત છે. નમસ્કાર મહામંત્રના પ્રભાવથી દુષ્ટ ઉપસર્ગોને દૂર કરે તેમ છે. સમગ્ર તત્ત્વોને જાણનારી છે. વિષયથી વિરક્તતા પામેલી છે અને ઉત્તમ ધર્મમાં આસક્ત હોવાથી પોતે જ દેવતાના સમૂહોને પણ વંદનીય છે. તેમાં વળી આ ઉત્તમ શીયળગુણસંપન્ન, ભર્યઅચ્ચ નગરના મહારાજ જિતશત્રુની ભાણેજી શીયળવતી, તે તમારી પુત્રીની મહદગાર છે. એટલે રાજપુત્રીને કોઈ પણ પ્રકારની અડચણ નહિ આવે, એ મારી ચોક્કસ ખત્રી છે.

જ્યારે જિતશત્રુ રાજા, પોતાની ભાણેજીનું સિંહલક્ષ્મીમાં રહેવાનું અને લાંથી સુખશાંતિએ પાછું પોતાના શહેરમાં આવવાનું સાંભળશે ત્યારે સુકૃતના પ્રથમ ઉપચાર તુલ્ય આપના ઉપર તે રાજા ઘણો જ પ્રમુખ થશે અને સ્નેહ ધારણ કરશે, મટે મહારાજ ! સુદર્શનાના સંબંધમાં આપ બીલકુલ ચિંતા ન કરશો.

જિતશત્રુ રાજા ધર્મમાં તત્પર, કૃતજ્ઞ અને સ્વધર્મી માદ્યોનું વાત્સલ્ય કરનાર જૈની રાજા છે. વળી આ સેવકને પણ આપ જ આજ્ઞા કરશો તે કરવાને માટે તૈયાર છે. રાજાએ શીયળવતીના સન્મુખ નજર કરી ઘણા પ્રણયથી જણાવ્યું. શીયળવતી ! આ સર્વ કાર્ય તમારું છે. મારી પુત્રી હું તમને સોંપું છું. તેના

(૧૦૩)

સંબંધમાં તમને કાંઈ પણ ભલામણ કરવા જેવું નથી, પણ તમને અહીંથી જોઈએ તેટલી મદદ મળવાનું જાણુવા છતાં, આટલો વખત છુપી રીતે દુઃખમાં રહ્યાં તેમ ન કરશો અને હિતકારી કાર્યમાં મારી પુત્રીને પૂર્ણરીતે સહાયક થશો.

કષ્ટમાં આવી પડેલા ઉત્તમ મનુષ્યો પણ હતપ્રમાવ થાય છે તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી, કેમકે અતિ ઉચ્ચતર સ્થિતિનું સ્મરણ કરતાં મુનિઓ પણ વિમનસ્ક થાય છે.

શીળવતીએ નમ્રતાથી જણાવ્યું. મહારાજ ! વારંવાર મારી સ્થિતિને યાદ કરાવી, અપત્ની પુત્રીને અર્થે, આપ મને શા માટે ઓળખો આપો છો ? ભરૂઆચાર્ય પડોંચ્યા પછી થોડા જ દિવસમાં આપની પુત્રીની કુશળ પ્રવૃત્તિ આપ સાંભળશો માટે તે સંબંધી ચિંતા ન કરતાં આપ તેને રાજપુત્રીથી ભરૂઆચાર્ય આવવા આજ્ઞા આપો કે તેણી પોતાનું ઇચ્છિત આત્મસાધન કરે. હું તેની સાથે છું. સુખમાં પ્રથમ ભાગ હું તેને આપીશ અને દુઃખમાં પ્રથમ ભાગ હું લઈશ. ભરૂઆચાર્ય જવા માટે રાજપુત્રી પૂર્ણ ઉત્કંઠાવાળી છે. દરેક પ્રકારની સગવડ કરાવી આપનાર ઉત્સાહી સાર્થવાહ સાથે છે. તેણીની મદદગાર રાજપુત્રી શીળવતી છે. ઇત્યાદિ અનુકૂળ નિમિત્તો દેખી રાજના મનને શાંતિ થઈ. રાજ સભામાંથી ઉતર્યો. એડકે બીજા પણ સર્વે ઉઠ્યા.

રૂપમદત્ત સહિત રાજાએ પ્રથમ સ્નાન કર્યું અને પછી મુનિશ્રીના કહેવા પ્રમાણે તે શ્રેષ્ઠિની સાથે વિધિપૂર્વક દેવપૂજન કર્યું. ઉચિતતાનુસારે દાન આપી રાજાદિક સર્વજનોએ ભોજન કર્યું. ભોજન કર્યાબાદ શ્રેષ્ઠિની સાથે રાજા ધર્મવાર્તામાં ગુંથાયો.

ધર્મચર્યામાં રાજાનું મન એટલું બધું લાગ્યું હતું કે-સમય, ઘડી અને પ્રહરોએ ધરી પોતાના પ્રતાપને ઓછો કરતો સૂર્ય તદ્દન નિસ્તેજ થઈ ગયો અને થોડા વખતમાં તે પશ્ચિમ દિશામાં ગેય થઈ ગયો.

(૧૦૪)

સૂર્યને માથે આવી વિપત્તિ આવેલી જાણી, સૂર્યવિકાસી ક્રમ-
જોનાં વદન મ્હાન થઇ ગયાં. અથવા સ્વામીના વિરહથી સેવકોને વૈભવ-
ની હાનિ થાય તેમાં કાંઇ આશ્ચર્ય નથી.

એ અવસરે પત્રોત્તી છાયાવાળા વૃક્ષમાં, પંખીઓ આમતેમ
દોડાતાં છુપાવા લાગ્યાં. ખરી વાત છે કે-પંખીઓનું સ્થળ પુન્યવાન
જીવોના સ્થળની માફક નિરંતર ઝીંચું જ હોય છે.

જેમ સમ્યક્ત્વનો નાશ થતાં, મિથ્યાત્વ ફેલાય છે તેમ સૂર્ય-
કિરણના વૈભવનો નાશ થતાં પૃથ્વી ઉપર શ્યામ અંધકાર ફેલાવા લાગ્યો.

થોડા જ વખતમાં પૃથ્વીવલયને આનંદ આપનાર ઉત્તમ સદ્-
ગુરુની માફક નિર્મળ કિરણ(વાણી)ના સમૂહથી(અજ્ઞાન)અંધ-
કારને દૂર કરતો ચંદ્રનો ઉદય થયો. જેમ ઉત્તમ શિયળ ગુણને
ધારણ કરનાર સ્ત્રી ઉભય કુળને પ્રકાશિત કરે છે તેમ તે ચંદ્ર પૂર્વ
અને પશ્ચિમ દિશામાં પ્રસરતી પોતાની આંતરીવડે ગગનતળને પ્રકા-
શિત કરવા લાગ્યો. ચંદ્રકિરણવડે આશ્વાસન પામેલાં ચંદ્રવિકાસી
ક્રમજો વિકસિત થવા લાગ્યાં. ખરી વાત છે કે યોગ્ય સ્વામીના દર્શન-
થી સર્વ જીવો હર્ષિત થાય છે.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

માતાનો મોહ-પુત્રીનો દિલાસો

ચંદ્રની આંતરીના પ્રકાશથી આ પૃથ્વીતળ જાણે હસતું હોય
નહિ તેમ રાત્રીના વખતમાં પણ પોતે સંગ્રહ કરેલા પદાર્થોને પ્રગટ
રીતે બતાવી રહ્યું હતું. જ્યારે આખા શહેરમાં શાંતિ પ્રસરી રહી હતી
ત્યારે દેવી ચંદ્રલેખાના નેત્રોમાંથી જોનાં જોનાં અનુજળ વહન થઇ

(૧૦૫)

રહ્યાં હતા. પુત્રીમાં મોહ હોવાથી તેનાં નેત્રમાંથી નિદ્રા રીસાઇ ગઈ હતી. શય્યામાં તે આમ તેમ આજોટતી હતી અને પુત્રીનો ભાતી વિયોગ સાંભળી તેણીનું હૃદય કંપતું હતું. છેવટે સુદર્શનાને પોતાની પાસે એકાંતમાં બોલાવી, સુદર્શના તરત જ માતાની પાસે આવી.

માતાએ રડતાં રડતાં પુત્રીને જોળામાં બેસારી જણાવ્યું. મારી બહાલી પુત્રી ! ધણી મહેનતે, પુન્યના ઉદયથી કુળદેવીએ મને એક જ પુત્રી આપી છે. મારી ગુણવાન પુત્રી ! તારે મારા સર્વ મનોરથો પૂર્ણ કરવાં જ જોઈએ. હજી સુધી તારી સખીઓની સંઘાતે આ વિસ્તારવાળા મહેત્રના આંગણમાં કંદુક (દડા)ની રમત રમતાં પણ મેં તને દેખી નથી. વસંત ઋતુમાં નાના પ્રકારના શૃંગાર પહેરી પ્રિય સખીઓ સાથે જળકીડાદિ કીડા કરતાં મેં તને ખીલકુલ દીઠી નથી. હજી સુધી પાણિયહણ કરવાના અલંકારોથી અલંકૃત થયેલી, ચાચ-કોને દાન આપતી અને બંદીવાનોથી સ્તુતિ કરાતી મેં તને દેખી નથી. પુત્રી ! આવો વૈરાગ્ય ધારણ કરો તારે કયાંય પણ જાવું નહિ. આ રાજ્યની સર્વ વસ્તુ તારે સ્વાધીન છે. ખીજી પણ તને જે જે વસ્તુની જરૂર હશે તે સર્વ વસ્તુ હું તને અહીં જ મેળવી આપીશ.

સુદર્શનાએ નમ્રતાથી જણાવ્યું. માતાજી ! આ મનુષ્યપણું જીવો કે સર્વ ગુણોથી અલંકૃત છે, તો પણ અરણ્યમાં ઉત્પન્ન થયેલા કમળની માફક ધર્મપ્રાપ્તિ સિવાય નિરર્થક છે.

માતા ! દીર્ઘદષ્ટિથી વિચાર કરશો તો આપને જણાઈ આવશે કે-નાના પ્રકારની અશુચિથી ઉત્પન્ન થયેલા આ માનવ દેહમાં અજ્ઞાતી જીવો બાળ, યુવા કે વૃદ્ધાવસ્થામાંથી કઇ અવસ્થામાં ધર્મ કરો શકે તેમ છે ?

બાહ્યાવસ્થામાં અશુચિથી ખરડાયેલું શરીર, સુખ, દુઃખ, બોલવામાં અસમર્થતા, દૂધપાનાદિ ભોજન સ્થિતિ પણ પરાધીન અને શરીર ઉપર બળબળાટ કરતી માખીઓને જીડાડવામાં પણ શરીરની

(૧૦૬)

અશક્તિ, ઈત્યાદિ બાળ અવસ્થાની સ્થિતિમાં મનુષ્યો ધર્મ કયાંથી સાધી શકે ?

વિષયોમાં આસક્તિ દંપતી(સ્ત્રી ભરથાર)ના પ્રેમમાં મસ્ત, ઉત્તમ ભોગો મેળવવામાં એકતાન, પંચન, પરસ્ત્રી કે પરપુરુષમાં તન્મય, વિષય બાળાથી સંતપ્ત, યૌવન મદ્યથી મદોન્મત્ત, ભવિષ્યના દુઃખથી બેદરકાર અને વિરતિ સુખના સ્વાદને નહિ જાણનારા મનુષ્યો યુવાવસ્થામાં પણ ધર્મ કરી શકતા નથી.

બાળકની માફક વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ સુખથી પડતી લાળથી શરીર ખરડાયેલું હોય, વિશેષ બોલી શકાતું ન હોય, દાંત પડી ગયા હોય, અવયવો કંપતા હોય, શરીર જરાથી જર્જરિત થયું હોય, સર્વ રિદ્ધિ પુત્રાદિને સ્વાધીન હોય અને પરિવારના મનુષ્યો બીલકુલ દરકાર કરતાં ન હોય. આવી પરાધીન વૃદ્ધાવસ્થા તે ધર્મ ને લાયક કેમ ગણાય ?

માતાજી ! આવા અનેક દોષોથી આ માનવ જિંદગી ભરપૂર છે અને એક ધડી પંજી આ શરીરની સ્થિતિ શું થશે ? તેનું પણ આપણને જ્ઞાન નથી, માટે જ મારી એ ઇચ્છા છે કે-યુવાવસ્થામાં જ ઇન્દ્રિયનું દમન કરીને આત્મધર્મ સિદ્ધ કરવો યા સ્વાધીન કરવો. આત્મશક્તિને બહાર લાવવા પ્રયત્ન નહિ કરનારા જીવો વિક્રામ લીધા સિવાય દરેક જન્મમાં નાના પ્રકારના સુખ, દુઃખનો અનુભવ કરે છે. તેઓ જન્મ, મરણ, મોહ અને અજ્ઞાનને પરાધીન થવાથી શાશ્વત સુખ મેળવી શકતા નથી.

માતાજી ! આ પણ સમજવા જેવું છે કે-કુટુંબના સહવાસમાં રહેલા આ અજ્ઞાની જીવ અન્યોઅન્ય પોતાની ગતિ આગતિને પણ જાણી શકતા નથી. કોઈ દેવ ગતિમાંથી ચ્ચવીને આવે છે, તો કોઈ નરકાવાસમાંથી આવે છે. કોઈ તિર્યંચ ગતિમાંથી આવે છે, તો કોઈ માનવ આવાસમાંથી-આમ જુદા જુદા આવાસમાંથી આવી આહાર,

(૧૦૭)

ભૂષણ, વસ્ત્ર, શયન, આયનાદિ લાભના લોભથી વિટંબના અનુભવતા, મોહથી મોહિત થઈ કુટુંબવાસમાં વસે છે, એક મરણ પામે છે અને સર્વતા આગળ ચાલ્યો જાય છે પણ અન્યની રાહ જોવા થેડો પણ વખત જોમો રહેતો નથી. અથવા બીજાઓ તેને થોભી રાખવા કે સાથે જવાને સમર્થ થતા નથી; પણ પોતે પોતાના કર્મથી નિગડિત થઈ (અંધાધને) પાછા જુદા જુદા રસ્તે ચાલ્યા જાય છે.

માતા મરણ પામી પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થાય છે, પુત્રી માતાપણે ઉત્પન્ન થાય છે. પિતા પુત્રપણે અને પુત્ર પિતાપણે કર્મ દોષથી ઉત્પન્ન થાય છે. અંધુ શત્રુપણે, શત્રુ મિત્રપણે, પુત્ર પતિપણે અને પતિ ત્રપણે કર્મસંબંધથી ઉત્પન્ન થાય છે.

ધણા કલેશથી પેદા કરેલું ધન પણ મહાન વિરોધને કરવાવાળું થાય છે અને તે જોઈતું બધું અસાર છે કે-મરણ પામ્યાબાદ એક પગલું પણ સાથે આવતું નથી. સ્વજનો સ્વાર્થમાં તત્પર થઈ ઉપેક્ષા કરે છે, ધનમાં લુપ્ત થયેલા પુત્રો, પિતા સાથે યુદ્ધમાં ઉતરે છે અથવા અનેક છળ-પ્રયાસ કરે છે. બહાલી સ્ત્રી પણ અમંગળ કે ચેપી રોગાદિના ભયથી મૃત પતિના કે મરવા પડેલા પતિના દેહને સ્પર્શ કરતી નથી.

માતાશ્રી ! સંબંધીઓની સ્વાર્થી પ્રીતિ સમજીને, આપ મારા સંસારમુખ માટે જોદ નહિ કરો. આ અસાર દેહનું સાર-આત્મહિત કરવું તે જ છે. ભાડાની ગાડી પાસેથી જોઈતું કામ લેવાય તેટલો લાભ છે. આ અસ્થિર દેહથી સ્થિર ધર્મની પ્રાપ્તિ, મળવાળા દેહથી નિર્મળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ અને પરાંની દેહથી આત્મા સ્વતંત્રતા મેળવતો હોય તો પત્ની આનાથી અધિક ફાયદો બીજો કયો ગણાય ?

ધન્ય છે તે સ્ત્રી પુરુષોને કે જોઓ દેવેન્દ્રના સ્વરૂપને કે દેવાં-ગનાના સ્વરૂપને જીતનાર, મનવદક્ષ અને રતિકુશળ સ્ત્રી, પુરુષોના સમાગમથી પણ મોહિત થતા નથી.

(૧૦૮)

ધન્ય છે તે સ્ત્રી, પુરૂષોને કે જોડો પાંચ ઇન્દ્રિયરૂપ અશ્વને
ગુપ્તિરૂપ લગામથી ખેંચી, સંતોષરૂપ નંદન વનમાં ધારી રાખે છે.
ધન્ય છે તે મહાસત્ત્વવાન જીવોને કે જોડો કામરૂપ ગજેન્દ્રના વિકટ
કુંભસ્થળને ભેદી અલ્પચર્યા સહિત ઘોર તપશ્ચર્યા કરે છે.

ધન્ય છે તેવા પરાક્રમી જીવોને કે જોડો કષાયરૂપ અગ્નિને
ક્ષમાદિક પાણીથી યુઝાવી પરમ શાંતિપદને પામે છે.

રાગ, દ્વેષ, મોહાદિ નિમિત્ત પાપ બંધનોને બાળી, સંસાર પરિ-
બ્રમણના કારણોને તોડી મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કરે છે તે મહાત્માઓને ખરે-
ખર ધન્યવાદ ઘટે છે.

બહાલી માતા ! સદ્ગુરુના મુખથી મેં ધર્મ સાંભળ્યો છે,
જાતિસ્મરણજ્ઞાનથી કર્મ વિપાકનો અનુભવ મેળવ્યો છે, અને તેથી જ,
જન્મ મરણાદિથી ત્રાસ પામું છું, તે ત્રાસને દૂર કરવા માટે જ મારે
તેમજ આપને તે ધર્મમાં વિશેષ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

જનની ! મારા ઉપર આપનો પૂર્ણ રનેહ છે, તે રનેહ ત્યારે
સાર્થક ગણાય કે મને ધર્મમાર્ગમાં વિદ્ય ન કરતાં, મારો માર્ગ તમે
સરળ કરી આપો, અને તમે પોતે પણ ધર્મમાં ઉજમાળ થાઓ.
તમે જિનમંદિર બંધાવો, સુપાત્રમાં દાન આપો અને જીવો ઉપર વિ-
શેષ દયાળુ થાઓ. ધર્મ સિવાય આ સંસારમાં બીજો કોઈ તાત્વિક
રનેહી નથી. સ્વાર્થને ખાતર કે સ્વાર્થ પર્યાંત રનેહી થનાર તે તાત્વિક
રનેહી કેમ ગણાય ? આ પ્રમાણે સુઃશંતા પોતાની માતા ચંદ્રશેખાને
સારસૂત્ર ધર્મિક વચનોથી પ્રતિજ્ઞા આપતી હતી તેટલામાં પ્રતઃકાળને
સૂચક વીણા, શંખ અને વાજાંત્રોના શબ્દો તેઓને કાને આવ્યા.
આખી રાત્રિની સુદર્શનાની મહેનત કેટલે દરજ્જે સફળ થઈ; કેમકે
ચંદ્રશેખાને તેના ઉપદેશની સારી અસર થઈ હતી.

પ્રકરણ ૨૧ મું

સિંહલદ્વીપને છેવટનો નમસ્કાર

દિણ રયણિ ઘાડિય પહર હલેણ મણુયાણ આડયં મલહ્ ॥
ઇયજાણિ ઝુણ તુરિયં સુધમ્મકમ્મુજ્જુયા હોહ્ ॥ ૧ ॥

અવસરને ઉચિત હિતકારી, અવસરનું, માગધે સૂર્યોદયની તૈયારી
જાણી લોકોને ધર્મમાં જાગૃત થવા માટે જણાવ્યું.

દિવસ, રાત્રી, ધડી અને પ્રહરના બહાનાથી મનુષ્યોનું આયુષ્ય
ઓછું થતું જાય છે, એમ જાણી હે મનુષ્યો ! ઉત્તમ ધર્મકાર્યમાં
તમે જલદી ઉદ્યમવાન થાઓ.

રજનીકર (ચંદ્ર) મલિન થતાં નક્ષત્ર અને કુસુદની લક્ષ્મી પણ
હુંટાવા લાગી. ખરી વાત છે કે કલંકવાળાની સોજતથી પરાભવ થાય તેમાં
કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. સૂર્યનાં કિરણોએ અંધકારને દૂર ફેંકી દીધો એટલે
ગિરિ-ગુફામાં શરણ લેવા માટે તે દોડ્યો ગયો. મહાન પુરુષો કુદ્રોતું
પણ રક્ષણ કરે છે, તે વાત સાચી છે. દિનકરે આશ્વાસન આપેલાં
કમળનાં વન પ્રદુલ્લિત થવા લાગ્યાં. ખરી વાત છે કે અંગીકાર કરેલ
કાર્યનો નિર્વાહ કરવાથી ફળની પ્રાપ્તિ અવશ્ય થાય છે ઇત્યાદિ વ્યંગા-
ર્થથી અંદીવાને, સૂર્યોદય થયો છે તેમ રાજા પ્રમુખને જણાવ્યું. રાજા
પ્રમુખ સર્વે પોતાનાં ખટકર્મ કરવામાં રોકાયાં અને થોડા વખતમાં
આવશ્યક કર્તવ્ય આટોપી લઈ, પોતાને ઉચિત વ્યવસાયમાં સર્વે ગુથાયા.

રાજા વિચારવા લાગ્યો કે-મારી પુત્રીને ભરઅમ્ય જવાની
ચોક્કસ ઇચ્છા અને તે ઇચ્છા પણ આત્મ-ઉદ્ધારની હોવાથી મારે
તેણીને અવશ્ય મદદ આપવી પણ વિધનભૂત ન થવું. જ્ઞાની પુરુષોની

(૧૧૦)

આજ્ઞા છે કે 'કરી ન શકો તો કરતાને મદદ આપો, પણ વિદ્નભૂત ન થાઓ' મારે પણ તે પ્રમાણે જ વર્તન કરવું ઈત્યાદિ વિચાર કરતા રાજ્યે પ્રયાણુને માટે સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરવાને જુદા જુદા મનુષ્યોને આજ્ઞા કરી. રાજ્યની આજ્ઞા થતાં જ મનુષ્યો તે તે કાર્યની તૈયારી કરવા લાગ્યા.

ખીજે દિવસે પ્રાતઃકાળ થતાં જ પૂર્વે નિયોજીલા મનુષ્યોએ સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરી રાજ્યને નિવેદિત કર્યું.

રાજ્યની આજ્ઞા થતાં જ સેનાપતિએ બંદર જવા માટે પ્રયાણુની બેરી વગાડી. પ્રયાણુ ઢક્કાનો શબ્દ સાંભળતાં જ સુબટો સન્નિધ્યજ્ઞ થયા, અશ્વો પાખરાયા, રથો સજ્જ કરાયા અને હાથાઓ શણગારાયા.

આ પ્રમાણે સ્નન તૈયાર થતાં રૂપભદ્ર સાથે પૂજા, દેવાર્ચન કરી રાજ્ય રથમાં આવી બેઠો. રાણી ચંદ્રલેખા પણ પોતાના ખોળામાં સુદર્શનાને બેસારી શીલવતીની સાથે એક શિખિકામાં (નરવાહન પાલખીમાં) આવી બેઠી.

રાજકુમારો, પ્રધાનો, વિલાસિનીઓ, સખીઓ અને નગરના લોકો સર્વે સુદર્શનાને બંદર ઉપર વળાવવા માટે તેની પાછળ ચાલવા લાગ્યા. વાજાના શબ્દોથી દિગંતરને પૂરતો સર્વ પરિવાર સહિત રાજ્ય વેલાતટ (બંદર) ઉપર આવી પહોંચ્યો.

ઉત્તમ રથને ડેરા-તણુ તાણવામાં આવ્યા હતા, તેમાં થોડો વખત રાજ્ય પ્રમુખે વિશ્રાંતિ લીધી. તેટલામાં નિર્ધામકોએ આવી રાજ્યને વિનંતિ કરી કે-મહારાજ! આપની આજ્ઞા મુજબ સર્વ વહાણો તૈયાર કરી રાખ્યાં છે.

આ અરસામાં રૂપભદ્ર આવક (સાર્થવાહ) પણ પોતાનો માલ, કરીયાણાં પ્રમુખ વેચી નાખી સર્વ તૈયારી કરી રાજ્યની પાસે આવી પહોંચ્યો. રાજ્યે રૂપભદ્રના કરિયાણાં સંબંધી માલની સર્વ જગત (દાણુ) માફ કરી, સામું ભેટ તરફે કેટલુંક ધન આપ્યું. તેમજ ઉત્તમ રત્ન, સોનું, કપૂર, વસ્ત્ર અને આવના ચંદન પ્રમુખ

(૧૧૧)

આપી ધણો સત્કાર કરવાપૂર્વક પોતાની પુત્રી સુદર્શનાને તેના હાથમાં સોંપી. રાજાએ જણાવ્યું—સાર્થવાહ ! કોઈ પણ રીતે મારી પુત્રીને દુઃખ ન લાગે, સુખશાંતિએ ભર્યવ્ય જઈ પહોંચે, અને ત્યાં જઈ ધર્મકાર્યમાં સાવધાન થાય તે સર્વ કાર્ય તમારે પોતે કરવાનું છે અર્થાત્ તેમાં તમારે પૂરતી મદદ આપવાની છે.

સાર્થવાહે રાજાનો ઉપગાર માનતાં નમ્રતાથી જણાવ્યું—મહારાજ ! આપની પુત્રી મહારી ધર્મજ્ઞેન છે. આપ તેમના તરફથી નિશ્ચિંત રહો. જ્યાં સુધી આ દેહમાં પ્રાણ છે ત્યાં સુધી હું તેનો એક વાળ પણ વાકો નહિ થવા દઉં.

સાર્થવાહનો આવી લાગણી જાણી રાજાને ધણો સંતોષ થયો. સુદર્શનાના ઉપભોગ માટે અને સહાય નિમિત્તે રાજાએ વસ્ત્ર, કપૂર, કસ્તુરી, કુંકુમ, કાલાગુર, રત્ન, સોનું, રૂપું, ઘી, તેલ, અનાજ વગેરે ઉપયોગી વસ્તુ, તથા દાસ, દાસી, ગાયન કરનાર વિલાસિનીઓ વાજાંત્ર વગાડનાર, તથા ધનુષ્ય, બાણ, બાલાં, મુદ્ગર, ખડ્ગ, સત્રહ, તેમજ સામંત, મંત્રી, સુભટા, સુખાસનો અને પટમંડપ (તંબુ) વગેરે અનેક ઉપયોગી વસ્તુઓથી અને મનુષ્યોથી ભરેલાં સાત સો વહાણુ આપ્યાં. વળી ભર્યવ્ય નગરના જિતશત્રુ રાજાને માટે અનેક કીંમતી ચીજોનાં ભરેલાં પાંચ વહાણુ ભેટ તરીકે તે સાથે આપ્યાં. ઇત્યાદિ સર્વ જાતની તૈયારીઓ થયેલી દેખી પિતાને છેવટના પ્રણામ કરતાં સુદર્શનાએ જણાવ્યું :—

પૂજ્ય પિતાશ્રી ! આજપર્યંતમાં મેં કોઈ પણ રીતે આપનો અવિનય અપરાધ કર્યો હોય તો તે સર્વ આ બાળક ઉપર કરુણા લાવી ક્ષમશો બાળપણુ એ અજ્ઞાનતાનું ધરુ છે અને તેને લઈને આપનો અવિનય થઈ ગયો હોય તે બનવા યોગ્ય છે.

વહાલી માતા ! આપને મેં ગર્ભથી માંડી અનેક પ્રકારનો કલેશ આપ્યો છે. તે સર્વ અપરાધ માયાળુ માતા ક્ષમા કરશો. તમારા ઉપકારનો બદલો હું કોઈ પણ રીતે વાળી શકવાને અસમર્થ છું,

(૧૧૨)

કેમકે પ્રસૂતિ વખતે માતાને જે દુઃખ થાય છે, તે દુઃખની આગળ દુનિયાનાં ખીજાં દુઃખ લાખમે ભાગે પણ નથી. તે સર્વ દુઃખ સહન કરી આજ અવસ્થામાંથી આવી યુવાવસ્થામાં મને લાવી મૂકતાં, આપને ઘણું ખમવું પડ્યું છે, તે ઉપગાર સામી નજર કરતાં, મારા આ જન્મ પર્યંતનું સુકૃત આપને અર્પણ કરું તો પણ થોડું જ છે.

આ પ્રમાણે માતા, પિતા સાથે છેલ્લી વખતનું સંભાષણ કરતી પુત્રીને દેખી તેમજ તેણીનો વિનય, વિવેક અને માતૃપિતૃ પ્રત્યેની ભક્તિની લાગણી દેખી રાજાનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. તેની આંખોમાંથી મોતી જેવડાં આંસુ ઝરવા લાગ્યાં.

રાજાએ સુદર્શનાના મસ્તક ઉપર હાથ મૂકી. હૃદયથી ચાંપી મદ્મદ્મ કંઠે જણાવ્યું, મારી બહાલી પુત્રી ! તું ફરીને અમને ક્યારે મળીશ ? તારા લાંબા વિયોગ-અગ્નિથી બળતા અમારા શરીરને શાંત કરવાને અમૃત તુલ્ય તારું દર્શન ફરી અમને ક્યારે થશે ? આ પ્રમાણે રાજા પુત્રી સાથે વાર્તાલાપ કરે છે તેવામાં પુત્રીના દીર્ઘ વિયોગરૂપ જાણે વજનો પ્રહાડ પડ્યો હોય નહિ તેમ શૂન્ય હૃદય થવા-પૂર્વક રાણી ચંદ્રલેખા અકસ્માત જમીન ઉપર ઢળી પડી. રાજા પોતાનું દુઃખ ઓછું કરી, રાણીની સારવાર કરવામાં રોકાયા. અનેક શીતળ ઉપચાર કરતાં રાણી કેટલીક વારે શુદ્ધિમાં આવી અને તરતજ વિલાપ કરવા લાગી. રાણીને વિલાપ કરતી દેખી, ધીરજ આપવા-પૂર્વક અનેક રીતે શીળવતી સમજાવવા લાગી. બહેન ! તું પોતે પુત્રીની હિતસ્વી છે, છતાં આવા મંગળ કરવાના અવસરે વિલાપરૂપ અમંગળ શા માટે કરે છે ?

સુદર્શનાએ પણ ધીરજ આપતા જણાવ્યું-માતા ! તમે આ શું કરો છો ? આ વખત તો તમારે અનેક પ્રકારની હિત શિખામણ આપીને માતાની ફરજ બજાવવી જોઈએ. તેને બદલે તમે પોતે આમ દિલગીર થાઓ છો, તો પછી અમારા જેવાં બળકેતી ધીરજ કેમ ટકી રહે ?

(૧૧૩)

વચન અને નેત્રોથી જાણે પુત્રીના વિયોગ અગ્નિથી ધૂમ રેખાજ મૂકતી હોય નહિ તેમ ધણી મહેનતે ગદગદ કંઠે રાણીએ જવાબ આપ્યો.

પુત્રી ! જો કે મને સાત પુત્રો છે; તથાપિ તારા વિરહ અગ્નિથી અત્યારે હું બળી મરું છું અને તે અગ્નિ પાછો ફરી તારો સમાગમ થશે ત્યારેજ શાંત થશે. આ પ્રમાણે બોલતાં ફરી રાણીએ રડી દીધું (રડવા લાગી).

સુદર્શનાએ જણાવ્યું માતાજી ! આમ રહન કરી શા માટે આપ દિલગીર થાઓ છો ? આ મારી ધાવ માતા કમલા, મારા કુશળતી પ્રવૃત્તિ કહેવા માટે ત્યાં પહોંચ્યા પછી તરતજ પાછી આપની પાસે આવશે.

રાણી ચંદ્રશેખા પુત્રીના આ વચનોથી કાંઈક શાંત થઈ; પોતાની બહેન કરીને માનેલી અને ધણા દિવસના સંબંધ વાળી શીળવતીને આલિંગન આપી, રાણી ચંદ્રશેખાએ જણાવ્યું સુંદરી ! જેમ એક માણસ બીજા માણસ પાસે થાપણ મૂકે છે તેમ આ મારી પુત્રીને હું તારી પાસે થાપણ તરીકે સોપું છું. માટે તેની સર્વ સંભાળ તમારેજ રાખવાની છે.

લાંબા વખતના સંબંધીનો વિયોગ થતો જાણી શીળવતીને પણ સહજ ઓછું આવ્યું; પણ તત્વજ હોવાથી હૃદય કઠીણ કરી તેણીએ જણાવ્યું. બહેન ! આજે આપણો રત્નેહ પૂર્ણ થાય છે. હવે બીજાવાર તમારું દર્શન મને થવું ફર્લાબ જણાય છે. પ્રિય સખી ! મારું હૃદય જાણે વજ્રનું ધોરણ હોય તેમ, આપણા વિયોગથી સતપ્રકંઠ થતું નથી એટલે હવે તે વિયોગનું દુઃખ મારે સહન કરવુંજ પડશે.

બહેન ! તમારો વિયોગ અગ્નિથી બળતો, અને દુઃખરૂપ ઈર્ષ્યાથી પ્રજ્વલિત થયેલો આપણો રત્નેહ વૃક્ષ નિરંતરને માટે સળગતો જ રહેશે. સંયોગ વિયોગથી ઉત્પન્ન થતા દુઃખરૂપ ભડકાઓથી બળી

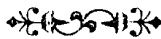
(૧૧૪)

રહેલો. આ સંસાર ખરેખર દુઃખરૂપ જ છે. આવા દુઃખમય સંસારને જાણી તમારે જીનેશ્વર ભગવાનના કહેલ ધર્મમાં વિશેષ પ્રકારે ઉજ્જમાળ થવું જોઈએ.

હત્યાદિ મીઠાં વચનોએ, દેવી ચંદ્રલેખાને આશ્વાસન આપી શીળવતી વાહાણુ પર ચઢી બેઠી. સુદર્શના પણ પોતાનાં માતા, પિતા, ખંધવ સખીએ. અને નગર લોકોને ખમાવી, મીઠાં વચનોથી સંતોષી, શીળવતીની જોડે આવી બેઠી. શુભમતિ શીળવતીની સાથે બેઠેલી સુદર્શના, ઉત્તમ વિમાન પર સરસ્વતીની સાથે બેઠેલી લક્ષ્મીની માફક શોભવા લાગી.

સાર્યપતિ ઋષભદત્ત પણ નરપતિ સહિત રાણી ચંદ્રલેખાને પ્રણામ કરી પોતાના જહાજ પર આવી બેઠો.

ફરી ખીજવાર માતા, પિતાને આનંદ થાય તેમ સુદર્શનાએ પ્રણામ કર્યો. અને છેવટે પોતાની માતૃભૂમિ સિંહલદ્વીપને સદાને માટે છેવટનો નમસ્કાર કરી ભરૂઆચ્ચ નગર તરફ સમુદ્ર માર્ગે તેવાના થઈ.

પ્રકરણુ ૨૨ મું

વિમળગિરિનો પહાડ—અને મહાત્માનું દર્શન.

પવનવેગથી વહાણો સમુદ્રમાં ચાલવા લાગ્યાં. નાના પ્રકારનાં આશ્ચર્યકારી દેખાવો ઠેકાણે ઠેકાણે નજરે પડવા લાગ્યાં. મચ્છ, કચ્છાદિ જળચર જીવોથી ભરપૂર સમુદ્રને નિહાળતાં, સુદર્શનાને કાંઈ નવોજ અનુભવ મળ્યો. તેણીએ શીળવતીને જણાવ્યું.

અમ્મા ! આ સંસારની માફક સમુદ્ર પણ દુરતર, દુઃસહ, દુરાલોકનીય, દુરધિગમનીય અને દુઃખના નિધાન જેવો મને લાગે છે.

- (૧) રાજકુમારી સુદર્શનાનું સિંહલદ્વીપથી પ્રયાણ.
 (૨) વિમળ પર્વત પર આરોહણ (૩) મુનિ દેશનાનું શ્રવણ
 (૪) શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામીપ્રાસાદનું નિર્માણ

- (૧) રાજકુમારી સુદર્શનાનું સિંહલદ્વીપથી પ્રયાણ.
 (૨) વિમળ પર્વત પર આરોહણ (૩) મુનિ દેશનાનું શ્રવણ
 (૪) શ્રી મુનિસુવતસ્વામીપ્રાસાદનું નિર્માણ

(૧૧૫)

છતાં પ્રયત્ન પ્રયત્ન કરનાર ધીરપુરુષોને ઉત્તમ આલંબનોની મદદથી સુખે તરી શકાય તેવો પણ જણાય છે. શીળવતીએ જણાવ્યું. હા પુત્રી ! આ સંસારનું તેમજ સમુદ્રનું કેટલીક રીતે સાદસ્યપણું સંભવી શકે છે. છતાં જેમ ઉત્તમ નિર્યામકોની અને જાહાજની મદદથી આ સમુદ્રનો સુખે પાર પામી શકાય છે—તેમ મનુષ્ય શરીર અને ઉત્તમ સદ્ગુણની મદદથી સંસારનો પણ પાર પામી શકાય છે.

આ પ્રમાણે વાર્તાલાપ કરતાં, સમુદ્રની ગંભીરતાના સંબંધમાં કાંઈક ઊંડા વિચારમાં પડી. આત્મજાગૃતિના સંબંધમાં નવીન અજવાળું પાડે છે, તેવામાં દૂરથી વિમળ નામનો પહાડ નિર્યામકોની નજરે પડ્યો. અને થોડા વખતમાં તો તે વહાણો વિમળ પર્વતની નજીકમાં આવી પહોંચ્યાં.

નિર્યામકોએ વાહાણો ત્યાંજ થંભાવી ઉભા રાખ્યાં. સેવકોને હુકમ કર્યો કે, પાણી, ઇંચણ વગેરેનો સંગ્રહ કરવો હોય તેટલો કરી લ્યો. ઇંચણ, પાણીના કાર્ય પર રાખેલા સેવકો તત્કાળ નાનીનાની નાવો દ્વારા વાહાણથી નીચા ઉતરી વિમળ પર્વત ઉપર ઇંચણાંદિકને સંગ્રહ કરવા માટે ચડવા લાગ્યા.

સુદર્શનાએ શીળવતીને પ્રશ્ન કર્યો. અમ્મા ! આ સમુદ્રની અંદર નાનાં વનોથી આચ્છાદિત થયેલો આ રમણીક પાહાડ દેખાય છે તેવું નામ શું છે ?

શીળવતીએ પ્રત્યુત્તર આપતાં જણાવ્યું કે, પુત્રી ! મારું હરણુ કરીને વિદાધર મને જે પાહાડ પર લઇ આવ્યો હતો તેજ આ વિમળ નામનો પર્વત છે.

સુદર્શનાએ જણાવ્યું. અમ્મા ! જે તેજ આ પાહાડ છે, તો તે સ્થળ મારે વિશેષ પ્રકારે દેખવું છે. માટે તમે સાથે ચાલો. આપણે આ પાહાડ ઉપર ચડી તે સ્થળ દેખીએ સુદર્શનાનો વિશેષ આગ્રહ જણી, શીળવતીએ તેમ કરવાની હા કહી. તરતજ વાહાણ પરથી

(૧૧૬)

મનુષ્યો નીચાં ઉતરવા લાગ્યાં. કમળા ધાવમાતાનો હાથ ઝાલી સુદર્શના ચડવા લાગી. તેની સાથે શીળવતી વિગેરે અનેક મનુષ્યો તે પાહાડ પર ચડ્યા. ઉપર ચડ્યા બાદ સુદર્શના, ચારે બાજુ નીહાળી નીહાળીને તે પાહાડના સુંદર દેખાવો જોવા લાગી. ફળ, ધુલોથી પાહાડી વનો વિકસીત થઇ રહ્યાં હતાં. સુગંધી પુષ્પોને સ્પર્શીને આવતો મંદ મંદ પવન આનંદ આપતો હતો. હંસ, સારસ, કોયલ આદિ પંખીઓ કલવર શબ્દ કરતા આમ તેમ ઉડતાં જણાતાં હતાં. સુંદર અને સ્વાદિષ્ટ ફળોથી વૃક્ષો નમી રહ્યાં હતાં, કોઇ કોઈ સ્થળે ઝરણો વહેતાં હતાં. સુગંધી પુષ્પો ઉપર ભ્રમરોનો સમૂહ ગંભીરવ કરી રહ્યો હતો. છત્યાદિ પાંચ ઇન્દ્રિયને સુખદાઇ વિષયો આ પહાડ ઉપર જણાતા હતા. છતાં મનુષ્યોનું આગમન ધણું થોડું અને કોઇ કોઇ વખત થતું હોવાથી તે પાહાડનો પ્રદેશ નિર્જનપ્રદેશ જોવા જણાતો હતો. સુંદર, કોમળ અને સ્વચ્છ અનેક શિલાઓ ત્યાં દેખાતી હતી. ઢુંકામાં ભોગીઓને ભોગની ભાવના જગૃત કરનાર, અને યોગીઓને યોગની ભાવના વૃદ્ધિ કરનાર આ પાહાડના પ્રદેશો જણાતા હતા. સુદર્શના ધણી બારીક દષ્ટિથી પાહાડના પ્રદેશો નિહાળતી હતી. કોઇ વખતે તેણીની મુખ મુદ્રા શાંત અને વૈરાગિક દેખાતી હતી. તે કોઇ વખતે તેવા દુઃખદાઇ દેખાવો દેખી ખેદિત જણાતી હતી. કોઇ વખતે તે હર્ષિત થતી હતી એમ પોતાની વિચારણાના પ્રમાણમાં તે અનેક રસોનો અનુભવ કરતી હતી. તેટલામાં વૃક્ષની ધાટી છાયા તળે રહેલી એક પથ્થરની સિલા તરફ તેની દષ્ટિ પડી. તે સિલા ઉપર યુવાવસ્થાવાળો એક તેજસ્વી મુનિ બેઠેલ સુદર્શનાના દેખવામાં આવ્યો. તપ-તેજથી તેમનું શરીર ચળકતું હતું. સૌમ્યતામાં ચંદ્રનો પરાભવ થાય તેવી શાંત મુદ્રા જણાતી હતી. શરદઋતુના ચંદ્રથી પણ અધિક કાંતિ શોભતી હતી. કંદર્પનો વિજય કરે તેવું સુંદર રૂપ હતું. સાક્ષાત્ મૂર્તિમાન ધર્મજ હોય નહિ તેમ ધર્મધ્યાનમાં લીન થયેલા જણાતા હતા. મુનિમહાત્માને દેખતાંજ સુદર્શનાના હર્ષનો પાર ન રહ્યો. વર્ષાના

(૧૧૭)

ગર્જનરવને સાંભળી જેમ મચુરો નૃત્ય કરે છે તેમ તેણીનું હૃદય ના-
ચવા લાગ્યું. સૂર્યને દેખી જેમ કમલિની વિકસિત થાય છે તેમ તે
મહાત્માને દેખતાં તેણીના રોમરોમમાં આનંદ થયો. સુદર્શના વિચારવા
લાગી કે, આ નિર્જન પ્રદેશમાં રહી, આ મહાત્મા તપશ્ચર્યા સાથે પ્રત્યજ
ધ્યાન કરતા હોય તેમ જણાય છે. નાસીકાના અગ્રભાગપર સ્થાપન
કરેલ નેત્રો, અને ઉત્તમ સ્થિરતા સ્વયં પદ્મમાસન એ ધ્યાનની બાહ્ય
મુદ્રા. તેઓની આંતર વિશુદ્ધિનું સ્વયં કરનાર ચિહ્ન છે. આ નિર્જન
પ્રદેશ છે તેમજ પાહાડ પર અનેક ભય આપનાર પ્રાણીઓ પણ દેખા-
ય છે. માટે આ મહામુનિ પરિસહ કે, ઉપસર્ગ સહન કરવામાં પણ
શૂરવીર જણાય છે. તેઓની ઉંમર હર યુવાન અવસ્થા સ્વયં જણાય
છે, છતાં આવું દુષ્કર ક્રામણ્યપણું અંગિકાર કયું છે. એથી એમ અ-
નુમાન થઈ શકે છે કે દુષ્કર મોહના મહાત્મ્યનો એઓએ વિજય કર્યો છે.

મેરૂની માફક દૃઢ કે અચળ ચિત્તવાળા અને સુર અસુરથી
પૂજનીક આ મહાત્માનું દર્શન મને આવા નિર્જન પ્રદેશમાં કે નહિ
સંભવી શકે તેવા સ્થળમાં થયું છે તેથી હું મારા આત્માને ધન્ય-
ભાગ્ય માનું છું.

આ પ્રમાણે વિચાર કરતી રાજકુમારી સુદર્શના તે મહાત્માની
નજીક ગઈ અને વિધિપૂર્વક વંદન કરો, તે મહાત્માના નજીકના પ્રદેશ-
માં શાંતપણે બેઠી. સુદર્શનાને પોતાની પાસે આવેલી જાણી તે
મહાત્માએ પોતાનું ધ્યાન પૂર્ણ કરી ધર્મ પ્રાપ્તિરૂપ આશીર્વાદ આપતાં
જણાવ્યું. રાજકુમારી સુદર્શના । પૂર્વભવને જાણીને મુનિ મહારાજાઓ-
ને વંદન કરવા નિમિત્તે ભર્યઅચ્ચ તરફ તું જાય છે ?

સુદર્શનાએ નમ્રનાથી જણાવ્યું. હા ભગવાનજે પ્રમાણે આપ
કહો છો તેમજ છે.

ખરી વાત છે. યાત્રીપુરૂષો સર્વજીવોના મનોગત ભાવને જાણે છે.

આ સમુદ્રમાં આપનું આગમન અને આવી યુવાનઅવસ્થામાં

(૧૧૮)

વ્રતગ્રહણ કરવાનું કારણ આપ મને જણાવશો ? આપ જેવા મહા-
ત્માઓના જીવનચરિત્ર અને વ્રતગ્રહણ કરવામાં નિમિત્ત કારણ વૈરાગ્ય-
દિક્ તેનું શ્રવણ કરતાં અમારા જેવા બાળજીવો ઉપર મહાન ઉપગાર
થશે. સુદર્શનાએ નમ્રતાથી પ્રશ્ન કર્યો.

આતશયગ્નાની તે મહાત્માએ ઉત્તર આપ્યો. સુદર્શના ! મારું
જીવનચરિત્ર અને દિક્ષાગ્રહણ કરવાનું નિમિત્તકારણ સાંભળવાની તને
પ્રબળ ઇચ્છા છે; તો મને તે સંભળાવવામાં કાંઈ અડચણ નથી.

જ્યારે આ જીવને ઇન્દ્રિય વિષયરૂપ વિષધર (સપ) પોતાની વિક-
રાળ ઝેરી દાઢથી હૃદયમાં ડસે છે, ત્યારે વિષયરૂપ વિષથી શરીર ઘે-
રાતાં, કર્તાવ્યાકર્તાવ્યના વિવેકથી બેભાન થઈ, નાનાપ્રકારની, વિષમ
વિપત્તિના ખાડામાં જઈ પડે છે, વિવિધ પ્રકારના દુઃખ પામે છે.
દુઃખથી મહાન વેદના અનુભવે છે, વેદનાથી ખેદ પામે છે. ખેદથી
વિચાર પ્રગટ થતાં વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે. વૈરાગ્યથી ઉત્તમ બોધ થાય છે
અને ઉત્તમ બોધથી વિવેક પ્રગટ થાય છે, અને વિવેકથી વાસિત બુદ્ધિ-
વાળા જીવો જીનધર્મનું અનુસરણ કરે છે; આ ધર્મ બે પ્રકારનો છે. યતિ
ધર્મ અને ગૃહસ્થ-આવક ધર્મ. યતિધર્મ દશ પ્રકારનો છે અને ગૃહસ્થ
ધર્મના આર ભેદ છે; છતાં ગૃહસ્થાક્રમમાં રહેલા અને વિષયાદિ-
માં આસક્ત થયેલા ગૃહસ્થોને પૂણું ધર્મ ક્યાંથી હોય ? આ પ્રમાણે
વિચાર કરી મહાસત્વવાળા મનુષ્યો શ્રમણ ધર્મ (સાધુ માર્ગ) નો આ-
શ્રય કરે છે-એટલે મારા સંબંધમાં તેમજ બન્યું છે.

સુદર્શના ! સામાન્યથી વિષયનો વિપાક અને તેથી ઉદ્દોગ પામી
મનુષ્યો ત્યાગ માર્ગનો આશ્રય કરે છે. તે વાત મેં તને જણાવી. હવે
વિષયમાં અસક્ત જીવ, કેવી રીતે દુઃખ પામે છે તે મારા દષ્ટાંતથી
હું તને વિશેષ પ્રકારે બતાવું છું. અર્થાત્ મારું જીવનચરિત્ર હું તને
સંભળાવું છું. તું સાવધાન થઈને સાંભળ.

પ્રકરણ ૨૩ મું

વિજયકુમાર.

આ ભારત વર્ષમાં જગત્ પ્રસિદ્ધ કુણાલા નામની નગરી છે. જીનેશ્વરનાં ચરણારવિન્દથી અનેકવાર પવિત્ર થયેલી હોવાથી, ઇંદ્ર પણ આ નગરીનું વારંવાર સ્મરણ કરે છે. તે નગરીમાં દુધર વૈરીના સમૂહરૂપ હાથીઓને નિવારણ કરવાને મૃગેન્દ્ર (સિંહ) તુલ્ય અને સ્વ-જન જનરૂપ કુમુદોને આનંદિત કરવામાં ચંદ્રસરખો આહુવમદહ નામનો રાજા રાજ્ય કરે છે ચંદ્રની માફક ઉજવળ શીયળરૂપ રત્નથી અલંકૃત કમલશ્રી નામની તેને પટરાણી છે. તે રાણીએ કાળાંતરે વિજયકુમાર નામના રાજકુમારને જન્મ આપ્યો. એ અરસામાં વૈતાલ્ય પાહાડપર આવેલી સુરમ્ય નગરીમાં અમિતતેજ નામનો વિદ્યાધર રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે વિદ્યાધર રાજા એક દિવસ કુણાલા નગરી ઉપર થઈ આકાશ માર્ગે પસાર થતો હતો. તેવામાં મહા તેજસ્વી વિજયકુમાર બાળક તેના દેખવામાં આવ્યો. પોતાને પુત્ર ન હોવાથી આ તેજસ્વી બાળકનું હરણ કરી, પાછો પોતાની નગરીમાં આવ્યો. અને તે બાળક પોતાની રત્નાવળી રાણીને સોંપ્યો.

પુત્રાર્થી રાજા રાણીએ તેને પુત્રપણે અંગીકાર કર્યો. અનુક્રમે વિજયકુમાર બાળક વૃદ્ધિ પામ્યો. અવસરે રાજાએ કલાકલાપમાં કુશળ કરવા નિમિત્તે કળાચાર્યને સોંપ્યો. નાના પ્રકારની કળામાં કુશળ થયેલો વિજયકુમાર અનુક્રમે યુવાવસ્થા પામ્યો.

સુંદર રૂપ, યુવાવસ્થા, અને અનેક કળામાં કુશળ વિજય-

(૧૨૦)

કુમારને નાના પ્રકારની ક્રિડામાં તત્પર દેખી, રતનાવળી રાણીના મનો મંદિરમાં કામાગ્નિ સળગવા લાગ્યો.

પુત્રપણે પાળીને મોટો કરેલો છે. છતાં, વિનયકુમારનું ઉદ્ભવ સૌભાગ્ય અને લાવણ્યામૃતથી પરિપૂર્ણ ઉત્કટ તાર્કિક જોતાં રાણી તે સર્વ ભાન ભૂલી ગઇ. ખરી વાત છે કે, વિષયની અધિકતા તે અ-કુલીનતા માટે, શીયળની મલીનતા માટે, ચારિત્રની શીથિલતા માટે, રોનેલી પતિના વિનયની મંદતા માટે, દુર્ગતિ નગરીના પંથ માટે, સુગતિના વિરોધ માટે અને અવિવેકની ઉત્પત્તિ માટે થાય છે.

વિનયકુમાર એકાંતવાસમાં બેઠો હતો, ત્યાં રતનાવળી રાણી તેની પાસે આવી. લજ્જા અને મર્યાદાને મૂકી સરાગ વચને કરી તેણીએ જણાવ્યું. વિચક્ષણ ! હું તારી પાસે કાંઈ પણ બોલી જણાવતી નથી, તથાપિ હે યુદ્ધિમાન ! સદ્લાવણી પ્રેમની લાગણીથી હું તને કાંઈક કહેવા માગું છું. તેનું એકાગ્ર ચિત્તથી શ્રવણ કર.

વિચક્ષણ પુરૂષોત્તમ આ લક્ષણ છે કે, આત્મહિત આચરણ કરતાં મનુષ્યોના અપવાદથી તેઓ ખીલકુલ ડરતા નથી. અસાર પદાર્થમાંથી પણ સાર ગ્રહણ કરે છે. કોઈની પ્રાર્થનાનો ભંગ કરતા નથી. દાક્ષિણ્યતાના સમુદ્ર તુલ્ય હોય છે અને સ્વાર્થને એક બાજુ મૂકી પરતું કાર્ય કરવામાં સ્વભાવથીજ તત્પર રહે છે.

રાજકુમાર ! જીવનમાં તિલક તુલ્ય આસુરમ્ય નગરીની દુર્લભ રાજ્યલક્ષ્મીની સુખ સંપત્તિ તને પ્રાપ્ત થાય તેવી મારી ઈચ્છા છે. તે ઈચ્છા મારા વચનાનુસાર પ્રવૃત્તિ કરવાથી તને મળી શકે તેમ છે.

મનુષ્યત્વનો સાર એ છે કે, રોગરહિત સુંદર શરીરની પ્રાપ્તિ થવી. ધનનો સાર એ છે કે, પોતાના ભોગોપભોગમાં તેનો ઉપયોગ કરવો અને દાન આપવું. તેવી રીતે આ નવ યૌવનનો સાર એ છે કે, પ્રિયતમ યાને નહાલા મનુષ્યનો સંયોગ થવો.

રાજકુમાર ! મારા કહેવાનો પરમાર્થ તું સમજ્યો હોઈશ. છતાં

(૧૨૧)

સ્પષ્ટ રીતે હું તને સમજાવું છું કે, તું મારો પુત્ર નથી. એ ચોક્કસ નિર્ણય સમજાવે.

વિજયકુમાર-શું હું તમારો પુત્ર નથી ?

રતનાવળી-નહિ, નહિ. ખીલકુલ નહિ.

વિજયકુમાર-ત્યારે હું કોનો પુત્ર છું ?

રતનાવળી-કુણાલા નગરીનો આહવમલ્લ નામે રાજા, તે તારો પિતા છે અને તેની કમળશ્રી નામે પટ્ટરાણી તે તારી માતા છે. આજ અવસ્થામાં જ તારું અપહરણ કરીને મારા પ્રિયતમ તને અહીં લઈ આવ્યા છે. માટે જ હું તને કહું છું કે, તું મારું વચન અંગીકાર કર.

તારા સૌભાગ્ય, રૂપ અને યૌવનને મારા સંગમતું સુખ આપી તું સફળ કર. તેમ કરવાથી હું તને અનેક શક્તિવાળી વિદ્યાઓ આપીશ. તે પ્રથમ વિદ્યાના પ્રભાવથી આ સુરમ્ય નગરીમાં વિદ્યાધરોનો ચક્રવર્તિ રાજ તું થઈ શકીશ. માટે મારી પાસેથી વિદ્યાઓ લઈ વિદ્યાધરના ચક્રવર્તિપણાને અને મારી સાથેના વિષય સુખનો તું ઉપભોગ કર.

આ પ્રમાણે રાણી રતનાવળીનાં વચનો સાંભળી કંદર્પને જીતવાવાળો વિજયકુમાર લજ્જા અનલથી સંતપ્ત થઈ આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યો. આ રાણીએ આટલા વખત પર્યંત મને પુત્રપણે પાળીને મોટા કર્યો છે, અને આજે આવા અકાર્યનો વિચાર કરે છે. અહા ! સ્ત્રીઓના આવા નીચ સ્વભાવને ધિક્કાર થાઓ. ધિક્કાર થાઓ.

આ અકાર્ય માટે રાણી મને વિદ્યાની અને રાજ્યની લાલચ આપે છે. રાજ્યની મને કાંઈ દરકાર નથી. પણ તેની પાસે ઉત્તમ વિદ્યાઓ છે. જે વિદ્યાઓ મને આજ પર્યંત મળી નથી તે વિદ્યાઓ મારે તેની પાસેથી પ્રથમ મેળવી લેવી જોઈએ. મોહ કે ક્રામને આધીન થયેલી તે રાણી મને વિદ્યા આપતાં વાર નહિ કરે. વિદ્યા લીધા પછી મારે મારી મર્યાદાનુસાર તેણી સાથે વર્તન કરવાનું છે. ઇત્યાદિ વિચાર

(૧૨૨)

કરી તિરસ્કારઝનક આકારને ઝોપવી વિજ્યકુમારે રાણીને જણાવ્યું.

રત્નાવળી ! મને તમે હમણું વિદા આપો.

ભવિષ્યની મોટી આશાથી રત્નાવળીએ પોતાની પાસે જેટલી વિદાઓ હતી તે સર્વ વિધિ સહિત વિજ્યકુમારને આપી. સર્વ વિદાઓ લીધા પછી વિજ્યકુમારે રત્નાવળીને જણાવ્યું. અમ્મા ! આજ પર્યંત મેં તમને અમ્મા (મા) પણે માન્યાં છે. પુત્રપણે બાલ્યાવસ્થાથી આજપર્યંત તમે મને ઉછેરેલો હોવાથી તમે મારી માતા છો. બીજી તરફ વિચાર કરું છું તો આપના પ્રસાદથી આ સર્વ વિદાઓ મેં જણી છે. તો આજથી વિશેષ પ્રકારે તમે મારા ગુરૂશ્રીને સ્થાને છો.

માતાજી ! કદાચ આપના આ અસદ્ભાવને કે દુશ્વરિત્વને મારા પિતાશ્રી જાણુશે તો મહાન અનર્થ થશે, એટલે તેઓ ન જાણે તે પહેલાંજ આપ આ અધ્યવસાયથી વિરામ પામો-પાછાં હટો.

વિજ્યકુમારનો દૃઢ નિશ્ચય જાણી, પોતાનો સ્વાર્થ સિદ્ધ ન થવાથી વિલખી થયેલી રાણીએ પોતાનો પાસો ઉલટાવ્યો. તિરસ્કારની દૃષ્ટિથી વિજ્યકુમાર સન્મુખ દેખી તેણીએ જણાવ્યું વિજ્યકુમાર ! કામી ! મારી પાસે તેવી નીચ પ્રાર્થના તું ન કર. કેમકે તું મારો પુત્ર છે. મેં તને પાળીને મોટો કર્યો છે. અથવા તારો શું દોષ છે ? જેવું કુળ તેવુંજ મનુષ્યોત્તું શીળ હોય છે. આ ન્યાયથી તું કોઈ અકુલીન દેખાય છે, નહિતર માતાની પાસે આવી વિષયની પ્રાર્થના કરેજ કોણ ?

રાણી રત્નાવળીનાં આ વચનોથી વિજ્યકુમારને મોટું કુતુહળ થયું. તે વિચારવા લાગ્યો અહા ! કામમાં આસક્ત થયેલી માયાવી સ્ત્રીઓ એવું કોઈ અકાર્ય નથી કે તે ન કરે. લંપટ સ્ત્રીઓ ધનનો નાશ કરે છે અને પોતાના પ્રિયતમ પતિને પણ મારી નાખે છે. પુત્રની પણ અભિલાષા કરે છે. અને અબક્ષતું પણ બક્ષણ કરે છે.

(૧૨૩)

હા ! હા ! કામી સ્ત્રીઓનાં ચિત્ત નિરંતર મલીન હોય છે. શાસ્ત્રકાર કહે છે કે:-

અસુહૃત્તં આલિયત્તં નિર્ત્તિસત્તં વંચગત્તં ॥

અહ કામાસચિત્તં ઇયાણં મહિલિયા ઠાણં ॥ ૧ ॥

અશુચિપણું, અસત્ય બોલવાપણું, નિર્દયપણું, ઠગવાપણું અને કામમાં (વિષયમાં) અતિ આસક્તિપણું આ દોષોનું સ્થાનક સ્ત્રીઓ છે. ૧

અહા ! નીચ સ્ત્રીઓની સોબતપી મરણ, પરદેશ ગમન, દારિદ્ર, દૌર્ભાગ્ય, બંધન અને સંસાર પરિભ્રમણની પ્રાપ્તિ થાય છે. અરે ! આ વાત હું કદાચ મારા પાલક પિતાને જઘને કહું તો તે પણુ આ વાત સાચી માનશે નહિ. કેમકે સ્ત્રીઓના લીલા વિલાસવાળાં લાલિત્ય વચનો ઉપર મનુષ્યોને વિશ્વાસ બેસે છે, તેટલો વિશ્વાસ યુવાન પુરુષોનાં વચનો પર આવતો નથી. હવે જો હું આંહી રહેવાનું કહું છું તો મોટો વિરોધ થવાનો સંભવ જણાય છે, અને જો જવાનું કહું છું તો, નિરંતરને માટે આ નગરીનો ત્યાગ કરવો પડે છે. એક બાળુ વાધ અને ખીજ બાળુ નદી જેવો ન્યાય અત્યારે મારા સમઘમાં બન્યો છે. આ ઠેકાણે હવે મારે શું કરવું. ?

વિચાર કરતાં એ નિર્ણય થાય છે કે, આંહી રહેતાં, રાણીની પ્રેરણાથી મને મારા પાલક પિતા સાથે વિરોધમાં કે, યુદ્ધમાં ઉતરવાનો પ્રસંગ આવશે. માટે ધર્મ, અર્થમાં વિઘ્ન કરનાર આ વિરોધનો મારે પ્રયત્ન પૂર્વક ત્યાગ કરવો જોઈએ કહ્યું છે કે:-

કોહાવિઠો મારહ લોહાસતોય હરહ સન્વસ્સં ।

માણિહો સોયકરો માયાવીહસહ સપ્પોન્વ ॥ ૧ ॥

કોધના આવેશવાળો જીવોને મારી નાખે છે. લોભમાં આસક્ત સર્વસ્વ હારી લે છે. અભિમાની શોક કરાવે છે અને માયાવી (કપટી) સર્પની માફક ડસે છે ?

(૧૨૪)

રાણી રતનાવળી, કામમાં આસક્તિવાળી છે, માયાથી ભરપુર છે, કુડ કપટના નિધાન સરખી છે અને ન્યાય, લજ્જા તથા કશ્ચ રહિત છે. તેા મારે સર્વ પ્રયત્નથી તેનો સદાને માટે ત્યાગ કરવો એજ કલ્યાણકારી છે. તેમ કરવાથી પાલક પિતા સાથે પણ વિરોધમાં ઉતરવાનો પ્રસંગ નહિ આવે. છત્યાદિ નિશ્ચય કરી એજ વખતે પોતાનું ખડૂજ લઈ નિરંતરને માટે તે નગરીનો ત્યાગ કરી વિજયકુમાર આકાશ માર્ગે આલી નીકળ્યો. રસ્તામાં અનેક ગ્રામ, નગર, પુર, પટણ અને ગિરિ, સરિતાદિ નિહાળતો ક્ષણાર્ધમાં કુણાલા નગરી આવી પહોંચ્યો.

આકાશમાં રહી રાજમહેલ તરફ નજર કરતાં, શોકાવેશમાં રહેલી પોતાની માતા કમલશ્રી તેના દેખવામાં આવી. વિજયકુમાર આકાશ માર્ગથી નીચે ઉતરી રાજમહેલમાં આવ્યો. અને “હું તમારો બાળપણનો વિયોગી પુત્ર છું” વિગેરે હકીકત જણાવી માતા પિતાને તેનો નિશ્ચય કરાવી આપ્યો.

રોમાંચ વિકાસી થવાં વિગેરે અનેક શુભ નિમિત્તોથી પોતાનોજ પુત્ર છે, તેમ જાણી માતા, પિતાદિ કુટુંબમાં આનંદનો પાર ન રહ્યો. કુમારે માતાપિતાદિને નમસ્કાર કરી ચરણમાં નમી પડ્યો, માતાએ પુત્રને મસ્તકપર ચુંબન કરી, હર્ષાશ્રુથી વિયોગી પુત્રના શોકને દૂર કર્યો.

હર્ષિત હૃદયથી આહવમલ્લ રાજાએ પુત્રનું સર્વવ્રતાંત અથથી ધૃતિપર્યંત પૂછ્યું. રાજકુમારે પોતાનું આંહી આવવા પર્યંતનું સર્વવ્રતાંત માતાપિતાદિ આગળ કહી સંભળાવ્યું.

પિતા, પુત્ર ધણા લાંબા વખતના વિયોગને દૂરકરી અપૂર્વ આનંદ અનુભવી રહ્યા હતા. એ અવસરે એક દૂત આવી રાજની પાસે ઉભો રહી કાંધક નમ્રતાથી આહવમલ્લ રાજાને કહેવા લાગ્યો. સ્વામીનું અયોધ્યા નગરીના મહારાજ જયવર્મા રાજાએ આપને સેવા કરવા નિમિત્તે તરત બોલાવ્યા છે માટે આપ નિર્વિલંબે પધારો.

દૂતનાં વચનો સાંભળતાંજ બચકર બ્રુકુટી ચડાવી વિજયકુમાર

(૧૨૫)

બોલી ઉઠ્યો. અરે દૂત ! શું આ ભારતવર્ષમાં અમારે માથે પણ કોઈ સ્વામી તરિકે આગ્રાકારક છે કે ?

આહવમદ્ભ રાજાએ શાંતપણે પુત્રને જણાવ્યું. વત્સ ! જયવર્મા રાજા નિરંતરનો અમારો સ્વામી છે. તેમ સ્વધર્મી (એક ધર્મ પાળનાર) તથા મિત્ર હોવાથી વિશેષ પ્રકારે પ્રસાદને કરવા યોગ્ય છે.

કુમાર ! મારે જયવર્મા રાજાની પાસે હમણાંજ જવું પડશે. માટે ધણા દિવસની પુત્ર વિયોગી તારી માતાની પાસે તેના સંતોષ માટે તું હમણાં આંહીજ રહે.

પિતાનાં વચનો સાંભળી વિનયપૂર્વક કુમારે જણાવ્યું, પિતા-જી ! જો તેમજ છે એટલે જયવર્મા રાજાની પાસે જવુંજ જોઈએ તો આપ આંહી રહો, અને આપને બદલે હું તે રાજાની પાસે જઈશ.

પુત્રનો વિશેષ આગ્રહ જણી, રાજાએ તેને જવાની રજા આપી. વિજયકુમાર હય, ગજ, રથ, સેનાદિ સાથે લઈ થોડાજ વખતમાં અયોધ્યાનગરોમાં આવી પહોંચ્યો.

એક સ્થળે સૈન્યનો પડાવ નાંખી, કેટલાએક સેવકોને સાથે લઈ વિજયકુમાર રાજસભામાં આવ્યો. જયવર્મા રાજાને નમસ્કાર કરી, પોતાની ઝાળખાણ કરાવી. અર્થાત્ હું આહવમદ્ભ રાજાનો પુત્ર છું-વિગેરે જણાવ્યું. રાજાએ તેનો સત્કાર કરી બેસવાને આસન અપાવ્યું. શાંતપણે વિજયકુમાર સભામાં બેઠો.

જંગલમાં કે વનમાં દૂર ઉગેલાં સુગંધી પુષ્પોની સુવાસ જમ-વાયુ ઠંડાણે ઠંડાણે ફેલાવે છે તેમ-વિજયકુમારના વિજ્ઞાન, કળા, રૂપ, લાવણ્ય, ન્યાય અને પરાક્રમાદિ ગુણોનો યશોવાદ આખા શહેરમાં ફેલાયો.

એ અવસરે જયવર્મા રાજાની પુત્રી શીળવતી અનેક સખી-ઓના પરિવાર સહિત પિતાને નમન કરવા નિમિત્તે સભામાં આવી. પિતાને નમસ્કાર કરી કુંવરી રાજાની પાસે બેઠી. સમાના લોકો તરફ નજર કરતાં તે કુંવરીની દષ્ટિ વિજયકુમારના સુખારવિંદ ઉપર પડી. અને કાંઈક સરાગ દષ્ટિથી તેણી કુમારને જોવા લાગી. કુમારીને સરાગ-

(૧૨૬)

દૃષ્ટિમાં નિરખતી જાણી તેની સખી વિજયાએ માર્મિક શબ્દમાં હાંસી કરી, પોતાના પિતાશ્રી આદિથી લજ્જા પામી રાજકુમારી સમા- માંથી તરતજ પોતાના આવાસ મંદિરમાં આવી.

રાજકુમારીનો, વિજયકુમાર ઉપર સરાગભાવ જાણી રાજાએ તરતજ વિજયકુમારને તે કન્યા વચન માત્રથી આપી અને તેના લગ્ન માટે વિવાહ મહોત્સવ શરૂ કરાવ્યો.

આ વખતે વસંતઋતુ પૂર જેસમાં ચાલતી હોવાથી, તેનો અનુ- ભવ થાય. અથવા આનંદ લેવા માટે રાજા પરિવાર સહિત પુષ્પકરંડ નામના ઉદ્યાનમાં આવ્યો. સર્વ પરિવાર સ્નાન ક્રિયાદિ વિવિધ પ્રવૃત્તિમાં ગુંથાયો હતો તે અવહરે વિજયકુમારનું રૂપ ધારણ કરી એક વિદ્યાધરે શીળવતીનું હરણ કર્યું.

આ વિજયકુમાર જ છે, એમ જાણી શીળવતીએ જાણાવ્યું. આ ઉત્તમ પુરૂષ ! તમે મારી હાંસી નહિ કરો. મારા પિતાશ્રી આદિ સર્વ પરિવાર મને નજરે જીવે છે અને તેથી મને ધણી લજ્જા આવે છે, માટે મને તત્કાળ મૂકીદો.

આ પ્રમાણે શીળવતીના શબ્દો સાંભળતાં, અને વિજયકુમારને પાસેની બાજુમાં ક્રિડા કરતો દેખી સંભ્રાંત થયેલો તેનો સખી વગેરે તત્કાળ ખુબ પાડી ઉઠ્યો કે, દોડો, દોડો. શીળવતીનું હરણ કરી કોઈ પુરૂષ આકાશમાર્ગે ચાલ્યો જાય છે.

આ શબ્દો સાંભળતાંજ રાજા સ્નાનાદિ ક્રિડાનો ત્યાગ કરી, હાથમાં ખડ્ગ લઈ ક્રોધથી આમતેમ દોડવા લાગ્યો. તેમજ બીજા સુભટો પણ ક્રિડાનો ત્યાગ કરી યુદ્ધ કરવા માટે હથીયારો સજ્જ કરી, પૃથ્વી પીઠ પર હથીયારોનું આરક્ષણ કરવા લાગ્યા.

શીળવતીનું હરણ થયું જાણી, સહસ્રા વજ્રપાત થયો હોય તેમ દુઃખિત થયેલ પરિવારનો હાહારવ વાજો કોળાહળ ઉછળવા લાગ્યો.

આકાશચારી વિદ્યાધરની સાથે, શૂરવીર પણ પાદચારી રાજા

(૧૨૭)

શું કરે ? પોતાના પરાભવથી ખેદ પામી રાજ ચિંતવવા લાગ્યો, સૈન્ય, સંપત્તિ, શસ્ત્ર, અને મહાન બળ છતાં, હા ! હા ! જળકિડામાં પરાધીન પ્રમાદી થવાથી હું આ પરાભવ પામ્યો છું. કેટલું છે કે:-

ધાતુઘ્નાય રસાયણ જંત વસીકરણ સ્વન્નવાર્ણિ ॥

કીલા વસેણ તદા ગરૂયાત્રિ પઢંતિ ગુરૂયવસણે ॥ ૧ ॥

ધાતુર્વાદ, રસાયણ. જંત્ર, વશીકરણ, ખન્યવાદ તેમજ કિડાને વશ થયેલા ઉત્તમ પુરૂષો પણ મહાન વ્યસનમાં આવી પડે છે.

અથવા “આ તારી પુત્રી સાધ્વી થશે” આવું ધર્મ સંગતિ-વાળું કુળદેવીનું વચન મેં નહિ માન્ય કરતાં પુત્રીનો વિવાહ શરૂ કર્યો. તેથીજ આવા દુઃખનો નિર્ધાત્ અકસ્માત મારા ઉપર આવી પડ્યો જણાય છે.

કેટલોક વખતે શોચ કરી રાજ્યે વિજયકુમારને જણાવ્યું. વત્સ ! તું પ્રમળ પરાક્રમી છે તેમજ આકાસગમન કરવાનું તારે સ્વાધીન છે, માટે વિલંબ નહિ કરતાં મારી પુત્રીની શુદ્ધિ નિમિત્તે તે વિદ્યાધરની પાછળ તું હમણાં જ જા.

વિજયકુમારે હાથ જોડી નમ્રતાથી જણાવ્યું. મહારાજ ! પાંચ દિવસની અંદર રાજકુમારીને પાછી ન લાવી આપુંતો, નિશ્ચયે મારે ચારિત્ર અંગિકાર કરવું. આ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા કરી, હાથમાં ખડ્ગ લઈ, તે વિદ્યાધરની પાછળ આકાશ માર્ગ તરફ વિજયકુમાર જવા લાગ્યો. આગળ ચાલતાં આ વિમળ પર્વત પર તે વિદ્યાધર તેના જોવામાં આવ્યો. આપસમાં મહાન યુદ્ધ થયું. તિક્ષણ ખડ્ગના પ્રહારથી વિદ્યાધરનો મુગટ કુમારે નીચે પાડ્યો. કુમારને મહા બલવાન જાણી રાજકુમારી આંહી જ મૂકી તે વિદ્યાધર કિંકિધ ગિરિના શિખર તરફ ચાલ્યો ગયો. કુમાર પણ આમર્ષના વશથી તે વિદ્યાધરની પાછળ પડ્યો. અને ઘણા વેગથી તે પાહાડપર વિદ્યાધરને જઈ મળ્યો. તે પાહાડપર યુદ્ધ કરતાં પાંચ દિવસ થયા. પાંચમે દિવસે ઘણી મેહનતે કુમારે તે વિદ્યાધરનો

(૧૨૮)

પરાભવ કર્યો. વિદ્યાધર ત્યાંથી પણ નાસી છુટ્યો. કુમાર પણ તેની પુઠે પડ્યો. થોડાજ વખતમાં તે વિદ્યાધરને વૈતાલ્ય પાહાડ ઉપરની સુરમ્ય નગરીના રાજમહેલમાં પ્રવેશ કરતો, કુમારે દીકો.

સુરમ્ય નગરીને જોતાંજ કુમાર વિચારમાં પડ્યો કે, અહા ! આ વિદ્યાધર તે તો મારો પાલક પિતા છે. આ તેમનો મહેલ, આ મારી પાલકમાતા! રતનાવળી. હા ! હા ! મેં ધણું અયોગ્ય કામ કર્યું. મારા પાલક પિતાને મેં તીવ્ર પ્રહાર કર્યો છે. આ મારા પાલક પિતાએ વાત્સલ્યભાવથી આલ્યાવસ્થાથી લઇ, લાલન, પાલન કરી મને ઉછેરીને મોટો કર્યો, અનેક પ્રકારની વિદ્યા શીખવાડી, તે પૂજ્ય પિતા, ગુફી માફક મને નિરંતર પૂજનીય છે. તેને મેં રણમાં હરાવ્યો. તેથી નિરંતરને માટે મારા આત્માને મેં કલંકિત કર્યો છતાંદિ ચિંતા અને શોકમાં નિમગ્ન થયેલો કુમારને દેખી, તે વિદ્યાધરપતિએ પાસે આવી તેને બોલાવ્યો કે, પુત્ર ! શોક નહિ કર. સ્વામીના કાર્ય માટે પિતાને પણ પ્રહાર કરવો તે ક્ષત્રીઓનો ધર્મ છે. તેમ તને ખચર પણ ન હતી કે આ મારો પિતા છે.

અયોધ્યાનગરી તરફ તને પ્રસન્ન કરવા માટેજ મારું આગમન થયું હતું. ત્યાં આવતાં રતિ કે, રંભાથી અધિક રૂપવાન શીળવતી મારા દેખવામાં આવી. તેને જોતાંજ હું તેના પર આસક્ત થયો અને તારૂં રૂપ લઇ મેં તેણીનું અપહરણ કર્યું.

હે વીર ! આજપર્યંત પૃથ્વીને વિષે મારો કોઇએ પરાભવ કર્યો નહતો. તે તારાથીજ હું પરાભવ પામ્યો છું. તે મને જીતી લીધો છે. તે તારા દૃઢ શીયળનોજ પ્રભાવ છે. તારી માતાનું તારા પર કોપાયમાન થવું, અને તારૂં શિયળ વિષે દૃઢ રહેવું વિગેરે સર્વ હકીકત મારા પરિવારના મુખથી સાંભળી, હું સારી રીતે માહિતગાર થયો છું.

ખરાબ, નીચ સ્ત્રીઓના સોગંદથી ઇષ્ટ માણસનો વિયોગ, અનિષ્ટ વસ્તુનો સંયોગ, અર્થબ્રંશ નાના પ્રકારની વિપત્તિઓ અને મરણની પણ પ્રાપ્તિ થવી તે સુલભ છે.

(૧૨૯)

સ્ત્રીઓમાં આસક્ત થયેલો મનુષ્ય જાતિ, કુળ, વિનય, શ્રુત, શિયળ, ચારિત્ર, સમ્યક્ત્વ, અને શરીરનો પણ એક ક્ષણપર્યાં નાશ કરે છે. રનેહથી ભરેલી (તેલથી ભરેલી) છતાં સ્વકાય લજ્જા અને રનેહનો ક્ષય કરનારી દીપની શિખાની માફક કલુષતા, અને મલીનતાને કરવાવાળી સ્ત્રીઓનો તત્ત્વજ્ઞોએ અવશ્ય ત્યાગ કરવો જોઈએ. જળની (જડની) સોખતવાળી, દુઃખે અંત પામી શકાય તેવી, બે પક્ષનો (શ્વસુર, પિયરનો) બે કિનારાનો ક્ષય કરવાવાળી, દુરાચારિણી (નદી પેઠે વાંઝી ચુંઝી ચાલવાવાળી), નદીની માફક વિષમપથ અને નીચગાંભની મહિલાઓનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

દુષ્ઠી તૃપ્ત કર્યા છતાં વિષથી ભરપુર, પગ વિનાની છતાં ગૂઢ પ્રચારવાળી- (પેટથી ચાલનાર) સ્ત્રીપક્ષે બહાર નહિ ફરનારી છતાં ગુપ્ત પ્રચારવાળી, વાંઝી ગતિવાળી, દુઃશીલ સર્પણી પક્ષે જીવોનો સંહાર કરવાવાળી, સાપણીની માફક દુરાચારી સ્ત્રીઓનો વિવેક પુરૂષોએ સંગ મૂકવો જોઈએ.

આ પ્રમાણે સ્ત્રીના સ્વરૂપનું સ્વાનુભવવાળું કથન કરી, સંસારથી વિરક્ત થયેલા તે અમિતતેજ વિધાધર રાજ્યે વિજયકુમારને જણાવ્યું.

પુત્ર ! શીળવતીના હરણ કરવારૂપ નિંદનીય કર્તવ્યથી અને તારી પાલક માતા રત્નાવળીના દુરાચરણથી મને ઘણી લજ્જા અને ઉદ્વેગ થયો છે. તેમજ તાત્વિક દષ્ટિથી વિચાર કરતાં આ સંસાર મને દુઃખરૂપ લાગે છે. આત્મપરાયણ થઈ, શાંતિપદ મેળવવું તે મારું ખરું કર્તવ્ય સમજાય છે. માટે આ મારી પટ્ટદેવી અને આ રાજ્યનો હું નિરંતરને માટે અત્યારે ત્યાગ કરું છું. તે રાજ્ય તને સોંપું છું. તું તેનો સ્વીકાર કર.

પાલક પિતાના આવાં વૈરાગ્યગર્ભિત વચનો સાંભળી વિજયકુમારે જણાવ્યું. પિતાશ્રી ! આપ કહો છો તેવોજ સંસાર દુઃખમય

(૧૩૦)

છે. આપનું દષ્ટાંત લઈ મારે પણ આ સંસારનો નિરંતરને માટે ત્યાગ કરવો જ યોગ્ય છે.

પિતાશ્રી ! એવો કોણ અજ્ઞાન મનુષ્ય હોય કે, નિર્દયતાવાળી, અને કુડ કપટાદિ અનેક દોષોથી ભરપૂર સ્ત્રીને જાણવા છતાં, પોતાનો આત્મા તેના ભક્ષક તરિકે તેને સોંપે ?

આ પ્રમાણે પિતાશ્રીને જાણાવી, રાજ્યનો અનાદર કરી, ચારિત્ર લેવાને ઉજમાળ થયેલો વિજયકુમાર, અપૂર્ણ રહેલું કાર્ય પૂર્ણ કરવા નિમિત્તે આ વિમળ પર્વતપર આવ્યો. રાજ અમિતતેજે તો સદ્ગુણના સંયોગે ત્યાંજ ચારિત્ર અંગિકાર કર્યું.

શીળવતીને જયવર્મ રાજના હાથમાં સોંપી, હું તરતજ ચારિત્ર અંગીકાર કરીશ. છતાંદિ મનોરથ કરતાં વિજયકુમારે આ પાઠાડના સર્વ પ્રદેશો જોયા પણ કોઈ સ્થળે શીળવતીની બાળ ન લાગી. શીળવતી હાથ ન લાગવાથી કુમારને ધણો ખેદ થયો, તે ચિંતવવા લાગ્યો કે, હા ! હા ! મારું જીવિતવ્ય નિષ્ફળ નિવડ્યું. રાજકુમારીને છોડવવા માટે મારે પિતાની સાથે યુદ્ધમાં ઉતરવું પડ્યું. પિતાને આટલી વિટંબના પમાડી અને અંતે શીળવતી મારે હાથ ન આવી. જયવર્મ રાજને સંતોષ ન પમાડ્યો. પ્રતિજ્ઞાથી હું બ્રહ્મ થયો. મારું સુખપણું સર્વ મનુષ્યોમાં નષ્ટ થયું.

ઉત્તમ પુરૂષોની ક્ષીર્તિ ત્રણ પ્રકારની હોય છે. પરાક્રમ ૧. કવિત્વ ૨. અને સાગ ૩. આ ત્રણમાંથી, મારામાં એક પણ ગુણ નથી.

રાજબાળાને છોડાવી તેના પિતાને સોંપવારૂપ કાર્ય મારાથી સિદ્ધ ન થયું. એટલે સ્વપ્રતિજ્ઞાથી બ્રહ્મ થતાં, લોકોમાં હાસ્યતાને પામેલા મારામાં પરાક્રમજન્ય ક્ષીર્તિ ક્યાં રહી ?

સુકવિત્વાદિકે કરી ક્ષીર્તિ પેદા કરવામાં છંદ, લક્ષણાદિ મારે સ્વાધીન છે; તથાપિ ઉત્તમ કાવ્યાદિકે કરી કાવ્ય અંધન કરવાથી જીવને શું ફાયદો થવાનો છે ? કેમકે પરાનુવૃત્તિ એ ગુણ દોષોનું શું કંન કર-

(૧૩૧)

વાથી રાગ, દ્વેષાદિકની ઉત્પત્તિ સિવાય બીજો કાંઈ પણ કારણો મને જણાતો નથી.

અંચળ લક્ષ્મીનો ત્યાગ કરવાથી (દાન આપવાથી) પણ કીર્તિ પેદા થાય તે પણ અમર ક્યાંથી હોય! માટે આ જન્મનું અત્યાર સુધીનું મારું જીવિતવ્ય માત્ર: નિષ્ફળ થયું છે. આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં તેણે નિશ્ચય કર્યો કે, જીનેશ્વર ભગવાનનાં ચરણારવિંદનું આરાધન કરતાં અર્થાત્ તેમની આજ્ઞા મુજબ વર્તન કરતાં જ કીર્તિ પેદા થાય છે; તે શાશ્વત સુખને અર્થે થાય છે. માટે હવેથી મારે તેને અર્થેજ પ્રયત્ન કરવો.

જીનેશ્વર ભગવાનની આરાધના યાત્રી પુરૂષોએ જો પ્રકારે ખતાવી છે. એક તો જીનભૂવન, જીનખિંજાદિ કરાવવાં, અને તેનું પૂજન-અર્ચન કરવાથી આરાધના થાય છે. અને બીજી આરાધના પાંચ મહા-વ્રત પાળવાં, દુષ્કર તપશ્ચરણ અને ચારિત્ર ક્રિયાદિ કરવાથી થાય છે.

પહેલી આરાધના અશ્વાશ્વત અને દ્રવ્યાદિકને સ્વાધીન છે અને બીજી આરાધના શાશ્વત અને પોતાને સ્વાધીન છે. વિવેકી અને વિરક્ત પુરૂષોને વિશેષ પ્રકારે બીજી આરાધના કરવા લાયક છે. કેમકે ચિંતામણી રત્નની માફક દુર્લભ મનુષ્યભવ પામી, શાશ્વત સુખની પ્રાપ્તિ થાય તેવો ધર્મ અવશ્ય કરવો જોઈએ.

જો આમજ છે તો મારે પણ દુષ્કર તપશ્ચરણ રૂપ અભિજ્ઞાણ વડે, કર્મ વનનું દહન કરો તથા ભુવનની અંદર જયપતાકા મેળવવીજ.

ઈલાદિ વિચાર કરનાર વિજયકુમારે, જયવર્મ રાજા પાસે ન જતાં સુસ્થિત ગુરૂશ્રી પાસે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું.

હે સુદર્શના! તે આહવમસલ રાજાનો પુત્ર વિજયકુમાર તે પોતે હું જ છું. મારા વ્રત ગ્રહણ કરવાનું નિમિત્ત પણ તેજ છે કે જે મેં તારી આગળ જણાવી આપ્યું. પરિણામની વિશુદ્ધિથી મને અવધિ જ્ઞાન

(૧૩૨)

ઉત્પન્ન થયું છે. તે જ્ઞાનથી તમારું આગમનાદિ મેં જાણ્યું છે. આ પ્રમાણે કહીને તે વિજયકુમાર મુનિ મૌન રહ્યા.

સુદર્શના ધાવમાતા સહિત વિજયકુમાર મુનિશ્રી પાસે બેઠી હતી, તે અવસરે શીળવતી કોઇ દૂરના શાંત પ્રદેશમાં બેસી જીનાર્યાન કરતી હતી. તેને ખરે પણ ન હતી કે આંહી કોઇ મહાત્મા રહેલો છે.

મુનિશ્રીના મુખથી આ સર્વ વૃત્તાંત જાણી સુદર્શનાની ધાવ માતા કમળા દોડતી દોડતી શીળવતી પાસે આવી અને હર્ષથી વધામણી આપતી બોલી ઉઠી. અમ્મા ! તે તમારો સ્વામી વિજયકુમાર ઉઝ તપશ્ચર્યા કરતો આંહીજ રહેલો છે. તમે ત્યાં ચાલો. વિચાર શું કરો છો. તમે તેને જીવો તો ખરાં.

શીળવતીએ ગંભીરતાથી ઊત્તર આપ્યો. સખી ! આવાં ઊપહાસવાળાં વચનો તમારે ન બોલવાં જોઇએ. વચનથી પણ પ્રેમબંધનમાં પડેલાંને આવાં દુઃખો આવી પડે છે; તો જોયો મજબુત પણ દુઃખદાઈ સ્નેહશંખલાથી બંધાયેલાનું તો કહેવુંજ શું ! હું તે મહાત્માના દર્શનાર્થે આવું છું આ પ્રમાણે બોલતી શીળવતી, કમળાની સાથે, જે સ્થળે તે વિજયકુમાર મુનિશ્રી વગેરે બેઠેલા હતા તે સ્થળે આવી. તપોલક્ષ્મીથી વિભૂષિત તે મહાત્માને જોતાંજ ભક્તિપૂર્વક બહુ માનથી તેણીએ ગુરુશ્રીને વંદન કર્યું.

તે મહાત્માએ પણ ધર્મની પ્રાપ્તિ થવારૂપ આશીર્વાદ આપી શીળવતીને જણાવ્યું. સુશીલ શ્રાવિકા ! તમારા તરફથી મારા ઉપર મોટો ઉપગાર થયો છે તે બદલે હું તમોને ધન્યવાદ આપું છું. પૂર્વ પુણ્યોદયથી ધર્મપ્રાપ્તિ નિમિત્તે પૂર્વે મને તમારો મેળાપ થયો હતો. તમારા નિમિત્તથી મને આ ધર્મપ્રાપ્તિ થઈ છે. આ શ્રમણધર્મની પ્રાપ્તિનું ખરું નિમિત્ત તમેજ છો.

શીળવતીએ નમ્રતાથી જણાવ્યું. પ્રભુ ! અમારા જેવાં પામર

(૧૩૩)

પ્રાણીઓ કદાચ આપના આ ઉત્તમ ધર્મપ્રાપ્તિમાં નિમિત્તકારણ થઈ શકે, કારણકે અનેક રીતે નિમિત્તભૂત થઈ શકાય છે; છતાં ખરું કારણ તો આપ પોતે જ લઘુકર્મી જીવ છો. જે તેમ ન હોય તો ગમે તેવી દુઃખમય સ્થિતિમાં પણ ધણા ભારેકર્મી જીવોને ધર્મનું નામ પણ ચાદ આવતું નથી, તો ધર્મની પ્રાપ્તિ તો ક્યાંથી જ હોય ? દુનિયામાં એવા ધણા જીવો છે કે તેમને માથે નાના પ્રકારની આફતો અને વૈરાગ્યજનક બનાવો અનેક વાર આવી પડે છે; કે બની આવે છે. તથાપિ ધર્મ તરફનું વલણ તો આપ જેવા લઘુકર્મી જીવોને જ થાય છે. હું પણ ધન્યભાગ્ય છું કે આપ જેવા સમર્થ મહાત્માનું આવા સ્થળે દર્શન પામી છું. હે કૃપાળુ ! હવે તો જેમ આપ આ ભવ-સમુદ્રનો નિસ્તાર પામ્યા છો તેમ મારો પણ ઉદ્ધાર કરો. હું તમારે શરણે આવી છું.

સુદર્શનાએ પણ હાથ જેડી નમ્રતાથી જણાવ્યું. પ્રભુ ! આપ અમને એવો માર્ગ બતાવો કે ફરીને આવાં અસહ્ય દુઃખનો અનુભવ અમોને કરવો ન પડે.

વિજયકુમાર મુનિએ જણાવ્યું. સુશીલાઓ ! સંસારના દુઃખથી સદાને માટે મુક્ત થવાની તમારી અભિલાષા છે તો તમે વિશેષ પ્રકારે જિનધર્મમાં આદર કરો. તીર્થંકરોના કહ્યા મુજબ વર્તન કરવાથી તમે અનંત, અક્ષય અને શાશ્વત સુખ પામશો. ભવસ્થિતિનો વિચાર કરો. અને તમારી લાયકતા કે યોગ્યતાનુસાર અનુક્રમે આગળ વધો. તીર્થંકરોએ દાન, શિયળ, તપ અને બાવ એમ સામાન્યથી ચાર પ્રકારનો ધર્મ બતાવ્યો છે.

પ્રકરણ ૨૪ મું.

જ્ઞાનદાન.

દાન ત્રણ પ્રકારનું છે. જ્ઞાનદાન ૧, અભયદાન ૨ અને ધર્મે-
પત્રદાન ૩.

જીવાજીવસરૂપં સવ્વપયથ્થાણ અહવ પરમથ્થં ।

જાણંતિ જેણ જીવા તં નાણં હોઈ નાયવ્વં ॥ ૧ ॥

જે વડે જીવ, અજીવનું યા જડ ચૈતન્યનું સ્વરૂપ જીવે. જાણે
છે, અથવા જે વડે સર્વ પદાર્થોના પરમાર્થને જીવે. જાણે છે; તે
જ્ઞાન કહેવાય છે.

સત્ય પરમાર્થનો જોનાથી બોધ થઈ શકે, તેવી રીતે બીજાને
સમજાવવા યા ઉપદેશ આપવો. તે જ્ઞાનદાન કહેવાય છે. જીવાજીવાદિ
પદાર્થના જ્ઞાનને જાણુવાથી જીવે. પરમાર્થના મૂળ કારણને સમજે છે,
અને પરમાર્થને સમજવા પછી તેનાં કારણોનો સંયોગ મેળવી પ્રયત્ન
કરતાં ધણા થોડા વખતમાં ક્ષીણ કર્મોથી કે દુઃખમય સંસારથી
વિમુક્ત થાય છે. આવા જ્ઞાની મનુષ્યોની દેવો પણ સેવા કરે છે.
આવા જ્ઞાની મનુષ્યો અલ્પ દિવસમાં જે કર્મો ખપાવે છે; તે કર્મો
ખપાવવાને અજ્ઞાની જીવે કરોડો વર્ષ પણ સમર્થ થતા નથી.

અજ્ઞાની જીવ દુષ્કર તપશ્ચરણ અને ક્રિયાદિકમાં આસક્ત થાય
છે; તથાપિ મૂળલક્ષ્યને યા સત્ય કારણને જાણુતો ન હોવાથી વારંવાર
સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે.

સર્વ દાનમાં મુખ્ય અને સુખના પરમનિધાન સરખા જ્ઞાનદાનને
આપવાવાળા મહાપુરુષો, દુર્લભ મોક્ષસુખને પણ પોતાને સ્વાધીન કરે છે.

(૧૩૫)

જ્ઞાનદાન આપવાવાળા મહાત્મા પુરુષે, જીનશાસનનો ઉદ્ધાર કર્યો એમ કહી શકાય છે. તેઓના આત્મા સામાન્ય જીવોથી ઓછ પદ પામે છે. દુનિયામાં તેઓની અમર કીર્તિ ફેલાય છે. જીનેશ્વરોએ જ્ઞાનને જીનધર્મની મુખ્ય ધુરા સમાન ગણ્યું છે.

સમ્યક્ જ્ઞાનથી તત્ત્વને જાણી, બાર પ્રકારનાં પ્રબળ તપ વડે કર્મરાશીનો ક્ષય કરી જીવો નિર્વાણપદ પામે છે. જેઓ તીર્થંકરોએ કથન કરેલું જ્ઞાનદાન, કશ્ચાપ્યુદ્ધિથી જીવોને આપે છે તેઓને ધન્યવાદ ઘટે છે. તેઓને નમસ્કાર થાઓ. તેઓની નિર્મળ કીર્તિ દુનિયામાં ફેલાઈ છે અને તેઓનો માનવ જન્મપણ કૃતાર્થ છે.

કોઈપણ મનુષ્ય કુત્ત, રૂપ, બળ, કાંતિ અને ધનાદિથી રહિત હોય; છતાં સમ્યક્ જ્ઞાનથી વિભૂષિત હોય તો તે આ દુનિયામાં સર્વ સ્થળે સદાને માટે પૂજને લાયક છે.

ધન વિનાનો દાન ક્યાંથી આપે? શરીરની શક્તિ સિવાયના જીવો તપશ્ચર્યા કેવી રીતે કરી શકે? માટે થોડું પણ ધણું ફળ આપનાર જ્ઞાનદાન અવશ્ય આપવું.

દર્શન અને ચારિત્રથી બ્રહ્મ થયેલા જીવો જ્ઞાનથી તે બંનેનો પાછો ઉદ્ધાર કરે છે; પણ જ્ઞાન વિનાનો જીવ તે બંને મેળવી શકતો નથી. માટે ધર્માર્થી જીવોએ નિરંતર જ્ઞાનનું દાન આપવું. જ્ઞાની પુરુષોનો આશ્રય કરવો, અને સદા જ્ઞાનની ભક્તિ કરવી. વિશેષ શું કહેવું? જ્ઞાનદાનથી અનંગદત્તની આફક નિર્મળ કેવળજ્ઞાન પામી, મોક્ષસુખ પણ મેળવી શકાય છે.

અનંગદત્ત

સુદર્શના—ગુરુજી ! અનંગદત્ત કોણ હતો અને તેણે જ્ઞાનદાન કેવી રીતે આપ્યું ?

વિજયકુમાર મુનિ—સુદર્શના ! તે વૃત્તાંત હું તમોને જણાવું છું.

(૧૩૬)

લક્ષ્મીના નિવાસ તુલ્ય મગધ દેશમાં રાજગૃહી નગરી છે. ત્યાં જયચંદ્ર નામનો પ્રતાપી રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને કુમલાવતી નામની પટરાણી હતી. તે પટરાણીની કૂક્ષીથી વિજયચંદ્ર અને ચંદ્રસેન નામના બે પુત્રો થયા. આ બન્ને રાજકુમારો સ્વભાવથી જ પરસ્પર ઈર્ષાળુ હતા. એક દિવસે સીમાડાની નજીકમાં મહેનાર બળ નામના સામંત રાજાએ, જયચંદ્ર રાજાના સન્મુખ બળવો ઉઠાવ્યો. તે સમાવી દેવા માટે, મોટું સૈન્ય આપી રાજાએ યુવરાજા વિજયચંદ્રને મોકલ્યો. આપસમાં દારણુ યુદ્ધ થયું તે યુદ્ધમાં હાર પામી વિજયચંદ્ર પાછો ફર્યો. સ્વાભાવિક રીતે યુવરાજા પર મત્સર ધરનાર ચંદ્રસેનને, તેના ઉપર વિશેષ ઈર્ષા ઉત્પન્ન થઈ તત્કાળ તે રાજા પાસે ગયો અને ધણી નિર્મળધી (આગ્રહથી) સામંતરાજા ઉપર ફરી ચડાઇ લઈ જવા માટે પોતે વિનય કરી. રાજાએ તેનો આગ્રહ જાણી, બળવો સમાવવા નિમિત્તે મોટું સૈન્ય આપી તેને (ચંદ્રસેનને) મોકલ્યો. પ્રબળ પ્રયત્ને યુદ્ધ કરતાં ધણી મહેનતે તે સામંતરાજાને હરાવી જીવતો પકડી લીધો; અને તેને બાંધીને રાજા પાસે લાવી મૂક્યો.

જયચંદ્ર રાજાને આથી ધણો સંતોષ થયો. તેણે ચંદ્રસેનનો ધણો સત્કાર કર્યો અને ધણી હર્ષથી તેને યુવરાજા પદવી આપી.

વિજયચંદ્ર કુમાર પોતાનો પરાભવ થયો જાણી ધણો દુઃખી થયો. રાજ્યમાં રહી પરાભવ સહન કરવો તેના કરતાં વનવાસનું સેવન કરવું તે તેને યોગ્ય લાગ્યું. તત્કાળ રાજ્યભૂમિને ત્યાગ કરી, પરદેશમાં અને વનાદિકમાં પરિભ્રમણ કરવા લાગ્યો. દેશાંતરમાં પરિભ્રમણ કરતાં કીર્તિધર નામના આચાર્યનો સમાગમ થયો. તેમના સમાચારથી ધર્મોપદેશ પામી, સંસાર આવાસથી વિરક્ત થઈ તેણે ચારિત્ર આંગીકાર કર્યું. અનુક્રમે જ્ઞાનાભ્યાસ કરતાં તે સમસ્ત શ્રુતજ્ઞાનનો પારગામી થયો. તેને યોગ્ય જાણી આચાર્યપદ આપી આચાર્યશ્રીએ જ્ઞાનદાતાના સંબંધમાં તેને આ પ્રમાણે શિક્ષા આપી.

(૧૩૭)

વત્સ ! આત્મગત જ્ઞાન એ એક નેત્ર છે અને ગુરુગત જ્ઞાન એ બીજું નેત્ર છે. આ બન્ને નેત્ર વિનાનો મનુષ્યભવ કુવામાં પડે તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. માટે તમારે સ્વ—પર—તારક આ બન્ને પ્રકારના જ્ઞાનથી, સર્વ જીવોને જ્ઞાનદાન આપવા માટે નિરંતર પ્રયત્ન કરવો. ઈત્યાદિ શિક્ષા આપી તે ગુણુવાન ગુરુએ અણુસણુ કરી થોડા દિવસમાં દેવભૂમિ અલંકૃતિ કરી. આ નવીન આચાર્યશ્રીએ કેટલાક દિવસ પર્વત ગુરુવર્ચની શિક્ષા પ્રમાણે ગમ્મળી સારણુ, વારણુ, ચોયણુ પડિચોયણુદિથી સારી રીતે સાર સંભાળ કરી. એક દિવસ સૂત્ર, અર્થાદિની વાંચના શિષ્યોને આપતાં તેને કંટાળો આવ્યો. અનેકવાર સૂત્ર, અર્થાદિના સંબંધમાં શિષ્યોએ પૂછવા છતાં એક પણ પદ તેણે ન બતાવ્યું. સ્થવિરોએ તેને અનેક રીતે સમજાવ્યો; પણ તે આડા આડા અન્ય અન્ય ઉત્તર આપવા લાગ્યો. કે શું ! માસ તુસાદિ સાધુઓ જ્ઞાન વિના મોક્ષ પામ્યા નથી ! માટે જ્ઞાનની એટલી બધી જરૂર નથી. આ પ્રમાણે જ્ઞાનાચારની વિરાધના કરી તે આચાર્ય અનુક્રમે કાળ ધર્મ પામી સૌધર્મ દેવશોક દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. દેવઆયુષ્ય પૂર્ણ કરી પદ્મખંડ નગરમાં ધનંજય શ્રેષ્ઠિની શીવાદેવી નામની સ્ત્રીની કુક્ષીમાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. તેનું અનંગદત્ત એવું નામ આપવામાં આવ્યું.

બણુવાને લાયક થતાં ઋષિએ મોટા મહોત્સવપૂર્વક, કલાચાર્ય પાસે બણુવા મૂક્યો. કલાચાર્ય ધણુ પ્રયત્નથી તેને બણુવવા લાગ્યો. આદરપૂર્વક રાત દિવસ બણુતાં છતાં ધણી મહેનતે એક અક્ષર પણ તેને ન આવડ્યો જીપાધ્યાય થાક્યો. કંટાળીને તેને બણુવવું મૂકી દીધું. એક પછી એક એમ પાંચસો બણુવનાર ઉપાધ્યાય બદલાવ્યા; પણ તે ઋષિપુત્રના જ્ઞાનમાં બીલકુલ વધારો નજ થયો. ત્યારે ઋષિ અને પુત્ર બન્ને જણુ નિરાશ થયા.

એક દિવસે અનેક સાધુઓના પરિવારે આમાનુઆમવિહાર

(૧૩૮)

કરતા અતિશય જ્ઞાની જ્ઞાનદિવાકર નામના આચાર્ય ઉધાનમાં આવી સમોવસર્યા.

ગુરૂને વંદન કરવા નિમિત્તે પુત્ર સહિત ધનંજય શ્રોષ્ટિ ત્યાં આવ્યો. નમસ્કાર કરી ગુરૂ સન્મુખ ઉચિત્ત સ્થાને બેઠો. ધર્મદેશનાને અંતે અવસર લઇ તે શ્રોષ્ટિએ ગુરૂવર્યને જણાવ્યું. ભગવન્ ! મારા પુત્રે પૂર્વજન્મમાં એવું શું કૃત કર્યું છે કે અનેક પ્રયત્નો કરવા છતાં એક અક્ષર જોટલું પણ જ્ઞાન તેને આવડતું નથી ? ગુરૂ મહારાજ પોતાના અતિશાયિક જ્ઞાનથી તેનો પૂર્વભવ જાણી શ્રોષ્ટિને જણાવ્યું કે શ્રોષ્ટિ ? આ તમારા પુત્રે પૂર્વજન્મમાં આચાર્ય પદ પામ્યા પછી ઘણા વખત સુધી જ્ઞાનની વિરાધના કરી છે. તે કર્મના ઉદ્યથી અત્યારે તેને જ્ઞાન આવડતું નથી. વગેરે.

ગુરૂ મહારાજનાં વચનો સાંભળી ઉઠાપોહ કરતાં અનંગદત્તને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. તેણે પોતાનો પૂર્વનો ભવ દીઠો. તેના પશ્ચાત્તાપનો પાર ન રહ્યો. અનંગદત્ત પોતાના દુષ્કૃતના બચથી ત્રાસ પામી ગુરૂશ્રીના ચરણકમળમાં નમી પડ્યો. હાથ જોડી વિક્ષિપ્તિ કરવા લાગ્યો, ઓ કરુણાસાગર ! મને કોઈ ઉપાય બતાવો, જેથી આ મારા કિંવદ્ધ કર્મનો નાશ થાય.

ગુરૂશ્રીએ કરુણાબુદ્ધિથી જણાવ્યું, વત્સ ! આજથી તારે સર્વ પ્રયત્ને જ્ઞાનવંત મહાપુરુષોને વંદન અને નમન કરવું. તેની વંચાવચ્ચ-બક્તિ કરવી, જ્ઞાનનાં ઉપગરણોનું યથાયોગ્ય દાન આપવું. જ્ઞાનનું પૂજન કરવું. શક્ત્યાનુસાર નવીન લખાવવું. જ્ઞાન ભણનારને યથાયોગ્ય આશ્રય આપવો. મદદ કરવી. છત્યાદિ જ્ઞાનના સંબંધમાં વિશેષ પ્રયત્ન કરવો. અહોનિશ જ્ઞાન અને જ્ઞાનકે પુરૂષોની પ્રશંસા કરવી. તેમને જોષ્ઠી હાજતો પુરી પાડવી. જ્ઞાનનો અંતરાય કરવામાં તને જોડે દરજ્જે આનંદ હતો તેનાથી અધિક પ્રેમ જ્ઞાન તરફ તારે લાવવો, કેમકે જે કર્મ જેવા રસે બાધ્યું હોય છે તે કર્મ તોડવા માટે તેના-

(૧૩૯)

થી વિપરીત તેટલાજ પ્રેમથી પ્રયત્ન કરવો. તેમ કરવાથી કર્મ નિર્મતાં વાર નહિ લાગે.

છલાદિ જ્ઞાનાવરણીય કર્મથી છુટવાનો ઉપાય ગુરુમુખથી સાંભળી, વિધિપૂર્વક ગૃહસ્થધર્મ અંગિકાર કરી, આચાર્યશ્રી આદિને નમસ્કાર કરી અનંગદત્ત ઘેર આવ્યો. ગુરુશ્રી પણ અન્ય સ્થળે વિહાર કરી ગયા.

ગુરુ મહારાજે ખતાવ્યા પ્રમાણે જ્ઞાનનું સમ્યક આરાધન કરી અવસરે શ્રીગુરુ આચાર્ય પાસે તેણે સંયમ ગ્રહણ કર્યું તો તપશ્ચર્યા અને ચારિત્રમાં આદર કરતાં તે વિશેષ પ્રકારે જ્ઞાનીઓનો ભક્તિ કરવા લાગ્યો. જ્ઞાનાભ્યાસમાં પ્રયત્ન કરતાં, જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મનો ક્ષયોપશમ થતાં તેને પદાનુસારણીલબ્ધી ઉત્પન્ન થઈ. ગુરુશ્રીએ તેને આચાર્ય પદ પર સ્થાપન કર્યો.

પાંચ પ્રકારના પ્રમાદ રહિત, પાંચ આચાર પાળવામાં ઉજમાળ થઈ, પાંચ પ્રકારના સ્વાધ્યાયમાં અનેક જીવોને તે પ્રવર્તાવવા લાગ્યો.

જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી પોતાને જે કડવો અનુભવ કરવો પડ્યો હતો તે વાત સ્મરણમાં રાખી; અજ્ઞાનતાથી રીખાતા દુઃખી થતા જીવોને જ્ઞાનેત્ર આપી, નિર્વાણનો માર્ગ ખુલ્લી રીતે ખતાવી આપ્યો. અજ્ઞાન અંધતાથી સંસારરુપી અટવીમાં પરિભ્રમણ કરતાં અનેક જીવોને જ્ઞાનેત્રો આપી મોક્ષમાર્ગના પથિક ખતાવ્યા.

અનુક્રમે ક્ષપકશ્રેણિ આરુઢ થઈ, ધાતિકર્મ ખપાવી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી પણ અનેક જીવોને પ્રતિબોધ આપી અતે અનંગદત્ત કેવળીએ શાશ્વતસ્થાન અલંકૃત કર્યું.

સુદર્શના ! આ પ્રમાણે જ્ઞાનદાનના સંબંધમાં દષ્ટાંત સહિત જ્ઞાનદાનનો પરમાર્થ મેં તમોને જણાવ્યો.

આ સાંભળીને તમારે પણ તમારી શક્તિ કે યોગ્યતાનુસાર જ્ઞાનદાન આપવામાં પ્રયત્ન કરવો. ગુરુમુખથી જવળુ કે પઠન કરેલ

(૧૪૦)

જ્ઞાનથી પોતાના પરિચયમાં આવનાર જીવોને તમારે વાસિત કરવા. પારણામના પ્રમાણમાં કયું, કરાવ્યું અને અનુમોદન કરવાનું પણ સરખું કળ થાય છે.

આ અવસરે વખત વિશેષ થઇ જવાથી, તેમજ ગુરુશ્રીના સદ્બોધનો લાભ સર્વને મળે તો ઠીક, એમ ધારી સુદર્શનાએ ગુરુશ્રીને જણાવ્યું, પ્રભુ ! આપ અમારા ઉપર કૃપા કરી થોડા દિવસ આંહી રહેવાની રિથરતા કરો તો અમે આંહી થોડા દિવસ રહીએ. તેમજ અમારી સાથેના લોકોને પણ ધર્મને વિશેષ બોધ થાય. આપ જેવા જ્ઞાની પુરુષોનો યોગ આવા સમુદ્રમાં મળવો અમોને દુર્લભ છે.

ગુરુશ્રીએ લાભાલાભનો વિચાર કરી અર્થાત જ્ઞાનદૃષ્ટિથી લાભનું કારણ જાણી તેમ કરવા હા કહી. એટલે સુદર્શના, શીખવતી વગેરે ગુરુશ્રીને વંદન કરી બાકી રહેલ ઉપદેશ સાંભળવા માટે બીજા વખતપર મુક્તવી રાખી ત્યાંથી ઉઠીને ઋષભદત્ત સાર્થવાહને મળ્યાં. ગુરુશ્રીનાં દર્શન અને તેઓ કાણુ છે તેમનો ઉપદેશ વગેરે જણાવ્યું. સાર્થવાહ ધણો ખુશી થયો, અને સાથેના માણસોને રાજકુમારીના આદેશ પ્રમાણે આંહી થોડા દિવસ રોકાવાની ખબર આપી, ગુરુશ્રીને વંદન કરવા આવ્યો. વંદન કરી ધણો ખુશી થયો. પ્રાસુક આહારાદિ નિમંત્રણ કરી, તેઓએ પહોંચના સખટીવાળા પ્રદેશ ઉપર પોતાના પડાવ માટે તંબુઓ તણાવ્યાં. ભોજનાદિ સામગ્રી થતાં તે મહાત્માને નિર્દોષ આહાર-પાણી આપી સર્વ જણોએ ભોજન કર્યું.

મુનિકાી આહારાદિ કરી પોતાના જ્ઞાનમાં લીન થયા. બીજે દિવસે ઋષભદત્ત સુદર્શના, શીખવતી અને બીજા મોટા પરિવાર સાથે સર્વે ગુરુશ્રી પાસે વંદન તથા ઉપદેશ શ્રવણ માટે ગયા. ગુરુશ્રીને વંદન કરી, યથાયોગ્ય રથાને બેસી ઉપદેશ શ્રવણ કરવા લાગ્યા.

ગુરુશ્રીએ પણ સાર્થવાહાદિને ઉદ્દેશીને દાનનો બીજો ભેદ અભયદાનના સંબંધમાં પોતાનો ઉપદેશ શરૂ કર્યો.

પ્રકરણ ૨૫ મું.

અભયદાન.

अमेध्य मध्य कीटस्य सुरेंद्रस्य सुरालये ।

समाना जीविताकांक्षा तुल्यं मृत्युभयं द्वयोः ॥ १ ॥

વિષ્ટામાં રહેલા કીડાને તથા દેવલોકમાં રહેલા ઈન્દ્રને, બન્નેને જીવવાની ઇચ્છા સરખી છે; તેમજ મરણનો ભય પણ બન્નેને એક સરખોજ છે. ૧

જીવોતું મરણના ભયથી રક્ષણ કરવું તે અભયદાન કહેવાય છે. અભય એજ દ્યાતું મૂળ છે. અને દયા તે ધર્મ છે; આ વાત જ-ગતપ્રસિદ્ધ છે. સર્વ જીવોને જીવિતવ્ય ઇષ્ટ છે. દુઃખી જીવોને પણ પોતાના જીવિતવ્ય ઉપર જોડેલો પ્રેમ હોય છે તેટલો પ્રેમ સ્ત્રી, પુત્ર, બાંધવ કે લક્ષ્મી ઉપર હોતો નથી. બળ, રૂપ અને શરીરની દૃઢતામાં ત્રણ ભુવનથી પણ જોડો આધક બળવાન થાય છે તે અભયદાન-નુંજ પરિણામ છે. જીવિતવ્યને માટે જીવો પોતાનું રાજ્ય મૂકી દે છે. એક વિષ્ટાનો કીડો તે પણ મરણું નહિ પસંદ કરતાં અધિક જીવવાને ઇચ્છે છે.

ધનવાન અને નિર્ધન, દુઃખીયાં, અને સુખીયાં, બાળ અને વૃદ્ધ સર્વને પ્રાણુ બહાલાં છે, માટે સર્વ પ્રયત્ને પ્રાણીનું રક્ષણ કરવું.

જોડો આંધળા, પાંગળા, કાણા, ઝુંગા, હીન અંગવાળા, ખરી, પડેલ આંગળાવાળા, હાથ-પગ વિનાના, અને સડી ગયેલ નાસીકાવાળા દેખાય છે તે સર્વ જીવહિંસાનુંજ પરિણામ છે.

(૧૪૨)

જેઓ માનવગતિમાં, તિર્થયાત્રામાં અને નરકાવાસમાં નાના પ્રકારની યાતનાઓ અનુભવતા કર્મ સ્વરે રુદ્ધ કરે છે. તે જીવોને દુઃખ આપવાનું પરિણામ છે કળ છે.

જેઓ નિરપરાધી જીવોને મારે છે, તથા જીવોનું માંસ ભક્ષણ કરે છે; તેઓ નરક અને તિર્થયાત્રામાં અનંતકાળપર્યંત દુઃખ અનુભવે છે.

સુખના અર્થી જીવોએ, ભયથી ત્રાસ પામતા અશરણ જીવોને નિર્ભય કરવા. મરણના ભયથી મુક્ત કરવા અર્થાત્ પોતે તેઓને ખતી શકે તેવી રીતે ભયથી મુક્ત કરવા અભયદાન આપવું. આવી રીતે અભયદાન આપવું તે કોઈ પણ રીતે જીવોને અશક્ય નથી. કેમકે વિધાવાન હોય તેજ્ઞ જ્ઞાનદાન આપી શકે છે અને ધનવાન હોય તેજ્ઞ ધનાદિકથી દાન આપી શકે છે. આ અભયદાન તો પોતાને સ્વાધીન હોવાથી એક નિર્ધનમાં નિર્ધન જીવ પણ આપી શકે છે.

ભયથી ત્રાસ પામેલા પારેવાને અભયદાન આપનાર મેધરથ રાજા ચક્રવર્તિપણીની ધર્મચક્રી (તીર્થંકર) ની સંપદાને પામ્યા છે. માટે જીવોને મરણના ભયથી બચાવવા તે સ્વ-પર ખંતેને લાભકારક હો સારે સુખરૂપ થાય છે. તે સંબંધમાં હું તમોને મેધરથ રાજાનું અલૌકિક દષ્ટાંત સંભળાવું છું.

મેધરથ

આ જંબુદ્વીપના પૂર્વવિદેહ ક્ષેત્રમાં (દેશમાં) સીતાનદીના કિનારાપર પુંડરગિણી નામની સુંદર નગરી છે. નગરીમાં તેજ ભવમાં તીર્થંકર પદનો ભોક્તા ધનરથ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેમને પ્રીતિમતિ નામની પટ્ટેવી હતી. શાંતિનાથ તીર્થંકરનો જીવ-પાછલા દશમે ભવે તે રાજાને ધૈર્ય અવધિજ્ઞાન સહિત ધનરથ નામે રાજકુમારપણે ઉત્પન્ન થયો હતો. ધનરથ રાજાએ ચારિત્ર લીધા પછી મેધરથ રાજા રાજ્યાસનપર આવ્યો. તેને પ્રિયમિત્રા નામની પટ્ટરાણી હતી. તેના અંગથી ઉત્પન્ન થયેલ મેધસેન નામનો પુત્ર હતો.

(૧૪૩)

એક દિવસે મેઘરથ રાજ પોતાની પ્રિયા સહિત દેવરમણુ ઉઘા-
નમાં ફરવા માટે ગયા હતા. ત્યાં જુદા જુદા અનેક સ્થળે ફરવા પછી
એક વિશાળ મંડપમાં રાજ આવી બેઠા. થોડો વખત વિશ્રાંતિ લીધા
પછી રાજની આજ્ઞાથી તેમના નિયોગીજનોએ નાટ્ય વિધિનો પ્રારંભ
કર્યો. વિવિધ ભંગીથી નૃત્યના સ્વરૂપમાં નિત્ય કરતાં કોઈ જુદાજ દેખાવો
જણાયાં. નૃત્ય કરવામાં કેટલોક વખત જવા પછી આકાશમાંથી એક
મનોહર વિમાન તેઓની આગળ ઊતરી આવ્યું તે વિમાનમાં સુંદર
આકૃતિ ધારણ કરનાર એક યુવાન અને યુવતિ બેઠેલાં હતાં.

પોતાની પાસે અકસ્માત્ વિમાનને આવેલું દેખી પ્રિયમિત્રા
રાણીએ અવધિજ્ઞાની પોતાના સ્વામીને પૂછ્યું કે, પ્રાણનાથ ! આ
વિમાનમાં બેઠેલી મનોહરરૂપ ધારિકા ક્ષી કોણુ છે ? તેનો જોડે બેઠેલ
આ ઉત્તમ પુરૂષ કોણુ છે ? અને તેઓનું આંહી આગમન શા માટે
થયું છે ?

મેઘરથ રાજ અવધિજ્ઞાની હોવાથી જ્ઞાનાલોકથી તે વૃત્તાંત જાણી,
પ્રિયમિત્રા રાણીને જણાવ્યું. પ્રિયા ? વૈતાલ્ય પાહાડની ઉત્તર શ્રેણિમાં
મલયા નામની નગરી છે. ત્યાં વિદ્યુતરથ નામનો રાજ અને માન-
સવેગા નામની રાણી રાજ્ય કરતાં હતાં. તેમને સિંહરથ નામનો
પુત્ર અને વેગવતી નામની પુત્ર વધુ છે. દુઃખમય ભવવાસથી વિરક્ત
થયેલા વિદ્યુતરથ રાજએ પુત્ર સિંહરથને રાજ્યાભિસિક્ત કરી ચારિત્ર
અંગીકાર કર્યું, અને દુસ્તપ તપશ્વરણુ કરતાં કર્મ ક્ષય કરી મોક્ષસુખ
પ્રાપ્ત કર્યું.

વિદ્યાધર ચક્રવર્તી સિંહરથ રાજ એક વખત પાછલી રાત્રીએ
જાગૃત થઈ પોતાની જન્મચર્યા સંભારવા લાગ્યો. પોતાના જન્મ
દિવસથી લઈ આજ પર્યંત પોતાથી કોઈ પણ આત્મ સુખમય ઉત્તમ
બનાવ બનેલો ન જણાયો. તે સ્મરણુમાં આવતાં તેને ઘણો પ્રશ્નાત્તાપ
થયો. તે વિચારવા લાગ્યો. હા ! હા ! અરણ્યમાં ઉત્પન્ન થયેલ

(૧૪૪)

માલતીના પુષ્પની માફક મારો જન્મ નિષ્ફલ ગયો. અત્યારે સાક્ષાત્ તીર્થંકરદેવ આ પવિત્ર ભૂમિપર વિચરી રહ્યા છે. છતાં હા ! હું કેવો નિર્ભાગ્ય, કે મેં તેમને દીઠા પણ નથી. તેઓને વંદન કે પૂજન કરવાની તો વાતજ શી કરવી ? અમૃતની નીક સમાન તે મહાપ્રભુની ધર્મદેશના પણ મારા શ્રવણ ગોચર થઈ નથી. અહા ! હજી પણ હું ધન્ય ભાગ્ય છું કે, આયુષ્યની વધમાન સ્થિતિમાં આજે જન્મચર્યા (જન્મ-ચર્યાંતરી લઈ આજ સુધી મેં શું શું કર્તવ્યો કર્યાં તે) યાદ કરતાં મારા હિતકારી કર્તવ્યનું મને સ્મરણ થયું છે. માટે આજ જ મારે તીર્થંકરની પાસે જવું અને ધર્મશ્રવણ કરી, બાકીની જીંદગી ધર્મશ્રવણ કરી, ધર્મસાધન કરી કૃતાર્થ કરવી. આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે વિદ્યાધર પોતાની પ્રિયા સહિત વિમાનમાં બેસી, ધાતકીખંડની સુવર્ણ નામની વિભૂષમાં વિચરતા અમિતવાહન નામના તીર્થંકરની પાસે વંદન અને ધર્મશ્રવણ નિમિત્તે ગયો હતો. ત્યાં જઈ તીર્થંકરને વંદન, નમન કરી ઉચિત સ્થાને બેસી, ધર્મશ્રવણ કરી સંતોષ પામ્યો અને યથાશક્તિ વ્રત, નિયમો ગ્રહણ કરી પાછા ફરતાં, હમણું થોડા વખત પહેલાં તે મારા મસ્તક ઉપર યઈને જતો હતો તેવામાં અકસ્માત તેનું વિમાન સ્ખલના પામ્યું. વિમાન સ્ખલના પામવાનું કારણ તપાસ કરતાં, વિમાનની નીચે જમીનપર રહેલા મને તેણે દીઠો-મને દેખતાંજ તેને મહાક્રોધ ઉપત્ત થયો. તે પોતાના સર્વ બળથી મને ઉપાડીને ફેંકી દેવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. ત્યારે મેં તેને મારા ડાબા હાથથી સહજ દબાવ્યો. મારા દબાવવાથી, સિંહથી દબાવાયેલા હાથની માફક વિરસ શબ્દે રડવા લાગ્યો. તેને સંકટમાં આવી પડેલો જાણી તેની સ્ત્રીએ પરિવાર સહિત મારું શરણ અંગિકાર કર્યું. કર-ણથી મેં તેને મૂકી દીધી, તેથી તે ધણે ખુસી થયો વિવિધ પ્રકારે રૂપ ધારણ કરી, પોતાની સ્ત્રી સહિત તે હમણું મારી આગળ નૃત્ય કરતો હતો અને તેજ આ વિમાન લઈ પોતાનું ખર્ચ સ્વરૂપ પ્રગટ કરતો મારી આગળ આવ્યો છે.

(૧૪૫)

અવધિજ્ઞાની પતિના મુખથી પોતાના સંસયોનું નિરાકરણ થતાં રાણી ધણી ખુશી થઈ. રાણીએ ફરીને પ્રશ્ન કર્યો કે, સ્વામીનાથ ! આ વિદ્યાધર પતિ, પત્નીએ પૂર્વ જન્મમાં એવું શું સુકૃત્ય કર્યું હતું કે તેઓ અહીં વિદ્યાધરની ઋદ્ધિ પામ્યાં છે ?

મેઘરથ રાજાએ જણાવ્યું. આ વિદ્યાધર પૂર્વ જન્મમાં પુષ્કરાધ-દીપના ભરતક્ષેત્રમાં આવેલા સંઘપુર ગામમાં રાજ્યશુભ નામનો કુલ-પુત્ર હતો. તે ધણી જ દુર્બળ સ્થિતિનો હોવાથી પરનાં કાર્ય કરી જિંદગી ચલાવતો હતો. તેને પતિભક્તતા શંખીયા નામની સ્ત્રી હતી. એક દિવસે ફળાદિ નિમિત્તે તે બન્ને શહેરની નજીકમાં આવેલા શંખ નામના પહાડમાં ગયા હતા. ત્યાં વૃક્ષોની શીતળ છાયા તળે, વિદ્યાધરની પર્ષદાના (સમાના) મધ્યમાં બેઠેલા સર્વશુભ નામના મુનિને તેમણે દીઠા. ભક્તિપૂર્વક નમસ્કાર કરી તેઓ તે મુનિની નજીકમાં જઈ બેઠાં. તે મહાત્માએ પણ તપશ્ચર્યાની મુખ્યતાપૂર્વક તેઓની પાસે વિશેષ પ્રકારે ધર્મનું વર્ણન કર્યું. ખરી વાત છે કે, દુઃખી મનુષ્યો ઉપર મહાન પુરૂષોનું વાત્સલ્ય પણ ગુરૂ જ હોય છે.

ભવભયથી ત્રાસ પામેલાં તે દંપતીએ ગુરુશ્રીને નમસ્કાર કરી પ્રશ્ન કર્યો કે-ભગવન ! અમારા જેવાં પાપી જીવોને લાયક એવું કોઈ પણ તપ છે કે અમે તેનું સારી રીતે પાલન કરી શકીએ ?

ગુરુશ્રીએ તેઓની લાયકાતાનુસાર બત્રીશ કલ્યાણક નામનો તપ બતાવ્યો. તે તપ કરવાનો નિશ્ચય કરી, ગુરુને નમસ્કાર કરી તેઓ પોતાને મુકામે આવ્યા.

પ્રસન્ન ચિત્તવાળાં તે દંપતીએ પ્રેમપૂર્વક તે તપશ્ચર્યામાં બે અઠ્ઠમ (ત્રણ ત્રણ ઉપવાસ અને બત્રીશ ચોદબક્ત ઉપવાસ) કર્યા. પારણાને દિવસે ભોજન તૈયાર થયા પછી કોઈ અતિથિને આપવાને માટે તેઓ આમતેમ નજર કરતા હતા. ભાવના પણ એ જ હતી કે

(૧૪૬)

ગુરૂશ્રીના કહેવા મુજબ આને આ તપશ્ચર્યા પૂર્ણ થાય છે; તેા કેઈ અતિથિ અણુગાર આવી ચડે તેા તેમને આપ્યા આદરપારણું કરીએ. એ અવસરે પારણાને માટે ભિક્ષાથેં ફરતા ધૃતિધર નામના મુનિ તેમના દેખવામાં આવ્યા. તેઓને ખોડાવી ધણા હર્ષપૂર્વક નિર્દોષ આહાર આપી તેમણે પારણું કર્યું.

ફરી એક દિવસે તે જ સર્વશુભ મુનિમહારાજ શહેરની બહાર ઉદ્યાનમાં આવીને ઉતર્યા. તેમની પાસે ધર્મ શ્રવણ કરી વિરક્ત થયેલ તે દંપતિએ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. ચારિત્ર લઈ તે રાજગુપ્ત મુનિએ આંખિત વર્ધમાન તપ કર્યો. છેવટની સ્થિતિમાં અણુસણુની વિધિએ મરણ પામી બ્રહ્મદેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો.

સાધ્વી સંખીયા પણ વિવિધ પ્રકારના હુકર તપનું આસેવન કરી બ્રહ્મદેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થઈ.

બ્રહ્મદેવલોકમાં દશ સાગરોપમનું આયુષ્ય પાળી, વિવિધ પ્રકારના વૈભવોનો ઉપભોગ કરી, ત્યાંથી અવધી દાન અને તપશ્ચર્યાના પ્રભાવથી રાજગુપ્ત આ સિંહરથ નામના વિદ્યાધરપણે ઉત્પન્ન થયો છે. તે સાધ્વી દેવનો જીવ પણ ત્યાંથી આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, અહીં વેગવતી નામની તેની પત્નીપણે ઉત્પન્ન થઈ છે.

દેવી ! આ દંપતિએ પૂર્વ જન્મમાં દાન આપ્યું હતું અને આંખીલ વર્ધમાન તપ તથા બત્રીશ કલ્યાણકાદિ તપ કર્યો હતો. તે પુણ્યાનુબંધી પુણ્યના પ્રભાવથી દેવી વૈભવ પામ્યાં હતાં અને અહીં પણ વિદ્યાધર ચક્રવર્તીની ઋદ્ધિ પામ્યાં છે.

આ વિદ્યાધર દંપતી પોતાના શહેરમાં જઈ પુત્રને રાજ્ય સોંપી ધનરથ તીર્થંકરની પાસે બન્ને જણુ ચારિત્ર ગ્રહણ કરશે. સર્વોત્કૃષ્ટ તપ, સંયમાદિના યોગે કત્રીષ્ટ કર્મોનો ક્ષય કરી, આજ ભવમાં નિર્મળ કૈવલ્ય પ્રાપ્ત કરી મોક્ષે જશે.

આ પ્રમાણે મેઘરથ રાજાએ કહેલું, પોતાનું વૃત્તાંત સાંભળી

(૧૪૭)

વિદ્યાધરપતિ, રાજાને નમસ્કાર કરી પોતાના રાજ્યમાં આવ્યો. તરતજ પુત્રને રાજ્ય સોંપી, બન્ને જણાએ ચારિત્ર લીધું અને તે જ ભવમાં નિર્ભજ જ્ઞાન પામી બન્ને જણ નિર્વાણ પામ્યાં. મેઘરથ રાજા કુદાન-માંથી પોતાને મહેલે આવ્યા.

એક દિવસ મેઘરથ રાજા પૌષધ લઇ, પૌષધશાળામાં અનેક ભાવિક ગૃહસ્થોની આગળ જૈનધર્મના તત્ત્વોનું વર્ણન કરી રહ્યા હતા, એ અવસરે ભયથી ત્રાસ પામતો, શરીરથી કંપતો, દીન મુખવાળો અને મનુષ્ય ભાષાએ શરણુ યાચતો, આકાશ માર્ગથી પારેવો રાજાના ખોળામાં આવી પડ્યો.

કૃપાનુ રાજાએ જણાવ્યું. નિર્ભય ! નિર્ભય ! તને અભય થાઓ. રાજાના આ શબ્દો સાંભળી તે પક્ષી શાંત થઈ, આળકની માફક રાજાના ખોળામાં છુપાઈ રહ્યો. તેટલામાં સર્પની પાછળ જેમ ગરડ આવે તેમ “હે રાજા ! એ મારો બક્ષ છે, તેને તું મૂકી દે. એને શરણુ રાખવો તે તને યોગ્ય નથી” આ પ્રમાણે બોલતો સિંચાણુ તેની પાછળ આવી પહોંચ્યો.

રાજાએ સિંચાણુને જણાવ્યું. હે સિંચાણુ ! આ પક્ષી હું તને પાછું આપી શકીશ નહિ. શરણુ આવેલાને પાછો હડસેલવો કે તેના શત્રુને સોંપવો તે ક્ષત્રિયોનો ધર્મ નથી.

સિંચાણુ ! “આને શરણુ રાખવો તે તને યોગ્ય નથી.” આ પ્રમાણે યોગ્યાયોગ્યનો ઉપદેશ આપવાવાળા તને; પરના પ્રાણુનો નાશ કરી પોતાના પ્રાણુનું પોષણ કરવું તે કોઈ પણ રીતે યોગ્ય નથી. વળી તારા પ્રાણુને સહજ પણ પીડા થતાં તને મહાન દુઃખ થાય છે તો શું બીજાને તેમ નહિ થતું હોય ? જ્યારે સહજ દુઃખથી જીવોને ત્રાસ થાય છે તો, બીજાના પ્રાણુનો સર્વથા નાશ કરવાથી તેને કેટલું દુઃખ થતું હશે ? તે તારે પોતે જ વિચારવાનું છે. આ પક્ષીનું બક્ષણુ કરવાથી તને થોડા વખત માટે તૃપ્તિ થશે પણ આ

(૧૪૮)

પક્ષીનો તો આખો જન્મ નિરર્થક જશે. પંચેન્દ્રિય જીવોનો ધાત કરવાથી જન્મીને નરકમાં જવું પડે છે, તો ક્ષણમાત્રના સુખ માટે કયો વિચારવાન જીવ પોતાના આત્માને ક્ષાંત્ર વખતના દુઃખમાં નાખશે ? આ તારી ક્ષુધા બીજા પદાર્થોની પણ શાંત થઈ શકે તેમ છે. જેમ ઉત્તમ શર્કરાથી પિત્ત શાંત થાય છે, તેમજ તેના અભાવે દૂધથી પણ પિત્ત ઉપશમે છે. આ જીવવધ કરવાથી ઉત્પન્ન થયેલી નરકવેદના કોઈ પણ પ્રકારે ભોગવ્યા સિવાય શાંત થઈ શકશે નહિ માટે જીવવધ કરવાના વિચારને તું શાંત કર, અને સર્વ સુખને આપનાર દયાનો તું આશ્રય કર.

સિંચાણાએ ઉત્તર આપ્યો. રાજન્ ! આ પક્ષી ભય પામી તમારે શરણે આવ્યો, પણ ક્ષુધાથી વિહ્વળ થયેલો હું તેને શરણ આપી શકું ખરો કે ? હે મહાભાગ્ય ! કરુણાથી જેમ તમે તેનું રક્ષણ કરો છો તેમ ભૂખથી મરણ પામતાં મારું બક્ષ્ય નહિ મળે તો મારાં પ્રાણ હમણાં જ ચાલ્યા જશે, રાજન્ ! ધર્માધર્મની ચિંતા તો પેટમાં પડેલું હોય તો જ થાદ આવે છે થા બની રહે છે. એવું કોઈ કૂર કર્મ નથી કે ભૂખ્યો થયેલો જીવ ન કરે, માટે અત્યારે મારી આગળ ધર્મની વાત કરવાનો અવસર નથી. મારા બક્ષકરૂપ આ પારેવો મને હમણાં જ સોંપી દે. શું આ ધર્મ કહી શકાય કે, જેમાં એકતું રક્ષણ કરવું અને બીજાને મારવો.

રાજન્ ! તમે કદાચ બીજું બક્ષ્ય-ભોજન મને લાવી આપવાને ઇચ્છતા હો તો, હું પ્રથમથી જ કહી આપું છું કે, મને બીજા બક્ષ્યથી વૃત્તિ થવાની નથી. કેમકે તત્કાળ પોતાને હાથે મારેલા, નિરંતર તડકડતા માંસનો ખાવાવાળો છું.

રાજાએ કહ્યું-સિંચાણા ! જો એમજ તારી મરજી છે, તો આ પારેવા પ્રમાણે તોળીને હું તને મારું માંસ શરીરમાંથી કાપી આપું. તે ખાઈને તું વૃત્તિ થજે. જેથી તારું મરણ નહિ થાય અને શરણે આવેલાનું રક્ષણ પણ થશે.

(૧૪૯)

સિંચાણાએ તે વાત કપ્પલ કરી એટલે રાજાએ તુલા-ત્રાજવું અંગાવી એક બાજુના છાબડામાં-ત્રાજવામાં પારેવાને મૂક્યો અને બીજી બાજુના ત્રાજવામાં, પોતાની પીડી કાપી માંસના કકડાઓ નાંખવા લાગ્યો. જેમ જેમ રાજા પીડીને કાપીને નાખે છે તેમ તેમ પારેવો ભારે ને ભારે થતો જાય છે. એટલે ત્રાજવું ઉંચું ને ઉંચું રહેવા લાગ્યું. વારંવાર પારેવાને ભારે થતો દેખી, જરા પણ નહિ ગમરાતાં, મહાપરાક્રમી રાજા પોતે તે બાજુના છાબડામાં બેઠો. તુલામાં આશ્લ થયેલા રાજાને દેખી આખી સભામાં (ત્યાં જેવા મળેલા લોકોમાં) અને વિશેષ પ્રકારે રાજાના સર્વ પરિવારમાં હાહાકાર વર્તાઈ રહ્યો. સામંત, મંત્રી, પ્રમુખ સર્વે રાજાને કહેવા લાગ્યા. હે નાથ ! અમારા અભાગ્યથી તમે આ શું આરંભ્યું છે ? આ એક પક્ષીના રક્ષણને માટે આ આખી પૃથ્વીને નિરાધાર શા માટે કરે છો ? રાજાએનો ધર્મ આ લાખો મનુષ્યોનું પાલન કરવાનો છે; નહિ કે એક પક્ષીને માટે લાખો મનુષ્યોને રડાવવાનો.

હે રાજા ! મનુષ્ય ભાષાએ બોલતો આ પક્ષી કોઈ દેવ, દાનવ કે તમારો કોઈ પ્રતિપક્ષી-શત્રુ હોય તેમ અમને લાગે છે.

રાજાએ ધૈર્યથી જણાવ્યું. સામંતો, પ્રધાનો અને પ્રજાવર્ગ ! આ દીન મુખવાળો અને દીન વચનો બોલનાર પક્ષી-ગમે તે હો-પણ શરણે આવેલાનું રક્ષણ મારે અવશ્ય કરવું જ જોઈએ. જે રાજા શરણે આવેલા એક પ્રાણીનું રક્ષણ નહિ કરી શકે તે લાખો મનુષ્યોનું રક્ષણ કેવી રીતે કરી શકે ? તમે નિર્ભય થાઓ. આ માફ બોલેલું વચન કદિ અન્યથા નહિ થાય માટે આ સંબંધમાં તમારે મને કાંઈપણ ન કહેવું.

રાજાનો આવો ચોક્કસ-દૃઢ નિશ્ચય જાણી દિવ્ય વસ્ત્ર, મુકુટ અને કુંડળાદિકને ધારણ કરનાર એક દેવ સભામાં પ્રગટ થઈને રાજાને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો.

(૧૫૦)

ઉત્તમ પુરૂષોમાં સુકુટુલ્ય ! આ ત્રણ ભુવનમાં તું એક જ ધન્ય પુરૂષ છે. સુરગિરિની માફક પોતાની પ્રતિજ્ઞામાં દૃઢતાવાળા તને દેવો પણ ચળાવવાને અસમર્થ છે. દેવસભામાં ઇંદ્ર મહારાજે તમારી પ્રશંસા કરી હતી કે શરણાગતવત્સલ, અભયદાનદાતા મેઘરથ રાજાને પોતાની પ્રતિજ્ઞાથી ચળાવવાને દેવ, દાનવો પણ અસમર્થ છે. આ પ્રશંસા હું સહન ન કરી શક્યો. ઇર્ષાભાવથી તમારી પરીક્ષા કરવા માટે અહીં આવતો હતો, રસ્તામાં પરસ્પર યુદ્ધ કરતાં આ બંને પક્ષી મારા દેખવામાં આવ્યા. તે પક્ષીના શરીરમાં અધિકાંશ તરીકે રહી આ સર્વ ઉપસર્ગ યા પરીક્ષા મેં કરી છે. કૃપાળુ રાજા ! આ મારો અપરાધ ક્ષમા કરજો. પરીક્ષા તો મહાન પુરૂષોની જ થાય છે અને સંકટો પણ તેમને જ આવે છે. જીવોને મરણના ભયથી બચાવવાનું અર્થાત્ અભયદાન આપવાનું કર્તવ્ય ખરેખર તમે બજાવ્યું છે. છતાંદિ પ્રશંસા કરી, રાજાના શરીરને પૂર્ણ બનાવી, નમસ્કાર કરી દેવ સ્વર્ગભૂમિ તરફ ચાલ્યો ગયો.

પોતાના મહારાજાનું વૈયં અને દેવની કસોટીમાં પસાર થયેલા રાજાને દેખી સામંતાદિ વર્ગના આનંદનો પાર ન રહ્યો. તેઓએ અવધિજ્ઞાની રાજાને પ્રશ્ન કર્યો-મહારાજા ! આ પક્ષીઓ પૂર્વ જન્મમાં કોણ હતાં ? તેઓને આપસમાં વૈર થવાનું કારણ શું ? અને આ દેવ પૂર્વજન્મમાં કોણ હતા ?

રાજાએ જણાવ્યું-ઐરવત ક્ષેત્રના પદ્મમનીખંડ નગરમાં ધનાઢ્ય સાગરદત્ત નામનો શેઠ રહેતો હતો. તેને વિદ્યુત્સેના નામની વિશુદ્ધ ગુણવાળી પત્ની હતી. તેનાથી ધન અને નંદન નામના બે પુત્રો થયા. યુવાવસ્થા પામેલા પુત્રોએ, પિતાની આજ્ઞા માંગી, નાના પ્રકારનાં કરોયાણાં-લઈ વ્યાપારાર્થે દેશાંતર જવા માટે પ્રયાણ કર્યું. અનુક્રમે તેઓ નાગપુર આવી પહોંચ્યા. ત્યાં વ્યાપાર કરતાં તેઓને એક મહાન કીમતિ રત્ન મળી આવ્યું. એક ભક્ષ્ય માટે જેમ બે કુતરાઓ આપસમાં લડે છે તેમ એક રત્નમાં લુબ્ધ થયેલા બંને

((મખા))

ભાષ્યો આપસમાં લડવા લાગ્યા. લડતાં લડતાં તેઓ શાખા નામની નદી પાસે આવ્યા. ક્રોધથી ધમધમતા દુર્ઘાંત પાંડવોની માફક લડતાં તેઓ તે નદીના એક ઊંડા દ્રહમાં પડ્યા અને ત્યાં જ જળને શરણુ થયા-(મરણુ પામ્યા).

હા ! હા ! મોહનું પ્રબળપણું ! અજ્ઞાનતાનું કેટલું બધું જોર ! મમત્વભાવનું કેવું પરિણામ ! આવાં કારણોને લઇને જ જ્ઞાની પુરુષોએ પરિગ્રહને દુઃખનું મૂળ કહ્યો છે અને ત્યાગમાર્ગને ઉપદેશ કર્યો છે.

તે બંને ભાષ્યો મરણુ પામી આ ક્ષેત્ર અને પારેવાપણે ઉત્પન્ન થયા છે. પૂર્વ ભવના વૈરથી અહીં પણ તેઓ આપસમાં યુદ્ધ કરે છે. નહિં ઉપશાંત કરેલા વૈરનો વારસો અન્ય જન્મોમાં પણ મળે છે.

“ આ દેવ કોણુ હતો ? ” આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે. પૂર્વ વિદેહની રમણીય વિજયમાં આવેલી સીતા નદીના કિનારા પર સુભગા નામની નગરી છે. ત્યાં વિનોતસાગર નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. મારા આ ભવથી પાંચમા ભવ ઉપર, તેમને અપરાંણત નામનો વાસુદેવ પુત્ર હતો, અને હું અનંતવીર્ય નામનો બળભદ્ર પુત્ર હતો. એ બંને ભવમાં અમે દમિતારી નામના પ્રતિવાસુદેવને માર્યો હતો. તે પ્રતિવાસુદેવ મરણુ પામી અનેક ભવ ભમી અષ્ટાપદ પહોંડની પાસે આવેલી નીચડી નદીના નજીકના ગામમાં, સોમપ્રભ કુલપતિના શાશીપ્રભ નામના પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો હતો. તે ભવમાં પરિવ્રાજકના વેશમાં ધણી વખત સુધી બાળ તપ કરી, ત્યાંથી મરણુ પામી તે હમણાં ઈશ્વાન દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો છે. જ્યારે ઈશ્વાન ઇંદ્રે મારી પ્રશંસા કરી ત્યારે પૂર્વજન્મના વૈર-ભાવથી તેને નહિ સહ્યતાં, ઝિઝટો દ્વેષ ધારણુ કરી, મારી પરીક્ષા કરવા માટે તે દેવ હમણાં અહીં આવ્યો હતો.

(૧૫૨)

પૂર્વ જન્મમાં અમે તેને માર્યો હતો, તે બાકી રહેલું પાપ, પરીક્ષાના નિમિત્તથી આ મારું શરીર કપાવવામાં કારણભૂત થયું છે. ખરી વત છે કે કરેલ કર્મ ભોગવ્યા સિવાય કોઇને છૂટકો થતો નથી. આ પ્રમાણે પૂર્વજન્મને સ્મરણ રાજનાં વચનો સાંભળી બંને પક્ષીઓ સહસા મૂંઝાઈ ખાઈ જમીન પર પડી ગયાં. લોકોએ શીતળ પાણી આદિ છાંટી તેમને સ્વસ્થ કર્યાં. ઊઠાપોઠ કરતાં બંને પક્ષીઓને પૂર્વજન્મનું-જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. પોતાની ભાષામાં તે પક્ષીઓએ રાજને જણાવ્યું, મહારાજ ! એ અવસરે અમે રત્ન હારી ગયા. એટલું જ નહિ પણ હા ! હા ! લોભથી યુદ્ધ કરતાં મનુષ્યજન્મ પણ હારી ગયા. આ જન્મમાં નરકદુઃખ પામવાની નજીકમાં અમે ગયા હતા પણ હે કૃપાસાગર ! તે દુઃખથી તમે અમારો બચાવ કર્યો છે. હવે તમે જ અમને રસ્તો બતાવો કે અમારું બાકી રહેલું આયુષ્ય અમારે કેવી રીતે પૂર્ણ કરવું ? તેઓનું આયુષ્ય ધણું જ યોડું બાકી રહેલું જણી, રાજએ તેમને ક્ષમાનો ઉત્તમ બોધ આપી અણુસણુ કરાવ્યું. તે પક્ષીઓએ પણ ભાવથી અણુસણુ અંગીકાર કર્યું અને પરમાત્માનું સ્મરણ કરતાં શુભ ભાવમાં આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, બંને પક્ષીઓ ભુવનવસી દેવચેતીમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા.

રાજ ભેદરથ પણ પેપહ પારી, તે વિદ્યાધર અને પક્ષીઓના ચરિત્રનું વારંવાર સ્મરણ કરતાં વિશેષ વૈરાગ્ય ભાવને પામ્યો.

એક દિવસે પૃથ્વીતળ પર વિચરતા ધનરથ તીર્થંકર ઉદ્યાનમાં આવી સમોવસર્યાં. ભેદરથ રાજ પરિવાર સહિત વંદન કરવાને ત્યાં ગયો. પ્રભુમુખથી ભવવાસથી વિરક્ત કરનારી ધર્મદેશના સાંભળી સંસારથી વિરક્ત થયો. પુત્રને રાજ્ય સોંપી તીર્થંકર પાસે સંયમનું સાત્રાજ્ય ગ્રહણ કર્યું.

સંયમ યોગમાં નિરંતર ઉદ્યમવાન થઇ દુષ્કર તપશ્ચર્યા કરવા

(૧૫૩)

લાગ્યો. અનુક્રમે અરિહંતાદિ વીશ સ્થાનકનું સમ્યક્ આરાધન કરી તીર્થંકરનામકર્મ બાંધ્યું. બીજા પણ્ય શ્રુતવિધિ અનુસાર સિંહનિ-ક્રીડિતાદિ અનેક તપ કર્યાં. છેવટની અવસ્થામાં બર્મરતિલક પર્વત ઉપર આશ્લ થઇ, પર્વતની માફક દૃઢ ચિત્ત કરી, અણુસણુ કરવા-પૂર્વક, ધર્મધ્યાનની પરાકાષ્ટામાં આ દેહને ત્યાગ કરી સર્વાર્થસિદ્ધિ વિમાનમાં કલ્પાતીત દેવપણે ઉત્પન્ન થયાં.

દેવ આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, આ ભારતવર્ષના હરિતનાપુર શહેર-માં વિશ્વસેન રાજાની અચિરાદેવી રાણીની કુક્ષીમાં શાંતિનાથ તીર્થંકરપણે ઉત્પન્ન થયાં. ગૃહાવાસમાં પાંચમા ચક્રવર્તી રાજાના પદનું પાલન કરી, અવસરે શ્રમણ માર્ગ અંગીકાર કર્યો. કર્મ ક્ષય કરી કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન કર્યું. સોળમા શાંતિનાથ તીર્થંકરના મહાન પદને પામી, અનેક જીવોને દેશાનામૃતથી શાંત કરી નિર્વાણ પદ પામ્યા.

આ પ્રમાણે અભયદાનનું માહાત્મ્ય વિસ્તારપૂર્વક તમોને સંભ-ળાવ્યું. તમારે પણ તમારી શક્તિ અનુસાર જીવોને અભયદાન આપવા માટે પ્રયત્ન કરવો.

વખત થઈ જવાથી મુનિશ્રીએ પોતાનો ઉપદેશ સમાપ્ત કર્યો. એટલે ગુરુશ્રીને વંદન કરી, સાર્થવાહ, મુદ્દર્શના, શીળવતી વિગેરે પોતાના નિવાસસ્થાન તરફ આવ્યાં, અને જ્ઞાન, ધ્યાન, દેવપૂજન, ઉપદેશનું મનન અને સદ્વિચારાદિમાં દિવસ વ્યતીત કર્યો.

ત્રીજે દિવસે પાછા સર્વે ઉપદેશ શ્રવણ કરવાને ગુરુશ્રી પાસે હાજર થયા, ગુરુશ્રીએ પણ પોતાનો સદુપદેશ આગળ ચલાવ્યો.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

ધર્મ ઉપગ્રહ દાન

ન તવો સુદું ગિદ્દીળં, વિસયપસત્તાળ હોઈ નહુ સીલં ।
સારંભાળ ન ભાવા, સાહારો દાળમેવ તઓ ॥ ૧ ॥

ગૃહસ્થાશ્રમીઓથી જોઈએ તેવો તપ બની શકતો નથી. વિષય-
માં આસક્ત થયેલાઓને શીયળ હોતું જ નથી. ત્યારે આરંભની
પ્રવૃત્તિવાળામાં ભાવ (ક્યાંથી હોય ?) ન હોય, માટે ગૃહસ્થોને દાન
ધર્મનો જ મુખ્ય આધાર છે. અર્થાત્ ગૃહસ્થીઓ દાનધર્મથી જ
આગળ વધે છે.

ચારિત્ર ધર્મના રક્ષણ માટે યા પોષણ માટે, અન્ન, પાણી,
સુકામ, વસ્ત્ર અને ઔષધાદિનું ત્યાગી મહાત્માઓને દાન આપવું
તે ધર્મ ઉપગ્રહ દાન કહેવાય છે.

દાયક શુદ્ધ ૧, ગ્રાહક શુદ્ધ ૨, કાળ શુદ્ધ ૩ અને ભાવ
શુદ્ધ ૪ એમ આ દાન ચાર પ્રકારનું છે.

દાયક શુદ્ધ-દાન આપવામાં આટલા ગુણોની જરૂર છે. જાણ
આડંબર વિનાનો, પૈસાપાત્ર, ઉદાર સ્વભાવ, મચ્છર રહિત, ધીરતા-
વાળો, દાનની લાગણીવાળો, પરિવાર, શાંતસ્વભાવ, ગ્રાહ્ય વાક્ય, દાન
આપ્યા પહેલાં કે પછી સાધુ નિમિત્તે દોષ નહિ લગાડનાર, મદરહિત
ઈત્યાદિ ગુણવાન ગૃહસ્થો દાતા, ચારિત્રના પોષણ નિમિત્તે અન્ન,
પાણી, સુકામ, વસ્ત્ર, પાત્ર, ઔષધાદિ કદપે તેવાં નિર્ઐશ્ય મહાત્માને
આપે તે દાન દાયક શુદ્ધ કહેવાય છે.

ગ્રાહક શુદ્ધ-પાંચ મહાવ્રત-અહિંસા, સત્ય, અયૌર્ધ, બ્રહ્મચર્ય

(૧૫૫)

અને નિષ્પરિગ્રહ દત્તાદિ મૂળ ગુણ, ક્રિયાકાંડાદિ ઉત્તર ગુણ, પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિથી ગુપ્ત ક્ષમાવાન, ઇંદ્રિયોનો વિજય કરનાર, સદા શાંત સ્વભાવી, ગુરુકુળવાસ સેવનાર અને નિરીહ ચિત્તાવાળા મહાત્મા મુનિઓ, સંયમના નિર્વાહ યા પોષણ નિમિત્તે દાન ગ્રહણ કરે તે દાન ગ્રાહક શુદ્ધ કહેવાય છે.

કાળ શુદ્ધ-કાળે-અવસરે કરેલું 'કૃપિકર્મ' (ખેતી) જેમ ફળદાયક થાય છે તેમ મહાત્માઓને ઉપકાર કરનારું દાન જરૂરીયાતવાળા પ્રસંગે અવસરે આપવાથી ઉપકારક થાય છે, તે દાન કાળ શુદ્ધ કહેવાય છે.

ભાવ શુદ્ધ-પૂર્વેકત ગુણયુક્ત દાતા, કોઈ પણ જાતની વ્યવહારિક કે પૌદ્ગલિક સુખની આશા સિવાય, પરમાર્થ બુદ્ધિથી દાન આપે, દાન આપતાં હર્ષથી રોમાંચિત થાય, દાન આપ્યા પછી પોતાને કૃતાર્થ માને તે દાન ભાવ વિશુદ્ધ કહેવાય છે.

સુપાત્ર દાનના પ્રભાવથી તીર્થંકર, ચક્રવર્તી, યજ્ઞદેવ, વાસુદેવ કે મંડળિકાદિ મહાન પદનો ભોક્તા મનુષ્ય થાય છે.

ધૃત દાનના પ્રભાવથી જગન્નાથ ઋષભદેવ પ્રભુ તીર્થંકર પદ પામ્યા, ઉત્તમ મુનિઓને દાન લાવી આપી ભક્તિ કરનાર, ભરત ક્ષેત્રનો અધિપતિ ભરત રાજા ચક્રવર્તી પદ પામ્યો. જે મહાત્માઓનાં દર્શન કરવાથી જ દિવસનું કરેલ પાપ નાશ થાય છે તે મહાત્માઓને દાન આપવાથી ઉત્તમ ફળની પ્રાપ્ત કેમ ન થાય ? તે ક્ષેત્રો મહાન પવિત્ર ગણાય છે કે જ્યાં સમભાવવાળા પવિત્ર મહાત્માઓ વિચરી રહ્યા છે, ત્યાંથી મહાત્માઓ સિવાય ગૃહસ્થધર્મ કોઈ પણ રીતે ઉચ્ચ સ્થિતિમાં આવી શકતો નથી માટે જ ઉક્ત મહાત્માઓને સર્વ પ્રયત્ને નિરંતર દાન આપવું.

ગૃહસ્થોએ સાથે દેશ-કાળનો પણ વિચાર કરવો તે વધારે ઉપયોગી છે, જેમકે દુર્ભિક્ષ, દેશભંગ, લાંબો પંથ, અટવી કે બીમારી આદિના સંકટમાં આવી પડેલા મહાત્માઓને અવસર ઉચિત દોષ-

(૧૫૬)

નાળા પશુ આહાર આદિ આપે તો તે પ્રસંગને લઇને સદોષ આહાર આપવાથી પશુ ધણી લાભ અને અલ્પ હાનિ થાય છે. મહાન પુરુષની આજ્ઞા છે કે-શરીરનો નિર્વાહ થતો હોય અને જ્ઞાન, ધ્યાનાદિકની હાનિ ન થતી હોય તો મુનિઓએ સદોષ આહારાદિ ન લેવાં પશુ નિર્વાહના અભાવે અને રોગાદિ પ્રમળ કારણે આહારાદિ લેવાં. તે પરિણામની વિશુદ્ધિને લઇને હિતકારી ફાયદાકાર થાય છે, કેમકે આહારાદિ સામાન્ય કારણને લઇ શરીરનો નાશ કરવામાં આવે અથવા લાંબા કાળ પર્વત રોગી અવસ્થા અનુભવવામાં આવે, તે વખતે જ્ઞાન, ધ્યાનની જે હાનિ થાય છે તે અપેક્ષાનો વિચાર કરવામાં આવે તો સદોષ આહાર, પાણી, ઔષધાદિકનો દોષ તેઓની પાસે થોડો છે. શરીર નિરોગી થતાં, જ્ઞાન, ધ્યાનનો વિશેષ વધારો થાય છે. અનેક જીવોને ઉપકાર થાય છે. પ્રત્યક્ષિતાદિથી સદોષ આહારાદિની વિશુદ્ધિ થાય છે અને કર્મની નિર્જરા પશુ મેળવી શકાય છે.

ગૃહસ્થોએ અનુકંપાદાન પશુ આપવું જોઇએ. મહાન પુરુષોએ આ માર્ગની શરૂઆત પશુ વાર્ષિક દાનના પ્રસંગે કરી છે.

ક્ષુધા, તૃષાથી પીડાયેલા, દીન, દુઃખીયા, અપંગ, લાચાર અને વૃદ્ધ-અશક્ત જીવોને જે દાન આપવું તે અનુકંપાદાન કહેવાય છે. તેમજ ગમે તે દર્શનના મિત્રો, ત્યાગીઓ, પોતાને દ્વારે યાચના કરવા આવે તો તેને પશુ યથાશક્તિ દાન આપવું તે પશુ અનુકંપા દાન કહેવાય છે.

શાસનની પ્રશંસા માટે યા લઘુતા ન થાય તે માટે, યા લઘુતા દૂર કરવા માટે જે દાન આપવું તે ઉચિત દાન કહેવાય છે.

ધર્મયુદ્ધિથી ઉત્તમ પાત્રોને દાન આપતાં કર્મની નિર્જરા થાય છે. તે જ દાન કરુણાયુદ્ધિથી આપતા ધનાદિ ઋદ્ધિને માટે થાય છે. પ્રવચનની પ્રભાવનાને અર્થે અપાયેલું ઉચિત દાન પુન્યને અર્થે થાય છે. વધારે શું કહેવું? જાતિ, કુળ, શીળ, શ્રુત, યજ્ઞ, રૂપ, ગુણ અને

(૧૫૭)

કુલાદિ રહિત મનુષ્ય હોય; તથાપિ સુપાત્ર દાન આપનાર હોય તો તે દેવોને પણ સ્તવનીય થાય છે, પ્રશંસાપાત્ર થાય છે અને શત્રુઓ પણ મિત્ર થાય છે.

દાનવીર મનુષ્યના શત્રુ, મિત્ર, બાંધવ, પુત્ર, કુલત્ર અને સ્વ જન વર્મ સર્વ સ્નેહી થાય છે.

જિનભુવન, જિનખિંચ, પુસ્તક, સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા-૩૫ સાત ક્ષેત્રો કહેવાય છે. તે સાત ક્ષેત્રમાં પોતાની ઉત્તમ કમામ્ની મિલકતનો સદુપયોગ કરવો. જ્ઞાન અને જિનભુવન યા પ્રતિમાજી અન્ય જીવોને ઉપગારી છે. તે જીવી રીતે અન્ય જીવોને ઉપકારક થાય તેવી રીતે તેમાં દ્રવ્ય ખરચવું. સાધુ સાધ્વી, શ્રાવક શ્રાવિકા તેઓમાં સાધુ સાધ્વી સ્વ-પર ઉપકારી છે. તેઓ વિના હરકતે નિર્દોષ ચારિત્ર પાળી શકે અને જ્ઞાનધ્યાનમાં આગળ વધી શકે તેવી રીતે તેમને યોગ્ય મદદ આપવી. શ્રાવક શ્રાવિકાઓ ધર્મમાં સ્થિર થાય, સીદ્ધાન્ત નહિ, તેમ તેમને યોગ્યતા અને હાજત પ્રમાણે મદદ આપવી. શ્રાવક શ્રાવિકાનો અર્થ-સ્વધર્મ પાળનાર સ્ત્રી, પુરુષો એવો થાય છે. તેમાં નાત જાતનો તફાવત ગણવામાં આવતો નથી. ગમે તે જાતના મનુષ્યો જિનધર્મ પાળી શકે છે. તે સ્વધર્મ પાળનારને યથાચોગ્ય મદદ આપી ધર્મમાં સ્થિર કરવા-આ સાત ક્ષેત્રોમાં દ્રવ્યનો સદુપયોગ કરવાથી દેવાદિ-વૈભવ પામવા સાથે અનુક્રમે તેઓ આત્મિક સુખ પણ પામે છે.

પોતાની શક્તિ છતાં પણ જોયો યોગ્ય પાત્રમાં દાન આપતા નથી તેઓ પરોપકાર કે ગુણાતુરાગમાં પાછળ પડેલ હોવાથી ધનવંત પુરુષોની તહેનાતમાં મીઠાં વચનો૩૫ ખિરદાવળી બોલનારા, તેમજ પારકી નોકરી કરી દુઃખે પોતાનો નિર્વાહ કરનારા થાય છે. નિસ ઓચ્છવ-વાળા સ્થાનકે પણ તેઓ નિરાશા અને સંખ્યાબંધ પરાભવો પામી પગલે પગલે નિંદાય છે. તંબોળ, આભરણુ અને વસ્ત્રાદિવાળી ઉત્તમ વિકાસ સંપત્તિ તો દૂર રહે! પણ પોતાનું પેટ ભરવાની ચિંતા સુધ્ધાં

(૧૫૮)

તેઓને છોડતી નથી-મટની નથી માટે ગૃહસ્થોએ સંપત્તિ અનુસાર યોગમાં થોડું પણ દાન આપવું.

તત્ત્વજ્ઞાનની સંપત્તિવાળા મહાત્માઓને ભક્તિપૂર્વક જેઓ ઉચિત દાન આપે છે તેઓ વીરભદ્રની માફક નાના પ્રકારની સંપદા પામે છે.

વીરભદ્ર

કુરુદેશમાં તિલક સમાન પદ્મખંડ નામનું નગર નાના પ્રકારની વિભૂતિથી શોભી રહ્યું હતું. પશ્ચિમ દિશામાં આમ્રની ઘટાવાળું સહ-સ્રાત્ર નામનું વન પ્રાણીઓના તાપને દૂર કરી શીતળતા પ્રસારતું હતું. એક દિવસ આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિષ્ટ ત્રિવિધ તાપથી સંતપ્ત જીવોને દેશના જળથી શાંત કરવા અરનાથ નામના તીર્થંકર મનુષ્યોના સદ્ગાગ્યે તે વનમાં આવીને સમવસર્યા. જન્મ, મરણના તાપથી ખેદ પામેલા જીવોને શાંત કરવા માટે તે કરુણાસમુદ્ર પ્રભુએ એક પહોર પર્યંત ધર્મદેશનાની વૃદ્ધિ કરી. તીર્થંકરની દેશના પછી ગુરુ-દેવનું અનુકરણ કરતા હોય તેમ સિદ્ધાંત અમૃતના કુંભસમાન કુંભનામના ગણધરે દેશના આપવી શરૂ કરી.

એ અવસરે તે શહેરનો નિવાસી સાગરદત્ત શ્રોષ્ઠી એક વામણા માણસની સાથે સમવસરણમાં આવ્યો. પ્રભુ આદિને વંદન કરી ધર્મ-દેશના સાંભળવા બેઠો.

દેશના પૂર્ણ થયા બાદ ગુરુશ્રીને વંદન કરી તે શ્રોષ્ઠીએ જણાવ્યું: કૃપાળુ દેવ ! માનસિક દુઃખથી હું બહુ દુઃખી છું. આપ મારો સંશય દૂર કરી મને શાંત કરો. આપ જ્ઞાતી છો; તથાપિ મારા સંશયનું મૂળ વૃત્તાંત હું આપની પાસે પ્રથમથી નિવેદન કરું છું.

પ્રભુ ! જિનમતી નામની પત્નીથી ઉત્પન્ન થયેલી પ્રિયદર્શના નામની મારે પુત્રી છે. સર્વ કળામાં કુશળ, મહાશ્વવાન તે પુત્રી અનુક્રમે યુવાવસ્થા પામી પુત્રીને લાયક પતિની અપ્રાપ્તિથી મને ઘણો ખેદ થયો. મને દુઃખી દેખી મારી પત્નીએ ખેદનું કારણ પૂછ્યું. મેં

(૧૫૯)

યથારિથત જણાવ્યાથી તેણીએ કહ્યું. 'પાછળથી આપણને પશ્ચાત્તાપ ન થાય તેવો લાયક પતિ પુત્રી માટે શોધજો.

પુત્રી માટે હું ચિંતામાં હતો તે અવસરે તામ્રલિપિ નગરીને નિવાસી ઋષભદત્ત સાર્થવાહ મારી દુકાન પર આવ્યો, એકતો સાધર્મી અને વળી સમૃદ્ધિમાન જણી તેની સાથે મારે પ્રીતિ અંધાણી. એક દિવસ મારી પુત્રી પ્રિયદર્શનાને દેખી તે સાર્થવાહે જણાવ્યું. મિત્ર ! નિરૂપમ રૂપાદિ ગુણવાન, ગંધર્વ, કાવ્ય અને ગુટિકાદિ પ્રયોગમાં પ્રતિષ્ઠા પામેલો વીરભદ્ર નામનો મારે પુત્ર છે. તેને લાયક કન્યાની શોધમાં હું ફરતો હતો. તેવામાં તમારી કન્યા મારા દેખવામાં આવી. તમારી કન્યા સર્વ પ્રકારે મારા પુત્રને યોગ્ય છે. તે અનેનો સંબંધ થાય તો અનુકૂળ સંયોગ બની આવે. સાર્થવાહનું વચન મેં માન્ય કરવાથી તેને ધણો સંતોષ થયો. તે તામ્રલિપિ ગયો અને મોટા સમુદાય સાથે વિવાહ માટે વીરભદ્રને મારે ત્યાં મોકલ્યો. વીરભદ્રના ગુણાદિથી અમને સંતોષ થયો. શુભ મુહૂર્તે મહોત્સવપૂર્વક પ્રિયદર્શના સાથે તેનું પાણિગ્રહણ થયું. કેટલાક દિવસ અહીં રહી, પ્રિયદર્શનાને સાથે લઈ તે પોતાને શહેર પાછો ગયો. માની પુરૂષો સસરાને ઘેર વધારે વખત રહેતા નથી.

થોડા દિવસ પછી મને સમાચાર મળ્યા કે-મારી નિર્દોષ પુત્રીને વિના અપરાધે મૂકીને તે જમાઈ કોઈ ઠેકાણે ચાલ્યો ગયો છે. તે સાંભળી મને દુઃખ થયું. જમાઈની શોધમાં મેં ધણો પ્રયત્ન કર્યો પણ મારો સર્વ પ્રયાસ નિરર્થક ગયો. હું નિરાશ થયો. પુત્રીના દુઃખે દુઃખી થઈ ઝુરતાં મને ધણો વખત થયો, તેમાં આજે આ વામણા તરફથી જમાઈના સંબંધમાં કેટલાક સમાચાર મને મળ્યા છે, તો હે કૃપાસિંધુ ! મારો જમાઈ ક્યાં ગયો અને હાલ ક્યાં છે ? તે સંબંધમાં ખુલાસો આપી મારું દુઃખ દૂર કરશો.

કુંભ ગણધરે જણાવ્યું. શ્રેષ્ઠી ! વીરભદ્રના મનમાં એવો વિચાર આવ્યો કે-અહોંતર કળામાં હું પ્રવીણ થયો. અનેક મંત્રો મને સિદ્ધ

(૧૬૦)

થયા છે. અનેક વિજ્ઞાન, ગુટિકાદિ પ્રયોગ અને વિસ્મયકારક ચૂલ્યાદિ યોગો હું જાણું છું. પિતાની લજ્જાથી તેમાંનું કાંઈ પણ હું અહીં પ્રગટ કરી શકતો નથી, માટે મારે દેશાંતરમાં જવું અને ત્યાં મારા ભાગ્ય અને વિજ્ઞાનની ખ્યાતિ કરવી. ઇત્યાદિ વિચાર કરી ગુટિકાના પ્રયોગથી સ્થામવણુંવાળું પોતાનું રૂપ ધારણ કરી રવેચ્છાએ પૃથ્વી પર ફરવા લાગ્યો.

પતિવિયોગથી ખેદ પામેલી તમારી પુત્રી સસરાને પૂછી તમારે ત્યાં આવી રહી. પતિ વિના કુળવાન સ્ત્રીઓને પિતાનું ધર સોંપાડપ છે.

વીરભદ્ર ચાલતાં ચાલતાં સિંહલદ્વીપના રત્નપુર શહેરમાં આવી પહોંચ્યો. શહેરમાં ફરતાં શંખ શ્રોષ્ઠીની દુકાન પર આવ્યો, તેની ભવ્ય આકૃતિ દેખી તે શ્રોષ્ઠીએ આદરથી બોલાવીને પૂછ્યું: વત્સ ! તું ક્યાંથી આવ્યો છે? વીરભદ્રે ઉત્તર આપ્યો. પિતાજી ! હું તામલિમ્પિ- નો રહીશ સાર્થવાહનો પુત્ર છું. પિતાથી રિસાઇને અહીં આવ્યો છું. શ્રોષ્ઠીએ કહ્યું. પિતાથી રિસાઇને આવ્યો તે ઠીક નથી કયું, પણ હવે તું મારે ત્યાં રહે. મારે પુત્ર નથી તો અપુત્રીયાને પુત્ર સમાન આ વૈભવનો ઉપયોગ કર. આ પ્રમાણે કહી શ્રેષ્ઠી તેને રનેહપૂર્વક પોતાને ઘેર લઇ ગયો. પૂર્વ સુકૃતના ઉદયથી પોતાના ધરની માફક વીરભદ્ર ત્યાં રહ્યો.

તે નગરના રત્નાકર રાજાને ગુણવાન અનંગસુંદરી નામની પુત્રી હતી. પણ કર્મસંયોગે પુરુષદ્રેષિણી હતી. તે રાજકન્યા પાસે શંખ શ્રોષ્ઠીની પુત્રી વિનયવતી, સખીપણુના સંબંધથી નિરંતર જતી હતી.

વીરભદ્રે વિનયવતીને જણાવ્યું, અહેના તુ નિરંતર ક્યાં જાય છે?

વિનયવતી—રાજપુત્રી અનંગવતી મારી સખી છે. તે પુરુષ- દ્રેષિણી છે. હું તેની પાસે જાઉં છું.

(૧૬૧)

વીરભદ્ર—તેણી દિવસો કેવી રીતે પસાર કરે છે ?

વિનયવતી—વીણાદિ વગાડ્યા પ્રમુખથી.

વીરભદ્ર—હું તારી સાથે તેણીની પાસે આવું ?

વિનયવતી—તેણી તો પુરુષનું મુખ પણ જોતી નથી.

વીરભદ્ર—હું સ્ત્રીનું રૂપ ધારણ કરી તારી સાથે આવું તો ?

વિનયવતી—તેમ થાય તો પછી કાંઈ અડચણ નથી.

ગુટિકાના પ્રયોગથી સ્ત્રીરૂપ ધારણ કરી વીરભદ્ર સાથે ગયો.

રાજપુત્રી—સખી ! તારી સાથે આવેલી આ યુવતી કોણ છે ?

વિનયવતી—તેણી મારી બહેન છે.

એ અવસરે રાજકુંવરી પાટીયાં ઉપર, પતિવિરહથી પીડા પામેલી રાજહંસી આજેખતી હતી. તે દેખી યુવતી રૂપધારી વીરભદ્રે જણાવ્યું—રાજપુત્રી ! તમે વિરહથી વિધુરિત હંસી આજેખવા માંડી છે પણ તેની દૃષ્ટિ આદિ વિરહાદ્રિત આજેખાયાં નથી.

રાજપુત્રી—જો એમ છે તો તમે તેવાં વિરહાદ્રિત આજેખી બતાવો.

આ પ્રમાણે કહી પાટિયું તેના હાથમાં મૂક્યું. વીરભદ્રે પણ વિરહનો પ્રગટ ભાસ થાય તેવું હંસીનું રૂપ આજેખી આપ્યું. તે દેખી રાજપુત્રી ખેલી બેઠી. અહા ! આંતરુભાવ પ્રકાશક ચિત્ર આજેખવાનું કુશલપણું તમારામાં અપૂર્વ છે. જુઓ તો ખરાં, આ હંસની દૃષ્ટિ અશ્રુજળથી પૂર્ણ દેખાય છે. તેની ચાંચ અને ગ્રીવા શિથિલ થઈ ગઈ છે. વદન ગ્તાનિ પામ્યું છે. ઉપાડવાને અસમર્થ હોય તેવી તેની પાંખો શિથિલ થઈ જણાય છે. એનું ખેસવાનું સ્થાન કેવું શૂન્ય લાગે છે ? વધારે શું જણાવું ? કોઈના બતાવ્યા સિવાય પણ સ્વાભાવિક રીતે આ હંસી વિરહાકુળ જણાય છે.

રાજપુત્રી—આવી કળાથી ભરપૂર તારી બહેનને આટલા દિવસ મારી પાસે કેમ ન લાવી ?

(૧૬૨)

વીરભદ્ર—મારા ગુરુવર્ગના ભયથી તેણી મને અહીં લાવતી નહોતી.

રાજપુત્રી—તમારું નામ શું છે ?

વીરભદ્ર—મારું નામ વીરમતી.

આ પ્રમાણે વાર્તાવિનોદ કરી અવસર થતાં અને પાછાં ઘેર આવ્યાં. સ્ત્રીવેશમાં નિરંતર રાજકુમારી પાસે જતાં, થોડા દિવસમાં વીરભદ્રે વીણાદિ કલાથી તેને પોતા ઉપર અનુરાગિણી કરી દીધી.

એક દિવસ કોઈએ કહ્યું—વીરભદ્ર ! તું આખો દિવસ ક્યાં રહે છે ? તારા સંબંધમાં લોકો મને પ્રશ્ન કરે છે. હું તેનો ઉત્તર આપી શકતો નથી માટે તું દુકાન પર હવેથી બેસ.

વીરભદ્રે યથાતથ્ય પોતાનો વૃત્તાંત જણાવતાં કહ્યું. પિતાજી ! તમે કાંઈ ભય ન રાખશો. કદાચ રાજા, મારે માટે રાજપુત્રીનું પાણિગ્રહણ કરવાનો આગ્રહ કરે તો ના ન કહેશો.

એક દિવસે નૃરાજસભામાં કોઈએ વીરભદ્ર સંબંધી વાર્તા જણાવી કે—મહારાજા ! રાખજીને ઘેર તામલિમિત્રી એક મહાન રૂપવાન તથા ગુણવાન યુવાન પુરુષ આવ્યો છે. અને તે સર્વ કળામાં હુશિયાર છે.

તે સાંભળી રાજાએ વિચાર્યું કે—મારી પુત્રીને લાયક તે હશે કે કેમ ? સરખાને સરખો યોગ મેળવી આપવો તે જ વિધિનું નિપુણપણું છે.

એક દિવસે યુવતીના રૂપમાં રહેલા વીરભદ્રે, રાજકુમારીને એકાંતમાં જણાવ્યું કે—રાજપુત્રી ! રૂપ અને ગુણથી તથા વયથી ભરયુવાવસ્થામાં આવી છતાં તું શા માટે એકાંત અવસ્થામાં કુંવારાપણામાં જિંદગી ગુજારે છે ?

કુંવારાએ જણાવ્યું—તેવો રૂપવાન તથા ગુણવાન મારે લાયક કોઈ પણ પુરુષ જણાતો નથી. એ અવસરે વીરભદ્રે પોતાનું ખરું સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું. તે દેખી મોહથી વિહ્વળ થઈ રાજકુમારીએ

(૧૬૩)

જણાવ્યું. તમે મારું પાણિયહણ કરો. હું મારા મનથી તમને વરી ચૂકી છું.

વીરભદ્રે કહ્યું-તેમ કરવાથી લોકમાં અપવાદ થાય, માટે તમારા પિતાના આગ્રહથી તેમ કરવામાં મને અડચણ નથી.

રાજકુમારોએ પોતાનો અભિપ્રાય પોતાની માતાદ્વારા રાજને જણાવ્યો. રાજને પણ લાયક પતિ મળવાથી સંતોષ થયો. શંખ-ત્રોટીને બેલાવી, મેઢા ઓચ્છવપૂર્વક રાજકુમારોનું વીરભદ્ર સાથે પાણિયહણ કરાવ્યું, રહેવા માટે પોતાનો મહેલ આપ્યો.

પૂર્વજ-મના સ્મૃતથી નાના પ્રકારના વિલાસ કરતો વીરભદ્ર ત્યાં રહ્યો. તેનાં સોગતથી રાજપુત્રી પણ ઉત્તમ શ્રાવિકા થઈ. સરસંગ સર્વત્ર સુખરૂપ થાય છે. એક પદ ઉપર વીરભદ્રે વીતરાગ દેવની મૂર્તિ આજેખી આપી, તેની પૂજા-અર્ચા કરવાની વિધિ સમજાવી. તેમજ જૈન મુનિઓ અને સાધ્વીઓની મૂર્તિઓ ચિત્રી બતાવી તેને નમન વંદનાદિ કરવાની વિધિ પણ સમજાવી.

રાજપુત્રીની પોતાતરફ કેટલી પ્રીતિ છે તેની પરીક્ષા માટે વીરભદ્રે કહ્યું. પ્રિયા ! હું મારા દેશ જઈ માતા, પિતાને મળીને થોડા દિવસમાં પાછો અહીં આવીશ, માટે તું શાંત મન કરી અહીં રહેજે.

રાજકુમારીએ જણાવ્યું, પ્રિય ! તમારા જેવી કૃત્રિમ પ્રીતિ જે મારામાં હોત તો તો તેમ કરવાને રજા આપત.

વીરભદ્રે કહ્યું-પ્રિયા ! કોપ નહિં કર. હું તને સાથે લઈ જઈશ. રાજને પૂછી વીરભદ્ર તૈયાર થયો. રાજએ ઘણી ઋદ્ધિ સાથે કુંવરીને વળાવી. તે રિદ્ધિનાં વહાણો ભરી, રાજકુંવરીને સાથે લઈ સમુદ્ર રસ્તે પોતાના દેશ જવા માટે વીરભદ્ર રવાના થયો, પણ રસ્તામાં પવનના તોફાનથી તેનાં વહાણો ભાંગી ગયાં. આયુષ્યની અધિકતાથી અનંજ-સુંદરીના હાથમાં એક પાટિયું આવ્યું. તેને વળગીને કેટલાક દિવસે તે સમુદ્રનો કિનારો પામી. કિનારા ઉપર ફરતાં એક કુલપતિને આશ્રમ તેણીના દેખવામાં આવ્યો. ત્યાં કુલપતિની નિશાએ કેટલાક દિવસ

(૧૬૪)

રહી, શરીરે ઠીક થતાં કુલપતિએ પોતાના શિષ્યદ્વારા પદ્મનીખંડ-(આ) શહેરમાં પહોંચાડી. શહેરના પરિસરમાં આવતાં સુવ્રતા નામની સાધ્વીજી તેના દેખવામાં આવ્યા. વીરભદ્રે ચિત્રમાં જતાવેલ સાધ્વીજીનું સ્મરણ થતાં પોતાના ગુરુ જાણી તેણીએ વંદન કર્યું અને તેઓની સાથે તેમના પ્રતિશ્રયમાં (ઉપાશ્રયમાં) આવી. ત્યાં તમારા પુત્રી પ્રિયદર્શનાનો મેળાપ થયો. સાધ્વીના પૂછવાથી પોતાનો સર્વ વૃત્તાંત તેણીએ જાણાવી આપ્યો. ત્યાર પછી અનંગસુંદરી અને પ્રિયદર્શના બન્ને ક્રિયામાં તત્પર થઈ સુવ્રતા સાધ્વીની સેવામાં દિવસો પસાર કરવા લાગ્યા.

આ જાણુ વીરભદ્રને પણ વહાણુ ભાંગ્યા પછી એક પાટિયું હાથ આવ્યું. તેના ઉપર બેસી તરતાં, આકાશમાર્ગે ગમન કરતા રતિવલ્લભ નામના વિદાધરે તેને દીઠો. તેણે વીરભદ્રને સમુદ્રમાંથી ઉપાડી પોતાના વિમાનમાં બેસાર્થે અને વૈતાલ્ય પહોંચ ઉપર આવેલા ગગનવલ્લભ શહેરમાં પોતાના મંદિરે લઈ ગયો. તેના રૂપાદિ ગુણોથી ચમત્કાર પામી, પોતાની રત્નપ્રભા નામની કુંવરી સાથે હર્ષથી વિવાહ કરી આપી ત્યાં જ તેને રાખ્યો.

વીરભદ્રે પોતાના સસરા રતિવલ્લભને પૂછ્યું કે-મારી સ્ત્રી અનંગસુંદરી વહાણુ ભાંગ્યાથી સમુદ્રમાં પડી હતી તે હાલ ક્યાં છે ? વિદાધરે પ્રશ્નિવિધાને પૂછીને જાણાવ્યું કે, પદ્મિનીખંડ શહેરમાં તમારા સસરા કોઈને ધેર છે. તે સાંભળી તેને સંતોષ થયો. એક દિવસે આકાશમાર્ગે અનેક વિદાધરોને જતા દેખી પોતાની પત્ની રત્નપ્રભાને પૂછ્યું કે-આ વિદાધરો સર્વે ક્યાં જાય છે ? તેણીએ જાણાવ્યું-પ્રિય ! સિદ્ધાયતનની યાત્રાર્થે આ સર્વે જાય છે. તે સાંભળી વીરભદ્રની પણ ઇચ્છા ત્યાં જવા થઈ. પત્નીની ઇચ્છાનુસાર રત્નપ્રભાએ વિમાન તૈયાર કરાવ્યું. તેમાં બેસી દંપતિ વિદાધરોની સાથે સિદ્ધાયતને ગયાં. ત્યાં શાશ્વત પ્રતિમાએ ને ભાવથી વંદન કર્યું.

એ અવસરે તેનો સસરા રતિવલ્લભ પણ યાત્રાર્થે ત્યાં આવ્યો. પોતાની પુત્રી તથા જમાઇને પ્રભુદર્શન કરતા દેખી તેને ધણો સંતોષ

(૧૬૫)

અયો. હર્ષથી વીરભદ્રને પાઠસિદ્ધ અનેક વિદ્યાઓ આપી.

એક દિવસે ક્રીડા કરવાના બહાનાથી ફરતાં ફરતાં વીરભદ્ર, રત્ન-પ્રભા સાથે પદ્મનીખંડ શહેરમાં (અહીં) આવ્યો. સાધ્વીજના ઉપા-ક્રાય નજીક રત્નપ્રભાને મૂકીને ત્યાંથી તે ચાલ્યો ગયો.

વીરભદ્રને ન દેખવાથી રત્નપ્રભા રૂદ્ધન કરવા લાગી. તે સાંભળી કરુણાથી સુવ્રતા સાધ્વીજ બહાર આવ્યાં અને તેણીને ધીરજ આપી. તે પણ સુવ્રતા સાધ્વીજની વસ્તીમાં આવી રહી. ત્યાં પ્રિયદર્શના અને અનંગસુંદરીનો મેળાપ થયો. તેઓની આગળ પોતાનો પતિવિયોગનો વૃતાંત જણાવ્યો. છેવટે ધર્મકર્મમાં તત્પર થઈને તે પણ ત્યાં રહી.

પોતાની ત્રણે પત્નીઓ અહીં પરસ્પર પ્રેમ ધારણ કરતી રહી છે તેમ જાણી સંતોષ પામી, કુતુહલથી વામનરૂપ ધારણ કરી વીર-ભદ્ર યથાઈચ્છાએ શહેરમાં ફરવા લાગ્યો. પોતાના અભિનવ વિજ્ઞાનથી લોકોને રંજન કરતાં ઉત્તમ મનુષ્યો તરફથી પણ સન્માન પામ્યો. અનેક કળામાં પ્રવીણતા સાંભળી, આ શહેરના ઇશાનચંદ્ર રાજાએ વીરભદ્રને, ગૌરવપૂર્વક બોલાવી પોતાની પાસે રાખ્યો.

એક દિવસ ઇશાનચંદ્ર રાજાને સમાચાર મળ્યા કે-આપણા શહેરમાં સંયતિને ઉપાક્રમે અપ્સરાની માફક રૂપવાન ત્રણ તરુણીઓ આવી રહી છે. તેઓ કોઈપણ પુરૂષનો સંસર્ગ કરતી નથી. કોઈ પુરૂષ સાથે બોલતી નથી અને દષ્ટિથી પણ અન્ય પુરૂષને જોતી નથી. કેવળ ઉદાસીનપરાયણ ધર્મધ્યાનમાં તત્પર રહે છે.

ઇશાનચંદ્ર રાજાએ વામણાને કહ્યું:—ભદ્ર ! તું એવો કાંઈ ઉપાય કર કે તે સ્ત્રીઓ સર્વ સાથે બોલવાનું કરી આનંદમાં રહે.

વીરભદ્રે કહ્યું-સ્વામિન્ ! હું તે સ્ત્રીઓને બોલાવીશ. આ પ્રમાણે કહી તે વામન, શ્રમણીના પ્રતિક્રાય બહાર બિહો રહ્યો. બીજા પુરૂષ સાથે તેણે સંકેત કર્યો કે તમે કાંઈ વાર્તા કહેવા માટે પ્રેરણા કરજો. ત્યાર પછી તે શ્રમણીના ઉપાક્રમની અંદર આવ્યો. શ્રમણીને વંદના કરી સુખશાંતિ પૂછી વીરભદ્ર બહારના મંડપ નજીક જઈ બેઠો. પૂર્વના

(૧૬૬)

સંકેત પ્રમાણે તેના મિત્રોએ નવીન વાર્તા કહેવા માટે આગ્રહ કર્યો.

આ વામણો નવીન કથા શું કહેશે ? તે તરફ કાન આપી કેટલેક દૂર આ ત્રણે સ્ત્રીઓ સાવધાન થઈ એકાગ્રતાથી સાંભળવા બેઠી.

વામણાએ મંગલાચરણમાં જણાવ્યું કે-મને રામ્મતી સેવા કરવાનો વખત થયો છે એટલે આ કથા લાંબો વખત નહિ ચાલે, પણ આંતરે આંતરે પૂરી થશે. આ પ્રમાણે કહીને કથા શરૂ કરી.

ભારતવર્ષમાં તામ્રલિપ્તિ નગરી ધણી સુંદર છે. ત્યાં રીપભદ્ર સાર્થવાહ વસે છે. તેનો વીરભદ્ર નામનો પુત્ર છે. તેનો સાગરદત્ત ઓછીની પુત્રી સાથે વિવાહ થયો હતો. એક દિવસે પોતાની પત્નીને ભરનિદ્રામાં છોડી તે દેશાંતરમાં ચાલ્યો ગયો.

આટલી કથા જણાવી વામણે કહ્યું-ભાઈ ! હવે તો રામ્મતી પાસે જવાનો વખત થયો છે, એમ કહી તે જઈયો. વામણાને ઉઠ્યો જાણી શેઠની પુત્રી પ્રિયદર્શના સંભ્રમપૂર્વક ઉઠી, વામણા પાસે આવી નમ્ર-તાથી કહેવા લાગી, “ વીરભદ્ર ! ત્યાંથી કયા દેશાંતર ગયો ? ”

વામણો-હું કુળને કલંકના ભયથી પરસ્ત્રી સથે સંભાષણ કરતો નથી.

પ્રિયદર્શના-હા. એમજ છે. તમારું ઉત્તમ શિયળ ઉત્તમ કુળ ને સુચવે છે, તથાપિ મહાનુભાવ ! ઉત્તમ પુરૂષો દાક્ષિણ્યતારહિત પણ હોતા નથી, માટે વીરભદ્ર સંબંધી કથા આગળ કહો.

વામણો-તમારો વિશેષ આગ્રહ છે તો તે વિષે હું કાલે જણાવીશ. આ પ્રમાણે કહી તે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. સેવકોએ આ વાત રામ્મતે જણાવી. રામ્મત ધણી ખુશી થયો.

ખીજે દિવસે કામણીના ઉપાશ્રય પાસે પાછી કથા કહેવાની શરૂ કરી.

વામણો-વીરભદ્ર પોતાના શહેરથી નીકળી ગુટિકાના પ્રયોગથી શ્યામ રૂપ કરી સ્વેચ્છાએ ફરતાં સીંહલદ્વીપના રત્નપુર શહેરમાં આવ્યો.

(૧૬૭)

ત્યાં રાજકુમારી અનંગસુદરી સાથે લગ્ન થયું. તેની સાથે વહાણમાં પાછા સ્વદેશ આવતાં જહાજ સમુદ્રમાં ભાંગી ગયું.

આટલા સમાચાર સાંભળતાં જ અનંગસુદરી વામણાની પાસે આવી કહેવા લાગી, ભદ્ર ! આગળ વર્તમાન જણાવ. પછી વીરભદ્રનું શું થયું ?

વામણો-રાજકાર્યનો વખત થયો છે. હવે બીજી વાત કાલે જણાવીશ. ત્રીજો દિવસે પૂર્વની માફક કથાની શરૂઆત થઇ.

વામણો-વીરભદ્રના હાથમાં એક પાટિયું આવ્યું. પાટિયા ઉપર ખેસી સમુદ્ર તરતો હતો તેવામાં રતિવલ્લભ વિદ્યાધરે તેને દીડો. પોતાના શહેરમાં લઇ જઇ રત્નપ્રભા પુત્રી પરણાવી. તેની સાથે ક્રીડા કરતો તે અહીં આવ્યો હતો. રત્નપ્રભાને અહીં મૂકી તે ઉતાવળે ઉતાવળે અહીંથી ચાલ્યો ગયો.

તે સાંભળી રત્નપ્રભા ખેલી ઉઠી. તે મારો પતિ અહીંથી ક્યાં ચાલ્યો ગયો ? વામણે કહ્યું-તે વિષે હવે પછી કહીશ. એમ કહી તે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

કુંભ ગણધરે જણાવ્યું. સાગરશ્રોષી ! ચિંતા નહિં કર. આ વામણો જ તમારો જમાઈ છે. કેવળ ક્રીડા નિમિત્તે તેણે જુદાં રૂપ કરી સ્ત્રીઓને વિરહદુઃખ આપ્યું છે.

ગણધર ભગવાનનું કહેવું વૃતાંત સાંભળી વીરભદ્રે નમસ્કાર કરી કહ્યું. પ્રભુ ! જ્ઞાનનેત્રધારક દિવાકરને આ દુનિયામાં કાંઈ પણ અગોચર નથી.

શ્રોષી, વામણાને સાથે લઇ શ્રમણીના ઉપાશ્રયે આવ્યો. ત્યાં રહેલી ત્રણે સ્ત્રીઓને જણાવ્યું. પુત્રીયો ! આ જ તમારો પતિ વીરભદ્ર છે. તેઓએ કહ્યું-તે વાત કેમ સંભવે ?

શ્રોષીએ કહ્યું. ગણધરના કહેવાથી. ત્યાર પછી ગણધરનો કહેવ સર્વ વૃતાંત કહી સંભળાવ્યો. શ્રમણીઓને પણ વિસ્મય થયું. એ અવસરે વીરભદ્રે વામનરૂપ મૂકી ઇષ્ટ સ્વાભાવિક રૂપ કયું. તે દેખી સર્વને આનંદ થયો.

(૧૬૮)

શ્રમણીઓએ કહ્યું. પુન્ય સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે. પુન્યના પ્રભાવથી અરણ્ય, સમુદ્ર, પહાડો અને ખીખાં તેવાં જ ભય આપનાર સ્થાનો- માંથી વિપત્તિઓને ઓળંગી મનુષ્યો વિવિધ સંપત્તિ મેળવે છે. વીરભદ્રની આવી સ્થિતિ વિષે, તેનો પૂર્વજન્મ અને તેમાં કરેલ સુકૃતને જાણવાની ઇચ્છાથી સાધ્વીઓ તથા તેની પત્નીઓ ભગવાન અરનાથ તીર્થંકરની પાસે આવ્યાં. વંદના કરી સુવ્રતા સાધ્વીએ પ્રભુ- ને પ્રાર્થના કરી કે-કૃપાળુ દેવ ! વીરભદ્રે પૂર્વ જન્મમાં શું સુકૃત કર્યું છે કે જ્યાં વિવિધ પ્રકારની મનોભિષ્ટ સંપત્તિ પામ્યો ?

પ્રભુએ કહ્યું. ત્રીજા ભવમાં વચ્ચવિજય(દેશ)માં હું, ધનપતિ નામનો રાજા હતો. ચારિત્ર લીધા પછી વિહાર કરતાં ક્રમે રત્નપુર નગરમાં હું આવ્યો. તે નગરમાં જિનદાસ નામનો શ્રાવક રહેતો હતો. યોમાસીને પારણે ધનપતિ સાધુને પોતાના ઘર તરફ આવતા જાણી હર્ષથી શેઠ સન્મુખ ગયો. ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી, વિશુદ્ધ ભાવે વંદન કરી નિધાનની માફક તે મુનિને પોતાને ઘેર લઇ આવ્યો. સર્વ પરિવાર સહિત ફરી વંદના કરી તે શ્રાવક વિચાર કરવા લાગ્યો. અહા ! હું ધનભાગ્ય છું. મારે ઘેર આજે કદપટ્ટક ફર્યો. આજે મારે હાથ ચિંતામણિરત્ન ચડી આવ્યું. નિર્દોષ આહાર, પણી આદિથી આ મહામુનિને પ્રતિલાભી જન્મ, જીવિતવ્ય અને ધનને હું આજે સફલ કરીશ. પ્રતિલાભવાના વિચારથી આનંદ થયો. દાન આપતાં તેથી વિશેષ આનંદ થયો. આનંદથી શરીર પર રોમાંચ પ્રકૃષ્ઠિત થયાં. દાન આપ્યા પછી તેથી વિશેષ આનંદ થયો અને પોતાને કૃતાર્થ માનવા લાગ્યો.

આ પ્રમાણે દાયક અને ગ્રાહક શુદ્ધિના પ્રભાવથી પાંચ દિવ્ય પ્રગટ થયાં. દેવોએ સુગંધી પાણી, પાંચ વર્ણનાં પુષ્પ સુવર્ણ અને દિવ્ય વસ્ત્રોની વૃષ્ટિ કરી. આકાશમાં દેવદુંદુભી વાગી. અને અહો દાન ! અહો દાન ! ઇત્યાદિ ઉદ્ઘોષણા કરી. વિસ્મય પામી રાજા પ્રમુખ નગરના લોકો ત્યાં એકઠા થયા. જિનદાસની ધણી પ્રશંસા કરી. પાત્ર

૧૬૯

અને પરિણામની પ્રબળતાના પ્રમાણમાં જિનદાસ ઓછીએ દેવલોકનું આયુષ્ય બાંધ્યું-સંસાર પરિમિત કર્યો.

ધનપતિ શ્રમણ પણ વીશ સ્થાનકમાંથી કેટલાંક સ્થાનકોનું આરાધન કરી, તીર્થંકરનામકર્મ બાંધી નવમ ગ્રેવેયકે મહર્દિક દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. દેવાયુષ્ય પૂર્ણ કરી અહીં અરનાથ તીર્થંકરપણે હું હાલ વિચરું છું.

જિનદાસ ઓછી ગૃહસ્થધર્મ પાલન કરો, મરણ પામી, બ્રહ્મદેવલોકે મહર્દિક દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાંથી ચ્યવી કાંપીશ્યપુરમાં મહર્દિક શ્રાવકને ઘેર પુત્રપણે જન્મ પામ્યો. ત્યાં પણ ઉત્તમ રીતે ગૃહસ્થ ધર્મ પાલન કરી અચ્યુત દેવલોકે દેવપણે ઉત્પન્ન થયો.

સુપાત્ર દાન સંબંધી પુન્યાનુબંધી પુણ્ય અને વિરતિવાળા ગૃહસ્થધર્મના પાલનથી તે જિનદાસ અહીં વીરભદ્રપણે જન્મ પામ્યો છે.

પોતાના પૂર્વજન્મની શરૂઆતનું વર્ણન અરનાથ તીર્થંકર કરતા હતા એ અવસરે વીરભદ્ર પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યો હતો. તીર્થંકરના શુભથી પોતાનો પૂર્વજન્મ સાંભળી વીરભદ્રને ત્યાં જ ઊઠાપોઠ કરતાં જાતિસ્મરણજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. ધર્મ ક્રિયાના ઉપકારનું સ્મરણ થતાં તરત જ તેણે ગૃહસ્થધર્મનો આશ્રય કર્યો અર્થાત્ ગૃહસ્થધર્મનો સ્વીકાર કર્યો. વર્તમાન કાળની યોગ્યતા કે ઉત્સાહાનુસાર ધર્મ-વ્રતાદિ ગ્રહણ કરી, તીર્થંકર દેવના ઉપકારનું સ્મરણ કરતો વીરભદ્ર શહેરમાં આવ્યો. પ્રભુ પણ અન્ય સ્થળે વિહાર કરી ગયા.

શ્વેસુર વર્ગને પૂછી વીરભદ્ર પોતાના માતા, પિતાને મળવાને માટે તૈયારી કરવા લાગ્યો. વિદ્યાના બળથી વિમાન બનાવી, ત્રણે સ્ત્રીઓ સહિત વિમાનમાં બેસી તાત્રલિપ્તિમાં આવ્યો. માતાપિતાને પગે પડી પ્રમોદિત થયાં. શહેરના લોકોને આનંદ થયો. પૂર્વજન્મ સંચિત પુન્યનો ઉપભોગ કરી છેવટે સંયમ સામ્રાજ્ય અંગીકાર કર્યું. નિરતિચાર ચારિત્ર

(૧૭૦)

પાળી વીરભદ્ર સુરશ્રોકમાં ગયો. ત્યાંથી ચ્યવી મનુષ્ય જન્મ પામી નિર્વાણપદ પામશે.

સાર્થવાહ ! તમારી આગળ દાન ધર્મ સંબંધી અધિકાર મેં કહી સંભળાવ્યો. સુદર્શના ! તમારે સર્વને ગૃહસ્થ ધર્મમાં રહેતાં સુધી આ દાન ધર્મનું પ્રયત્નપૂર્વક પાલન કરવું.

ધર્મદેશના સાંભળી વખત થઈ જવાથી ગુરુમહારાજના જયની મંબીર ગર્જના કરી લોકો પોતપોતાને કામે લાગ્યા. ગુરુમહારાજ પોતાના ધ્યાનમાં લીન થયા. સાર્થવાહ, સુદર્શના, શીયળવતી વિગેરે દેવપૂજન આદિ ષટ્કર્મમાં પ્રવૃત્ત થયાં. ભોજનાદિ કરી પરસ્પર ધર્મચર્યામાં દિવસ પસાર કરી, પ્રાતઃકાળે વહેલાં ઊઠી, આવશ્યક કર્મ કરી, ધર્મશ્રવણ નિમિત્તે સર્વ ગુરુશ્રા પાસે આવી પહોંચ્યા. ગુરુશ્રીને વંદન કરી સર્વ શાંતપણે ગુરુ સન્મુખ દષ્ટિ સ્થાપન કરી બેઠા. રીષભદ્ર સાર્થવાહ સર્વની આગળ બેઠો હતો. ગુરુશ્રીએ કરુણાપુદ્ધિથી ધર્મદેશના શરૂ કરી.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

શીયળ ધર્મ.

નિયકુલનહયલમમલં સીલં સારયસસીવ્વ ધવલેહ ॥

સીલેણ ય જંતિ સ્વયં સ્વિપ્પં સન્નેવિ દુરિયગણા ॥ ૧ ॥

પોતાના કુળરૂપ નિર્મળ આકાશતળને શરદ શુના ચંદ્રની માફક શીયળ, ધવલિત યાને પ્રકાશિત કરે છે. શિયળવડે સર્વે પાપનો યાદુઃખનો સમૂહ તત્કાળ નાશ પામે છે.

દેશથી અને સર્વથી એમ બે પ્રકારે શીયળ હોય છે. જે ગૃહસ્થો સર્વ પ્રકારે બ્રહ્મચર્ય પાળી શક્તા નથી, તેઓએ તેની અમુક મર્યાદા

(૧૭૧)

કરવી જોઇએ. નિર્મયાદિપણે વીર્યશક્તિનો નાશ કરવાથી અમૂલ્ય શક્તિનો નાશ થાય છે. વીર્ય શરીરનો રાજા છે. તેનો ક્ષય થવાથી શારીરિક શક્તિ, વિચારશક્તિ, સ્મરણશક્તિ વિગેરેનો નાશ થાય છે. શારીરિક તેજ, બળ, કાન્તિ, કૃતસાહ અને ધૈર્યાદિ ગુણો પ્રબળ વીર્યશક્તિને આભારી છે. આજસ, પ્રમાદ, નિર્બળતા અને વિવિધ પ્રકારના વ્યાધિઓ, તે શીયળ ગુણની હાનિના, પરિણામ છે. આસનની સ્થિરતા, મનની એકાગ્રતા અને ધ્યાનનો જ માવ-આ સર્વમાં વીર્યશક્તિ પૂર્ણ મદદગાર છે. પ્રબળ શીયળ ગુણથી જૂત, વ્યંતર, કાકણ, શાકણ, સર્પ, સિંહ, વાઘ, વર, ઈત્યાદિ ક્ષુદ્ર પ્રાણીઓ ઉપદ્રવ કરી શકતાં નથી પણ ઉલટા દેવાદિ મદદગાર થાય છે.

શીયળ ગુણવાન મનુષ્ય, જાતિ, કુળ, બળ, રૂપ, શ્રુત, વિદ્યા, વિજ્ઞાન અને લક્ષ્મીરહિત હોય તથાપિ સર્વત્ર પૂજનિક થાય છે, પણ શીયળથી ભ્રષ્ટ થયેલા મનુષ્યો ઉત્તમ જાતિ આદિ સહિત હોય તથાપિ કોઇ સ્થળે માન પામતા નથી, શીયળથી ઉત્તમ કુળની પ્રતિ થાય છે પણ કુશીળથી શીયળ પ્રગટ થતું નથી.

સંયમમાર્ગનો આકાંક્ષ કરનાર મનુષ્યોએ સર્વ પ્રકારે બ્રહ્મચર્ય પાળવું જોઇએ. તેમજ કૃતસર્ગ માર્ગે ગૃહસ્થોએ પણ નિર્મળ શીયળ પાળવું, તેમ ન બની શકે તો પર્વ દિવસોમાં તેમજ મહિનાના અમુક દિવસોમાં દૈ શીયળ પાળવું, અને પુરૂષોએ પરસ્ત્રીઓનો તેમજ સ્ત્રીઓએ પરપુરૂષનો સર્વથા ત્યાગ કરવો.

આ પ્રમાણે વર્તન કરનાર દૈ, પરાક્રમી, લઘુકર્મી અને પવિત્ર શીયળવાળા પુન્યવાન જીવો કળાવતીની માફક મહાન કીર્તિ અને સદ્ગતિને પામે છે.

કળાવતી.

આ ભારતવર્ષના લક્ષ્મીગૃહ સમાન મંગળ દેશમાં શંખની માફક ઉજવળ ગુણવાળા મનુષ્યોના સમુદાયવાળું શંખપુર નામનું નગર હતું. પ્રબળ પ્રતાપી શંખરાજ તે નગરનું પાલન કરતો હતો.

(૧૭૨)

એક દિવસે રાજા સભામાં બેઠો હતો, તે અવસરે ગજશ્રેષ્ઠીનો પુત્ર દત્ત સભામાં આવ્યો. રાજાને નમસ્કાર કરી ઉચિત સ્થાનકે બેઠો.

રાજાએ કહ્યું—દત્ત ! આજે ધણે દિવસે તું ક્યાંથી આવ્યો ?

દત્તે કહ્યું—મહારાજા ! હું વ્યાપારાર્થે પરદેશ ગયો હતો.

રાજા-પરદેશમાં ફરતાં કાંઈપણ નવીન આશ્ચર્ય દીઠું ?

દત્ત-મહારાજા ! હું ફરતો ફરતો વિશાલપુરે ગયો હતો ત્યાં મેં એક આશ્ચર્ય દીઠું છે પણ તે વચનથી કહી શકતો નથી. એમ કહી એક ચિત્રપટ રાજાના હાથમાં આપ્યો.

રાજા કેટલીક વાર એઠીટશે તે ચિત્ર સામું જોઈ રહ્યો. છેવટે બોલી ઉઠ્યો. દત્ત ! શું આ તે કોઈ દેવી છે ?

દત્ત-નહિં મહારાજા. તે માનુષી છે.

રાજા--જો માનુષી છે તો આ (કન્યા) કોણ છે ? અને તેનું નામ શું છે ?

દત્ત મહારાજા ! તે મારો જ્ઞેન છે. તેનું નામ કલાવતી છે.

રાજા-તારી જ્ઞેન કેવી રીતે થાય ?

દત્ત-મહારાજા ! તે પ્રમંથ જરા લંબાણથી કહેવાથી સમજશે.

રાજા-કાંઈ હરકત નહિં. વિસ્તારથી જણાવ.

દત્ત-મહારાજા ? પરદેશ જતાં રસ્તામાં ચોરના બચથી. તપાસ કરતો હું સાથની આગળ ચાલતો હતો. રસ્તામાં મરણ પામેલો એક ઘોડો મારા દેખવામાં આવ્યો. તેની પાસે અમરકુમાર સમાન રૂપવાન પણ કંઠગત પ્રાણવાળો એક રાજકુમાર પડેલો હતો. હું તેની નજીકમાં ગયો. તેને પવન નાખ્યો. પાણી પાડું અને મોઢકાદિ ખવરાવી સ્વસ્થ કર્યો. સારી સ્થિતિમાં આવ્યા પછી મેં તેનું નામ, ઠામ અને આવી અવસ્થા પામવાનું કારણ પૂછ્યું.

તેણે ઉત્તર આપ્યો કે—હું દેવશાળપુરનો રહીશ છું. મારું નામ જયસેન કુમાર છે. વિપરીત શિક્ષણવાળો અશ્વે, મને આ સ્થિતિમાં લાવી મૂક્યો છે. પરોપકારી ! તમે પણ તમારું નામ, ઠામ વિગેરે

(૧૭૩)

જણાવો. મેં કહ્યું હું શંખપુરથી આવું છું. મારું નામ દત્તત્રેષ્થી છે. દેવશાળપુર તરફ મારું ગમન થવાનું છે.

પરસ્પર વૃત્તાંત જણાવી એક સુખાસન પર બેસી અમે બંને આગળ જતા હતા તેવામાં સન્મુખ આવતી ચતુરંગ સેના અમારા દેખવામાં આવી. તે દેખી સાર્થના લોકો ક્ષોભ પામ્યા. પણ તરતજ તે સૈન્યમાંથી એક અંદીવાન આગળ આવી, જયસેન કુમારને દેખી બોલી બેઠો. મહારાજ વિજયસેન અને રાજકુમાર જયસેનને ઘણો ખમા. જય-જય ધત્યાદિ શબ્દો ઉપરથી સન્મુખ આવતા વિજયસેન રાજાને જણી, મારી સાથે બેઠેલો કુમાર સુખાસનથી ઉતરી, સન્મુખ જઈ રાજાને ભેટી પડ્યો. કુમારને દેખી સૈન્યમાં આનંદ વર્તાઈ રહ્યો.

જયસેન કુમારે રાજાને જણાવ્યું, પિતાજી ! આ દત્ત સાર્થ-વાહે મને હવિતદાન આપ્યું છે. મહારાજ ! આ ઉપરથી હું સમજી શક્યો કે તે દેવશાળપુરનો રાજા અને યુવરાજ પિતાપુત્ર હતા.

પુત્ર ઉપરના ઉપકારને લઈ રાજા મારા ઉપર ઘણો સંતુષ્ટ થયો. મને પોતાના પુત્ર તરફે માતી, દેવશાળપુરમાં લઈ ગયો. તે રાજકુમારે મારું મન એટલું બધું સ્વાધીન કરી લીધું કે તેની સજ્જનતાને લઈને માતા, પિતા કે સ્વદેશ વિગેરે કેટલાક દિવસપર્યંત થાક જ ન આવ્યું. અર્થાત્ પરદેશને સ્વદેશતુલ્ય માનવા લાગ્યો. ખરી વાત છે.

તે કેદ મિલંતિ મહીયલંમિ લોચનમહૂસવા મણુયા ।

દિયયાઓ સ્વર્ણપિ ન ઓસરંતિ જે ટંક ઘડિયાઓ ॥ ૧ ॥

અહા ! નેત્રને મહોચ્છવ તુલ્ય કેટલાએક પુરૂષો પૃથ્વીતળ પર એવા મળી આવે છે કે-ટાંકણાંથી કોરેલા અક્ષરોની માફક એક ક્ષણ બર પણ હલ્યથી ભૂલાતા નથી. તે રાજાને શ્રીદેવી રાણીથી ઉત્પન્ન થયેલી, ઉત્તમ લક્ષણોવાળી, તેજમાં તિલોત્તમા સરખી, કજાના કલાપમાં પ્રતિષ્ઠા પામેલી, ઉત્તમ ચરિત્રથી મન હરનારી, જયસેન

(૧૭૪)

કુમારથી નાની કલાવતી નામની ગુણવાન કુંવરી છે. કુમારીને લાયક પતિ ન મળવાથી તે રાજકુટુંબ ચિંતાથી વ્યથ થયું હતું.

એક દિવસે રાજ્યએ મને જાણાવ્યું. હા ! જ્ઞેનને લાયક પતિની તપાસ કર. પૃથ્વીમાં ઘણાં રત્નો પડ્યાં છે. તેમ તું વ્યાપારાદિ નિમિત્તે પૃથ્વી પર પરિભ્રમણ કરનાર છે. રાજ્યની આજ્ઞા મુજબ કરવાને મેં હા કહી. કુમારીનું રૂપ ચિત્રપદ પર આજેખી લીધું અને ત્યાંથી નીકળી કાલે જ હું અહીં આવી પહોંચ્યો છું.

દેવ ! મારા મનમાં એવો નિર્ણય થાય છે કે—આ રત્ન આપને જ યોગ્ય છે. કુળગિરિથી પેદા થયેલી સરિતાઓનું સ્નાન તો રત્નાકર જ (સમુદ્ર) છે. પૂર્ણિમાના ચંદ્રને મૂઢી જ્યોત્સ્ના શું ખીજા ગ્રહોનો આશ્રય કરે છે ? નહિં જ. પોતાના સ્વામીને મૂઢી આવું ઉત્તમ રત્ન ખીજાને આપવાની કોણુ ઇચ્છા કરે ? આ કારણથી આ ચિત્રપદ પહેલવહેલું આપશ્રીને જ બતાવ્યું છે. આ કાર્યમાં હવે આપની આજ્ઞા પ્રમાણુ છે.

હત્તનાં વચનો સાંભળતાં રાજ્યને તે કુમારી પર વિશેષ અનુરાગ થયો. દૃષ્ટિ ચિત્રપદ ઉપર પણ મન તે કુમારીમાં આસક્ત કરી રાજ્ય બેઠો હતો. તેવામાં કાળ-નિવેદકે જાણાવ્યું.

उल्लसीयतेयपसरो सरो जणमथ्ययं कमइ एसो ॥

તેયગુણઝાહિયાણં કિમસજ્જં જીવલોગંમિ ॥ ૧ ॥

તેજના પ્રસરથી ઉલ્લાસ પામી, આ સૂર્ય મનુષ્યોના મસ્તકનું આક્રમણ—ઉલ્લંઘન કરે છે. ખરી વાત છે તેજ(પ્રકાશ) ગુણનો આધિકતાવાળાઓને આ જીવલોકમાં કાંઈ અસાધ્ય નથી.

મધ્યાહ્નનો વખત થયો જાણી સભા વિસર્જન કરી, રાજ્યએ દેવપૂજન કરી, ભોજન કર્યું. ત્યારબાદ શય્યામાં આજોટતો રાજ્ય તે કન્યાના સંબંધમાં ચિંતા કરવા લાગ્યો.

હા, રાજ્યનો ગૂઢ અભિપ્રાય સમજી તરત જ ત્યાંથી રવાના થઇ દેવશાળપુરમાં વિજયસેન રાજ્યને જઇ મળ્યો. શાખરાજ્યની યોગ્યતા

(૧૭૫)

અને કળાવતી પરનો અનુરાગ કહી સંમળાવ્યો. રાજકુમારીને લાયક પતિ મળવાથી રાજકુટુંબ આનંદ પામ્યું. રાજ્યે તરત જ સૈન્ય તૈયાર કરાવી, જયસેન કુમાર સાથે કળાવતીને શંખરાજ તરફ સ્વયંવરા તરીકે મોકલાવી.

શંખપુર તરફ અકસ્માત મોટું સૈન્ય આવતું જાણી, સંગ્રામ માટે નાના પ્રકારની સામગ્રી તૈયાર થવા લાગી. એ અવસરે દત્ત શ્રેષ્ઠીએ આવી રાજને વિનંતિ કરી. મહારાજ ! અકાળે આ આરંભ શા માટે ? આ તો હર્ષનું સ્થાન છે. આપના હૃદયમાં વસેલી રાજકુમારીની મૂર્તિ તે પ્રગટ સાક્ષાત્કર્યે સન્મુખ આવે છે. ત્રિજયકુમાર તે રત્ન આપને સોંપવા આવે છે.

આ વર્તમાન સાંભળી રાજના આનંદનો પાર ન રહ્યો. સુવર્ણની જિહ્વા અને શરીર પરનાં તમામ અલંકારો દત્તને આપી રાજ્યે કહ્યું. દત્ત ! આ હુકમ કાર્ય તેં કેવી રીતે સુઘટિત કર્યું ?

દત્તે જરા હસીને જણાવ્યું-દેવ ! આપના પુન્યનો અચિંત્ય મહિમા છે. બીજાં મનુષ્યો નિમિત્તમાત્ર છે.

રાજ્યે મહોચ્છવપૂર્વક જયકુમારાદિને શહેરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો અને શુભ મુદ્દરો રાજ સાથે કળાવતીનું પાણિગ્રહણ થયું. જયકુમારને સ્નેહથી કેટલાક દિવસ રાખી તેના દેશ તરફ વિદાય કર્યો. શંખ રાજ અનુદ્વિગ્નપણે કલાવતી સાથે સુખ વૈભવ ભોગવવા લાગ્યો. વિચક્ષણ કળાવતીના પ્રેમપાશમાં પડેલો રાજ, તેના સિવાય દુનિયામાં સુખ જ નથી તેમ માનવા લાગ્યો. તેને દેખેત્યારેજ તે શાંતિ પામતો હતો. કલાવતી સિવાય સભામાં બેસવું તેટલા વખતને તે બંધીખાનું માનતો હતો. રાણીના સિવાય અશ્વાદિ ખેલવાનો વખત વેઠશ્ય માનતો હતો. કલાવતી માટે પોતાના પ્રાણ અર્પણ કરવા પડે તે તે પોતાને ભાગ્યશાળી માનતો હતો. ટૂંકામાં કહીએ તો રાજને કલાવતી ઉપર એટલો સ્નેહ હતો કે તેના સિવાય તે શરીરથી કાંઈ પણ કાર્ય કરતો હતો અને તેનું મન કલાવતીમાં જ રહેતું હતું. આખું

(૧૭૬)

અંતેઉર કલાવતીમય અનુભવાતું હતું અને સ્વપ્નાં પણ કલાવતીનાં આવતાં હતાં.

કળાવતી તનુઅંગી (નાના શરીરવાળી) કહેવાતી હતી તથાપિ તેણીએ રાખતું વિશાળ હૃદય ઘેરી લીધું હતું કે બીજી રાણીઓને તેના હૃદયમાં જરામાત્ર માર્ગ મળતો નહોતો.

પોતાના પતિનો આટલો બધો રનેહ પોતા ઉપર હાવા છતાં કોઇના પર દ્રેષ, ઇર્ષા કે કોઇના અવશ્યુવાદ બોલવાનું તે શીખી જ નહોતી. અસત્ય બોલવાનું તે સમજતી જ નહોતી. જરાપણ ગર્વ કરતી નહોતી, પણ પતિની ભક્તિ, ઘેર આઠ્યાની પ્રતિપત્તિ, ચાકર વર્ગની ઉચિતતા, દુઃખીયાની દયા, અને પતિઅનુયાયિતામાં તે તત્પર રહેતી હતી.

તેનામાં રૂપાદિ અનુપમ ગુણો હતા છતાં મન, વચન, કાયાથી એવી રીતે દઢ શિયળ પાળતી હતી કે દેવોને પણ આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થતું. એક દિવસે તેણી શાંત નિદ્રામાં સૂતી હતી તે અવસરે સ્વપ્નમાં પોતાના ખોળામાં કંચનનો કળશ દેખ્યો. સ્વપ્ન દેખી જાગૃત થઇ સ્વપ્ન રાજાને જણાવ્યું. રાજાએ કહ્યું-ઉત્તમ ગુણવાનું પુત્રની પ્રાપ્તિ થશે. તે સાંભળીને ધણો હર્ષ થયો. તે જ દિવસથી રાણીને ગર્ભ રહ્યો. પ્રશસ્ત દોહદો ઉત્પન્ન થવાપૂર્વક ગર્ભ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો.

સ્ત્રીઓની પહેલી પ્રસુતિ (સુવાવડ) પિતાને ઘેર થવી જોઇએ, એમ ધારી વિજયસેન રાજાએ કળાવતીને તેડવા નિમિત્તે પ્રધાન પુરોહિતે શંખપુર મોકલ્યા.

તે પુરોહિતી સાથે બાળુઅંધ, ઉત્તમ વસ્ત્ર અને આભરણો વિગેરે રાજ-રાણીને લાયક ઉત્તમ ભેટો જયસેન કુમારે મોકલાવી હતી. આ રાજપુરોહિતે શંખપુરમાં આવીને ગજશ્રેષ્ઠીને ઘેર ઉતારે લીધો, અને હતને સાથે લઇને, પ્રખળ ઉત્કંઠાથી કળાવતીને મળવા માટે દેવચોગે પ્રથમ કળાવતીને મહેલે ગયા. રાજપુરોહિતે ધણા હર્ષથી કળાવતીને નમસ્કાર કર્યો. લાવેલ ભેટો કળાવતીને દેખાડી. ધણા વખતે પિતૃકુળ તરફની પ્રવૃત્તિ મળવાથી તેને ધણો આનંદ થયો. તમને

(૧૭૭)

સ્વાગત છે ? પિતાજીને કુશળ છે ? માતાજી નિરોગી છે ? મારો ભાઈ ખુશી મઝામાં છે ? વિગેરે પ્રશ્નો કળાવતીએ રાજપુરૂષોને કર્યા.

તેના ઉત્તરમાં—તમને મળવાને ઉત્કંઠિત થયેલા સર્વને કુશળ છે. વિશેષમાં આ અંગદ-યુગલ જ્યસેન કુમારને અતિવલ્લભ હતું. પોતાની સ્ત્રી માટે દત્તે માગ્યું હતું પણ કુમારે તેને આપ્યું ન હતું. તે શંખરાજને યોગ્ય જાણી ભેટ મોકલાવ્યું છે.

કળાવતીએ તે તરતજ લીધાં અને હું જ રાજાને આપીશ. હવે પૂર્ણ માસ થઈ ગયા છે માટે મારાથી નહિં અવાય. માતા, પિતા, ભાઈ આદિને મારાં પાંચે લાગણ્યાં અને પ્રણામ કહેજો. વિગેરે કહી સન્માન કરી રાજપુરૂષોને રાણીએ વિદાય કર્યાં.

ભાઈના સ્નેહથી તે અંગદ-યુગલ કલાવતીએ ભુજમાં પહોંચ્યાં. તપાસ કરતાં તે ધણું જ શોભનિક લાગવા માંડ્યાં. આ અવસરે રાણીના નિવાસગૃહની નજીક શંખ રાજા આવી પહોંચ્યો. હર્ષની ઉત્કર્ષતાવાળાં રાણીના શબ્દો સાંભળી રાજા ત્યાં ઊભો રહ્યો. અને ગોખના જાળાંતરથી અંદર જોવા લાગ્યો કે રાણીને આટલા બધા આનંદનું કારણ શું છે ?

રાજાની દષ્ટિ આ અશ્ચર્યકારી અંગદના ઉપર પડી. રાણીનો સખીઓ સાથે શું વાર્તાવાપ થાય છે તે શુભપણે સાંભળવા લાગ્યો.

રાણી પોતાના ભાઈ જયકુમારનું નામ લીધા સિવાય દૈવયોગે મોઢમપણે બોલવા લાગી. સખીઓ ! આ અંગદ દેખવાથી મારાં નેત્રો અમૃતરસથી સીંચાયાં હોય તેમ આહવાદિત થાય છે. વધારે શું કહું ? આ દેખવાથી જાણે સાક્ષાત તેને દેખ્યો હોય નહિં તેમ મને આનંદ થાય છે. આ અંગદે ગજ ઝેડીના પુત્ર દત્તે માગ્યાં હતાં તેને પણ ન આપ્યાં. તે મારા પ્રણયથી બહાનો નિરંતર જીવતો રહ્યો.

સખીઓ બોલી બાઈ સાહેબ ! તમે પણ તેમના સ્નેહના સર્વ-સ્વતુલ્ય છો એટલે આ અંગદ તમને મોકલાવે તેમાં આશ્ચર્ય શાનું ?

(૧૭૮)

આ પ્રમાણે કોષ્ઠનું નામ લીધા સિવાય રાણીના મુખથી નીકળેલા શબ્દો સાંભળીને રાજા તત્કાળ કુવિકલ્પરૂપ સપ્તથી ડસાયો હોય તેમ કોષ્ઠરૂપ ઝેરથી વ્યાપ્ત થઈ વિચાર કરવા લાગ્યો.

હા ! હા ! હૃદયને આનંદ આપનાર હું તેણીનો પતિ નથી પણ ખીજો કોષ્ઠ પુરૂષ એને વલ્લભ દેખાય છે, અરે ! આ દુષ્ટ સ્ત્રીએ કપટરનેહથી મને વશ કરી લીધો છે. શું આ સ્ત્રીને અહીં જ હમણાં હું મારી નાખું કે-આના ચારને મારી નાખું. ઇત્યાદિ કોષ્ઠની જ્વાળાથી બળતો રાજા ત્યાંથી પાછો ફર્યો.

અવિચારી રાજાએ સ્વયં અસ્ત થતાં જ ગુપ્તપણે એક ચંડાળ સ્ત્રીને બોલાવી કેટલીક ગુપ્ત બલામણુ કરી તરત જ વિદાય કરી દીધી. થોડો વખત જવા બાદ નિષ્કરુણુ નામના સારથીને બોલાવી કહી આપ્યું કે-મારી રાણી કળાવતીને પ્રાતઃકાળે ગુપ્તપણે અહીંથી લઈને અમુક શૂન્ય અરણ્યમાં મૂકી આવવી.

રાજાની આજ્ઞા માન્ય કરી, પ્રાતઃકાળે થતાં જ નિષ્કરુણુ રાણીના મહેલ નીચે રથ તૈયાર કરી આવી પહોંચ્યો. રાણીને કહ્યું-આપ આ રથ પર તરત આવી બેસો. કુસુમાકર ઉદ્યાનમાં મહારાજા હાથી ઉપર બેસી ક્રીડા કરવા ગયા છે તેમણે આપને બોલાવવા માટે મને મોકલાવ્યો છે. સરલહૃદયવાળી રાણી પતિઆજ્ઞાને માન આપી તરતજ એકલી રથમાં આવી બેઠી. સારથીએ પવનની માફક અશ્વોને જોરથી ચલાવ્યા. રસ્તે જતાં રાણીએ પ્રછયું. સારથી ! રાજા કેટલેક દૂર છે કે બાધસાહેબ ! તેઓ હજી આગળ છે. આ પ્રમાણે બોલતો સારથી રાણીને એક અટવીમાં લઇ ગયો. સૂર્યોદય થયો, દિશાઓનાં મુખ વિકસિત થયાં, તેમ તેમ રાજાને ન દેખતાં રાણીનું હૃદય ધડકવા લાગ્યું. અરે નિષ્કરુણુ ! અહીં ઉદ્યાન પણ નથી, અને રાજા પણ નથી, તું મને ક્યાં લઈ જાય છે ? આ તો અરણ્ય છે. શું આ તે મને સ્વપ્ન દેખાય છે ! મારા મતિનો મોહ થયો છે ! કે હું આ ઈર્ષાળુ દેખું છું, તું મને સત્ય ઉત્તર આપ.

(૧૭૯)

વારંવાર પૂછતી અને દીનમુખ થયેલી રાણીને દેખી તે નિષ્કરુણ સારથી પણ સકરુણ થઇ કાંઈપણ ઉત્તર ન આપતાં રથથી નીચે ઉતરી પડ્યો. હાથ ભેડી, શોકથી ગદ્ગદિત કંઠે સારથીએ રાણીને કહ્યું. મહારાણી ! હું પાપી છું. ખરેખર હું નિષ્કરુણ જ છું. વિધિએ મને આવાં નિષ્કુર કાર્યમાં યોજ્યો છે. સેવાવૃત્તિ દુઃખરૂપ છે. અનિચ્છાએ પણ પાપકાર્યમાં યોગ્યું પડે છે. સ્વામીના હુકમથી શ્વાનની માફક પિતા સાથે યુદ્ધ કરનાર, અને સિંગવ બાઇઓનો પણ નાશ કરનાર સેવાવૃત્તિથી આજીવિકા કરનાર ધિક્કારને પાત્ર છે. દેવી ! રાજની આજ્ઞાથી મને કહેવું પડે છે કે તમે રથથી નીચા ઉતરો અને આ સાલવૃક્ષની છાયા તળે બેસો. રાજનો આ આદેશ છે. આ સિવાય હું કાંઈપણ વધારે જણ્યો નથી.

આ જિંદગીભરમાં કાંઈપણ વખત નહિં સાંભળેલાં વીજળીના તાપથી પણ અધિક દુઃસહ સારથીનાં વચનો સાંભળી રાણી રથથી નીચે ઉતરી. ઉતરતાં જ મૂઝાં આવવાથી જમીન પર ઢળી પડી. સારથી રથ પાછો ફરવી શોક કરતો કરતો શહેર તરફ ચાલ્યો ગયો.

ધણી વખતે પોતાની મેળે મૂઝાં વળતાં રાણી શુદ્ધિમાં આવી. પોતાના ઉત્તમ કુળગૃહને સંભારતી અને રૂઢન કરતી રાણી વૃક્ષ નીચે બેઠી હતી. તેવામાં રાજના સંકેતથી હાથમાં કૃતિકાને નચાવતી, કોપની ઉત્કટતાથી બચકર બ્રહ્મીને ધારણ કરતી, પ્રત્યક્ષ રાક્ષસીની માફક ચંડાળણી આવી પહોંચી. અને નિષ્કુર શબ્દોથી રાણીને તર્જના કરવા લાગી.

ઓ પાપીષ્ઠા ! અનિષ્ટ ચેષ્ટા કરનારી, રાજલક્ષ્મીનો ઉપભોગ કરનારી, રાજથી વિરુદ્ધ આચરણ કરતાં તને જરા પણ લજ્જા ન આવી ? તારાં દુષ્ટ આચરણોનું ફળ તું ભોગવ. આ પ્રમાણે બોલતી ચંડાળણીએ તિલ્લણ કૃતિકાથી ભૂજના મૂળમાંથી રાણીના ખન્ને હાથ કાપી લીધા, અને તે લઈને ચંડાળણી સાંથી ચાલી ગઈ.

(૧૮૦)

હા ! માત, હા ! તાત, વિગેરે શબ્દોથી કલ્પાંત કરતી કળાવતી જમીન પર ઢળી પડી, ઘણીવારે સંજ્ઞા પામી વિલાપ કરવા લાગી.

હે દેવ ! તું આમ નિર્દયપણે મારા ઉપર શા માટે ક્રોધ્યો છે ? આવો ભયંકર દંડ અકસ્માત મારા ઉપર શા કારણથી ? મારા જેવી પાપી આળાઓ તારા ઘરમાં શું બીજી નથી કે-રનેહી હૃદયવાળા મનુષ્યો તરફથી આવો દુઃસહ દંડ ? હે આર્ય પુત્ર ! તું બુદ્ધિમાન છે છતાં તારું આ અવિચરિત કાયં પાછળથી સત્ય જણાતાં તારું કામળ હૃદય પશ્ચાત્તાપથી જળીને દગ્ધ થશે. હે નાથ ! જાણતાં છતાં લેશ માત્ર મેં તારો અપરાધ કયો નથી. છદ્મસ્થ મનુષ્યો જીવને પાત્ર હોય છે તેથી કદાચ અજાણતાં મારાથી તમારો અપરાધ થયો હશે પણ તેનો આવો અસહ્ય દંડ ? કાનની દુર્ગંજતાથી કોષ્ટો મારા વિષે તમને કાંઈ જીદું સમજાવ્યું હશે, તથાપિ મારા શીયળની મલિનતા વિષે તમે સ્વપ્ને પણ સંશય ન કરશો. “ સ્ત્રીઓ ક્ષણ રક્ત, અને ક્ષણ વિરક્ત હોય છે ત્યારે પુરુષો પ્રતિપત્ન કાર્યનો નિર્વાહ કરનાર છે ” હા ! હા ! આ કહેવત આજે તદ્દન વિપરીતપણે મારા અનુભવમાં આવે છે, ઇત્યાદિ વિલાપ કરતી રાણીને દુઃખની ગરમીથી અકસ્માત શૂળ પેદા થયું. તે સાથે નદીના કિનારા પર આવેલા વૃક્ષના નિકુંજમાં દેવકુમાર જેવા પુત્રનો જન્મ કળાવતીએ આપ્યો. પુત્રનું સુંદર રૂપ દેખી હર્ષના આવેશમાં બાહુની વેદના અને પ્રસૂતિનું દુઃખ થોડા વખત માટે શાંત થયું. ખરી વાત છે. વિપત્તિમાં આવી પડેલાં, શોકથી ઘસ્ત થયેલાં અને ભરવા પડેલાં મનુષ્યોને પણ પુત્રરૂપ સંજીવની થોડો વખત શાંતિ આપે છે.

પુત્ર સન્મુખ દેખી દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મૂકતાં રાણીએ કહ્યું. બેટા ! તારો જન્મ કૃતાર્થ થાઓ. તું દીર્ઘ આયુષ્યમાન થા. અને નિરંતર સુખી રહે, હું નિર્ભાગણી આવે અવસરે બીજું વધામણું શું કરું ? મારાં આશીર્વાચનો એ જ વધામણું મારી લેજો.

આ બાળ પુત્ર તરફ જતો નદીના સન્મુખ લોટવા લાગ્યો. હાથ

(૧૮૧)

સિવાય કેટલીક મહેનતે રાણીએ પગથી તેને રાહી રાખ્યો. પુત્રનું રક્ષણ કરવામાં પણ પોતાનું અસમર્થપણું જોઈ રાણીને વિશેષ દુઃખ લાગી આવ્યું. તે વિલાપ કરવા લાગી. હા ! હા ! નિર્દય કૃતાંત ! આટલું દુઃખ આપવાથી પણ શું તું સંતોષ પામ્યો નથી ? કે મારા પુત્રને પણ લઈ લેવાની તું ઈચ્છા કરે છે. અરે ! હાથ વિના પુત્રનું રક્ષણ હું કેવી રીતે કરું ?

પુત્રના અચાવ માટે છેલ્લો પ્રયોગ અજમાવવા માટે રાણી સંબ્રાંત થઈ આવેશમાં બોલી ઊઠી. હે નદી કે વનાદિકની અધિકારી દેવીઓ ! દીન વદનવાળી, દુઃખિની, અશરણા અને નિદોષા આ અખળાના વચનો ઉપર તમે ધ્યાન આપો. જો શીયળવ્રત આ દુનિયામાં સપ્રભાવિક છે અને મેં મન, વચન, શરીરથી ગૃહસ્થ ધર્મને લાયક શીયળવ્રતનું પાલન કર્યું હોય તો દિવ્ય નેત્રવાળી દેવીઓ, મારા પુત્રનું રક્ષણ થાય તેવી જાતની મને મદદ આપો.

આ પ્રમાણે નિદોષ રાણીના કરુણાજનક શબ્દો સાંભળી, દ્વાદ્ર સિંધુ દેવીએ તત્કાળ રાણીની બન્ને ભુજઓ નવી કરી આપી. પોતાની બન્ને ભુજઓ અખંડ દેખી શિયળનો તાત્કાલિક પ્રભાવ જાણી કલાવતીને ધણો આનંદ થયો. હાથથી બાળકને લઈને ઝોળામાં સુવાર્યો. હવે હું શું કરું ? અહીંથી કયાં જઈ ? આ પ્રમાણે રાણી વિચાર કરતી હતી તેવામાં એક તાપસ સન્મુખ આવતો તેણે દીઠો. તે તાપસ કરુણાથી રાણીને પુત્રસહિત પોતાના આશ્રમ-તપોવનમાં લઈ આવ્યો અને કુળપતિને રાણી સોંપી. કુળપતિએ પૂછ્યું. બાઈ તું કાણ છે ? રાણી કાંઈ પણ ઉત્તર ન આપતાં ગદ્ગદિત કંઠે રહન કરવા લાગી.

કુળપતિએ કહ્યું. પુત્રી ! આ સંસારમાં કાણુ નિરંતર સુખી છે ? લક્ષ્મી કોની પાસે અખંડિત રહી છે ? પ્રેમ કયા મનુષ્યનો રિથર રહ્યો છે ? કાણુ જગતમાં રખડના પામ્યો નથી ? સર્વ પામ્યા છે, માટે 'ધીરપણું' અવગંબી, અહીં તાપસીઓની સાથે રહી પુત્રનું પાલન કર.

(૧૮૨)

કુળપતિએ ધીરજ આપવાથી તેની આત્મા પ્રમાણે તાપસીઓની સાથે રહી કળાવતી પુત્રનું પાલન કરવા લાગી.

આ તરફ કળાવતીના હાથ કાપીને (કંકણ-અંગદ સહિત) અંડાળણીએ ઓકાંતમાં જઈ રાજને સોંપ્યા. તે અંગદોને બરાબર તપામતાં તેના ઉપર જયસેન કુમારનું નામ દેખવામાં આવ્યું. તે તેતાં જ રાજ વિચારમાં પડ્યો-હા ! હા ! રમસ વૃત્તિથી મેં મોટું અકાર્ય કર્યું. મેં કાંઈ પ્રત્યક્ષ જોયું નહિં, સાંભળ્યું નહિં અને સારી રીતે પૂછ્યું પણ નહિં. હા ! હા ! કેવળ કુવિકલ્પની કલ્પનાથી રાણીને ફામટ વિડંબના કરી. રાજએ તત્કાળ ગજશ્રેણીને બોલાવીને પૂછ્યું કે દેવશાળપુરથી હમણાં કોઈ આવ્યું છે ? કોઈએ જવાબ આપ્યો. રાણી કલાવતીને તેડવા માટે કાલે જ પ્રધાન પુરુષો આવ્યા છે. અવસર ન હોવાથી તેઓ આપને મળી શક્યા નથી. રાજએ તે પુરુષોને તરત બોલાવ્યા. અને પૂછ્યું કે-આ અંગદ યુગલ તમે લાવ્યા છો ? તેઓએ, “કાલે આ સર્વ કલાવતી રાણીને અમે આપી આવ્યા છીએ” વિગેરે હકીકત જણાવી.

આ વર્તમાન સાંભળતાં જ અસંખ્ય દુઃખથી પીડાયેલો રાજ આંખો બંધ કરી, પૃથ્વી ઉપર મૂર્ચ્છા ખાઈ પડી ગયો. રાજને જમીન પર પડ્યો જણી ત્યાં હાહારવ ઉછળી રહ્યો. ઉપચારથી રાજને સાવધાન કરતાં ધણા લાંબા વખતે તે શુદ્ધિમાં આવ્યો. ખેદ પામતો રાજ નિઃશ્વાસ મૂકી બેલવા લાગ્યો. હા ! હા ! કેટલી બધી મારી અકૃત-જ્ઞતા ? મરું અવિચારી કર્તવ્ય ? અહો કર્મઅંડાળતા ? ધી ! ધી ! મારી મદભાગ્યતા ? આવા ઉત્તમ સ્ત્રીરત્નને હું તદ્દન અચોક્ષ્ય જ છું.

આ પ્રમાણે રાજને બેલતો દેખી, પાસે રહેલા મનુષ્યોએ પૂછ્યું. આપ આ શું બોલો છો ?

રાજએ કહ્યું, મારા દુશ્વરિત્રરૂપ ચોરથી આજે હું લૂંટાયો છું. વિજયસેન રાજની વાતસત્યતાની અવગણના કરી, જયસેન કુમારની મિત્રાણને નાશ કર્યો. દેવી કલાવતીના પવિત્ર પ્રેમને ઓળખી શક્યો.

(૧૮૩)

નહિં. કુળના કક્ષાંકની પરવા ન કરતાં અસંભવનીય દોષની સંભાવના કરી અજ્ઞાન અંધતાથી મારા હૃદયને મેં વિચાર ન કર્યો. આસન પ્રસવવાળી રાણીના ઉપર મેં એવું દુરાચરણ કર્યું છે કે તેવું હું ચિંતવી પણ ન શકું તો કેવી રીતે બોલી શકું? અપવિત્રતાના ઉકરડા સમાન મારું મુખ દેખાડવાને પણ હું અસમર્થ છું.

પ્રધાન ! મારે માટે શહેરની બહાર ચિતા રચાવો, તેમાં પ્રવેશ કરો હું દુરાત્મા, મારા પાપી પ્રાણને ભરમીભૂત કરું.

અકસ્માત્ રાજના મુખથી નીકળતા આ વચનો સાંભળી, પરિજનો આ શું થયું ? રાજ શું કહે છે. તે સંમંધમાં-શૂન્ય મનવાળા થઇ પોક મૂકી રડવા લાગ્યા.

થોડા જ વખતમાં રાણીના અમંગળની વાત નગરમાં ફેલાણી, ખરેખર રબસવૃત્તિથી-ઉતાવળની કરેલા કાર્યનું દુઃખમય પરિણામ હૃદયમાં શલ્ય તુલ્ય સામે છે. આ જ કારણથી વિચારપૂર્વક કાર્ય કરવા માટે મહાન પુરૂષો વારંવાર બોધ આપે છે.

લોકો રાજને શીટકાર કરવા લાગ્યા, સ્વજન લોકો તેણીના મુણ્ડ સંભારી રડવા લાગ્યા. રાણી ઉપરના આ જીલમથી આખા શહેરમાં હાહાકાર વર્તાઈ રહ્યો. રાણીના વિયોગો મનુષ્યોના આકંઠના શબ્દો, નિષ્ઠુર હૃદયના મનુષ્યને પણ રડાવે તેવા હતા. આથી રાજને વિશેષ ઉદ્વેગ થયો.

રાજ - મંત્રી ! શા માટે તમે વાર કરો છો ? મારા હૃદયમાં યતી વેદનાથી તમે અગ્નિયા છો, આ કઠોર હૃદય ફૂટવું નથી તેથી તમે મને નિષ્ઠુર ન સમજશો, મારે માટે ચિતા તૈયાર કરાવો.

રાજના આ શબ્દો સાંભળી-મંત્રી, સ્વજન અને પ્રજાવર્ગ રડન કરતાં રાજને કહેવા લાગ્યા. દેવ ! કાઝ્યા ઉપર વળી આ ફેલ્સો શા માટે પાડો છો ? વગર વિચારથી કરાયેલ કાર્યનું વિષરીત પરિણામ તો અનુભવીએ જીએ. તેટલામાં ફરી પાછું તમે આ શું કરવા ધારો છો ? ભયભીત અને કાચર મનુષ્યો બેયવાનને શરણે જાય છે જ્યારે

(૧૮૪)

તેવા ધીર પુરુષો ધૈર્ય મૂઢી દેશે તો, તેવા મનુષ્યોને કોનું શરણુ ? કુળનેા છેડ કરી શત્રુઓના મનોરથો શરણુ નહિ કરો. પ્રજાની પાયામાલી થશે, માટે હે રાજા ! સાવધાન થઈ પ્રજાનું પાલન કરો.

પ્રેમ અને વિનયપૂર્વક ગુણદોષના વિચારવાળાં અનેક વાક્યોથી સમગ્રવ્યા છતાં રાજાએ પોતાની હઠ ન મૂઢી. લોકોની અવગણના કરી. રાજા મરવા મટે શહેર બહાર આવ્યો.

સૂર્ય તેટલો તાપ આપતો નથી. અગ્નિ તેવી રીતે બાળીને ભસ્મ કરતો નથી અને વીજળીનો નિર્ધાત તેટલો દુઃખરૂપ થતો નથી કે, જોટલું અવિચારી કાર્ય દુઃખરૂપ થાય છે.

રાજાની પાછળ અંતેહરની રાણીઓ, સામંતો અને નગર લોકો ચાલ્યા. રાજાના આ અવિચારી કાર્યથી સેવકો દુઃખી થઇ રહ્યા છે. ધર્મી મનુષ્યો વૈરાગ્ય પામે છે; મુઘ્ધ તરુણીઓ નેત્રમાંથી અશ્રુ રેડે છે. ગીત, વાજાંત્રો બંધ કરી, ધ્વજ, છત્ર, ચામરદિ રાજચિહ્નો ત્યાગ કરી શહેર બહાર નંદનવન નજીક રાજા આવી પહોંચ્યો.

રાજાને મરણથી પાછો હઠાવવા એક પણ ઉપાય ન રહ્યો જણી ગઈ શ્રેષ્ઠીએ વિચાર કર્યો કે, અશુભસ્થ કાલહરણ અશુભ કાર્ય કરવામાં કાળથી વિવ્રબ કરવો તે ક્રોધકારી છે, એમ ધારી રાજાને વિનંતિ કરી કે-મહારાજા ! મરણ પહેલાં મનુષ્યોએ પરલોક માટે કંઈ પણ સંબળ (ભાતું) સાથે લેવું જોઈએ, માટે આ ઉદ્યાનમાં દેવાધિદેવ જિનેશ્વર ભગવાનનું મંદિર છે ત્યાં જઈ આપ નમસ્કાર કરો તેમજ આ વનમાં અમીતતેજ નામના ઝાંતી ગુરુ છે, તેમના ઉપદેશ-મૃતનું પાન કરી આત્માને તૃપ્ત કરો; તેથી આપનો પરલોક સુખમય થશે. રાજાને તે વાત યોગ્ય લાગી. તરતજ તે તરફ વળ્યો. જિન-મંદિરમાં બાવપૂર્વક જિનેશ્વર દેવની પૂજા, સ્તવના કરી. ત્યારપછી ત્યાં નજીકમાં રહેલા ગુરુ પાસે જઈ નમસ્કાર કરી, લજ્જાથી મુખ નીચું રાખી, હાથ જોડી ગુરુસન્મુખ જઈ બેઠો, ઝાંતળળથી રાજાની સ્થિતિ-નો નિશ્ચય કરી, ઉપદેશ આપવો શરૂ કર્યો.

(૧૮૫)

રાજન્ ! જન્મ, જરા, મરણાદિ ખારા પાણીથી ભરપૂર અને ઇષ્ટવિષોગ, અનિષ્ટસંયોગાદિ વડવાનળથી બળી રહેલો, આ દાશસ્ત્ર સંસારસમુદ્ર, દુઃખે પાર પામી શકાય તેવો છે. નારક, તિર્યચ, નર, અમર આદિ ગતિઓમાં નાના પ્રકારનાં ત્રીવ્ર દુઃખ રહેલાં છે, તે દુઃખ આ જીવ અનેક વાર પામ્યો છે. આ અનંત દુઃખના હેતુભૂત ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ આ ચાર ભયંકર વિષધરો છે. અજ્ઞાનતાથી આ વિષધરો જીવેના હૃદયને ડસે છે. તેના ડસવાથી આ જીવ કાર્ય અકાર્ય, યુક્ત અયુક્ત, હિત અહિત ઇત્યાદિમાં મૂઠ થઇ સાર અસારનો કાંઇપણ વિચાર કરી શકતો નથી. વધારે શું કહેવું ? કષાયથી પરાધીન થઈ બુદ્ધિમાન પણ એવાં અકાર્ય કરે છે કે-આ જન્મમાં કે પરજન્મમાં તેને મહાન્ દુઃખનો અનુભવ કરવો પડે છે.

હે રાજન્ ! તમે પણ કષાયને પરાધીન થઇ એક અનર્થ કર્યો છે, છતાં વળી આ પાપતર બીજો અનર્થ અજ્ઞાનતાને આધીન થઇ શા માટે આદર્યો છે ? પાપથી દુઃખ થાય છે. તે પાપ પ્રાણુનો ધાત કરવાથી થાય છે. પરના પ્રાણુનો ધાત કરવાથી પણ પોતાના પ્રાણુનો ધાત કરવો તે અધિકતર પાપ છે. આપધાત કરવાનો આ તમારો અધ્યવસાય મહાન્ દુઃખના કારણરૂપ થશે. હે નરપતિ ! સારી રીતે વિચાર કર, અને સર્વ ઠેકાણે મોહ ન પામ. પાપથી ઉત્પન્ન થયેલા દુઃખનું નિવારણ ધર્મથી ઉત્પન્ન થયેલું પુન્ય છે. જો તું દુઃખથી ત્રાસ પામ્યો હોય તો જિનેશ્વર ભગવાનની આજ્ઞા મુજબ ધર્મનો આદર કર.

હે રાજન્ ! વળી હું મારા જ્ઞાનથી બળીને તને કહું છું કે-ધર્મમાં પરાયણ થતાં નરીન ભુજંગાળી રાણી કળાવતીનો તને થોડા જ દિવસમાં મેળાપ થશે. વળી આ દુનિયામાં અધિક મહોદય પામી ધણી વખતપર્યંત રાજ્યનું પાલન કરો, અંતમાં તું નિર્દોષ ચારિત્રધર્મ પામીશ માટે મરવાનો દુરાગ્રહ મૂઠી દઇ એક જ દિવસ મનને રિચર

૧. બેવહારીક ધર્મ શબ્દ અહીં વાપરવામાં આવ્યો છે.

(૧૮૬)

કરી ધર્મમાં નિશ્ચળ થા. તેથી તને મારા કહેવાની કાંઈ પણ પ્રતીતિ થાય તો. જાણી તને જેમ ચોગ્ય લાગે તેમ આગળ ઉપર કરજે.

શુરુનાં શીતળ અને મધુર વચનોથી રાજાનું અંતઃકરણ વાસિત થયું. મોહ તથા અજ્ઞાનનું આવરણ કાંઈક ભેગાયું, શુરુના વચન પર વિશ્વાસ રાખી, તત્કાળ મરવાનું બંધ રાખ્યું. શુરુના વચનામૃતોનું સ્મરણ કરતો રાજા શહેરની બહાર જ રહ્યો, પ્રાતઃકાળે રાજાએ સ્વપ્ન દીઠું કે કુળ આપવાને તૈયાર થએલી કલ્પવૃક્ષની એક શાખા મેં સહસ્ર કાપી નાંખવાથી નીચી પડી. તે જ શાખા ફલિત થવાથી વિશેષ શોભા ધારણ કરતી પાછી તે કલ્પવૃક્ષ સાથે જોડાઈ ગઈ.

આ પ્રમાણે સ્વપ્ન દેખી પ્રાતઃકાળે શંખરાજા જાગૃત થયો. સ્વપ્નદર્શનથી હર્ષિત થયેલો રાજા વિચાર કરવા લાગ્યો કે શુરુશ્રીએ કહ્યું હતું કે-પ્રિયાનો લાભ થશે, તે વચનોની સાથે આ સ્વપ્નનો જાવાર્થ તદ્દન મળતો આવે છે. સ્વપ્નનો અર્થ તદ્દન ખુલ્લો છે, નિશ્ચયે પુત્રસહિત રાણીનો સમાગમ મને થવો જ જોઈએ. રાજાએ તરત જ દત્તને બોલાવી કહ્યું:—દત્ત ! જે વનમાં રાણીને સારથી મૂકી આવ્યો છે તે વનમાં જઈને તું રાણીની તપાસ કર.

રાજાના વચનથી દત્ત તરત જ તે વનમાં ગયો. એક તાપસને રાણીનો વૃત્તાંત પૂછતાં તેણે સર્વ સમાચાર આપ્યા કે-દત્ત સીધો જ તાપસના આશ્રમે જઈ કુળપતિને મળ્યો. ત્યાંથી કુળપતિને સાથે લઈ તાપસણીઓના આશ્રમમાં તે ગયો. ત્યાં પ્રદ્યુમ્ન સહિત લક્ષ્મીની માફક પુત્ર સહિત રાણીને દીધી.

દત્તને જોતાં જ સહસ્ર રાણીનો કંઈ રુંધાઈ ગયો, ધણી મહેનતે કંઈને મોકલો મૂકી રાણીએ ધણા વખત પર્વત રુદન કર્યું. ખરી વાત છે કે, સંબંધી રનેહી માણસને દેખી દુઃખી જીવોનું હૃદય વિશેષ દુઃખથી ઉભરાઈ આવે છે. દત્તે રાણીને ધીરજ આપી શાંત કરી. રાણીએ રુદન કરી તથા પોતાનું દુઃખ કહી બતાવી હૃદય ખાલી કર્યું.

(૧૮૭)

રાણીના દુઃખનો વિચાર કરતાં હતું હૃદય ભરાઈ આવ્યું, પણ ધીરજ રાખી હતો કહ્યું. ખૂંદેન ! હવે વિશેષ દુઃખ નહિ કર, આ કાંઈ પૂરના પ્રયત્ન કરનાં પરિણામ છે. તેં અતિ દારૂણ દુઃખ અનુભવ્યું છે, પણ આથી અનંતગણું દુઃખ પોતાની અજ્ઞાનતાથી રાજા અત્યારે અનુભવે છે. તે ગુરૂશ્રીના વચનથી તમારી મળવાની આશ્નાએ જ જીવતો રહ્યો છે. “તમે જીવતાં છો” આ સમાચાર જો રાજાને આજે નહિં મળે તો, તે અગ્નિમાં પ્રવેશ કરી નક્કી મરણ પામશે, માટે ખૂંદેન ! વિચાર નહિં કર. તૈયાર થા કાળક્ષેપ કરવાનો વખત નથી. રાજાને તેના કર્તવ્યનો બદલો મળી ચૂક્યો છે. આ રથ ઉપર આરૂઢ થા. અત્યારે આ જ કર્તવ્ય ક્રોધરકર છે.

રાજા મરવાને માટે તૈયાર થયો છે. આ શબ્દો સાંભળતાં જ કળાવતી તેને મળવાને માટે તૈયાર થઈ. કુળાંગનાઓનો આ જ ધર્મ છે કે પ્રતિકૂળ પતિનું પણ હિત જ કરવું. કુળપતિને નમસ્કાર કરીને કળાવતી રથમાં આવી બેઠી. થોડા જ વખતમાં રથ નગરની બહાર રહેલા રાજાના આવાસ પાસે આવી પહોંચ્યો. સંપૂર્ણ શરીરવાળી પોતાની વદનબાને દેખી રાજાને ઘણું હર્ષ થયો, તથાપિ લજ્જાથી તે એટલો બધો નમ્ર થઈ ગયો કે, વિશેષ વખત રાણીના સન્મુખ તે જોઈ ન શક્યો. તે વખતે તારા-મેળાપ કરી રાણીને પટાવાસમાં (તંત્રીમાં) મોકલવામાં આવી. આખા શહેરમાં રાણી આવ્યાની વધામણી ફેલાઈ ગઈ, વાજાનો વાગવાં શરૂ થયાં, મનોહર ગાંધર્વ અને તુરના શબ્દો સાથે રાજાએ સંધ્યાકર્તવ્ય સમાપ્ત કર્યું. સામંત, મંત્રી અને પ્રમુખોએ આનંદ અમૃતથી સીંચાયા. યાચકોને દાન અપાયાં. સામંત પ્રમુખને વિસર્જન કરી રાજા રાણીના પટાવાસમાં આવ્યો.

ઘણા કાળે મેળાપ થયો હોય તેમ રાજા રાણીને બેઠી પડ્યો. ધીમા શબ્દે રાજાએ કહ્યું-સુશીલા ! મેં તારો મોટો અપરાધ કર્યો છે છતાં અજ્ઞાનતાથી કર્યો હોવાથી ક્ષમા કરવા મેં ગમ્ય છે.

કળાવતીએ ઉત્તર આપ્યો, બહાલા ! આમાં તમારો કાંઈ દોષ

(૧૮૮)

નથી, પણ મારા અશુભ કર્મનો જ દોષ છે, જ્ઞાતી પુરુષો કહે છે કે-

સત્ત્વો પુત્ત્વકયાણ કમ્માણ પાવણ ફલવિવાર્ગં ।

અવરાહે ગુણેસુ ય નિમિત્તમિત્તં પરો હોઐ ॥૧॥

સર્વ જીવો, પૂર્વકૃત કર્માનુસાર ફળના વિપાકને (સુખદુઃખને) પામે છે, ઉપગારમાં કે અપરાધ કરવામાં બીજા જીવો નિમિત્તમાત્ર થાય છે.

આ પ્રમાણે બને છે તથાપિ હું આપને પૂછું છું કે એવો તે મેં આપનો શું અપરાધ કર્યો હતો કે મને આવો દુઃસહ દંડ આપ્યો.

રાજાએ કહ્યું-દયિતા ! જેમ વંજીક વૃક્ષને ફળ હોતાં નથી, અને વડ તથા ઉમરાને ફૂલ હોતાં નથી, તેવી જ રીતે તારામાં દોષનો લેશ પણ નથી, મારી અજ્ઞાનતાથી જ દોષનો લાસ થયો, ઇત્યાદિ કહીને પોતે કરેલ કુવિકલ્પો વિષે સર્વ હઠીકત જણાવી. રાણીએ પણ પોતાના હાથ કાપ્યા પછીની સર્વ હઠીકત જણાવી. તે સાંભળી રાણીના શીયળ વિષે રાજાને મોટું આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયું.

રાજાએ કહ્યું, દેવી ! મારા આ સાહસ કર્તવ્યથી આ જગતમાં મારો અપયશનો પટલ અને તારા દઢ શીયળથી શીયળ ગુણની ઉજ્જવળ યશપતાકા, નિરંતરને માટે આ દુનિયામાં ફરક્યા કરશે.

કેરણાસમુદ્ર ગુરુમહારાજના કહેવાથી મને તારા સમાગમની આશા થઇ હતી અને તેથી જ હું મરણ પામ્યો નથી, કેમકે તેમ થવાથી તને વળી બીજું દુઃખ થશે. આ બયથી જ હું જીવતો રહ્યો છું.

રાણીએ કહ્યું-ધન્ય છે તે નિર્મળ જ્ઞાનને ધારણ કરનાર પૂજ્ય ગુરુવર્યને કે જેણે તમને શુદ્ધ ખુદ્ધિ આપી. તે મહાનુભાવ મુનીંદ્ર કયાં છે ? મને બતાવો, તેમના દર્શનથી મારા આત્માને પવિત્ર કરું ઇત્યાદિ પરસ્પર દિલાસો આપતાં અને દિલગીરી જણાવતાં તે નવીન રનેહમ્માંથીથી પુનર્જોડાયેલાં દંપતીને રાગી ક્ષણવારની માફક સમાપ્ત મધ્ય સ્વર્ગોદય થતાં પોતાનાં પદ્મકર્મથી નિવૃત્ત થઈ તે દંપતી (શ્રી

(૭૧૮૯)

બરચાર) અમીતતેજ ગુરુ પાસે આવી પહોંચ્યાં. ગુરુવર્યને વંદના કરી ઉચિત સ્થાનકે બેઠાં. ગુરુશ્રીએ પણ અવસરઉચિત શીયળગુણની શ્રોષ્ઠતાવાળી ગંભીર દેશના આપી.

સીલં કુલુચ્છકરં, સીલં જીવસ્સ ભૂસળપવરં ।

સીલં પરમસોયં, સીલં સયલાવયા હરણં ॥ ૧ ॥

કુળની ઉન્નતિ કરનાર શીયળ છે, જીવનું ઉત્તમ ભૂષણ શીયળ છે, શીયળ પરમ પવિત્રતા છે. સમગ્ર આપત્તિનું હરણ કરનાર શીયળ છે.

સીલં દુગ્ગદ્દલણં, સીલં દોહગ્ગકંદનિદ્દહણં ।

વસવત્તિસુરવિમાણં, સીલં ચિંતામાણિસમાણં ॥ ૨ ॥

દુર્ગતિનું દલન કરનાર શીયળ છે, દૌર્ભાગ્યના કંદને નિર્દહન કરનાર શીયળ છે. દેવવિમાન તેને સ્વાધીન છે. દૂકામાં કહીએ તો શીયળ ચિંતામણીરત્ન સમાન છે.

શીયળના પ્રભાવથી અગ્નિ થંભાય છે. વેતાળ અને વ્યાલને કબજા દૂર થાય છે. સમુદ્ર તરી શકાય છે. પર્વતના શિખરથી પડતી નદી રોકી શકાય છે.

શીયળવાન મનુષ્યોની આજ્ઞા દેવો પણ ઉઠાવે છે અને તેના ગુણોનું આન કરે છે. હે રાજન ! રાણી કળાવતીને નવીન ભુજા આવવાનો બનાવ પ્રત્યક્ષ બન્યો છે તે શીયળનો જ પ્રભાવ છે. આ શીયળરૂપ અગ્નિ જે સમૃદ્ધિ(ધર્મશ્રદ્ધા)રૂપ પ્રમળ પવનની સહાય ગ્રહણ કરે તો ધણા થોડા જ વખતમાં કર્મરૂપ ઈધન(લાકડાં)ને બાળીને બરમ કરે.

તે ધર્મશ્રદ્ધાન રાગ, દ્વેષરહિત આરહંતદેવ, પંચમહાવ્રતધારક નિર્ઐશ્ય ગુરુ અને કરુણાથી ભરપૂર ધર્મ, આ ત્રણ તત્ત્વને અંગીકાર કરવાથી થાય છે. ચિંતામણી, કલ્પવૃક્ષ અને કામધેનુના પ્રભાવને ઓળંગી જનાર આ ધર્મશ્રદ્ધાન સમગ્ર સુકૃતના આધારભૂત છે. ઇત્યાદિ સમયોચિત ધર્મદેશના આપી ગુરુ શાંત થયા.

(૧૬૦)

એ અવસરે હાથ જોડી નમ્રતાથી કળાવતીએ ગુરુરાજને પ્રશ્ન કર્યો કે-પ્રભુ ! કયા કર્મના ઉદયથી નિરપરાધી છતાં મારી ભુજાઓ છેલ્લાણી ?

ગુરુમહારાજે કહ્યું-કલ્યાણી ! સાવધાન થઈ તારો પૂર્વજન્મ સાંભળ. પૂર્વે આ ભારતવર્ષમાં અવંતી દેશમાં લક્ષ્મીથી ભરપૂર અવંતી નગરી હતી. તેમાં ચંદ્રની માફક આનંદ આપનાર નરચંદ્ર રાજા રાજ્ય કરતો હતો. ચંદ્રકળાની માફક ઉજવળ શીયળ ગુણરૂપ કળાને ધારણ કરનાર ચંદ્રચંદ્રા નામની તેને રાણી હતી.

તે રાજાની પાસે પુત્રથી પણ અધિક બહારો એક રાજશુક (પોષ્ટ) હતો. તેનું વચનસારનામ રાખ્યું હતું. નામ પ્રમાણે બુદ્ધિમાન અને બોલવામાં તે ચાલાક હતો. મણિ તથા સુવર્ણમૃતિ પાંજરામાં રાખી, ઉત્તમ ખાનપાનથી રાણી તેનું પાલન કરતી હતી. રાણી તેને ઉત્તમ કાવ્યાદિ સંભળાવતી હતી. શુક તે કાવ્યાદિ તરત મોઢે બોલી જતો હતો. આથી રાણીનો પ્રેમ તે શુક પર એટલો બધો વધ્યો હતો કે તે સિવાય ધડીભર પણ રહી શકતી ન હતી.

એક વખત શહેરની બહાર દેવરમણ ઉધાનમાં, શિષ્યના પરિવાર સહિત સુવતાચાર્ય નામના આચાર્ય આવી રહ્યા હતા. તેમને વંદન કરવા નિમિત્તે રાણી સહિત નરચંદ્ર રાજા આવ્યો. ગુરુને વંદન કરી ધર્મ-શ્રવણ નિમિત્તે રાજા ગુરુ સન્મુખ બેઠો.

ગુરુશ્રીએ ધર્મ ઉપદેશ આપવો શરૂ કર્યો. સર્વ સુખનું મૂળ ધર્મ છે. દુઃખનું મૂળ કારણ પાપ છે. જે તમે દુઃખથી ત્રાસ પામતા હો અને સુખની ઇચ્છા કરતા હો તો ધર્મ કરો. તે ધર્મનું રહસ્ય એક સારભૂત વાક્યમાં જ હું તમને કહું છું કે, **અપ્પપટિકુલં કમમં પરેસિ ન કયાઈ કાવચ્ચં** જે કર્તાવ્ય પોતાને પ્રતિકૂળ અનુભવાય, તે કર્તાવ્ય બીજાના સંબંધમાં કદાપિ ન કરવું. અર્થાત્ જે તમને દુઃખ વહાલું નથી લાગતું તો, તમે પરને દુઃખ ન આપો. તમારી નિંદા તમને ઠીક લાગતી નથી તો પરની નિંદા તમે નહિં કરો. તમે પરની

(૧૯૧)

મદદ હિંચો તો ખીજને તમે મદદ આપો. તમે સુખ હિંચો છો તો ખીજને સુખી કરો. ઇત્યાદિ ટૂંક પણ ગંભીર પરમાર્થવાળો ઉપદેશ શ્રવણ કરી, ચંદ્રયશા રાણી સહિત રાજ્યમે દ્વાદશવતરૂપ ગૃહસ્થધર્મ અંગીકાર કર્યો. ગુરૂને નમસ્કાર કરી રાજ્ય, રાણી શહેરમાં આવ્યાં અને સમ્યક્ રીતે ધર્મનું પાલન કરવા લાગ્યાં. ગુરૂ પણ અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા.

રાણી ચંદ્રયશા, અષ્ટમી, ચતુર્દશી આદિ પર્વને દિવસે શુક્રને સાથે લઈ, જિનેશ્વરનાં દર્શન પૂજન કરવા નિમિત્તે મંદિર જતી હતી. ત્યાં વિાવપૂર્વક ચૈત્યવંદન કરી, નવીન નવીન સ્તુતિઓ શુક્ર પાસે બોલાવી ભગવાનની સ્તુતિ કરતી હતી. એક દિવસે કાર્યપ્રસંગને લઈ રાણી પ્રભુ દર્શનાર્થે જઈ ન શકી. નિરંતરના અભ્યાસને લઈ શુક્ર પ્રભુદર્શનને માટે ઉત્સુક થયો. કોઈ પ્રયોગથી પાંજરાથી બહાર નીકળી તે એકલો જિનમંદિર આવ્યો. પ્રત્યેક જિનશિંખને વંદના કરી, પરમ ભક્તિથી સ્તવના કરી તે પાછો રાણી પાસે આવ્યો. પોતાની રજા સિવાય શુક્રને અન્ય સ્થળે ગયો જાણી રાણીને ધણો ગુસ્સો આવ્યો. પોતાના ધર્મને ભૂલી જઈ, ક્રોધાંધ રાણીએ ખીચારા નિરપરાધી પોપટને નાના પ્રકારની તાડના તજના કરી, સહસ્રા તેની બન્ને પાંખોને મરડી નાંખી. થોડીવારે ક્રોધનો નિશો શાંત થયો, રાણીને ધણો પશ્ચાત્તાપ થયો, પોતાના અકાર્યની નિંદા કરવા લાગી પણ તેથી ભગડી વાત સુધરવાની તો ન હતી જ.

પોતાની પાંખો કપાયાથી શુક્રરાજને ધણું દુઃખ થયું. તેના મનોરથો મનમાં જ રહ્યા. તિર્થંચની ગતિ અને તેમાં વળી આવી પરાધીનતા તેને તે ધિક્કારવા લાગ્યો. શાણુ શુક્રે પાંખો કપાયા છતાં શુભ પરિણામને કપાવા ન દીધા, પૂર્વકર્મને દોષ આપી આવા કલીષ્ટ કર્મો કાપવાને સાવધાન થયો. જિનેશ્વર ભગવાનના ધ્યાનમાં જ પાંખોની અસહ્ય વેદનાથી પોપટ મરણ પામ્યો. શુભ અધ્યવસાયવાળો શુક્ર સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો.

(૧૯૨)

પોતાના અકાર્યનો પશ્ચાત્તાપ કરતી રાણી તે દિવસથી ધર્મક્રિયા-માં વિશેષ સાવધાન થઈ શ્રદ્ધાપૂર્વક શ્રાદ્ધધર્મનું આરાધન કરી કાળક્રમે મરણ પામી, રાજા રાણી બન્ને સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયાં.

નરચંદ્ર રાજાનો જીવ તે દેવલોકથી ચ્યવી અહીં શંખરાજ-પણે ઉત્પન્ન થયો, રાણી ચંદ્રયશાનો જીવ તું પોતે કળાવતી છે, અને વયજુસાર પોપટનો જીવ આ કળાવતીનો પુત્ર જન્મું નામ પૂર્ણકળશ રાખવામાં આવશે તે છે, પુન્યના ઉદયથી તે તમને સુખના કારણરૂપ થયો છે.

કળાવતી ! જિનદર્શન ઉપરના (પોપટના નિમિત્તથી ઉત્પન્ન થયેલ) મત્સર ભાવથી અને પોપટની પાંખો કાપતાં પ્રાણુતિપાત-વિરમણુ વ્રતમાં સ્ખલના પામવાથી આ તમારી જીજ્ઞાસા કપાણી છે. આ અને પાછલા જન્મના નિર્મળ શિયળગુણથી લોકોને આશ્ચર્ય કરનાર કપાએલી જીજ્ઞાસા પાછી નવીન પ્રાપ્ત થઈ છે.

પૂર્વભવને સાંભળી રાજારાણી ભવભયથી ઉદ્વિગ્ન થયાં. હાથ જોડી તેમણે ગુરુશ્રીને કહ્યું. પ્રભુ ! આ સંસારમંદીખાનાથી અમે વિરક્ત થયાં છીએ એટલે આ ચારિત્રનું શરણુ લેવાનો અમારી પૂર્ણ ઇચ્છા છે તથાપિ આ બાળકુમાર રાજ્યધુરાને માટે અત્યારે તદ્દન અશક્ત છે એમ ધરી તેટલા વખતને માટે અમને ગૃહસ્થપણને લાયક ગૃહસ્થ ધર્મ આપો. અવસરે શ્રમણુધર્મ સ્વીકારીશું, ગુરુ-મહારાજ પણુ તેમની અત્યારની યોગ્યતા દેખી બન્નેને ગૃહસ્થધર્મ ગ્રહણુ કરાવ્યો. ગુરુને નમસ્કાર કરી રાજા રાણીએ શહેરમાં પ્રવેશ કર્યો.

ધર્મપ્રાપ્તિથી રાજા રાણીને અને રાજારાણીની પ્રાપ્તિથી પ્રજાને અત્યંત આનંદ થયો. મંગલ તૂર્પના ઉદ્દામ શબ્દો દિગંત પર્યંત ફેલાવા લાગ્યા. કવિ કહે છે—આ વાજિંગના શબ્દો ન હતા પણ શીય-ળના પ્રમળ માહાત્મ્યનો પડહ વાજતો હતો. રાણીના શીયળ ગુણનો પ્રશંસા કરતાં લોકોનાં ટોળાં રસ્તા પર ઉભાં હતાં. લોકોને આનંદ ઉ-

(૧૯૩)

તપન્ન કરતા રાજરાણીએ મહેલમાં પ્રવેશ કર્યો. રાજાએ આખા શહેર-માં વધામણું કરાવ્યું. ધ્વજ, પતાકાથી શહેર શણગારાયું. બંદીવાનો છોડી મૂક્યા. ગરીબ અપંગ મનુષ્યોને દાન આપ્યું. રાજા મરણથી નિવૃત્ત થયો. રાણી મળી આવી. પાટવી કુમારનો જન્મ થયો. આવા એકી સાથે ત્રણે આનંદથી શહેરની તવારીખમાં તે દિવસ સોનેરી અક્ષરોથી લખાયો. બારમે દિવસે કુમારનું પૂર્ણકલશ નામ આપ્યું. ગિરિકંદરામાં ઉત્પન્ન થયેલા અંપકની માફક નિરુપદ્રવપણે રાજકુમાર વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો.

આ બાબુ નીતિપૂર્વક રાજ્યનું પાલન કરતાં કેટલાંક વર્ષો વ્યતીત થયાં. રાજકુમાર ૧૫ વય પામ્યો.

રાજા રાણીને પ્રતિબોધ પામવાનો અવસર જાણી અમીતતેજ ગુરુ આમાનુઆમ વિહાર કરતાં દેવશરણ ઉદ્યાનમાં આવી ઉતર્યા.

રાજા રાણી સપરિવાર વંદન કરવા આવ્યાં. ગુરુશ્રીએ ધર્મદેશનાનો પ્રારંભ કર્યો.

રાજાના માનવક્ષેત્ર, આર્યભૂમિ, મનુષ્યજન્મ, નિરોગી શરીર, વિચારશક્તિ, દેવગુરુનો સમાગમ અને ધર્મશ્રદ્ધાન—આ એક એક સામગ્રી ક્રમે ક્રમે દુર્લભ છે. રત્નભૂમિની માફક આ દુર્લભ સામગ્રી તને મળી ચૂકી છે. રત્નખાણુમાંથી ચિંતામણીરત્નની માફક ચારિત્રરત્ન મેળવવું સુલભ છે, માટે રાજા જાગૃત થા. પ્રમાદ નિદ્રાનો ત્યાગ કર. આયુષ્ય અદ્ય છે. વખત યોગ્ય છે. વિદ્વેષ અનેક છે. વિલંબ કરવાનો વખત નથી.

ઈત્યાદિ ગુરુવાક્યોનું શ્રવણ થતાં રાજા જાગૃતિમાં આવ્યો. ચારિત્રાવરણી કર્મોએ માર્ગ આપ્યો. મોહ એછો થયો. સંવિગ્ન થઈ રાજા શહેરમાં આવ્યો. પૂર્ણકલશ પુત્રનો રાજ્યાભિષેક કરી અમીત-તેજ ગુરુશ્રી પાસે રાજા, રાણી અને એ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. નિર્મળ ચારિત્ર પાળી છેવટે શારીરિક તથા માનસિક સંલેખણ કરી અને જણ

(૧૯૪)

સૌધર્મદેવસોકે દેવપણે ઉત્પન્ન થયાં. ત્યાંથી ઉત્તરોત્તર સુખરૂપ ભવો કરી સંયમ આરાધી અન્ને જણુ નિર્વાણ પદ પામ્યાં.

શિયળ ગુણુના પ્રભાવવાળું કંઠાવતીનું ચરિત્ર સાંભળી ઘણા લોકો શીયળ પાળવા માટે તત્પર થયા.

વખત થઇ જવાથી દેશના અંધ થઇ. રીપભદ્ર, સુદર્શના, શીળવતી વિગેરે પ્રમોદ પામતાં ગુરુશ્રીના ચિરંજીવીપણાનો જય-ધ્વનિ કરતા, પોતપોતાના ષટ્કર્મમાં લાગ્યાં. ગુરુ પણુ પોતાના આત્મકાર્યમાં લીન થયા. નિત્યની માફક દેવ, ગુરુના વંદન, પૂજન, ગુણુ-કીર્તનમાં દિવસ વ્યતીત કરી, સુર્યોદય પછી પાછાં ધર્મદેશના શ્રવણ કરવા નિમિત્તે સર્વે હાજર થયાં.

ગુરુવર્યે પણ ઉપકારવૃત્તિથી ધર્મોપદેશ શરૂ કર્યો.

પ્રકરણ ૨૮ મું.

તપશ્ચરણ.

જહ લંઘણેહિ સ્વિજ્જંતિ રસવિકારસમ્ભવા રોગા ॥ ?

તહ તિવ્વત્તેણ ધુવં કમ્માઈં સુચિક્કણાઈં પિ ॥૧॥

જેમ લંઘન (લાંઘણુ) કરવાથી રસવિકારના કારણથી ઉત્પન્ન થયેલા રોગો નાશ પામે છે તેમ પ્રમળ તપશ્ચર્યાવડે (તપવડે) અત્યંત ત્રિકણાં કર્મો પણ નિશ્ચયે નાશ પામે છે.

આથી અને અભ્યંતર એમ તપ બે પ્રકારે થાય છે.

આહિતપ ૧ ઉપવાસાદિ કરવા, ૨ ઓછું ખાવું, ૩ ઘણી થોડી ચીજો ખાવી અથવા ઇચ્છાએને ઓછી કરવી. ૪ ઘી, દૂધ, દહીં, તેલ, સાકર-રસનો ત્યાગ કરવો. ૫ કાયાને કષ્ટ થાય તેવા ધાર્મિક કામમાં જોડવી.

(૧૯૫)

૬ કપાય, ઇન્દ્રિય, મન, વચન, કાયાનો યોગ અને સ્ત્રી મનુષ્યાદિકનો સંયોગ આ સર્વ ઝોછા કરવા. આ બાહ્યતપ કહેવાય છે. આ તપ સામાન્ય મનુષ્યો પણ કરી શકે છે. તેમ લોકોના દેખવામાં પણ આવે છે માટે તેને બાહ્યતપ કહ્યો છે.

અભ્યંતર તપ ૧ પોતાથી કોઈ પાપ થઈ ગયું હોય તેનું ગુરુ આદિ પાસે પ્રાયશ્ચિત લેવું. ૨ ગુણવાનનો વિનય કરવો. ૩ ગુણી મનુષ્યોની વૈયાવચ્ચ-ભક્તિ કરવી. ૪ નવીન જ્ઞાન ભણવું. ભણેલાનું સ્મરણ કરવું. ૫ ધ્યાન કરવું. ૬ કાર્યોત્સર્ગ કરવો યા શરીરાદિ ઉપરથી મમત્વ દૂર કરવો યા રાગદ્વેષનો ત્યાગ કરવો-આ છ પ્રકારે અભ્યંતર તપ કહેવાય છે.

વૈધો જ્ઞેમ ઔષધ કે મંત્રવડે ઝેરને દૂર કરે છે.-ઉતારે છે તેમ તીવ્ર રસવાળાં ઝેર સમાન દુષ્ટ કર્મો આ બંને પ્રકારની તપશ્ચર્યા-રૂપ મંત્ર કે ઔષધીથી દૂર થાય છે.

હજારો વર્ષ પર્યાંત દુઃખ ભોગવીને નારહીના જીવો જટલું કર્મ ખપાવે છે તેટલું કર્મ શુભભાવે એક ઉપવાસ કરીને મનુષ્યો ખપાવી શકે છે, અસંખ્ય ભવોનાં એકઠાં થયેલાં કર્મો તપશ્ચર્યા વિના ખપાવી શકાતાં નથી. શું દાવાનળ વિના મહાન અટવી બાળી શકાય છે ? શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે.

સન્વાસિપહીણં પરિણામત્તસા ઉવક્કમો મણિઓ ॥

પાયમનિકાદયાણં તવસા ઉ નિકાદયાણંપિ ॥ ૧ ॥

પરિણામતા વશથી સર્વ કર્મપ્રકૃતિઓનો ઉપક્રમ (ફેરફાર યા નાશ) શાસ્ત્રમાં કહ્યો છે, પણ તે પ્રાચે અનિકાચિત પ્રકૃતિ હોય તો જ. ત્યારે તપશ્ચર્યા કરવાથી તો નિકાચિત કર્મપ્રકૃતિઓનો પણ ક્ષય થઈ શકે છે.

ભત્તિ, કુળ, રૂપ, યુદ્ધિ, સ્વબ્ધન, અને લક્ષ્મીરહિત છતાં તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરનારની (નંદીષેણુની માફક) દેવો પણ ભક્તિ બહુમાનથી

(૧૯૬)

સેવા કરે છે. ત્રણ જગતના દર્પને ભેદનાર કંદર્પનો પણ તપશ્ચર્યા-
વડે જ દર્પ દૂર કરી શકાય છે. અશ્વદમન કરનારની માફક ઇન્દ્રિય-
રૂપી ઘોડાઓ તપશ્ચર્યાથી જ દમી શકાય છે. સૂર્યના પ્રકાશવડે જેમ
અંધકાર દૂર થાય છે તેમ તપશ્ચર્યાથી નાના પ્રકારના ઉપદ્રવો દૂર
થાય છે. કર્મ ક્ષય કરવા અર્થે પોતે તપશ્ચર્યા કરવી અને તપશ્ચર્યા
કરનારની ભક્તિ કરવી.

સંતોષરૂપ મૂળ, ઉપશમરૂપ મજાબૂત થક, ઇન્દ્રિયજયરૂપ મોટી
શાખાઓ, અભયદાનરૂપ પાંદડાઓ, શીયળરૂપ પ્રવાલવાળો, શ્રદ્ધારૂપ
જળથી સિંચાયેલો, સુર, નરસુખરૂપ સુગંધી પુષ્પવાળો અને મોક્ષ-
રૂપ ફળવાળો તપરૂપ કલ્પવૃક્ષ સાક્ષાત્ આદર કરનારને હિતકારી
થાય છે. કહ્યું છે કે:—

દિવ્વોસહિ રસવાયં નદ્દમણ વિસાપહાર કામગાત્રી ॥

ચિંતામણિ કપ્પતરુ સિજ્ઞંતિ તવપ્પભવેણ ॥ ૧ ॥

દિવ્ય ઔષધી, સુવર્ણરસ, ધાતુવાદ, આકાશગમન, વિસાપહાર
કરનાર મંત્રાદિ, કામધેનુ, ચિંતામણી રત્ન અને કલ્પવૃક્ષ છતાંદિ
ફલભ વસ્તુઓ પણ તપશ્ચર્યાના પ્રભાવથી સિદ્ધ થાય છે—પ્રાપ્ત થાય છે.

નિર્માળ તપના પ્રભાવથી આ જન્મમાં અનેક લબ્ધિઓ સિદ્ધ
થાય છે. પરલોકમાં મુક્તિ થાય છે. કીર્તિ ઉભય લોકમાં ફેલાય છે.
તપોબળથી અનેક લબ્ધિઓ મેળવનાર, વિશ્નુકુમાર મહામુનિએ
ગુરુના કાર્ય અર્થે લબ્ધિ ફેરવી, તીર્થઉત્તર કરી મોક્ષપદ
પ્રાપ્ત કર્યું છે.

વિશ્ણુકુમાર.

હસ્તીનાપુરમાં પદ્મોત્તર રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને જ્વાલા
નામની પરમ જાતી પટ્ટરાણી હતી. સિંહરવનસૂચિત ઉત્તમ
લક્ષણવાળો વિશ્ણુકુમાર નામનો તેને પ્રથમ પુત્ર થયો. અનુક્રમે
ચૌદ સ્વપ્ન સૂચિત મહાપદ્મ નામના બીજા ચક્રવર્તી કુમારનો

(૧૯૭)

જન્મ આપ્યો. નાના પ્રકારની કળાઓમાં પ્રવીણ થઈ બંને કુમારો યુવાવસ્થા પામ્યા. વિશ્નુકુમાર સ્વભાવથી જ વિષયોથી પરાક્રમુખ અને રાજ્ય ગ્રહણ કરવામાં અનાદરવાળો હતો. આ કારણથી રાજ્યે મહાપદ્મકુમારને યુવરાજપદે સ્થાપન કર્યો.

એ અરસામાં અવંતિ નગરીમાં શ્રીવર્મ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને નમુચી નામનો પ્રધાન હતો.

એક વખત મુનિસુવ્રત તીર્થાધિપતિના શિષ્ય સુવ્રતાચાર્ય નામના આચાર્ય અનેક શિષ્યોના પરિવારે નગરી બહાર ઉદ્યાનમાં આવી ઉતર્યા. તેમને વંદન કરવા નિમિત્તે જતાં અનેક મનુષ્યોને દેખી રાજ્યે પ્રધાનને પૂછ્યું. આ સર્વ લોકો ક્યાં જાય છે ? તેણે કહ્યું-રાજા ! નગરના ઉદ્યાનમાં કેટલાક શ્રમણો આવી રહ્યા છે. તેમને વંદન કરવા માટે આ સર્વ મૂઠ લોકો જાય છે. રાજ્યે કહ્યું એમ કેમ ? તેઓ મૂઠ શા માટે ? હું પણ તે ગુરુ પાસે ધર્મશ્રવણ નિમિત્તે જઈશ.

પ્રધાને કહ્યું. નહિ મહારાજ ! તેઓ શું જાણે છે ? કાંઈ નહિ, હું જ આપને અહીં ધર્મ સંભળાવું.

રાજ્યે કહ્યું. નહિ, નહિ, તે ગુરુ પાસે જ જઈશું.

મંત્રીએ કહ્યું. આપની જેવી મરજી. ત્યાં જઈને આપ મધ્યસ્થ ભાવે રહેજો. વાહની અંદર તે સર્વ શ્રમણોનો હું પરાજય કરીશ. આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરી રાજાની સાથે પ્રધાન ઉદ્યાનમાં આવ્યો. મંત્રી ઉદ્દતાદ્યથી ગુરુશ્રીને ઉદ્દેશીને બોલ્યો. શું આજ વ્રતધારી છે કે ? ગુરુશ્રીએ ગંભીરતાથી કાંઈ પણ ઉત્તર ન આપ્યો.

પ્રધાન-બળદની માફક આ શું જાણે છે ? અર્થાત્ કાંઈ નહિ. વગર પ્રયોજને આવા કટાક્ષનાં વચનો બોલતો જાણી આચાર્યશ્રીએ કહ્યું-પ્રધાન ! જો તમારી જીભને ખરજ આવતી હોય તો પ્રશ્ન કરો, તેનો ઉત્તર હું આપું છું.

આચાર્યશ્રીનું વચન પૂરું થતાં જ એક ક્ષુલ્લક (નાનો શિષ્ય)

(૧૯૮)

વચમાં બોલી કહ્યો. અરે ગર્વિષ્ઠ ! ગુરુમહારાજ તો તમને પ્રત્યુત્તર આપશે જ પણ મારા જેવા તેમના અનુચરો પણ તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવાને સમર્થ છે, માટે તમે પૂર્વપક્ષ ગ્રહણ કરો. તેનો ઉત્તર આપું છું.

પ્રધાન-તમે શ્રુતિથી બાહ્ય છો તેમજ અશુચિવાન છો, તેથી તમારી સાથે મારા જેવાએ બોલવું પણ યોગ્ય નથી, તો વાદની તો વાત જ શી કરવી ?

ક્ષુલ્લક-તમારી માન્યતાવાળાં શાસ્ત્રના આધારે જ અમે બ્રાહ્મણ છીએ. તેમજ પવિત્ર છીએ. હું તે જ બતાવી આપું છું. તમે સાવધાન થઇને સાંભળો. શાસ્ત્રમાં બ્રાહ્મણનું સ્વરૂપ શું કહ્યું છે ?

સત્યં બ્રહ્મ તપો બ્રહ્મ બ્રહ્મચ્ચેદ્રિયનિગ્રહઃ ॥

સર્વભૂતદયા બ્રહ્મ એતત્બ્રાહ્મણલક્ષણં ॥ ૧ ॥

સત્ય બોલવું તે બ્રહ્મ છે. તપ કરવો તે બ્રહ્મ છે. ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવો તે બ્રહ્મ છે અને સર્વ ભૂત-પ્રાણીઓની દયા કરવી તે બ્રહ્મ છે. આ લક્ષણો જે મનુષ્યોમાં હોય તે બ્રાહ્મણ છે.

આ ચારે લક્ષણો અમારામાં છે માટે અમે જ બ્રાહ્મણ છીએ. (પવિત્રતાનું લક્ષણ તમારા શાસ્ત્રમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે.)

પંચૈતાનિ પવિત્રાણિ સર્વેષાં ધર્મચારિણાં ॥

અહિંસા સત્યમસ્તેયં ત્યાગો મૈથુનવર્જનં ॥ ૧ ॥

હિંસા ન કરવી. ૧. સત્ય બોલવું ૨. ચોરી નહિં કરવી. ૩. સર્વ દ્રવ્યાદિનો ત્યાગ કરવો. ૪ અને બ્રહ્મચર્ય પાલન કરવું. ૫-આ પાંચ સર્વ ધર્મ આચરણ કરવાવાળાઓનાં પવિત્ર છે.

આ પાંચ પવિત્રો અમારામાં હોવાથી અમે નિરંતર પવિત્ર છીએ. (બ્રાહ્મણની જાતિમાં જન્મે તેને જ બ્રાહ્મણ કહેવો તે કાંઈ નિયમ નથી) શાસ્ત્ર શું કહે છે ?

(૧૯૯)

ब्रह्मचर्यं तपोयुक्ता समलेष्टु कांचनाः ।**सर्वभूतदयावन्तो ब्राह्मणाः सर्वजातिषु ॥ ૧ ॥**

બ્રહ્મચર્ય પાળનાર, તપશ્ચરણ કરનાર, પથ્થર અને સુવર્ણમાં સમદષ્ટિવાળા અને સર્વ પ્રાણીઓની દયાવાળા મનુષ્યો સર્વ જાતિઓમાં બ્રાહ્મણ છે. અર્થાત્ આ પ્રમાણે વર્તન કરનાર ગમે તે જાતિમાં ઉત્પન્ન થયા હોય પણ તે બ્રાહ્મણ કહેવાય છે.

(બ્રહ્મચર્ય સિવાય બ્રાહ્મણ શાનો ?)

ब्रह्मचर्यं भवेन्मूलं सर्वेषां धर्मचारिणां ॥**ब्रह्मचर्यस्य भंगे न व्रताः सर्वे निरर्थकाः ॥ ૧ ॥**

ધર્માચરણ કરવાવાળા સર્વ દર્શનકારોતું મૂળ બ્રહ્મચર્ય છે. તે બ્રહ્મચર્ય ભંગ કરનાર મનુષ્યના સર્વ વ્રતો નિરર્થક છે. જેઓ મન, વચન, ક્રિયાવડે પવિત્ર બ્રહ્મચર્ય પાળે છે તે દેવોને પણ પૂજનિક છે. તે જ પવિત્ર અને ઉત્તમ મંગળ સમાન છે. સારી રીતે રક્ષણ કરાયેલું બ્રહ્મચર્ય, સર્વ આચારમાં ઉત્તમ આચાર છે. સર્વ વ્રતોમાં ઉત્તમ વ્રત તે જ છે અને સર્વ ધ્યાનમાં ઉત્તમ ધ્યાન તે છે. કહ્યું છે કે:—

शुचिर्भूमिगतं तोयं शुचिनारी पतिव्रता ॥**शुचिर्धर्मपरो राजा ब्रह्मचारी सदा शुचिः ॥ ૧ ॥**

જમીન પર પડેલું પાણી પાવત્ર છે. સ્ત્રી પતિવ્રતા હોય તે પવિત્ર કહેવાય છે. ધર્મમાં તત્પર હોય તે રાજા પવિત્ર છે, પણ બ્રહ્મચારી તો નિરંતર પવિત્ર છે. સત્ય બોલવું, તપ કરવો, ઇંદ્રિયોનો નિયંત્ર કરવો અને સર્વ જીવોની દયા કરવી આ ચાર પવિત્ર પ્રથમ છે. અને પાણીથી શૌચ કરવું તે તો પાંચમું શૌચ છે. આ ચાર શૌચ વિના પાણીથી સ્નાન કરી પવિત્રતા માનવી તે નિરર્થક છે. કહ્યું છે કે:—

(૨૦૦)

નોદકક્લિબગાત્રોઽપિ સ્નાન ઇત્યભિધીયતે ॥

સ સ્નાતો યો દમસ્નાતઃ સ બાહ્યામ્પંતરઃ શુચિઃ ॥ ૧ ॥

પાણીથી ભીંજાયેલ શરીરવાળાને સ્નાન કરેલો કહી શકાય નહિં, પણ જોણે ઇન્દ્રિયોને દમી છે, સ્વાધીન કરી છે, તે સ્નાન કરેલો કહી શકાય-અને તે જ બાહ્ય તથા અભ્યંતરથી પવિત્ર છે.

ઇત્યાદિ શાસ્ત્ર યુક્ત, યુક્તિપૂર્વક સારભૂત વચનોવડે, અનેક વિદ્વાનોની સન્મુખ. આ ક્ષુદ્રક શિષ્યે પ્રધાનને નિરુત્તર કરી દીધો.

યુક્તાયુક્તનો વિચાર નહિં કરનાર પ્રધાન, નિરુત્તર થતાં રાજ્ય તરફથી ઘણી લજ્જા પામ્યો. તે અવસરે તો પોતાના મુકામ તરફ તે ચાલ્યો ગયો. પણ રાત્રી પડતાં સાધુઓનો વધ કરવા માટે તે પાછો ઉધાનમાં આવ્યો. શાસનાધિષ્ઠાત્ર દેવીએ તેને ત્યાં જ થંભાવી દીધો. પ્રાતઃકાળ થતાં રાજ્યપ્રમુખ સર્વ મનુષ્યોએ તેને તેવી હાલતમાં દીઠો. દેવો પણ સત્યને સહાય આપે છે તે દેખી અનેક મનુષ્યો ધર્મનો ખેદ પામ્યા. રાજ્યએ પ્રધાનનું અપમાન કરી રાજ્યમાંથી કાઢી મૂક્યો.

પૃથ્વીતળ પર ભ્રમતાં ભ્રમતાં તે હરિતનાપુરમાં આવ્યો. મહા-પદ્મકુમારે તેને પ્રધાન તરીકે પોતાની પાસે રાખ્યો.

એક વખત પોતાના રાજ્યની નજીકમાં રહેનાર સિંહબળ નામના કિલ્લાના બળવાળા રાજ્યએ મહાપદ્મકુમારની દેખરેખવાળા દેશમાં લૂંટફાટ કરી ત્રાસ વર્તાવ્યો. મહાપદ્મકુમારે તેને સ્વાધીન કરવા માટે નમુચી પ્રધાનને આદેશ આપ્યો. નમુચીએ તેનો કિલ્લો તોડી નાખ્યો અને સિંહબળને જીવતો પકડી મહાપદ્મકુમારની આગળ લાવી મૂક્યો. મહાપદ્મકુમારે ખુશી થઈ નમુચીને કાંઈ પણ માગવા માટે જણાવ્યું. પ્રધાને જણાવ્યું—આ આપનું વચન હાલ આપની પાસે રાખો. મને જરૂર હશે તે અવસરે માંગીશ. કુમારે તેમ કરવાને ખુશી ખતાવી.

(૨૦૧)

એક દિવસે જ્વાળાદેવીએ રથયાત્રા નિમિત્તે એક રથ બનાવરાવ્યો, તે દેખી તેની બીજી શોક્ય રાણી લક્ષ્મીદેવીએ બ્રહ્માના નિમિત્તે એક રથ બનાવરાવ્યો. લક્ષ્મીદેવીએ રાજાને કહ્યું-શહેરની અંદર પહેલો મારો રથ ફરવો જોઈએ.

જ્વાળાદેવીએ જણાવ્યું-જો મારો રથ પહેલો ન નીકળે તો મારે ભોજનનો ત્યાગ કરવો. બન્ને રાણીઓમાં આવો વિવાદ થયેલો જણી રાજાએ મધ્યસ્થપણે રહી, બન્ને રથો શહેરમાં ફરતા અટકાવ્યા. પોતાની માતાનું અપમાન થયેલું જણી મહાપદ્મકુમાર રાજાથી રીસાઈ દેશાંતરમાં ચાલ્યો ગયો. દેશાંતરમાં ફરતાં પૂર્વ સુકૃત્યના ઉદયથી અનેક વિદ્યાધરાની રાજકન્યા પરણ્યો. ઔદ રાનો પ્રાપ્ત થયાં. અનુક્રમે છ ખંડ પૃથ્વી સ્વાધીન કરી પાછો હસ્તીનાપુરમાં આવ્યો. માતાપિતાને ધણો હર્ષ થયો.

એક દિવસે સુવ્રતાચાર્ય મુનિ ત્યાં આવી સમવસાર્યા. પદ્મોત્તર રાજા પરિવાર સહિત વંદન કરવા ગયો. વંદન કરી ધર્મ શ્રવણ નિમિત્તે આચાર્યશ્રી સન્મુખ બેઠો. શુશ્રવર્થે પણ સંસારસુખની ભાવી દુઃખમયતા, અને આત્મિક સુખની સુખમયતા વિષે અસરકારક ઉપદેશ આપ્યો. ઉપદેશ શ્રવણ કરી રાજા શહેરમાં આવ્યો.

વિશ્વકુમારને બોલાવી રાજ્ય ગ્રહણ કરવા કહ્યું. ભવવાસથી વિરક્ત થયેલ વિશ્વકુમારે ચારિત્ર ગ્રહણ કરવાના મનોરથો જણાવ્યા. રાજાએ મહાપદ્મકુમારને રાજ્યાભિષેક કર્યો.

મહાપદ્મ રાજાએ પોતાના પિતા અને જ્યેષ્ઠ બંધુનો મહાન આદરથી દીક્ષા-મહોચ્છવ કર્યો. સુવ્રતાચાર્ય સમીપે પદ્મોત્તર રાજાએ વિશ્વકુમાર સહિત ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું.

મહાપદ્મ રાજાએ ધણા મહોચ્છવપૂર્વક પોતાની માતા જ્વાળાદેવીનો રથ સંધ સાથે શહેરમાં ફરવો અને જૈન શાસનની ઉન્નતિ કરી.

(૨૦૨)

પદ્મોત્તર મુનિશ્રીએ ગુરૂ સાથે વિહાર કરતાં સમભાવમાં રહી વિશુદ્ધ આત્મશોષિએ કર્મભળ ખપાવી કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન કર્યું અને થોડા જ વખતમાં નિર્વાણપદ મેળવ્યું.

વિશ્વકુમાર મહાસુનિ પણ નિકાચિત કર્મબંધનોને સ્વસ્થ વખતમાં દૂર કરવા માટે શરીર પરથી નિરપેક્ષ બની તીવ્ર તપશ્ચરણ કરવા લાગ્યા. છઠ્ઠ અઠ્ઠમથી લઈ છ માસ પર્યંત તપશ્ચર્યામાં આગળ વધ્યા. કનકાવળી, રતનાવળી, મુક્તાવળી ઇત્યાદિ વિચિત્ર પ્રકારના તપ કરતાં તેને નાના પ્રકારની લબ્ધિઓ પ્રગટ થઈ. ગરડતી માફક આકાશમાં ગમન, દેવતી માફક નાના પ્રકારનાં રૂપ ધારણ કરવાં, મેરુપર્વતની માફક શરીરની વૃદ્ધિ કરવી, વજ્રનું પણ ચૂર્ણ કરવું ઇત્યાદિ અનેક લબ્ધિઓ હોવા છતાં, તેનાથી નિરપેક્ષ બની, નિરાશંસી થઈ નિરંતર ગુરુની સાથે વિચરે છે.

એક વખત તે આચાર્યશ્રી સુવ્રતાચાર્ય સાધુઓના સમુદાય સહિત હસ્તીનાપુરમાં ચોમાસા નિમિત્તે આવી રહ્યા. તે અવસરે વિશ્વકુમારમુનિ ગુરુશ્રીની આજ્ઞા લઈ એકાંતવાસમાં શાંતિથી ધ્યાન કરવા નિમિત્તે આકાશમાર્ગે મેરુપર્વતની ચૂલા ઉપર ચોમાસું રહ્યા.

સુવ્રતાચાર્યને હસ્તીનાપુરમાં રહેલા જાણી કુલ્લકે કરેલ અપમાનને યાદ કરતાં ગૂઢ મચ્છરી નમુચીએ, રાજાએ આપેલા વરદાનની માંગણી કરી.

રાજાએ કહ્યું-તને શાંતી જરૂર છે ? પ્રધાને કહ્યું-કેટલાક દિવસ મને રાજ્ય આપો. મારે યજ્ઞ કરવો છે.

પ્રધાનના દુષ્ટ અભિપ્રાયને નહિં જાણનાર રાજાએ, વચનથી બંધાયેલ હોવાથી સહસા રાજ્ય આપવાનું કમ્પૂલ કર્યું. રાજા અંતે-ઉરમાં જાળને બેઠો. અને રાજ્યાસન પર નમુચી આવી રહ્યો. રાજ્યમાં તેની આજ્ઞા વર્તાણી. વધામણાં થયાં. સર્વ દર્શનના ગુરુઓએ રાજાને

(૨૦૩)

મીઠાં વચનથી વધાવ્યો. જૈન મુનિઓને નહિં. આઘ્યા જાણી તેના પૂર્વના ક્રોધાગ્નિમાં આહુતી આપ્યા બરોબર થયું. તે મુનિની વસ્તીના દ્વાર આગળ આવ્યો અને બોલવા લાગ્યો.

અરે જૈન મુનિઓ ! તમે લોકસ્થિતિને પણ જાણતા નથી અને મારી નિંદા કરો છો ?

આચાર્યશ્રીએ કહ્યું. અમે અતિથીઓને લોકસ્થિતિ પ્રમાણે વર્ધાપનાદિ કરવાનું યોગ્ય નથી. તેમ અમે કોઈની નિંદા કરતા નથી. તેમાં રાજદ્વિક્તિની તો કોઈપણ પ્રકારે નિંદા ન કરવી, પણ બલદું તેઓનું ભલું ઇચ્છવું, એમ અમારા ધર્મોચાર્યનું ફરમાન છે.

ગુરૂનું વચન નહિં સાંભળ્યું તેમ કરી, કોપાવેશથી નમુચી બોલી બઠ્યો. મને તમારા ભક્ત ઇચ્છવાની કાંઈ દરકાર નથી. મારો દેશ મૂકી તમે અહીંથી ચાલ્યા જાઓ. જે સાત દિવસની અંદર કોઈ પણ મુનિને દેખીશ તો હું તેને જીવથી મારી નાંખાવીશ. આ પ્રમાણે આદેશ કરી નમુચી ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

આ વાતની સંધને ખબર પડવાથી તેમણે નમુચી પાસે જઈ, મુનિઓના આચારાદિ વિષે જણાવી, પોતાનું ફરમાન પાછું ફેરવવા જણાવ્યું. નમુચીએ તેમનો અનાદર કરી રજા આપી.

આચાર્યશ્રીએ ત્યાં ચાતુર્માસ રહેલા સર્વ સાધુ સમુદાયને બોલાવ્યા અને કહ્યું કે-મહામુનિઓ ! જોઓની પાસે કોઈ પણ પ્રકારની લબ્ધિ હોય તે શ્રમણસંઘના રક્ષણને અર્થે અત્યારે ફેરવવાની તમને રજા આપવામાં આવે છે. લબ્ધિ ફેરવવાનો અત્યારે અનિચ્છાએ પ્રસંગ આવી પડ્યો છે.

મુનિઓએ વિચાર કરી જણાવ્યું. પ્રભુ ! છ હજાર વર્ષથી તપશ્ચર્યા કરનાર અનેક લબ્ધિવાન મહામુનિ વિશ્વકુમાર આ કાર્યને માટે સમર્થ છે.

ગુરૂશ્રીએ કહ્યું-હા, ખરી વાત છે પણ તે તો અત્યારે મેરૂપર્વત પર ધ્યાનમાં છે. તેને અહીં કોણ બોલાવશે ?

(૨૦૪)

એક મુનિએ નમ્રતાથી જણાવ્યું. પ્રભુ ! મેરૂપર્વત પર જવાનું મારામાં સામર્થ્ય છે પણ પાછા આવવાની શક્તિ મારામાં નથી.

ગુરુએ કહ્યું. વત્સ ! તું જલદી ત્યાં જા. વિશ્વકુમાર તને અહીં પાછો લાવશે. ગુરુને આદેશ થતાં જ તે મુનિ આકાશમાર્ગે મેરૂપર્વત પર જઈ પહોંચ્યો. મુનિને આવતાં દેખી, વિશ્વકુમાર વિચારવા લાગ્યો કે-નિશ્ચે કોઈ મહાન વિપત્તિ સંઘ સમુદાય પર આવી પડી છે, નહિંતર એમાસામાં સાધુ અહીં આવે નહિં.

મુનિએ પણ વિશ્વકુમારને નમસ્કાર-વંદન કરી ગુરુ સંબંધી કાર્ય નિવેદિત કર્યું. તે સાંભળતાં જ તે મુનિને સાથે લઈ, એક ક્ષણ-વારમાં વિશ્વકુમાર હસ્તીનાપુરમાં ગુરુ પાસે આવ્યા.

ગુરુએ કહ્યું. વત્સ ! મુનિએને માથે આ પ્રકારની વિપત્તિ આવી પડી છે. તું પોતે જાની છે. આ ઠેકાણે જેમ યોગ્ય લાગે તેમ કરવાની મારી આજ્ઞા છે. તે સાંભળી, ગુરુને નમન કરી, કેટલાંક સાધુ સાથે વિશ્વકુમાર રાજસભામાં આવ્યા.

વિશ્વકુમારને જોતાં જ નમુચી સિવાય સામંત, મંત્રી સર્વ સભાજનોએ ઊભા થઈ નમસ્કાર કર્યો.

વિશ્વકુમારે પોતાની મૃદુ વાણીથી નમુચીને ધર્મ સંભળાવ્યો અને છેવટમાં જણાવ્યું કે-રાજા ! આ મુનિએ તમારા શહેરમાં આતુર્ભાસ રહ્યા છે. તેઓને રહેવા માટે રજા આપવી જોઈએ. એમાસામાં તેમને વિહાર કરવો કલ્પતો નથી. વળી પૂર્વના ભરત, સગરાદિ અનેક રાજ્યોએ મુનિઓનું પૂજન યાને સન્માન કરેલું છે. શ્રમણોનું રક્ષણ કરવાથી તેમના કરેલા તપનો પદાંશ (છઠ્ઠો ભાગ) રાજાને મળે છે. એમાસામાં ઝીણા જીવોની ઉત્પત્તિ વિશેષ થવાથી, તેમની વિરાધના થવાના ભયથી તેઓ વિહાર કરતા નથી. વર્ષાકાળ પૂર્ણ થવાથી તેઓ પોતાની મેળે જ અન્ય સ્થળે ચાલ્યા જશે. છતાંદિ. મધુર વચ્ચે

(૨૦૫)

નોવડે તે મુનિએ નમુચિને ઘણો સમજાવ્યો. પણ મિથ્યાત્વથી આચ્છાદિત બુદ્ધિવાળા તેણે પોતાનો કદાચહ ન જ મૂક્યો.

વિશેષમાં તેણે કહ્યું. પાપ, પુન્યમાં તમે સમજો. મને તમારા ષષ્ટાંશની કાંઈ દરકાર નથી. મારો દેશ મૂઢી હમણાં જ ચાલ્યા જાઓ.

વિશ્વકુમારે કહ્યું. જો તમારી મરજી હોય તો શહેરની બહાર ઉઘાનમાં રહી વર્ષાકાળ સંબંધી અવશેષ દિવસો પૂર્ણ કરે.

લાલ નેત્રો કરી નમુચી બોલ્યો. અરે ! વધારે કહેવા સાંભળવાની હું જરૂર ધારતો નથી. હું તેમનો ગંધ પણ સહન નહિં કરું. જીવિતવ્યની ઇચ્છા હોય તો તત્કાળ મારો દેશ મૂઢી ચાલ્યા જાઓ. નહિંતર ચોરની માફક તમે સર્વને હું મારી નાખીશ.

નમુચીનાં છેવટનાં વચનો સાંભળી વિશ્વકુમાર મુનિનો ક્રોધ-અગ્નિ સ્ફુરવા લાગ્યો. અરે ! મને રહેવા માટે તો જગ્યા આપીશને ? નમુચિએ કહ્યું-તને રહેવા માટે ત્રણ પગ રહી શકે તેટલી જગ્યા (રાજનો ભાષ હોવાથી) આપું છું. આ ત્રણ પગથી બહાર નીકળ્યો તો તારા પણ તત્કાળ લેવામાં આવશે.

‘ઠીક છે’ આ પ્રમાણે કહેતાંની સાથે જ વિશ્વકુમારે વક્રિય લબ્ધિ-થી પોતાનું શરીર વધારવા માંડ્યું. પગના આધાતથી પદ્મની માફક મેદિનીને કંપાવતો, પ્રલયકાળના સમુદ્રની માફક સમુદ્રને ઉછાળતો, પગની પહોળાઈથી સેતુબંધની માફક નદીઓનાં પાણીને પાછાં હઠાવતો, શરીરની ઉચાઈથી જ્યોતિષચક્રને કાંકરાની માફક ફેંકતો, વલ્મીકનાં શિખરો(રાફડા)ની માફક પર્વતના શિખરોને વિદારતો, સુર, અસુરને ભય ઉત્પન્ન કરતો મેરૂ પર્વત સમાન તે વૃદ્ધિ પામ્યો.

નમુચિને પૃથ્વી પર પટ્ટી, બહુ રૂપધારી, ત્રણ ભુવનને પણ ક્ષોભ પમાડતો, પૂર્વ, પશ્ચિમ સમુદ્ર પર પગ મૂકી, તે મુનિ ઊભો રહ્યો.

વિશ્વકુમાર મુનિના કોપથી ત્રણ ભુવનને ક્ષોભ થયેતો જાણી, ઇન્દ્ર મહારાજે તેનો કોપ શાંત કરવા કેટલીક અપ્સરાઓને મોકલાવી.

(૨૦૬)

તે અપ્સરાઓ વિશ્વકુમાર મુનિના કાન આગળ બિભી રહી શ્રુતજ્ઞાનના રહસ્યવાણું, ગાંધાર સ્વરથી મધુર સ્વરે ગાન કરવા લાગી.

કોહેણ જિયા દજ્જતિ તહય મુજ્જંતિ અપ્પકજ્જેસુ ॥

इहयं परथ्य नरए वच्चति अणंतदुहभरिए ॥ ૧ ॥

હે મુનિ ! ક્રોધ કરવાથી જીવો આ જન્મમાં (ક્રોધથી) દગ્ધ થાય છે. તેમજ આત્મકાર્યમાં મુંઝાય છે. અન્ય જન્મમાં અનંત દુઃખથી ભરેલા નરકમાં જાય છે.

जं अज्जियं चारितं देसुणाए वि पुव्वकोडीए ॥

तंपि कसाइयमिच्चो हारेइ नरो मुहुत्तेण ॥ ૧ ॥

કાંઈક જીણા પૂર્વકોડ વર્ષો પર્ચંત પ્રયત્ન કરી મનુષ્યોએ જે ચારિત્ર્ય ધન ઉપાર્જન કર્યું હોય છે તે પણ, કષાય માત્ર કરવાથી એક અંતર્મુહૂર્તમાં હારી જાય છે.

પરિતાપ ઉત્પન્ન કરનાર, સર્વને ઉદ્દેગ આપનાર, વૈરની પરંપરા વધારનાર અને ભવોભવમાં દારણ્ય વિપાક આપનાર ક્રોધનો તમે ત્યાગ કરો. હે મહર્ષિ ! જ્ઞાન, ધ્યાનનો સર્વથા વિરોધી ક્રોધને સર્વથા ત્યાગ કરી ઉપશમિત થા. અમારા પર ક્ષમા કર. મુનિઓ ક્ષમાવાન હોય છે. આ પ્રમાણે ઉપશમ સારવાળાં વચ્ચેના ખોલતાં વિદ્યાધરો, અસુરો અને કિત્તરીઓ વિગેરે તેની આગળ નૃત્ય કરતા જ્ઞાન કરવા લાગ્યા.

એ વેળાએ ભયથી સંભ્રાંત થયેલો મહાપદ્મ રાજા ત્યાં આવ્યો. મસ્તકથી મુનિના પગને સ્પર્શ કરી ખમાવવા લાગ્યો.

હે ભગવન ! નમુચી, દુર્ભતિ, કૂર અધ્યવસાયવાળો, સંધનો પ્રતિપક્ષી યાને વિરોધી છે તેની મને ખબર ન હતી. મેં શ્રી સંધનો મહાન અપરાધ કર્યો છે. ક્ષમા કરો. મારા પર પ્રસન્ન થાઓ. હું પણ તમારો સેવક છું. તમારે શરણે આવ્યો છું. હે નાથ ! આ

(૨૦૭)

સુર અસુરાદિ સહિત ત્રણ લુપ્ત બચથી કંપાયમાન થઇ, દીનમુખ બની રહ્યું છે તો આપ કોપનો ઉપશમ કરો, ઉપશમ કરો.

દેવ સંબંધી વચનો સિવાયની આ સર્વની વિવૃત્તિ તે મુનિના શરીરની ઊંચાઇ આગળ નિરર્થક જેવી હતી, છતાં પગને સ્પર્શ થતો જાણી તેણે પોતાની દૃષ્ટિ નીચી કરી. પોતાના ચરણ આગળ આકુળ-વ્યાકુળ થતો ઉભેલો સંઘ તેના જોવામાં આવ્યો. સંઘ તથા લોકોને જેતાં જ કરુણાસાગર મહાભાગ વિશ્વકુમાર મુનિ ઉપશાંત થઈ, પાછી વળેલી સમુદ્રની ભરતી સમાન સહજ સ્વરૂપે થઈ રહ્યા.

શ્રી સંઘના અતુરોદયથી તે પાપી નમુચીને મુનિએ જીવતો મૂકી દીધો, છતાં મહાપદ્મ રાજાએ તેને દેશપાર કર્યો.

સમુદ્ર પર્યંતની પૃથ્વી ત્રણ પગથી આક્રમણ કરી, તેથી વિશ્વકુમાર મુનિનું ત્રિવિક્રમ નામ દુનિયામાં પ્રસિદ્ધિ પામ્યું.

આ પ્રમાણે જિનશાસનની ઉન્નતિ કરી, આલોચી, પ્રતિક્રમી, મહાત્મા વિશ્વકુમાર મુનિ ગુરુની સાથે વિહાર કરવા લાગ્યા. તીવ્ર તપશ્ચરણમાં ઉદ્યમ કરી ઘણા વર્ષ શ્રમણપણું પાળે, વિમળ કેવળજ્ઞાન પામી, વિશ્વકુમાર શાશ્વતસ્થાન (મોક્ષ) પામ્યા.

કિલ્લ કર્મ તોડવા માટે ઝોછી વધુ સર્વને તપોગુણની જરૂરીયાત છે. ધ્યાનાદિનો સમાવેશ પણ તપોગુણમાં થાય છે, માટે તમારે પણ યથાશક્તિ તપશ્ચરણમાં પ્રયત્ન કરવો.

તપોગુણના વર્ણનવાળી ધર્મદેશના આપી વિજયકુમાર મુનિ મૌન રહ્યા. એટલે સભાના લોકોએ યથાશક્તિ તપશ્ચરણ કરવાનો અભિગ્રહ લીધો. વખત ભરાઇ ગયો હોવાથી ગુરૂની નામનો વિજયદ્રોણ કરી ગુરુને નમન કરતાં લોકો પોતપોતાના કર્મમાં લાગી ગયાં.

નિત્યની માફક આનંદમાં રાત્રિ પસાર કરી વિશેષ બોધ લેવાના જિજ્ઞાસુ સભાસદો પાછા પ્રાતઃકાળમાં ગુરુશ્રી સન્મુખ આવી બેઠા.

પ્રકરણ ૨૯ મું

ભાવધર્મ

તત્કાલિદ્વળો વિજ્ઞો લક્ષણહીનોય પંડિઓ લોણ ॥

માવલિદ્વળો ધમ્મો તિભિવિ ગુરુઈ વિઢંબળયા ॥૧॥

ઈકોચિય સુહભાવો હોઈ ધુવં દાળસીલં તવહેડ ॥

જં ધમ્મો માવલિના કસ્સઈ કહ્યાવિ ન હુ હોઈ ॥ ૨ ॥

તર્ક વિનાનો વૈધ, વ્યાકરણ શાસ્ત્ર ભણ્યા વિનાનો પંડિત અને ભાવ વિનાનો ધર્મ-આ ત્રણે પથ, લોકમાં મહાન વિડંબન સમાન છે.

એક શુભ ભાવ જ નિશ્ચયે દાન, શીયળ અને તપનું કારણ છે કેમકે ભાવ વિનાનો ધર્મ કોઈને કોઈ પથ વખત હોતો જ નથી. ભાવ સિવાય કેવળ દાન, શીયળ કે તપાદિનું ચિરકાળ પર્યંત સેવન કયું હોય તથાપિ તે આવળના પુષ્પની માફક નિરર્થક છે. ભાવ સિવાયનું ધણું કાળનું પથ ચારિત્ર, અજ્ઞાન તપની માફક અસાર છે. તે જ ભાવ સહિત હોય તો થોડા વખતમાં નિર્વાણપદ આપે છે. ભાવ શબ્દનો સામાન્ય અર્થ વીતરાગ દેવના કહેલ વચનો ઉપર શ્રદ્ધાન રાખવું યા તેને બરોબર સદ્દેહવારંપ સમ્યક્ત્વ-એવો થાય છે, તથાપિ બાર ભાવનાનુસારે વર્તન કરવું એ તેનો વિશેષ અર્થ છે.

પૌદ્ગલિક પદાર્થોની અનિત્યતા, કર્મોધીન જીવોની અશરણતા, સંસારની વિચિત્રતા, સુખ દુઃખાદિ ભોગવવામાં એકાદીપથ, ચૈતન્યની એક એકથી ભિન્ન સ્વભાવતા, શરીરની અશુચિતા, શુભાશુભ કર્મ આગમનના કારણની વિચારણા, શુભાશુભ કર્મ રોકવાના ઉપાય, પૂર્વ

(૨૦૯)

સત્તાગત કર્મ દૂર કરવાનાં કારણની ગવેષણા, દૃશ્યમાન લોકસ્વરૂપની વિચારણા, સમ્યક્ શ્રદ્ધાન પ્રાપ્તિની દુર્લભતા અને તત્ત્વજ્ઞ યુરુના સમાગમની વિષમતા, આ બાર ભાવનાઓ પ્રવચનના સારભૂત છે. પાંચ પ્રકારના જ્ઞાનાચારાદિ આચાર પાળનાર મુનિઓમાં આ ભાવનાઓ અવશ્ય હોય છે. ધર્મની આકાંક્ષાવાળા ગૃહસ્થીઓમાં પણ આંતરે આંતરે ક્ષણમાત્ર આ ભાવનાઓ હોય છે. તે ભાવનાના બળથી ગૃહસ્થીઓને પણ સંખ્યાબંધ ભવોમાં સંચય કરેલાં અસંખ્ય કર્મોનો ક્ષય થાય છે, માટે ભવવાસના વિનાશ માટે અવશ્ય આ ભાવનાઓ વિચારવા યોગ્ય છે. કહ્યું છે કે:—

અધ્યાના કઞ્ચો દાણં, ન તવો સીલં ચ મંદસત્તાણં ॥

સાહીણં સર્વેસિં તુ માવણા સુદ્ધહિયયાણં ॥ ૧ ॥

નિર્ધન મનુષ્યો દાન ક્યાંથી આપે? મંદ-હીન સત્ત્વવાળા જીવોમાં તપશ્ચર્યા કે શિયળ ક્યાંથી હોય? સારે ભાવના તો શુદ્ધ હૃદયવાળા સર્વ જીવોને (વિચારવાની) પોતાને સ્વાધીન છે.

સમ્યક્ત્વ કે મોક્ષતું પરમ કારણ યાને ખીજભૂત છે. તે પણ એક ભાવત્રત છે. સિદ્ધાંતમાં આ વાત પ્રસિદ્ધ છે કે, સુદ્ધપરિણામોત્તિ સમત્ત. શુભ પરિણામ તે સમ્યક્ત્વ છે.

નરક અને તિર્યંચ, દેવ અને માનવો, સુખી અને દુઃખી. આંધળાં અને બહેરાં. સામાન્ય રીતે સર્વ જીવોનાં પાપહરણ કરનાર ભાવના ધર્મ છે.

સુદર્શના ! તેં પણ પૂર્વેના ભવમાં ભાવથી નિયમ પાળતાં, આ જન્મમાં ઉત્તમ કુળાદિથી લઈ યુર્વાદિકનો સંયોગ અને અતિ-સ્મરણાદિ આત્મસાધનમાં ઉપયોગી સામગ્રી મેળવી છે. વધારે શું કહેવું ?

માવણા માવિયચિત્તો સત્તો લંઘિતુ સયલદુસ્વાઈ ॥

ધમ્મસુહં ચ લહઈ નરવિક્રમનિવ્વુવ ॥ ૧ ॥

(૨૧૦)

બાવનાના તીવ્ર પુટથી વાસિત ચિત્તવાળા જીવો, સમગ્ર દુઃખને
ઝાળાંધી, નરવિક્રમ રાજની માફક ધર્મ તથા સુખ પામે છે.

નરવિક્રમ.

આ ભારતવર્ષના કુર્જંગલ દેશમાં, અમરાવતીની માફક શોભા-
વાળી જાયંતિ નામની નગરી હતી. તે નગરીમાં સિંહની માફક
અતુલ પરાક્રમી નરસિંહ રાજા રાજ્યશાસન કરતો હતો. તે રાજાને
ખીજા હૃદય સમાન પ્રેમપાત્ર અંપકમાલા નામની રાણી હતી.
તેની સાથે સંસારવાસનો અનુભવ કરતાં ધણો કાળ સુખમાં
વ્યતીત થયો.

એક દિવસે પાછલી રાત્રીએ રાજા જાગૃત થયો. તે અવસરે
કોઈ માગધને આ પ્રમાણે બોલતાં સાંભળ્યો.

“ નાના પ્રકારના વૈભવોનો અનુભવ કર્યો, વિષયવાસનાઓને
તૃપ્ત કરી, પુત્રાદિ સંતતિ ઉત્પન્ન કરી અને શાખા, પ્રશાખા૨૫
વંશની વૃદ્ધિ થઈ, છતાં પણ લાયક પુત્રને ગૃહનો ભાર આરોપીને
હજી સુધી જેને ધર્મ કરવાની રચિ થતી નથી તેને નિર્વાણસુખ
ક્યાંથી મળે ? ”

આ માગધનાં વચનો સાંભળી, રાજા પુત્ર૨૫ ચિંતાના સમુદ્રમાં
ડૂબવા લાગ્યો. તે વિચારવા લાગ્યો. અહા ! જેનો પ્રતિકાર (ઉપાય)
ન થઈ શકે તેટલું બધું પ્રયત્ન અંતરાયકર્મ મને કેવું દુઃખ આપે
છે ? અનેક રૂપ, લાવણ્યતાવાળી મારે રાણીઓ હેવા છતાં એક
પણ રાણીથી હજી સુધી પુત્રનો લાભ મને મળ્યો નથી. પુત્ર સિવાય
આ રાજ્યરિક્ષિ કોને આપીને હું મારા આત્મકલ્યાણનો માર્ગ સાધું ?
ઈત્યાદિ ચિંતામાં પાછલી રાત્રી પૂર્ણ કરી, પ્રાતઃકાળના પટ્ટકર્મ કરી
રાજા સભામાં આવી બેઠો. અને ખુદિમાન પ્રધાનાદિકને બોલાવી પુત્ર
ચિંતા સંબંધી પોતાની હકીકત જણાવી. પ્રધાને કહ્યું—મહારાજ ! શુભ-
શુભ કર્મના ઉદયથી ઇષ્ટાનિષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિ કે વિયોગ થાય છે
તથાપિ મનુષ્યોને ઉદયમની પણ જરૂર છે. આકાશમાંથી સ્વાભાવિક

(૨૧૧)

પાણી પડે છે. તેમજ જમીન ખોદવાની મહેનત કરવાથી પણ પાણી મેળવી શકાય છે, માટે પુત્ર ઉત્પત્તિ નિમિત્તે દેવતું આરાધન, ઔષધીથી સ્નાન, મૂળ-જડી-બુટ્ટી વિગેરેનું ભક્ષણ, અને અમુક વસ્તુનું પાન કરવું ઇત્યાદિ અનેક ઉપાયો છે. તે કામે લગાડતાં કોઈ ઉપાય કોઈ વખત કાર્ય સિદ્ધ કરનાર થઈ પડે છે અને કર્મની વિપરીતતાથી કોઈ વખત પ્રયત્ન નિષ્ફળ પણ થાય છે.

મહારાજ ! આપ પણ આ ઉપાયો કામે લગાડો-ઉપાય કરતાં કાર્ય સિદ્ધ ન થાય તો પછી મનુષ્યોનો શું દોષ છે ?

મહારાજ ! મેં સાંભળ્યું છે કે કોઈ ઘેરશિવ નામનો યોગી હમણાં કેટલાક દિવસથી આપણા શહેરમાં આવ્યો છે. તેણે પોતાના ચમત્કારિક વિજ્ઞાનથી લોકોને આશ્ચર્યમુગ્ધ કરી દીધા છે. તેમ તે કેટલીક સામર્થ્યતા પણ ધરાવે છે, તો પુત્રઉત્પત્તિ નિમિત્તે તેને કાંઈ પૂછવું જોઈએ. બીજા પ્રધાને પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો.

રાજાએ આદરપૂર્વક તે યોગીને સભામાં બોલાવ્યો અને નમ્રતાથી પ્રશ્ન કર્યો કે, -સ્વામીજી ! આપ ક્યાંથી આવો છો ? અને કંઈ તરફ જવા ધારો છો ?

યોગી--હું હમણાં શ્રીપર્વતથી આવું છું અને ઉત્તરાપચમાં જાલંધર તરફ જવા ધારું છું.

રાજા--અમને કાંઈપણ ચમત્કાર બતાવશો ?

યોગીએ તરત જ અગ્નિસ્થંભ કરવા પ્રમુખ કેટલાક પ્રયોગો કરી બતાવ્યા.

રાજા--આ બાલકીડા જેવા પ્રયોગથી અમને સંતોષ થઈ શકે તેમ નથી. પુત્રપ્રાપ્તિ થઈ શકે તેવો કોઈ ઉપાય હોય તો બતાવો.

યોગી--ઓહો ! તે કામ મને શું ગણતરીમાં છે ? પણ મંત્રસિદ્ધિથી તે કામ થઈ શકે તેમ છે. મંત્રસિદ્ધિ માટે ઉત્તરસાધકની જરૂર અગત્યની છે. તે ઉત્તરસાધક તરીકે તમે થાઓ તો આ કામ જલ્દીથી સિદ્ધ થાય.

(૨૧૨)

રાજાએ, પ્રમળ પુત્ર-ધૃત્વાથી સહસા તે કામ માથે લીધું.

કાળી ચૌદશતી રાત્રીએ તે કપાળી ભોગી સહિત રાજા ભયંકર સ્મશાનમાં દાખલ થયો. કપાળીએ એક મંડળ આળેખ્યું. સકલ કરણાદિ વિધાન કરી, સ્થિર આસને બેસી મંત્ર જપવો શરૂ કર્યો.

રાજાને પોતાથી સો હાથ દૂર બેસવા ફરમાવ્યું અને બોલાવ્યા સિવાય પાસે ન આવવા આજ્ઞા કરી. રાજાએ તે પ્રમાણે તરત જ ક્યું. પણ ઉત્તરસાધકનું કામ તો પાસે જ બેઠાએ છતાં મને આટલો દૂર બેસારવાનું કારણ શું ? એ શંકાથી સો હાથ દૂર ન બેસી રહેતાં રાજા યોગીની પાછળ આવી, યોગી શાને જાપ કરે છે તે સાંભળવા લાગ્યો.

“ હુંકુટ્ટુ સ્વાહા હૃન્મિ નરપતિ ” રાજાને માફ. રાજાનું બલિદાન આપું છું. વિગેરે શબ્દોનો યોગીને જાપ કરતો જાણી, રાજાએ વિલંબ ન કરતાં તરતજ હુંકારવ કર્યો કે-અરે દુરાત્મા ! તું મને મારવા ધારે છે ? હમણાં જ તું સાવધાન થા. હવે હું તને છોડનાર નથી. તે શબ્દો સાંભળતાં જ ફર ચિત્તવાળો કપાળી કોપાનળથી પ્રવલિત થયો. યમની બીજી જિહ્વા સમાન, જમણા હાથમાં ખડ્ગ લઈ રાજાને કહેવા લાગ્યો કે, -અરે અધમ રાજા ! તું તારો મનુષ્યજન્મ સાંભાળી લેજે. ઇત્યાદિ બોલતાં પ્રચંડ પરાક્રમવાળા બંને જણ રૌદ્રપણે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. થોડા જ વખતમાં રાજાના પ્રમળ પ્રહારથી જર્જરિત થઈ યોગી જમીન પર પડ્યો.

એ અવસરે નેકરના શબ્દોથી ઝણઝણાટ કરતી અને શરીરની પ્રભાથી દિશાઓને પ્રકાશિત કરતી એક દેવી રાજા પાસે પ્રગટ થઈ કહેવા લાગી. હે નરસિંહ રાજા ! ક્ષત્રિયોના કુળનો ક્ષય કરનાર આ યોગીને-કપાળીને તેં માર્યો તે ધણું સાફ જ ક્યું છે. હું તારા પર વૃષ્ટમાન થાઉં છું. મારા વરદાનથી તારે ઘેર એક પરાક્રમી પુત્રનો

(૨૧૩)

જન્મ થશે, તેની નિશાની તરીકે તારી રાણી ગર્ભ ધારણ કરવાની રાત્રીએ ઉત્તમ ધ્વજનું સ્વપ્ન દેખશે. રાજાએ હાથ જોડી દેવીનું વચન તથાસ્તુ તેમ થાઓ, એમ બોલી હર્ષથી તેનું વચન અંગીકાર કર્યું.

રાજાએ ફરી નમ્રતાથી કહ્યું-મહાદેવી ! આ કપાળી ક્ષત્રીયોના વંશનો ઉચ્છેદ કરનાર કેવી રીતે ! તે આપ કૃપા કરી જણાવશો.

દેવીએ કહ્યું. આ કપાલી પોતાનપુર શહેરનો વીરસેન નામનો રાજા હતો. તેના શત્રુ રાજા રણુમલ્લે આને રાજ્યથી પદબ્રષ્ટ કર્યો હતો. રાજ્ય બ્રષ્ટ થતાં ડગલે ડગલે પરાભવ પામતો તે પૃથ્વીતળ પર ભ્રમણ કરવા લાગ્યો. દુઃખથી કંટાળી તે એક વખત બ્રહ્મપાત (પહાડ પરથી પડી આપઘાત કરવો તે) કરવા ગયો. ત્યાં રહેલા મહાકાલ નામના યોગાચાર્યે તેને દીડો. મરણથી પાછો હઠાવી તેને આ કપાલિક વ્રત આપ્યું છે.

પોતાના થયેલ પરાભવનો બદલો લેવા માટે તેણે અનેક વાર ગુરુને વિનંતિ કરી, પોતાના મરણ સમયે તેણે ત્રૈલોક્યવિજય નામનો મંત્ર આ કપાળીને આપ્યો. અને એકસો આઠ રાજના બલિદાન આપવાથી તે મંત્ર સિદ્ધ થશે વિગેરે વિાધ બતાવી

આ દુષ્ટ વિધાના ઉપાસક આ કપાળીએ કલિંગદિ અનેક દેશના રાજાઓને આવા જ બહાનાઓથી મારી નાંખ્યા છે. ઇત્યાદિ સર્વ વૃત્તાંત રાજાને જણાવી, દેવી અદૃશ્ય થઇ ચાલી ગઈ

દેવીનું દર્શન, પોતાનો અજ્ઞપ્ત રીતે બચાવ, કપાલીનું મરણ અને પુત્રનું વરદાન ઇત્યાદિ લાભથી હર્ષ પામતો રાજા શહેરમાં આવ્યો. રાજા મહેલમાં આવીને પલંગ પર સૂતો કે, તરતજ રાણી અંકમાલા રાજા પાસે આવી, નમ્ર વચનોથી બોલવા લાગી. અહો ! સુખીયાં મનુષ્યો શાંતિથી સુવે છે. રાજાએ કહ્યું. મુંઢરી ! આ અવસરે આવવાનું શું પ્રયોજન ? વળી તારૂં હૃદય અત્યારે વિશેષ હર્ષવાળું જણાય છે, એ મારૂં કહેવું શું સત્ય છે ?

(૨૧૪)

રાણીએ નમ્રતાથી ઉત્તર આપ્યો. સ્વામીનાથ ! અત્યારે આપની પાસે આવવાનું મારું પ્રયોજન આપ શાંતિથી સાંભળશો, હું શાંતપણે સૂતી હતી તેવામાં મને એક સ્વપ્ન આવ્યું છે. તે સ્વપ્નમાં સરલ, ઊંચો, કિંકણીઓના શબ્દવાળો, સર્વ જીવોને આનંદ આપનાર, મહામંગળકારી એક સુંદર ધ્વજ મારા જોવામાં આવ્યો છે. આ સ્વપ્ન આપને કહેવા આવી છું. આતું કળ મને શું મળશે ?

આ સ્વપ્ન સાંભળતાં જ દેવીનાં વચનોને યાદ કરી, રાજા આનંદસમુદ્રમાં તરવા લાગ્યો, તેનાં રોમે રોમે વિકસિત થયા. સુંદરી ! આ સ્વપ્નના પ્રભાવથી આપણા કુળમાં ધ્વજ સમાન ઉત્તમ પુત્રની પ્રાપ્તિ તમને થશે. તે પુત્ર મોટી પૃથ્વીનો માલીક થશે.

રાજાના મુખથી આવાં ઇષ્ટ વચનો સાંભળી હર્ષિત થઇ રાણીએ શુકનગ્રંથી બાંધી. અને પાછલી રાત્રી રાજાની પાસે જ આનંદમાં શુભરી.

પ્રાતઃકાળ થતાં જ રાજાએ સ્વપ્નપાઠકોને બોલાવી સ્વપ્નકળ પ્રછયું. તેઓએ પણ તે જ કળ જતાવ્યું. રાણીને વિશેષ આનંદ થયો. તે જ દિવસથી ગર્ભને ધારણ કરતી રાણી સુખમાં દિવસો પસાર કરવા લાગી. ત્રીજો મહિનો થતાં રાણીને ગર્ભના પ્રભાવથી ડહોલા ઉત્પન્ન થયા. દેવનું પૂજન કરું, ગુરૂની ભક્તિ કરું, દાન આપું, જીવોને અભય દાન અપાવું, દુઃખી જીવોનો ઉદ્ધાર કરું. ધર્મશાસ્ત્રનું શ્રવણ કરું. છતાંદિ રાજાએ મનોરથથી અધિક સામગ્રી મેળવાવી આપી, સર્વ દોહલા પૂર્ણ કર્યાં.

સ્નેહી સ્વજનોના શુભ મનોરથ વચ્ચે રાણીએ પ્રભુ દિવસે પુત્રનો જન્મ આપ્યો. હર્ષભેર દોડતી દાસીએ રાજાને પુત્રની વધામણી આપી. પુત્રજન્મની વધાઇથી સંતોષ પામેલા રાજાએ દાસીનું દાસીપણ દૂર કરી નાખી ઇચ્છાધિક પારિતોષિક દાન આપ્યું. આખા શહેરમાં વધામણું કરાવ્યું. ઘેર ઘેર આત્ર અને ચંદનનાં તોરણો બાંધાયાં. પૂર્ણ કળશે દાર આગળ મૂકાયા. પંચરંગી ધ્વજાઓ ફરકવા

(૨૧૫)

લાગી, આરંભના કાર્યો બંધ કરાયાં. કારાગૃહમાંથી બંદીવાનો છોડી દેવામાં આવ્યા. વારાંગનાઓ નાચવા લાગી. સધવા સ્ત્રીઓ મંગલિક ગાવા લાગી. મંગલિકનાં વાજીત્રો વાગ્યાં. અક્ષતનાં પાત્રો રાજદ્વારમાં જવા લાગ્યા.

ધૃત્યાદિ મહાવિભૂતિવાળો, રાજાના અને પ્રજાના હર્ષ વચ્ચે મહોચ્છવ શરૂ થયો. જ્ઞાતિ વર્ગને પ્રીતિભોજન અને ગરીબોને આનાંદી ભોજન, વસ્ત્રાદિના સત્કારપૂર્વક યોગ્ય દિવસે કુમારનું નર-વિક્રમ નામ આપવામાં આવ્યું.

અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામતો રાજકુમાર આઠ વર્ષનો થયો એ અવસરે કાર્તિક શુક્લ પંચમી, ગુરુવાર અને પુણ્ય નક્ષત્રે રાજાએ લેખાચાર્ય પાસે ભણવા કુમારને મૂક્યો.

ગુરુની કૃપા, પોતાનો દૃઢ પ્રયત્ન અને કર્મક્ષયોપશમના પ્રમાણ-માં, યોડા વખતમાં તે અનેક કળાનો પારગામી થયો.

લેખક, ધતુર્વિદ્યા, ગાંધર્વકલા, પત્રછેદ, લોકવ્યવહાર, નરનારી, અશ્વ, હાથીપ્રમુખનાં લક્ષણો, ચિત્રકર્મ, મંત્રપ્રયોગ, પરચિત્ત ગ્રહણ અને શબ્દશાસ્ત્રાદિમાં તે પ્રવીણ થયો. મહાયુદ્ધમાં વિશેષ પ્રકારે તેણે પરિશ્રમ કર્યો હતો.

એક વખત રાજસભામાં દેખવા લાયક ઉત્તમ ગીત, નૃત્ય થઈ રહ્યાં હતાં. કુમાર રાજાની પાસે બેઠો હતો એ અવસરે છડીદારે આવી રાજાને વિનંતિ કરી. મહારાજા ! હર્ષપુર શહેરના દેવસેન રાજાનો દૂત આપના દર્શનાર્થે દ્વાર આગળ આવી બિમો છે. તેને પ્રવેશ આપવા માટે આપની શી આજ્ઞા છે ?

રાજા—તેને જલદી પ્રવેશ કરાવ. રાજાની આજ્ઞા થતાં દૂત સભા-માં હાજર થયો, અને નમસ્કાર કરીને, નમ્રતાથી તે આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો.

મહારાજા ! હું હર્ષપુરથી આવું છું, અને દેવસેન મહારાજાનો દૂત છું. અમારા મહારાજા પાસે બે ઉત્તમ રત્નો છે. રૂપ, ગુણમાં

(૨૧૬)

અંસરાઓનો પણ ઉપહાસ કરનાર એક કન્યારત્ન છે. અને બીજું રત્ન પ્રતિસ્પર્ધી મદલોને કાળમેધ સમાન કાળમેધ નામનો મધ છે. જોણે યુદ્ધમાં અનેક મદલોનો પરાભવ કર્યો છે.

એક દિવસે નાના પ્રકારના અલંકારોથી અલંકૃત કરી, રાજ-માતાએ રાજકન્યાને પિતૃપાદવંદન અર્થે સભામાં મોકલાવી. પિતાને નમસ્કાર કરી રાજ્યકન્યા પિતાના ખોળામાં બેઠી.

રાજકન્યાને દેખી રાજ વિચારમાં પડ્યો કે, નિશ્ચયે પદમાવતી રાણીએ કુંવરીના વરની ચિંતા માટે તેને મારી પાસે મોકલાવી છે. કેટલોક વખત વિચાર કર્યાબાદ રાજાએ કુંવરીને કહ્યું-પુત્રી શીળમતી ! તને કેવા ગુણવાલો પતિ ગમે છે ? શું ત્યાગી ? શૂરવીર ? વિદ્વાન ? કૃત-રા ? સુખી ? ગંધર્વકળામાં કુશળ ? પરોપકારો કે દયાળુ ?

રાજાનો આવો વિચિત્ર પ્રશ્ન સાંભળી લજ્જાથી કુંવરીએ નીચું મુખ કર્યું. શરમાતી દૃષ્ટિએ ધીમે શબ્દે કુંવરીએ જણાવ્યું-પિતાજી ! જે આપશ્રીને યોગ્ય લાગે તે મને પ્રમાણુ છે.

રાજાએ આગ્રહ કરી કહ્યું. એમ નહિં થાય. પુત્રી તારે પોતાને જ કહેવું પડશે, કેમકે તારે તે પતિ સાથે રહેહની ગંઠથી જન્મ પર્વત જોડાવાનું છે અને તે પ્રેમનો નિર્વાહ કરવાનો છે. પાછળથી પશ્ચાત્તાપ ન થાય તે માટે તારે તારો અભિપ્રાય જણાવવો જ જોઈએ.

રાજાના ઘણા આગ્રહથી કુમારીએ જણાવ્યું-પિતાજી ! જે એમજ છે તો, પૃથ્વી પર કોઈથી આજપર્વત પરાભવ નહિં પામેલ આ આપનો કાળમેધ નામનો મધ છે, તે મદલને જે કોઈ રાજકુમાર મધ યુદ્ધમાં જીતશે તે મારો પતિ થશે. બીજું હું વધારે આપને શું કહું ?

કુમારીના વચનોથી રાજાને નિશ્ચય થયો કે-આ પુત્રી બળાનુ રાગિણી છે. તે ઠીક છે પણ આ મદલે સર્વેબળવાન રાજાઓનો મધ-યુદ્ધમાં પરાજય કર્યો છે. તેથી આ કુમારીને લાયક પતિ મળવો મુશ્કેલ છે. આ વિચાર કરતાં રાજાનું મુખ શ્યામ થઈ ગયું. રાજાને ખેદ પામતો દેખી પ્રધાને કહ્યું-મહારાજ ! આપ ખેદ શામાટે ધરો છો ?

(૨૧૭)

પરીક્ષા કર્યા સિવાયનો હજી એક મહાપુરૂષ રહી ગયો છે. અને તે નર-
સિંહ રાજનો પુત્ર નરવિક્રમ છે કે જે બળ અને પુરૂષાર્થમાં એક
અદ્વિતીય મહત્ત્વ ગણાય છે. આ સાંભળી રાજને કાંઈક શાંતિ મળી.
રાજના નિર્દેશથી પ્રધાન પુરૂષોએ નરવિક્રમ કુમારને બોલાવવા માટે
મને આપની પાસે મોકલાવ્યો છે. હવે આ સંબંધમાં આપની
જેવી આજ્ઞા.

હૂતનાં વયનો સાંભળી નજીકમાં બેઠેલા કુમાર સન્મુખ રાજાએ
જોયું. કુમારે રાજાને નમસ્કાર કરી જણાવ્યું. પિતાજી ! દેવના
અનુભાવથી સર્વ સાક્ષી થશે. આપ આગળ વધારે શું કહ્યું ? આપની
છત્તાને આધીન હું ત્યાં જવાને તૈયાર છું.

રાજાએ ખાનગી સભા ભરી, પ્રધાન, સામંત અને નાગરિકોની
સમ્મતિ માંગી કે કુમારને ત્યાં મોકલવો કે કેમ ? સર્વનો અભિપ્રાય
કુમારને મોકલવાનો જ આવ્યો. એટલે રાજાએ સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરી
આનંદથી હર્ષપુર તરફ જવાને, ચતુરંગ સૈન્ય સાથે રાજકુમારને
રવાના કર્યો.

રાજકુમાર નરવિક્રમના આવવાના સમાચાર સાંભળી, તેનો સત્કાર
કરવા માટે રાજાએ યુવરાજાને સામે મોકલ્યો. રાજકુમાર આવી
પહોંચતાં ઉત્તમ દિવસે, સત્કારપૂર્વક તેને શહેરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો
અને સંપૂર્ણ અતુલ્યતાવાળી સામગ્રીવાળા મહેલમાં ઉતારો
આપ્યો. બીજે દિવસે રાજકુમાર નરવિક્રમની મુલાકાત લઈ રાજકુમારી-
ની પ્રતિજ્ઞા વિષે રાજાએ તેને વાકેફ કર્યો. અને કાળમેધ મહત્ત્વનો
મહાયુદ્ધમાં પરાજય કરી જયપતાકા ગ્રહણ કરવાપૂર્વક રાજકુમારીનું
પ્રાણિગ્રહણ કરવા સૂચના કરી. રાજકુમારે તે વાત અંગીકાર
કરી એટલે રાજાએ મહત્ત્વઅખ્યાતી ભૂમિ માંચાપ્રમુખ બેઠકના સાહિ-
ત્યેથી સુશોભિત કરી.

નગરલોકો સાથે રાજા પોતાની બેઠક ઉપર આવી બેઠો. લોકોએ
પોતાની બેઠક લીધી કે તરત જ કાળમેધ અને નરવિક્રમ કુમાર

(૨૧૮)

અખાડામાં આવ્યા. નિવિડ કમ્હ બાંધી, કેશ પ્રમુખ સમેટી લઇ બન્ને જણુ યુદ્ધ કરવાને સન્મુખ થયા.

મજપૂત સંહનનવાળા અને દુર્ધર્ષ શરીરવાળા રાજકુમારને જોતાં જ બળવાન છતાં કાળમેધ સ્લોભ પામી ગયો. તે વિચારવા લાગ્યો કે-આ રાજકુમાર રાજનો વહાલો જમાઈ થવાનો છે. તેમજ તે બળવાન છે. આ ઠેકાણે મારો જય થવાથી કે પરાજય થવાથી કોઇ પણ રીતે મારું ક્રોધ થવાનું નથી. આ પ્રમાણે ભય અને સંભ્રમથી તે મલ્લનું હૃદય ત્યાં જ ફૂટી ગયું અને તરત જ મરણ પામ્યો. મલ્લ અખાડામાં રાજકુમારના વિજયનો જયઘોષ થવા લાગ્યો. એ જ અવસરે બળશાળી રાજકુમારના કંઠમાં રાજકુમારીએ સ્નેહના પાશરૂપ વરમાળા સ્થાપન કરી.

બન્નેનો યોગ સંયોગ થયો હોવાથી લોકો પણ સાધુવાદ બોલવા લાગ્યા. ઉત્તમ દિવસે વર તથા કન્યાનું પાણિગ્રહણ થયું, દરેક મંગળ ફેરા વખતે લોકોને આશ્ચર્ય થાય તેટલું દાન રાજ્યે વર-કન્યાને આપ્યું.

કેટલાક દિવસ ત્યાં રહેવા બાદ રાજકુમાર સસરાને પૂછીને પોતાના દેશ તરફ જવાને તૈયાર થયો.

પુત્રી પરના સ્નેહથી રાજ્યે કુમારને બલામણુ કરી કે-દેહની છાયાની માફક મારી પુત્રીને તમે કોઇ દિવસ એકલી ન મૂકશો, અને તેને ઓછું ન લાગે તેમ સાચવશો. કુમારે સમ્મતતાથી યોગ્ય શબ્દોમાં પ્રત્યુત્તર આપ્યો.

દુઃસહ વિયોગથી તૂટતા સ્નેહ પાશવાળા રાજ્યે રાજકુમારીને છેવટની હિતશિક્ષા આપતાં જણાવ્યું. વહાલી પુત્રી ! સગુણ કે નિર્ગુણ અપત્યો પર માતાપિતાનો અપૂર્વ પ્રેમ હોય છે અને તેથી જ અપત્યના હિત માટે તને કાંઇ કહેવું જોઇએ એમ ધારો અને અમારી ફરજ બજાવીએ છીએ. તારે તે પ્રમાણે વર્તન કરી તારી ફરજ બજાવવી.

(૨૧૯)

પુત્રી ! તું શીયળ ગુણથી ઉજ્જવળ છે છતાં પણ ઉજ્જવળતામાં નિત્ય વધારે થાય તેમ તું વર્તન કરજો. સાસુ, સસરાનો વિનય નિત્ય કરજો. અગ્નિ પવિત્ર છે તથાપિ તેની અવજ્ઞા કરવાથી (પગથી ચાંપવાથી) સંતાપને (દાહને) માટે થાય છે, તેમ પવિત્ર શ્વસુર વર્ગ પણ અવિનય કરવાથી કલેશદાયક થાય છે. તારા નામની માફક તારા શીયળ ગુણને કદી ન વિસરીશ. શીયળથી બ્રહ્મ થતાં બનને ભવથી બ્રહ્મ થવાય છે. તારા સ્વામીનાં દરેક કાર્ય તું પોતે જાતે જ કરજો. તે નોકર વર્ગ પાસે ન કરાવીશ. તેમ કરવાથી તારા રનેહની દોરી ટૂંકી થશે. પતિને અનુકૂળ વર્ગની ભક્તિ કરજો. નણુંદાદિ વર્ગને નમસ્કાર કરજો. પતિથી વિરુદ્ધ વર્ગના મનુષ્ય સાથે સંભાષણ પણ ન કરજો. સર્વ પરિવારના લોકો સાથે પ્રીતિથી સંભાષણ પણ ન કરજો. શોકથી ઉપર પણ ખેદ ન કરોશ. સાંસારિક સુખાભિલાષિણી કુલખાલિકાઓનું આ પ્રભાણું વર્તન તે પતિનું ઉત્તમ વશીકરણ છે.

ઈત્યાદિ હિતશિક્ષા આપી, કેટલેક દૂર જઈ, પુત્રીના ગુણોનું સ્મરણ કરતો દેવસેન રાજા રાણી સહિત ઉદાસીન ચહેરે પાછો ફર્યો.

રાજકુમાર પણ અખંડિત પ્રયાણે ચાલતાં, મયૂરની માફક રાહ જોઈ રહેલાં માતાપિતાને નરીન મેઘની માફક આવી મળ્યો. રાજાએ પ્રવેશ-મહોચ્છવ કર્યો. નવોઢા રાણી સાથે માતાપિતાને પગે પડ્યો. રાજા, રાણીએ ઉત્તમ આશીર્વાદ આપ્યો. બીજો દિવસે સામંતાદિ રાજવર્ગ અને પ્રજાવર્ગની સભા ભરી, રાજાએ નરવિક્રમ કુમારને યુવરાજપદે સ્થાપન કર્યો.

નાના પ્રકારના વૈભવવાળા પાંચ ઇન્દ્રિયના સુખનો અનુભવ કરતાં ધણો વખત નીકળી ગયો. એ અરસામાં રાણી શીળમતીએ કુસુમશેખર અને વિજયશેખર નામના બે કુમારનો જન્મ આપ્યો. આ પુત્રો પિતામહ (આપના આપ)ને વિશેષ પ્રિય થયા. એક દિવસે આલાનસ્થાનનું ઉન્મૂલન કરી પટ્ટહાથી સ્વેચ્છાએ નગરમાં ફરવા લાગ્યો. શહેરમાં મોટા કોળાહળ મચી રહ્યો. રાજાએ તેને

(૨૨૦)

ખીલકુલ પ્રહાર કર્યા સિવાય પકડવાની આજ્ઞા કરી. રાજાને આદેશ થતાં અનેક શૂરવીર બુદ્ધિમાન મનુષ્યો તેને પકડવા દોડ્યા. પણ તેને પ્રહાર કર્યા સિવાય પકડવાની કોઈની હિમ્મત ચાલી નહિ. સ્વતંત્રપણે નગરમાં ફરતાં જ દેખે તેને મારતો કે તોડતો અનેક અનર્થ કરવા લાગ્યો. તેટલામાં ગર્ભના બારથી મંદપણે ચાલતી એક યુવાન બાળાને હાથીએ સુંઢમાં પકડી. તે સ્ત્રી પોકાર કરવા લાગી કે-હે તાત ! બ્રાત ! રાજા ! આ દુષ્ટ હાથીથી મારું રક્ષણ કરો. હા ! આ પૃથ્વી પર કોઈ વીરપુરુષ નથી કે આ નિર્દય હાથીથી મારું રક્ષણ કરે.

આ પ્રમાણે કર્ણસ્વરે વિજ્ઞાપ કરતી, બચતી ત્રાસ પામતી, બચાવતાં નેત્રવાળી અને મરણના મુખમાં સપડાયેલી સ્ત્રીને દૂરથી રાજકુમાર નરવિક્રમે દીઠી.

આ બાળાના વિજ્ઞાપને કે દુઃખને નહિ જોઈ શકતો રાજકુમાર તત્કાળ હાથીની આગળ આવી જિભો રહ્યો અને હાથીને તર્જના કરી પોતા તરફ ટ્રેર્યો.

હાથી પાસેથી ખસી જવા નગરના ધણા લોકોએ કુમારને સમજાવ્યો-પણ વીર, દયાળુ કુમાર તે નહિં ગણકારતાં, જાંચો ઉછળી, સિદ્ધની માફક હાથીના મસ્તક પર જઈ બેઠો.

અરે ! કોઈ અંકુશ લાવો-અંકુશ લાવો. એમ રાજકુમાર બોલે છે તેટલામાં તો સુંઢમાં ગ્રહણ કરેલી સ્ત્રીને હાથીએ મારી નાખવા માંડી. સ્ત્રીને છોડાવવાની દયાની લાગણીમાં રાજકુમાર પિતાની આજ્ઞા (માર્યા સિવાય વશ કરવો) ભૂલી ગયો. પોતાની પાસે રહેલી મોટી છરી કાઢી, તે સ્ત્રીને બચાવ કરવા માટે હાથીનું કુંભસ્થળ ચીરી નાખ્યું. કુમારના પ્રહારથી તે બળવાન હાથી પણ અચેતનની માફક ત્યાં જ જિભો રહ્યો. તેના મસ્તકમાંથી, પર્વતમાંથી વહન થતાં ઝરણાની માફક રુધિરનો પ્રવાહ વહેવા લાગ્યો.

શુદ્ધ હૃદયવાળો રાજકુમાર હાથી પરથી નીચો ઉતર્યો. અને સુંઢ-

(૨૨૧)

દંડમાંથી તે સ્ત્રીને ઊવતી છોડાવી એક બાજુ નિષ્પદ્રવસ્થાને તેને મૂકી.

આ અવસરે પૂર્વજન્મમાં કરેલું કોઈ દાણકર્મ કુમારને ઉદય આપ્યું. તેને લઈ શૂરવીરતાવાળા તથા દયાળુતાથી ભરપૂર આ કાર્યનો અર્થ, રાજના મનમાં વિપરોતપણે પરિણમ્યો, “હાર્થી કુમારે મારી નાખ્યો.” આ સાંભળતાં જ રાજના અધર કેપથી ફરકવા લાગ્યા. ગુંગળતી માફક વદન અને નેત્ર લાલ થઈ આવ્યાં. ઘીથી સિંચાયેલા અગ્નિની માફક ક્રોધની જ્વાળાને વમતો રાજ કુમારને કહેવા લાગ્યો.

અરે કુળપાંસન, પાપકર્મી, મારી આજ્ઞા ઉલ્લંઘનાર, દુરાત્મા મારો દષ્ટિથી તું દૂર થા. મારા પટ હાથીનો તું કૃતાંત (યમ) છે. પોતાના ઊવને જોખમમાં નાખી પરાપકાર કરનાર પોતાના પુરુષાર્થના બદલામાં રાજ તરફથી આવો અન્યાયકારી જવાબ મળતાં, મહાન પરાભવથી કુમારનું શરીર બળવા લાગ્યું. તે વિચારવા લાગ્યો કે-શું મારે પિતાશ્રીનો વિનય કરી તેમને શાંત કરી અહીં રહેવું? અથવા તેમ તો નહિં જ કરવું. પિતાનું વચન ઉલ્લંઘન કરી મારે અહીં રહેવું કોઈ પણ રીતે યોગ્ય નથી. અહા ! આવો પરાભવ કેમ સહન થઈ શકે ? પ્રજના મોટા ભાગના રક્ષણ માટે એક હાથોનો મેં વધ કર્યો તેમાં ખોટું શું કયું ? જાણી જોઈને પિતાની આજ્ઞાનો ભંગ મેં કર્યો નથી, છતાં મારા પર આટલો બધો પિતાશ્રીનો ક્રોધ ? આવો તિરસ્કાર ? નહિં નહિં અહીં, એક ક્ષણ પણ મારે રહેવું યોગ્ય નથી.

સાહસિક પુરુષો નિરાલંબન ગગન પર પરિભ્રમણ કરી શકે છે, પણ માની પુરુષો માનભંગને સહન નથી કરી શકતા. સાહસિક પુરુષો ભીષણ શ્મશાનમાં પ્રજ્વળતા વનિહિને મસ્તક પર ધારણ કરે છે પણ તે માની પુરુષો માનભંગને સહન નથી કરી શકતા. પિતાની આજ્ઞાથી કાળકૂટ ઝેર ભક્ષણ કરવું કે તેવું જ કોઈ શુભાશુભ કાર્ય કરવું હું યોગ્ય ધારણ છું પણ આ માનભંગ સહન કરવો તે મને યોગ્ય નથી લાગતું. મરવું, પરદેશ ગમન કરવું કે અંધુરગર્ભનો ત્યાગ

(૨૨૨)

કરવો તે મને યોગ્ય છે, પણ માનભંગ થાય ત્યાં ક્ષણમાત્ર પણ મારે ન જ રહેવું. આ પ્રમાણે છેવટનો નિશ્ચય કરી, પોતાના પરિજન-રનેહી વર્ગને બોલાવી કુમારે કહ્યું. મારા બહાલા સ્વજનો અને રનેહિઓ ! પિતાના પરાભવથી કહો કે આત્માથી કહો, પણ અત્યારે હું આ દેશને ત્યાગ કરું છું. અવસરે પાછો આવી હું તમોને સંભાળીશ, માટે તમે સર્વે હાલ અહીં શાંતિથી રહેજો.

લાંબા વખતના વિરહસૂચક કુમારના શબ્દો સાંભળી તેનો પરિવાર રડવા લાગ્યો. કુમારે તેમને ધીરજ આપી સખળ કારણ જણાવ્યું. પિતા, પુત્ર વચ્ચે અત્યારે કટોકટીનો વખત જણાતાં પરિજનોએ થોડા વખતમાં સ્વાભાવિક ચૂપછી માને શાંતિ પકડી.

કુમારે શીળમતિને જણાવ્યું-પ્રિયતમા ! તું અત્યારે તારા પિતાને ઘેર જા. હું આ દેશને હાલ તો ત્યાગ કરું છું. બાવી હશે ત્યારે આ દેશમાં મારું પાછું આગમન થશે.

પતિનાં આવાં વચનો સાંભળી દુઃસહ વિયોગદુઃખથી દુઃખી અમ્મ પોતાના નેત્રમાંથી અશ્રુપ્રવાહને મૂકતી શીળમતિ કાંઈ બોલ્યા-આલ્યા સિવાય જીભી રહી.

પ્રિયા તું શા માટે રૂદન કરે છે. ? સંસારી મનુષ્યોને માથે આપદઓ આવી પડે છે. તેમાં આશ્ચર્ય કે શોક શાનો ? સુંદરી, ખરા પ્રસંગે વિવેકી મનુષ્યોએ ધીરજ રાખી વિવેકનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

શીળમતિ--મનવલ્લભ ! હું વૈર્યાવાન છું અને મનને ધીરજ પણ આપું છું, પણ આપ મને આમ અકાળે મૂકીને જાઓ છો તે દુઃખ મારાથી સહન નથી થતું. વળી મારા પિતાએ આપને બલામણુ કરી હતી કે “મારે એક જ પુત્રો છે. દેહની છાયાની માફક તેને કોઈ પણ ઠેકાણે એકલી ન મૂકશો.” આપે તે વચનની કયુક્તાત આપી છે, છતાં આપ મને મૂકીને કેમ જાઓ છો ?

રાજકુમાર--સુંદરી ! મને તે વાત માદ છે. પણ તું સુખમાં

(૨૨૩)

ઉછરેલી છે. રસ્તાઓ વિકટ છે. પગે ચાલવું, ટાઢ, તાપ ક્ષુધા, તૃષ્ણા વિગેરે રસ્તાઓમાં સહન કરવું જોઈએ, તે તારાથી કેમ બનશે ?

શીળમતિ-પ્રાણનાથ ! આપ સાથે હોવાથી વિષમ માર્ગ પણ મને ધર સમાન થશે પણ આપ સિવાય આ રાજમહેત્રો તે અટવી કે સ્મશાન સમાન મારે મન છે, ભિક્ષા પણ શુભકારી છે. પણ વ્યાધિ-વાળું શરીર દુઃખકારી છે તેમ આપની સાથે રહી દુઃખ સહન કરવું તે સુખકારી છે પણ રાજમહેત્રમાં રહી આંતર દુઃખ વેઠવું તે ઠીક નથી. આપ મારી સાથે હશે તો, સસરાજીવું કે પિતા-જીવું મને કાંઈ પ્રયોજન નથી. વિક્ષાનો ખર્ચ સુખ તેને કહે છે કે-મનને શાંતિ મળે છે. તે શાંતિ મને આપ સિવાય કોઈ સ્થળે મળનાર નથી.

રાજકુમાર—પ્રિયા ! તમારો વિચાર સાથે આવવાનો છે તો જલદી તૈયાર થાઓ. આપણે અત્યારે જ અહીંથી નિકળી જઈએ. કોઈને કહેવા પૂછવાની જરૂર નથી.

રાણી તરત જ પોતાના બન્ને નાના પુત્રોને સાથે લઈ કુમાર પાસે આવી ઊભી. રાજકુમાર તરત જ એક દિશાને ઉદ્દેશીને તેઓ સાથે, શહેર છોડી જંગલ બહુી ચાલ્યો ગયો.

રસ્તામાં રાણી પોતાના મનમાં ચિંતા કરતી હતી. અહો ! ક્યાં રાજ્યવું ઉત્તમ સુખ ? રોહીઓની પ્રસન્નતા ? અને ઉત્તમ ભોગોની નિકટતા ? સર્વ વસ્તુ એકી કાળે નષ્ટ થઈ ? શું વિધિવું વિલસિત ? કર્મની કેવી વિષમતા ?

રાજકુમાર દુઃખનો ખીલકુલ વિચાર નહિ કરતો તેમ સુખના ચહેરાને પણ નહિ બદલાવતો, વિખવાદ વિના પ્રસન્ન ચિત્ત આગળ ચાલ્યો જાય છે. કહ્યું છે કે-

વસળે વિસાયરહિયા સંપત્તીએ અણુત્તા ન હુંતિ ।

મરળે વિ અણુચિગ્મા સાહસસારા ય સંપુરિસા ॥

(૨૨૪)

સાહસને જ સારભૂત માનનારા સતપુરૂષો, કષ્ટ પશ્ચાં વિખવાદ વિનાના, સંપત્તિમાં રાગવિનાના અને મરણ વખતે ઉદ્યોગ વિનાના હોય છે.

કુમારના જવા પછી જેમ સિંહ વિનાની ગુફા, રાજા વિનાની રાજધાની, ત્યાગ વિનાની લક્ષ્મી અને સમભાવ વિનાના મુનિની માફક સર્વગુણસંપન્ન હોવા છતાં જયંતિનગરી શોભારહિત જણાવા લાગી.

કુમારનું અદ્ભૂત સામર્થ્ય અને ઉત્તમ ગુણોએ પ્રધાનમંડળના હૃદયમાં પ્રતિબંધ ઉત્પન્ન કર્યો. કુમારના દેશપાર થવાથી તેઓ પશ્ચાત્તાપરૂપી અગ્નિથી બળતા હોય તેમ તપવા લાગ્યા અને રાજાની પાસે આવી વિનંતિ કરવા લાગ્યા.

મહારાજા ! અકાળે વજ્ર દંડના પ્રહારની માફક, રાજકુમાર ઉપર દુઃસહ દંડ આપે કેમ કર્યો ? રાજકુમાર ઉપર આવો કોપ કરવો ન ઘટે. આપનું કરેલું કાર્ય યોગ્ય છે કે અયોગ્ય છે તે તો આપ જાણો. પણ અમે એટલું તો કહીએ છીએ કે-અમને અજાણમાં રાખી, આપે કુમારને દેશપાર કર્યો છે તે કોઇપણ રીતે યોગ્ય થયું નથી. એક નાનામાં નાના કાર્ય માટે આપ અમારી સલાહ લેતા હતા, છતાં આજે એક મોટા પહાડ જેવા મહાન કાર્યમાં અમને અજાણ રાખ્યા છે તે વાત અમને હૃદયમાં શલ્યની માફક સાહે છે. “ખરેખર પ્રધાનો રાજાનાં નેત્રો છે. આવા વિષમ કાર્યમાં અવશ્ય તેમની સલાહ લેવી જોઈએ.”

આ દુર્લભ કુમાર રત્ન અમે નિર્ભાગ્યો કેવી રીતે પામીશું ? કુમારરૂપ નિધાન દુર્દૈવે આજે અમારા હાથમાંથી ખેંચી લીધું. અમારું સર્વસ્વ આજે નાશ પામ્યું. અમે આજે નિરાધાર થયા. અમે શું કરીએ અને ક્યાં જઈએ ?

ઇત્યાદિ લાગણી ઉત્પન્ન કરનારાં પ્રધાનાદિનાં દીન વચનો સાંભળી રાજાના વિચારો બદલાઈ ગયા. તેનો કોપ શાંત થઈ ગયો. અને પુત્ર ઉપરનો પ્રેમ ઉછળી આવ્યો. પુત્ર વિયોગ તેના હૃદયમાં શલ્યની માફક

(૨૨૫)

સાલવા લાગ્યો. એટલું જ નહિં પણ રાજા પોક મૂકી મોટે સ્વરે રડવા લાગ્યો. થોડા વખતમાં જ એભાન થઈ રાજા સિંહાસન પરથી ઉછળી પૃથ્વી પર ઢળી પડ્યો. પ્રધાનોએ નાના પ્રકારના શીતળ ઉપચારો કરી તેને શુદ્ધિમાં લાવ્યા શુદ્ધિમાં આવ્યા. પછી રાજા પોતે પુત્રવિયોગે ધણું રડ્યો અને પરિજનોને પણ રડાવ્યાં.

ગુણાનુરાગી પ્રજા પણ રડી. કુમારની માતા એ પકલતા પણ પુત્રવિયોગે દુઃખણી થઈ નાના પ્રકારના વિલાપ કરવા લાગી.

વિવિધ પ્રકારના વિલાપ કરતા, રાજા, રાણી, પરિજન વિગેરેને દિલાસો આપી પ્રધાનમંડળે ધણી મહેનતે શાંત કર્યા અને કુમારને પાછો બોલાવવા માટે ચારે બાજુ પુરૂષો દોડાવ્યા.

આ બાજુ રાજકુમાર, શીળવતી અને બન્ને બાળકુમારને સાથે લઈ અખંડ પ્રયાણે આગળ ચાલવા લાગ્યો. અનુક્રમે ચાલતાં દર્શનપુર નામના બંદરે જઈ પહોંચ્યો.

આ શહેર અનેક કોટીશ્વર ધનાઢ્યોથી ભરપૂર હતું. ત્યાંના લોકો મોટે ભાગે સુખી હતા. આ શહેરમાં કુમારની ઓળખાણવાળું કોઈ જણાતું ન હતું. વળી દ્રવ્યોપાર્જન કરવાનો પ્રસંગ કોઈ વખત પણ આવેલો ન હોવાથી તે સંબંધી તેને કાંઈ માહિતગારી ન હતી, શહેરની બહાર પાડલ નામના માળીને ઘેર કુમાર જઈ ચડ્યો.

આ માળી ભદ્રિક સ્વભાવનો હતો. દુઃખી જીવોને દેખી તેના હૃદયમાં દયા ઉછળતી. તે ગુણાનુરાગી અને ઉપશાંત સ્વભાવનો હોવા સાથે પરાપકાર કરવામાં તત્પર રહેતો હતો.

પોતાને ઘેર આવેલા દુઃખી મનુષ્યને દેખી તેણે . તેને આદર-સત્કાર આપ્યો. ધણી સહ્યતાથી તેણે કહ્યું. તમે મારે ઘેર ખુશીથી રહો. કર્માધીન જીવોને વિધ્ન અવસ્થા આવી પડે છે. દુનિયામાં કાણુ

(૨૨૬)

દુઃખી થયું નથી ? મહાન પુરૂષોને માથે દુઃખ આવે તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. કહ્યું છે કે-

चंद्रस खओ न हु तारयाण रिद्धीवि तस्स न हु ताण ।

गरूयाण चढणपढणं इयराण पुग निच्च पडियत्ति ॥૧॥

ચંદ્રને ક્ષય થાય છે પણ તારાનો ક્ષય થતો નથી. રિદ્ધિ પણ ચંદ્રને જ છે, તારાને તેવી રિદ્ધિ (પ્રકાશ) નથી. મહાન પુરૂષોને જ ચડવું પડવું થાય છે. બીજાઓ તો નિરંતર પડેલા જ છે.

કુમાર, પત્ની, પુત્રો સાથે માળીને ઘેર જ રહ્યો. પોતાની પાસે જે આભરણાદિ દ્રવ્ય હતું તે ભોજનાદિ માટે કેટલાક દિવસ તો ચાલ્યું પણ આવક ન હોવાથી તે દ્રવ્ય ખૂરી જતાં કુમારને ધણો ખેદ થયો.

પાડલ માળીએ કહ્યું-ભાઈ ! વ્યવસાય કર્યા સિવાય દ્રવ્ય ક્યાં સુધી પહોંચે ? (ઉદ્યમ કરવાની જરૂર છે.) દૈવ કાંઈ વ્યવસાય કર્યા સિવાય મનુષ્યોને ઘેર દ્રવ્યનો ઢગલો કરતો નથી.

કુમારે કહ્યું. પાડલ, તારું કહેવું ખરું છે. તું મારે લાયક કોઈ વ્યવસાય બતાવ કે ઉદરનિર્વાહ અર્થે હું તેમાં પ્રયત્ન કરું.

માળીએ કહ્યું. મારા બગીચાની બાજુના ભાગમાંથી પુષ્પાદિક એકઠાં કરી બજારમાં જઈ વેચો, તેમાંથી તમારું ગુજરાન ચાલશે. તેના બદલામાં, જમીન સાફસફ કરવામાં અને ઝાડને પાણી પાવામાં મને તમે મદદ કરજો.

માળીએ પોતાની નજર કે સ્થિતિના પ્રમાણમાં કુમારને વ્યવસાય બતાવ્યો.

કુમારને પણ પોતાના ઉદ્ય કે વખતના પ્રમાણમાં આ વ્યવસાય ઠીક લાગ્યો, અને તેથી તે પ્રમાણે કરવા કબૂલ કર્યું. ખરી વાત છે, મનુષ્યોએ વખત ઓળખવો જોઈએ. કહ્યું છે કે-

(૨૨૭)

જહ જહ વાણ્હ વિહી નવનવ મંગેહી નિઠ્ઠરં પઢહ ।

ધીરા પસન્નવયણા નચંતિ તહા તહા ચેવ ॥ ૧ ॥

નવા નવા ભેદોથી કે-વિવિધ પ્રકારે-જેમ જેમ વિધિ નિષ્કુરતા-નો પડહ વળવે છે, તેમ તેમ, પ્રસન્ન મુખ રાખી ધીર પુરુષો નાચે છે અર્થાત્ અવસરક્રિયિત પ્રવૃત્તિ કરી લે છે.

કુમાર પુષ્પ-મંથન કરવાની કળામાં પ્રવીણ હોવાથી તે દિવસથી વિચિત્ર પ્રકારની માળાઓ મુંથવા લાગ્યો અને શીળમતી, રાજમાર્ગે (બજારમાં) જઈ વેચી આવવા લાગી.

રાણી સ્વભાવથી જ નિર્વિકાર દષ્ટિવાળી હતી તથાપિ તેણીના અદ્ભૂત સૌંદર્યને દેખી લોકો વિકારી થતા હતા. ખરી વાત છે કે-સૂર્ય સ્વભાવથી ઠંડો છે તથાપિ ત્રણ લોકોને તપાવે છે. એક દિવસે દ્વીપાંતર-થી આવેલા દેહલ નામના વહાણવટીએ શીળમતીને દીઠી. જોતાં જ તે મદનબાણથી પીડાવા લાગ્યો. તેણે રાણીને કહ્યું-બાઈ! તમારાં પુષ્પોની રચના કોઈ અપૂર્વ છે-તે સર્વે મને મૂલ્ય લઈ વેચાતાં આપો. જ્યાં સુધી મારે અહીં રહેવાનું છે ત્યાં સુધી બીજા કોઈ સ્થળે તમે વેચવા ન જશો. તમે જે ધન માંગશો, તે મૂલ્ય હું આ પુષ્પોનું આપીશ.

ગરીબ બીચારી ભોળી રાણી ધનલોભથી તેમજ મહેનતની કાયર હોવાથી નિરંતર તે પુષ્પો તેને ૫ વેચાતાં આપવા લાગી. પોતાને દેશાંતર ઉપડી જવાને દિવસે, રાણીનું હરણ કરવાના ધરાદા-થી તે પાપી ક્રોધીએ રાણીને કહ્યું. આજે તમે સમુદ્રને કિનારે વહાણ ઉપર આવશો તો ધણા સારા મૂલ્યથી તમારાં પુષ્પો ખપી જશે.

સરલ હૃદયવાળી રાણી સરલ સ્વભાવે ત્યાં ગઈ.

આ અવસરે સર્વ વહાણો ઉપડવાની તૈયારીમાં હતાં. રાણીએ પુષ્પ આપવા અને તેનું મૂલ્ય લેવા માટે કિનારે રહી વહાણ તરફ

(૨૨૮)

પોતાના શરીર સાથે હાથ લાંબાયા કે તરતજ તે વહાણવટીએ રાણીને વહાણ ઉપર જોરથી ખેંચી લીધી.

આ બાળુ તેનાં માણસોએ લાંગરેા ઉઠાવી લીધાં અને સઢો ચડાવી દીધા. એટલે કાન પર્યંત ખેંચીને મૂકેલા બાણુની માફક, ઝડપથી વહાણો અગાધ પાણીમાં ચાલવા લાગ્યા. અને થોડા વખત-માં તો કેટલાક યોજન સુધી સમુદ્ર ઉલ્લંઘી ગયાં.

આ બાળુ રાજકુમાર પોતાની પ્રિયાની વાટ જોતો બેઠો હતો. અરે ! હજી સુધી તેણી કેમ ન આવી ? નિરંતર તો પુષ્પ વેચી તરત આવે છે. આજે આટલું બધું મોડું કેમ થયું હશે ? વિગેરે વિચાર કરતાં ઘણો વખત નીકળી ગયો અને રાણી ન જ આવી ત્યારે તે તેની શોધ કરવા માટે નીકળ્યો. પુષ્પ વેચવાના સર્વ સ્થળો ફરી વળ્યો પણ રાણીનો પત્તો ન લાગ્યો ત્યારે પાછો આવી આ વૃત્તાંત માળીને જણાવ્યો. પરોપકારી માળીએ પણ શહેરની સર્વ બજારો તપાસી પણ રાણીની નિશાની સરખી ન મળી. ત્યારે પાડલે કહ્યું-ભાઈ ! કદાચ નદીના સામે કિનારે તેણી ગઈ હોય તો તું ત્યાં જઈને તપાસ કર. માળીના વચનોથી કુમાર, નદીના સામે કિનારે તપાસ કરવા જવા તૈયાર થયો. એ અવસરે તેના બન્ને કુમારો માતાના વિરહથી રડવા લાગ્યા. તે દેખી તેઓને સાથે લઈ નરવિક્રમ નદીના કિનારે આવ્યો. નદીમાં પાણી વિશેષ હોવાથી એક કુમારને આ કિનારે રાખી, એક કુમારને ઉપાડી તે સામે તીરે ગયો. તેને ત્યાં મૂઠ્ઠી ખીજી કુમાર-ને લેવા માટે તે પાછો ફર્યો. તેવામાં પાપના ઉદયથી નદીમાં જોશ-બંધ પુર આવ્યું. પાણીના વધારે ખેંચાણથી નદીના પુરમાં નરવિક્રમ તણાવા લાગ્યો. આયુષ્ય બળવાન હોવાથી એક લાકડું તેના હાથમાં આવ્યું તેને વળગી તે નદીમાં તણાતો ચાલ્યો. ઘણે દૂર જવા પછી તે લાકડું એક સ્થળે ભરાઈ જવાથી અટકી ગયું. એટલે તે મૂઠ્ઠી દઈ નરવિક્રમ નદીમાંથી બહાર નીકળ્યો. બહાર આવી, એક

(૨૨૯)

વૃક્ષની છાયા નીચે બેસી ખિન્ન હૃદયે, અશુભના ઉદયને તથા વિધિ-વિલસિતને તે વિચાર કરવા લાગ્યો.

અહા ! કેટલી બધી વિધિની વિષમતા ? જે વિચારમાં પણ ન આવે તેવાં અસહ્ય દુઃખ મારે માથે અચાનક લાવી નાખે છે. અરે કર્મો ! તમે મને થોડા વખતમાં દેવરિદ્ધિનો વિસ્તાર બતાવો છો, અને ક્ષણવારમાં શૂન્ય વેરાન તુલ્ય જંગલોમાં અચડાવો છો ? અહા ! માતાપિતાનો વિયોગ ? પ્રિયાનો વિરહ ? પુત્રોનો વિછોડ ? ખરેખર ભૂતના બલીની માફક વિધિએ મારા કુટુંબને સઘળી દિશાઓમાં છિન્ન-ખિન્ન વિખેરી નાંખ્યું. અરે ! માતાપિતાના વિયોગથી કે પ્રિયાના વિરહથી મારું હૃદય તેટલું બળતું નથી કે જેટલું તે નિરાધાર બાળકોને દુઃખદાયી સ્થિતિમાં મૂકવાથી બળે છે.

ઓ વિષમ અને વિસંસ્થૂલ ચેષ્ટા કરાવનારી વિધિ ! તું જ મને રસ્તો બતાવ કે હવે હું શું કરું ? અને કોને શરણે જઈ ?

વિપરીત વિધિના વિયોગથી મહાન પુરુષોને માથે પણ આક્રમો આવી પડે છે તો મારા જેવા અનાજનીડાઓને માથે દુઃખ આવે તેમાં આશ્ચર્ય શાતું ?

હે જીવ ! દુઃખ વખતે હિમ્મતની પૂર્ણ જરૂર છે, શોક, પશ્ચાત્તાપ કે નાહિમ્મતથી દુઃખ ઓછું થતું નથી. પણ જીલ્લો દુઃખમાં વધારો થાય છે. હિમ્મતથી દુઃખનાં સમુદ્રો ઓળંગાય છે. હિમ્મતથી અચેત્ની સ્થિતિ પાછી મેળવી શકાય છે. દુઃખ પોતાના સત્વની કસોટી છે. દુઃખ પોતાના આત્મસામર્થ્યને બહાર ખેંચી લાવનાર સાણસી છે. દુઃખ કર્મનો નાશ કરનાર છે. દુઃખી જીવોની સ્થિતિનું જ્ઞાન કરાવનાર દુઃખ છે. ધર્મનાં માર્ગને બતાવનાર દુઃખ છે. દૂંકામાં આત્માની ખરી સ્થિતિને યા ધર્માધર્મના વિવેકને બતાવનાર દુઃખ છે, માટે હે આત્મવ ! ખેદ નહિ કર. હિમ્મત લાવ. જે થાય તે સારાને માટે જ, એમ ધારી તારા પોતાના વિચારની લગામ, પૂર્વ કર્મને યા વર્તમાન કાળને જ સોંપ.

(૨૩૦)

ધત્યાદિ વિચારતો, ધૈર્ય ધારણુ કરી રાજકુમાર નરવિક્રમ ત્યાં બેઠો હતો. એ વખતમાં જયવર્ધન નગરનો કીર્તિવર્મ રાજા અકસ્માત શૂળના રોગથી મરણુ પામ્યો. આ રાજા અપુત્રીયો હોવાથી, રાજ્ય પર કોઇ લાયક પુરુષને સ્થાપન કરવા નિમિત્તે પ્રધાન પુરુષોએ પાંચ દિવ્ય દેવાધિષ્ઠિત શાળુમારી તૈયાર કર્યાં. હાથી, ઘોડા, ચામર, કલશ અને છત્ર-આ પાંચ દિવ્યો, આખા શહેરમાં ફરે, શહેરની બહાર વૃક્ષ તળે જ્યાં નરવિક્રમ કુમાર બેઠો હતો ત્યાં આવ્યાં.

દ્વરથી કુમારને દેખી હાથીએ ગંભીર નાદ કર્યો. તે સાંભળતાં જ રાજકુમાર ચમક્યો. તે કાંઈક વિચારમાં હતો. તેવામાં હીલાએ કરી જ બાઈત (બગાસાં ખાતો) થતો, શાંત મુદ્રા ધારણુ કરી હાથી નજીક આવ્યો. તેની પાછળ, અશ્વ, ચામર, છત્ર અને કલશાદિ દેખી 'આ વન હાથી નથી. પણ આમાં કાંઈક ગુપ્ત બેઠ છે.' ધત્યાદિ વિચાર કરતા અને વિરહાનળથી તપેલા રાજકુમારને શાંત કરવાને મટે જ જાણે અમૃતવું સીંચન કરતો તેમ સુંઠાદંડમાં રહેલા નિર્મળ જળથી ભરેલા કુંભવડે હાથીએ કુમારનો અભિષેક કર્યો. અને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી, શુંઠથી ઉપાડી પોતાના સ્કંધ ઉપર કુમારને બેસાડ્યો.

અશ્વ પણ નજીક આવી ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપી, રોમાંચને વિકસિત કરતો, હર્ષથી હેંખારવ કરી કુમારના મુખ તરફ જોઈ રહ્યો.

ચંદ્રબિંબની માફક ઉજવળ છત્ર વિકસિત થઈ કુમારના મસ્તક ઉપર આવી રહ્યું.

શ્વેત ચામરો પણ ઉજવળ કીર્તિપુંજની માફક નમ્ર થઈ અને બાણુ વિંબવા લાગ્યાં.

નવીન જળધરની (મેઘની) માફક સ્યામ હાથી ઉપર આરૂઠ થયેલા કુમાર, વિંધ્યાચળના પહાડ ઉપર આરૂઠ થયેલા સિંહ કિશોરની માફક શોભવા લાગ્યો.

આ બાણુ યોગ્ય સ્વામી મળવાથી આનંદિત થયેલા પ્રધાન

(૨૩૧)

મંડળે તોરણુ ધ્વજપતાકાદિવડે શહેર શયુગાયું. શુભ મુહૂર્તે રાજમહેલમાં પ્રવેશ કરી રાજ્યે સિંહાસન અલંકૃત કર્યું. મંગલિકનાં વાજત્રો વાગવા લાગ્યાં. સામંત વર્ગ આવી રાજને પગે પડ્યો. પ્રજાવર્ગે ઉલટથી રાજ્યાભિષેક કર્યો, રાજકુમારના ગુણ અને પ્રતાપ આગળ વૈરીવર્ગને પણ નમવું પડ્યું.

અનુકૂળ કર્મસંયોગે ફરી પણ નરવિક્રમ રાજ્યરિક્ષિને મેળવી શક્યો. આવી રિક્ષિ પામ્યા છતાં પુત્ર, પત્નીના વિયોગે તેનું હૃદય શાંત ન હતું. વિયોગ શત્યની માફક હૃદયમાં સાલતો હતો.

ખરી વાત છે.

મુંજઝ જં વા તં વા પરિહિજ્જઝ સુંદરં વં રૂપરં વા ।

હૃથેણ જથ્થ જોગા તં ચિય રજ્જં વ સગ્ગો વા ॥ ૧ ॥

મનુષ્યોને ગમે તેવું સારું યા નહારું ખાવાને મળતું હોય, ગમે તેવાં સારાં યા નહારાં વસ્ત્રો પહેરવા મળતાં હોય પણ જ્યાં ઇષ્ટ મનુષ્ય સાથે સંયોગ છે તે જ રાજ્ય યા સ્વર્ગ ગણાય છે.

આ અવસરે સમંતમદ્ર નામના આચાર્ય તે જ જયવર્ધન-પુરના ઉદ્યાનમાં આવી સમવસર્યા. આચાર્યશ્રી સ્વ-પરધર્મના સિદ્ધાંતમાં નિષ્ણાત હતા. છત્રીશ ગુણરૂપ રત્નોના નિવાસ માટે રોહણાચળ સમાન હતા. મનના પ્રસરને ઘણી ખૂબીથી રોક્યો હતો. ક્ષમાના નિવાસગૃહ સમાન હતા. માર્દવ ગુણથી માન સુમટતો તેમણે પરાભવ કર્યો હતો. સરસ્વતાથી ખાયાને છતી હતી. લોભરૂપ ખળપુરુષનો સ્તોષખળથી પરાજ્ય કર્યો હતો. તપો તેજથી તેમનું શરીર પ્રદીપ્ત થઈ રહ્યું હતું. સંયમરૂપ રસથી હૃદયરૂપ અશ્વોને દમીને તેમણે સ્વાધીન કર્યા હતા. પોતાના પવિત્ર આચરણથી જગતને સ્વાધીનની માફક આજ્ઞાવર્તી કર્યું હતું. નિષ્કંચનતાથી તેઓ અલંકૃત હતા. બ્રહ્મચર્ય ધારણ કરવાથી તેમનું શરીર પવિત્ર હતું.

(૨૩૨)

દર્શન મિત્રની મદદથી જીવોના ચિત્ત-સંતાપને દૂર કરી, ધર્મદેશના-
રૂપ અમૃતના પ્રવાહથી મનુષ્યોના હૃદયને શાંતિ આપતા હતા.

આવા ગુણુવાન આચાર્યશ્રીનું આગમન જાણી ભકિતભાવને
ધારણ કરતા યોગ્ય જીવો, વંદન નિમિત્તે અને ધર્મશ્રવણ નિમિત્તે
ગુરુશ્રી પાસે આવ્યા. રાજા નરવિક્રમ પણ પુત્ર. પત્નીની પ્રવૃત્તિ
પૂછવા નિમિત્તે ગુરુ પાસે આવ્યો. આચાર્યને નમસ્કાર કરી રાજાદિ
યોગ્ય સ્થળે બેઠા. કર્ણાસમુદ્ર આચાર્યશ્રીએ પણ જીવોને ધર્મમાર્ગમાં
જાગૃત કરવા નિમિત્તે ધર્મદેશના આપવાનો પ્રારંભ કર્યો.

खणदिठनठविहवे खणपरियद्वंत विविहसुहदुखे ।

खणसंयोगवियोगे नस्थि सुहं किंपि संसारे ॥ ૧ ॥

હે મહાનુભાવો ! આ દુનિયાનો વૈભવ ક્ષણમાત્ર સુખરૂપ
દેખાવ આપી પાછો નષ્ટ થઈ જાય છે, ચાલ્યો જાય છે. એક ક્ષણ
માત્ર જેટલા વખતમાં વિવિધ પ્રકારના સુખ, દુઃખ પરાવર્તન પામી
જાય છે. ક્ષણ સંયોગી, વિયોગી વસ્તુવાળા સંસારમાં કાંઈ પણ
વસ્તુતઃ સુખરૂપ નથી.

આ જીવિતલ્લ્ય, યુવાવસ્થા, લક્ષ્મી અને પ્રિય સંયોગાદિ સંસારી
જીવોને જે જે પ્રિય છે, તે સર્વ પદાર્થ ક્ષણભંગુર છે. પવનથી
ઝેરાયેલા કુશાગ્ર ભાગ પર રહેલા જલખિંદુ સમાન જીવિતલ્લ્ય ક્ષણ-
સ્થાયી છે સૂર્યના કિરણોથી તપેલાં સરસવના પુષ્પની માફક આ
યુવાવસ્થા થોડા વખતમાં કરમાઈ જશે. ઇંદ્રધનુષ્યની માફક આ લક્ષ્મી
સ્વલ્પ વખત માટે છે. આ સંયોગિક વૈભવ વિજળીના ચમકારા
જેવો યા જેટલો છે, માટે પરમાર્થથી બંધવ તુલ્ય હિત કરનાર,
અને દેવ, મનુષ્ય તથા મોક્ષસુખને આપનાર, વીતરાગના કહેલા
શુદ્ધ ધર્મનો તમે આદર કરો. તેમના કલ્યાણ મુજબ વર્તન કરવા
પ્રયત્ન કરો.

(૨૩૩)

મત્યાદિ ધાર્મિક ઉપદેશથી ધણા લઘુકર્મી જીવે સંવેગથી વાસિત થયા. રાજા પણ તે મહામુનિને પ્રબળ જ્ઞાનાતિશય જાણી આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછવા લાગ્યો.

હે પ્રભુ ! પૂર્વ જન્મમાં મેં શું કુપકૃત કર્યું હતું કે જ્યાં માતા, પિતા, પુત્રો અને પત્ની સાથે વિયોગ થવાપૂર્વક નાના પ્રકારની વિડંબના હું પામ્યો.

આચાર્યશ્રીએ કહ્યું. રાજા ! તીવ્ર પરિણામે કરાયેલું થોડું પણ કર્મ મહાન કડવા ફલ આપે છે. જીવે હસતાં હસતાં પણ એવાં કિલ્લટ કર્મ બાંધી લે છે કે તે રોવા છતાં પણ છૂટતાં નથી. પરસ્ત્રીગમન અને પરધનહરણાદિ મહાન પાપ છે. તે પાપ સામાન્ય પરિણામે પણ કરવામાં આવ્યાં હોય તો પણ તીવ્ર વિપાક આપે છે. હે રાજા ! તેં અનાદરથી પણ મૂઠ હૃદયથી પૂર્વજન્મમાં જે અશુભ કર્મ કર્યું હતું, તેનો આ તીવ્ર વિપાક તને ભોગવવો પડ્યો છે, જે હું તને કહું છું.

શત્રુઓથી નહિં પરાભવ પામેલી, ચંપાનગરીમાં સોમચંદ્ર રાજા રાજ્ય કરતો હતો. બુદ્ધિમાં બૃહસ્પતિને જીતનાર, મતિસાગર નામે તેને પ્રધાન હતો. સોમચંદ્ર રાજાની સીમા (રાજ્યની હદ) પાસે વસંત નામના રાજાનું રાજ્ય હતું. અતિ તીવ્ર લોભ જેમ ગુણ્યસમૂહનો નાશ કરે છે તેમ આ સીમાડાનો રાજા, -સોમચંદ્રના દેશનો નાશ કરતો હતો. રાજા સોમચંદ્ર તેનો નિઝહ કરવાને સમર્થ હતો તથાપિ કોઈ કારણથી તેની ઉપેક્ષા કરતો હતો. એક દિવસે વસંતઋતુના સમયમાં રાજાને જણાવવા નિમિત્તે પ્રધાને કહ્યું. મહારાજા ! બહાર ઉધાનમાં હય, ગજ, રથ અને થોડાઓના સમુદાયથી પરિવરેલો વસંત રાજા (વસંતઋતુ) આવ્યો છે. આપને જેમ થોડા લાગે તે પ્રમાણે કરો.

પ્રધાનના મુખથી આ શબ્દો સાંભળતાં જ સંગ્રામ કરવાને મહાન

(૨૩૪)

ઉત્સાહ ધારણ કરતા રાજાએ, શત્રુઓના સમુદાયને કંપાવનારી ભેરી તત્કાળ વગડાવી. ભેરીનો શબ્દ સાંભળતાં જ સર્વ સન્ય તૈયાર થઈ આવી મળ્યું. રાજા પણ ગજરૂઢ થઈ પ્રધાન સહિત જ્યાં આગળ ચાલે છે તેવામાં ધણી ઝડપથી દોડતા આવતા એક પુરૂષે પ્રધાનને વધામણી આપી. પ્રધાન ! ચક્રપુરના રાજા જયસેન પાસે રાજ્યકાર્ય માટે તમારા પુત્રને મોકલવામાં આવ્યો હતો તે કાર્ય સંપૂર્ણ કરીને અહીં આવે છે.

આ વધામણીથી પ્રધાન ખુશી થયો. વધામણી લાવનારને તુષ્ટિ-દાન આપી વિદાય કર્યો. પુત્ર ધણી દિવસે આવતો હોવાથી તેને મળવાની ઉત્કંઠાથી પ્રધાને તેને મળવા જવા માટે રાજા પાસે રજા માગી. આવે અવસરે પ્રધાનને વિલંબ કરતો દેખી રાજાને ધણી ગુસ્સો આવ્યો. તે ક્રોધથી ખોલી ઉઠ્યો. રણયાત્રામાં ભંગ કરવાવાળા તને તારા પુત્ર સાથે હાલ મેળાપ નહિ કરવા દેવામાં આવે, પણ શત્રુનો વિજય કર્યા પછી તરત તેનો મેળાપ કરવા દેવામાં આવશે. આ પ્રમાણે કહી પ્રધાનને સાથે લઈ રાજા ઉદ્યાનમાં ગયો. વસંત રાજા દેખવામાં ન આવ્યો. રાજાને દ્રોષ ચડ્યો. અરે પ્રધાન ! તે કહ્યું હતું કે-વસંતરાજા ઉદ્યાનમાં આવ્યો છે તો અહીં કેમ કોઈ દેખાતું નથી ?

પ્રધાને કહ્યું-દેવ ! આપ જુવો તો ખરા. આ આપની દષ્ટિ આગળ જ વસંત રાજા (વસંતઋતુ) વિલાસ કરી રહ્યો છે,

કોયલના શબ્દોવડે આંખારૂપ ગજેન્દ્રો ગર્જનરવ કરી રહ્યા છે. નાના પ્રકારના તરુઓના પુષ્પોરૂપ અશ્વો, ભ્રમરના ગુંગરવરૂપ હેંખારવ કરે છે. પલ્લવોરૂપ રથો શોભી રહ્યા છે. કેતકીનાં ધાટાં નિકુંજોરૂપ યોદ્ધાઓ-સનદ્ધ થઈ આપની સન્મુખ ઊભા છે.

પ્રધાનની આ દ્વિઅર્થી વચનરચનાથી રાજાને ધણી સંતોષ થયો. રાજાએ કહ્યું-અરે પ્રધાન ! તું જલદી જ. તારા પુત્રને મળી શત્રુનો વિજય કરી પાછો જલદી આવજો.

(૨૭૫)

રાજનાં વચનોથી પ્રધાનને સંતોષ થયો. આવતા પુત્રને સન્મુખ જઈ મળ્યો. ત્યારપછી વસંત રાજને જીતી પાછો નગરમાં આવ્યો.

એક દિવસે રાજ ઉદ્યાન તરફ ફરવા જતો હતો. રસ્તામાં પોતાની હવેલીના ગોખમાં ખેડેલી વસુ શ્રેષ્ઠીની સ્ત્રી સુલસા તેના દેખવામાં આવી. સુલસા ઘણી સ્વવંતી હતી. તેને દેખતાં જ રાજ તેના પર આસક્ત થયો. થેડા વખત ઉદ્યાનમાં ફીડા કરી, મદનખાણથી પીડાયેલો રાજ પાછો પોતાના મહેલમાં આવ્યો. સુલસાને મેળવવાનો તેને એકે ઉપાય ન મળ્યો. ત્યારે વસુ શ્રેષ્ઠી ઉપર તેણે જૂઠું કલંક મૂક્યું કે “ મારા શત્રુઓ સાથે તમારે લેવડદેવડ ચાલે છે અને રાજ્યવિરૂદ્ધ પ્રયત્ન રચે છે ” છતાંકિ અસત્ય આરોપ મૂકી તે શ્રેષ્ઠીનું સર્વસ્વ લૂંટી લીધું અને સુલસાને પોતાના અતે-
હરમાં લાવી રાખી.

પોતાની સ્ત્રીના વિયોગથી અને ધનના નાશથી વસુશ્રેષ્ઠી ગાંડો થઈ ગયો.

આ તરફ સુલસા સાથે વિષયસુખ ભોગવતાં રાજને કેટલોક વખત વ્યતીત થયો. એક દિવસે રાજ, સાતમી ભૂમિ ઉપર સુલસા સાથે વાર્તાવિનોદ કરતો ખેડો હતો. તેવામાં તે બંનેની દષ્ટિ એક ઉન્મત્ત (ઘેલા) માણસ ઉપર પડી.

આ માણસનું શરીર ધૂળથી ખરડાએલું હતું. મળથી મલિન હતું. વાળ વિખરાયેલા હતા. નાના નાના કકડાના સાંધાવાળું વસ્ત્ર પહેલું હતું. ગળામાં તમાલપત્રની માળા પહેરી હતી. તે ગાતો હતો, નાચતો હતો. થોડીવારમાં શોક કરતો હતો. વિના નિમિત્તે હસતો હતો. જમ તેમ ખેલતો હતો. કાર્યાકાર્યના વિચાર વિના યથા-
મજાએ ચેષ્ટા કરતો હતો.

આ પ્રમાણે ચેષ્ટા કરનાર માણસને દેખી સુલસાએ રાજને કહ્યું—
સ્વામી ! આપ આ માણસને ઓળખો છો ?

(૨૩૬)

રાજાએ કહ્યું-નહિં પ્રિયા, હું તેને ઓળખતો નથી કે તે કોણ છે? તને ખબર હોય તો તું કહે તે કોણ છે?

સુલસાએ કહ્યું. તમે જેનું સર્વસ્વ લઇ લીધું છે અને હું પ્રથમ જેની પ્રત્ની છું તે મારા વિરહથી અને ધનના નાશથી ઘેલો થઇ ગયેલો વસુકેષ્ઠી છે. અહા! તેની કેવી દશા થઇ છે? સુલસાએ ઊંડો નિસાસો મૂક્યો.

સુલસાના કહેવાથી અને વસુકેષ્ઠીની સ્થિતિ નજરે જેવાથી રાજા પોતાના કરેલ પાપનો પશ્ચાત્તાપ કરતો, આ પ્રમાણે ચિંતવવા લાગ્યો. હા! હા! મારાં આ પાપી કર્તવ્યને ધિક્કાર થાયો. શરદ ઋતુના ચંદ્રની માફક ઉજવળ કુળને મેં કલંકિત કર્યું. શ્વેતક્રાંતિ-રૂપ મહેલને અપક્રાંતિરૂપ ધૂળથી મલિન કર્યો. સ્વજનોનાં મુખ સ્થામ કર્યાં. ગુણ-સમુદાયને હાથથી પકડીને બહાર કાઢી મૂક્યો. કલ્યાણનો માર્ગ બંધ કર્યો અને વ્યસનોના દરવાજા ખુલ્લા મૂક્યા. પરદારા અને પરધન-હરણ કરવાથી નિશ્ચય સદ્ગતિનાં દ્વારો મારા માટે બંધ થયાં અને દુર્ગતિનો કિલ્લો મજબૂત થયો. હા! હા! ઘોર પાપ કરનાર હું મારું મુખ ખીજને કેવી રીતે દેખાડું? આ વાત હું કોની પાસે જમને કરું? ઉભય લોકવિરુદ્ધ કાર્ય કરનાર આ નિર્ભાગ્યશેખરની શી ગતિ થશે?

આ પ્રમાણે અકાર્યનો પશ્ચાત્તાપ કરનાર રાજાને, વિશુદ્ધ પરિણામે માલન વાસનામાંથી માર્ગ કરો આપ્યો. વૈરાગ્ય રંગથી રંગાયેલા રાજાએ, અજાતા ધરતી માફક ગૃહસ્થાવાસનો ત્યાગ કરી, ગુણધર આચાર્ય પાસે આરિત્ર લીધું. ભવિતવ્યતાના નિયોગે તત્કાળ તેના પર વીજળી પડી. વિશુદ્ધ પરિણામે મરણ પામી સૌધર્મદેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. દૈવિક આનંદનો ઉપભોગ કરી, તે સૌમ્યદ્ર રાજાનો જીવ-હે નરવિક્રમ રાજા! તું પોતે અહીં ઉત્પન્ન થયો.

પૂર્વભવમાં પરધન અને પરસ્ત્રીહરણાદિ જે પાપ કર્યું હતું

(૨૩૭)

તે કારણથી, તેના ફળરૂપ આ જન્મમાં તમને આવું દુઃખ સહન કરવું પડ્યું છે.

પોતાનો પૂર્વભવ સાંભળતાં રાજા નરવિક્રમને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. પાછલો ભવ દીકો. ગુરૂશ્રીને નમસ્કાર કરી તે બોલ્યો—હે નાથ ! આ મારાં કર્મો કેવા ઉપાયથી દૂર થઈ શકે ?

ગુરૂએ કહ્યું. હે રાજા ! દુર્જન્ય કર્મ દૂર કરવા માટે તપશ્ચર્યા સમર્થ છે. તપશ્ચર્યા બાર પ્રકારની છે. તેમાં પણ બાહ્ય તપ કરતાં અભ્યંતર તપ શ્રેષ્ઠ છે. અભ્યંતર તપમાં પણ ધ્યાન શ્રેષ્ઠતર છે એમ ત્રિયંકરોએ કહ્યું છે, કેમકે ધ્યાનથી ઘણા કાળનાં કિલ્લે કર્મોનો પણ ક્ષય કરી શકાય છે. કહ્યું છે કે—

કમ્મમસંલિજ્જમવ સ્વેદ અણુસમયમેવ આઉત્તો ।

અન્નયરંમિ જોગે જ્ઞાણંમિ પુણ વિસેસેણ ॥

ખીન ઉપાયોથી કર્મનો ક્ષય થાય છે પણ ધ્યાનયોગમાં વિશેષ પ્રકારે કર્મક્ષય થાય છે. જે દરેક સમયે આત્મઉપયોગમાં ઉપયુક્ત યાને જાગૃત રહે તો, આ જીવ અસંખ્યાત ભવોનાં કરેલા કર્મોનો ક્ષય કરી શકે છે.

આ ધ્યાનની શરૂઆત અનિત્યાદિ બાર ભાવનાના વિચારમાંથી થાય છે. એકેએક ભાવનાનો સંસ્કારીકાર્થથી વિચાર કરવો, જેમકે અનિત્ય ભાવનાનો વિચાર કરતાં આ દુનિયાનાં સર્વ પૌદ્ગલિક પદાર્થો અનિત્ય ભાસમાન થવાં જોઈએ. તાદૃશ સ્પર્શજ્ઞાનથી અનિત્યપણું અનુભવવું જોઈએ. ૧

અશરણ ભાવનાનો વિચાર કરતાં આત્મપ્રયત્ન સિવાય કોઈ પણ શરણભૂત યાને રક્ષણ કરનાર નથી તેમ ભાસવું જોઈએ. ૨

સંસારભાવનાનો વિચાર કરતાં જન્મ, મરણ, સંયોગ, વિયોગ, સુખદુઃખ ઇત્યાદિ કારણોથી વિડંબનારૂપ અનુભવાતા સંસાર-વાસથી વિરક્તતા આવવી જોઈએ. ૩

(૨૩૮)

એકત્વ ભાવનાનો વિચાર કરતાં પોતે કોઈનો નથી અને પોતાનું કોઈ નથી. સુખ, દુઃખાદિકોનો યા જન્મ, મરણાદિકોનો કર્તા અને અનુભવ કરનાર પોતે જ છે. ઇત્યાદિ કારણોથી પોતે એકસો જ છે તે અનુભવ થવો જોઈએ. ૪

અન્યત્વ ભાવનાના વિચારથી દેહ-આત્માનો ભિન્નભિન્ન અનુભવ થવો જોઈએ. ૫

અશુચિ ભાવનાના વિચારથી દેહ ઉપરથી દેહમત્ત્વ ભાવ-યાને સ્નેહભાવ ચાલ્યો જવો જોઈએ. ૬

આશ્રવભાવનાના વિચારથી પુન્ય, પાપને આવવાનાં સવ કારણો વારંવાર સ્મરણમાં આવવા જોઈએ. તે સાથે તેવી પ્રવૃત્તિમાં પ્રવેશ ન થાય તે માટે ચોગ્યતાનુસાર સાવધાન રહેવું જોઈએ. ૭

સંવરભાવનાના વિચારથી આવતા કર્મને રોકવાના ઉપાયો સ્મૃતિમાં રહેવા જોઈએ અને તેવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. ૮

નિર્જરાભાવનાના વિચારથી-મિથ્યાત્વ-અવિરતિ-કષાય-પ્રમાદ અને ચોગ્યતા આવેલ કર્મ કાઢવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. તે માટે વિશુદ્ધિનો વધારો કરવો. ૯

લોકસ્વભાવ ભાવનાના વિચારથી-સંસારચક્રમાં પરિભ્રમણ કરનાર જીવોનાં ખરાબ આચરણ વિગેરે તથા પુન્યથી ભોગવાતા વૈભવો વિગેરે જાણી, જેદ તથા આશ્ચર્ય થવું ન જોઈએ. તેમજ ભવચક્રના પરિભ્રમણથી કંટાળો આવવો જોઈએ. ૧૦

ઓધિદુર્લભ ભાવનાના વિચારથી અને ધર્મમાં સહાયક દેવ, ગુર્વાદિના સંયોગની દુર્લભ પ્રાપ્તિના વિચારથી અપ્રમત્ત દશા પામી, જેમ અને તેમ ઉત્તમ સંયોગ યા નિમિત્તો મેળવી, કર્મ-શત્રુઓના ક્ષય કરવા માટે તૈયાર થવું જોઈએ. ૧૧-૧૨

હે રાજન ! આ ભાવનાઓના વિચારમાં ધાણું ઊંડું રહરય રહેલું છે. આત્મહિત ઇચ્છનાર જીવો જેમ જેમ તેના વિચારમાં ઊંડા

(૨૩૬)

જિતરશે તેમ તેમ તેને આત્મપરિણતિ વિશુદ્ધ થવાપૂર્વક ધણા કાય-
દાઓ થશે. આ ભાવનાના વિચારોથી પવિત્ર હૃદય થતાં, અને અપ્ર-
મત્તપણે ગુર્વાદિની સેવા કરતાં થોડા જ વખતમાં તમને તમારી પ્રિયા
અને પુત્રો સાથે મેળાપ થશે.

આ પ્રમાણે ગુરૂ તરફથી ધર્મોપદેશ સાંભળી રાજ્યએ સમ્યક્ત્વ-
પૂર્વક ગૃહસ્થ ધર્મ અંગીકાર કર્યો. અને આનંદ પામતો રાજ્ય
પોતાને મંદિર પાછો કર્યો.

તે દિવસથી રાજ્યએ ત્રિકાળ (ત્રણ વખત) જિનેશ્વરની પ્રતિ-
માજીવું પૂજન કરવું શરૂ કર્યું. ઉપયોગપૂર્વક બંને વખત આવ-
શ્યક કરવા લાગ્યો. “ લીધેલ વ્રતોમાં દિવસે અગર રાત્રીએ કાંઈપણ
અતિચારરૂપ દૂષણ લાગ્યું હોય તો તે સંભારીને માશી માંગતી ફરી
તેમ ન કરવા દઢતા કરવી. આમ કરવાથી લીધેલ નિયમો દઢતાથી
પળે છે, એટલુંજ નહિં પણ તેમાં વધારો થાય છે. વ્રતધારીઓને
આ આવશ્યક ક્રિયા અવશ્ય કરવા યોગ્ય છે.”

રાજ્ય સુપાત્રમાં દાન આપે છે. નિર્મળ શીયળ પાળે છે શક-
ત્યનુસાર તપશ્ચર્યા કરે છે. પવિત્ર મનથી સ્વાધ્યાય કરે છે. બહુમાન-
પૂર્વક ગુરુના ચરણકમળ સેવે છે અને પાપનો ભય રાખી નીતિથી
રાજ્યનું પાલન કરે છે. પાછલી રાત્રીએ જાગૃત થઈ, મમત્વભાવનો
ત્યાગ કરાવનાર અને ધર્મધ્યાનમાં પ્રવૃત્તિ કરાવનાર ભાવનાનો આ
પ્રમાણે વિચાર કરે છે.

હે જીવ ! રૂપ, યૌવન, ધન, સ્વજનાદિનો રનેહ અને ઐશ્વર્યાદિ
સ્વપ્ન-પ્રાપ્તિની માફક, સર્વ અનિત્ય છે અને ક્ષણભંગુર છે.

પારધીવડે પાસમાં પકડાયેલાં હરિણની માફક, આ જીવનું
રક્ષણ કરનાર સંસારમાં કોઈ નથી. પ્રિય માતા, પિતા, પુત્ર, સ્ત્રી,
સ્વામિ-ધન-કુટુંબાદિ નામના જ સંબંધી યાને રક્ષક છે. ધર્મ સિવાય
અન્ય કોઈથી રક્ષણ થઈ શકતું નથી.

(૨૪૦)

હે જીવ ! રંગમંડપમાં તૃત્ય કરનાર પાત્રની માફક, આ જીવ પાત્ર તૃત્ય કરનાર ઔદ રાજલોકરૂપ રંગમંડપમાં, રાજા, રંક, સંધન, નિર્ધન, સ્વામિ, સેવક ઇત્યાદિ વિવિધ પ્રકારનાં રૂપ ધારણ કરી, કર્મ પરાધીન થઇ તૃત્ય કરી રહ્યો છે.

આ જીવ એકલો જ જન્મે છે. મરે છે, સ્વકૃત કર્માનુસાર સુખ, દુઃખનો અનુભવ કરે છે. અને ધર્મ કરી પૂર્ણ સુખનો અનુભવ પણ એકલો જ કરે છે. કોઈ કોઈનું ભણું કે બૂરું કરનાર તાત્વિક રીતે પોતા સિવાય અન્ય કોઈ નથી.

આત્મા ચૈતન્ય ગુણવાળો છે. શરીરાદિ પદાર્થોમાં તે ચૈતન્ય ગુણ નથી પણ જડ સ્વભાવ છે. હે આત્મન ! જ્ઞાન, દર્શનાદિ આત્મ-ગુણ સિવાય જગતમાં ખીજું તારું શું હોઈ શકે ?

નવ દ્વારોથી મહાન દુર્ગંધી મળતો પ્રવાહ વહન થઈ રહ્યો છે. રોગના ધરરૂપ આ દેહમાં પવિત્રતા તે શાની હોય ? બુદ્ધિમાન જીવ તેમાં રાગ કેમ કરે ?

ચીકાશ(રનેહ)વાળા પદાર્થ ઉપર અનેક રીતે ધૂળ ચોંટે છે. તેમજ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય અને ચે.ગાદિરૂપ રાગ, દ્વેષની પરિણતિવાળા આશ્રવના કારણથી આ જીવ ઉપર કર્મમેજ ચોંટે છે, તેથી સંસારમાં પરિભ્રમણ થાય છે. હે જીવ ! આ કર્મરૂપ આશ્રવ ન આવે તે માટે તારે બહુ સાવચેતી રાખવી જોઈએ.

ધરનાં દ્વારો બંધ કર્યાં હોય અથવા વહાણમાં પડેલા છિદ્રને બંધ કરવામાં આવ્યું હોય તો તેમાં ધૂળ કે પાણી પ્રવેશ કરવું નથી. તેવી રીતે હે આત્મન ! કર્મદ્વારો બંધ કરવારૂપ સંવરમાં તું તત્પર રહીશ તો તારામાં પાપરૂપ ધૂળ કે પાણી પ્રવેશ નહિં કરે. અજ્ઞાનતાને આધીન રહી અનેક વર્ષો સુધી દુઃખ વેઠી યા-કષ્ટ કરી આ જીવ કર્મ ખપાવે છે. તેટલાં જ કર્મો આત્મોપયોગમાં જગૃત રહેલા જ્ઞાની પુરૂષો એક ક્ષણ માત્રમાં ખપાવી શકે છે, માટે હે જીવ ! તું આત્મ ઉપયોગમાં જગૃત થા. વિશુદ્ધ આત્મભાવમાં જ રમણ કર.

(૨૪૧)

આ ચૌદ રાજલોકમાં, એક વાળના અગ્રભાગ જેટલું પણ સ્થળ ખાલી નથી કે જ્યાં આ જીવે જન્મ, મરણ કરી તે સ્થળનો સ્પર્શ કર્યો ન હોય. આમ છે છતાં હજી સંસારવાસથી વિરક્તિ પામતો નથી એ મોટું આશ્ચર્ય છે.

ધણી જાંડા સમુદ્રમાં પડેલું ઉત્તમ રત્ન, જેમ ધણી મહેનતે હાથ આવે છે, તેમ સંસારચક્રમાં પરિભ્રમણ કરતાં હે જીવ ! સમ્યક્ત્વધર્મ શ્રદ્ધાનરૂપ રત્ન, તને ધણી મહેનતે આ વખતે હાથ આવ્યું છે તો, હવે પ્રમાદ કરી તે રત્નને ગુમાવીશ નહિં.

ગુણરૂપ મણિની ઉત્પત્તિમાં રોહણાચળ સમાન, પ્રમાદરૂપ ગહનવન ભાંગવામાં કરીંદ્ર તુલ્ય, અને નિર્વાણ ફળ માટે ઉત્તમ વૃક્ષ સમાન, આ દુનિયામાં સદ્ગુરુનો સમાગમ ભાગ્યેજ મળી શકે છે તે મેળવ્યા છતાં હે જીવ ! હવે તું પ્રમાદી ન થા.

છત્રાદિ ભાવનાના વિચારોથી, નિરંતર સંવેગમાં વૃદ્ધિ પામતો નરવિક્રમ રાજા, વિશુદ્ધ ગૃહસ્થ ધર્મને સુસમાધિએ પાલન કરતો હતો.

આ તરફ નદીના કિનારા ઉપર રહેલા બન્ને કુમારોની શી સ્થિતિ થઈ તે તરફ નજર કરીએ. નદીનાં પાણી ધીમે ધીમે ઉતરી ગયાં. એક કુમાર આ કિનારે અને બીજો કુમાર સામે કિનારે જીભા હતા.

માતાની ગવેષણા કરતાં પિતાનો વિયોગ થયો. આ બાળકુમારોના દુઃખનો પાર ન રહ્યો. તેઓ ગમે તેમ રડે. અત્યારે તેને છાતું રાખનાર કોણ હતું ? તેને ખાવાતું આપનાર કે પાલન કરનાર કોણ રહ્યું ? તેનાં બાવી કર્મ સિવાય કોઈ જ નહિ.

ગમે તેવી વિષમ દશામાં પણ જીવોનાં ભાગ્ય સાથે જ હોય છે. દરેક જીવોને તેનો જ આધાર છે. બીજા જીવો કે મા, બાપ વગેરે નિમિત્તમાત્ર છે. જન્મતાં જ મરણ પામેલ માતા, પિતાવાળા બાળકનું કોણ રક્ષણ કરે છે. ? કર્મ જ. તેમજ મહાન્ રાજ્યાશ્વ પદમાંથી નીચે કોણ પડે છે ? ભાગ્યજ. શુભાશુભ કર્મની અનુજ્ઞ

(૨૪૨)

ચખીભરેલી સ્થીતિ છે. મનુષ્યનાં સદ્ભાગ્ય ખીજના હૃદયમાં પ્રવેશ કરો, તેને (પોતાને) મદદ કરવાને પ્રેરે છે. આવું કોઈ પણ ગુપ્ત મદદગાર હોય તો તે પોતાનાં શુભ કર્મ જ છે. તે જ સર્વ સ્થળે જીવોનું રક્ષણ કરે છે.

નદીના કિનારા પર રહેલા કુમાર પાસે એક મનુષ્ય આવ્યો. તે-
ઓની ભગ્ય આકૃતિ દેખી “આ કોઈ રાજકુમારો હોવા જોઈએ.
તેનાં ઉત્તમ લક્ષણોથી જાણે નળ, કુબેરની જોડ હોય તેમ જણાયું છે.”
છત્યાદિ વિચાર કરી, દુઃખીઆઓને મદદ કરવાની પ્રવળ ઇચ્છાથી તે
અન્ને ભાષણોને એક કિનારે એકઠા કર્યાં. અને ઘણા રનેહથી તેઓને
પાસેના ગોકુળમાં લઇ ગયો. ગોકુળના માલિકને તેઓનું દુઃખી વૃત્તાંત
નિવેદન કરી, તેના પાલન-પોષણ માટે તેણે અન્ને કુમારોને ગોકુળ
અધિપતિને સોંપ્યા.

ગોકુળનો માલીક પણ પુત્ર વિનાનો હતો. એટલે તેણે આ
અન્ને રાજકુમારોને પોતાની પત્નીને પુત્રપણે આપ્યા. ગોવાળણી
તેઓના ઉપર પુત્રની માફક પ્રેમ રાખી સ્નાન, વસ્ત્રાદિકની યોગ્ય
વ્યવસ્થા કરવા લાગી.

એક દિવસે ગોકુળનો માલીક જયવર્ધનપુરમાં નરવિક્રમ રાજા
પાસે કાર્યપ્રસંગથી મળવા જવા માટે નીકળ્યો. તે દેખી શહેર દેખ-
વાની ઉત્કંઠાથી અન્ને કુમારો પણ આગ્રહથી તેની સાથે ગયા. શહેર-
માં આવી, રાજાની પાસે ભેટણું મૂકી, નમસ્કાર કરી ગોકુળનો
માલિક બોલો રહ્યો.

ગોકુળના અધિપતિ પાસે ઉભેલા અન્ને બાળકોને દેખી
રાજા અનિમેષ દષ્ટિએ તેઓના સન્મુખ જોઈ રહ્યો. કેટલોક વખત
જવા પછી રાજાએ મન સાથે નિશ્ચય કર્યો કે આ અન્ને બાળકો
મારા પુત્રો જ છે. મારું હૃદય તેમજ સાક્ષી આપે છે.

રાજાએ વૃદ્ધ ગોવાળને પૂછ્યું. આ અન્ને પુત્રો કોના છે? તેણે
પણ યથાસ્થિત વૃત્તાંત કહી આપ્યું. તે સાંભળી રાજા, એકદમ

(૨૪૩)

પુત્રોને ભેટી પડ્યો. પોતાના ખોળામાં ખેસારી મસ્તક પર ચુંગન કર્યું. રાજના નેત્રોમાંથી હર્ષના આંસુ છૂટવા લાગ્યાં. રડતા સ્વરે રાજાએ સભાના લોકોને કહ્યું. આ બંને મારા પુત્રો છે. ગુરુની કૃપાથી આજે તે વિયોગી પુત્રોનો મેળાપ થયો છે. એમ કહી ગોકુળપતિને કુમારના રક્ષણ કરવાના બદલામાં ઘણો શિરપાવ આપી, માનપૂર્વક વિસર્જન કર્યો.

ખીજે દિવસે રાજકુમારોને સાથે લઈ રાજા ગુરુ પાસે ગયો, અને પુત્રોનો મેળાપ થવાના શુભ સમાચાર નિવેદિત કર્યા.

ગુરુએ કહ્યું-રાજા! આ કાર્ય તો શું? પણ ધર્મના પ્રભાવથી અસાધ્ય કાર્યો પણ સિદ્ધ થાય છે, યોગ દિવસમાં તમારી રાણીનો પણ મેળાપ થશે. ધર્મનો પ્રભાવ કલ્પવૃક્ષના મહાત્મ્યને પણ હઠાવે તેવો છે.

ધર્મ, દુઃખને દૂર કરે છે. સુખ મેળવી આપે છે. સમાધિ ઉત્પન્ન કરે છે. ઇચ્છિત વસ્તુ આપે છે અને વિપત્તિમાંથી બચાવ પણ કરે છે.

ગુરુના વચનથી, તેમજ પ્રત્યક્ષ પુત્રરૂપ ફલપ્રાપ્તિથી, રાજાને ધર્મ ઉપરની શ્રદ્ધા મજબૂત થતી ચાલી. વિશેષ સંવેગ પામી ભાવનાની વિશુદ્ધિ પૂર્વક, ગૃહસ્થધર્મમાં વધારે આદરવાળો થયો. ગુરુને નમસ્કાર કરી રાજા પોતાના મહેલમાં આવ્યો.

હવે રાણી શીળમતીની સ્થિતિ શું થઈ તે તરફ નજર કરીએ. શીળમતીનું હરણ કરવા માટે દેહલ વણિકે તેણીને પોતાના વહાણ ઉપર ખેંચી લીધી. શીળમતીએ તેના પંજમાંથી છૂટવાનો ઘણો પ્રયત્ન કર્યો પણ તે સર્વ નિર્થક ગયો. તેના હાથમાંથી છૂટી ન શકી એટલે તેણીએ વહાણમાં પડતું મૂક્યું. મૂર્છાથી તેણીના નેત્રો મીંચાઈ ગયાં. સમુદ્રના શીતળ પવનથી કેટલીક વારે જાગૃત થઈ. અતિ દુઃસહ વિરહદુઃખથી દુઃખી થઈ વિલાપ કરવા અને મદદ માગવા લાગી.

હે સમુદ્રદેવતાઓ ? વહાણાધિષ્ઠાતૃ દેવીઓ ! હે સજ્જનો !

(૨૪૪)

કોઇ પણ માઈ રક્ષણ કરવા સમર્થ હો તો મારું હરણ કરનાર આ પાપીના હાથથી મને છોડાવો.

હે પુત્રી વત્સલ પિતા ! સ્નેહી સસરા ! હૃદયવલ્લભ સ્વામી ! આ નિરાધાર સ્થિતિમાં આવી પડેલી તમારી વલ્લભાતું રક્ષણ કરો. રક્ષણ કરો.

છત્યાદિ મોટે સ્વરે વિલાપ કરતી રાણીને દેખી. હાથ જોડી નમસ્કાર કરતો દેહલ બોલવા લાગ્યો, ઓ સુંદરી ! તું રૂદન નહિં કર. મારી વિનંતિ તો તું સાંભળ. ક્ષણવાર તું સ્વસ્થ થા. મારા કહેવાનો પરમાર્થ તું અવધારણુ કર. હું તારો સેવક છું અને હું જ તારું રક્ષણ કરનાર છું. તું મારા પર પ્રસન્ન થા. આ સર્વ મીઠકતની માલીકિણી તું જ થવાની છે. વિખવાદ નહિં કર. તારા આત્માને સમાધીમાં સ્થાપ. કામ અગ્નિથી હું બળી રહ્યો છું, તેને તારા સમાગમથી તું શાંત કર. હે મૃગાક્ષી ! મારા પર કરુણા કરીને પણ આ મારી વિશ્વસિ તું માન્ય કર.

આ શબ્દો સાંભળતાં જ અબળા પણ સિંહણની માફક રોદ-સ્વરૂપ ધરણુ કરી, બયંકર બ્રકુટી ચડાવી, કોષથી લાલ નેત્રો કરી, અધરને સ્ફુરાવતી કઠોર શબ્દોથી શીળમતી બોલવા લાગી. અરે નિર્ધર્મ ! નિર્ધર્મ ? કલીબ, નરાધમ, નિર્વિવેકી, નદુટ, નિર્લજ્જ, નિર્ભાગ્ય-શખર ! તું મારી દષ્ટિથી દૂર થા. અરે, અગ્નિની ! તું તારા પોતાના સ્વભાવ આગળ મારા અંતઃકરણની કીંમત આંકી શક્યો નથી. નહિતર આવું કર્તવ્ય ન જ કરત. એક વાર તું બોલ્યો તે બોલ્યો પણ હવે આવા શબ્દો તું ફરીને ન ઉચ્ચારીશ અને તારા આત્માને ઘોર નરકના ખાંડામાં ન નાંખીશ છત્યાદિ શીળમતીના નિબ્રંછણાવાળા વાક્યોથી દેહલ મૌનપણું લઇ એક બાજુ બેસો રહો.

શીળવતી પણ પોતાની લોભવૃત્તિને ધિક્કારવા લાગી. હે પ્રભુ ! હું કેવી ઠગાઇ છું. લોભવૃત્તિથી આ કપટી વણિકની કપટબળ હું બાળી ન શકી ! ખરેખર મને સ્વાધીન કરવાને માટે જ આ વિશેષ

(૨૪૫)

દ્રવ્ય આપતો હતો. તે વાતની ખબર મને તો અત્યારે તેના કર્તવ્ય અને બોલવા પરથી જ પડી ! હા ! હા ! લોભાંધ મનુષ્યો કેવી જાળમાં ફસાય છે ? તેના પર કેવી વિપત્તિ આવે છે ? ખરે, થયું તે ખરું પણ હવે મારે કેવી રીતે મારા શીયળનું રક્ષણ કરવું ? આ વિચારમાં તેણી થોડો વખત શૂન્ય થઈ ગઈ રહી. કેટલોક વખત જવા બાદ પ્રવ્રજા વિચાર-યાને દૃઢ સંકલ્પ કરી તેણી એકદમ મોટે સ્વરે બોલી ઉઠી.

“ આજ પર્યંત મારું શીયળ નિર્ભળ યાને દૃઢ હોય તો હે દેવ ! અગર દાનવ ! સત્યને મદદ કરનારા પવિત્ર આત્માઓ ! મને શીયળ પાળવામાં અવશ્ય મદદ આપો. હમણું જ મદદ આપો. સત્યને આધારે જ પૃથ્વી ટકી રહી છે. મને હમણું જ મદદ મળવી જોઈએ.” આ પ્રમાણે એક ધ્યાને અને પવિત્ર હૃદયે શીળમતીનું બોલવું પૂરું થતાં જ સમુદ્રાધિકાતુ દેવી પ્રગટ થઈ દેહલને કહેવા લાગી.

ઓ મૂઠા ! દુરાચારી ! આ શીળમતીને બહેન સમાન ગણી, તેના પતિને પાછી સોંપીશ તો જ તારું જીવિતવ્ય છે, નહિંતર યાદ રાખ, હમણું જ તારું બલિદાન કરી નાખું છું.

આ પ્રમાણે આકાશમાંથી આવતાં દેવીનાં વાક્યો, સાંભળતાં જ, ભયભ્રાંત થયેલો દેહલ-પોતાના પ્રાણુ બચાવવા માટે શીળમતીના ચરણમાં નમી પડ્યો. તરત જ તેણીને બહેનપણે અંગીકાર કરી, દેવીનું વચન માન્ય કયું.

તે દિવસથી શીળમતીને બહેન સમાન ગણી, ભોજન આમ્રા-દનાદિકની ચિંતા યાને ખબર રાખવા લાગ્યો, દેહલ અનુક્રમે સમુદ્ર-માર્ગે પોતાને ઇચ્છિત બંદરે પહોંચ્યો, ત્યાંથી વેપારમાં ધણું દ્રવ્ય ઉપા-ર્જન કરી પાછો ફર્યો. વહાણો પોતાના દેશ તરફ હંકાર્યા પણ પવન પ્રતિકૂળ થતાં તે વહાણો બચવર્ધનપુરના બંદરે આવી પહોંચ્યાં.

વહાણો ઊભા રાખી, મોટું ભેટણું લઈ, ઓછી દેહલ રાખને બઈ મળ્યો. રાજાએ પણ તેનું વિશેષ પ્રકારે ગૌરવ કયું. દ્વીપાંતરમાં બનેલી દોઢેલી અને સાંભળેલી વિગેરે વાર્તાલાપમાં, રાજા તે ઓછી સાથે

(૨૪૬)

એટલે બધો આસક્ત થયો હતો કે, રાત્રીનો એક પહોર વ્યતીત થઇ ગયો. છેવટે દેહલે રાગને કહ્યું. સ્વામિન્ ! મારા વહાણમાં દ્રવ્ય ધણું છે, માલીક સિવાય દ્રવ્યરક્ષણની ગરજ બીજાને તેટલી ન હોય તે સ્વાભાવિક છે માટે મને રજા આપો. હું પ્રભાતે પાછો આપની પાસે આવીશ.

ભવિતવ્યતાના નિયોગથી રાગએ સ્વાભાવિક શ્રેષ્ઠીને કહ્યું, તમે ચિંતા ન કરો. હું મારા પ્રતીતિવાળા માણસોને તેનું રક્ષણ કરવા મોકલું છું. અને તમે તો રાત્રીએ અહીં જ રહો.

રાગના આગ્રહથી શ્રેષ્ઠીએ તેમ કપૂલ કર્યું. એટલે રાગએ પોતાની પ્રતીતિવાળા માણસોને વહાણના રક્ષણ માટે મોકલ્યા. અનુકૂળ કર્મના કારણથી સમુદ્રમાં રહેલાં મોટાં વહાણો જોવાની ઈચ્છા રાગકુમારોને થઇ. કુમારોએ હઠ લીધી કે-પિતાજી ! તે વહાણો જોવા જવા અમને આજ્ઞા આપો. કુમારોના આગ્રહથી પોતાના માણસો સાથે બંને કુમારોને ત્યાં જવા આજ્ઞા આપી.

બંને કુમારો સમુદ્રને કિનારે આવ્યા. આજુબાજુનાં વહાણો દેખ્યાં. અને સામાન્ય રીતે તપાસ્યાં. વખત ધણો થઇ જવાથી રાત્રીએ ત્યાં જ સૂઇ રહેવાનો નિશ્ચય કરી, બંને કુમારો તે શ્રેષ્ઠીના મુખ્ય વહાણની પાસે નજીકમાં સૂતા.

રાત્રીના ચોથા પહોરે નાનો ભાઈ જાગૃત થઇ, મોટા ભાઈને કહેવા લાગ્યો. ભાઈ ! ઠંડી વિશેષ લાગે છે-હજી રાત્રી બાકી છે, તો એક આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થય તેવી સુંદર કથા કહે. જેથી પાછલી રાત્રી સુખે પસાર થાય.

મોટાભાઈએ કહ્યું-બંધુ ! આશ્ચર્ય કરવાવાળું તો આપણું જ ચરિત્ર છે. તે જ તને સંભળાવું. બીજાનાં ચરિત્રો સાંભળવાથી શું ફાયદો છે ? નાનાભાઈએ તેમ કરવા હા કહી એટલે મોટા કુમારે પોતાની બનેલી હકીકત સર્વ જણાવી-જેમાં વડીલ પિતા તરફના

(૨૪૭)

અપમાનથી રાજ્ય મૂકી દેશપાર થવું. પોતાની માતાનું ગુમ થવું ત્યાંસુધી સર્વ હકીકત કહી સાંભળાવી.

દેશપાર થવાના વખતમાં નાનો કુમાર બાળક હતો તેથી માતાની પૂર્વની સ્થિતિનું જ્ઞાન ન હતું. ત્યારપછીની હકીકતથી તે આહિતગાર હતો. પોતાની પાછળની સ્થિતિને જ્ઞાતાં સાંભળી નાના કુમારને ઘણું આશ્ચર્ય અને ખેદ થયો.

મોટા કુમારે કહ્યું. બધું ! આપણી માતાની શોધ કરવામાં પિતાશ્રીએ કાંઈ કયાશ રાખી નથી. તેની શોધ કરતાં તેઓ નદીમાં તણાઈ ગયા. આપણુ બન્ને જુદે જુદે નદીના કિનારે રહ્યા. આપણા પર દયા લાવી ગોવાળીઆએ ઉછેરીને મોટા કર્યા. આપણા પિતાશ્રીને રાજ્ય મળ્યું અને આપણે પણ પુન્ય સંયેગે તેઓને જર્ઘ મળ્યા. પણ હજી આપણાં માતાજી શીળમતીનો ક્યાંય પરો લાગતો નથી. તે જો આવે વખતે આવી મળે તો આપણને કેટલો આનંદ થાય ?

દુઃખી કે વિયોગી મનુષ્યોને પૂર્ણ જાંઘ ક્યાંથી હોય ? પાછલી રાત્રીની જાગૃત થયેલી શીળમતીએ, આપસમાં વાર્તાલાપ કરતા બન્ને કુમારોનું જ્ઞાતાં સાંભળ્યું-કેમકે નજીકના વહાણમાં જ તે હતી. તેણીના હર્ષને પાર ન રહ્યો. ગાય જમ વિયોગી વાછડાને ભેટવા માટે દોડે છે તેમ, હર્ષધેલી રાણી પોતાના વિયોગી પુત્રને જાણીને મળવા માટે ઉઠી. વહાણથી બહાર નીચે આવી. પુત્રને દેખી રાણી ખેલી ઉઠી. મારા વહાલા પુત્રો ! તમોને દુઃખમાં મૂકી ગુમ થયેલી તમારી નિર્ભાગી માતા આ રહી અને તે હું પોતે જ છું. હર્ષથી તમે તેના ખોળામાં આવી બેસો. પોતાની માતાના શબ્દો સાંભળતાં બન્ને નજરે જોતાં, બન્ને કુમારો દોડીને માતાને ભેટી-વળગી પડ્યા. રાણીએ તેઓને ખોળામાં બેસારી, હર્ષ અને ખેદના આવેશથી ગળું મોકળું મૂકી ઓટલું બધું રૂદન કર્યું કે કુમારો સહિત વહાણના લોકો રડવા લાગ્યાં.

રાજાનાં માથુસો ત્યાં જ હતાં. તેમણે રાણીને ઘણું સમજાવી.

(૨૪૮)

આપ્તસાહેબ ! આ અવસર આપને માટે પૂર્ણ હર્ષના છે તો તે ઠેકાણે આપ ખેદ નહિં કરો—વિગેરે

એ અવસરે કેટલાંએક માણસો દોડતા રાજ પાસે ગયાં, અને રાણી વહાણમાં હોવાની વધામણી આપી. રાજ તત્કાળ ત્યાં આવ્યો. રાજના આનંદનો પાર ન રહ્યો. હર્ષથી તેનાં રોમ વિકસિત થઈ, આનંદ બહાર નીકળવા લાગ્યો. રાજ રાણીને ભેટી પડ્યો અને હૃદય-માં બરેલા દુઃખ તથા વિયોગને, હર્ષ આંસુદારા બહાર કાઢ્યાં. રાજએ શહેર શણગાર્યું. મોટા મહોત્સવપૂર્વક રાણીને શહેરમાં પ્રવેશ થયો. રાણી એક હાથથી ઉપર ભેઠી હતી. તેણીના શરીરનો ગૌર વર્ણ, કાળા મેઘ ઉપર રહેલી (સાથે રહેલી) વીજળીની માફક શોભતો હતો. બંને કુમારો પાસે ભેસી, રાણીને આમર વિંઝતા હતા. લોકો દેવીની માફક રાણીને આશ્ચર્ય દષ્ટિથી નિહાળતા હતા.

અહા ! કર્મની કેવી વિચિત્ર રચના ! દુનિયામાં કેવી અનિશ્ચિત સ્થિતિ ! ક્ષણમાં શોક અને ક્ષણમાં આનંદ ! આ જ શુભાશુભ કર્મોનો વિપાક. આ જ પુન્ય પાપનાં ફળ. ખરેખર વિચારવાનોએ ભગ્ન થવું જોઈએ, અને જીવન સુખમય બનાવવું જોઈએ.

રાજકુટુંબમાં આનંદ છવાઈ રહ્યો. રાજને જે આનંદ થયો હતો તે તો તે જ ભણતો હતો. રાજએ સર્વ વૃત્તાંત જણાવવા રાણીને કહ્યું. રાણીએ ઉત્તરમાં જણાવ્યું—પ્રથમ આ દેહલ વણિકને અભયદાન આપવાનું આપ વચન આપેા એટલે હું અહું વૃત્તાંત જણાવું. રાજ-એ તેમ કરવા હા કહી એટલે રાણીએ પોતાનું હરણ કરવું, દેવીનું આગમન, બહેનની માફક વર્તન કરવાનું કહેવું અને તે પ્રમાણે દેહલનું આજ્ઞપર્યંત પાળવાનું સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યું.

રાજને દેહલ પર શરસો તો ધણો આવ્યો, પણ વચનથી બંધા-યેલ હોવાથી, તેના સર્વસ્વ સાથે દેહલને દેશપાર કરી જવતો મૂંઝી દીધો. તે દિવસથી રાજ, રાજ્યસુખને સુખ તરીકે માનવા લાગ્યો. કેમકે હૃદયને નિવૃત્તિ તે જ પરમ સુખ છે. તે સિવાયનું સુખ પણ

(૨૪૯)

દુઃખરૂપ છે. કષ્ટ આવ્યે ઉદ્ધિન ન થવું, વૈભવ મળવાથી અહંકારી ન થવું અને પ્રભુતા મળવાથી તુચ્છતા ન કરવી તે જ મહાન પુરુષોનું ઉત્તમ વ્રત છે. રાજ્યવસ્થામાં પણ વિરકત દશાએ કેટલાક દિવસ પર્યાંત નરવિક્રમ રાજ્યએ રાજ્યનું પાલન કર્યું. તે અરસામાં ભાવનાથી પવિત્ર ક્રાવકધર્મની ટાય ઉપર તે રાજ પહોંચ્યો હતો. છેવટે સર્વથા વિરકત થઇ, સદ્ગુરુ પાસે નિર્મળ ચારિત્રધર્મ અંગીકાર કર્યો. વિશુદ્ધ ભાવે ચારિત્રનું આરાધન કરી, નરવિક્રમ રાજ મહેદ્ર કલ્પમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં દેવિક વૈભવ ભોગવી, ત્યાંથી અવી વિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્તમકુળે જન્મ પામ્યો. યોગ્ય વયે ચારિત્ર લઇ, સર્વ કર્મનો નાશ કરી, નરવિક્રમ નિર્વાણપદ પામ્યો.

આ પ્રમાણે મહાઅર્થવાળો પણ સંક્ષેપમાં ભાવનામય ધર્મ મેં તમોને સંભળાવ્યો. ભાવના ધર્મ શાશ્વત સુખનું પરમ કારણ છે માટે વારંવાર તેમાં આદર કરવો.

સુદર્શના ! મનુષ્યોનું આયુષ્ય સ્વલ્પ અને અનેક ઉપાધિથી ભરપૂર છે, માટે ધર્મમાં આદર કરવા માટે ભાવી કાળની રાહ ન ભેવી. ટૂંકામાં ચાર પ્રકારનો ધર્મ તમારે લાયક મેં સંભળાવ્યો છે. વળી વિશેષમાં કહેવાનું એટલું છે કે-આ વિમળ નામનો પહાડ સમુદ્રના કિલ્લાની વચમાં આવેલો છે. વળી વિશેષ પ્રકારે નિર્જન સ્થાન છે. આ રમણિક પ્રદેશ. દેવો, સિદ્ધો, યક્ષો અને વિદ્યાધરોને કીડા કરવાનાં સ્થાનસમાન છે. આવે સ્થળે કોઇક ધર્મનું સ્થાન હોય તો કીડાદિમાં પ્રમાદી, દેવ, દાનવાદિને પણ કાંઇક જગૃતિ આપવાનું કે આત્મિક કલ્યાણ કરવામાં સહાયક તરીકે નિમિત્ત થઈ શકે. તું ધર્મની જાણકાર છે. સંસારી જીવો નિમિત્તવાસી છે. નિમિત્ત પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરનારા છે તો અહીં એક મુનિસુવ્રતસ્વામીનું જો મંદિર-દેવાલય હોય તો અહીં આવનાર અનેક જીવોને શુભ આલંબન-રૂપ થઇ શકે. થોડો વખત પણ તેઓ પોતાની જિંદગીનો શુભ માર્ગમાં વ્યય કરી શકે. ગૃહસ્થોને ધન પામ્યાનું સાર્થકપણું આ જ છે

(૨૫૦)

કે અનેક જીવોને શુભ આલંબનો મેળવી આપવાં. આ અસ્થિર દ્રવ્ય-થી જે ઘણા લાંબા વખત ચાલે તેટલું, અને નિર્વૃત્તિના માર્ગમાં સહાયક-મદદગાર થાય તેવું ફળ મળી શકતું હોય તો પછી બુદ્ધિ-માનોએ તેમ શા માટે ન કરવું જોઈએ ?

ગુરુમહારાજના ઉપદેશ અને આશયનો વિચાર કરતાં સુદર્શનાને તે સ્થળે એક જિનમંદિર બાંધવું ઘણું જ ઉપયોગી જણાયું. તરતજ પોતાની સાથે રહેલા સૂત્રધારોને બોલાવી નજીકમાં યોગ્ય સ્થળે એક જિનમંદિર બાંધવા માટે આજ્ઞા આપી. પોતાના વહાણોમાં સામગ્રી પૂરતી હતી. માથુસો પણ પૂરતાં હતાં. જૈનશાસ્ત્ર-નિપુણ રૂપભદ્રસ ઓછી સાથેજ હતો. પૈસાની કાંઇ ખોટ ન હતી. થોડા જ દિવસમાં એક ભવ્ય પ્રાસાદ તૈયાર થયો. મંદિર બહાર એક ભવ્ય વાવ બનાવવામાં આવી. મંદિર તૈયાર થતાં તેમાં મુનિસુવ્રતસ્વામી જીની પ્રતિમા સ્થાપન કરવામાં આવ્યાં. ઘણી ભક્તિથી સ્નાનાદિ ઓચ્છવ કરી, સુદર્શનાએ સપરિવાર મુનિસુવ્રત તીર્થ કરતી પૂજા કરી.

મંદિર તૈયાર થતાં લાગેલા દિવસોમાં સુદર્શના, શીળવતી વિગેરે યોગ્ય જીવોએ મહાત્માશ્રી વિજયકુમાર મુનિ પાસેથી જૈનધર્મ સંબંધી ઘણું સૂક્ષ્મ જ્ઞાન સંપાદન કર્યું તેમજ વ્રત, નિયમાદિ યોગ્ય અભિગ્રહો ગ્રહણ કર્યાં.

મુનિશ્રી વિજયકુમાર પણ આ પ્રમાણે અનેક જીવોને યોગ્ય ઉપકાર કરી અર્થાત્ ધર્મમાં જોડી આત્માને કૃતાર્થ માનવા લાગ્યા.

આ બાળુ શીળવતી, સુદર્શના, રીષભદ્રત વિગેરે વિજયકુમાર મુનિને વંદન કરી વિમળ પર્વતથી નીચા ઉતર્યાં અને પરિવારસહિત વહાણમાં બેસી સ્વરૂપ તરફ પ્રયાણ કર્યું.

વિજયકુમાર મુનિ કર્મનો ક્ષય કરી, કેવળજ્ઞાન પામી, નિર્વાણપદ પામ્યાં.

પ્રકરણ ૩૦ મું.

ભર્યચર્ય અને ગરૂદર્શન.

છટ્ટા પ્રકરણમાં ચંપકલતાએ, ચંડવેગ મુનિને જે પ્રશ્ન કર્યો હતો “ આ વિમળપર્વત પર જનમંદિરકોણે અંધાવ્યું ? અંધાવવાનું કારણ શું ? અને કેવા સંયોગોમાં અંધાવ્યું હતું ” તે પ્રશ્નનું નિરૂપણ અહીં થઈ જાય છે. હવે બાકી રહેલું ‘સુદર્શનાનું’ ચરિત્ર-(ગિરનારના પહાડ પર રહેલ અપ્સરા ધનપાળ આગળ કહે છે. અને ધનપાળ પોતાની પત્નિ આગળ) કહે છે.

સુદર્શનાનાં વહાણો સમુદ્રમાં આગળ વધ્યાં અને જેમ ગીતાથાં મુનિએ સંસારસમુદ્રનો પાર ધણી ઝડપથી પામે છે, તેમ વહાણો ઝડપથી સમુદ્રનો પાર પામી નર્મદા નદીના બારામાં પેઠાં.

છત્ર અને ધ્વજઓના ફડફડાટ ચામરો અને કિંકણીઓના ઝણઝણાટ અને વાજાંત્રોના રણરણાટ કરતાં વહાણો કિનારાની નજીક આવવા લાગ્યાં.

વાજાંત્રોના શબ્દો સાંભળતાં જ નગરના લોકો ભય પામ્યા. તેઓના મનમાં એમ બ્રાંતિ થઈ કે-સીંદલહીપનો રાજા આપણા પર ચડી આવ્યો છે. જિતશત્રુ રાજાને પણ આ જ વિચાર થયો. રાજાએ તરત જ સેનાપતિને હુકમ આપ્યો. સેનાપતિ! ઘોડાઓ પાખડો, ગજો તૈયાર કરો, સુભટોને સનદ્ધબદ્ધ કરો. રણનાં વાજાંત્ર વગાડો. શત્રો સજ્જ કરો.

રાજાનો હુકમ થતાં જ સૈન્ય તૈયાર થયું. સૈન્યની સાથે રાજા લશ્કરી પોશાકમાં બંદર ઉપર આવી પહોંચ્યો. રણરસિક યોદ્ધાઓનો બંદર ઉપર મહાન કોલાહલ મચી રહ્યો.

(૨૫૨)

કિનારા પર સર્વ સૈન્ય તૈયાર થઇ જિભેલું દેખી, રાજકુમારી સુદર્શનાએ રૂપભદ્રને પૂછ્યું-ભાઈ! આ કિનારા પર યુદ્ધના જેવો દેખાવ આપતું સૈન્ય કેમ જિભું છે ?

ત્રેષીએ કહ્યું-રાજકુમારી! આ સમે લશ્કરો પોશાકમાં સજ્જ થઈ જિભેલો લાટ દેશનો રાજા જિતશત્રુ છે. તે ધણો ધર્મિષ્ઠ પુરુષ છે. દૂંકામાં જ તેના ગુણવતું વર્ણન કરતાં હું આપને કહું છું કે એક મહા-પુરુષની ગણતરીમાં ગણાય છે. તમારા પિતા ચંદ્રોત્તર રાજાથી તે નિરંતર બચ પામતો રહે છે. તમારા વાજાના નાદથી તેણે એમ જણેલું હોવું જોઈએ કે સિંહલદ્વીપનો રાજા આપણા પર ચડી આવ્યો છે અને તેથી સૈન્ય સાથે સંગ્રામ માટેની તૈયારી કરતો જણાય છે.

સુદર્શનાએ જરા વિચાર કરી કહ્યું-ભાઈ! તમે જલદી કિનારે જાઓ અને અહીં મારું આગમન જે નિમિત્તે થયું છે તે રાજાને જાણવેદિત કરો; નહિતર થોડી વારમાં અનર્થ થશે.

રાજકુમારીની આજ્ઞા માન્ય કરી, તરતજ એક નાની હોડીમાં બેસી તેના ઉપર વહાણવટી વ્યાપારીનો વાવટો ચઢાવી રીપભદ્ર જિતશત્રુ રાજા પાસે આવી પહોંચ્યો.

દૂરથી રાજાને નમસ્કાર કરી રીપભદ્રે રાજકુમારીના આવવાનું કારણ રાજાને જણાવે છે તેટલામાં વહાણો પણ બંદરમાં પહોંચ્યાં. નિર્યામકોએ વહાણો જિલાં રાખ્યાં, સઢો ઉતાર્યા અને નાંગરો નંખાયાં. નાના પ્રકારનાં મંગલિકો કરવાપૂર્વક રાજકુમારો શીયળવતી સહિત નીચે-ઉતરી અને પાલખીમાં બેસી જિતશત્રુ રાજા જ્યાં જિભો હતો તે તરફ ચાલી.

કુમારી આવી પહોંચવા પહેલાં રીપભદ્રે દૂંકામાં તેના આવવાનું પ્રયોજન કહી ખતાવ્યું હતું. કુમારીનું આગમન જે નિમિત્તે થયું હતું તે જાણી રાજા ધણો ખુશી થયો અને પોતાની સ્વધર્મી બહેન જાણી તેણીનો ધણો સત્કાર કર્યો.

(૨૫૩)

સુદર્શના સાથે પોતાની પુત્રી શીળવતી હતી તેને દેખી લાંબા વખતના તેણીના વિયોગથી દુઃખી થયેલો રાજા ઘણો હર્ષિત થયો. સુદર્શના અને શીળવતીએ પાલખીથી નીચાં ઉતરી રાજાને નમસ્કાર કર્યો. રાજાએ પણ સામો નમસ્કાર કરી ધર્મસ્નેહ જણાવ્યો. પોતાની બાણેજી અને સુદર્શના બન્નેને સુખશાંતિ પૂછવાપૂર્વક ઘણી મમતાથી રાજાએ બન્નેને બોલાવ્યાં.

એ અવસરે રીષભદ્રે રાજાને નમસ્કાર કરી કહ્યું—મહારાજા, સિંહલદ્વીપના ચંદ્રોત્તર રાજાએ મારી સાથે આપને જે કાંઈ સમાચાર કહેવરાવ્યા છે તે આપ ધ્યાન દઈ શ્રવણ કરશો.

(મારા મુખથી આપના ઉત્તમ ગુણો સાંભળી તે રાજાએ આપના છતાં ગુણની સ્તુતિ કરી છે.) નિર્મળ કુળમાં પેદા થયેલા, શીયળવાન, જાતિવાન, ગુણવાન ન્યાયી ધર્મધુરંધર સમ્યક્ત્વવાન પૃથ્વીને વિષે તિલક સમાન મહારાજા જિતશત્રુ ! હું વારંવાર અભ્યર્થના કરું છું કે—આ મારી પુત્રી સુદર્શના મારા જીવિતવ્યથી પણ અધિક છે. જાતિસ્મરણ યાનથી પૂર્વજન્મમાં અનુભવેલાં દુઃખને દેખી સંસારવાસથી ભય પામેલી છે. હૃદયવિષયસુખનો તેણીએ ત્યાગ કર્યો છે. પરમ સંવેગરસમાં નિમગ્ન છે અને મહાન શ્રદ્ધાથી ધર્મને અર્થે જ તમારા શહેરમાં આવે છે માટે હે ધર્મિષ્ઠ રાજા ! તેણીના સંબંધમાં જેમ યોગ્ય લાગે તેમ યોગ્ય વર્તન કરશો. ”

પ્રત્યાદિ ચંદ્રોત્તર રાજાનો સંદેશો સ્વાર્થવાહના મુખથી સાંભળી જિતશત્રુ રાજાએ કહ્યું—સ્વાર્થવાહ ! ઉપગાર કરનારના ઉપર ઊપકાર કરવો તે કાંઈ સત્પુરુષોનું લક્ષણ નથી. પણ પ્રથમથી જ નિરપેક્ષ થઈ જે પહેલો ઉપકાર કરે છે તે વીરપુરુષો દુનિયામાં વિરલા છે. અને ખરેખર પરાંપકારી પણ તે જ કહેવાય છે. ઉપકાર કરનાર ઉપર ઉપગાર કરવો તે જીજીવું લઈને પાછું આપવા ખરેખર છે અને તે પ્રમાણે તો દુનિયાના મોટા ભાગનું વર્તન હોય છે જ.

સિંહલદ્વીપનો અધિપતિ, મહાસત્ત્વવાન અને ઉત્તમ પુરુષ છે.

(૨૫૪)

તેણે મારી બાણેજને (શીળવતીને) કુશળક્ષેમે અમને પાછી સોંપી છે, તો પ્રથમ ઉપકાર કરનાર સિંહલપતિને હું શું ઉપકાર કરું ?

આ મારી રાજ્યરિક્ષિ સર્વ દેને સ્વાધીન કરું તોપણ તેના ઉપકાર આગળ થોડી જ છે, છતાં એક દિવસમાં અશ્વ જોટલું દોડે અને હાથી ખીજ બાણુ દોડે તેટલું રાજ્ય રાજકુમારી સુદર્શનાને હું બેટ તરીકે આપું છું. તેના ઉપભોગ તે રાજકુમારી જ કરે. આ પ્રમાણે કહી રાજ્યએ પૂર્વ દિશા તરફ એક અશ્વ દોડાવ્યો અને દક્ષિણ દિશા તરફ સૂર્ય અસ્ત થાય ત્યાંસુધી એક હાથીને દોડાવ્યો. સૂર્ય અસ્ત થતાં જ્યાં ઘોડો ગિભો રહ્યો, ત્યાં રાજ્યએ ઘોટકપુર નામનું શહેર વસાવવા અને જ્યાં હાથી ગિભો રહ્યો ત્યાં હસ્તીપુર શહેર વસાવવા આજ્ઞા આપી અને ત્યાંસુધીની જમીનનો ઉપભોગ કરવાનો હક સુદર્શનાને આપ્યો. આ હકમાં રાજ્યએ આઠ બંદર અને આઠ સો ગામ સુદર્શનાને આપી, પોતાની સાધર્મિક વાતસલ્યતા યાને સજ્જનતા અતાવી આપી.

ચંદ્રોત્તર રાજ્યએ બેટ મોકલાવેલ વહાણો સાર્થવાહે નિતશત્રુ રાજ્યને સોંપ્યાં.

પ્રવેશમહોત્સવ માટે રાજ્યએ શહેર શણગાર્યું. નાના પ્રકારનાં વાજત્રાના મધુર નાદ સાથે શહેરમાં પ્રવેશ થયો. સુદર્શનાએ પ્રથમ, પરમ ઉપકારી શુરુને વંદન કરવાનો પોતાનો અભિપ્રાય રાજ્યને જણાવ્યો. તેણીની ઈચ્છાને આધીન થઈ સર્વ જનમંડળ તે તરફ ચાલ્યું.

સુદર્શના કોણુ છે ? અહીં શા માટે આવી છે ? આ વાત આખા શહેરમાં વીજળીની ઝડપે ફેલાણી. હજારો લોકોનાં ટોળાં તેણીને જોવા માટે મળ્યાં. રસ્તાએ મનુષ્યોથી ખીચોખીચ ભરાઈ ગયા.

રસ્તામાં મળેલા લોકો તેની સ્તુતિ કરતા હતા. આપસમાં તેની જ વાર્તા કરતા હતા. કોઈ તેની અનુમોદના કરતા હતા. અહા ! ધન્ય છે આ રાજકુમારીને ! પૂર્વજન્મમાં તો આ સમળી હતી, પણ

(૨૫૫)

નવકારમંત્રના પ્રતાપથી તે રાજકુમારી થઇ છે અને આટલી બધી ઋદ્ધિ પામી છે. રાજકુમારીને દેખી તેના ચરિત્રથી અનેક જીવો બોધ પામતા હતા. નવકાર મંત્રનો મહિમા પ્રગટ થતો હતો. મુનિઓ પરમઉપકારી છે તેનું જ્ઞાન અનેક જીવોને થતું હતું. વિચારવાન જીવો આવા પ્રત્યક્ષ દાખલાથી મિથ્યાત્વ સ્વભાવને બદલાવતા હતા. ઉન્માર્ગે ચાલનારાઓ આ કુમારીના દૃષ્ટાંતથી સન્માર્ગે ચાલવાનો નિર્ણય કરતા હતા. ધર્મોષ્ઠ મનુષ્યો ધર્મનું માહાત્મ્ય દેખી ધર્મમાર્ગમાં વિશેષ પ્રયત્નવાન થતા હતા. આ પ્રમાણે અનેક જીવોને નિમિત્ત કારણ થઈ આંતરિક ઉપકાર કરતી સુદર્શના પૂર્વજન્મમાં દોઢલા ઉદ્યાન તરફ ચાલી. રાજ પ્રમુખ સર્વ પરિવાર સાથે જ હતો.

કોરટ નામનું ઉદ્યાન નર્મદા નદીના કિનારા પર આવેલું હતું. ઉદ્યાનમાં પહોંચતાં એક મજબૂત વડવૃક્ષ સુદર્શનાના દેખવામાં આવ્યો. આ વડવૃક્ષ અનેક પંખીઓની નિવાસભૂમિ સમાન હતો, જેની જડો જમીનમાં ધણી ઊંડી ગયેલી હતી, અનેક શાખા પ્રસા-ખાઓ, ધટાદાર પત્રો, વિસ્તારવાળો ઘેરાવો અને ધાટી છાયાથી સુંદર દેખાવ સાથે અનેક જીવોને તે ઉપગારી હતો.

પૂર્વે સમજીના ભવમાં સુદર્શના આ વૃક્ષ પર રહેતી હતી. તે વૃક્ષને દેખી લાંબો નિસાસો મૂકી સુદર્શના ચિંતવવા લાગી. અહા ! કેવો દુરંત સંસાર ! અજ્ઞાનદશામાં બાંધેલ કર્મથી, નાના પ્રકારનાં શરીરો ધારણ કરી, સંસારી જીવો મારી માફક પરિભ્રમણ કર્યા જ કરે છે. હું પણ એક વખત આ અજ્ઞાતી પંખીઓની જાતિમાં આ વડવૃક્ષ ઉપર રહેતી હતી છતાં વિચાર કરતી સુદર્શના આગળ ચાલી. થોડે છોટે જતાં જ સાધુઓને ઉતરવાનું-રહેવાનું સ્થાન તેના દેખવામાં આવ્યું. આ ઠેકાણે તે સમજીનું મરણ થયું હતું તે સ્થાને દેખતા તેના વૈરાગ્યમાં વધારો થયો. ત્યાંથી થોડે આગળ ચાલતાં પોતાના ચોગ્ય સ્થાને બેઠેલા અનેક મુનિઓ તેણીના દેખવામાં આવ્યા.

કેટલાક મુનિઓ વીરાસન, પદ્માસન, નિદિધ્યાસન, ગોદોહિ-

(૨૫૬)

કાસન, ઉત્કટિકાસન, દંડાસન, વજ્રાસન વિગેરે આસને બેસી ધ્યાન કરી રહ્યા હતા. કેટલાક મુનિઓ ઊભા ઊભો કાયોત્સર્ગ કરતા હતા. કેટલાએક આતાપના લેતા હતા. કેટલાએક મુનિઓ નિકાચિત દુર્જય કર્મ-શત્રુઓને હઠાવવા માટે છક્ર, અક્રમ, દસમ, દુવાલસ, અર્ધ-માસ અને માસક્ષપણાદિ તપ કરી બેઠા હતા. કેટલાએક મુનિઓ ગુરુ પાસે સિદ્ધાંતની વાચના લેતા હતા. કેટલા સંશયવાળાં સ્થળોની શ્રેષ્ઠ પૂછતા હતા. કેટલા ભૂલી ન જવાય માટે વારંવાર શ્રુતનું પરાવર્તન-ગણવાનું કરતા હતા. કેટલાએક મુનિઓ અંતરંગ શત્રુઓ જે કામ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, નિદ્રા, વિક્રધા, મોહ અને ઇદ્રિયા-દિના વિજય કરવાના વિચારમાં લીન થયેલા જણાતા હતા. કેટલાએક અસંયમક્રિયાથી અચવાને ઉપાય શોધતા હતા, તો કેટલા રાગ-દ્વેષને વિજય કરવાને ઉપાય ખીજી મુનિઓને પૂછતા હતા.

કાંસાની માફક નિર્લેપ, શંખની માફક રાગથી નહિ રંગાયેલા, જીવની માફક અપ્રતિબદ્ધ, આકાશની માફક નિરાલંબન, શરદક્ષત્રુના જળની માફક નિર્મળ, કમળ પત્રની માફક વિષય પંક્ષી નિર્લેપ, કાચબાની માફક ઇદ્રિયોને વિષયોથી છુપાવનારા, ગેંડીના શ્રૃંગની માફક એકાકી, ભારંડની માફક અપ્રમત્ત, હાથીની માફક બલવાન, વૃષભની માફક ઉપાડેલ સંયમભારને નિર્વાહ કરનાર, સિંહની માફક પરીષદ પશુઓથી દુર્જય, મેરુપર્વતની માફક અક્ષોબ્ધ, સમુદ્રની માફક મંબીર, ચંદ્રની માફક શીતળ-શાંત, સૂર્યની માફક તપઃતેજથી દેદીપ્યમાન, પક્ષીઓની માફક કુક્ષીશંબલ, પૃથ્વીની માફક સુખ દુઃખાદિ સર્વ સહન કરનાર અને અગ્નિની માફક કર્મછેદન બાળવામાં તત્પર. ઇત્યાદિ સિદ્ધાંતમાં કહેલી વિવિધ પ્રકારની ઉત્તમ ઉપમાને ધારણ કરનાર અનેક મુનિઓ ત્યાં સુદર્શનાના દેખવામાં આવ્યા.

જ્ઞાન, ધ્યાન કરવામાં અશક્ત મુનિઓ ખીજી ગુણવાન મુનિઓની વૈયાવૃત્ત્યાદિ ભક્તિ કરી રહ્યા હતા. ઇત્યાદિ મુનિઓના પરિવારને દૃષ્ટિથી નિહાળતી, હાથથી નમસ્કાર કરતી અને મનથી પ્રમોદ પામતી સુદર્શના આગળ ચાલી.

(૨૫૭)

ચંદ્રને દેખી જોમ સમુદ્ર ઉછળે છે, તેમ ગુણાનુરાગથી તેનું હૃદય ઉછળવા લાગ્યું. તેનું મન અનુમોદન કરવા લાગ્યું. અહા ! આ મુનિઓ જ કૃતાર્થ છે. ધન્ય છે તેઓને. આ જ ભાવવાનું જીવે છે. આવા સદાચારવાળા મુનિઓ જ સંસાર તરી શકે છે, આવા મહાત્માઓ જ કર્મસંધાત દૂર કરી શકે છે. વિષયાભિલાષનો દારૂથી વિપાક આ મહાપુરૂષોએ જ ખાણ્યો છે. ઉપશમભાવના જલપ્રવાહથી ક્રોધાગ્નિ આ મહાનુભાવોએ જ ખુટાવ્યો છે. સંસારરૂપ વિકટ ઝાડીવાળી અટકાવીને બાળવાને તેઓ જ દાવાનળ સરખા છે. કર્મ-સંતાનનું નિર્મથન આમણે જ કર્યું છે. અહા ! આ કાર્ય પાછળ શરીરબળ પણ તેમણે શોધાવ્યું છે. તેઓ શરીરે દુર્બળ છતાં, મોઢ વૃક્ષનું ઉન્મૂલન કરવાને ગજેન્દ્ર તુલ્ય પ્રૌઢ વિચારવાન છે. સમગ્ર જંતુસંતાનનું પાલન કરવાને જોઓનું અંતઃકરણ કરુણામય થઈ રહ્યું છે, છતાં કંદર્પરૂપ હસ્તીના કુંભરથળનું વિદારણ કરવાને સિંહસમાન પરાક્રમવાળા છે. મન, વચન, શરીરના યોગોનો નિરોધ કરવાવાળા છે, તથાપિ સંસારતાપથી તપેલાં પ્રાણિગણોને, ધર્મદેશના આપી, શાંત કરવા માટે તે યોગોનો સદ્ઉપયોગ કરે છે. ઉત્તંગ પથોધરવાળી યુવતિઓનો તેમણે ત્યાગ કરેલો છે તથાપિ તપવ્રદ્ધી (જી) મેળવવાની તેઓ ગાઢ ઈચ્છાવાળા જણાય છે. અનેક રાગ, મહારાગઓ, દેવ, દાનવો આ મહાત્માઓને નમસ્કાર કરે છે તથાપિ ઉત્કર્ષ-ગર્વ ન કરતાં સર્વ જીવોને તેઓ પોતાની માફક ગણે છે. આ મુનિઓએ કામને જીત્યો છે તથાપિ મોક્ષવધૂમાં તે વિશેષ સ્પૃહાવાળા જણાય છે, કેમકે આત્મિક પ્રયત્નથી સાધ્ય નિર્વાણ માટે તેઓ નિરંતર પ્રયત્ન કરતા હોય તેમ જણાય છે. તેમણે સર્વ સંગ-નો ત્યાગ કર્યો છે તથાપિ ચારિત્રધનનો તેઓ સંગ્રહ કરતા જ રહે છે. કુળ, બળ, રૂપ, શ્રુત, તપ, લાભ, ઐશ્વર્ય અને જ્ઞાનવાળા પોતે છે, તથાપિ તેના મદ ઉપર તો ગજેન્દ્ર પ્રત્યે કેશરીસિંહની માફક ગર્જારવ કરતાં વૂટી પડે છે.

(૨૫૮)

સાધુઓને નમન કરી સુદર્શના આગળ ચાલી તેવામાં સ્વભાવ-
થી જ વૈરભાવને ધારણ કરનાર પ્રાણિઓ, વૈરભાવનો ત્યાગ કરી
એક સાથે શાંતપણે બેઠેલાં તેના દેખવામાં આવ્યાં. તેને દેખી રાજ-
કુમારી મનમાં વિચારવા લાગી. અહા ! આવા તપસ્વીઓ ! જોઓને
તૃણ અને મણિ, પથ્થર અને સોનું, સુખ અને દુઃખ એ સર્વ ઉપર
સમદૃષ્ટિ છે. આ સમભાવના પ્રભાવથી જ સ્વાભાવિક વૈરવિરોધવાળાં
પ્રાણિઓ પોતાનો વૈરભાવ મૂકી દે છે. કેટલો બધો સમભાવનો
પ્રભાવ ! આત્માની કેટલી અઝાયખીરાળી શક્તિ ! અહા આજે જ
મારો જન્મ પવિત્ર થયો. હું આજે જ કૃતાર્થ થઈ. મારા જીવનમાં
આજનો દિવસ કાયમને માટે યાદગાર રહેશે. દાંત્યાદિ વિચાર કરતી
સુદર્શના થોડેક દૂર ગઈ. આગળ જઈને જીવે છે તો દેવગણથી ઘેરા-
યેલો (વાંટાયેલો) જોણે ઈંદ્ર જ હોય નહિં, અથવા તારાગણથી પરિ-
વરેલો ચંદ્ર જ હોય નહિં અથવા રાજવૃંદોથી ઘેરાયેલો ચક્રવર્તિ જ
હોય નહિં તેવા અનેક મુનિ-વૃષભોથી અને જન-સમુદાયથી વિંટા-
એલા, ધર્મોપદેશ આપતા જ્ઞાનભૂષણ નામના આચાર્ય મહારાજ સુદ-
ર્શનાના દેખવામાં આવ્યાં.

પ્રકરણ ૩૧ મું.

સદ્બોધ અને જ્ઞાનરત્ન

પવિત્ર ગુરૂરાજનાં દર્શન થતાં જ સુદર્શનાના રોમરોમ ઉલ્લાસ
પામ્યા. હર્ષાક્રિયાં ભીંમતાં નેત્રે અહુમાન અને આદરપૂર્વક ગુરૂરાજ
નીહાળી, મનુ પૃથ્વી પર સ્થાપન કરી, હાથ મસ્તક પર નાખી, મસ્ત-
કથી ભૂમિતળ સ્પર્શી પંચાંગ પ્રણામપૂર્વક ગુરૂશ્રીને નમસ્કાર કર્યો.

(૨૫૯)

પરિવાર સહિત ત્રણ પ્રદક્ષિણા ગુરૂને કરી સુદર્શના તે મહા-
મુનિની આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગી.

હે ભગવાન ! ચતુર્ગતિક સંસારપરિભ્રમણથી ભય પામતા અ-
શરણુ જીવોને તમે શરણાગતવત્સલ છો. આપના પ્રસાદથી જીવો
કલ્યાણના પરમ નિધાનને પામે છે. આપ જગત્ જીવોના નિષ્કારણ
બંધુ છો. ભવદુઃખહર્તા ! આપના દર્શનથી જીવો જિનેશ્વરની આજ્ઞા-
રૂપ શ્રદ્ધાન પામે છે, આપનાં દર્શનરૂપ અમૃતરસથી મારાં નેત્રો
આજે સીંચાયાં છે, તેથી મારો જન્મ અને જીવિતચ કૃતાર્થ થયું છે.

ઇત્યાદિ ગંભીર સ્વરે સુદર્શના ગુરૂરાજની સ્તવના કરતી હતી.
એ અવસરે આચાર્યશ્રીએ અવધિજ્ઞાનથી સુદર્શનાનો પાછો જન્મ
તપાસ્યો. અને સુદર્શનાને ભવદુઃખતું નિર્દલન કરનાર ‘ધર્મપ્રાપ્તિ’-
રૂપ આશીર્વાદ આપ્યો.

ગુરૂરાજ તરફથી આશીર્વાદ પામી. સુદર્શનાએ બીજા સર્વ
સાધુઓને વંદન કયું. અને શ્રાવક શ્રાવિકાઓને પણ નમસ્કાર કર્યો.
વંદન, નમસ્કારે કર્યા બાદ મન, વચન, કાયાના યોગોની એકાગ્રતા
કરી ધર્મશ્રવણુ નિમિત્તે, ગુરૂશ્રીના ચરણમાં દષ્ટિ સ્થાપન કરી,
યોગ્ય સ્થળે સર્વ પરિવાર સહિત સુદર્શના બેઠી.

ગુરૂમહારાજે સુદર્શનાને ઉદ્દેશીને કહ્યું-ભદ્રે ! પૂર્વ જન્મમાં તું
સમળી હતી, અંત વેળાએ નમસ્કાર મંત્ર તથા નિયમોમાં આદર
કરવાપૂર્વક મરણ પામી સિંહલદ્વીપમાં રાજપુત્રીપણે ઉત્પન્ન થઈ છે.
તપ, સ્વાધ્યાયાદિ દુષ્કર કાર્ય કરનાર મુનિઓમાંથી પણ કેટલાએક જ
જાતિસ્મરણજ્ઞાન પામી શકે છે તે જાતિસ્મરણજ્ઞાન તે પ્રાપ્ત
કયું છે; તે અંતવેળાએ આદર કરેલ નિયમનો જ પ્રભાવ છે. નિયમ
લીધા સિવાય જીવો, તપ કે ચારિત્ર જેવાં સ્વાભાવિક રીતે આચરણ
કરે છે છતાં તેનું ફળ તેમને મળતું નથી, કેમકે વ્યાજે મૂક્યા
સિવાય, કેવળ ઘરમાં પડી રહેલું દ્રવ્ય વૃદ્ધિ પામતું નથી. મનુષ્યોને તો
હર રહેા, તિય“ઓને પણ નિયમો, સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિમાં કારણરૂપ થાય છે.

(૧૨૬૦)

દુનિયામાં જે અનુકૂળતા દેખાય છે તે નિયમોનો પ્રભાવ છે. જે મનુષ્યો વ્રત, નિયમ વિનાનાં અસંતોષી થઇ રાત્રી, દિવસ ફર્યા કરે છે તેઓ સંતોષના સુખને નહિં જાણતાં હોવાથી અનેક દુઃખમય ગતિઓમાં પરિભ્રમણ કરે છે, માટે ધર્મના અર્થાં જીવોએ ધર્મના અંગ સરખા નિયમોનો સ્વીકાર અવશ્ય કરવો જોઇએ. નિયમો વિનાનો અધર્મમાં પ્રવૃત્તિ કરનાર મનુષ્ય, પશુની ગણતરીમાં ગણવો યોગ્ય છે.

સુદર્શના ! જાતિ, રૂપ, બળ અને ઉત્તમ કુળાદિની સમૃદ્ધિવાળું તથા સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિના કારણભૂત આ મનુષ્યપણું તમને પ્રાપ્ત થયું છે તે પણ નવકાર મંત્રના પ્રભાવથી જ. નમસ્કાર મંત્ર દેવ, મનુષ્યના ઉત્તમ સુખનું પરમ કારણ છે, સંસારસમુદ્રમાં ડૂબતા જીવોને વહાણ તુલ્ય છે દુઃખીયાં, દુસ્થિત, વિપત્તિમાં સપડાયેલાં, ઝૂંક, નક્ષત્રથી પીડાતાં, પિશાચ, વેતાળાદિથી ઝસાયેલાં, હાથી, સાંઠ, સિંહ, વરાહ, રીંછ અને સર્પાદિ કૂર તથા ઝેરી પ્રાણીઓના પંજમાં સપડાયેલા મનુષ્યોના બચાવ કરનાર તથા રક્ષણ કરનાર આ નમસ્કાર માહામંત્ર છે.

વળી બાહ્યાવસ્થામાં જ જાતિસ્મરણ જ્ઞાનથી તને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થઇ છે તે જ્ઞાની પુરુષોના વચનો ઉપર આદર યાને વિશ્વાસ રાખવાનું અર્થાત્ તેમના કલ્પા મુજબ (છેવટની સ્થિતિમાં) વર્તન કરવાનું જ ફળ છે.

જે ગામને રસ્તે જવું હોય તે ગામના રસ્તાના જાણકાર પુરુષોને તે ગામનો રસ્તો અવશ્ય પૂછવો જોઇએ. અને તેના ઉપર શ્રદ્ધા રાખવું જોઇએ. તેમ કરવાથી જ જે માર્ગ શ્રદ્ધાગમ્ય હોય તે અનુક્રમે પ્રયત્ન કરતાં અનુભવગમ્ય થાય છે.

દરેક જીવો સુખના ઇચ્છક છે. પરમ યાને તાત્ત્વિક સુખ મોક્ષમાં છે. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણ નિર્વાણમાર્ગના યાને મોક્ષના ધોરી રસ્તાઓ છે.

જ્ઞાન, તીર્થંકરોએ પાંચ પ્રકારે બતાવ્યું છે, અર્થાત્ જ્ઞાનના

(૨૬૧)

પાંચ ભેદ છે, મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાન.

મતિજ્ઞાન.

મતિજ્ઞાનના અઠાવીશ ભેદ છે.

વ્યંજનાવગ્રહ. અર્થાવગ્રહ. ઈહા, અવાય. ધારણા,

૧ સ્પર્શ ઇન્દ્રિય.	૧	૨	૩	૪	૫
૨ રસના ઇન્દ્રિય.	૧	૨	૩	૪	૫
૩ ઘ્રાણુ ઇન્દ્રિય.	૧	૨	૩	૪	૫
૪ ચક્ષુ ઇન્દ્રિય.	૦	૧	૨	૩	૪
૫ શ્રોત ઇન્દ્રિય.	૧	૨	૩	૪	૫
૬ મન ઇન્દ્રિય.	૦	૧	૨	૩	૪

પાંચ ઇન્દ્રિય અને છઠ્ઠા મનની સાથે વ્યંજનાવગ્રહ, અર્થાવગ્રહ, ઈહા, અવાય અને ધારણા એ પાંચનો ગુણુકાર કરવાથી ત્રીશ થાય છે તેમાં ચક્ષુ ઇન્દ્રિય અને મન એ બેને વસ્તુનો સ્પર્શ થયા વિના દૂરથી તે તે વસ્તુનો બોધ યાને જ્ઞાન થઈ શકે છે, માટે તેનો વ્યંજન-અવગ્રહ નથી તેથી અઠાવીસ ભેદ થાય છે.

પાંચ ઇન્દ્રિય અને છઠ્ઠા મનથી થતા વસ્તુના જ્ઞાન-બોધને મતિ-જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે.

૧ વ્યંજનાવગ્રહ.-ઈન્દ્રિયો સાથે તે તે ઇન્દ્રિય વિષયના પુદ્ગલોનો સ્પર્શ થવો તે વ્યંજનાવગ્રહ-સ્પર્શ ઇન્દ્રિય, રસના ઇન્દ્રિય, ઘ્રાણુ ઇન્દ્રિય અને શ્રોત ઇન્દ્રિય સાથે સ્પર્શવાળાં, રસવાળાં, ગંધવાળાં અને શબ્દનાં પુદ્ગલોનો અનુક્રમે સંબંધ થાય છે તે વ્યંજનાવગ્રહ. ઇન્દ્રિયના ભેદથી ચાર પ્રકારે છે. ચક્ષુ અને મન દૂર રહેલા પોતાના વિષયોનો અનુભવ, દૂર રહીને અર્થાત્ તેનો સંબંધ કર્યા સિવાય કરે છે માટે તેનો વ્યંજનાવગ્રહ થતો નથી.

૨ અર્થાવગ્રહ.—સ્પર્શાદિ થવા પછી ચક્ષુથી દેખવા પછી અને સ્વપ્નમાં એકલા મનથી જે અવ્યક્ત બોધ થાય છે, જેમ ‘આ

(૨૬૨)

કાંઈક' તે અર્થાવગ્રહ કહેવાય છે. જેમ કાંઈક સ્પર્શ થયો, કાંઈક સ્વાદ આવ્યો, કાંઈક ગંધ આવ્યો, કાંઈક દેખાય છે, કાંઈક શબ્દ આવ્યો અને કાંઈક વિચાર આવ્યો. ઇત્યાદિ અવ્યક્ત અપ્રગટ બેધને અર્થાવગ્રહ કહેવામાં આવે છે.

૩ ઈહા-વિચારણા. આ શું છે? તે માટે વિતર્ક કરવા તે ઈહા કહેવાય છે. જેમ આ શાનો સ્પર્શ થયો, સ્વાદ આવ્યો, ગંધ આવ્યો, દેખાયું કે સાંભળાયું તેના સંબંધમાં જે વિચાર વિતર્ક કરવા તે ઈહા.

૪ અવ્યાય—તે તે વિષયોનો નિશ્ચય કરવો તે અવ્યાય. જેમકે આ તો પુરુષનો જ સ્પર્શ છે, બીજાનો નથી. લીંચુનો જ રસ છે, કેરીનો નહિં. ગુલાબનો જ ગંધ છે, માલતીનો નહિં. આ તો મનુષ્ય છે, ઝાડ કે લાકડું નથી. ગાયનો જ શબ્દ છે, બળદનો નથી, આ વિચાર હતો, બીજો નહિં તે અવ્યાય.

૫ ધારણા દેખેલા-સાંભળેલા, સ્પર્શેલા, ખાધેલા, સુંધેલા અને વિચારેલા પદાર્થોને ધારી રાખવા તે ધારણા કહેવાય છે. જરૂર પડ્યે કે તેવી વસ્તુનાં સાદૃશ્યતા દેખ્યે અનુભવ્યે, તે તે ધારી રાખેલી વતો થાદ આવવી તે ધારણાથી થાય છે. આ ધારણા સંખ્યાતા કે અસંખ્યાતા કાળ પર્યાંત રહી શકે છે નતિસ્મરણજ્ઞાન તે ધારણાનો જ ભેદ છે. અર્થાવગ્રહ એક સમયનો (બહુ ખારીક વખત) છે. બાહીના ભેદો અંતર્બુદ્ધિ પ્રમાણના છે તેટલા વખતમાં તે પોતાનું કાર્ય બળવી કૃતાર્થ થાય છે. ધારણા ઘણા લાંબા વખત સુધી પણ ટકી રહે છે.

મતિજ્ઞાન એક જીવને કાયમ બન્યું રહે તો છાસઠ સાગરોપમ. (એક સંજ્ઞા વિશેષ)થી કાંઈક વિશેષ વખત સુધી બન્યું રહે છે. મતિજ્ઞાન જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી પ્રગટ થાય છે.

બીજાં પ્રાણિઓ કરતાં મનુષ્યો ઘણાં આગળ વધેલાં છે. પાંચ ઈન્દ્રિય અને મનથી થતાં જ્ઞાનનો, ક્ષયોપશમ દોષ ઈન્દ્રિયના ઉપધાત-

(૨૬૩)

વાળા મનુષ્યને તથા પશુને આદ કરતાં પ્રાયઃ સર્વ પંચેન્દ્રિયોને હોય છે. આ મતિજ્ઞાનવડે પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષયોનેા ભોધ અને નિશ્ચય કરવાથી જ કૃતાર્થ થવાનું નથી, પણ તેનો સદ્ઉપયોગ કરવાથી જ તે જ્ઞાનપ્રાપ્તિની સફલતા છે. દરેક વસ્તુની પ્રાયઃ કાળી અને ધોળી એમ બે આજી હોય છે. એટલે કાળી આજી તરફ ન ઢળતાં ધોળી આજી તરફ વળવું તે જ્ઞાનનું લક્ષણ છે. આંખ જોવાનું કામ કરશે જ. કાન સાંભળવાનું કામ કરશે જીભ સ્વાદ લેવાનું, નાક સુંધવાનું, સ્પર્શ ઇન્દ્રિય સ્પર્શ પારખવાનું અને મન વિચાર કરવાનું કામ કરવાના જ તથાપિ કર્મબંધનની કાળી આજીનું જ્ઞાન ધરાવનાર વિવેકી મનુષ્ય, પ્રયત્નથી તેનો સારો ઉપયોગ પણ કરી શકે છે. વસ્તુ તેની તે જ હોય છે તથાપિ તેના ઉપયોગ કરનારની-વાપરનારની યોગ્યતા યાને લાયકાતના પ્રમાણમાં તે ફાયદો કે ગેરફાયદો આપે છે. તરવાર પાસે રાખવાથી અને તેને યોગ્ય રીતે વાપરી જાણવાથી તેનાથી પોતાનો બચાવ થાય છે, અને તેને યોગ્ય રીતે વાવરી ન જાણવાથી પોતાનો પ્રાણ પણ તેનાથી જન્ય છે. આ જ રીતે મતિજ્ઞાનનો સદ્ઉપયોગ કરનાર કર્મ બંધનથી મુકાય છે ત્યારે તે જ્ઞાનનો દુરુપયોગ કરનાર કર્મથી બંધાય છે.

આ મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન વિના એકલું હોતું નથી. કોઈ અપેક્ષાએ તે કાર્ય કરણુ ભાવરૂપે છે તથાપિ અને સહચારી સાથે રહેનાર છે.

શ્રુતજ્ઞાન

સાંભળવાથી કે જાણવાથી જે જ્ઞાન થાય તે શ્રુત જ્ઞાન છે. સાપેક્ષ વૃત્તિએ તેના ચૌદ ભેદ છે.

અક્ષરશ્રુત—કકારાદિ વ્યંજન આદિથી થતું જ્ઞાન.

અનક્ષરશ્રુત—મસ્તક હલાવવું-હાથ હલાવવો ઇત્યાદિ સમસ્યાથી હા-ના-પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિ વગેરેનું થતું જ્ઞાન.

(૨૬૪)

સંસીશ્રુત—અતીત, અનાગત કાળ સંબંધી ચિંતન કરવાથી શક્તિ ધરાવનાર જીવોનું જ્ઞાન.

અસંસીશ્રુત—મન સિવાયના જીવોને ઇન્દ્રિયોથી થતું જ્ઞાન.

સમ્યક્શ્રુત—વસ્તુતત્વના યથાવસ્થિત સ્વરૂપનું જ્ઞાન.

મિથ્યાશ્રુત—વસ્તુસ્વરૂપ યથાવસ્થિત ન જાણવાવાળું પક્ષપાત-વાળું જ્ઞાન.

આદિશ્રુત—આદિવાળું જ્ઞાન

અનાદિશ્રુત—અનાદિ જ્ઞાન,

સપર્યવસીત શ્રુત—અંતવાળું જ્ઞાન,

અપર્યવસીત શ્રુત—અંતવિનાનું જ્ઞાન.

ગમિશ્રુત—સૂત્રના સરખા આજ્ઞાવાવાળું દષ્ટિવાદમાં રહેલું જ્ઞાન.

અગમિકશ્રુત—જેમાં સૂત્રના સરખા આજ્ઞાવા નથી તે જ્ઞાન.

અંગપ્રવિષ્ટ—બાર અંગ યાને દ્વાદશાંગીગત જ્ઞાન.

અનંગપ્રવિષ્ટ—અંગઅહારનું ઉપાંગાદિ જ્ઞાન.

મતિજ્ઞાન ને શ્રુતજ્ઞાનથી જુદું પાડવામાં આવે તો (જીઓ કે સર્વથા જુદું પડતું નથી) મતિજ્ઞાન સ્વરૂપકારી છે ત્યારે શ્રુતજ્ઞાન સ્વ-પર બન્નેને ઉપકારી છે. મતિજ્ઞાન પ્રથમ અને શ્રુતજ્ઞાન પછી છે. જેથી યોગ્ય અર્થ જણાય તે મતિ. ત્યારે જેથી અથવા જે સાંભળાય તે શ્રુત. અર્થાત્ સાંભળવાથી થતો બોધ તે શ્રુતજ્ઞાન. મતિજ્ઞાનના અઘ્નવીશ ભેદ છે ત્યારે શ્રુતજ્ઞાનના ચૌદ ભેદ છે. સાંભળવાથી શ્રુતજ્ઞાન થાય છે ત્યારે બાકીની ઇન્દ્રિયો અને મનથી મતિજ્ઞાન થાય છે. શ્રુત-જ્ઞાન, અક્ષરની આકૃતિવાળું છે ત્યારે મતિજ્ઞાન આકૃતિ અને આકૃતિ વિનાનું પણ છે. આ પ્રમાણે મતિ, શ્રુતજ્ઞાન અન્યોઅન્ય જુદાં પડે છે પણ તેને એવો નિકટનો સંબંધ છે કે એકના અભાવે બીજાનો અભાવ થાય છે. અને એકની હયાતિમાં બીજાની હયાતિ છે,

(૨૬૫)

આ શ્રુતજ્ઞાન સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોને સમ્યગ્જ્ઞાન તરીકે હોય છે અને બીજાઓને મિથ્યાજ્ઞાન તરીકે હોય છે, તળાવનું પાણી એક સરખું જ હોય છે તથાપિ પાત્ર, કે યોગ્ય, અયોગ્યના પ્રમાણમાં તે જુદા જુદા રૂપે પરિણમે છે. જેમ તે પાણી ગાયના પેટમાં જવાથી દૂધ આદિપણે પરિણમશે, ત્યારે તે જ પાણી સર્પના પેટમાં કે તેવા જ ઝેરી યા કૂર પ્રાણીના પેટમાં જવાથી ઝેર કે કૂરતાપણે પરિણમશે, તેમજ શ્રોતા-સાંભળવાવાળાની યોગ્યતા અયોગ્યતાના પ્રમાણમાં ગુર્વાદિ તરફથી કે સિદ્ધાંતાદિ તરફથી મળેલું જ્ઞાન, સમ્યક્શ્રુતપણે કે મિથ્યાશ્રુતપણે પરિણમે છે.

આ શ્રુતજ્ઞાનની સ્થિતિ છાસક સાગરોપમથી કાંઇક અધિક છે. ત્યાર પછી તેથી વિશેષ જ્ઞાન પામે, અથવા પરિણામની અશુદ્ધિ-વડે તે દશામાંથી પતિત થઈ અજ્ઞાન દશા પામે છે,

અવધિજ્ઞાન.

ઇદ્રિયજ્ઞાનથી નિરપેક્ષ થઇ, અર્થાત્ ઇદ્રિયોની અપેક્ષા રાખ્યા વિના અમુક મર્યાદામાં અથવા સર્વ રૂપી દ્રવ્યનું, પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન જે વડે થાય છે તેને અવધિજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે.

ભવપ્રત્યયિક અને ગુણપ્રત્યયિક—જેમ જે પ્રકાર અવધિજ્ઞાનના છે. પક્ષીઓમાં ઉડવાનો સ્વભાવ જેમ પક્ષીનાં ભવ આશ્રીને સ્વાભાવિક છે. તેમ દેવ તથા નારકીઓને-દેવ તથા નારકીના ભવમાં અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું તે સ્વાભાવિક ભવનો ગુણ છે. જીવો કે તેમને અવધિજ્ઞાન કર્મના ક્ષયોપશમથી જ થાય છે, તથાપિ ત્યાં ભવની મુખ્યતા છે. તે ભવના નિમિત્તે તેઓ ક્ષયોપશમ તેમને થાય છે.

મનુષ્યોને અવધિજ્ઞાન, પરિણામની વિશુદ્ધિરૂપ ગુણથી થાય છે. એટલે તેમને ગુણપ્રત્યય કહેવામાં આવે છે. બીજી અપેક્ષાએ અવધિજ્ઞાનના છ ભેદ છે. અનુગામિ. ૧. અનનુગામી ૨, વર્ધમાન ૩, હીનમાન ૪, પ્રતિપાતિ. ૫ અપ્રતિપાતિ. ૬ નેત્રની માફક સ્થળાંતર કે

(૨૬૬)

પ્રદેશાંતર જતાં જે જ્ઞાન સાથે આવે અર્થાત્ સર્વ સ્થળે તેની સ્થિતિ-
ના પ્રમાણમાં કાયમ ટકી રહે તે અનુગામિક અવધિજ્ઞાન. ૧

ક્ષેત્ર પ્રત્યયી ક્ષયોપશ્ચમને લીધે અન્ય સ્થળે સાથે ન આવે
પણુ તે જ સ્થળે મર્યાદાપર્યાંત ટકી રહે તે અનુગામિક અવ-
ધિજ્ઞાન. ૨

પ્રશસ્ત અધ્યવસાયને લીધે, અગ્નિમાં નાંખેલા ઇંધનની માફક
પૂર્ણસ્થિતિપર્યાંત જે ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામતું રહે તે વર્ધમાન. ૩

વિશુદ્ધ પરિણામની અધિકતાથી પ્રથમ વિશેષ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય
અને પછી તથાવિધ ઉત્તમ સામગ્રીના અભાવે, પરિણામની હાનિથી
હળવે હળવે ઓછું થતું જાય તે હીનમાન અવધિજ્ઞાન. ૪

ઉત્પન્ન થયેલું જ્ઞાન પરિણામની મલિનતાથી એકો સાથે, સર્વ-
થા આદ્યું જાય તે પ્રતિપાતિ અવધિજ્ઞાન. ૬

ઉત્પન્ન થયેલું જ્ઞાન પૂર્ણસ્થિતિ મેળવી આપ્યા વિનાતું પાછું ન
જાય તે અપ્રતિપાતિ અવધિજ્ઞાન. ૬

આ સિવાય પરિણામની અને પ્રાપ્તિની તારતમ્યતાને લઈ
અધિજ્ઞાનના અસંખ્યાતા ભેદ થઈ શકે છે. દેવ, નારહીઓને આ
જ્ઞાનની મર્યાદા વધારામાં વધારે તેત્રીશ સાગરોપમની છે. ઓછામાં
ઓછી દસ હજાર વર્ષની છે. મનુષ્ય, તિર્યંચોને આત્રી અનિયમિત
સ્થિતિ છે. દેવ, નારહીઓને તેમના આયુષ્યપર્યાંત આ જ્ઞાન બન્યું
રહે છે. મનુષ્યાદિ માટે અનિયમિત છે.

સમ્યગ્દષ્ટિ વિનાના કેટલાક જીવોને આ ત્રણ જ્ઞાન કર્મની ક્ષયો-
પશ્ચમતાથી થાય છે. (પરિણામની વિચિત્ર સ્થિતિ છે) પણુ તે
મિથ્યા જ્ઞાન—યાને વિભંગ જ્ઞાન કહેવાય છે ઇંદ્રિયોની અપેક્ષા વિના તેઓ
રૂપી પદાર્થો, દૂરનાં કે નજીકનાં જોઈ શકે છે. તથાપિ યથાર્થ રીતે,
નિર્દોષ કે સ્પષ્ટ રીતે જાણી કે જોઈ શકતા નથી, આ અવાધજ્ઞાન
ખાંચ ઇંદ્રિયવાળા સંસીજીવોને થઈ શકે છે.

(૨૬૭)

મનઃ—પર્યવજ્ઞાન.

મનઃપર્યવજ્ઞાન એટલે સંસી પંચેન્દ્રિય જીવોના મનના પુદ્ગલો-
ને—મનપણે પરિણમાવેલા પુદ્ગલોને જાણવાનું સામર્થ્ય.

અઠીદ્વીપ, સમુદ્ર જેટલા વિશાળ ક્ષેત્રમાં રહેલા સંસીપંચેન્દ્રિય
જીવોના મનમાં રહેલાં યાને મનપણે પરિણમાવેલા પુદ્ગલોને આ મનઃ—
પર્યવજ્ઞાની જોઈ શકે છે. મનના આરિક પુદ્ગલોને જ્ઞાન થવું તે
પરિણામની વિશુદ્ધિને જ આભારી છે. અપ્રમત (અપ્રમાદિ) દશાવાળા
મુનિઓને આ જ્ઞાન થઈ શકે છે.

મનઃપર્યવજ્ઞાનના બે ભેદ છે. ઋજુમતિ અને વિપુળમતિ.
પહેલા કરતાં બીજો વિશેષ વિશુદ્ધ જોઈ શકે છે. સામાન્યપણે મન-
ના અધ્યવસાયને ગ્રહણ કરે તે ઋજુમતિ—અને દ્રવ્ય ક્ષેત્ર, કાળ, ભા-
વથી વિશેષ પારણમન થયેલા તે-તે વસ્તુ સંબંધી ચિંતવેલાં મનનાં
પુદ્ગલોને જાણવાં તે વિપુળમતિ. જેમકે ઋજુમતિવાળો માણસ.
આ મનુષ્યે અમુક વસ્તુ કે દ્રવ્ય ઘટ, પટાદિ ચિંતવ્યું છે. તેટલું
સામાન્ય જાણી શકશે. ત્યારે વિપુળમતિવાળો—આ વસ્તુ. આ કેકાણા-
ની, આ કાળમાં પેદા થયેલી અને આવા રંગવાળી વિગેરે ચિંતવી
છે તે સર્વ જાણી શકશે. આ જ્ઞાન જઘન્યથી અંતર્મૂહૂર્ત (બે ઘડી)
પર્યાંત રહે છે. વિશેષમાં (ઉત્કૃષ્ટ) પૂર્વ કોડ વર્ષ પર્યાંત બન્યું રહે છે.
તીર્થંકર સિવાયના બીજા જીવોને આ જ્ઞાન અવધિજ્ઞાન થયા વિના
થણ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે.

કેવળજ્ઞાન.

કેવળજ્ઞાન એટલે પૂર્ણજ્ઞાન. તે જ્ઞાનથી ભૂત, ભવિષ્ય અને
વર્તમાન કાળની સર્વ વસ્તુના સર્વ દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયને યથા-
વસ્થિત સ્વરૂપે જાણી શકાય છે. તે જ્ઞાન શાશ્વત છે અર્થાત્ આવ્યા
પછી કાયમ બન્યું રહે છે. તેમાં ઇન્દ્રિય કે મનની બીલકુલ અપેક્ષા
નથી. અર્થાત્ ઇન્દ્રિય કે મનની મદદ સિવાય સર્વ વસ્તુ જાણી જોઈ
શકાય છે. તે જ્ઞાનમાં ભેદ નથી, તથાપિ અપેક્ષાએ ભવસ્થા, અભવ-

(૨૬૮)

સ્થા એવા ભેદો પાડવામાં આવ્યા છે, મનુષ્યના દેહમાં આત્મા રહે
ત્યાં સુધીમાં દત્તપત્ર થયેલા કેવળજ્ઞાનને બવસ્થા કેવળજ્ઞાન કહે છે.
માનવ દેહથી સર્વથા મુક્ત થતાં, -નિર્વાણ પ્રાપ્ત થતાં તે જ્ઞાનને અમ-
વસ્થા કેવળજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે.

પહેલાં ચાર જ્ઞાન, કર્મના (જ્ઞાનાવરણીયના) ક્ષયોપશમથી થાય
છે અને કેવળજ્ઞાન તે કર્મના ક્ષયથી થાય છે. કર્મનો ક્ષય કે ક્ષયોપ-
શમ પરિણામની વિશુદ્ધતા કે શુભતા ઉપર આધાર રાખે છે.

ક્ષયોપશમ એટલે ઉદય આવેલું કર્મ ક્ષય કરવું અને ઉદય
નહિં આવેલાં કર્મને રાખથી ઢાંકેલા-ઉસા કરેલા અગ્નિની માફક ઉપ-
શમાવવું-દમાવવું. બે માણસો આપસમાં કલેશ-કલ્ત્રયો કરતા હોય,
તેઓ કોઈની શરમથી-દાબથી કે સમજાવવાથી અમુક વખત સુધી
ઓહ્યા વિના રહ્યા. તેઓ ઉપરથી શાંત જણાય છે, તથાપિ અંદર
ક્રોધાગ્નિ બળતો હોવાથી અમુક વખત જવા પાડે પાછા અશાંત થશે,
હડશે, બોલશે; પણ તેઓનો વાંધો પતાવી દીધો હોય, આપસમાં ક્ષમા
માંગી હોય અને જે વસ્તુ નિમિત્તે અશાંત થયા હતા તે વસ્તુના
નિમિત્તથી બંને જણુ નિરપેક્ષ બન્યા હોય તો તે નિમિત્તે ફરી કલેશ
થતો નથી-કેમકે નિમિત્તનો જ અભાવ કરી દીધો છે. તેવી જ રીતે
ઉદય આવનાર કર્મને-ઉપલક્ષ વૈરાગથી, લોકલાજથી, ઉત્તમ નિમિત્તથી,
આલંબનથી કે ગુર્વાદિના ઉપદેશથી દબાવ્યાં હોય તો અમુક વખત
માટે શાંતિ આપે છે. તે ઉત્તમ શાંતિમાંથી આત્મગુણુ ઝળકે છે,
પ્રગટ થાય છે અને તે અવધિજ્ઞાન કે મનઃપર્યવજ્ઞાનરૂપે બહાર આવે
છે, પણ સત્તામાં કર્મોનો મોટો જથ્થો અગ્નિની માફક હોય-ક્રોધની
માફક બળતો હોય તો તે ક્યાંસુધી દબાયેલો રહેશે? સહજ નિમિત્ત
મળતાં બહાર આવશે. અને ઉપશમભાવથી-કે ક્ષયોપશમ ભાવથી
મેળવેલી શાંતિને દૂર કરી તે-તે કર્મ કરી પાછો પોતાનો પ્રભાવ દેખાડશે.

પણ તે કર્મોને, વિવેકના વિચારોથી, સ્વ-પરની (જડચૈતન્યની)
ચહેરણથી-અથવા આત્મકપયોગનો જન્યુતિથી ક્ષય કરવામાં આવ્યાં

(૨૬૯)

હોય, જ્ઞાનાગ્નિથી બાળીને ભસ્મ કરવામાં આવ્યાં હોય, ફરી કર્મોને સજીવન થવાનું નિમિત્ત રહેવા ન દીધું હોય તો કર્મનો ક્ષય થાય છે. આ ક્ષયથી કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે.

આ પાંચ જ્ઞાનમાં શ્રુતજ્ઞાન, સ્વ-પર ઉપકારી છે. બીજાં ચાર જ્ઞાન મુંગા પ્રાણી જેવાં છે. અને શ્રુતજ્ઞાન મોક્ષતા મનુષ્યો જેવું કેવળજ્ઞાની તીર્થંકરો પણ શ્રુતજ્ઞાનરૂપ શબ્દોથી મોલીને જ અન્યને ઉપદેશ આપી ઉપકાર કરે છે. કેટલાએક કેવળજ્ઞાનીઓ છતાં-ભાષા-વર્ણાણાનાં પુદ્ગલો (વાચા) ન હોવાથી, જાણવા છતાં બીજાને ઉપદેશ આપી ઉપકાર કરી શકતાં નથી, માટે શ્રુતજ્ઞાન પરમ ઉપકારી છે. સમજી જેવા તિર્યંચના ભાવમાંથી તારો ઉદ્ધાર કરનાર પણ શ્રુતજ્ઞાન છે. આ શ્રુતજ્ઞાનનું વારંવાર રટન કરવું જોઈએ. ગુરૂના ઉપદેશક વચનોનું સ્મરણ રાખો, બનતા પ્રયત્ને તે પ્રમાણે વર્તન કરવું જોઈએ.

શ્રુતજ્ઞાનનું વારંવાર રટન કરવાના અનેક ભવના અભ્યાસથી, શ્રેયાંસકુમારે જાતિસ્મરણ પામી, ગુરૂના અભાવવાળા વખતમાં અનેક જીવોને ધર્મનો-જ્ઞાનનો-રસ્તો બતાવ્યો હતો.

શ્રેયાંસકુમાર.

આ ભારતભૂમિ ઉપર યુગલિક ધર્મની સમાપ્તિ થતાં, પ્રથમ રાજ્યકર્તા તરીકે રીષભદ્રેવજી થયા હતા. તે વખતના મનુષ્યોને આંતરિક કરુણાથી નીતિમાર્ગથી ભરપૂર વ્યવહાર માર્ગ બતાવી, આત્મિક માર્ગ બતાવવા માટે, પાછળની અવસ્થામાં, સ્વ-પર હિતકારી ચારિત્ર માર્ગ તેમણે અંગીકાર કર્યો હતો.

મૌનવ્રત ધારણ કરી, શરીરથી પણ નિરપેક્ષ બની, નાના પ્રકારના પરીષદોને સહન કરતાં, આત્મધ્યાનમાં મગ્ન થઈ, પૃથ્વીતળપર વિચરવા લાગ્યા. તે વખતના લોકો ધનાઢય અને સુખી હતા. એટલે ભિક્ષાચરો કેવા હોય ? અને તેને ભિક્ષા કેવી રીતે આપવી ? તેનું તેમને જ્ઞાન ન હતું.

(૨૭૦.)

વ્યવહારિક સર્વ પ્રપંચોનો ત્યાગ કરનારનો ભિક્ષાવૃત્તિ સિવાય અન્ય રસ્તો નથી. તેમ કરવામાં ન આવે તો ખીજી અનેક કૃપાધિઓ પ્રગટ થવા સંભવ છે. ગમે તે આશ્રમમાં રહેતાં, શરીર પોતાનો ધર્મ તેઓના ઉપર યજ્ઞવ્યા સિવાય રહેતો નથી. એટલે આહારાદિની જરૂર પડે છે જ.

ભિક્ષાને અર્થે પોતાને ઘેર આવેલા રીષભદેવજીને દેખી, ભોળાં પણ અજ્ઞાતી મનુષ્યો વસ્ત્રો, ઘરેણાં, નહિ ખપે તેવી વસ્તુઓ અને કન્યા પ્રમુખ આપવા આવતા હતા. પ્રભુ તેનો અનાદર કરી અર્થાત્ લીધા સિવાય અન્યસ્થળે ચાલ્યા જતા હતા.

જો પ્રભુએ ભિક્ષા માંગી હોત તો તે લોકો જરૂર તેમને આપત પણ પૂર્વકર્મ આવી રીતે ભોગવવાનું નિર્માણ હોવાથી તે પ્રભુએ પોતાના સંબંધમાં કાંઈપણ બોલવા માટે મૌન લીધું હતું.

આ પ્રમાણે આહાર વિના વિચરતાં એક વર્ષને અંતે સાકેતપુર શહેરની બહાર આવી. રાત્રીએ એક સ્થળે તે મહાપ્રભુ ધ્યાનમાં રહ્યા. તે શહેરમાં બાહુબલીનો પુત્ર સોમપ્રભ રાજ્ય કરતો હતો. તેને શ્રેયાંસકુમાર નામે પુત્ર હતો. તે કુમારને પાછલી રાત્રીએ સ્વપ્ન આવ્યું કે, શ્યામવર્ણના મેરૂપર્વતની કાંતિ ધણી જ્ઞાનતા પામી હતી, તેને મેં અમૃતના ભરેલા કળશથી નવરાવ્યો. (સાંચ્યો.) તરત જ તે પર્વત વિશેષ પ્રકારે શોભવા લાગ્યો.

તે જ રાત્રીએ સોમપ્રભ (કુમારના પિતા)ને સ્વપ્ન આવ્યું કે- સૂર્યનાં કિરણો નીચાં પડતાં હતાં પણ શ્રેયાંસકુમારે તેને પાછાં સૂર્યમાં જોડી દીધાં તેથી પાછો સૂર્ય પૂર્વની માફક શોભવા લાગ્યો.

તે શહેરના આગેવાન ગૃહસ્થને તે જ રાત્રીએ સ્વપ્ન આવ્યું કે એક માણસ મોટા સૂભટ સાથે યુદ્ધ કરતો હતો, તે શ્રેયાંસકુમારની સહાયથી વિજય પામ્યો.

પ્રભાતે સર્વે સભામાં એકઠા મળ્યા અને પોતપોતાના સ્વપ્ન પરસ્પર જણાવ્યાં, પણ તેનું રહસ્ય કોઈ સમજી ન શક્યું ત્યારે સભા-

(૨૭૧)

સંદોષે કહ્યું. “આ સ્વપ્નના પ્રભાવથી શ્રીયાંસકુમારને કાંઈ મહાન લાભ થવો જોઈએ” ઇત્યાદિ નિર્ણય કરી મધ્યાહ્ન સમયે સભા વિસર્જન થવાથી સૌ કોઈ પોતપોતાને મંદિરે આવ્યા.

આ બાળુ રીપભદ્રેવ પ્રભુ ભિક્ષાને માટે મધ્યાહ્ન સમયે ફરતાં ફરતાં શ્રીયાંસકુમારનાં મંદિર તરફ આવ્યા. પ્રાસાદના ઝરખામાં બેઠેલા શ્રીયાંસકુમારે પોતાના પિતામહ-રીપભદ્રેવ પ્રભુને દીઠા. પ્રભુને જોતાં તે ઊંડા વિચારમાં પડ્યો કે-આ મારા પિતામહના જેવા પુરૂષને મેં કોઈક વખત કોઈ સ્થળે દીઠા છે. આ વિચારણામાં પ્રવેશ કરતાં પૂર્વજન્મના પ્રયજ્ઞ શ્રુતાભ્યાસથી સહેજ વખત-માં તે કુમારને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. તે જ્ઞાનથી પાછળના અનેક ભવો તેણે દીઠા, જાતિસ્મૃતિ અને શ્રુતજ્ઞાનના અળથી તેણે નિશ્ચય કર્યો કે આ પ્રથમ તીર્થંકર છે. વ્રત ગ્રહણ કરી છન્નસ્થાવસ્થામાં વિહાર કરતાં, મારા ભાગ્યોદયથી ભિક્ષાને અર્થે મારે ઘેર આવે છે.

શ્રીયાંસકુમાર તરત જ મંદિરથી નીચો ઉતર્યો. પ્રભુજી પાસે જઈ ત્રણ પ્રદક્ષિણાપૂર્વક પંચાગ પ્રણિપાતથી વંદન કર્યું. ભક્તિની અધિકતાથી પોતાના કેશ કલાપવડે, કર્મરજને દૂર કરવો હોય તેમ પ્રભુના પાદ પ્રમાર્જિત કર્યા. આનંદાક્રાંતી પાદવું પ્રક્ષાલન કરતાં પોતાના અનેક ભવોનાં પાપ તેણે ધોઈ નાંખ્યાં. પછી બેઠો થઈ પ્રભુના સન્મુખ દેવોની માફક અનિમેષ દૃષ્ટિએ દેખી હર્ષામૃતનું પાન કરવા લાગ્યો. અને ચિંતવવા લાગ્યો કે-પ્રભુને હમણાં હું શું આપું ? એ અવસરે કેટલાક મનુષ્યો સેલડીના રસના ઘડા ભરી શ્રીયાંસકુમારને ભેટ આપવા આવ્યા હતા તે ઘડો લઈ શ્રીયાંસકુમારે પ્રભુને તે લેવા માટે વિનંતી કરી. પ્રભુએ હાથ પહોળા કર્યા. શ્રીયાંસકુમાર તેમાં રસ રેડવા લાગ્યો. પ્રભુ કરપાત્રી હોવાથી હાથમાંથી રસખિંદુઓ નીચાં ન પડતાં પ્રત્યુત શિખા વધતી હતી. આ પ્રમાણે બાર માસને અંતે શ્રીયાંસકુમારે સેલડીરસથી પ્રભુને પારણું કરાવ્યું એ અવસરે દેવો ત્યાં આવ્યા. તેમણે સુગંધી પાણી, પુષ્પો અને દિવ્ય વસ્ત્રોની વૃષ્ટિ કરી

(૨૭૨)

ગંભીર અને મધુર હુંહુમીનો નાદ કર્યો અને અહો દાન ! અહો દાન ! વિગેરે શબ્દોની ઉદ્ધોષણા કરી તે સ્થળે સાડીબાર કરોડ સુવર્ણની વૃષ્ટિ વરસાવી.

રીષભદેવજી પારણું કરી ત્યાંથી અન્ય સ્થળે ચાલ્યા ગયા. હુંહુમીનાદ સાંભળી ત્યાં અનેક મનુષ્યો એકઠાં મળ્યાં. સોમપ્રભ રાજા પણ ત્યાં આવ્યો. રાજા પ્રમુખ બહુમાનપૂર્વક શ્રેયાંસ કુમારને પૂછવા લાગ્યા કે-કુમાર ! અમે પૂર્વે કોઈ વખત આ પ્રમાણે દાન આપવાનું, દેખ્યું કે સાંભળ્યું નથી, તો તે વાતની તમને કેમ ખબર પડી ?

શ્રેયાંસે કહ્યું. હું આ પ્રભુની સાથે આઠ ભવ સુધી રહેલો છું. જાતિસ્મરણજ્ઞાનથી મેં તે સર્વ જાણ્યું છે.

લોકોએ કહ્યું. કુમાર ! તમે આ મહાપ્રભુની સાથે આઠ ભવ ક્યાં કેવી રીતે રહ્યા હતા. તે અમને કહેશો.

કુમારે કહ્યું. હું તમને તે વાત જરા વિસ્તારથી સંભળાવું છું. ધાતકી ખંડના પૂર્વ વિદેહ ક્ષેત્રમાં મંગલાવતી નામની વિજય (દેશ વિશેષ) છે. તેમાં નંદી નામનું સુંદર ગામ હતું. ત્યાં એક દરિદ્ર કુટુંબ રહેતું હતું. તે કુટુંબમાં છ પુત્રી ઉપર હું સાતમી પુત્રી ઉત્પન્ન થઈ હતી. નિર્ધન અને પુત્રી ઉપર અપ્રીતિવાળા કુટુંબમાં માઈ નામ પણ કોઈએ સ્થાપન ન કર્યું, છતાં લોકો મને નિર્નામિકા (નામ વગરની) કહી બોલાવતા હતા. પરાધીન અને દુઃખી સ્થિતિમાં માઈ ઉછરવું થયું. કોઈ એક પર્વના દિવસે ધનાઢ્યોનાં બાળકોને સુંદર વસ્ત્રાભૂષણ પહેરીને સારું સારું ખાતાં દેખી હું ઉતાવળી ઉતાવળી મારી મા પાસે ગઇ. અને તેને મેં કહ્યું. મા ! આજે સારું ખાવાનો ઓચ્છવ છે. તમે આપજો ઘેર કરશે !

મા, ક્રોધ કરી બોલી ઉઠી. અહા ! પાપણી, આજે હું તારો ઓચ્છવ કરું છું. ઘરમાં નથી એક દિવસનું ખાવાનું કે નથી પહેરવાનાં પૂરાં વસ્ત્ર અને તને સાઈં સાઈં ખાવાનું જોવે છે. જા,

(૨૭૩)

આ અંબરતિલક પહાડ રહ્યો. ત્યાં જઈ સારાં ફળો ખા. અગર ઉપરયા પડીને મરી જા. ' પહાડ સમી નજર કરો કોઈમાં માતાએ જવાખ આપ્યો.

ઘડાલી પણ દુઃખથી ઘાટેલી માતાનાં કઠોર વચનો સાંભળી મને ધણું દુઃખ લાગ્યું, હું ધરથી બહાર નીકળી દીન વદનવાળી, નિરાશ થયેલી અને રૂદન કરતી, લોકોની સાથે અંબરતિલક પહાડ ઉપર ગઈ. ભૂખ ધણી લાગી હતી. પહાડ પર ફળથી પાકેલું એક વૃક્ષ મારા દેખવામાં આવ્યું. નીચે પડેલાં પાકાં ફળો ખાઈ ક્ષુધા શાંત કરી.

ત્યાંથી નજીકના ભાગમાં યુગંધરાચાર્ય નામના જૈનાચાર્ય મનુષ્યોની પર્યાઘ આગળ ધર્મ કહેતા મારા દેખવામાં આવ્યા. તે આચાર્ય ચૌદ પૂર્વધર અને ચાર યાત્રી હતા. હું ત્યાં ગઈ. ગુરૂને દેખી મને ઘણો આનંદ થયો. તેમને નમસ્કાર કરી, લોકોની પાછળ ધર્મ શ્રવણ કરવા માટે હું પણ બેઠી. ધર્મ કહી રહ્યા બાદ અવસર દેખી મેં આચાર્યશ્રીને પૂછ્યું. ભગવાન ! મારા જેવો કોઈ દુઃખી જીવ આ દુનિયા ઉપર હશે ? તે કૃપાળુ ગુરૂએ આદરપૂર્વક મને પ્રત્યુત્તર આપતાં કહ્યું-ભદ્રે ! નિર્નામિકા ! તને દુઃખ ક્યાં છે ? વિચાર કરતાં આવાતની તને ખાત્રી થશે કે 'મને દુઃખ નથી' અર્થાત્ તારા કરતાં વિશેષ દુઃખી જીવો દુનિયા ઉપર અનેક છે અને તેનાં દુઃખ આગળ તારું દુઃખ કાંઈ પણ ગણતરીમાં નથી.

બાપ ! શ્રોત્ર ઇન્દ્રિયના વિષયમાં આવતા સુંદર કે અસુંદર શબ્દો તું સાંભળી શકે છે સારાં કે નકારાં રૂપ, તું જોઈ શકે છે. સુરભી કે દુર્ગંધી મંધ તું જાણી શકે છે. ઘટ કે અનિષ્ટ સ્પર્શનો અનુભવ તને થઈ શકે છે. સારા ખરાબ સ્વાદની તેને ખબર પડે છે. લોકમાં પ્રકાશ કરવાવાળા ચંદ્ર, સૂર્ય, નક્ષત્રાદિકનો અનુભવ તું લઈ શકે છે, ક્ષુધા, તૃષ્ણા, શીત, આતાપાદિકનો પ્રતીકાર તું જાણે છે અને પ્રયત્નથી તે આક્રોશને તું દૂર કરે છે. રહેવાને માટે તારે ધર છે. અંધકાર દૂર

(૨૭૪)

કરવા માટે તને જ્યોતિનો પ્રકાશ સ્વાધીન છે. પીવાને માટે પાણી મળે છે, ઇચ્છાનુસાર ફળોનો આસ્વાદ તું લે છે. તડકાથી છાયામાં બેસે છે. સુખે નિદ્રા લે છે. આ સર્વ આગતમાં તું પરવશ નથી, માટે તને દુઃખ ક્યાં છે ?

દુઃખનો અનુભવ ક્યાં સિવાય જેને ખીજે કોઈ ઉપાય જ નથી, એવા અસંખ્ય દુઃખનો અનુભવ કરનાર જીવોનાં દુઃખોનું હું તારી પાસ વધુન કરું છું, જે સાંભળતાં કઠોર હૃદયવાળા માણસોના હૃદયમાં પણ કમકમાટી દિપ્ત થાય છે. તે તું સાવધાન થઈને સાંભળ.

સાતમી નરકમાં રહેલા નારકીઓ, ક્ષેત્રના ગુણથી-સ્થાનના કારણથી નાના પ્રકારના દુઃખનો અનુભવ કરે છે. અહીં વધારામાં વધારે ક્ષુધા, તૃષ્ણા, ટાઢ, તાપ આદિની વેદના છે. જીવો ભોગવે છે. તેના કરતાં તે નરકના સ્થળે ત્યાંનાં જીવો અનંતગુણી વધારે વેદનાનો અનુભવ કરે છે. ત્યાં નિરંતર ધીર અંધકાર છે. પાંચ ઇન્દ્રિયનાં વિષયો તદ્દન પ્રતિકૂળ થાને અશુભ છે. એક નિમિષમાત્ર વાર પણ તેમને નિદ્રા આવતી નથી. પગલે પગલે તેઓ બયનો યા દુઃખનો અનુભવ કરે છે.

વચ્ચી ત્રણ નરકમાં અન્યોઅન્ય ઉદારણા કરાયેલું દુઃખ, વિશેષ પ્રકારે આદિની ત્રણ નરકમાં ત્રણે પ્રકારનું દુઃખ છે. પરમાધામી દેવો પણ તેમને દુઃખ આપે છે. આંખ મીચીને ઉધાડીએ તેટલો વખત પણ નારકીના જીવોને સુખ નથી. નારકીઓ કેવળ દુઃખનો જ અનુભવ કરે છે. અનાથ, અશ્વરણ-દીન, કરુણા યા હ્યારપદ આ જીવો, પરવશપણે દુઃસહ દુઃખનો અનુભવ અસંખ્યાતા કાળપર્યંત કરે છે. નિરંતર દુઃખમાં પચાવાય છે.

આ તિથિઓ-જનાવરોના સામી તો તું નજર કર, અહા ! કેવા આકરો દુઃખનો તે અનુભવ કરે છે ? ટાઢ, તાપ, ક્ષુધા, તૃષ્ણા, વધ, બંધન, તાડન, તર્જન, ભારવહન ઇત્યાદિ અનેક દુઃખનો અનુભવ તેઓ પરાધીનપણે કરે છે તે માંહીલું તને કયું દુઃખ છે ?

(૨૭૫)

આપક રિદ્ધિવાન જીવોને દેખી તું પોતાને દુઃખીયારી માને છે પણ તને ખબર નથી, તે માંહીલા જીવો પણ કોઈ આધિયી, કોઈ વ્યાધિયી તો કોઈ અન્ય પ્રકારની ઉપાધિયી દુઃખી છે.

સામાન્ય મનુષ્યજાતિમાં તારા કરતાં ઘણાં મનુષ્યો વિશેષ દુઃખી છે. માતંગ, મોતાર, ચંડાળ અને મ્લેચ્છાદિ નીચ જાતિઓમાં અનેક મનુષ્યો ઉત્પન્ન થાય છે. લોકો તેનો તિરસ્કાર કરે છે. છીછીકાર કરે છે. સ્પર્શ કરતા નથી. આ લોકો પોતાના ચતા પરાભવનું કેટલું બધું દુઃખ સહન કરે છે ? તને તે માંહીલું દુઃખ ક્યાં છે ?

મૂખ, કાણા, કોઠીઆ, મૂંગા, આંધળા, બહેરા, ડુંઠા, હાથ પગ નાસિકાદિ અંગ છેદાયેલા મનુષ્યો અહીં જ નરક સરખું દુઃખ અનુભવે છે. પ્રખળ પાપકર્મના ઉદયવાળા જીવોને, તેનામાં દોષ ન હોય છતાં ખોટા દોષનો આરોપ મૂકી, રાજપુરુષો તેને કારાગૃહ-બંદીખાનામાં નાખે છે. તેઓ વધ, બંધન, છેદન, ભેદન, ઉલ્લંઘન આદિ વિવિધ પ્રકારની દુઃસહ વિડંબનાઓ સહન કરે છે.

ઘટ વસ્તુના વિયોગવાળા, અનિષ્ટ વસ્તુના સંયોગવાળા અને દાસત્વાદિ દુઃખથી પીડાયેલા અને તેથી જ કંટાળેલા કેટલાએક મનુષ્યો જળ, અગ્નિ તથા વિષ, શ્વઆદિકથી પોતાનો ધાત કરે છે.

ઠત્યાદિ તપાસ કરતાં કે વિચાર કરતાં તારાથી વિશેષ દુઃખવાળા સંખ્યાબંધ જીવો નજરે પડે છે. તેમ છતાં નિર્નામિકા ! તું તારા એકલા આત્માને જ દુઃખી કેમ માને છે ?

જો તારે સુખી થવાની જ ઈચ્છા હોય તો તું ધર્મ કર. ધર્મના પસાયથી આ ભવ અને પરભવ એમ બંને ભવ તારા સુખરૂપ થશે. આવાં શારીરિક કે માનસિક દુઃખનું લાજન ફરી તું નહિં થઈશ. પોતાની શંકાનું સમાધાન કરનાર ગુરરાજનાં વચનો સાંભળી હવે પામેલી નિર્નામિકાએ કહ્યું. પૂજ્ય ગુરશ્રી ! જો હું ધર્મને યોગ્ય હોઉં તો મારાથી બની શકે તે ધર્મ કરવાનું આપ મને ફરમાવો.

(૨૭૬)

ગુરુરાજે પણ સમ્યક્ જ્ઞાનપૂર્વક, ગૃહસ્થોનાં પાંચ અણુવ્રતો (અહિંસા, સત્ય, અચોર્ય, અહાયર્ય અને પરિગ્રહનું પરિભાણ) તેને જ્ઞાતાવ્યાં. નિર્નામિકાએ ધણુ હર્ષથી તે ગ્રહણ કર્યાં.

ગુરુશ્રીને વંદન કરી લોકોની સાથે તે પોતાના ઘર તરફ ગઈ વિષયવૃણુ ઓછી કરી, નિર્દોષપણે તે લીધેલ વ્રતોનું પાલન કરવા લાગી. સાથે છઠ્ઠ, અટ્ટમ, આદિ તપશ્ચરણ કરતી હતી, જ્ઞાનવૃદ્ધ પુરુષોની સેવા કરી શ્રુત અભ્યાસમાં તેણે વધારો કર્યો, ધાર્મિક આચરણોથી તે સુખી થઈ, સંતોષપૂર્વક વ્રતોનું પાલન કરી છેવટે અણુશણુ ગ્રહણ કર્યું.

એ અવસરે રીષભદેવજીનો જીવ, ઇશાન દેવલોકમાં લલિતાંગ દેવપણે રહેલો હતો. તેની સ્વયંપ્રભાદેવી દેવ ભવમાંથી ચ્યવી ગચેલી હોવાથી તે શોક કરતો હતો. તે દેખી સ્વયંમુદ્ધ નામના તેના મિત્ર દેવે તેને કહ્યું. મિત્ર ! શોક નહિં કર. આ નિર્નામિકા અણુસણુ આંગિ-કાર કરીને બેઠી છે. તેને તમારું રૂપ જ્ઞાતાવો. તે તમારું ધ્યાન મનમાં રાખીને, ધર્મપસાથે અહીં તમારી દેવીપણે ઉત્પન્ન થશે. તેણે તેમ કયું. તેના રૂપમાં મોહ પામેલી નિર્નામિકા ધર્મપ્રભાવથી, આ માનવ દેહ મૂકી, તે લલિતાંગદેવની સ્વયંપ્રભા નામની દેવીપણે ઉત્પન્ન થઈ. ત્યાં તેમની સાથે દિવ્ય ભોગનો ઉપભોગ કરી, દેવભવમાંથી ચ્યવી લલિતાંગનો જીવ પૂર્વ વિદેહક્ષેત્રની પુંડરીગિણી નગરીમાં વજ્રજંઘ રાજ્યપણે ઉત્પન્ન થયો. અને સ્વયંપ્રભા દેવીને જીવ શ્રીમતી નામની તેમની રાણીપણે ઉત્પન્ન થયો. તે ભવ પછી ઉત્તરકુરુક્ષેત્રમાં બન્ને જણુ યુગલીયાંપણે ઉત્પન્ન થયાં. ત્યાંથી સૌધર્મ દેવલોકે બન્ને દેવપણે ઉપજ્યાં, દેવલોકથી ચ્યવી પૂર્વવિદેહ ક્ષેત્રની પ્રભંકરા નગરીમાં બન્ને મિત્રપણે ઉત્પન્ન થયાં. ત્યાં બીજા ચાર મિત્રો તેમને થયા. ઔષધા-દિકથી સાધુની સેવા કરી, વિશેષ ધર્મધ્યાનમાં મરણ પામી, આરમે દેવલોકે જાયે, દેવ મિત્રપણે ઉત્પન્ન થયાં. દેવ આયુષ્ય પૂર્ણ કરી પુંડરકગિરિ નગરીમાં શ્રી વજ્રસેન તીર્થંકર થવાના હતા તેમના વજ્રનાભ પ્રમુખ

(૨૭૭)

પાંચ પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયા. તેમાં વજ્જનાભ ચક્રવર્તી થયા. છઠ્ઠો તેમને સારથી થયો. છઠ્ઠે જાણીએ વજ્જસેન તીર્થંકર પાસે ચારિત્ર લીધું તેમાં વજ્જનાભ ચૌદપૂર્વી શ્રુતકેવલી થયા. તેઓ આચાર્ય પદે પ્રતિષ્ઠિત થયા. બાકીના પાંચે અગીયાર અંગનું જ્ઞાન સંપાદન કર્યું તેમાં છઠ્ઠો સારથી સાધુ હતો તે જ્ઞાનમાં વિશેષ પ્રયત્ન કરતો હતો. વારંવાર મનન કરતો હતો. જ્ઞાનનું પરાવર્તન કરવું, ગણવું, અને શંકા પડે ત્યાં આચાર્યશ્રીને પૂછીને નિર્ણય કરવો, તેમાં બીજકુલ પ્રમાદ કરતો ન હતો.

એક દિવસે વજ્જસેન તીર્થંકરના મુખથી તેણે સાંભળ્યું કે-આ વજ્જનાભ આચાર્યનો જીવ ભરતક્ષેત્રમાં પ્રથમ તીર્થંકર થશે. તેમનું નામ રીપભદ્રેવજી થશે- વિગેરે. ત્યાર પછી ચૌદ લાખ પૂર્વ પર્યંત ચારિત્ર પાળી સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં તે છઠ્ઠે જીવે દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. તે લક્ષીતાંગ દેવનો જીવ હમણાં રીપભદ્રેવજી તીર્થંકરપણે ઉત્પન્ન થયો છે. બીજા ચાર મિત્રો ભરત, બાહુબલી, બ્રાહ્મી અને સુંદરીપણે જન્મ પામ્યા છે. તથા નિર્નામિકોનો જીવ હું અહીં શ્રોયાંસકુમારપણે જન્મ્યો છું. આ પ્રભુનાં દર્શનથી મને આજે જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું છે, પૂર્વભવના શ્રુતજ્ઞાનના બળથી આ સર્વ વિશેષ પ્રકારે મેં જાણ્યું છે.

મહાનુભાવો ! તમે પણ તીર્થંકરાદિને-સાધુઓને આ પ્રમાણે દાન આપો.

હત્યાદિ શ્રોયાંસકુમારનો વૃત્તાંત જાણી લોકો કહેવા લાગ્યા. કુમાર ! ઘણું જ સારું થયું કે-અજ્ઞાનતાથી પશુની મદક પોતાની ઉદરપૂર્તિવાળી જિંદગી ગુન્નરતા અમોને તમે દાનને માર્ગ બતાવી જાગૃત કર્યાં.

રાજપુરોએ કહ્યું. આજનાં ત્રણે સ્વપ્નનો અર્થ અત્યારે પ્રગટ થયો. તેના કૃણ તરીકે શ્રોયાંસકુમારને જાતિસ્મરણ અને પ્રભુને દાન આપવારૂપ મહાન લાભ થયો.

(૨૭૮)

જે સ્થળે ઊભા રહી તે પ્રભુએ પારણું ક્યું હેતું તે ચરણોત્તું કાઢ આક્રમણ ન કરે (તેના ઉપર પગ ન મૂકે) આ ધરદાથી તે ઠેકાણે શ્રોયાંસકુમારે રત્નમય પીઠ બનાવ્યું અને ભોજન વખતે તેનું નિત્ય પૂજન કરવા લાગ્યો. લોકોએ પૂછ્યું આ શું છે ? તમે કોનું પૂજન કરો છો ?

કુમારે કહ્યું—અવસર્પિણી કાળમાં ધર્મની આદિ કરવાવાળા મહાપ્રભુનું તે આદિકર મંડળ છે. લોકો પણ પોતાને ધેર તે મહા-પ્રભુના ચરણારવિન્દના સ્થળે તેમજ કરી પૂજવા લાગ્યા.

રીષભદેવ પ્રભુને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવા પછી, તે પ્રભુની પાસે શ્રોયાંસકુમારે પ્રથમ દેશવિરતિ ધર્મ (ગૃહસ્થ ધર્મ) અંગીકાર કર્યો. ગૃહસ્થધર્મ ધણી વખત પાળી અવસરે ચારિત્ર લીધું. પાંચ પ્રમાદરહિત સંયમ પાળી, ક્ષપકકોણિ પર આરૂઠ થઈ, ધનધાતી કર્મનો નાશ કરી કેવળજ્ઞાન પામ્યા. છેવટે સર્વ કર્મ ખપાવી શ્રોયાંસકુમાર નિર્વાણપદ પામ્યા.

મહાપુરુષો કહે છે કે—મતિ, શ્રુતજ્ઞાન જે કાયમ બન્યાં રહે તો તે જીવ સાત, આઠ ભવમાં નિર્વાણપદ પામે છે.

આ પ્રમાણે શ્રુતજ્ઞાનના બળથી જાતિસ્મરણ પામી શ્રોયાંસકુમાર સ્વ-પરને બોધ કરવાવાળો થયો.

સમગ્ર શ્રુતજ્ઞાનનો સાર પ્રથમ સામાયિક છે અને સામાયિકનો સાર પાંચ નમસ્કાર છે.

જ્ઞાન સાંભળવા પછી સમભાવ લાવવો. અને સમભાવમાં આલંબન તરીકે આ પાંચ નમસ્કાર મંત્ર (અરિહંત, સિદ્ધ, આત્માય, ઉપાધ્યાય અને મુનિ) લેવા. એટલે આ પાંચ મહાપુરુષોની સ્થિતિને પામવું, તેમના સરખા થવું તે સમભાવનો સાર છે.

આ પાંચ પદમાં ઉત્કૃષ્ટ પદે રહેલા સિદ્ધ ભગવાન છે તેથી વિશેષ ઉચ્ચપદ નથી કે પ્રાપ્તવ્ય નથી. આ ઉચ્ચપદ પ્રાપ્ત કરવામાં તે જ આલંબન છે, આત્માનો વિશેષ સ્વભાવ સિદ્ધ દશામાં છે. છેવટે

(૨૭૯)

આ હાથે જ આલંબન કરવા યોગ્ય છે. આ પાંચે અવલંબનથી ધ્યાતા ધ્યેયરૂપે થાય છે. અને ક્રમે છેવટનું પ્રાપ્તવ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. આમ હોવાથી આ નમસ્કારમંત્ર દ્વાદશાંગીના સારભૂત છે. સર્વ કાળમાં તે શાશ્વતસ્વરૂપ ગણાય છે.

જેઓ અતીત કાળમાં મોક્ષે ગયા છે, વર્તમાન કાળમાં (કોઈ પણ સ્થળેથી) મોક્ષે જાય છે. અને ભાવી કાળમાં મોક્ષે જશે, તે સર્વે આ મહામંત્રાધિરાજમાં રહેલા મહાપુરુષોનું આલંબન લઈને જ. આ પરમ મંત્ર છે. પરમ તત્ત્વ છે. ત્રણ જગતને પવિત્ર કરનાર છે. શ્રુત કેવળીઓ પણ પોતાની યોગ્યતાને લાયક આ પાંચ પદ્મમાંહેલા મહાપુરુષનું જ સ્મરણ કરે છે. આ ચૌદપૂર્વના સારભૂત નવકારમંત્ર જેમના મનમાં રહેલો છે, જેઓ તેમનું અવલંબન લે છે, તેમના જેવા થવાને પ્રયત્ન કરે છે તેમને સંસાર શું કરવાનો છે ?

સુદર્શના ! આ પ્રભાવિક પંચમંગલ મહાશ્રુતસ્કંધનું ફળ તે પોતે પ્રત્યક્ષ અનુભવ્યું છે. હવે જ્ઞાન તરફ વધારે લક્ષ આપવાની જરૂર છે.

જ્ઞાનથી પુન્ય, પાપ અને તેનાં કારણો જાણવામાં આવે છે. મનુષ્યો પુન્યમાં પ્રવૃત્તિ અને પાપથી નિવૃત્તિ જ્ઞાનથી જ કરી શકે છે. પુન્યમાં પ્રવૃત્તિ કરવાથી સ્વર્ગનાં અને પરંપરાએ અપવર્ગનાં સુખ મળે છે. પાપથી નિવૃત્તિ પામતાં નારહી તિર્થંચાદિના દુઃખથી મુક્તિવાનું થાય છે. જ્ઞાન નિર્વાણનું કારણ છે. ચાર ગતિના ફેરાનું નિવારણ કરનાર જ્ઞાન છે.

ઉત્તમ મુનિઓ પણ જ્ઞાન સિવાય કયારે પણ ઉત્તમ સુખ પામી શકતા નથી. સંવેગપક્ષી છતાં જે જ્ઞાનવાન હોય તો જ દૃઢ સમ્યક્ત્વ પામી શકે છે.

તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરતાં અને સંયમ પાળવા છતાં, જ્ઞાન સિવાય સમ્યક્ત્વ મેળવી કે પામી શકાતું નથી. જિનેન્દ્ર ધર્મની દીક્ષા લઈને

(૨૮૦)

પણ જ્ઞાનના ચલાવે યતના, અયતનાને નહિ જાણનારા, પ્રયતનથી નિરપેક્ષ બની સંસારઅટવીમાં પરિભ્રમણ કરે છે. વિવેક જ્ઞાન સિવાય, અજ્ઞાની તીવ્ર તપશ્ચરણ કરવા છતાં આંધળાની માફક દોડીને સંસાર-પરિભ્રમણરૂપ ખાડામાં જઈ પડે તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી.

અનેક ભવોએ પણ દુર્લભ જિનેન્દ્ર દર્શન પામીને દેવ, મનુષ્ય અને નિર્વાણસુખના પરમ કારણરૂપ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ માટે પ્રયતનવાન થવું જોઈએ. કહ્યું છે કે—

નાળં મોહમહંધયારજહરીસંહારમૂરુગમેા ।

નાળં દિટ્ઠંમદિટ્ઠંદૃષ્ટવડણાસંવપ્પરૂપ્પદુમેા

નાળં દુજ્જયકમ્મકુંજરઘડાપંચત્તપંચાણેા ।

નાળં જીવઅજીવથથુવિસરસ્સાલેાયણેલોયણં ॥૧॥

મોહરૂપ મહાન અંધકારની લહરીઓ (પંક્તિઓ) નો સંહાર-નાશ કરવાને જ્ઞાન, સૂર્યોદય સરખું છે. દોડેલી અને નહિ દોડેલી ઇષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિ કરાવવામાં જ્ઞાન, સંકલ્પમાત્રથી ઇચ્છિત ફળ આપનાર કલ્પવૃક્ષસમાન છે. દુર્જય કર્મરૂપ હાથીઓની ઘટાઓનો (સમૂહનો) વિનાશ કરવામાં જ્ઞાન સિંહસમાન છે અને જીવ અજીવોના વસ્તુના વિસ્તારને દેખવા માટે જ્ઞાન અદ્વિતીય નેત્રસમાન છે.

પરોપકારબુદ્ધિથી દેવાવાળાને અને સ્વોપકારબુદ્ધિથી ગ્રહણ કરનારને જ્ઞાન મોક્ષ-નગરીના દ્વારતુલ્ય ફળ આપે છે. કેવળજ્ઞાનરૂપ લક્ષ્મી પોતાની મેળે જ તેઓને આવી મળે છે.

કેટલાક મહાત્માઓ હાથમાં રહેલા મુક્તાફળ (મોતી) ની માફક આ પૃથ્વીતળને દેખે છે. ગ્રહ, નક્ષત્ર, સૂર્ય, ચંદ્રાદિકના પરિભ્રમણને ધાતુર્વાદ, રસાયણ શાસ્ત્ર ને, અંજનસિદ્ધિ આદિ સમગ્ર રિદ્ધિઓને, જ્યોતિષ તથા નિમિત્તશાસ્ત્રને, ગાંડી, પિશાચ, શાકીની પ્રમુખના મંત્રોને, કર્મની પરિણતીઓને, જીવોની ગતિ આગતિઓને, કાલની સંખ્યાને, પહાડ, પૃથ્વી, સમુદ્ર, દ્રહ, નદી, વિમાન, દેવ અને સિદ્ધિ

(૨૮૧)

વિગેરેના પરિભ્રમણને જાણે છે ત્યારે મનુષ્યપણું સાધારણ છતાં કેટલાક મનુષ્યો આ માંડીલું કાંઈ પણ જાણી શકતાં નથી તેનું કારણ શું? આ જાણુપણાનું અને નહિ જાણુવાનું કારણ જ્ઞાન અભ્યાસ કરેલો અને નહિ કરેલો, જ્ઞાનનું જ્ઞાન અન્યને કરેલું અને નહિ કરેલું, જ્ઞાનમાં અન્યને મદદ આપેલી અને નહિ આપેલી તે જ છે.

અહીં કોઈ શંકા કરે કે, જ્ઞાન કોને કહેવું? જ્ઞાનનો ખરો અર્થ શું? શું પૃથ્વીનું જ્ઞાન થવું? સૂર્યચંદ્રની સંખ્યા કરવી? ધાતુ, રસાયણ અને અંજનસિદ્ધિ આદિનું જાણુપણું કરવું? ભૂત, પિશા-ચાદિના મંત્રો સિદ્ધ કરવા? પહાડ, નદીઓ વિગેરેની ગણતરી કરવી કે જીવ, અજીવાદિ ભાંગાઓ ગણી કાઢવા તેને જ્ઞાન કહેવું?

મહાપુરુષો તેના ઉત્તરમાં કહે છે કે-આત્માનું જ્ઞાન કરવું તે જ્ઞાન છે. આત્મા કોને કહેવો ?

તેનાં લક્ષણો જાણવાં, તેનો નિશ્ચય કરવો, તે કઈથી બંધાયેલો છે? બંધાયો હોય તો શા કારણથી? તે મુક્ત થઈ શકે છે? થઈ શકે તો કેવાં નિમિત્તોથી? વિગેરેનું જાણુપણું કરવું અને પવિત્ર નિમિત્તો મેળવી આત્માને વિશુદ્ધ કરવો. આ જ જ્ઞાન છે. આને માટે જ આ સર્વ વિસ્તાર છે. તે સિવાયનું જ્ઞાન તે આત્મવિશુદ્ધિ માટે નથી.

આત્મજ્ઞાન તે જ જ્ઞાન કહી શકાય, તો પછી “ જ્ઞાનીઓ આ સર્વ પૃથ્વીને જાણી શકે છે ” છતાંદિ પૂર્વે શા માટે બતાવ્યું ?

આનો પ્રત્યુત્તર આ પ્રમાણે છે. આત્માનો જ્ઞાતૃત્વ (જાણુવા-પણું) ધર્મ છે. જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષય થતાં તે સર્વ પદાર્થો જાણી શકશે જ. પણ તેથી એમ સમજવાનું કે કહેવાનું નથી કે, આ સર્વ વસ્તુઓ જાણવી જ જોઈએ અથવા જાણવું તે આત્મજ્ઞાન છે. નિર્મળ અરિસામાં સામે રહેલી સર્વ વસ્તુઓ પ્રતિબિંબિત થશે યા દેખાઈ આવશે. તેમ નિર્મળ આત્મા તે સર્વ વસ્તુઓને જાણી શકશે, પણ મનુષ્યોનો મુખ્ય ઉદ્દેશ આત્માને વિશુદ્ધ કરવાનો અને જન્મ,

(૨૮૨)

મરણનાં સંકટોમાંથી મુક્ત થવાનો જ છે. અને તેમ થવા માટે આત્મ-જ્ઞાન જ કર્તાવ્ય છે.

વળી આત્મસાધન કરનારા સર્વ જીવો કાંઈ એક સરખી લાયકાતવાળા હોતા નથી. તેને લઈને તે સર્વે આત્મવિશુદ્ધિમાં પ્રવેશ કરી શકતા નથી. તેઓને મલિન વિચારોથી કે અશુભ ક્રિયાઓથી બચાવવા અથવા પાછા હઠાવવા માટે પ્રથમ અભ્યાસમાં શુભ વિચારો કે આચરણોવાળા ગ્રંથો વિગેરેનો અભ્યાસ કરાવવામાં આવે છે. તેમાં પાપવૃત્તિઓને રોકવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ હોય છે. નમસ્કારમંત્રાદિના જાપ પ્રમુખ શુભ આલંબનો, પુન્યાદિની પુષ્ટિ માટે છે. અને તે પણ અમુક હદ સુધી ઉપયોગી છે.

પૃથ્વી, પહાડ, નદી, દ્રહ, વિમાન અને જીવાદિની ગણતરીવાળાં શાસ્ત્રો, અશુભ ધ્યાનથી બચવામાં વખતનો વ્યય કરવા માટે છે. યોગ્યતા સિવાય ઉચ્ચ સ્થિતિમાં પ્રવેશ ન થાય અને વચગી મધ્યમ સ્થિતિ સ્વીકારવામાં ન આવે તો ઉભયબ્રષ્ટ થવા જેવું થાય છે માટે અશુભ ધ્યાનથી બચવા સારુ અને ઉચ્ચ સ્થિતિમાં પ્રવેશ કરવા સારુ યોગ્યતાના પ્રમાણમાં મધ્ય સ્થિતિ સ્વીકારવી તે યોગ્ય છે. તેમજ પૃથ્વી, પહાડાદિનું જ્ઞાન લોકસંસ્થાન બાવનાના વિચાર માટે પણ છે, અને તેનો પણ હેતુ એ છે કે-આ સર્વ જ્ઞાની દૃષ્ટરથજે આ જીવે પરિભ્રમણ કર્યું છે. જન્મ, મરણો કર્યા છે, હવે તેનાથી બચાવ કરવો જોઈએ. વિગેરે મધ્યમ વિચાર માટે તે શાસ્ત્રો જાણવાનાં છે.

“ હાથમાં રહેલા મોતીની માફક આ સર્વ પૃથ્વીતળ જ્યોતિષ, મંત્ર વિગેરે કોઈ મહાત્મા જાણી શકે છે ” એમ પૂર્વે કહેવા-માં આવ્યું. તેનું કારણ દુનિયામાં અતિશાયિક તરીકે જ્યોતિષ, રસાયણ અને મંત્રાદિ શાસ્ત્રો મનાય છે. તે પણ શાસ્ત્રો, પૂર્વાપર વિરોધ વિના સંપૂર્ણ રીતે મહાત્માઓ જાણી શકે છે. એ અતિશાયકપણ અતાવવાનો જ હેતુ છે. પણ તેથી તે જ કર્તાવ્ય, જાણપણું કે જ્ઞાન છે એમ માનવાનું નથી. ખરા જ્ઞાન તરીકે આત્મજ્ઞાન કરવું તે જ મુખ્ય

(૨૮૩)

જ્ઞાન છે. જેઓ નિરંતર અપૂર્વ આત્મજ્ઞાન ગ્રહણ કરે છે. તે જ્ઞાન પ્રગટ કરવા પ્રયત્ન કરે છે. તેઓ જિનેન્દ્રપદ પામે છે ત્યારે જેઓ પરમાર્થ બુદ્ધિથી ખીન્નઓને આત્મજ્ઞાન કહે છે, આપે છે તેઓને ઉત્તમ ક્ષણતી પ્રાપ્તિ થાય તેમાં આશ્ચર્ય જ જ્ઞાનું ?

જે જ્ઞાન બણવાવાળાને, અનાજ, પાણી, વસ્ત્ર અને પુસ્તકાદિની મદદ આપે છે. તે પણ જ્ઞાનદાનનો વિભાગ કહેવાય છે.

દિવસમાં એક પદ જેટલું પણ જ્ઞાન શીખી શકાતું હોય અથવા પન્નર દિવસે એક શ્લોક જેટલું જ્ઞાન શીખી શકાતું હોય તથાપિ જ્ઞાન બણવાનો પ્રયત્ન મૂકવો ન જોઈએ. અજ્ઞાની જીવો અર્થાત્ થોડી બુદ્ધિવાળા-જ્ઞાનના પ્રમળ આવરણવાળા જીવો પણ જ્ઞાન બણવામાં આદરપૂર્વક પ્રયત્ન કરે તો માસતુસ જેવા મુનિઓની માફક છેવટે પૂર્ણ જ્ઞાન પણ મેળવી શકે છે ત્યારે વિશેષ બુદ્ધિવાળા જીવો માટે તો શું કહેવું ?

આ પ્રમાણે જ્ઞાનરતનું સ્વરૂપ સંક્ષેપમાં બતાવવામાં આવ્યું છે પણ તે મેળવવા માટે પૂરતા પ્રયત્નની જરૂર છે.

વખત વિશેષ થઇ જવાથી ખીન્ન દર્શન-ચારિત્રાદિ રત્નોના સ્વરૂપ માટે આગળ ઉપદેશકેવાનું રાખી ગુરમહારાજે પોતાનો ઉપદેશ સમાપ્ત કર્યો. એટલે જિતશત્રુ રાજ્ય, સુદર્શના, શીળવતી, સાર્થવાહ વિગેરે સર્વ રાજમંડળ ગુરને નમસ્કાર કરી ગુરુઉપદેશનું સ્મરણ કરતાં ત્યાંથી રાજમહેલ તરફ પાછાં ફર્યા. સુદર્શના અને શીળવતીને રહેવા માટે રાજ જિતશત્રુએ પોતાનો સંપૂર્ણ સામગ્રીવાળો મહેલ આપ્યો. સુદર્શના સપરિવાર ત્યાં આવી રહી. તેની સર્વ વ્યવસ્થા રાજાએ પોતે પોતાના માણસોદ્વારા કરાવી આપી.

દેવદર્શન, ગુરુદર્શન, ધર્મવ્રણ, સુપાત્ર દાન, સ્વધર્મોવાત્સલ્ય, દીનજનોનો ઊદ્ધારોદિ નાના પ્રકારનાં ઉત્તમ કર્તાવ્ય કરવાનો પૂર્ણ પ્રસંગ તેને અહીં આવી મળ્યો.

(૨૮૪)

સુપાત્રોમાં દાન આપી સુદર્શનાએ ભોજન કર્યું. ધર્મક્રિયા અને જ્ઞાનચર્યામાં દિવસ પસાર કરી ખીજે દિવસે ગુરૂશ્રીનાં દર્શન અને ધર્મ શ્રાવણ નિમિત્તે સુદર્શના શીળવતી સાથે પોતાના પરિવાર સહિત કોરંટ ઉદ્યાનમાં જ્ઞાનભૂષણ ગુરૂ પાસે આવી.

મનુષ્યોને જન્મ મરણના દુઃખથી મુક્ત થવામાં પરમ કારણભૂત ગુરૂશ્રીએ કરુણાભુક્તિથી ધર્મોપદેશ આપવો શરૂ કર્યો.

❖❖❖❖❖

પ્રકરણ ૩૨ મું.

❖❖❖❖❖

સમ્યગ્ દર્શન-ખીળું રતન

❖❖❖❖❖

દર્શનમોહનીય કર્મની તેમજ ચારિત્ર મોહનીય કર્મની અમુક પ્રકૃતિઓ(ભેદો)ના-ક્ષય, ક્ષયોપશમ કે ઉપશમથી પ્રગટ થયેલો (અમુક અંશે) આત્મસ્વભાવ યા આત્મગુણ તેને સમ્યગ્ દર્શન, સમ્યક્ત્વ કે તત્ત્વપ્રજ્ઞા કહે છે.

આ સમ્યક્ત્વ ખીળું રતન છે. જ્ઞાનથી સમ્યક્ રીતે તત્ત્વો યા પદાર્થો જાણી શકાય છે. અને દર્શનથી તેનો ચોક્કસ નિર્ણય થઈ શકાવન કરાય છે. જેમકે આ જીવ-અજીવ જડ ચૈતન્ય પદાર્થોનું સ્વરૂપ પૂર્વાપર વિરોધરહિત આ પ્રમાણે જ છે.

દર્શનમોહનીય કર્મની સમ્યક્ત્વમોહની, મિત્રમોહની અને મિથ્યાત્વમોહનીય નામની ત્રણ પ્રકૃતિનો સર્વથા ક્ષય થવાથી આ સમ્યગ્ દર્શન વિશુદ્ધસ્વભાવે પ્રગટ થાય છે.

મોહનીય કર્મની આ ત્રણે પ્રકૃતિઓ મિથ્યાત્વ સ્વરૂપ છે છતાં એક એકથી વિશુદ્ધતામાં વિશેષ વિશેષતઃ હોવાથી તેના ત્રણે ભેદો જુદા જુદા કહેવામાં આવ્યા છે. નહિંતર આત્માના વિશુદ્ધ ગુણને

(૨૮૫)

(શ્રદ્ધાનને) રોકવાનો સ્વભાવ ત્રણેમાં છે. દૃષ્ટાંત તરીકે જેમ સૂર્ય વાદળામાં ગાઢ તદ્દન ઢંકાયેલો હોય તે ઠેકાણે મિથ્યાત્વમોહનીય, અરધાં મેલાં વાદળાં અને અરધાં ઘોળાં વાદળામાં ઢંકાયેલો હોય તે મિત્ર મોહનીય અને તદ્દન ઉગ્રવળ વાદળામાં સૂર્ય ઢંકાયેલો હોય તે ઠેકાણે સમ્યક્ત્વ મોહનીય.

આ સ્થળે સૂર્યને આત્માના અમુક ગુણ ઠેકાણે ગણવો. તેને આવરણ કન્નાર આ મિથ્યાત્વ મોહનીયને વાદળાં સમાન ગણવાં. આ મોહનીય કર્મ પ્રકૃતિના સ્વભાવને લઈને આત્માદિ પદાર્થ ઉપર યથર્થ નિર્ણયવાળું તત્ત્વશ્રદ્ધાન જીવોને થતું નથી.

આ કર્મપ્રકૃતિરૂપ વાદળાંને હઠાવી શકાય છે. તેમ કરવાના ઉપાય છે. જેમ જેમ ક્રોધ, માન, માયા અને ક્ષોભની પ્રખળતાને મંદ, મંદતર, મંદતમ કરવામાં આવે છે, સત્સંગનો સમાગમ મેળવવામાં આવે છે. મધ્યસ્થ દૃષ્ટિ રાખી વિના પક્ષપાતે વસ્તુત્વનો વિચાર કરવામાં આવે છે અને મનને કલુષતા વિનાનું વિશુદ્ધ રાખવામાં આવે છે તેમ તેમ આ સમ્યગ્દર્શન ગુણ વિશુદ્ધ-વિશુદ્ધતર રૂપે પ્રગટ થતો ચાલે છે.

ઉપાધી ભેદથી યા અપેક્ષાથી આ સમ્યક્ શ્રદ્ધાનના અનેક ભેદો થઈ શકે છે. તે સર્વમાં ‘તત્ત્વતુ’ શ્રદ્ધાન થવું ‘એ સામાન્ય અર્થ’ છે. યાને મુખ્ય ભેદ છે. તે પહેલો પ્રકાર છે.

કોઈના ઉપદેશ સિવાય-સ્વાભાવિક, પોતાની મેળે જ પરિણામની વિશુદ્ધિ મેળવતાં સમ્યગ્ દર્શન ગુણ પ્રગટ થાય છે. તેમજ ગુર્વાદિકના ઉપદેશદ્વારા વિશુદ્ધિ મેળવતાં પણ આ ગુણ પ્રગટ થાય છે. આમ બે ભેદ તે શ્રદ્ધાનના ગણાય છે.

ક્ષાયિક, ક્ષાયોપશમિક અને ઔપશમિક-એમ તે શ્રદ્ધાનન ત્રણ ભેદો કહેવામાં આવે છે.

દર્શન મોહનીય કર્મની ત્રણે પ્રકૃતિના પુદ્ગલોનો, સદાને માટે સર્વથા આત્મપ્રદેશ સાથેનો વિયોગ થવો (હૂટું થવું) તે ક્ષાયક-

(૨૮૬)

સમ્યક્ શ્રદ્ધાન કહેવાય છે. આ શ્રદ્ધાનની શરૂઆત ચોથા ગુણુસ્થાનક થી છે. આઠમા ગુણુસ્થાનકે ક્ષપક્રોણિ (કર્મ ખપાવવા માટેની પરિણામની વિશુદ્ધિષ્ઠ ધારા)માં પ્રવેશ કરતાં, આ સમ્યક્ શ્રદ્ધાન પોતાનું ખરેખર સામર્થ્ય પ્રગટ દેખાડે છે. છેવટે કેવળજ્ઞાન પણ પ્રાપ્ત કરાવે છે. એટલે જેવું જાણ્યું, જેવો નિશ્ચય કર્યો, તેવો જ અનુભવ કરાવવામાં નિમિત્તભૂત બને છે.

આ શ્રદ્ધાન પ્રાપ્ત કરવામાં અનંતાનુબંધી કષાયોનો સર્વથા નાશ કરવો પડે છે. ‘અનંતાનુબંધી’ આ નામ ત્રમાણે જ તે કષાય- (ક્રોધ, માન, માયા, લોભ)માં ગુણુ રહેલા છે. અનંત-અનુબંધ (રસ) કરાય-અંધાય-જેનાથી-જે કરવાથી તે ‘અનંતાનુબંધી.’ આ કષાયની મદદથી યા સામર્થ્યથી, આત્મા અનંત કાળપર્યંત સંસાર પરિભ્રમણુ કરે તેટલો કર્મનો બંધ કરે છે અથવા આ ચાર કષાયની મદદથી આત્મા અનંતકર્મનાં દલીયાં એકઠાં કરે છે, માટે અનંતાનુબંધી, અથવા જે કષાયની સહાયથી જીવને પૌદ્ગલિક સુખ સંબંધી અનંત ઇચ્છાઓ લાંબાચેલી હોય (થાય) છે તે અનંતાનુબંધી.

આત્મગુણોનું કે આત્મસુખનું ખરું ભાન થતાં આ ઇચ્છાઓના તંતુઓ તૂટી જાય છે. પૌદ્ગલિક સુખપણે ભાસતું નથી. એટલે આત્માના અનંત સામર્થ્યનો પ્રવાહ આજપર્યંત જે નીચો (પુદ્ગલ તરફ) વહન થતો હતો તેને પાછો વાળી તે પ્રવાહ કેવળ આત્મભાવ તરફ જ વહન કરાવાય છે. આ ગુણુ અનંતાનુબંધી કષાય જવાથી જ પ્રગટ થાય છે. વિશેષ એટલો છે કે-આવાં પરિણામ થવા પહેલાં આવતા જન્મમાટે આયુષ્યનો બંધ નિકાચીત કર્યો હોય તો તે જન્મને માટે તે વિશેષ આગળ વધી શકતો નથી. આ પરિણામથી એકંદરે ધણો જ ફાયદો છે, પણ પૂર્વે કહ્યા મુજબ પૂર્ણ જ્ઞાન, તે, આ જન્મમાં પામી શકતો નથી. તેમજ પાછો કદાચ મિથ્યાત્વ મોહનીયનો પ્રયત્ન ઉદય થાય તો ફરી અનંતાનુબંધી કષાયનો બંધ પણ તે કરે છે. ક્ષય થયેથી અનંતાનુબંધીની પ્રકૃતિઓ પણ પાછી ઉદ્ભવ

(૨૮૭)

વલના પામે, છે. (જીમળે છે.) આમ થવાનું કારણ મિથ્યાત્વરૂપ ખીજ હજી સત્તામાં કાયમ રહેલું છે તે જ છે. આગામી જન્મ માટેનું આયુષ્ય ખાંધ્યું હોય અને પરિણામની વિશુદ્ધિથી તે કદાચ શ્રેષ્ઠિ આરૂઢ થાય તો, તે સમ્યક્ત્વમોહનીય, મિત્ર મોહનીય અને મિથ્યાત્વમોહનીય ત્રણેનો ક્ષય કરે છે અને મરણ પામી દેવલોકમાં જાય છે.

સાતે પ્રકૃતિનો ક્ષય કરનાર તે ત્રણ અથવા ચાર ભવથી વધારે સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતો નથી. "

આવતા જન્મનું આયુષ્ય નાહું ખાંધનાર અને સાતે પ્રકૃતિનો ક્ષય કરનાર શ્રેષ્ઠિ આરૂઢ થઈ, નપુંસકવેદાદિ આઠ પ્રકૃતિ. સ્ત્રી વેદઆદિ છ પ્રકૃતિ, પુરુષવેદ. અને સંજવલન ક્રોધાદિ ખપાવે. તેમજ જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, અંતરાય અને મોહનીય કર્મની બાકી રહેલી પ્રકૃતિઓને ખપાવી. (ધાતીકર્મને ખપાવી) કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરે. આ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ (વિશુદ્ધ પરિણામવાળી સ્થિતિ આવ્યા પછી પાછું જવું નથી. ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિથી છેવટની સ્થિતિ પર્યંતના ગુણો અનુક્રમે પ્રકટ થાય છે.

ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ.

ઉદય આવેલ મોહનીય કર્મસંબંધી મિથ્યાત્વ પ્રકૃતિને વેદીને ક્ષય કરવો અને ઉદય નહિં આવેલી મિથ્યાત્વ પ્રકૃતિનો પરિણામની વિશુદ્ધિથી ઉપશમ કરવો તે, (મિત્રભાવને પામેલું અને વર્તમાન કાળે વેદાતું) ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે.

આ સમ્યક્ત્વમાં એટલો ગુણ રહેલો છે યા એવી શુભતા રહેલી છે કે જે આ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિ પહેલાં આવતા જન્મનું આયુષ્ય ન ખાંધ્યું હોય અને તે સમ્યક્ત્વ આ ભવ માટે કાયમ ટકી રહે તો વૈમાનિક દેવ સિવાય ખીજી ગતિમાં તે, તે ભવમાંથી ન જાય. આ શુદ્ધતા સામાન્ય રીતે ટકી રહેતો એટીસાથે છાસક સાગરોપમ (આમાં

(૨૮૮)

ધણો લાંબો વખતનો સમાવેશ થાય છે) સુધી ટકી રહે છે. ઓછા-માં ઓછો વખત અંતર્મૂર્તિ જોડાયો છે.

આ સમ્યક્ત્વમાં પણ કપાયતી મંદતા અને પરિમાણની વિશુદ્ધતાની તો જરૂર છે જ, છતાં ક્ષાયક કરતાં આમાં વિશુદ્ધતા ઓછી હોય છે. આ સમ્યક્ત્વની પરાકાષ્ઠા પછી (છેલ્લી વિશુદ્ધિમાંથી) ક્ષાયક સમ્યક્ત્વ પ્રગટ થાય છે, આ સમ્યક્ત્વ અસંખ્યાતી વાર આવે છે અને જાય છે.

ઉપશમ સમ્યક્ત્વ

પૂર્વે કહેલી મોહનીય કર્મની સાત પ્રકૃતિઓને (રાખથી ભારેલા અગ્નિની માફક) ઉપશમાવવી (વર્તમાન કાળમાં અંતર્મૂર્તિ જોડવા વખતપર્યાંત પ્રદેશથી કે વિપાકથી નહિં વેદવી) તેને ઉપશમ સમ્યક્ત્વ કહે છે. પરમઉપશમ (શાંત થાને સ્થિર) ભાવમાં રહેતાં આ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. આ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિનો ક્રમ એવો છે કે-અનંત કાળથી નાના પ્રકારની ચેતિઓમાં પરિભ્રમણ કરતાં ભવિતવ્યતાના નિયોગથી કે કર્મપરિણતિના નિયોગથી સંનિપચેન્દ્રિયપણું મેળવી શકાય છે. જેમ પહાડ પરથી પડતી નદીમાં કેટલાએક ખેડોળ પથ્થરો, અથડાઈ પછડાઈને ગોળાકાર બની જાય છે તેમજ શુભ પરિણતિના ચોગે આયુષ્ય સિવાયના સાતે કર્મની સ્થિતિ કોડાકોડી સાગરોપમની અંદર પદ્મોપમના અસંખ્યાતમે ભાગે ઓછી કરે છે. આટલી વિશુદ્ધિએ આગળ ચડતાં-આ ઠેકાણે તે જીવોને રાગ દ્વેષની નિમિત્તચંચી આગળ આવીને ઊભી રહે છે. આ ચંચીને ભેદા સિવાય તેનાથી આગળ વધી શકાતું નથી. અર્થાત્ જે વિશુદ્ધિના જોરથી તેઓ અહીં સુધી-આ સ્થિતિ સુધી આવી પહોંચે છે તેથી વિશેષ વિશુદ્ધિની હવે તેમને આગળ વધવામાં જરૂર પડે છે. તે સિવાય તેઓથી આગળ વધી શકાતું નથી. તે વિશુદ્ધિ એ જ કે રાગ, દ્વેષની ઓછાશ કરવી.

(૨૮૯)

ઉપર જણાવેલી વિશુદ્ધિ પર્યાંત તેા અનેક જીવો અનેક વાર આવી શકે છે, પણ હવે આગળ માટે વિશુદ્ધિમાં એકદમ મોટો ફરફાર કરવો જોઈએ તેવો મોટો ફરફાર જે જીવો કરી શકતા નથી, તેઓ ત્યાં (તે સ્થિતિમાં) લાંબો વખત રહે છે. કેટલાક જીવો પરિણામની મલિનતામાં વધારો કરી (કર્મની સ્થિતિમાં વધારો કરી), ત્યાંથી પાછા પડે છે. તેવાઓને આત્મમાર્ગ કઠણ થઈ પડે છે. કોઈ લાયક જીવ પરિણામની વિશુદ્ધતાથી આ રાગ દ્વેષની ગ્રંથી(ગાંઠ)ને ભેદી નાંખી આગળ વધે છે. અને અમુક વખત પર્યાંત તે પરિણામથી પાછા ન જ હઠવારૂપ અનિવૃત્તિકરણ (પરિણામની સ્થિતિ કે વિશુદ્ધિ વિશેષ)થી ઉપક્ષમ સમ્યક્ત્વ પામે છે.

આ સમ્યક્ત્વ અપોદ્ગલિક યાને અરૂપી છે. તેમ હોવાનું કારણ એ છે કે-તેમાં (તેટલા વખત માટે) મિથ્યાત્વનાં પુદ્ગલો વિપાકથી કે પ્રદેશથી પણ વેદવામાં આવતાં નથી.

જેમ ઉપર જમીનને પામી વનમાં છાગેલ ઘાવાનળ શાંત થાય છે તેમ પરિણામની વિશુદ્ધિથી મિથ્યાત્વ શાંત થતાં આત્મશાંતિ પ્રગટ થાય છે.

મીણાવાળા કોદ્રવાને પ્રયોગથી નિશુદ્ધ કરવામાં આવે છે, તેમાંથી કેટલોક ભાગ તદ્દન શુદ્ધ થાય છે, કેટલાએક અર્ધવિશુદ્ધ થાય છે, અને કેટલાએક તદ્દન મેલા રહે છે. એવી રીતે અંતર્મુહૂર્ત કાળ પછી પરિણામવિશેષથી ઉપશમાવેલા (સત્તામાં રહેલા) મિથ્યાત્વનાં ત્રણ ભાગ કરવામાં આવે છે. તેમાં એક વિશુદ્ધ, બીજો અર્ધશુદ્ધ અને ત્રીજો તદ્દન અશુદ્ધ.

પૂર્વે જેણે અંતર્મુહૂર્તકાળ પર્યાંત મિથ્યાત્વનો ઉપશમ કર્યો હતો, તે તેટલા વખત પછી, જો આ (પરિણામની તારતમ્યતાથી) શુદ્ધ પુનઃનો અનુભવ કરે (વેદે) તેા તેને ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. અર્ધવિશુદ્ધ મિથ્યાત્વના પુદ્ગલ વેદે તેવા અધ્યવસાયનો તે

(૨૯૭)

અનુભવ કરે તો તેને મિથ્ય સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. અને તદ્દન મલિન પુદ્ગલ વેદવા જેવાં અશુદ્ધ પરિણામ-યા-અધ્યવસાયનો અનુભવ કરે તો તે મિથ્યાત્વમાં પ્રવેશ કરે છે અર્થાત્ તે મિથ્યાત્વ પામે છે. આ મિથ્યાત્વમાં આવતાં તેની પૂર્વની વિશુદ્ધિ ચાલી ન્ય છે અર્થાત્ તેની વિશુદ્ધિ ઉપર મલિનતા ફરી વળે છે, છતાં તેણે એક વાર વિશુદ્ધિનો અનુભવ કરેલો હોવાથી તે વધારામાં વધારે અર્ધપુદ્ગલ-પરાવર્તન (કાળતું માપવિશેષ) કાળથી વિશેષ વખત સંસારમાં પર્યાટન કરતો નથી. તેટલા વખતમાં ફરી પાછી પૂર્વની વિશુદ્ધિ મેળવીને તે નિર્વાણપદ અવશ્ય મેળવે છે.

આ ત્રણે સમ્યક્ત્વ ઓછામાં ઓછા અંતર્મુદ્ધર્ત જેટલો વખત બન્યાં રહે છે. ઉપશમ સમક્તિ એક જીવને પાંચ વાર આવે છે. ક્ષયો-પશ્ચમ અસંખ્યાતી વાર આવે છે અને ક્ષાયક સમ્યક્ત્વ એક વાર આવે છે અને તે પાછું કોઈ વખત જતું નથી.

ક્ષયોપશ્ચમ, ડોળાયેલા પાણી સરખું મલિન છે. ઉપશમ નીચે એકેલા મેલવાળું નિર્મળ છે અને ક્ષાયક કેવળ નિર્મળ છે.

પરિણામની વિશુદ્ધિથી નિર્મળ ક્ષાયક સમ્યક્ત્વ અને ક્ષાયિક ચારિત્ર પામી મારુદેવાણ નિર્વાણપદ પામ્યાં. તેવી જ રીતે સર્વ જીવોએ આત્મશુદ્ધ પ્રગટ કરવા માટે વિશુદ્ધિ મેળવવી જોઈએ.

મારુદેવાણ

આ ભારતભૂમિ ઉપર એક વખત એવો હતો કે, જ્યાં યુગલિક મનુષ્યોનું જ સામ્રાજ્ય હતું. તે લોકો ધણાં બોળાં અને સરલ સ્વભાવનાં હતાં. લોભ કે મમત્વ ભાવ ધણો જ ઓછો હતો. અસારના વખતના મનુષ્યોમાં વિષય-કષાયની જે હદ ઓળંગાઇ ગયેલી જેવામાં આવે છે તેના હજારના ભાગે પશુ તે વખતના જીવોમાં વિષય કષાયની તીવ્રતા જણાતી ન હતી. તે વખતનાં વૃક્ષો (કદપ-વૃક્ષો) એટલાં ફળદ્રુપ હતાં કે, તેમને ખેતીવાડીની ગરજ ન હતી. તે વૃક્ષોમાંથી જ પહેરવાનાં વસ્ત્રા, ખાવા માટેનાં વાસણો અને પ્રકાશ

(૨૯૧)

અષ્ટ શકે તેવી વસ્તુઓ તેઓ મેળવી શકતા હતા. કલ્પવૃક્ષનાં ફળોથી શરીરનો નિર્વાહ ચાલતો હતો. લોભ વિશેષ ન હોવાથી હથિયાર બાંધવાની તેઓને જરૂર પડતી ન હતી. તેમજ સર્વે સંતોષી હોવાથી વ્યવહાર પ્રપંચની જાળવાણી લેખિતની પણ તેઓને જરૂરિયાત ન હતી.

આવો વખત આ ભારતભૂમિ ઉપર ધણા લાંબા કાળ પર્વત ચાલ્યો, જેની એકંદરે સંખ્યા અઠાર કોડાકોડી સાગરોપમ જેટલી મોટી હતી.

આ અરસામાં તેઓમાં પાપવૃત્તિ તેમજ ધર્મવૃત્તિ બંને નહિં જેવી જ હતી. આયુષ્યના છેલ્લા ભાગમાં તેમની સ્ત્રી એક પુત્ર, પુત્રીના યુગલનો જન્મ આપતી હતી. તે યુગલનું અમુક દૂંકા વખત સુધી પાલન-પોષણ કરી, બંને દંપતી મરણ પામી દેવભૂમિમાં જઈ વસતાં હતાં. યુગલપણે ઉત્પન્ન થયેલ પુત્ર, પુત્રી આપસમાં સ્ત્રીપુરુષનો વ્યવહાર અજ્ઞાવતા હતા. વિવાહ સંબંધી નીતિ તેઓમાં ખીલકુલ ન હતી. તેઓમાં અકાળ મરણ પણ થતાં ન હતાં અને એક જ સ્ત્રી-પુરુષ આપસમાં સંતોષથી સંસારનિર્વાહ કરતા હતા.

વખતના વહેવા સાથે તેઓમાં રાગદ્વેષની સ્થિતિ વૃદ્ધિ પામવા લાગી. તે વખતના લોકોની બુદ્ધિબળના પ્રમાણમાં કાંઈક અધિક બુદ્ધિવાળા તેઓના રાજ તરીકે મનાતા હતા. રાજદિ અધિકારી-પણું પણ તે યુગલિકોના ધણા પાછલા વખતમાં જ ઉત્પન્ન થયું હતું. તે પહેલાં તે લોકો તદ્દન સ્વતંત્ર હતા. તેમ તેઓને તેવી જરૂરીયાત પણ ન હતી.

જેમ જેમ રાગદ્વેષની અધિકતા થતી ચાલી તેમ તેમ કલ્પ-વૃક્ષોમાંથી મેળવી શકાતા આહારાદિ પણ ઓછાં નીપજવા કે મળવા લાગ્યાં. સાધનો ઓછાં થતાં લોભ વધ્યો અને લોભ વધતાં તેમાંથી ક્રોધનો જન્મ થયો. ક્રોધ થતાં આપસમાં લડવા લાગ્યાં. તેમના સમાધાન માટે તે વખતના બુદ્ધિમાન મનુષ્યે રાજ તરીકેનું પદ સ્વીકારી

(૨૯૨)

યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવી શરૂ કરી. અપરાધીને દંડ આપવા માટે હા ! અથવા અરે ! શબ્દનો પ્રયોગ તે વખતના અપરાધીને સખત શિક્ષા માટે યોગ્ય નિવડયો. ‘હા ! તે’ આ શું કયું ?’ આટલા શબ્દો- થો પોતાને મહાન શિક્ષા થઈ તેમ તેઓ સમજતા હતા. કેટલાક વખત જવા બાદ તે શિક્ષા ઓછી ગણવા લાગી. તેનો અનાદર કરી લોકો અપરાધ વિશેષ કરવા લાગ્યા. ત્યારે મોટી શિક્ષા તરીકે મા ! આ શબ્દ વાપરવો શરૂ કર્યો. ‘ફરી આવું કદી ન કરશો’ કાળક્રમે જ્યારે લોકો, આ નીતિને પણ ન ગણકારવા લાગ્યા ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ શિક્ષા તરીકે ‘ધિક્કાર’ શબ્દ યોજાયો. આમ જનન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ અપરાધ હા, મા અને ધિક્કાર. આ દંડ નીતિ વપરાતી હતી.

આ અરસામાં તે યુગલિકોમાં નાભી રાજ અને માણદેવાળું યુગલ ઉત્પન્ન થયું. તેમના વખતમાં યુગલિકોની સ્થિતિમાં વિશેષ ફેરફાર થતો રહ્યો. તેમણે રીષભદેવજી અને સુમંગલાના યુગ્મ- (જોડલા) નો જન્મ આપ્યો. આ જન્મ યુગલિક રિવાજથી વિપરીત હતો, કેમકે યુગલિકો પોતાના મરણની છેલ્લી અવસ્થામાં પુત્ર પુત્રીના યુગ્મનો જન્મ આપતા હતા ત્યારે આ રીષભદેવજીના પ્રસંગ- માં તેથી વિપરીત અન્યું હતું. અર્થાત્ યુવાવસ્થામાં જ માણદેવાળાએ રીષભદેવજીનો જન્મ આપ્યો હતો.

રીષભદેવજી પાછલા જન્મના પૂર્ણ સંસ્કારી, મહાન યોગી હતા, તેથી પાછલા અનેક જન્મના જ્ઞાન સાથે (અવધિજ્ઞાન સહિત) તેમનો જન્મ થયો હતો. આ જ્ઞાનબળથી તેમણે યુગલિકોની અજ્ઞાન દશામાં મોટો ફેરફાર કરી, તેઓને યોગ્ય યાને લાયક બનાવ્યા.

તે વખતમાં કલ્પવૃક્ષોમાંથી મળતો ખોરાક વિગેરે પાક બંધ થયો હતો. લોકો ભૂખે મરતા હતા. સહજસાજ પાક થતો તે બળવાન લોકો લપ્ત જતા અને નબળા દુઃખી થતા હતા. આ યુગલિકોના દુઃખનો રીષભદેવજીએ અંત આણ્યો.

(૨૯૩)

આસપાસમાં વૃક્ષો ધસાવાથી અગ્નિ ઉત્પન્ન થયો. આ અગ્નિ પાસેથી કેવી રીતે કામ લેવું ? અનાજ કેમ પેદા કરવું ? અને પકાવવું વિગેરે ક્રિયાઓમાં, રીષભદ્રેવજીએ લોકોને માહિતગાર કર્યાં.

તે વખતના વિદ્યમાન લોકોમાં, જ્ઞાનબળે સર્વથી અધિક રીષ-ભદ્રેવજીને જાણી, યુગલિકોએ તેમના પગના જમણા અંગૂઠા ઉપર પાણી રેડી, રાજ્યાભિષેક કરી પોતાના રાજ્યપણે સ્થાપન કર્યાં. રીષભદ્રેવજીએ પોતાની બુદ્ધિબળથી નીતિનો માર્ગ સ્થાપન કર્યો. ભૂમે મરતા અને દુઃખી થતાં લોકોને તે, તે જાતના યોગ્ય ઉપાયો બતાવી સુખી કર્યાં, બહેન ભાઈનો આપસમાં થતો વિવાહ તેમણે બંધ કર્યો. ટૂંકામાં કહીએ તો આ ભારતભૂમિ ઉપરથી અજ્ઞાનતા દૂર કરવાનો મજબૂત પાયો તેમણે નાખ્યો.

આ વ્યવહારનીતિ સ્થાપનામાં અને તેને અમલમાં મૂકાવવાના પ્રયાસમાં તેમને ઘણો વખત વ્યતીત કરવો પડ્યો.

આ અરસામાં તેમને બે સ્ત્રીઓથી સો પુત્રો અને બે પુત્રીઓની સંતતી થઈ હતી, તે સર્વને તેમણે અનેક કળામાં કુશળ કર્યાં હતાં. સ્ત્રીઓમાં જ્ઞાનનો ફેલાવો કરવા માટે પોતાની પુત્રીઓ બ્રાહ્મી અને સુંદરીને સ્ત્રીધર્મને યોગ્ય તમામ કળાઓમાં પ્રવીણ કરો.

આ પ્રમાણે નીતિથી ભરપૂર વ્યવહારમાર્ગ સ્થાપન કરી, આ-રમન્નિદગી ઉચ્ચ સ્થિતિમાં લાવવાની ઇચ્છાથી ભરતાદિ સો પુત્રોને રાજ્ય વહેંચી આપી પોતે કામણપણું (ત્યાગમાર્ગ) અંગીકાર કર્યું.

વ્યવહાર માર્ગ બંધે સુખરૂપ થાયો તથાપિ આત્માની ઉચ્ચ સ્થિતિ માટે તો પરમાર્થ માર્ગની જરૂર છે જ. નીતિમાર્ગથી લોકો વ્યવહારમાર્ગમાં સુખી થાય છે પણ આત્મભાવમાં તે સુખી નથી જ. તેઓને જન્મ મરણના ફેરાઓ કરવા પડે છે જ. સંયોગ વિયોગ દુઃખ-રૂપ અનુભવાય છે અને શારીરિક કે માનસિક પીડાઓ ત્રાસ આપે છે જ.

આ સર્વ શાંતિ આત્માની ઉચ્ચદશામાં થાય છે. તે ઉચ્ચદશા

(૨૯૪)

વ્યવહારિક પ્રપંચોથી અલગ થયાવિના સંભવતી નથી. વ્યવહારમાર્ગ-
માં લોકોને સુખી કર્યા-કે લોકો સુખી થયા, પણ તે થોડા વખતને
માટે જ-તેથી કાંઈ નિરંતરનું સુખ તો નથી જ.

આત્મજ્ઞાન તે જ સત્ય માર્ગ છે. ખરો પરમાર્થ તે જ છે. જન્મ-
મરણને શાંત કરનાર, આધિવ્યાધિઓને શીટાડનાર અને નિરંતરની
શાંતિ આપનાર તે સિવાય કાંઈ અન્ય માર્ગ નથી.

આ શાંતિ યા આત્મિક માર્ગ પોતે અનુભવ્યો હોય તે જ ખીજને
અનુભવાવી શકાય છે. કહેવત છે કે ‘કૂવામાં હોય તો જ અંવાડામાં
આવે ! પોતાને ઉચ્ચ રિગતિમાં આવવા અને પારમાર્થિક કર્ણાથી
અન્યને નેવી સ્થિતિમાં લાવવા રીષભદેવજીએ ગૃહસ્થાશ્રમનો ત્યાગ
કર્યો. ત્યાગી થઈ નિર્જન પ્રદેશમાં રહી આત્મધ્યાન કરવા લાગ્યા.

વિવિધ પ્રકારે આત્મવિચારણા, ઇન્દ્રિયસંયમ, મનોનિગ્રહ, શુદ્ધ
ધ્યેયનું ધ્યાન અને તેમાં જ લીનતા વિગેરે આત્મસાધન કરતાં તેમને
એક હજાર હર્ષ વ્યતીત થયાં.

આત્મિકચર્યામાં રહેતા, ડુંકર તપ કરતા, શરીરથી નિરપેક્ષ
બની ઘોર પરીષદો સહન કરતા, જગત્ પ્રભુને દેખી, સરલ સ્વભાવ-
વાળી પણ પુત્રપ્રેમથી ગાઢ બંધાયેલી રનેહાળ માતા (માફેવાજી)
ધણી કરવા બેઠે લાગી. તે યોધારાં આંસુએ રડવા લાગી. અરે !
મારો પુત્ર છતર સામાન્ય લોકની માફક નિરંતર તાપ, શરદી,
કુધા, તૃષાદિકનાં દુઃખનો અનુભવ કરે છે. તે જંગલમાં એકલો ફરે
છે. કાંઈની સાથે બોલતો નથી. થોડો પણ વખત સૂતો નથી. વિવિધ
પ્રકારનાં આસને બેસી રાત્રિદિવસ કાંઈક વિચાર કરતો રહે છે. રસ્તે
ચાલતાં તે થાકી જતો હશે પણ વાહન ઉપર બેસતો નથી. ગ્રીષ્મ
ઋતુના પ્રખર તાપમાં પણ તે શીતળ જળમાં સ્નાન કરતો નથી.
પગમાં તે કાંઈ પહેરતો નથી. કાંટા અને કાંકરાવાળા માર્ગે પણ તે
ખુલ્લે પગે ફરે છે. ત્રણ જગતને પૂજનિક, જગતમાં અગ્રગણ્ય મારા
પુત્રને હું કયારે દેખીશ ?

(૨૯૫)

ધત્યાદિ તેનાં દુઃખોને યાદ કરી, રૂદન કરતી અને ઝુરતી પુત્ર-વિયોગી માતા, નવા જળધરની માફક આંસુનાં પાણીથી પૃથ્વીતળને સીંચતી હતી. જેમ વરસાદને અંતે ધરો ઉપર નીલી છાયા (સેવાલ) આવી જાય છે તેમ રૂદન કરતી માતાની આંખે નીલી (ઝાંખ) આવી ગઈ.

ભરતરાજા જ્યારે માણેવાળને નમસ્કાર કરવા આવતો હતો ત્યારે હાથથી તેને સ્પર્શી, તેઓ તેને ઓળાંભો આપી કહેતા હતા કે- બેટા ! તું તો દૈવિક વૈભવવાળા રાજ્યનો ઉપભોગ કરે છે પણ જરા આ તરફ નજર તો કર. આ મારો પુત્ર રીષભ કેટલું દુઃખ સહન કરે છે ? મારો પુત્ર છે એટલે મને તો મમતા આવે, પણ તારો તો જન્મહાતા છે, એટલે પિતાના ઋણમાંથી મુક્ત થવું એ ખરે-ખર દુઃપ્રતિકાર છે; છતાં તું આટલો બધો નિશ્ચિંત કેમ દેખાય છે ? અલ્પ યાને તુઞ્ચ રાજ્યવૈભવમાં તું મોહિત કેમ થઈ રહ્યો છે ? ત્રૈલોક્ય બંધવ તુલ્ય તારા પિતાની તું ખરર કેમ લેતો નથી ?

ધત્યાદિ પિતામહી (આપની માતા) તરફના ઓળાંભા સાંભળી ભરત રાજાએ નમ્રતાથી કહ્યું : માતાજી ! આપ જે કહો છો તે સત્ય છે, પણ આ બાબતનો પરમાર્થ આપ શ્રવણ કરશો ?

માતાજીએ કહ્યું. તું શું કહેવા માંગે છે તે બોલ.

ભરતે કહ્યું. મારા પિતાશ્રી પાસે જે ઋદ્ધિ અને સુખ છે તેવી ઋદ્ધિ કે સુખ બીજા કોઈ પાસે નથી. મારા પિતાશ્રી પાસે ત્રણ રત્નો છે (ગ્ધાન, દર્શન, ચારિત્ર.) એક એક રત્ન એવાં તો અમૂલ્ય છે કે આ લોકતુલું સુખ ઇચ્છનાર યાને પૌદ્ગત્તિક સુખની ઇચ્છા રાખનાર દુનિયાના જીવો આગળ તેની કીંમત થઈ શકે તેમ નથી.

માતૃશ્રી ! રાજરાજેશ્વર કે ઇન્દ્ર પ્રમુખને પણ તે સુખ નથી કે જે સુખ, આ દુનિયામાં રહેલા રાગદ્વેષ વિનાના મુનિઓ-મહાત્માઓ અનુભવે છે. આ ઉત્તમ સુખ મારા પિતાશ્રી પાસે છે. માજી ! ખેદ નહિં કરો. મારા પિતાશ્રીના સુખની પરાકાષ્ઠાનો સ્વર્ગ જ્યારે પૂર્ણ

(૨૯૬)

પ્રગટ થશે ત્યારે હું આપશ્રીને બતાવીશ. ત્યારે જ આપ નિશ્ચય કરી શકશો કે-તેઓ હુખી હતા કે અમે (હું) હુખી (હું) છીએ.

છત્રાદિ વિવિધ પ્રકારે ભરતે, માતાને દિવાસો આપ્યો પણ તે-ઓનો મોહ ઓછો ન થયો. તેઓના આક્રંદમાં કે શોકમાં વિશેષ ફેરફાર ન થયો. અહા ! શું મોહનું જોર ? તદ્દલવમોક્ષગામી જીવો પણ કેવાં મોહથી મુઝાય છે ?

ભરત નમસ્કાર કરી પોતાને કામે લાગ્યો.

આ બાળુ રીષભદ્રેવજીએ એક હજાર વર્ષ જેટલા લાંબા વખત પર્વત પૃથ્વીતળ પર વિહાર કરતાં જ્ઞાન, ધ્યાન, તપશ્ચરણ છત્રાદિ શુભ અને શુદ્ધ યોગે મહાકલીષ્ટ કર્મો ખપાવી દીધાં.

એક દિવસે તે મહાપ્રભુ વિનતા નગરીના શાખાપુર વિશેષ પુરિમતાલ નગરના શકટમુખ ઉદ્યાનમાં આવ્યા. ત્યાં ન્યગ્રોધ વૃક્ષ નીચે ધ્યાનાવસ્થામાં રહ્યા. અકૃમ્ને તપ કર્યો હતો, તે દિવસ ફાગણ વદ અગીયારસનો હતો. આ દિવસે ધ્યાનની છેવટની સ્થિતિ-માં તે મહાપ્રભુને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.

દેવોએ સમવસરણ બનાવ્યું. ભગવાન પૂર્વ સન્મુખ સમવસર-ણુર્મી બિરાજમાન થયા. ઉદ્યાનપાલકે ભરતરાજને વધામણી આપી. ભરતરાજ ચતુરંગ સૈન્ય તૈયાર કરી, પદ્મસ્તી શણુગરી, આરૂદેવાજી પાસે આવ્યો અને આનંદથી કહેવા લાગ્યો-માતાજી ! પધારો. આપના પુત્રની ઋદ્ધિ હવે હું આપને બતાવું. તેઓને કેવળજ્ઞાન થયું છે. દેવોએ સમવસરણ રચ્યું છે.

પુત્રદર્શનની વાતથી માને આનંદ થયો. જયકુંજર હાથી ઉપર બેસી માતાજી, પુત્ર દર્શનાર્થે ભરત સાથે સમવસરણ તરફ આહ્યાં. રસ્તામાં ભરતરાજ, જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર સંબંધી ત્રણ રત્નની સમજાતી આપતો હતો. અનુક્રમે સમવસરણની નજીક આવી પહોંચ્યાં. ભરતે કહ્યું-અમ્મા ! આ આકાશ તરફ નજર કરો. આ કિંકાણીઓના મધુર શબ્દો સંભળાય છે તે જગતપ્રભુને નમસ્કાર

(૨૬૭)

કરવા આવતા દેવોનાં વિમાન સંબંધી છે. અમૃતથી પણ આધક મીઠાશવાળો આ જે શબ્દ સંભળાય છે તે, યોજનગામી વાણીવડે ધર્મોપદેશ આપતા આપના પુત્રનો છે.

મારૂંદેવાજી ધ્યાન આપી તે શબ્દો સાંભળવા લાગ્યા. એ અવસરે ભગવાન આ પ્રમાણે કહેતા હતા.

મયત્રં ચ સાહૃદ તથા સન્વોવિ જિઓ મમત્તદોસેણ ।

બંધેહ મોહણીયં કમ્મં તો મમહ ભવમમિયં ॥૧॥

સમ્મત્તસંજુઓ પુણ જહ મુયહ મમત્તમચ્છિલમવેસુ ।

તો મુયહ જહમ્મયણ અંતમુહુત્તેણ મવમ્મવં ॥૨॥

એ અવસરે ભગવાન કહેતા હતા કે-સર્વજીવો મમત્વના દોષથી મોહનીય કર્મ બાંધે છે તેથી મહાન્ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે. પણ જે તે જ જીવો વસ્તુતત્ત્વના ગ્રહણ ત્યાગરૂપ યથાવસ્થિતતત્ત્વમાં પૂર્ણ શ્રદ્ધાન રાખી, સર્વ પદાર્થ ઉપરથી મમત્વનો ત્યાગ કરે તો જોછામાં જોછા અંતર્મુદ્ધર્ત જેટલા સ્વરૂપ વખતમાં સંસારવાસથી મુક્ત થાય છે. છત્યાદિ દેવાદિ પર્ષદામાં ધર્મોપદેશ આપતા તે મહાપ્રભુનાં વચનો સાંભળી મારૂંદેવાજી, જેમ વરસાદ વરસી રહ્યા પછી વનસ્પતીનાં ધરો મોટાં મોટાં પાણીનાં બિંદુઓ મૂકે છે તેમ, હર્ષના આવેશમાં નેત્રમાંથી આંસુનાં બિંદુઓ મૂકવા લાગ્યાં. ઉત્તમ ધ્યાન-યોગથી જેમ કર્મ નિર્જરી નય છે તેમ, અશ્રુના વહેતા પ્રવાહથી તેમની આંખ આડે આવેશાં પડજો નીકળી ગયાં. પડજો દૂર થતાં દ્રવ્ય, ભાવ બંને પ્રકારે નિર્મળ નેત્રવાળી મારૂંદેવા માતા, બરતે કહેલી સર્વ બીના પ્રત્યક્ષ જેવા લાગ્યાં. તે દેખતાં તેમના આનંદનો પાર ન રહ્યો. પુત્રપ્રેમ દ્વિવિક્રમેમાં બદલાઈ ગયો. રીષભદેવજીની દૃશ્ય મૂર્તિ પુત્ર તરીકે નહીં પણ એક મહાપ્રભુ તરીકે અનુભવવા લાગી. તેઓ ચિંતવવા લાગ્યાં. અહા ! આ જ મહાપ્રભુ લોકમાં મંગળ છે. તે જ ઉત્તમ છે. અનાયોને નાથ તરીકે આ જ શરણ્ય છે. આ જ પરમાત્મા,

(૨૬૮)

પરમચર અને પરમ તત્વ છે. હા ! હા ! મારી કેટલી અધી અજ્ઞાનતા ! આવા મહાપ્રભુ અશરણુશરણ્યને હું આજ પર્યાંત ન ઝોળખી શકી. પામર જીવોની માફક કેવળ મેં તેમના ઉપર પુત્ર જેવો જ પ્રેમ કર્યો. આર્તધ્યાન કરી કર્મ બંધન જ કર્યો. આવા મહાન પ્રભુ ઉપર તારક-બુદ્ધિનો જ પ્રેમ હોવો જોઈએ. અહા ! તે પ્રભુ શું કહે છે ? “મમત્વ દોષથી જ જીવો મોહનીય કર્મ બંધન કરી અપાર સંસારસમુદ્રમાં પરિભ્રમણ કરે છે” અરોઅર તે વાક્ય મને જ લાગુ પડે છે. મમત્વ ભાવથી મેં મહાન મોહનીય કર્મ બાંધ્યું છે. હવેથી તે પ્રભુ ઉપર પુત્રરાગ નહિં પણ તાત્પર્ય તારકભાવ રાખવો યોગ્ય છે.

વળી તેઓ કહે છે. “સમ્યક્ત્વ સહિત જે જીવ, સર્વ પદાર્થ ઉપરથી મમત્વ ભાવેના ત્યાગ કરે તે અંતર્મુહૂર્તમાં ભવપાશથી મુકાય છે” મારે પણ સંસાર કે કર્મબંધનથી મુકાવું છે, તો પ્રથમ સમ્યક્ત્વ આદરવું જોઈએ. સમ્યક્ત્વ એટલે શ્રદ્ધાન, કોના ઉપર શ્રદ્ધાન ? તે મહાપ્રભુનાં વચનો ઉપર. તેનાં વચનો ઉપર તો મને આધ્યાન છે જ. તે જ કહે છે તે સત્ય જ છે. વ્યવહાર માર્ગમાં પણ તેણે લોકોને સુખી કર્યા છે અને પરમાર્થ માર્ગથી તાત્વિક રીતે જીવોને સુખી કરવા નિમિત્તો તેમણે આ ધોર કષ્ટ આદર્યું હતું. તેઓ પૂણ્ય જ્ઞાની થયા છે. એટલે આંતર કરુણાથી સુખ કરવા નિમિત્તો સર્વ જીવોને તે તાત્વિક ઉપદેશ આપે છે, તો તેવા પરમ ઉપગારી મહાપુરુષનું વચન અસત્ય કે અનાદરણીય કેમ હોય ? નજ હોય.

આ પ્રમાણે વિચારદષ્ટિથી માફદેવાજીએ પુત્રસ્નેહને બદલાવી, સાચો ધર્મ સ્નેહ યાને તારક સ્નેહ તે પ્રભુ ઉપર કર્યો. તેમના વચન ઉપર ખરા અંતઃકરણથી પરમાર્થ દષ્ટિનું શ્રદ્ધાન ચોટ્યું. તેઓ કહે છે તે સત્ય જ છે કે, જીવો મમત્વ ભાવથી જ મોહનીય કર્મ બાંધે છે અને પછી સંસારપરિભ્રમણ કરે છે એ વચનોનું સ્પર્શ જ્ઞાનથી તાત્વિક જ્ઞાન થયું.

હવે તેઓ બીજા વાક્યને વિચાર કરવા લાગ્યાં કે, “સર્વ

(૨૯૯)

ઉપરથી મમત્વનો ત્યાગ કરનાર અંતર્મુદ્દર્તમાં ભવપાશથી મૂકાય છે. મારે પણ સર્વ પદાર્થ ઉપરથી મમત્વભાવ મૂકી દેવો જોઈએ. મને ક્યાં ક્યાં કોના કોના ઉપર મમત્વ ભાવ છે? તે મારે શોધી કાઢવું. આમ નિર્ણય કરી તેની ગવેષણામાં તેમણે પ્રવેશ કર્યો. તપાસ કરતાં કરતાં પુત્રો ઉપર, કુટુંબ ઉપર, મહેલાદિ ઉપર, શરીર ઉપર અને શુભાશુભ કર્મો ઉપર જ્યાં જ્યાં મમત્વ હતો, જ્યાં જ્યાં મારાપણું માનેલું હતું તે સર્વ ઉપરથી મમત્વ ભાવ અને મારાપણું વિવેક-જ્ઞાનથી કાઢી નાખ્યું.

મન વિશ્રાંતિ પામ્યું. અપૂર્વ આનંદ થયો. પરમશાંતિ અનુભવવાથી આત્મા કર્મભોગ્યથી હલકો થયો હોય તેમ જણાયું. આ શાંતિનો અખંડ પ્રવાહ આગળ લાંબાયો. શરીરનું બાન છૂટી ગયું. પ્રભુ ઉપરનો તારક રનેહ પણ ગયો. છેવટે તન્મય ભાવ પામતાં આત્મામાં લય પામ્યાં ધ્યાતા ધ્યાન ધ્યેયની ત્રિપુટી છૂટી ગઈ. પરમ સંમાધિવાળી ક્ષપક્રેણિમાં કર્મનું ચૂરણ કરી ધ્યેયસ્વરૂપ ચર્ધ રહ્યાં અર્થાત્ કેવળજ્ઞાન પામ્યાં. આયુષ્ય પણ સાથે જ પૂર્ણ થયું. હાથોના સ્કંધ ઉપર રહ્યાં છતાં જ નિર્વાણ પદ પામ્યાં.

આ અવસર્પિણી કાળમાં મારુદેવાળ પ્રથમ સિદ્ધ થયાં. સમવસરણુમાં રહેલા દેવો ત્યાં આવ્યા. તેમણે તેમના પવિત્ર દેહને ક્ષીર સમુદ્રમાં-જળશરણુ (પ્રવાહિત) કર્યું.

છાયા, આતપની માફક હર્ષ વિષાદ કરતો ભરતરાજ સમવસરણુમાં આવ્યો. પ્રભુને વંદન કરી યોગ્ય સ્થાનકે બેઠો.

પ્રભુએ ધર્મદેશના આપવી શરૂ કરી. આ સંસાર અટવીમાં મહાન અંધકારવાળી મોહ રાત્રી વ્યાપી રહી છે. તેમાં આ સર્વ જીવલોક અજ્ઞાન નિદ્રામાં મુદ્રિત થઈ ગયું (સુષ્પ ગયું) છે. તે અટવીમાં ચાર બાજુ પ્રમાદરૂપ દાવાનળ સળગી ઉઠ્યો છે. કેદ, માન, માયા, લોભાદિ પ્રયંડ વાયુ પુર જોસમાં ડુંકાઈ રહ્યો છે. આ પ્રમળ વાયુથી વૃદ્ધિ પામતો પ્રમાદ અગ્નિ, આ ગાઢ નિદ્રામાં ધોરતાં જીવોતાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રરૂપ

(૩૦૦)

અમૂલ્ય રત્નો આળીને ભરમીભૂત કરે છે. હે માનવો ! જગૃત થાઓ, જગૃત થાઓ. આ ભયંકર દાવાનળથી પોતાના જનમાલનો અચાવ કરવા મારા કહેલા ઉપાયો તમે સાંભળો અને તરત કામે લગાડો, નિર્મમતા-રૂપ સૂર્યના પ્રકાશને મેળવી જ્ઞાનભાવમાં જગૃત થાઓ. સંયમયોગરૂપ અગાધ સમુદ્રમાંથી ઉપશમ ભાવરૂપ પાણી ખેંચી કાઢી, તેનાથી જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રને સીંચન કરો. બળતા પ્રમાદરૂપ અગ્નિને અપ્રમત ભાવરૂપ ભગીરથ પ્રયત્ને ખુઝાવી નાંખો. તેમ કરવાથી અવશ્ય તમને, શાશ્વત, નિરૂપદ્રવિત, સ્થિર અને સર્વથી ઉત્કૃષ્ટ આત્મસુખ પ્રાપ્ત થશે. ઇત્યાદિ આત્મસંયમસૂચક મહાપ્રભુની ધર્મદેશના સાંભળી ભરત રાજનો પુત્ર રીષભસેન જેનું બીજું નામ પુંડરીક છે તેણે સંસારવાસથી વિરક્ત થઈ તે પ્રભુ પાસે ચારિત્ર લીધું. બીજા પણુ ભરતના પાંચસો પુત્રો અને સાતસો પુત્રના પુત્રો વિગેરેએ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. પુત્રી બ્રાહ્મી સાધ્વી થઈ. શ્રેયાંસકુમાર, ભરતાદિ શ્રાવક થયા અને સુંદરી પ્રમુખ શ્રાવિકાઓ થઈ તેમણે ગૃહસ્થ ધર્મને લાયક વ્રત, નિયમો ગ્રહણ કર્યાં. આ પ્રમાણે શ્રી સંઘની સ્થાપના કરી, અન્ય જીવોને પ્રતિજોષ આપવા તે મહાપ્રભુ અન્ય સ્થળે વિહાર કરી ગયા. આ ભારતવર્ષમાં ધર્મનું બીજા રાખી, અનેક જીવોને પ્રતિજોષી તેઓ મોકલે ગયા.

મારુદેવાજીનું ચરિત્ર આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરનાર છે. પૂર્વના કોઈ પણ જન્મમાં કોઈ પણ વખત ધર્મમાર્ગ નહિ પામવા છતાં તેઓ સહજ ઉપદેશથી નિર્મળ સમ્યક્ત્વ પામ્યાં. અને તત્કાળ ક્ષાયિક ચારિત્ર પ્રાપ્ત થતાં પૂર્ણજ્ઞાન મેળવી નિર્વાણ પદ પામ્યાં. મારુદેવાજી થોડા વખતમાં પણ ત્રણે જાતનાં સમ્યક્ત્વ પામ્યાં હતાં. પ્રભુનાં વચનો ઉપર શ્રદ્ધાન થવારૂપ પરિણામો (વિશુદ્ધિ) થતાં ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ, ઉપશાંત દશામાં ઉપશમ સમ્યક્ત્વ અને આત્માની લીન દશામાં ક્ષાયક સમ્યક્ત્વ તેમને થયું હતું.

આ મારુદેવાજીના ચરિત્રમાંથી, સુંદરના તમને ધણું શીખવાનું છે. તેમની વિશુદ્ધતાનું કારણ પ્રભુ ઉપરનો ધાર્મિક રનેહ હતો, તેથી

(૩૦૧)

આગળ વધવામાં તેમના સદ્વિચારોની પ્રત્યક્ષતા હતી. સદ્વિચારોની પ્રત્યક્ષતાથી મનુષ્યે ધણી ઝડપથી આગળ વધી શકે છે.

આ ત્રણ ભેદ સિવાય બીજાં પણ સમકિતના અનેક ભેદ છે. સમકિત-નો ભાગ કરતો હોય-સમ્યક્શ્રદ્ધાનથી ભ્રષ્ટ થતો હોય, તે અવસરે મીઠા ભોજન કર્યા પછી તેનું વમન કરનાર મનુષ્યની માફક સહજ આનંદ થોડો વખત હોય તેને આસ્વાદન સમકિત કહે છે.

ક્ષયોપશમ સમકિત પૂર્ણ કરી ક્ષાયક સમકિતની પ્રાપ્તિ પહેલાના સમયે અર્થાત્ ક્ષયોપશમની છેલ્લી હદ છેલ્લા પુદ્ગલે વેદવારૂપ, તે વેદક સમકિત કહેવાય છે.

તેમજ નિર્સર્ગીયી, ઉપદેશીયી, અજ્ઞાનીયી, સૂત્રીયી, બીજીયી, અભિગમીયી, વિસ્તારીયી, ક્રિયાીયી, સંક્ષેપીયી, ધર્મીયી, તથા રાત્રિકં, દીપક, નિશ્ચય, વ્યવહાર, દ્રવ્ય, ભાવ છત્યાદિ-આ સર્વ ભેદ અપેક્ષાએ સમકિતના છે. તથાપિ તે સર્વનો ભાવાર્થ, તત્ત્વોનું શ્રદ્ધાન થવું, તેનાથી જુદો પડી શકતો નથી. ઉપાધિ ભેદથી તેના ભેદો કદપવામાં આવ્યા છે. જુદા જુદા રસ્તેથી પણ સત્ત્વ શ્રદ્ધાન કે જ્ઞાન કરવું તે સર્વનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે.

આ શુદ્ધ શ્રદ્ધાનવાળા જીવો દેવલોકમાં જાય છે. કદાચ મનુષ્ય-પણે કૃત્ત્રિય થાય છે. સમ્યક્ત્વ કાયમ ટકી રહે તો સાત આઠ ભવથી વધારે વખત તે સંસારમાં રહેતો નથી. તેટલા વખતમાં નિર્વાણ પામે છે. વિષય કષાયની મદત આને અંતઃકરણની નિર્મળતા તે સમકિત-નું કારણ છે. આ નિર્મળતાને અટકાવનાર યા નિર્મળતાનો નાશ કરનાર મિથ્યાત્વ છે.

પ્રકરણ ૩૩ મું.

મિથ્યાત્વ-નરસુંદરરાજ.

આમિગ્ગહિયમણામિગ્ગહં ચ તદ્ અમિનિવેસિયં ચેવ ।

સંસઙ્ગમણામોગં મિચ્છત્તં પંચહા હોઈ ॥૧॥

અભિગ્રહિક, અણુભિગ્રહિક, અભિનિવેશિક, શંસયિક, અને અનાભોગિક. આ પાંચ પ્રકારના મિથ્યાત્વ છે.

તત્વાતત્વનો વિચાર કર્યા સિવાય પોતે જે ધર્મ માનતો હોય, વંશપરંપરાથી જે ધર્મ અહ્યો આવતો હોય તે જ ધર્મ સત્ય અને ખીજા ધર્મ જૂઠા. આવી ઔષ્ધિક માન્યતાને અભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ કહે છે.

સર્વ ધર્મ સાચા. સત્યાસત્યનો નિર્ણય કે વિચાર ન કરતાં સર્વ ધર્મને એક સરખા (સત્યતામાં) ગણવા. અસત્યને પણ સત્ય ગણવા. સત્યના નિર્ણયમાં ઉદાસીન વૃત્તિ યા અજ્ઞાનતા તે અનભિગ્રહિક.

સત્ય ધર્મને ગણવા છતાં, કદાચક્રના કારણથી પોતાની અસત્ય માન્યતાને વળગી રહેવું. સત્યનો અંગીકાર ન કરવો પણ ગણવા છતાં અસત્યને પોષિત કરવું તે અભિનિવેશિક મિથ્યાત્વ.

મોટે ભાગે સત્ય સમજાયું હોય તથાપિ ખુદ્ધિની દુર્બળતાથી, ઓછાશયી કોષ કોષ સ્થળે શંકા રહે-તે સંશયિક મિથ્યાત્વ.

ધર્માધર્મનો વિચાર કરવાનું જેમાં સામર્થ્ય નથી, અથવા ધર્માધર્મ તરફ લક્ષ જ ન આવવું, ધર્મને માટે કેવળ અજ્ઞાન દશામાં રહેવું અથવા તદ્દન અજ્ઞાનમય જિંદગી ગુજરનાર એકેન્દ્રિયાદિ જીવોમાં અનાભોગિક મિથ્યાત્વ હોય છે.

આ પાંચ મિથ્યાત્વ આત્માની વિશુદ્ધતાને દબાવનાર છે. મિથ્યા-

(૩૦૩)

ત્યનો ત્યાગ કરી સત્યનો આદર કરવો. સત્યનો આદર નહિં કરનારા મિથ્યાદષ્ટિ જીવો નાના પ્રકારની ક્રિયાઓ કરે, તપશ્ચર્યા કરે અને સ્વબ્રજન, કુટુંબ, ગૃહાદિ આદ્ય પરિચલનો ત્યાગ કરે તથાપિ તે કદાપિ મેક્ષ મેળવી શકતા નથી.

મિથ્યાત્વ ઝેરથી પણ વધારે દુઃખરૂપ છે. તેમાં આસક્ત થયેલા જીવો, દુઃખની પરંપરા પામે છે. તે મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરનાર નરસુંદર રાજાની માફક આત્માનંદ પણ મેળવી શકે છે.

પૂર્વે કાંતિપુરીમાં નરસુંદર રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે કક્ષીષ્ઠ અધ્યવસાયવાળો, મિથ્યાત્વી નાસ્તિકવાદી હતો.

મિથ્યાત્વનું ઉન્મૂલન કરનાર, જીવાજીવ તત્ત્વમાં પ્રવીણ, બુદ્ધિ-નો નિધાન સુખમિતિ નામનો તેને પ્રધાન હતો.

ચંડપુર શહેરમાં ચંડસેન નામનો, નરસુંદર રાજાનો સામંત રાજા રહેતો હતો. નરસુંદર રાજાની સેવા કરવાથી તે વિશેષ કંટાળ્યો હતો. નાના પ્રકારની મંત્ર, તંત્રાદિ મલિન વિદ્યામાં કુશળ, પોતાના આજ્ઞામિત્ર યોગીને બોલાવી, નરસુંદર રાજાને કોઈપણ પ્રયોગથી મારી નાખવાની તેણે પ્રાર્થના કરી. યોગીએ કહ્યું-‘તું શાંત થા. હું તારો મનોરથ બનતા પ્રયત્ન પૂર્ણ કરીશ. યોગીનાં વચનોથી ચંડસેન ધણે ખુશી થયો. હર્ષવેશમાં પોતાના શરીર પરનાં તમામ અલંકારો તેને આપી દીધાં. યોગી કાંઈક આડંબર કરી કાંતિપુરમાં આવ્યો. ગામ-બહાર જઈને સ્થળે ઉતારો કરી, મંત્ર, તંત્રાદિ પ્રયોગથી લોકોને ખુશી કરવા લાગ્યો. આ વાતની રાજાને ખબર પડતાં, યોગીને તેણે પોતાની પાસે બોલાવ્યો. યોગી રાજસભામાં આવ્યો. રાજાએ આસન અપાવ્યું. શાંત ચિરો તે આસન પર બેઠો.

રાજાએ વિનયથી કહ્યું. યોગીરાજ ! તમારું આગમન ક્યાંથી થયું છે ? યોગીએ કહ્યું. રાજા ! યોગી પુરૂષો ઉપર તમારી વિશેષ ભક્તિ છે એમ સાંભળી, ગિરનારના પહાડ ઉપરથી હું ખાસ તમારા માટે આવ્યો છું.

(૩૦૪)

રાજા—એવી કોઈ તાત્કાલિક દિવ્ય શક્તિ તમારી પાસે છે કે જે અમે અહીં જોઈ શકીએ ?

યોગી—રાજા ! મારી પાસે ઘણી દિવ્ય શક્તિઓ છે. કહે તો દિવસે રાત્રી બનાવું. રાત્રીએ દિવસ બનાવું. પૃથ્વી પરથી પહાડો ઉપાડી લઉં. આકાશમાંથી ઘઉં, નક્ષત્રોને નીચા પાડું. સમુદ્ર તરી જાઉં. પાણી સ્થંભી લઉં. દુર્વાર પરચક્રને રોકું. એવું કોઈ સામર્થ્ય નથી કે જે મારાથી અસાધ્ય હોય.

નર્મદ નામના પ્રધાને કહ્યું. અહો ! યોગીરાજ, તમે તો ઘણો ગર્જાવ કરો છો. અરે ! પહાડો ઉઠાવવાનું કે નક્ષત્રો નીચા પાડવાનું કાંઈ કામ નથી. મારી સ્ત્રી રીસાઈને કોઈ સ્થળે ચાલી ગઈ છે. તેના સિવાય મારું ભુવન જ નહિં પણ આખું જગત હું શૂન્ય જોઈ છું. તેને જો તમે હમણાં જ અહીં લાવી આપો તો તમારી બીજી શક્તિ પણ માનવામાં આવે. અન્યથા ફાગટ ટાઢા પહોરના તડાકા મારવાથી શું ફાયદો ?

પ્રધાનના શબ્દો સાંભળતાં જ યોગીએ તે સ્ત્રી ઉપર આકર્ષણી વિદ્યા ચલાવી. થોડા જ વખતમાં સભાલોકોના દેખતાં, શરીરનું મંડન કરતી, સુગંધી તેલથી લેપાયેલા હાથવાળી તે સ્ત્રીને સભામાં લાવી મૂકી. તે દેખી આનંદથી પ્રધાન યોગીની શક્તિ પર નાચવા લાગ્યો. રાજાને વિશેષ આશ્ચર્ય થયું.

રાજા—યોગીરાજ ! કાળને વંચી શકાય (મરણ ન થાય) તેવો કોઈ ઉપાય તમે જાણો છો ?

રાજા—હા. ઘણી સારી રીતે જાણું છું પણ અમુક વખત પર્વત મારી દીક્ષા ગ્રહણ કરે તો તે બતાવી શકાશે.

રાજાએ મરણથી બચવા માટે તેના કહેવા પ્રમાણે પ્રયોગ શરૂ કર્યો.

હા ? હા ! કેટલી બધી અજ્ઞાન દક્ષા ? દેવો, દાનવો, ઉપેન્દ્રો, ચક્રવર્તીઓ અને તીર્થંકરો વિગેરે કોઈ પણ આ દેહમાં સ્થિર રહ્યા

(૩૦૫)

નથી. આ દેહમાં સ્થિર રહેવા પ્રયત્ન કર્યો નથી. પ્રયત્ન કરનાર મનુષ્યોએ વિજય મેળવ્યો નથી. છેવટમાં વિદેહ દશામાંજ શાશ્વત સ્થાન પામ્યા છે ચયાપચય ધર્મવાળું, સડન, પડન, વિધ્વંસન સ્વભાવવાળું અને અશુચિ પદાર્થથી ભરેલું આ શરીર. શાશ્વત કેમ રહી શકે ? તે આ મિથ્યાત્વથી મોહિત બુદ્ધિવાળા રાજાને ખબર ન પડી.

યોગીએ કહ્યું, રાજા ? આ શરીરમાંથી બાર આંગુળ પ્રમાણે પવન બહાર નીકળે છે, અને દશ આંગુળ અંદર પેસે છે. તેને વિપરીત કરવામાં આવે તો કાળને વાંચી શકાય છે, રાજાને તેના વચન પર વિશ્વાસ બેઠો, તે વિચારવા લાગ્યો. જરૂર આ પ્રયોગથી કાળ વાંચી શકાશે. આ શરીરમાં કાયમ રહીશું અને ઇચ્છાનુસાર વિષયોપભોગ કરીશું.

જેનાં નેત્રો અમ્બાનતિભિરથી ઢંકાયેલાં છે, જીવહિંસાદિ પાપના રસ્તાઓ જેને ખુલ્લા છે. જેઓ પરસોંકથી પરાહ્મુખ થયા છે. તેઓ આ દેહમાં તો કાયમ નજ રહી શકે, પણ પરસોંકમાં (પવિત્ર આચરણથી મેળવી શકાતી) ઉત્તમ ગતિને પણ ન જ પામી શકે.

વિશ્વાસુ રાજા તેના કબ્જા મુજબ ચાલવા લાગ્યો. અવસર દેખી રાજાને મદિરામાં તીવ્ર ઝેર આપી તે પાપી યોગી કોઈ સ્થળે નાસી ગયો. ઉગ્રવિષના આવેશથી રાજાની ચેતના થોડા વખતમાંજ નષ્ટપ્રાય થઈ. રાજ્યમાં હાહાકાર વર્તાઈ રહ્યો. પ્રધાનાદિ રાજમંડળે વિષ વાળવા માટે પ્રતીતિવાળા અનેક મંત્રવાદીઓને ખોલાવ્યા. બનતા પ્રયત્ને તેઓએ વિષવાળનના પ્રયોગ ચલાવ્યા પણ તે સર્વ પ્રયોગ વિરાગી પૂરેષો પર તરફથીઓના કટાક્ષની માફક નિષ્ફલ નિવડ્યા. પ્રધાનો નિરાશ થયા, નગરના લોકો ખેદ પામ્યા. અંતેડરમાં આક્રંદના શબ્દો ઉછળવા લાગ્યા. રાજાને મરણ પામ્યો જાણી, તેના શબને શિખિકામાં મૂકી સ્મશાનમાં લાવ્યા.

અંદનના ઇધિનોતી ચિનારચી. રાજાના શરીરને તેમાં મૂકવામાં

(૩૦૬)

આવ્યું. તેટલામાં સહસા રાગના શરીરમાં ચેતના આવી. રાગએ નેત્રે ઉઘાડ્યાં અને ચિતામાંથી બેઠો થઈ નીચે ઉતર્યો.

પ્રધાન આ શું ! ચિતા શા માટે ? અને આ લોકો કેમ એકઠા થયા છે ? રાગએ આશ્ચર્યથી પૂછ્યું.

મહારાજ ! તે દુષ્ટ યોગી આપને ઝેર આપી નાશી ગયો. ઝેર ઉતારવાના પ્રયોગ સર્વ નિષ્ફળ નિવડ્યા. આપને મરણ પામ્યા જાણી શરીરને છેવટેનો સંસ્કાર કરવા સ્મશાનમાં લાવ્યા હતા. અને આ સર્વ પ્રયત્ન તે માટેનો જ છે, પ્રધાને સહ્યતાથી જવાબ આપ્યો.

કોઈ વનમાંથી આવતા ઉત્તમ પવનના પ્રયોગથી આપ નિર્વિષ થયા છો એમ મારું માનવું છે. બાકી આમાં સત્ય શું છે તે તો જ્ઞાતી પુરૂષો જાણે. પહેલાં જ્ઞાતી મુનિ પાસેથી મેં આ વાત સાંભળી હતી કે તપના પ્રભાવથી વિવિધ પ્રકારની લઘ્વિઓ ઉત્પન્ન થાય છે. તે લઘ્વિવાન મુનિના શરીરને સ્પર્શીને આવેલો પવન, બાધિવાળા મનુષ્યને સ્પર્શી તો તે બાધિરહિત થાય છે. અને ઝેરની અસરવાળો મનુષ્ય નિર્વિષ થાય છે. આપના સંબંધમાં કદાચ તેમ બન્યું હોય તો તે બનવા યોગ્ય છે. ‘ સુમતિ પ્રધાને પોતાની તર્કશક્તિ દોડાવી. ’

રાગએ નિર્ણય કરવા માટે સુમતેને હુકમ કર્યો કે, ઉપરની બાજુ જઈને તપાસ કરો કે, કોઈ સ્થળે ત્યાં કોઈ લઘ્વિવાન મહાત્મા છે ?

સુમતે તપાસ કરી થોડી વારમાં જ પાછા ફર્યા અને રાગને કહેવા લાગ્યા. આપના પુષ્પકરંડ ઉદાનમાં અનેક લઘ્વિસંપન્ન, મુનિગણથી પરિવેશી શશીપ્રભાચાર્ય કેવળજ્ઞાતી આજે જ સમવસર્યા (આવી રહ્યા) છે. દેવો અને દાનવો તેમની સેવા કરી રહ્યા છે

પ્રધાન ! ખરેખર મારા નિર્વિષ થવામાં તે મહાપુરૂષનો જ પ્રભાવ છે. તારો આપણે ત્યાં જઈએ. રાગએ હર્ષવેશથી જણાવ્યું.

‘ જેવી આપની આજ્ઞા અને ઇચ્છા ’ પ્રધાને નમ્રતાથી સમ્મતિ જણાવી.

(૩૦૭)

સપરિવાર રાજા મુનિ પાસે ગયો ગુરૂને નમસ્કાર કરી તેમની સન્મુખ બેઠો. હુંદુભીની માફક ઉદ્દામસ્વરે ગુરુશ્રીએ ધર્મદેશના આપવી શરૂ કરી.

ઉત્તમ કર્મ સંખ્યે દુર્જલ મનુષ્યજન્મ તમને મળ્યો છે. આ વિનાશી માનવદેહની મદદથી, ઉભયસોક હિતકર ધર્મ, તમારે શક્ત્યાનુસાર કરો લેવો જોઈએ.

ગુરુપ્રાનું આ વચન પૂર્ણ થતાં જ રાજા બોલી કંઠ્યો. મહારાજા ! પાંચ ભૂતથી અધિક આ દેહમાં કાંઈપણ દેખાતું નથી તો પછી પરસોકમાં જવાવાળો આત્મા કેમ સંભવે ? અને પરસોકમાં જવા વાળો જ કોઈ નથી. તો પછી ધર્મક્રિયા કોને માટે કરવી !

ગુરુશ્રીએ ઉત્તર આપ્યો. પાંચ ભૂતથી અધિક જૂદો આત્મા ન હોય તો પછી હું સુખી છું-હું દુઃખી છું, આ હિતકર છે. આ હિતકારી છે. એવું જાણનાર કોણ છે ! આ જ્ઞાન કોને થાય છે ?

વળી અમે દીકું, સાંભળ્યું, સંધ્યું, ખાધું, અને સ્પર્શ્યું, અમે વિચાર્યું. ઇત્યાદિ સર્વે એક કર્તાના કરેલા વિકલ્પો કેમ સંભવી શકે ?

પહેલાં આંખથી જોયું હતું, પછી આંખ ટુટી ગઈ તે દેખેલ વિષયની સ્મૃતિ-સ્મરણ રાખનાર કોણ ! જરૂર ઇન્દ્રિયથી ભિન્ન આત્મા માનવો જ પડશે ઇત્યાદિયુક્તિ યુક્ત વચનોથી જીવ, અજીવ, પુન્ય, પાપ, બંધ, મોક્ષ વગેરે તત્ત્વોનું રાજાને શ્રદ્ધાન થયું.

રાજાએ કહ્યું અહા ! હે મુનિનાથ ! મિથ્યાત્વરૂપ મહિરાથી ઉન્મત્ત થઈ આજ્ઞસુધીમાં મેં અનેક જીવોનો નાશ કર્યો છે. અસત્ય બોલવામાં, પરધન હરણ કરવામાં, પરસ્ત્રીગમનમાં અને પરિગ્રહ ઉપરના મમત્વમાં મેં કોઈપણ જાતની ઓછાશ રાખી નથી. મહિરા માંસ વિગેરે અભક્ષ્ય વસ્તુનું ભક્ષણ મેં અહોનિશ કર્યું છે. હે કૃપાળુ મુનિ ! હું વધારે શું કહું. ? દુનિયામાં એવું કોઈ પાપ નથી કે જે પાપ મેં નહિ કર્યું હોય. આપના વચનામૃતોથી મારું મિથ્યાત્વ વિષ નષ્ટ થયું છે. પણ

(૩૦૮)

મારા મનમાં એક જ વિચાર આવે છે કે કુળક્રમથી ચાલતા આવેલા નાસ્તિકવાદનો હું કેમ ત્યાગ કરું ?

ગુરુએ કહ્યું રાજન ! વિવેકી મનુષ્યોને તેનો ત્યાગ કરવો કાંઈ પણ મુશ્કેલ નથી. વંશપરંપરાથી ચાલતો આવેલો દરિદ્રપણનો કે વ્યાધિનો શું મનુષ્યો ત્યાગ નથી કરતા ! અવશ્ય કરે છેજ.

હે રાજ ! જો તું આ નાસ્તિકવાદનો ત્યાગ જાણવા છતાં પણ નહિં કરે તો, પેલા કદાચહી મૂખ વણિકની માફક તું પણ દુઃખી જ અપશ.

રાજ—પ્રભુ ! તે મૂખ વણિક કેવી રીતે દુઃખી થયો ?

ગુરુએ કહ્યું. રાજ ! સાવધાન થઈને સાંભળ. કેટલાએક વણિકો ધન કમાવા નિમિત્તે પરદેશ જતા હતા. રૂંતે લોઢાની ખાણ તેમના દેખવામાં આવી. તેઓએ જિપાડી શકાયું તેટલું લોઢું જિપાડયું. આગળ ચાલતાં રૂપાની ખાણ દેખી, એટલે જિપાડેલું લોઢું ફેંકી દઈ તે ખાણમાંથી રૂપું જિપાડી લીધું. આગળ ચાલતાં સોનાની ખાણ તેમના દેખવામાં આવી. એટલે રૂપું ફેંકી દઈ જિપાડાય તેટલું સોનું જિપાડી લીધું છેવટે તેમને રત્નની ખાણ મળી આવી, ત્યારે સોનું મૂકી દઈ રત્નો ભરી લીધાં.

આ સમુદાયમાં એક મૂખ અને કદાચહી વણિક હતો. તેણે આ સર્વ પ્રસંગોમાં પ્રથમ જિપાડેલ લોઢાનો ત્યાગ ન જ કર્યો. તેના મિત્રોએ તેને ધણો સમજાવ્યો. પણ તે કદાચહી જિજ્ઞાસુ તેઓને ઠપકો આપવા લાગ્યો કે તમે અનવસ્થિત પરિણામવાળા છો. અંગીકાર કરેલ વસ્તુનો નિર્વાહ જરોખર કરવો જોઈએ. સાઈ દેખી છતરનો ત્યાગ કરવો યોગ્ય નથી વિગેરે. આટલા દિવસ મહેનત કરી જિપાડેલું લોઢું હું કેમ ફેંકી દઉં ! ઇત્યાદિ કહી તે લોઢું જિપાડી ખીજ વણિક સાથે તે પોતાના શહેરમાં આવ્યો. અન્ય વણિકોએ રત્નો વેચી નાંખ્યા તેઓ ધણા ધનાઢય થયા. તે દ્રવ્યથી વિવિધ પ્રકારે ઇન્દ્રિયજન્ય સુખનો ઉપભોગ કરવા લાગ્યા. પેલા કદાચહી વણિકે લોઢું વેચ્યું તેની સ્વદ્ય કીમત

(૩૦૯)

આવી. તે નિરંતરને માટે દુઃખીજ રહ્યો. પોતાના મિત્રોને આનંદ કરતા દેખી પોતાના કદાચદ માટે તેને ઘણો પશ્ચાત્તાપ થયો. પણ તે નિરર્થક જ હતો કેમકે તેથી તેને દ્રવ્ય ન જ મળ્યું તેમ હે રાજા ! આ નાસ્તિકવાદનો તું ત્યાગ નહિ કરે તો પૂર્વની માફક આ વખતે પણ દુઃસહ દુઃખની પરંપરા જ ભોગવીશ.

રાજાએ કહ્યું. ગુરુરાજ ! મેં પૂર્વે કેવી રીતે અને ક્યાં દુઃસહ દુઃખને અનુભવ કર્યો છે. જેથી આપ એમ જણાવો છો ?

ગુરુએ કહ્યું. રાજાજી ! સાવધાન થઈને સાંભળ. પૂર્વે નવાગામ નામના ગામમાં એક કુત્રપુત્ર રહેતો હતો. તે દંડ મિથ્યાત્વી હતો. અધમ હજકાં-યા નીચ કાર્યમાં તેનું મન નિત્ય આસક્ત રહેતું હતું. તેમ તે મહાન્ કદાચહી હતો. તેનું નામ અર્જુન હતું.

જીવાજીવાદિ તત્ત્વને જાણનાર દંડ સમ્યક્ત્વવાન અને મુનિઓની સેવા કરવામાં પ્રીતિવાળો સુહંકર નામનો તેને મિત્ર હતો.

અનેક સિદ્ધાંતના પારગામી, સુધર્મ નામના આચાર્ય આમાનુષામ વિહાર કરતા તે ગામ આવ્યા. સુહંકરે મધુર વચને અર્જુનને કહ્યું. મિત્ર ! ચાલ ગુરુશ્રી પાસે જઈએ અને આગમનું (ધર્મનું) રહસ્ય સાંભળીએ યા સમજીએ. આલસ્યાદિ દોષથી આ અલબ્ય વસ્તુનો લાભ કેટલાએક મનુષ્યો લઈ શકતા નથી.

આલસ્ય, મોહ, અવજ્ઞા, માન, ક્રોધ, પ્રમાદ, કૃપણતા, ભય, શોક, અજ્ઞાન, વિશ્લેષ, કુતુહળ અને ક્રીડા આ સર્વ કારણોને પરાધીન થઈ, દુર્લભ્ય મનુષ્યપણું મળવા છતાં, સંસારનો નિરંતાર કરનાર ધર્મ-શ્રવણનો લાભ મનુષ્યો મેળવી કે પામી શકતા નથી.

મિત્ર ! આ ધર્મકાવણ પાપના પુંજરૂપ પહાડને છેદવા માટે વજ્ર સમાન છે. ક્રોધરૂપ અગ્નિને યુગવવામાં નિરદ (મેઘ) સમાન છે. જડતારૂપ અંધકારને હઠાવવાને સૂર્ય સદૃશ છે. કલ્યાણરૂપ વૃક્ષોને વૃદ્ધિ પમાડવામાં પાણીની નિક સમાન છે. અને મિથ્યાત્વરૂપ સર્પના સંહાર માટે ગરૂ સમાન છે માટે અવસ્ય ધર્મ કરવું જ જોઈએ.

(૩૧૦)

અર્જુને કહ્યું. મિત્ર ! આગમનું સ્વરૂપ મેં જાણ્યું. ધૂત પુરૂષોએ કરેલાં કાગ્યો કાળાંતરે આગમરૂપ-સિદ્ધાંતરૂપ ગણાય છે.

આ જવાબ સાંભળી સુહંકરે વિચાર કર્યો કે, આ માણસ આગમ શ્રવણ કરવાને અયોગ્ય છે. તેની ઉપેક્ષા કરી સુહંકર, સુધર્મ ગુરૂ પાસે આવી ધર્મ શ્રવણ કરવા લાગ્યો. ધર્મદેશનાથી વૈરાગ્ય પામી પુત્રને ગૃહનો ભાર સોંપી ગુરૂ પાસે તેણે ચરિત્ર લીધું. પ્રવ્રજ્યાનું પાલન કરી તે સદ્ગતિનું ભાજન થયો.

આગમની હીલના કરવાથી અર્જુને ઘણું અશુભ કર્મ બાંધ્યું. ધર્મ સિવાયની અજ્ઞાનમય જિંદગીમાં સારાં કર્તાવ્યો કર્યા વિના અનેક પાપ ઉપાર્જન કરી, અર્જુન કાળાંતરે મરણ પામી એ જ ગામમાં બ્રહ્મરાપણે ઉત્પન્ન થયો. તેના પુત્રે જ તેને વેચાતો લીધો, અને વ્યવહારિક કાર્ય પ્રસંગે તેને મારવામાં આવ્યો. ત્યાં મહાન દુઃખ અનુભવી મરીને કુંભારને ઘેર ગર્દભ(ગધેડા) પણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં શીત, તાપ, ક્ષુધા, તૃષ્ણા આદિ નાના પ્રકારનાં દુઃખનો અનુભવ કરતાં કેટલોક કાળ ગયો. એક દિવસે તેનાપર વિશેષ ભાર લાદવામાં આવ્યો હતો. આ ભાર ઉઠાવી ન શકવાથી તે પડી ગયો અને વાસણો ઝુટી ગયાં. કુંભારે ક્રોધ કરી ગધેડાને પ્રહાર કર્યો. વિશેષ મારથી મરણ પામી, શુકર(ભુંડ)પણે ઉપજ્યો. તે ભવમાં શીકારી કુતરાએ તેને મારી નાખ્યો. મરણ પામી ઉંટપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં ઘણો બોળે ઉપાડવાથી ખિન્ન થયો. નદીનો કિનારો ચડતાં બોળ સહિત પડી ગયો. હાડકાં ભાંગી ગયાં. વિરમ બૂમો પાડતાં દુઃસહ પીડાએ મરણ પામી, ગોબર ગામમાં ધન વણિકને ઘેર મુંગા પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. અવિવેકી માણસો તેને ચિડાવવા લાગ્યા પોતાના મુંગા જીવિતવ્ય ઉપરથી ઉદ્વેગ પામી, દૂવામાં પડી તેણે આપઘાત કર્યો. ત્યાંથી મરણ પામી નંદિગામમાં એક ઠાકોરની દાસીને પેટે પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. એક દિવસ મદિરાપાન કરીને ઉન્મત્ત થયો હતો. સ્વપરના દરજ્જાને ભૂલી જઈ, પોતાના ઠાકોરને અસહ્ય વચનો કહેવા લાગ્યો. ઠાકોરે

(૩૧૧)

કોથથી તેની જીભ કાપી નાખી. અત્યંત પીડા થવાથી વિરસ સ્વરે રોવા લાગ્યો. કેવળ દયાપાત્ર, ભૂમિ પર આમતેમ આઘાતનો અને ઝુરતો હતો એ અવસરે એક અતિશયીક જ્ઞાની મુનિ ત્યાં થઇને જતા હતા. તેમણે તેને મધુર શબ્દે કહ્યું. ભદ્ર ! આ દુઃસહ દુઃખથી આકંઠ શા માટે કરે છે ? તેં પોતે જ આ દુઃખ ઉત્પન્ન કર્યું છે. તેનું જ આ ફળ છે. તે ભોગવ્યા સિવાય તારો છૂટકો થવાનો નથી. યાદ કર. અર્જુનના ભવમાં આગમની નિંદા તેં કરી હતી, તેનાં ફળરૂપ બકરો, ગધેડો, શુકર, ઉંટ, મુંગો અને દાસીના પુત્રાણે ઉત્પન્ન થઈ આ દુઃખનો અનુભવ તું કરે છે. મિથ્યાત્વના મોહથી મૂઢામની તે તે ગહન ભવમાં તું ભમ્યો છે અને છેદન, ભેદન આદિ દુઃખ તું પામ્યો છે.

આ પ્રમાણે તે મહાત્માના મુખથી પૂર્વભવ સાંભળી તેની વિચારણામાં લીન થતાં તેને જાતિસ્મરણુ જ્ઞાન થયું. આગમની નિંદા કરવાનો અને ધર્મનો અનાદર કરવાનો તેને ધણો પશ્ચાત્તાપ થયો. મુનિને પગે પડી તે પોતાની નિંદા કરવા લાગ્યો. છેવટની આ સ્થિતિમાં મુનિનાં દર્શનથી પરિણામની કાંઈક શુદ્ધિ અને પાપનો પશ્ચાત્તાપ થવાથી. તેણે મનુષ્યનું આયુષ્ય આંધ્યું. શુભ પરિણામે મરણુ પામી તે અર્જુનનો જીવ હે નરસુંદર રાજા ! તું પોતે અહીં ઉત્પન્ન થયો છે,

પૂર્વ ભવના અભ્યાસથી નારતિકવાદમાં તને વિશેષ પ્રીતિ છે.

નરસુંદર રાજા પોતાના પૂર્વ ભવો સાંભળી જાતિસ્મરણુ પામ્યો. તરતજ કદાચક મૂઠી દઇ, નારતિકપણાનો લાગ કરી, સમ્યક્ત્વપૂર્વક ગૃહસ્થધર્મ અતાવવા માટે ગુરૂની આશ્રય કર્યો

ગુરૂએ કહ્યું. રાજન ! દુર્વાર રાગાદિ શત્રુઓનો સદા સર્વથા વિજય કરનાર દેવને દેવપણે અંગિકાર કર. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રાદિ ગુણને ધારણ કરનાર, મોક્ષપંથના સાધક ગુરૂને ગુરૂપણે માન. અને કશ્ચાસથી ભરપૂર, સર્વ જીવોનું આત્મહિત ઇચ્છનાર ધર્મને ધર્મપણે અદણુ કર. જીવાદિ નવ તત્ત્વોને જાણી. ભાવથી સદ્ગતિ સમ્ય-

(૩૧૨)

કૃત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે. દેવનું શુદ્ધ આલંબન, ગુરુનો સદુપદેશ અને ધર્મથી થતું શુદ્ધ આચરણ. આ ત્રણે આત્મગુણ પ્રગટ કરવામાં મહાન નિમિત્ત હોવાથી એ ત્રણે ઉપરના શ્રદ્ધાનને સમ્યક્ત્વ કહેવામાં આવે છે. નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ તો કષાયની મંદ પરિણતી અને કર્મોની ક્ષયોપશમતા થવી તે જ છે. એટલે અમુક દરજ્જે આત્મગુણ પ્રગટ થવો તે જ છે. તથાપિ તેમાં દેવ, ગુરુ, ધર્મનું આલંબન નિમિત્તકારણ છે તેવી જ રીતે જીવ, અજીવાદિ નવ તત્ત્વને સદ્દેશને સમ્યક્ત્વ છે. તે પણ નિમિત્તકારણ છે. આ નવ તત્ત્વનું શ્રદ્ધાન કષાયાદિની પરિણતી મંદ થતાં તેવી યોગ્યતા આવતાં થઈ શકે છે. ‘આગમ ગુણ અકષાયતા’ આ જ ધર્મ છે. અને એ જ આત્મગુણ છે. આ અકષાયતા થવામાં તત્ત્વોનો વિચાર, તત્ત્વનું જ્ઞાન, તત્ત્વોનું શ્રદ્ધાન વિગેરે નિમિત્તો છે.

હે રાજન! જેના મનરૂપ આકાશમાં સમ્યક્ત્વનો સૂર્યોદય સ્ફુરી રહ્યો છે, તેઓની પાસે કુમતિ-યા-મિથ્યાત્વરૂપ ધ્રુવડો બીજકુલ આવી શકતાં નથી. મિથ્યાત્વરૂપ પ્રજ્વલ અગ્નિને બુઝાવવા માટે જેઓની પાસે સમ્યક્ત્વરૂપ જલધર (મેષ) છે, તેઓને આત્મશાંતિવાળું નિર્વાણપદ પ્રાપ્તવું દુર્લભ નથી.

આ પ્રમાણે ગુરુ તરફથી ઉત્તમ બોધ સાંભળી રાજાએ સમ્યક્ત્વ સહિત ગૃહસ્થનાં ત્રણે અંગીકાર કર્યાં.

રાજાને ધર્મમાં દૃઢ કરવા નિમિત્તે ગુરુશ્રીએ ફરી કહ્યું. રાજન! તમને ખબર જ હશે કે-ઝ્યાં સુધી મૂલમાંથી વ્યાધિ ન જાય ત્યાં સુધી એકનું એક આપણ અનેકવાર લેવામાં આવે છે. તેમજ ધર્મશિક્ષા પણ વારંવાર લેવા યોગ્ય છે. તેથી કંટાળો લાવવાનો નથી. હું તમને ફરી પણ કહું છું કે-માતા, પિતા, ધન, સ્વજન, બંધુવર્ગ અને સેવકોનો સમુદાય તે તાત્વિક સુખ આપવાને સમર્થ નથી કે જે સુખ સમ્યક્ત્વમાં દૃઢ થવાથી મળે છે. નજર ફેરવતાં હજારો મુગટખંધ રાજાઓ હાથ જોડે છે. તેવું ચક્રવર્તિ પદ મેળવવું સુલભ છે પણ

(૩૧૩)

આ સમ્યક્ત્વ તેથી પણ વિશેષ દુર્લભ છે. મનમાં વિચાર કરવાની સાથે જ સમગ્ર ઈષ્ટ પદાર્થો આવીને હાજર થાય છે. એવું અમર (દેવ) પદ મેળવવું સુલભ છે. તેવા અમરના સમુદાય જેના ચરણા-રવિંદમાં નમે છે તેવું ઈદ્રિપદ મેળવવું તે પણ સુલભ છે પણ સમ્યક્ત્વરત્ન મેળવવું તે દુર્લભ છે. ધન્ય પુરુષોજ આ સમ્યક્ત્વ પામે છે. અને નિરતિચારપણે પાળનાર તેનાથી પણ વિશેષ ધન્યતમ છે. ઉપસર્ગ જેવા પ્રસંગે ધર્મમાં અડગ રહેનાર વીરપુરુષોજ હોય છે, માટે હે રાજન્ ! કલ્પવૃક્ષ અને ચિંતામણિના માહાત્મ્યને હડાવનાર આ સમ્યક્ત્વરત્નને પામીને તું પ્રમાદી ન થા, નિરંતર નિશ્ચલપણે તેવું પાલન કરજે.

રાજાએ કહ્યું. ગુરરાજ ! આપની આજ્ઞા મસ્તક પર ચડાવું છું. આ પ્રમાણે કહી ગુરને નમસ્કાર કરી, પોતાને કૃતાર્થ માનતો મંત્રિ-મંડળસહિત રાજા શહેર તરફ પાછો ફર્યો. ગુરરાજ પણ ત્યાંથી અન્ય સ્થળે વિહાર કરી ગયા.

આ વાત તો નિર્વિવાદ છે કે, ઉત્તમ નિમિત્તોથી જીવે ગુણવાન અને છે. હજારો જીવોનો જન લેનાર આજ નાસ્તિકવાદી રાજા ગુરના ઉત્તમ સમાગમથી ગુણવાન થયો. તે નિરંતર અપૂર્વ જ્ઞાનમાં વધારો કરે છે. જ્ઞાનીઓને ઉપદ્રંભ (મદદ) આપે છે. દીન, અનાથ જીવોનો ઉદ્ધાર કરે છે. સાત ક્ષેત્રોમાં જરૂરયાતવાળા પ્રસંગોમાં દ્રવ્ય ખરચે છે. પોતાના દેશમાં અમારો પડકાર રહે છે. હાંચતતા પ્રમાણે શીયળ પાળે છે. યથાશક્તિ તપશ્ચરણ કરે છે. અને નાના પ્રકારના ઉત્તમ મનો-સ્થોવાળી સદ્ભાવનાઓ બાવે છે. આ પ્રમાણે નાસ્તિક સ્વભાવનો પણ ધર્માત્મા અનેસો રાજા આત્મ-ઉજ્જવળતા કરવામાં આગળ વધતો ગય છે. એક વખત વનપાળકે, નરસુંદર રાજાને વધામણી આપી કે-મહારાજ ! આપણા ઉદ્યાનમાં શશીપ્રભાચાર્ય આવીને ઉત્તર્યા છે. વધામણી લાવનારને પ્રીતિદાન આપી, હર્ષાવેશથી પુત્રકિત અંગ-વાળો રાજા, ધણા પરિવાર સાથે ગુરને વંદન કરવા ગયો. ભક્તિથી

(૩૧૪)

નમસ્કાર કરી, રાજ્ય પોતાને ઉચિત સ્થાનકે ગુરૂસન્મુખ ધર્મશ્રવણ નિમિત્તે ખેડે. ગુરૂશ્રીએ પણ ગંભીર સ્વરે ધર્મોપદેશ આપવો શરૂ કર્યો.

આ સંસાર સમુદ્રના સરખો છે. તેમાં જન્મ, મરણરૂપ અગાધ પાણી ભર્યું છે. ઈર્ષ્યા, દ્વેષ, મત્સરરૂપ અનેક મચ્છ, કચ્છાદિ જલચર જીવો ઉછળી રહ્યા છે. ક્રોધરૂપ વડવાનજાગ્નિની જવાળાઓ સળગી રહી છે. માનરૂપ દુર્ગમ પહાડો-મોટા ખડકો સમુદ્રના વચમાં આવી રહ્યાં છે. માયારૂપ વેલીઓના વિતાનો (સમૂહો) જાળરૂપે પથરાઈ રહ્યા છે. ચારે બાજુ જાંડા મૂળ ધાલી લોભરૂપ પાતાળકળશાઓ વ્યાપી રહ્યા છે મોહરૂપ આવર્તો (ભમરીઓ-વમળો) પોતાના સપાટામાં આવેલી વસ્તુઓનો (જીવોનો) સંહાર (આત્મગુણનો નાશ) કરી રહી છે. અજ્ઞાનરૂપ પવનથી પ્રેરાયેલા સંયોગ વિયોગરૂપ તરંગો ઉછળી રહ્યા છે. હે ભવ્ય જીવો ! આ દુસ્તર સંસારસમુદ્ર તરવાનો તમારી ઇચ્છા હોય તો ચારેતરરૂપ પ્રવહણ(વહાણ)નો તમે આશ્રય કરો.

આ ચારિત્રરૂપ વહાણ શુદ્ધભાવરૂપ મોટાં પાટીયાનું બનેલું છે. સદૃશ્યન (સમ્યક્ત્વ) રૂપ મજબૂત બંધનોથી (પટ્ટાઓથી) જડાયેલું છે. સંવરરૂપ પુરણીથી (છિદ્રમંધ કરવાની વસ્તુઓથી) આશ્રવરૂપ છિદ્રો મજબૂતાઈથી પુરેલાં છે વૈરાગ્યરૂપ સિદ્ધા સરલ રસ્તા ઉપર, તપરૂપ પવનના ઝપાટાથી ધણી ઝડપથી ચાલી રહ્યું છે. જ્ઞાનરૂપ કમાનો ધણી બારીકાઈથી તેનું રક્ષણ કરે છે. આ વહાણનો આશ્રય કરનાર, ભવ્ય જીવરૂપ મુસાફરો, ધણુમ થોડા વખતમાં સંસારસમુદ્રનો પાર પામી મોક્ષરૂપ ઇચ્છિત બંદરે જઈ પહોંચે છે.

હત્યાદિ ગુરૂમુખથી સંસારસમુદ્ર તરવાનો બોધ પામી, સંસારનો પાર પારવાની ઇચ્છાવાળો રાજા, સંવેગરંગથી રંગાઈ ગુરૂશ્રીને વિરક્તિ કરવા લાગ્યો. મહારાજા ! આપનું કહેવું સત્ય છે. સંસાર દુસ્તર

(૩૧૫)

છે છતાં ઉચમથી સાધ્ય છે, રાજ્યને સ્વસ્થ કરી હું આપની પાસે ચારિત્રરૂપ જહાજ (વહાણ) અંગીકાર કરીશ.

ગુરૂએ ઉત્તર આપ્યો. રાજન્ ! થોડો પણ વખત પ્રતિ-અંધ ન કરીશ.

ગુરૂની આજ્ઞા શીર પર ચડાવી રાજ સહર્ષ શહેરમાં અવ્યો. મંત્રી, સામંતાદિ સર્વ રાજ્યમંડળને બોલાવી, તેઓને પોતાનો ચારિત્ર લેવાનો અભિપ્રાય જણાવી, અમરસેન કુમારને રાજ્યાભિષેક કર્યો. પછી તરતજ મોટા આડંબરસહિત નરસુંદર રાજ્યએ અનેક સામંત, મંત્રી પ્રમુખ સંઘાતે શશીપ્રભાચાર્ય સમીપે ચારિત્ર લીધું. ગુરૂમહારાજે, ચારિત્ર માર્ગમાં કેમ ચાલવું, કેમ બેસવું, કેમ બોલવું વિગેરે શિક્ષા આપી.

जयं चरे जयं चिठे जयं आसे जयं सण ।

जयं भुंजतो मा संतो पावकम्मं न बंधइ ॥ १ ॥

હે મહાવુભાવો ! યતનાપૂર્વક ચાલો, યતાનાપૂર્વક ઉભા રહો. યતનાપૂર્વક બેસો, યતનાપૂર્વક સુવો, યતનાપૂર્વક આહાર કરો. અને યતનાપૂર્વક બોલો. આ સર્વ સ્થળે યતના (સાવધાનતા) પૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરતાં જીવ પાપકર્મ બાંધતો નથી. વિગેરે.

ગુરૂશ્રી તરફથી ઉપદેશ પામી, તે પ્રમાણે સર્વ ક્રિયાઓ કરતાં વળી ગુરૂ, જ્ઞાન, આજ્ઞા, વૃદ્ધ પ્રમુખ મુનિઓની વૈયાવૃત્ય કરતાં તે નરસુંદર મુનિએ, જ્ઞાનમાં તેમજ આત્મગુણમાં મહાન્ વૃદ્ધિ કરી. ગુરૂકૃપા અને આત્મવીર્યથી તે મહામુનિ શ્રુતજ્ઞાનરૂપ સમુદ્રનો પારગામી થયો. ગુરૂશ્રીએ આચાર્યપદને યોગ્ય જાણી પોતાના પદ પર (આચાર્યસ્થાને) સ્થાપિત કર્યાં.

મિથ્યાત્વ તિમિર મંડળના સંહાર માટે દિનમણિ (સૂર્ય) તુલ્ય થઈ, અનેક ભ્રમ્ય જીવોને પ્રતિભોધિત કર્યાં. અનેક શિષ્યોને સમુદાય ઉત્પન્ન કરી, યોગ્ય શિષ્યને પોતાના પદ પર સ્થાપિત કરી.

(૩૧૬)

છેવટે અણુસણુ કરી આ નરસુંદર આચાર્ય સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં એકાવતારી દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહક્ષેત્રમાં સર્વ કર્મનો ક્ષય કરી નિર્વાણુપદ પામશે-મોક્ષે જશે.

સુદર્શના ! મિથ્યાત્વફળના અન્વય વ્યતિરેક્ષી દૃષ્ટાંત રૂપે નર-સુંદર રાજનું દૃષ્ટાંત તમને સમ્યક્ત્વની દૃઢતા માટે સંભળાવવામાં આવ્યું છે. આ દૃષ્ટાંતમાંથી વિવેક્ષી મનુષ્યોએ પોતાની યોગ્યતાનુસાર ઉત્તમ ગુણો અંગીકાર કરવા વિશેષમાં એટલું કહેવાનું છે કે, કદાચ પ્રબળ મોહોદયથી ચારિત્ર ન લઈ શકાય કે ન પળી શકે તો પણ સમ્યક્ત્વ તો દૃઢ પાળવું જ. કહ્યું છે કે—

મટ્ટેણ ચરિત્તાઓ સુટ્ટયરં દંસણં મહેયવ્વં

સિજ્જંતિ ચરણરહિયા દંસણરહિયા ન સિજ્જંતિ ॥ ૧ ॥

ચારિત્રથી બ્રહ્મ થતાં, સમ્યક્ત્વને સારી રીતે ગ્રહણુ કરી રાખવું. ચારિત્રવિના (દ્રવ્યચરિત્રવિના પરિણામની વિશુદ્ધિરૂપ ભાવચારિત્રથી) જીવો સિદ્ધ થાય છે પણ સમ્યક્ત્વ વિનાના સિદ્ધ થતા નથી.

સમ્યગ્સુદર્શનરૂપ ખીજા રતનનું સ્વરૂપ પૂર્ણ થતાં ગુરૂમહારાજે ધર્મોપદેશનો ઉપસંહાર કર્યો. એટલે સુદર્શના વિગેરે ગુરૂમહારાજને નમસ્કાર કરી પોતાના મહેલમાં આગ્યાં અન્ય લોકો પોતપોતાને સ્થાને ગયાં. સુદર્શનાના આનંદનો પાર ન રહ્યો. દેવપૂજન આદિ પોતાનાં કર્તવ્યકર્મ કરી મોજન કર્યા બાદ સુદર્શનાએ પોતાની ધાવમાતા કમળાને બેલાવી કહ્યું-ધાવમાતા ! તમે હવે સીંહલદ્વીપ જલ્લદી જાઓ ત્યાં જઈ મારાં વહાલાં સ્નેહી માતા, પિતા, બંધુઓને મારી કુશળપ્રવૃત્તિના સમાચાર તરત આપો. સ્નેહી માતા, પિતા મારા વિરહથી ઝુરનાં હશે અગર ચિંતા કરતા હશે. તેને તમે ધીરજ આપજો અને સમ્યક્ત્વને સ્થિર કરનાર મુનિઓનાં દર્શન અને તેમનો કહેલો બોધ વિશેષ પ્રકારે તેમને સંભળાવજો, તે સાથે અહીંના મહારાજા જિતશત્રુએ મારી કરેલી ખાત્રી બક્તિ વિષે સવિસ્તર જણાવશો. મારી અમ્મા ! શીળવતી-

(૩૧૭)

ની મારા તરફની અખંડ લાગણી વિષે કહેવું બૂલશો નહિં. અને તેઓ મારા તરફની કાંઈ પણ ચિંતા ન કરે તે વિષે તમને કાંઈ પણ લલામણુ કરવાની જરૂર હું જોતી નથી, કારણ તમે પોતે વિચક્ષણુ અને અવસરને ઓળખનાર છો, દત્તિયાદિ ભક્ષામણુ સાથે રાજકુમારીને આદેશ થતાં જ કમળા, કુમારીને નમસ્કાર કરી એક જહાજ ઉપર ચડી બેઠી અને સીંહલદ્વીપ તરફ રવાના થઈ.

પ્રકરણ ૩૪ મું.

સમ્યકચારિત્ર ત્રીણું રત્ન.

સદ્ગુણના સમાગમને લાભ લઈ સુદર્શનાએ ધર્મોપદેશ સાંભળવાનું ચાલું રાખ્યું ગુરૂશ્રીએ પણ ચોખ્ખું જીવ જાણી પરોપકારબુદ્ધિએ ધર્મોપદેશ આપવાની કૃપા કરી.

ચિરસંચયકમ્મચયસ્મ રિત્તકરણાઓહોઈચારિત્તં

તં અત્તનાણમદ્ધયં તં નાણં દંસણં ચરણં

ધણાંલાંઆ વખતનાં સંચિતકર્મસમુદ્ધને ખાલી કરતું હોવાથી તે ચારિત્ર કહેવાય છે. અર્થાત્ જેનાથી કર્મસમુદ્ધને નાશ થાય છે. તેવી પ્રવૃત્તિ યા નિવૃત્તિને ચારિત્ર કહેવામાં આવે છે. આત્મજ્ઞાનમય થવું તે ચારિત્ર છે. આત્માજ્ઞ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર મય છે. સુદર્શના સાવધ સપાપ યોગથી (મન, વચન, કાયાવડે) ત્રિવિધ ત્રિવિધે (કરવા કરાવવા અનુભવવારૂપે) યાવત્ જીવપર્યંત પાછા હોવું વિરમવું તે સામાન્ય રીતે એક પ્રકારનું ચારિત્ર કહેવાય છે. વિશેષ પ્રકારે તે ચારિત્રના પાંચ ભેદો છે તે આ પ્રમાણે છે.

(૩૧૮)

સામાયિક ૧. છેદોપસ્થાપના ૨. પરિહારવિશુદ્ધિ ૩. સુક્ષ્મ સંપરાય
૪. યથાખ્યાત. ૫.

સામાયિક ચારિત્રના બે ભેદ છે એક થોડા વખતનું અને બીજું
યાવતજીવપર્યંતનું જેને ઇત્વરીક અને યાવતકથિત ન મથી ઝોળખા-
વવામાં આવે છે. પેહેલા છેલ્લા તીર્થ કરના મુનિઓને ઇત્વરીક સામા-
યિક જઘન્યથી સાત દિવસનું હોય અને ઉત્કૃષ્ટ છ માસનું હોય છે.
મધ્યમતીર્થ કરના તથા મહાવિદેહક્ષેત્રના મુનિઓને એક યાવત કથિત
સામાયિક હોય છે તે જઘન્યથી અંતરમુહુર્ત પ્રમાણે અને ઉત્કૃષ્ટથી
દેશ જીણાં પૂર્વ કોડી વર્ષપર્યંત હોય છે.

છેદોપસ્થાનિક ચારિત્ર બે પ્રકારનું હોય છે. અતિચારવાળું અને
અતિચાર વિનાનું અતિચાર ન લાગ્યો હોય છતાં પણ છ માસ પછી
જે ઉપસ્થાપના કરવામાં (મૂળ ત્રત ઉચરાવવામાં) આવે છે. તેને
અને ચાર પછીના અતિચાર વિનાના ચારિત્રને નિરતિચાર ચારિત્ર કહે
છે. મુળ ગુણમાં અતિચાર લગાડનારનું ચારિત્ર સાતિચાર ગણાય છે.
વળી નિરતિચાર ચારિત્રવાળા પણ રંપભદ્રેવજના તથા પાર્શ્વનાથ
પ્રભુના સાધુઓને, અન્ય તીર્થમાં (અજીતનાથ અને વીરપ્રભુના તીર્થમાં
સંક્રમણ કરતાં છેદોપસ્થાપનીક ચારિત્ર હોય છે.

ત્રીજું ચારિત્ર પરિહારવિશુદ્ધિ નામનું છે. તેના બે ભેદ છે. એક
નિર્વિશ્યમાન અને બીજું નિર્વિષ્ટકાય. તે ચારિત્રની ક્રિયામાં પ્રવેશ
કરનારા નિર્વિશ્યમાન કહેવાય છે. અને તે ક્રિયાને પાર પામેલા નિર્વિ-
ષ્ટકાય કહેવાય છે. આ બાબતમાં આવો સંપ્રદાય છે કે, નવ સાધુઓ
આ ચારિત્રની ક્રિયામાં પ્રવેશ કરે છે. ચાર સાધુઓ તે તપપ્રરણાદિ
ક્રિયા કરે છે. ચાર સાધુઓ તેઓની સેવા ભક્તિમાં રહે છે. અને
એક કષ્ટપરથીત વાચનાચાર્ય થાય છે. ક્રિયા કરનારા જઘન્યમાં
એક ઉપવાસ, મધ્યમ તપમાં બે ઉપવાસ અને ઉત્કૃષ્ટ તપમાં
અઠમ (ત્રણ ઉપવાસ) ઉનાળો, શીયાળો અને ચોમાસામાં
અનુક્રમે કરે છે. પારણે આંગિત્તનો તપ કરે છે. અન્ય પાંચ સાધુઓ

(૩૧૬)

નિરંતર આમિલ તથા કરે છે. તે ક્રિયા પૂર્ણ થતાં સેવા કરવાવાળા ક્રિયામાં પ્રવેશ કરે છે. ક્રિયા કરવાવાળા તેઓની સેવા કરે છે. તેઓની ક્રિયા પૂર્ણ થતાં એક વાચનાચાર્ય થાય છે. વાચનાચાર્ય ક્રિયા કરે છે. બીજાઓ સેવા કરે છે. આ પ્રમાણે ક્રિયા, તપશ્ચરણ શ્રુતનું અધ્યયન વિગેરે અપ્રમત્તપણે અઢાર માસપર્યંત કરવામાં આવે છે. આ ચરિત્રને પરિહાર વિશુદ્ધિ કહે છે.

ચોથું સુક્ષ્મસંપરાયચારિત્ર તે બે પ્રકારનું છે. વિશુદ્ધમાન અને સંકલ્પશ્યમાન ઉપશમયા ક્ષપકત્રોણિપર (વિશુદ્ધ પરિણામ વિશેષ) આરૂઢ થતાં વિશુદ્ધમાન સુક્ષ્મ સંપરાય હોય છે. અને ઉપશમત્રોણિથી પડતાં સંકલ્પશ્યમાન હોય છે. સર્વ કષાયનો ઉમશમ કરતાં-યાં ક્ષય કરતાં દશમે ગુણસ્થાને સુક્ષ્મ લોભનો ઉદય હોય તે સિવાયના કષાયનો ઉદય ન હોય તેવી વિશુદ્ધ સ્થીતિ અંતરમુહુર્ત પ્રમાણુ કાળની હોય છે. તેને સુક્ષ્મસંપરાય ચારિત્ર કહે છે.

પાંચમું યથાખ્યાતચારિત્ર તે બે પ્રકારે છે. કષાયના ઉપશમવાળું અને કષાયના ક્ષયવાળું. ઉપશમવાળું અંતરમુહુર્ત રહે છે ત્યાર પછી તે પરિણામથી પતિત થવાય છે. કષાયના ક્ષયવાળું યથાખ્યાત છેવટે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરે છે. મનુષ્યદેહઆશ્રીને ઉત્કૃષ્ટથી તે દેશકૃણાં (કાંઈક ઓછા) પૂર્વ કોડ વર્ષપર્યંત હોય છે. સામાયિક અને દેશવિરતિ ચારિત્ર અસંખ્યાતિવાર આવે છે. ખરું ચારિત્ર જેને સ્પર્શ્ય હોય તે આઠ ભવમાં સંસારનો પાર પામે છે. દ્રવ્ય શ્રુત અનંતવાર આવે છે. શ્રુત સામાયિક, સમકિત સામાયિક અને દેશવિરતિસામાયિક. આ ત્રણે એક ભવનાં બે હજારથી નવ હજારવાર આવે જાય છે. સર્વવિરતિ ચારિત્રનું આકર્ષણ વિકર્ષણ—એક ભવમાં બસોથી નવસોવાર થાય છે.

અથવા મૂલગુણ અને ઉત્તર ગુણરૂપ ચારિત્ર બે પ્રકારે છે. પાંચ મહાવ્રત અહિંસા-સત્ય અચાર્ય, બ્રહ્મચર્ય અને પરિગ્રહનો ત્યાગ અ.

(૩૨૦)

મૂત્ર ગુણે કહેવાય છે અને પડિલેહણુ પ્રમાર્જનાદિ ઊત્તરગુણે કહેવાય છે.
અથવા ચરણ સિતરી કરણસિતરી (ક્રિયા)રૂપ ચારિત્ર એ પ્રકારે કહેવાય છે.

**વયસમણવમ્મસંજમ વેયાવચ્ચં ચ વંમ ગુત્તીઓ
નાણાહતિયં તવકોહ નિગ્ગહાઈ ચરણમેયં ૧**

વ્રત ૫. યતિધર્મ ૧૦. વૈયાવચ્ચ ૧૦. સંયમ ૧૭. બ્રહ્મચર્ય ૯,
મનોગુપ્તિ ૧. વચનગુપ્તિ ૧. કાયગુપ્તિ ૧. જ્ઞાન ૧. દર્શન ૧. ચારિત્ર ૧.
તપ ૧૨, ક્રોધનો નિગ્રહ ૧, આચરણસિતરી કહેવાય છે.

**પિંડવિસોહીસમિદ્ ભાવના પડિમાહ હંદિય નિરોહો
પડિલેહણ ગુત્તીણ અભિગ્ગહે ચેત્ર કરણં તુ ૧**

પિંડવિશુદ્ધિ. ૪ સમિતિ. ૫ ભાવના. ૧૨ પ્રતિમા. ૧૨ ઈન્દ્રિ-
યનો નિરોધ. ૫ પડિલેહણુ. ૨૫ ગુપ્તિ. ૩ અભિગ્રહ ૪, આ કરણ
સિતરી ક્રિયાના સિત્તર ભેદ કહેવાય છે. આ બંને ચારિત્રના ભેદ છે.
અથવા પાંચસમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ તે ચારિત્ર કહેવાય છે. રસ્તે જોઈને
ચાલવું. કોઈ પણ જીવની પોતાના શરીરવડે હિંસા ન થાય ૧ સાવ-
ધ સદોષ ભાષા ન બોલવી, ૨ શરીરના નિર્વાહ અર્થે આહારાદિ
નિર્દોષ લેવા. ૩ લેવું મૂકવું હોય તો પુણ્ય પ્રમાણને કરવું ૪ ત્યાગ
કરવા લાયક વસ્તુનો, જીવાકુળમૂર્તિ ન હોય તેવી નિર્દોષ જગ્યાએ
ત્યાગ કરવો. ૫ આ પાંચ સમિતિ કહેવાય છે. મનથી ખરાબ સદોષ
સપાપ વિચારો ન કરવા. પણ ઉત્તમ આત્મજનોમાં મનને નિયોજીત
કરવું. ૧ પ્રિય પથ્ય, હિતકરો અને ઉપયોગ જોઈલું જોલવું અથવા
અમુક વખત માટે સર્વથા જોલવું બંધ કરવું. ૨ આત્મધ્યાનાદિ
સ્ત્રકાર્યમાં શરીરને યોજવું અથવા હલન. ચત્રનાદિ બંધ કરવું. ૩
આ મનગુપ્તિ વચનગુપ્તિ અને કાયગુપ્તિ એ ત્રણ ગુપ્તિ છે.

આ પ્રમાણે ભિન્ન ભિન્ન જતાવેલા ચારિત્રના સર્વ ભેદોનો
મુખ્ય ઉદ્દેશ-સપાપ-સાવધ યોગોનો ત્યાગ કરવો અને આત્મભાવમાં

(૩૨૧)

લીન થવું તે જ છે. તે પ્રમાણે સર્વથા વર્તન કરવાનું કાર્ય સમ-
ભાવમાં ભાવિતાત્મા મુનિઓ-ત્યાગીઓ કરી શકે છે. ગૃહસ્થધર્મમાં
રહેલા મનુષ્યો અમુક અંશથી (દેશથી) તે પ્રમાણે વર્તન કરી શકે
છે. એટલે ગૃહસ્થોને દેશવિરતિ-દેશચારિત્ર કહેવાય છે.

જ્ઞાન અને શ્રદ્ધાનું બંને હોય તથાપિ ચારિત્ર (ચરણુ-આચરણુ)
સિવાય કર્મનો ક્ષય થઇ શકતો નથી. વૈદ ગમે તેટલો દવા ઔષધા-
દિકનો જાણકાર હોય પણ ઔષધરૂપ ક્રિયાનું સેવન કર્યાવિના તે
શું એકલા જાણપણથી નિરોગી બની શકશે? નહિં જ કેવળજ્ઞાન
હોય અને ક્ષાયક દર્શન હોય તથાપિ સર્વ સંવર આવ્યા સિવાય કેવલી
પણ નિર્વાણ પામતા નથી. યોગનિરોધરૂપ સર્વ સંવરની છેવટે તેમને
પણ જરૂરીયાત પડે છે, માટે એકલા જ્ઞાન, શ્રદ્ધાનથી સંતોષ ન
પામતાં સાથે ચારિત્રની પણ આવશ્યકતા છે એ યોગ્ય સમજવું.

જન્મથી લઇ ધર્મશ્રદ્ધાન વિનાનો અને સાવધ કાર્યમાં આસ-
ક્ત થયેલો મહાબળ રાજા, છેવટની થોડા વખતની પણ રિયતિમાં
વિશુદ્ધ ચારિત્રની મદદથી સદ્ગતિને પામ્યો.

મહાબળ રાજા.

આ જંબૂદ્વીપના અવર વિદેહક્ષેત્રમાં વક્ષાર અને ગંધમાદન
પર્વતની પાસે ગંધીલાવતી નામની વિજય (મોટો દેશ) છે. તે
વિજયમાં દેવોને ક્રીડા કરવાને સ્વર્ગ સરખો વૈતાલ્ય પહાડ શોભી
રહ્યો છે. તે વિજયમાં ગંધાર નામનો વિશાળ દેશ છે. આ દેશ રિદ્ધિ-
સમૃદ્ધિથી ભરપૂર છે. તેમાં ગંધસમૃદ્ધ નામનું શહેર હતું.

તે શહેરમાં શતયજ્ઞ રાજાનો પુત્ર અતિયજ્ઞ રાજા રાજ્ય કરતો હતો.
તેને મહાબળ નામનો કુમાર હતો. પિતાના મરણ પછી મહાબળ
રાજા રાજ્યાસન પર બેઠો. તે મહાપરાક્રમી હતો. વિદ્યાધર રાજાઓ
પણ તેની સેવા કરતા હતા. રાજ્યનું પાલન કરતાં ઘણાં વર્ષો વહી
ગયાં. તેટલા લાંબા વખતમાં તેના તરફથી કરાયેલાં કર્તવ્યો ખીલકુલ

(૩૨૨)

પ્રશંસાપાત્ર ન હતાં. ઇચ્છાનુસાર પાંચ ઇંદ્રિયનાં સુખનો વૈભવ તે ભોગવતો હતો. તે ઇંદ્રિયોને પરાધીન હતો. ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો વિવેક તેને ખીલકુલ ન હતો. પાંચ પ્રકારના પ્રમાદમાં તે ડૂબ્યો હતો. પરિગ્રહ એકઠો કરવો અને વિવિધ પ્રકારના આરંભો કરવા તે ઇચ્છા તેની પ્રત્યજ હતી, નિરંતર તે અકાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરનાર હતો.

સત્યાસત્યનો-કર્ત્ત્વ્યાકર્ત્ત્વ્યનો નિર્ણય કરવો, સદાચરણ રાખવાં, પરાપકાર કરવો, આત્માને ઉચ્ચ સ્થિતિમાં સ્થાપન કરવો તથા મનુષ્યો સુખ દુઃખનો અનુભવ શા કારણને લઇને કરે છે? દરેક સુખી શા માટે થતા નથી? આ વિષય વિચિત્રતાનું કારણ શું? મનો-વાંછિત પ્રાપ્તિ સર્વને શા માટે થતી નથી? વિગેરેનો વિચાર કરવાનું જ્ઞાન તેને ખીલકુલ ન હતું. કેવળ વિષય, કષાયને આધીન થઈ તે આ જિંદગી પૂરી કરતો હતો. દૂકામાં ધર્મ શી ચીજ છે તે વાતની તેને પરવા ન હતી.

આ રાજાનો બાલમિત્ર સ્વયંભુદ્ધ નામનો પ્રધાન છે. તેનું અંત કરણુ જિનેશ્વરના વચનામૃતોથી સિંચાયેલું હતું. રાજાનું હિત કરવામાં તેની પ્રત્યજ ઇચ્છા જાગૃત રહેતી હતી. રાજ્યનાં દરેક કાર્યમાં પૂછવા યોગ્ય ખીજે પણ સાંભિતક્રોત નામનો પ્રધાન હતો.

એક દિવસ મહાબળ રાજા સભા બરીને બેઠો હતો. સન્મુખ દિવ્ય નાટક સરખું નાટક થઈ રહ્યું હતું. આજુબાજુ તેનો પરિવાર બેઠો હતો. તૃલ્ય દેખવામાં રાજા લીન થઈ ગયો હતો. એ અવસરે અકસ્માત્ સ્વયંભુદ્ધ પ્રધાન રાજાની પાસે આવી, હાથ જોડીને આ પ્રમાણે વિનવવા લાગ્યો. મહારાજા ! આ ગીત સર્વ વિલાપ સરખાં છે. આ તૃલ્ય એક વિડંબના માત્ર છે. આ આભરણો કેવળ ભારભૂત છે અને આ કામવાસના, કેવળ દુઃખનું જ કારણ છે.

આ બળમિત્ર પ્રધાન ઉપર રાજાને ધણો રનેહ હતો, પણ આનંદમાં લીન થયેલા રાજાના આનંદનો ભંગ કરનાર આ પ્રધાનનાં વચનો સાંભળી રાજા કોપાયમાન થઈ ગયો. રાજાએ કહ્યું. અરે

(૩૨૩)

મિત્ર ! આ તું શું બોલ્યો ? આવાં વિતથ—મિથ્યા વચનો બોલવાની તને અત્યારે જરૂર શી પડી ? તું નિરંતર પ્રિય બોલનાર છે ત્યારે શું અજાણ્યતાં આ અપ્રિય વચનો તારાથી બોલાયાં છે ? આ ગીત, આવણુદ્રિયને અમૃત સમાન છે. આ નૃત્ય નેત્રને મહોત્સવરૂપ છે. આભરણો શરીરની શોભા છે અને કામવાસના સર્વદા સુખદાયી છે.

પ્રધાને નમ્રનાથી પણ મજબૂતાઈથી કહ્યું : મહારાજ ! હું જરા માત્ર અસત્ય બોલતો નથી અને આપને અપ્રિય પણ કહેતો નથી. મારું કહેવું કેવી રીતે સત્ય છે તે, હું આપશ્રીને નિવેદિત કરું છું. આપ સાંભળશો.

એક ચતુર યુવાન સ્ત્રીનો પતિ પરદેશ ગયો હતો. આ સ્ત્રી પતિપ્રેમમાં આસક્ત થયેલી હતી. પતિના વિયોગે વિરહાનળથી યા કામદાવાનળથી દબ્ધ થઈ ખીચારો કરણુ સ્વરે ગાયન કરતી હતી. આ સ્ત્રીતું ગાયન વિચારવાનું વિવેકી પુરૂષોને વિલાપપક્ષમાં અનુભવાશે કે નહિં ? કેમકે ગીતનું ઉત્પત્તિસ્થાન, કે માર્મિક સ્થૂન રુદ્ધથી જ ભરપૂર છે. તેમ હે ગજન ! જેનું પહેલું કે છેલ્લું પરિણામ દુઃખરૂપ હોય તે સુખરૂપ કેમ મળાય ?

એક મનુષ્ય ઘેસો થઈ ગયો છે. તે પોતાની વિસંસ્થૂલ સ્થિતિમાં નાચતો ફૂદતો આમતેમ કર્યા કરે છે. આ તેનું નાચવું, ફૂદવું વિવેકી મનુષ્યને વિડંબના સમાન અનિષ્ટ નહિં લાગે ? લાગશે જ, તેમ મોઢથી ઘેલા થઈ નૃત્ય કરનારાઓના અને જોનારાઓના બાવી પરિણામ ઉપર વિચાર કરતાં આ નૃત્ય કેવળ વિડંબનાતુલ્ય જ છે.

ભૂપણની બ્રાંનિથી કાષ્ટએ ગળામાં પથ્થર લટકાવ્યો હોય તે જમ બોળરૂપ છે તેમ પરમાર્થદષ્ટિએ વિચાર કરતાં આ સર્વ આભરણો ભરમાં પથ્થર સરખા બોળ કરનારા જ છે.

કિંપાકનાં ફોલો દેખીતાં સુંદર, સ્વાદે મધુર છે. પણ તેનો વિપાક ભયંતર પરિણામવાળો છે. તેમ સર્વ કામભોગો દેખીતાં અને ઉપભોગો કરવામાં સુખરૂપ અનુભવાય છે પણ પરિણામે દુઃખરૂપ છે.

(૩૨૪)

હે રાજા ! કામ શલ્યતુલ્ય છે, કામ વિષતુલ્ય છે અને કામ ઝેરી સર્પસમાન છે. કામની પ્રાર્થના-મચ્છા કરવાવાળા વિનાપ્રયોજને દુર્ગતિમાં જાય છે. શુભાશુભ પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષયોમાં રાચનારા અને દ્વેષ કરનારાઓ, સંયોગ વિયોગથી ઉત્પન્ન થતાં અનંત દુઃખ પામે છે. માટે હે રાજા ! પરમાર્થથી દુઃખરૂપ અને દુઃખના કારણ-જૂત વિષયસુખનો ત્યાગ કરી, પરબોધિતકારી ધર્મમાં ઉઘમવાન થાઓ.

રાજાએ કહ્યું-મિત્ર પ્રધાન ! આટલા દિવસ તું મારો હિતસ્તી થઈને આજે તું શા માટે મારું અહિત કરે છે. ? અનાગત-નહિં દોડવા સુખને માટે વર્તમાનકાળમાં મળેલા સુખનો ત્યાગ કરાવવો તે જ મારું અહિત છે.

પોતાને અવસર મળ્યો જાણી, રાજાની ઇચ્છાનુસાર ચાલનાર સંભિન્નઓત નામનો પ્રધાન રાજાની તરફેણ કરી મોલવા લાગ્યો.

મહારાજા ! આ સ્વયંયુદ્ધ માયાની છે. તે આપને મળેલા સુખનો ત્યાગ કરાવી શીયાળની માફક નહિં મળેલા સુખનો પ્રયત્ન કરાવી પાછળથી પશ્ચાત્તાપ કરાવશે.

રાજાએ કહ્યું શીયાળને પાછળથી કેવી રીતે પશ્ચાત્તાપ થયો ?

પ્રધાને કહ્યું-એક શીયાળ પાસે ખાવા સાથે તેના મોઢામાં માંસની પેસી હતી. નદીકિનારે ફરતા એક મચ્છ તેના દેખવામાં આવ્યો. તે મેળવવા માટે માંસનો પીંડ જમીન પર મૂકી તેની તરફ દોડ્યો. તેને આવતો દેખી મચ્છ જલદી દોડી નદીમાં જઈ પડ્યો. પેસો માંસનો પીંડ સમળી ઉપાડી ગઈ. શીયાળ બંનેથી બ્રષ્ટ થયો. પાસે મળેલું મૂકી બીજું લેવાની આશાથી ઉભયથી બ્રષ્ટ થતાં તેને ઘણો પશ્ચાત્તાપ થયો, તેમ હે ભદ્ર સ્વયંયુદ્ધ ! શીયાળની માફક રાજાને તમે ઉભય-બ્રષ્ટ કરી મહાન પશ્ચાત્તાપ કરાવશો.

સ્વયંયુદ્ધે કહ્યું. પ્રધાન ! તમારું કહેવું સ્વાર્થ સાધવામાં તત્પર વેશ્યાના હાવભાવ સરખું છે, તે કયો યુદ્ધિમાન મનુષ્ય માન્ય કરશે ? પૂર્વે અનેક ધીર પુરુષોએ આ ધન, સ્વજન, રાજ્યાદિકને અનિત્ય

(૩૨૫)

જાણી ભોગનો ત્યગ કરી પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી છે. સ્વામીનું હિત કરવું તે સેવકની ફરજ છે, નહિ કે પોતાના સ્વાર્થ માટે તેનો ભવ બગાડવો.

સંભિન્નશ્રોત જરા ક્રોધ કરો બોલી ઉઠ્યો. સ્વયંબુદ્ધ ! ખરેખર તમે મૂર્ખ છો, કેમકે અવસર વિનાનો રાજને બોધ આપો છો. બધાં મનુષ્યો જાણે છે કે મરવું અવશ્ય છે જ. શું મરણ આવ્યા પહેલાં શ્મશાનમાં જઈને સવું જોઈએ ? આકાશ પડી જવાના ભયથી (પડતા આકાશને અટકાવવાના ઇરાદાથી જેમ ટીટોડી પગ ઊંચા રાખીને સૂતે છે તેમ) તમે પણ સ્વામીના હિતનો ડોળ ઘાલો છો, વૃદ્ધાવસ્થા આવી હોય અને ક્રમે મરણ પણ નજીક આવ્યું હોય ત્યારે ધર્મક્રિયા કરી પરલોકનું હિત કરવું તે તો શોભતું ગણાય. તમે તો આવી યુવાવસ્થામાં ધર્મ કરો તેવી ખૂમો પાડી રહ્યા છો, તે તમારું કહેવું કોણુ માન્ય કરશે ?

સ્વયંબુદ્ધે કરુણાદષ્ટિથી કહ્યું-સંભિન્નશ્રોત ! જરા વિચાર તો કરો. તમે બુદ્ધિમાન છો. આપસમાં બુદ્ધ લાગ્યું હોય. ખણુખણુટ અને છણુછણુટની સુસવાટીયું કરતાં સામા તરફથી ભાલાં બાણુ અને તીરનો વરસાદ વરસતો હોય તે અવસરે, બુદ્ધિમાન અને નિપુણ શિક્ષક હોય તથાપિ નવીન હાથી, ઘોડા અને સુભટોને દમીને કે કેળવીને, બુદ્ધને લાયક ઉપયોગી કેવી રીતે બનાવી શકશે ? અર્થાત્ ન જ બનાવી શકે.

ધરમાં અગ્નિ લાગ્યો હોય અને ધરનું સર્વસ્વ માલ-મીલકત આગમાં બળતું હોય એ અવસરે નવીન કૂવો ખોદી, પાણી કાઢી, ધર બુઝાવી મીલકતનું રક્ષણ કરવાનું કામ બુદ્ધિમાન મનુષ્ય પણ કરી શકશે કે ? નહિં જ.

પરમજી આવી ચડ્યું હોય, ચારે બાજુથી નગરના કિલ્લાનો રોધ થઈ ગયો હોય એ અવસરે હુશિયાર મનુષ્ય હોય તોપણ તત્કાળ પૂરતા જગ્યામાં અનાજ, ઇંચણુ, પાણી વિગેરેનો સંગ્રહ કરી શકશે

(૩૨૬)

કે ? નહીં જ. પણ આ સર્વ વાતની ખચર પહેલાંથી જ માલૂમ હોયઃ અને પહેલાંથી જ સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરી રાખી હોય તેા તેવા અણીના પ્રસંગે તે પોતાનું કાર્ય સાધવાને સમર્થ થઈ શકશે. તેવી જ રીતે પારલૌકિક કાર્ય માટે, મરણ અવસર આવ્યા પહેલાં જે મનુષ્ય સર્વ તૈયારીઓ નથી કરી રાખતો, તે મનુષ્ય છેલ્લી ઘડીના અવસરે ધન, સ્વજન, રાજ્ય, ગૃહ, દેહાદિકના મોહમાં મુઝાઈ તેનાથી અલગ થઈ શકતો નથી. તેનો મમત્વભાવ ઓછો થતો નથી. એટલું જ નહિ પણ પહેલાંથી જ મમત્વભાવ કે રોહભાવ ઓછો કરેલ ન હોવાથી છેવટની સ્થિતિમાં મોહભાવ વૃદ્ધિ પામે છે. વહાલાનો વિયોગ વિશેષ સાહે છે. વિષયતૃષ્ણા છેદાતી નથી. વિવિધ મનોરથો મનમાં ખડા થાય છે. છેવટની વિયોગથી વળવળતી સ્થિતિમાં તપાવેલા લોહના ગોળા ઉપર નાંખવામાં આવેલા પાણીના મિંદુની માફક ધર્મનું કે આત્મસાધનનું નામનિશાન પણ યાદ રહેતું નથી. કોઈ યાદ કરાવે તોપણ મોહ તથા અજ્ઞાનની પ્રત્યજ્ઞતા આગળ તે ઊલું રહેવા પણ પામતું નથી. તેને અદલે દૂર રહેલા અને નહિં યાદ કરાવેલા પણ, સ્ત્રી, પુત્ર, ધન, કુટુંબ વિગેરે જ યાદ આવે છે. આવા અનેક મોહ કે દુઃખથી તપેલા મનુષ્યો છેવટની સ્થિતિએ ધર્મસાધન કેવી રીતે કરી શકશે ? મરણ જીવનના કટાકટીના યુદ્ધપ્રસંગે તપ તપવાને, શીયળ પાળવાને, ધ્યાન કરવાને, સમાધિ રાખવાને શું તે સમર્થ થશે ? નહિં જ.

મન, વચન, શરીરના વ્યાપારો મંદ પડ્યા પછી જીવો પરલોક-હિત કેવી રીતે કરી શકશે ? વિષયમાં આસક્ત થયેલા જીવ, હાથીના કૂંચેવરમાં ગૂંદિ (આસક્તિ) પામેલા કાગડાની માફક સંસારસમુદ્રમાં ડૂબી મરે છે.

અંખ મગુના વખતમાં પહાડની વિષમ નદી ઉતરતાં એક હાથી કિનારા ઉપર ઘણી જ ખરાબ રીતે પડી ગયો. તેનું શરીર જીલું હોવાથી તેમજ વિષમ રીતે પડવાથી ભાંગી ગયું અને તે ત્યાં

(૩૨૭)

જ મરણ પામ્યો. તેનું માંસ ખાવા માટે એક શીયાળીઆએ તેનાં અપાન (ગુદા) દ્વારમાં છિદ્ર પાડ્યું. માંસના અર્થે કાગડાઓ ત્યાં આવ્યા અને અપાનપ્રદેશમાં પેસી માંસ ખાવા લાગ્યા. તાપના કારણથી તે અપાનદ્વાર સંકોચાઈ ગયું. કેટલાએક કાગડાઓ અંદર રહી ગયા. થોડા વખતમાં વરસાદ થયો અને તે કહેવર નદીમાં તણાઈને નજીકમાં રહેલા સમુદ્રમાં જઈ મળ્યું. પાણીથી ભીંજાયેલ હાથીના કહેવરનું અપાનદ્વાર ખુલ્લું થયું. કાગડાઓ બહાર નીકળ્યા. ચારે જાણુ નજર કરે છે તો કિનારો દેખાયો નહિ. જીડી જીડીને થાકતાં પાછા તે કહેવર પર એસવા લાગ્યા તેટલામાં તે કહેવરને એક જોરાવર મચ્છ સમુદ્રમાં ખેંચી ગયો. તે સાથે કાગડાઓ પણ ડૂબીને મરણને શરણ થયા.

આ દષ્ટાંતનો ઉપનય-ભાવાર્થ સાંભળીને વિચાર કરશો. કાગડાને ઠેકાણે આ સંસારી જીવો, હાથીના શરીરમાં પ્રવેશ કરવો તે, સંસારી જીવોનું મનુષ્યના ભવમાં આવવું. કાગડાઓને હાથીના માંસનો ઉપયોગ કરવો તે, જીવોને વિષયસુખનો ઉપયોગ. જેમ તે અપાનદ્વારનો નિરોધ થયો તેમ જીવોને વિષયસુખનો પ્રતિબંધ થયો. (તેના સિવાય ન યાત્રે તેવો આગ્રહ થયો તે) જેમ વર્ષાઋતુ તેમ જીવોનો મરણકાળ. જેમ કાગડાઓનું હાથીના કહેવરથી બહાર નીકળવું તેમ જીવોનું પરલોકમાં જવું. જેમ તે કહેવરમાં આસક્ત થયેલા કાગડાઓ. અશરણુપણે સમુદ્રમાં ડૂબી મરણ પામ્યા તેમ મનુષ્યદેહ સંબંધી વિષયના ઉપયોગમાં આસક્ત થયેલા સંસારી જીવો અશરણુપણે ધર્મના આલંબન વિના-ભવસમુદ્રમાં ડૂબી મરણ પામે છે. અર્થાત્ વારંવાર વિવિધ યોનિઓમાં પરિવ્રમણ કરે છે.

આ સંસારી જીવોમાં કેમ વિવેકી, બુદ્ધિમાન જીવ, તુચ્છ અને અસાર વિષયસુખનો ત્યાગ કરી તપ-સંયમ આદિ આત્મધર્મમાં પ્રયત્ન કરે તો તે વારંવાર જન્મ, મરણ કરતો નથી; પણ સંસારનો પાર પામી શાશ્વત સુખ પામે છે.

(૩૨૮)

જે મનુષ્ય પોતે વિષયસુખમાં આસક્ત થઈ, ખીજને પણ હરીરણા કરાવી મોહની વૃદ્ધિ કરાવે છે. તે મનુષ્ય લાંબે રસ્તે પાયેય (ખાવાનું ભોજન) વિનાના પચિક(વટેમાર્ગ)ની માફક પુન્યરૂપ પાયેય સિવાય દુઃખી થાય છે.

હે રાજન્ ! આપ પણ તુજા વિષયસુખની લાલસામાં, ઘણા વખતના લાંબા સુખથી જન્મુક(શીયાળ)ની માફક ન ચૂકશે-બ્રહ્મ ન થશે, એવી આપ પ્રત્યે મારી પ્રાર્થના છે.

રાજાએ કહ્યું. સ્વરૂપ સુખ માટે, લાંબા સુખથી જન્મુક કેવી રીતે બ્રહ્મ થયો ? પ્રધાને કહ્યું. એક અટવીના મધ્ય ભાગમાં વૃક્ષોની ગીચ ઝાડી હતી. તે ઝાડીમાં હથિયાર સહિત એક બિલ્લ ફરતો હતો. દૂરથી આવતો એક હાથી તેના દેખવામાં આવ્યો. બિલ્લ હાથીને દેખી તરત પાછો ફર્યો અને એક વિષમ ઢોળાવવાળા પ્રદેશ પર ચડી ગયો. ઊંચી ભૂમિ ઉપર ઊભા રહી એક તીક્ષ્ણ બાણ હાથીના ઉપર છોડ્યું. આ બાણ હાથીના મર્મસ્થાનમાં લાગવાથી એક જ પ્રહારે તે હાથી તૂટેલા ગિરિના શિખરની માફક જમીન પર તૂટી પડ્યો. હજી પણ તે હાથી જીવતો છે એમ ધારી તેનાં દાંત અને મોતી લેવાની ઇચ્છાથી, ધનુષ્ય નીચું મૂકી, માથમાં પરશુ લઈ હાથીને કાપવા લાગ્યો. તે સ્થળે એક સર્પનું દર હતું. હાથીના પડવાથી સર્પ થોડો દગાયો હતો. તેને સખત પીડા થયેલી ન હોવાથી તે હજી જીવતો હતો. ક્રોધ અને પીડાથી ચીડાયેલા સર્પે, તે બિલ્લને એવા જોસથી ડાંખ માર્યો કે તેના ઝેરની પ્રત્યેક અસરથી બિલ્લ ત્યાં જ મરણ પામ્યો અને સર્પ પણ થોડીવારે મરણને શરણ થયો.

એ અવસરે એક શીયાળ ત્યાં થઈને જતો હતો. માંસરસની લોભપતાથી તે ખુશી થતો થતો ત્યાં આવ્યો. તે જીવતો છે કે મરી ગયો છે તેનો નિશ્ચય કરવા માટે બે ત્રણ વાર નજીક આવી પાછો ફર્યો. છેવટે તે ત્રણે મરી ગયેલ છે તેનો તેણે નિર્ણય કર્યો. પણ લોભની ગતિ વિચિત્ર છે તેથી તે ચિંતવવા લાગ્યો કે-આ મનુષ્ય અને

(૩૨૯)

હાથી મારા જીવિત પર્યંત પહોંચે તેટલો ખોરાક મારા માટે છે. તે તો મારે જ ખાવાનો છે ને ? આ ધનુષ્ય ઉપર આંધેલી ચામડાની દોરી છે તે હમણા ખાઈ લઉં. ઈચ્છાદિ વિચાર કરી ધનુષ્યની કોટી ઉપર આંધેલી ચામડાની દોરી તે ખાવા લાગ્યો. તે દોરી તૂટતાં જ ધનુષ્ય ઉપર ચડાવેલી જીવા (દોરી) એકદમ તૂટી, અને તેથી ધનુષ્યનો ભાગ તાળુપ્રદેશમાં એવા જોરથી વાગ્યો કે તે શીયાળ તત્કાળ ત્યાં જ મરણ પામ્યો.

હા ! હા ! અજ્ઞાનથી અંધ થયેલા અને આર્ત, રોદ્ર ધ્યાનને પરાધીન થયેલા જીવો કાંઈ જુદું જ ચિંતવે છે. અને વિધિનું વિનિશ્ચિત (પૂર્વજન્મકર્મ) કાંઈ જુદું જ કરે છે.

અન્નં ગયસ્સ હિયં અન્નં વાહસ્સ સંધિયસરસ્સ ।

અન્નં કુલ્હુય હિયં અન્નં હિયં કયંતસ્સ ॥ ૧ ॥

હાથીના હૃદયમાં કાંઈ જુદા જ વિચાર હતા. ખાણુ સાંધવાવાળા વ્યાધ (બિલ્લ)ના મનોરથો જુદા જ હતા. શીયાળના હૃદયમાં તેથી જુદું જ હતું. ત્યારે કૃતાંતના હૃદયમાં તેથી પણ જુદું જ હતું અર્થાત્ કૃતાંતે તેનાથી જુદું જ કર્યું.

હે રાજના ! તે નિર્મુદ્ધિ લુપ્થ જંપુકે થોડા ખોરાકને માટે- ધણી લાંબા વખત ચાલે તેટલા ખોરાકનો ભાગ કર્યો તો ઉભયથી બ્રહ્મ થઈ મરણ પામ્યો. તેવી જ રીતે આ અતિમૂર્ખ જીવ, 'અદ્ય વિષયસુખની ઈચ્છા કરતા પરલોક સંબંધી મહાન્ સુખ આ શીયાળની માફક હારી જાય છે.

વળી હે મહારાજ ! આપે કહ્યું કે પરલોકનું સુખ અદ્ય છે. કોણે દીઠું છે. ? વિગેરે ! તે સંબંધમાં આપ શ્રવણ કરશો. તે આપણે જોયેલું છે. આપને યાદ હશે કે કુમાર અવસ્થામાં આપણે આકાશ-માર્ગે, નંદનવન નામના દેવ ઉદ્યાનમાં રમવા માટે ગયા હતા ત્યાં એક મહર્ષિક દેવ આપણા દેખવામાં આવ્યો હતો. તેને દેખી મરણ-

(330)

ના ભયથી આપણે પાછા હઠ્યા હતા. તેટલામાં તે દેવ સૌમ્ય આકૃતિ ધારણ કરી આપણી પાસે આવી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો. મહાઅળ ! હું તારો શતઅળ નામનો પિતામહ (પિતાનો પિતા) છું. ઉત્તમ ચારિત્ર પાળીને લોકાંતક નામના દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો છું. પુત્ર ! તું પણ સંયમનિયમમાં ઉજ્જમાળ થજો. અમૃતતુલ્ય જિન-વચનોથી તારા આત્માને ભવિત કરજો. શ્રદ્ધાળુ હૃદયના, પ્રમાદવિનાના અને સંયમ માર્ગમાં ઉદ્યમ કરનારા આ પદને પામી શકે છે. પ્રયત્નથી તું પણ આ પદ પામી શકીશ.” આ પ્રમાણે કહીને તમાલદલની માફક સ્યામલ આકાશતળને પ્રયોતિત કરતો તે દેવ ત્યાંથી આકાશ-માર્ગે આદ્યો ગયો.

મહારાજ ! આ વાત તમે દીઠી છે, સાંભળી છે અને અનુભવી છે. તે વાત જો તમને યાદ હોય તો પરલોક છે, તેની શ્રદ્ધા તમે શા માટે નથી કરતા ?

રાજાએ કહ્યું. ભદ્ર સ્વયંબુદ્ધ ! તે વાત મને યાદ આવે છે. પરલોક છે. હમણાં તે વાતનું દૃઢ શ્રદ્ધાન કરું છું, તેમાં મને બીલકુલ શંકા નથી.

રાજાના આ શબ્દોથી તે પરોપકારી સ્વામીભક્ત પ્રધાનને ઘણો આનંદ થયો. તે અવસરનો જાણુ હોવાથી અવસર આવ્યો જાણી તેણે ફરી રાજાને કહ્યું-રાજા ! વંશપરંપરાથી સાંભળેલું અને ધર્માધર્મના ફળને પ્રગટ કરનાર, તમારા પૂર્વજોનું વિવેકવાળું કર્તવ્ય હું આપને સંભળાવું છું. આમાંથી આપને જાણવાનું કે શીખવાનું ઘણું મળી આવશે.

આ જ નગરમાં રાજ્ય કરનારા તમારા પૂર્વજોમાં પૂર્વે કુશ્યંદ્ર નામનો રાજા થયો હતો. તેને કુશ્મતિ નામની રાણી હતી. માતા, પિતાનો પૂર્ણ ભક્ત હરિશ્ચંદ્ર નામનો તેમને એક પુત્ર થયો. રાજા રતકવાદના શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ હતો.

(૩૩૧)

નાસ્તિકવાદ

તે લોકોને કહેતો હતો કે, “ જીવ નથી, પુન્ય નથી, પાપ નથી અને પરલોક પણ નથી. ખરવિષાણુ (ગધેડાના શીંગડા)ની માફક, જીવઆદિ પ્રત્યક્ષ દેખાતાં નથી. જે આ જગતમાં પ્રત્યક્ષગોચર થઈ શકે છે તે ચાર ભૂત જ છે અને તે ઇન્દ્રિયોથી ગ્રાહ્ય થઈ શકે છે. ચેતના એ જીવનો ધર્મ નથી. તે તો પૃથ્વી, પાણી, વાયુ અને આકાશ આ ચાર ભૂતોનો ધર્મ છે. મન્યના અંગોથી- (જુદી જુદી વસ્તુ એકત્ર કરવાથી) જેમ મદિરાની શક્તિ પ્રગટ થાય છે તેમ આ ભૂતોના સમુદાયથી ચેતનાશક્તિ પ્રગટ થાય છે, માટે પ્રત્યક્ષ-ગોચર ન હોવાથી જીવ, પુન્ય-પાપાદિ છે જ નહિ. પ્રત્યક્ષનો વિષય ન હોવાથી તે જીવાદિ અનુમાનથી પણ સાધ્ય કરી શકાય નહિ. કેમકે કાષ્ઠપણુ વાર તે વસ્તુ પ્રત્યક્ષ દેખાયેલી હોય તો તે વસ્તુના સંબંધમાં અનુમાન થઈ શકે. તેમજ સુકૃતનું ફળ દેવલોક અને પાપના ફળરૂપ નરકગતિ પણ નથી. વળી જીવને જ અભાવ હોવાથી કર્તાપણું અને ભોક્તાપણું પણ ન જ સંભવે.

ઇન્દ્રિયોના સમુદાય તે જીવ યા જીવનું. અને તે ભૂતોનું વિખરાઈ જવું તે મરણ. જીવિત મરણની કલ્પનાઓ મૂઠ માણુસોની કરેલી છે. એક તલતલ જેઠલું શરીરને છેલ્લા છતાં પણ જીવ દેખાતો નથી, શરીરનો જ છેલ્લ થાય છે. માટે હિંસ્ય હિંસક (હિંસા કરવા લાયક અને હિંસા કરનાર) કાષ્ઠ ન હોવાથી હિંસા પણ છે જ નહિ. લોકોને ઠગવા માટે મૂઠ પુરુષોએ નાના પ્રકારની ક્રિયાઓની કલ્પનાઓ કરી છે. જે જીવ વિદ્યમાન હોય તો આ સર્વ કલ્પનાઓ સંભવી શકે. પણ જીવ જ નથી તો પછી આ સર્વ કલ્પના, જામ વિના સીમની કલ્પના કરવાની માફક હાંસીને પાત્ર છે.

તપશ્ચર્યા કરવી તે શરીરને શૌસાવવાનું છે અને સંયમ કરવો તે ભોગથી વંચાવાનું છે. સર્વક્રિયાઓ નિરર્થક છે માટે હે બુદ્ધિમાન લોકો ! વિષયાદિનો ત્યાગ કરવો અને વિવિધ પ્રકારની ક્રિયાઓ કરવી

(૩૩૨)

તે એક જાતનો કદાચહ છે. સાઈં સાઈં ખાઓ, છટપાન કરો અને રવેચ્છાએ આચરણુ કરો. જળખિંદુની માફક ચંચળ સંસારમાં ભક્ષ્યાભક્ષ્યના વિવેકની કાંઈ જરૂર નથી.

આ પ્રમણે લોકોને કહી પોતે પોતાને તેમજ લોકોને સાવધ સુપાપ કાર્યમાં પ્રેરણા કરતો કુરુચંદ્ર રાજા રાજ્યનું પાલન કરતો હતો. અનેક જીવનાં વધ કરવામાં પ્રવૃત્તિ કરતાં તે નિર્દય રાજાએ ભારે કરો નાંખી રાંક પ્રજાને ઘણી રીત્રાવી. ઉગ્ર પુન્ય પાપનાં ફળ તત્કાળ મળે છે. આ ન્યાયથી તેની છેવટની સ્થિતિમાં તેને મહાન અસાતાનો ઉદય થયો. પાંચ ઈન્દ્રિયના વિષયો પ્રતિકૂળ થયા. શ્રુતિને મધુરતા આપનાર ગીતો ખર અને ઉંટના શબ્દ સરખાં વિરસ સંભળાવા લાગ્યાં. સુંદર રૂપ વિકરાળ અને ખીભિત્સ દેખાવા લાગ્યા. કપુર, અગુર આદિ સુગંધી પદાર્થો અત્યંત પુતિગંધ જેવાં લાગતાં. સ્વાદિષ્ટ ચીજો લીંબડાથી પણ અધિક કટુક અનુભવાતી. પટકુલ હંસતુટી અમુખ કોમળ સ્પર્શો કાંટાંની સેજ સમાન તેને લાગતા. ગોશીર્ષચંદનનો રસ અગ્નિના કણીયાની માફક તે વેદતો હતો. ટૂંકામાં કહીએ તો આવી રીતે પ્રતિકૂળ ઈન્દ્રિયવિષયોને અનુભવતો રાત્રિ દિવસ પાડાની માફક આરડતાં તે દિવસો પસાર કરવા લાગ્યો. તે ઊછળી ઊછળીને વેદનાની અધિકતાથી પૃથ્વી પર પડતો. પોતાને હાથે મસ્તક ફૂટતો તથા પાસે ખેસવાવાળા મનુષ્યોને પણ ભય અને કંટણા ઉત્પન્ન કરાવતો હતો.

તેનાં આવા દુઃખમય જીવનથી લજ્જા પામી, કુરુમતિ દેવી અને હારશ્વંદ્રકુમાર તેને ગુપ્ત સ્થળે રાખી તેની પ્રતિચર્યા કરતા હતાં. મહાન દુઃખથી પરાભવ પામેલો કુરુચંદ્ર રાજા આ જિંદગીમાં જ નરક સરખાં દુઃખનો અનુભવ કરી મરણ પામ્યો. હરિશ્વંદ્ર કુમારે તેનાં ઉત્તરકાર્ય કર્યાં. પિતાની આવી ભયંકર અને વલ્લવલતી સ્થિતિ દેખી કુમાર ઘણો ઊદાસીન થયો. લોકોના વિશેષ આગ્રહથી જ તે રાજ્યાસન પર બેઠો. પિતાનું મરણ સાંભળતાં તે વિચાર કરવા થાગ્યો કે, ખરેખર પુન્યપાપના ફળો છે જ. આ પ્રત્યય મેં પ્રત્યક્ષ દીડો છે. હું

(333)

ખીલકુલ પાપ નહિં કરે. તે દિવસથી તે રાજા આપા ગંધારદેશનું રાજ્ય ન્યાયપૂર્વક પાલન કરવા લાગ્યો. અન્યાયમરેલા કરો પ્રજા ઉપરથી કાઢી નાંખ્યા અને જોમ અને તેમ પ્રજાને સુખી કરવા લાગ્યો.

હરિશ્ચંદ્ર રાજાએ, ધર્મશ્રદ્ધાળુ બાળમિત્ર સુખ્યુદ્ધિ નામના ક્ષત્રિય પુત્રને બોલાવીને કહ્યું—મિત્ર ! આજથી હું તને એક જ કામ ઉપર ખચર રાખવાની તારી નિમણૂક કરું છું. અને તે એ જ છે કે કોઈ પણ ઠેકાણે કાંઈ પણ ધર્મ સંબંધી વાત તારા સાંભળવામાં આવે અથવા કોઈ ધર્મકથન કરનાર તારા દેખવામાં આવે તો તે વાત તરત આવીને મને નિવેદિત કરવી.

પાપનાં પ્રત્યક્ષ ફળ દેખનાર હરિશ્ચંદ્ર રાજા જાગૃતિમાં આવ્યો. તેનું વલણ ધર્મને રસે જ દોરાયેનું હતું. તે પોતાનું જીવન ધર્મમય કરવાને ઇચ્છતો હતો. તેને માટે તે કામ ઉપર અર્થાત્ ધર્મમાં જાગૃતિ આણુવા માટે પોતાના મિત્રને તેણે રોક્યો હતો. આત્મ ઉન્નતિની ઇચ્છા રાખનારા વ્યવસાયી-યા-પ્રમાદી મનુષ્યોએ આ પ્રમાણે કરવું તે સર્વ પ્રકારે યોગ્ય છે.

સુખ્યુદ્ધિએ રાજાનું કહેવું વિનયપૂર્વક અંગીકાર કર્યું. તે દિવસથી ધર્મ સંબંધી કાંઈપણ વાત સાંભળતો, તે તરતજ રાજાને કહી આપતો. એટલું જ નહિં પણ તેવા શુદ્ધ ધર્મોપદેશક મહાત્માઓની તપાસમાં પણ તે ફરતો હતો. સુખ્યુદ્ધિનાં વચનો, પરમશ્રદ્ધાળુ થઈને રાજા સદેહતો હતો.

એક દિવસ શહેરની બહાર દેવોએ કરેલો પ્રકાશ અને મહિમા દેખી રાજાએ પૂછ્યું. મિત્ર ! આ પ્રકાશ અને મહોચ્છવ શા માટે કરાય છે ?

સુખ્યુદ્ધિએ તપાસ કરી કહ્યું. શહેરની બહાર એક મુનિને કેવળ-જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે. દેવો તેમનો મહિમા-મહોચ્છવ કરે છે. તે સાંભળી રાજાનું મન હર્ષથી પ્રદુલિત થયું. મિત્રને સાથે લઈ રાજા કેવળી ભગવંતને વંદન કરવા માટે ગયો. ભક્તિથી નમસ્કાર કરી

(૩૩૪)

રાજા ગુરુ સન્મુખ ધર્મશ્રવણનિમિત્તે બેઠો. યોગ્ય જીવ જાણી જ્ઞાનીએ ધર્મદેશના આપવાનો પ્રારંભ કર્યો

હે ભવ્ય જીવો ! આ આત્મા યા જીવ અનાદિ અનંત છે. અનાદિ કાળથી કર્મ સંયુત છે. વિવિધ પ્રકારના દુઃખદવથી સંતપ્ત થઈ, ચાર ગતિરૂપ ભવમાં પરિભ્રમણ કરે છે. તે પરિભ્રમણની શાંતિ માટે જ્ઞાનાદિ સામગ્રી મેળવી, સમ્યક્ પ્રકારે જ્ઞાન શ્રદ્ધા, અને આચરણ કરતાં કર્મનો સર્વથા ક્ષય કરી શકે છે. અને તેથી અક્ષય, શાશ્વત સુખવાળું મોક્ષ મેળવી શકે છે. વિગેરે, ધર્મદેશના સાંભળી તત્ત્વજ્ઞાનના પરમાર્થને જાણી, શ્રદ્ધા, સંવેગમાં તત્પર થયેલા રાજાએ ગુરુશ્રીને આ પ્રમાણે વિનંતિ કરી.

ગુરુરાજ ! દેવોનાં પ્રત્યક્ષ દર્શનથી અને આપની અમોઘ દેશનાથી મને યોક્તસ નિર્ણય થાય છે કે પરલોક છે તો મારો પિતા નાસ્તિકવાદનો સ્વીકાર કરનાર મરીને ક્યાં ઉત્પન્ન થયો, તે આપ કૃપા કરીને મને જણાવશો કેમકે તેની પરલોકમાં હયાતિ તે જ નાસ્તિકવાદનો નાશ કરનારો છે.

ગુરુશ્રીએ કહ્યું. તમારો પિતા છેવટની સ્થિતિમાં આકંઠ કરતો કૃષ્ણલેશ્યામાં-રૌદ્રપરિણામે મરણ પામી સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થયો છે. આસ્તિક વાદ.

હે રાજા ! તેની માન્યતા એ હતી કે જીવ નથી, પુન્ય નથી, પાપ નથી, પરલોક નથી વિગેરે ભૂલભરેલી હતી. જીવ અવશ્ય છે જ. જેમ શેષ પદાર્થ પોતપોતાના સ્વરૂપે રહેલા છે તેમ જીવ, જીવના સ્વરૂપે રહેલો છે. તે ચેતના લક્ષણવાન જીવ, અરૂપી હોવાથી જ્ઞાનદૃષ્ટિવાળાને પ્રત્યક્ષ છે. જ્ઞાનદૃષ્ટિ સિવાયના જીવો, જ્ઞાન, દર્શનાદિ ગુણોથી તે અમૂર્ત જીવને, જાણી શકે છે. ભાવ પ્રત્યય અને અનુમાનથી, હ્રસ્વ સ્થ જીવો તે જીવને જાણવાને સમર્થ થાય છે. જેમકે, હું છું, હું છું, હું છું, હું છું, હું છું, આ અહં પ્રત્યય હું એવી પ્રતીતિ દરેક આત્માને જીવના અસ્તિત્વ સંશ્લેષમાં સ્વાતુલ્યસિદ્ધ છે.

(૩૩૫)

મેં સાંભળ્યું. મેં દેખ્યું. મેં સુધ્યું. મેં ખાધું. મેં સ્પર્શ્યું
મેં સંભાર્યું. ઈત્યાદિ ભાવ પ્રત્યયો-પ્રતીતિઓ જોને થાય તે પોતે
જ જીવ છે.

શ્રવણ (કાન) આદિ ઇન્દ્રિયો કાંઈ જાણકાર નથી કે તે જાણી
શકે? જીવના જવા પછી પણ તે ઇન્દ્રિયો જની રહે છે, છતાં તે
અવસરે તેવો અહં પ્રત્યય-હું છું વિગેરે કાંઈ પણ થતો નથી અથવા
શરીરમાં જીવ વિદ્યમાન હોય ત્યારે પણ જીવની ઉપયોગ વિનાની
સ્થિતિમાં ઇન્દ્રિયો વિદ્યમાન છે છતાં, તેઓ કાંઈ સાંભળી કે દેખીને
અહં પ્રત્યય કરી શકતી નથી. આથી ચોક્કસ નિર્ણય થાય છે કે,
સાંભળવાનું કે દેખાવા વિગેરેનું જ્ઞાન જોને થાય છે તે જ્ઞાતા-જીવ આ
ઇન્દ્રિયો કરતાં કોઈ જુદો જ છે.

વળી ચૈતન્ય ભૂતોનો ધર્મ નથી પણ જીવનો ધર્મ છે, કેમકે
ભૂતો અવેદક છે. જ્ઞાનશક્તિ ધરાવનાર નથી. અર્થાત્ જડ છે, જેના
એક અંશમાં વેદક (જ્ઞાપક) સ્વભાવ નથી તેના સમુદાયમાંથી
પણ તે સ્વભાવ ક્યાંથી પ્રગટ થશે? જેમ તલના દાણામાં તેલનો
અંશ છે તો તલનો સમુદાય એકઠો કરતાં તેમાંથી તેલ બહાર આવે
છે-(કઢાય છે) પણ રેતીના કણિયામાં તેમનો અંશ નથી તો લાખો
રેતીના કણ એકઠા કરતાં પણ તેમાંથી એક પણ તેલનું ખિંદુ નહિંજ
નીકળે. તેમ ભૂતના અંશમાં (પૃથ્વી, પાણી, વાયુ, આકાશમાં)
જ્ઞાન શક્તિ નથી તો તેના સમુદાયમાંથી તે શક્તિ કેવી રીતે પેદા થશે?
મહિરાના એક એક અંગમાં તેવી થોડી માદક શક્તિ રહેલી છે
તો તે અંગો વિશેષ એકઠાં થતાં તેમાંથી વિશેષ માદકરૂપે શક્તિ
બહાર આવે છે તેમ ભૂતોમાં તેવી જ્ઞાતૃત્વશક્તિ નથી માટે તે
સમુદાય એકઠો મળતાં પણ તેમાંથી જીવરૂપે તે શક્તિ બહાર આવતી
નથી. આથી કહેવાનો આશય એવો છે કે આત્મા, ભૂતોથી વ્યતિરિક્ત
સ્વતંત્રપણે જુદો છે પણ તે ભૂતોનો ધર્મ નથી.

આ પ્રમાણે આ દેહમાં જીવ અનુભવસિદ્ધ જણાય છે. તેમજ

(૩૩૬)

ખીનના દેહમાં અનુમાનથી જાણી શકાય છે. કેમકે સુખ, દુઃખ, જ્ઞાનાદિ સર્વમાં સાધારણ છે. અર્થાત્ સુખ, દુઃખ જ્ઞાન આ સર્વને એક સરખું થઇ શકે છે. એટલે દેહમાં ચૈતન્ય હોય ત્યાં સુધી સર્વે સુખ, દુઃખનો અનુભવ કરી શકે છે.

વળી દુનિયાના જીવોનું વિચિત્રપણું; જેમકે, કેટલાક સુખી દુઃખી, કુલીન, રાજા, શ્રેષ્ઠી, સાર્થવાહ, સેનાપતિ, ઐશ્વર્યવાન, વિનીત, રૂપવાન, સુભગ, ધીર, સુસ્વરા, વિચક્ષણ વિગેરે જણાય છે. ત્યારે કેટલા-એક તેનાથી વિપરીત દુઃખથી સંતપ્ત થયેલા જીવો દેખાય છે. જેમકે, કાણા, આંધળા, બહેરા, મૂંગા, પાંગળા, કુરૂપા, દાસ, ગ્રેધ્ય, દ્રમ, દરિદ્ર, દુર્ભાગ, ખળ, નીચ, મૂર્ખ, કૂર, કુષ્ટી અને વિરહાદિ દુઃખથી વિધુરિત વિગેરે. આવા સુખ, દુઃખમય તારતમ્ય યોગના ભેદથી અનંત ભેદમય જીવોનું વિચિત્રપણું નિર્નિમિત્ત (નિમિત્ત વિનાનું) કેઇ પણ વખત ન જ હોઇ શકે.

અંકુરાનો ઉદ્ગમ-ઉત્પત્તિ પાણી, પૃથ્વી વિગેરે કારણો સિવાય સંભવતો નથી. તેમ કારણ સિવાય કોઇ પણ વખત કાર્યની નિષ્પત્તિ હોય જ નહિ. તે કારણ આ જ ભવ સંબંધી હોય તેવો કાંઈ નિયમ નથી. વૃક્ષના મૂળમાં પાણી સિંચતાં-તેના કાર્યરૂપ પત્ર અને ફળો વૃક્ષના અગ્રભાગ ઉપર જણાય છે. તેવી જ રીતે પરલોકમાં કરાયેલું કર્મ આ જન્મમાં પણ ફળ આપે છે.

પહેલું કારણ અને પછી કાર્ય. કારણ પછી કાર્ય બનતાં થોડું ઘણું પણ વચમાં અંતર હોવું જોઈએ. આ ન્યાયથી ગર્ભાવાસમાં આવવારૂપ કાર્યનું કોઈ પણ કારણ હોવું જોઈએ. અને તે કારણ ગર્ભાવાસમાં આવ્યા પહેલાના વખતમાં બનેલું હોવું જોઈએ. આ રીતે અન્ય જન્મ-પુનર્જન્મ હોવાનો નિર્ણય થાય છે.

જે નિમિત્તને પામી આ જીવે પૂર્વજન્મમાં સુકૃત કે દુષ્કૃત કર્યું છે તે જીવનું જ કરેલું છે, કેમકે કર્તાના અભાવે કર્મ બની શકે જ નહિ. આ હેતુથી કર્તા તરીકે જીવ જ સિદ્ધ થાય છે.

(૩૩૭)

જીવોને દયાથી પુન્ય થાય છે અને જીવોનો ધાત કરવાથી પાપ થાય છે. કેમકે જેવું વાળ્યું હોય તેવું જ લણાય છે; માટે જીવ છે, પુન્ય છે, પાપ છે અને પરલોક પણ છે. તે સર્વ હોવાથી તપ, સંયમાદિ ક્રિયાઓ નિરર્થક નથી. અશેષ કર્મ ક્ષયરૂપ મોક્ષ પણ છે અને તે મોક્ષ વિશિષ્ટ તપ, સંયમથી સાધ્ય થઈ શકે છે.

રાગ હરિશ્ચંદ્ર ! જીવ અપૌદ્ગલિક છે. કર્મો સર્વે પુદ્ગલરૂપ છે. જીવ અને કર્મ, દૂધ અને પાણીના માફક એકમેક થઈ રહ્યા છે. શરીરમાં રહેલો જીવ શરીર પ્રમાણુ છે. ઇલિકાગતિએ અન્ય જન્મમાં જતો જીવ લોકને અસંખ્યાતમે ભાગે ગણાય છે. શરીરનો ત્યાગ કરી સિદ્ધમાં ગયેલા જીવો છેલ્લા ભવના શરીરના ત્રીજા ભાગની આત્મપ્રદેશની અવગાહનાવાળા હોય છે. તે લોકના અગ્રભાગે રહે છે. તેઓને અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત આનંદ અને અનંત વીર્ય આ અનંત ચતુષ્ક હોય છે. આ અશરીરી સિદ્ધ જીવોને કોઈ પણ પ્રકારની ક્રિયા નથી. તેઓ શાશ્વતભાવે આત્માનંદમય ત્યાં રહે છે.

સંસારી જીવો, કષાય, યોગાદિ નિમિત્તો સુખ, દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે. જેમ કુંભાર માટી, દંડ, ચક્ર, ચિવર આદિ સામગ્રીથી ઘટરૂપ કાર્ય બનાવે છે તેમ સંસારી જીવોને મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય, યોગાદિ નિમિત્તો કાયમ હોવાથી સુખ, દુઃખરૂપ કાર્યો ઉત્પન્ન કરે છે.

સંસારી જીવો તે કર્મોનો અનુભવ કરે છે. કરેલ કર્મોનો ભોગ-વ્યા સિવાય નાશ નથી. નહિં કરેલ કર્મોનો ઉપભોગ કરવો પડતો નથી. જો કરવો પડતો હોય તો પછી મોક્ષના જીવોને પણ સુખ, દુઃખ વેદવાં જ પડે અને જો તેમ થતું હોય તો અનવસ્થાદોષ આવે અર્થાત્ ધર્માધર્મ અવસ્થા વિસંસ્થૂત થઈ પડે. પણ તેમ નથી. કરેલ કર્મ જ ભોગવવાં પડે છે.

દુનિયાના સર્વ પદાર્થો નિત્યાનિત્યરૂપ છે અને તેમ કહેવામાં અપેક્ષા રાખવામાં આવી છે. દરેક પદાર્થમાં ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને

(૩૩૮)

વિનાશ આ ત્રિપુટી (ત્રણ ભાગ) લાગુ પડે છે. તે આ પ્રમાણે છે-
એક સોનાનું કુંડલ હતું તેને ભાંગી નાંખી તેનો મુગટ બનાવ્યો. પૂર્વે કહેલી અપેક્ષા અહીં પ્રગટ સમજાશે. આ ઠેકાણે કુંડળનો નાશ થયો, મુગટની ઉત્પત્તિ થઈ-અ. મન? રથને સોનું દ્રવ્ય કાયમ રહ્યું. આ જ પ્રમાણે દરેક પ્રદર્શમાં આ ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને વ્યયની અપેક્ષાઓ સમજા લેવી.

જીવદ્રવ્ય માટે ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને વ્યય(નાશ)ની સમજણ આ પ્રમાણે છે. પૂર્વ-જન્મના મનુષ્યાદિ પર્યાયનો નાશ. આ ભવના પર્યાયની ઉત્પત્તિ અને જીવદ્રવ્યની અન્ને સ્થળે કાયમ સ્થિતિ-હોવાતી રહેવી, આ પ્રમાણે સર્વ દ્રવ્યોમાં નિત્યાનિત્યની અપેક્ષા સમજવા યોગ્ય છે.

દરેક વસ્તુ, દ્રવ્યની અપેક્ષાઓ નિત્ય છે. (કાયમ છે). પર્યાયની અપેક્ષાએ અનિત્ય છે. દ્રવ્યમાંથી પર્યાયનો આવિર્ભાવ તિરોભાવ થયા કરે છે. આ અપેક્ષાએ દરેક પદાર્થોમાં નિત્યાનિત્યપણું રહેલું છે. જીવોમાં મોટાનાનાપણું કાંઈ નથી, સર્વ સરખા છે. મોટા શરીરવાળા યા નાના શરીરવાળા જીવોના આત્મપ્રદેશ એક. સરખા (અસંખ્યાતા) છે. તેમાં સંકેતચિકિત્સા ધર્મ રહેશે. હોવાથી દીવાની પ્રભાની માફક સ્થાન યા ભાજનના પ્રમાણમાં પ્રકાશ (વેદન) કરે છે. જેમ એક દીવો ઘરમાં ખુલ્લો મૂક્યો હોય તો ઘરના પ્રમાણ જોવા વિસ્તારમાં પ્રકાશ આપશે. તે જ દીપક ઉપર એક ભાજન ઢાંકવામાં આવે તો તે વિસ્તારવાળો પ્રકાશ એક નાના ભાજનમાં પણ જોઈવાઈને રહે છે. તેમજ હાથી જેવું મોટું શરીર પામતાં આત્મપ્રદેશો તે શરીરના સર્વ ભાગમાં પ્રસરી રહે છે. અને તે જ જીવને કુચુપા જેવડું નાનું શરીર મળે છે તો તેટલા શરીરમાં પણ સમાવેશ કરીને રહે છે. દૃષ્ટાંત એકદેશી હોય છે તેથી દૃષ્ટાંતના દરેક ધર્મો દાર્શનિકને લાગુ પાડવાનો પ્રયાસ ન કરવો.

અશરીરી સિદ્ધિના જીવે: કરતાં શરીરવાળા સંસારી જીવો અનંત-ગુણુ છે. સ્વ-પરપર્યાયની અપેક્ષાએ દરેક પદાર્થો અનંત ધર્મવાળા છે.

(૩૩૯)

પ્રમાદવડે કે કષાયિત પરિણામે-પાંચ ઇન્દ્રિયો, શક્તિ અને અયુષ્યાદિ પ્રાણુનો નાશ કરવો કે વર્તમાન શરીરથી જીવને જીદો કરવો તેનું નામ હિંસા છે. અને તે જીવનું મરણ કહેવાય છે. આ પ્રમાણે સંક્ષેપમાં જીવનું સ્વરૂપ જ્ઞાતાવવામાં આવ્યું છે.

હે રાજા ! આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં નાસ્તિકવાદ સર્વથા અયોગ્ય અને અહિતકારી છે. તેનો ત્યાગ કરી વિવેકપૂર્વક સત્ક્રિયામાં આદર કરવો એ નિરંતરને માટે સુખનો માર્ગ છે.

કેવળી ભગવાંનના સુખથી પોતાના પિતાનું દારણ દુર્ગતિમાં જવાપણું સાંભળી, તેમજ નાસ્તિકવાદનાં કડવાં ફલ જાણી હરિશ્ચંદ્ર રાજા સંસારમાંથી વિરક્ત થયો. ગુરુને નમસ્કાર કરી પોતાને મંદિરે આવી પુત્રને રાજ્યાભિષેક કર્યો. સુયુદ્ધિને કહ્યું-હું હમણાં ગુરુમહારાજ પાસે ચારિત્ર ગ્રહણ કરીશ. તમે મારા પુત્રને મારી માફક ધર્મોપદેશ આપજો.

સુયુદ્ધિએ કહ્યું. મહારાજ ! હું આપની સાથે જ ચારિત્ર લઈશ. ધર્મ સાંભળ્યાનું ફળ વિરતિ જ છે. મારામાં કેવળ “પરોપદેશે પાંડિત્ય” નથી. આપના કુમારને મારા પુત્ર ધર્મોપદેશ આપી જન્યત રાખશે. રાજાએ તે વાત માન્ય રાખી. રાજા અને પ્રધાને બળતા ગૃહની માફક રાજ્યવાસનો ત્યાગ કરી, વૈરાગ્યથી ચારિત્ર લીધું.

ગુરુરાજની સેવામાં તત્પર રહી, ચિરરકાલ સંયમ સંત્રાન્ય પાલન કરતાં અષ્ટ કર્મનો ક્ષય કરી જન્મે મહાત્માઓ નિર્વાણપદ પામ્યા.

મહારાજ મહાબળ ! આ રાજા પછી તમારા વંશમાં પ્રચંડ પરાક્રમો હંડ રાજ થયો. તેને સૂર્યની માફક પ્રતાપી મણિમાલી પુત્ર થયો. આ હંડ રાજા પુત્ર, સ્ત્રી, ધનાદિકમાં ધણી મૂર્ખા રાખતો હતો. ધર્મથી પરહુમ્મ રહી તેણે પોતાનું જીવન મમત્વભાવમાં પૂણું કર્યું. મરણ પછી તે પોતાના શ્રીગૃહમાં (ખજાના ઉપર) અજગરપણે ઉત્પત્ત થયો. તે શ્રીગૃહમાં જે કોઈ પ્રવેશ કરતું તેને તે અજગર મારી

(૩૪૦)

નાંખતો હતો. એક દિવસે તે શ્રીગૃહમાં મણિમાલીએ પ્રવેશ કર્યો. અજગરે તેને દોઠો દેખતાં જ તે અજગર સ્તબ્ધ થઇ ગયો. પૂર્વભવના પુત્રને દેખી તેને જાતિસ્મરણુ જ્ઞાન થયું. શાંત દષ્ટિ કરી પુત્ર તરફ સ્નેહાળ દૃષ્ટિથી તે અજગર દેખવા લાગ્યો.

અજગરની આવી સ્થિતિ દેખી મણિમાલી વિચારવા લાગ્યો. નિશ્ચયે આ અજગર અમારો પૂર્વ જન્મનો કોઇ સ્નેહી મરીને ઉત્પન્ન થયો છે. એ અવસરે કોઇ અતિશય જ્ઞાતી મુનિ ત્યાં આવ્યાં. તેમને પૂછી પોતાનો સંશય દૂર કર્યો. સર્પ તેજ પોતાના પિતા છે. એમ જાણી પિતૃવત્સલતાથી ગુરૂશ્રીના કહેવા મુજબ તેને ધર્મ સંભળાવ્યો. તે અજગર અણુસણુ વિધિએ મરણુ પામી સ્વર્ગમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. તે દેવે સ્વર્ગમાંથી અહીં આવી મણિમાલીને એક સુંદર હાર આપ્યો. વંશપરંપરાથી ચાલતો આવેલો તે હાર આપના કંઠસ્થળમાં રહી દિશાએને પ્રકાશિત કરી રહ્યો છે, તે જ છે.

હરિશ્ચંદ્રના વંશમાં અનેક રાજાઓ થઈ ગયા છે. તેના વંશમાં અત્યારે આપ વિદ્યમાન રાજા છે. ધર્મોપદેશક સુપુદ્ગિમંત્રીના વંશપરંપરામાં હું (સ્વયંપુદ્ગ) ઉત્પન્ન થયો છું. આટલા કાળપર્યંત અનવચ્છિન્ન વંશપરંપરાએ ધર્મોપદેશકનો વ્યાપાર અમારો અને ધર્મશ્રવણુ કરવાનો વ્યાપાર આપનો ચાલ્યો આવ્યો છે.

રાજાનું! આજે વગર પ્રસ્તાવે ધર્મોપદેશ સંબંધી જગૃતિ કરવાનું જે મેં એકદમ સાહસ કર્યું છે તેમાં વિવંચ ન કરી શકાય તેવું પ્રયત્ન કરણુ છે. તે કરણુ આપ સાવધાન થઈને સાંભળજો.

મહારાજા! આજે હું આકાશમાર્ગે નંદનવનમાં ગયો હતો. એક સુંદર વૃક્ષ નીચે બેઠેલા બે ચારણુશ્રમણુ મુનિઓ ત્યાં મારા દેખવામાં આવ્યા. તેમનાં નામો આદિત્યશા અને અમિતતેજ હતો. સાક્ષાત્ મૂર્તિમાન ધર્મ જ હોય નહિં તેમ આતિશાયિક જ્ઞાનસંપન્ન તેઓ હતા. ભક્તિભાવથી વંદન કરી મેં તેઓશ્રીને પ્રશ્ન કર્યો કે, ભગવન! મહાત્મજી રાજાનું આયુષ્ય કેટલું બાકી છે? તેઓએ ઉપ-

(૩૪૧)

યોગ મૂકી નિર્ણય કરી કહ્યું. ભદ્ર સ્વયંબુદ્ધ ! તારા રાજાનું આયુષ્ય એક મહીનાનું આકી રહ્યું છે. આ સાંભળતાં જ ત્યાં ન રોકાતાં સંબ્રાંત થઈ હું તરતજ આપની પાસે આવ્યો છું. હકીકત આ પ્રમાણે છે, તો હે રાજા ! જેમ અને તેમ પારલૌકિક હિત જલ્દી કરી લ્યો. “ એક મહીનાનું આયુષ્ય આકી છે.” આ શબ્દો સ્વયંબુદ્ધના મુખથી સાંભળતાં જ રાજા શૂન્ય થઈ ગયો. તેના મુખની લાવણ્યતા જોડી ગઈ, વિષાદથી શરીરની કાંતિ વિચ્છાદિત થઈ ગઈ. તેનાં નેત્રો આંસુથી ભરાઈ આવ્યાં. હૃદય શોકાનળથી બળવા લાગ્યું. પાણીથી ભરેલા માટીના કાચા ઘડાની માફક તેનું શરીર ગળવા લાગ્યું. મરણુભયથી તેનું શરીર કંપવા માંડ્યું, આત્માને તે અધન્ય માનવા લાગ્યો. આવી સ્થિતિમાં રાજા સિંહાસનથી ઊઠી ગયો અને હાથ જોડી સ્વયંબુદ્ધના ચરણમાં તેણે પોતાનું શરીર નમાવી દીધું. ગદગદ સ્વરે રાજા બોલવા લાગ્યો.

હા ! હા ! સ્વયંબુદ્ધ, મારું શું થશે ? વિષયકષાયાદિ પાપ-પ્રવૃત્તિમાં મારું બધું આયુષ્ય નિરથક ગયું. ચાર પ્રકારનો ધર્મ મેં ન કર્યો. અરિહંતાદિ ચાર શરણું મેં ન લીધું અને ચાર ગતિનો અંત મેં ન કર્યો. હા ! હા ! હું મનુષ્યજન્મ હારી ગયો. સ્વયંબુદ્ધ ! આટલા થોડા આયુષ્યમાં હવે હું ધર્મ કેવી રીતે કરી શકું ? હે પરોપકારી ! તું મને રસ્તો બતાવ. રસ્તો બતાવ. આ પાપીને હુદ્દાર થાય તેવો રસ્તો બતાવ.

સ્વયંબુદ્ધે ધીરજ આપતાં કહ્યું, મહારાજા ! નિર્ભય થાઓ. ચૈય ધારણુ કરો. ધન્ય છે આપને કે આ વખતે પણ આપની ધર્મ તરફ આટલી બધી લાગણી છે. ધણું ભવનાં સંચિત કર્મો પણ ચરિત્ર ગ્રહણ કરવાથી થોડા વખતમાં ખપાવી શકાય છે. ધણા લાંબા વખતથી સંચય કરાવેલાં લાકડાંઓને શું અગ્નિ થોડા વખતમાં નથી બાળી શકતો ? બાળી શકે જ છે. એક દિવસ પણ જો આ જીવ ચારિત્ર ગ્રહણ કરી તેમાં તન્મય થઈ રહે તો મોક્ષ પણ મેળવી શકે છે

(૩૪૨)

કદાચ તેવી તીવ્ર ભાવનાના અભાવે મોક્ષ ન પામી શકે તથાપિ વિમાની કે દેવ સિવાય અન્ય ગતિનું આયુષ્ય બાંધતો નથી. અરે ! એક દિવસ તો દૂર રહેો પણ એક મુહૂર્ત જેટલા વખતના ચારિત્રમાં પણ અનેક ભવોનાં પાપો અપાવી શકાય છે. દ્રવ્યચારિત્ર સિવાય પરિણામની વિશુદ્ધતાથી ભાવ ચારિત્ર પણ પામી શકાય છે. અને અંતર્મુહૂર્તમાં અનેક ભવોનાં કર્મો અપાવતાં તે ભાવચારિત્રથી જ અપાવાય છે. ભાવચારિત્રનું એટલું બધું બળ છે કે-કોણી આરદ્ર થયેલાની વિશુદ્ધિમાં આ દુનિયાના જીવોનાં કર્મ નાખવામાં આવે તો પણ તે બળીને બરમીભૂત થાય છે. જુઓ કે તેમ બનવું નથી કારણ કે જીવો પોતાનાં કર્મ પોતે જ ભોગવે છે. છતાં આત્મબળની વિશુદ્ધિનું સામર્થ્ય હું આપને કહું છું કે તે હૃદયી વધારે છે

ચારિત્ર સિવાય એકલાં જ્ઞાન, દર્શન ક્ષણમાત્રમાં મોક્ષપદ આપતાં નથી. અને ચારિત્ર સહિત જ્ઞાન, દર્શન ક્ષણ માત્રમાં મોક્ષપદ આપે છે. જ્ઞાન, દર્શનની સાથે ચારિત્ર હોય અગર ન પણ હોય, પણ જો ચારિત્ર હોય તો જ્ઞાન, દર્શન અવશ્ય હોય છે.

હે રાજન્ ! તમે ધન્યભાગ્ય છો કે હજી એક મહિના જેટલું લાંબું આયુષ્ય ધરાવો છો, માટે હવે તો નિર્વિઘ્નપણે જન્મ અને તેમ જડપથી આત્મસાધનમાં ઉજમાળ થાઓ.

પ્રધાને વિવિધ પ્રકારે હિમ્મત આપવાથી રાજાને સંતોષ થયો. પુત્રને રાજ્યાભિષેક કરી રાજ્ય સ્વાધીન કર્યું. જિનભુવનોમાં અષ્ટાક્ષિક મહોચ્છવ શરૂ કરાવ્યો.

રાજાએ છેવટની સંધારાપ્રવળ્યા અંગીકાર કરી એટલે એક સ્થળે બેસી પાંચ મહાવ્રત અંગીકાર કર્યાં, ચાવત જીવપયંત આહારનો ત્યાગ કર્યો. તેસ્થાનથી અમુક કારણ કે હદ સિવાય ઉઠવું, બેસવું કે હરવુંફરવું બંધ કર્યું. સર્વ મમત્વનો ત્યાગ કર્યો. સર્વ પ્રકારની આશ્વાસોને વિસારી મૂકી. અહંકારને પણ મૂકી દીધો. કેવળ ધર્મધ્યાનમાં જ લીન રહેવાનો દૃઢ નિશ્ચય કર્યો. સિદ્ધાંતનું

(૩૪૩)

શ્રવણ કરતાં તેના સંવેગ રસમાં વધારે થયો. પૂર્વ મહર્ષિઓનાં જીવનચરિત્રનાં સ્મરણથી તે વધારે ઉત્તેજિત થયો.

શત્રુ, મિત્ર પર સમભાવ આગ્યો. સંસારની અસારતા જાણતાં અમૃતરસથી સિંચાયાની માફક શાંતિમાં વધારે થયો. પંચ નમસ્કર મંત્રનું સ્મરણ કરતાં કરતાં એક મહિનાને અંતે આ જ્ઞાની દેહ અને દુનિયાંનો ત્યાગ કરી, ઇશ્વાન દેવસોફની રમણીક દેવભૂમિમાં લલિતાંગ-દેવ નામના દેવપણે તે ઉત્પન્ન થયો.

આ માનવજિંદગીમાં એક મહિનાપર્યંત આચરણ કરેલા ધર્મના પ્રસાદથી તે દિવ્ય સુખ પામ્યો. નર, સુરનાં દિવ્ય સુખનો અનુભવ કરતાં તે મહાબળ આદમે ભવે નાભી રાજાને ઘેર રીષભદેવ-પણે જન્મ પામ્યો. તીર્થંકર પદ ભોગવી, અનેક જીવોનો ઉદ્ધાર કરી છેવટે શાશ્વત સ્થાન પામ્યા.

જન્મથી માંડી સુકૃતના લેશને પણ નહિ કરનાર મહાબળ રાજા, છેવટના સ્વરૂપ કાળના ચારિત્ર આચરણથી સદ્ગતિને પામ્યો.

સુદર્શના ! આ દૃષ્ટાંત પરથી એ સમજવાનું છે કે-વસ્તુતત્ત્વને જાણીને, તેના પર દૃઢ ઋક્ષાન કરીને પણ યથાશક્તિ તે પ્રમાણે વર્તન કરવું જોઈએ. વર્તન કરવાથી જ યોગ વખતમાં પણ ઉત્તમ લાભ મેળવી શકાય છે.

પ્રકરણ ૩૫ મું.

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર ત્રણે સાથે જોડાયે

જા તિથ્યેસરસાસણે કુમલયા નાળંતિ તં વુચ્ચ ॥
જા તથ્યેવ રૂઢં અર્ધવિમલ્લા સદ્મણં તં પૂજો ॥

(૩૪૪)

चारित्तं तु हविज्जतं विरमणं सावज्जजोगेहिं जं ।

एअमो रयणतिगं सित्रफलं गिन्हेह सच्चे अणा ॥ १ ॥

તીર્થ'કરપ્રણીત સિદ્ધાંતમાં કુશળતા, તેને જ્ઞાન કહે છે. તે જ વીતરાગના વચનમાં અતિશય નિર્મળ રુચિ (શ્રદ્ધા-ઈચ્છા) તે સદૃશ'ન કહેવાય છે. સાવધ (સપાપ) ચે'ગોથી વિરમવું તે ચારિત્ર છે. હે ભગ્વો ! સચેતનો ! મોક્ષક્ષણ આપનાર આ ત્રણ રત્નોનું તમે ગ્રહણ કરો.

हयं नाणं कियाहीणं, हया अस्माणीएत किआ ।

पासंतो पंगुलो दृढो, धावमाणो अ अंधओ ॥ १ ॥

ક્રિયા વિનાનું જ્ઞાન હણાયેલું છે અને અજ્ઞાનીઓની (જ્ઞાન વિનાની) ક્રિયા હણાયેલી છે. દેખતાં છતાં પાંગણો બળી મુઓ ત્યારે આંધળો હોડવાથી મરણ પામ્યો.

જાણુવા પ્રમાણે વર્તન નહિં કરનારા જ્ઞાનીઓને પણ સદ્ગતિની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે. દાવાનળ નજીક આવ્યો છે તેનામાં બાળવાનો ગુણ છે તે બાળી નાખશે. ઇત્યાદિ જાણુવા છતાં અને નજરે દેખવા છતાં પણ પાંગળો માણુસ દાવાનળમાં બળીને મરણ પામે છે. પાંગળા સમાન ચાલવાની ક્રિયા ન કરનારા (ઉત્તમ આચરણરૂપ ચારિત્ર ક્રિયા ન પાળનારાઓ) એકલા જાણુપણથી ફાયદો મેળવી શકતા નથી. તેવી જ રીતે વનમાં લાગેલા દાવાનળથી બચવા માટે એક આંધળો માણુસ આમતેમ હોડવારૂપ ક્રિયા કરી રહ્યો છે. પણ આંખે દેખતો ન હોવાથી દાવાનળ કંઈ બાળુ છે અને મારે તેમાંથી બચવા માટે કયા રસ્તા તરફ યઇને જવું ? તે ન જાણુતો હોવાથી તે પણ દાવાનળથી બચી શકતો નથી. આ દૃષ્ટાંતે તત્ત્વાતત્ત્વને જાણુવારૂપ અને આશ્રવને રોકવાના તથા કર્મને નિર્મરવાના જ્ઞાનને નહિં જાણુતાં-એટલે જ્ઞાન વિનાના આંધળાઓ-એકલી ક્રિયા કરવારૂપ પ્રવૃત્તિ કરનારાઓ તે પણ ભવદાવાનળનો પાર પામી શકતા નથી.

(૩૪૫)

જેમ આંધળો મનુષ્ય દેખતા પાંગળા મનુષ્યના ખંભા ઉપર બેસી વન દાવાનળનો પાર પામી શકે છે તેમ આંધળી ક્રિયા પાંગળા-રૂપ દેખતા જ્ઞાનની મદદથી, ભવ વનદાહનો પાર પામે છે.

જ્ઞાન પ્રકાશક છે, સંયમ આવતાં કર્મને રોકનાર છે અને ધ્યાનાદિ તપ પૂર્વ કર્મને કાઢી નાંખનાર છે. આ ત્રણેના એક સાથેના યોગથી વીતરાગ દેવોએ મોક્ષ થવાનું કહ્યું છે.

ચારિત્ર વિનાનું જ્ઞાન, શ્રદ્ધા વિના મુનિવેશનું ગ્રહણ અને સંયમ વિનાનો તપ એ નિર્વાણ કાર્યમાં નિષ્ફળતા પામે છે. સદાચરણની મુખ્યતાવાળું જ્ઞાન, શ્રદ્ધાન સહિત મુનિવેશનું ગ્રહણ અને સંયમ સહિત કરાતો તપ, આ ત્રણથી ભવનો ક્ષય થાય છે.

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રરૂપ ત્રણ રત્નોને એકીસાથે ધારણ કરનાર મનુષ્યો દુર્લભ છે. આ ત્રણે રત્નનું સાથે આરાધન કરનાર જીર્ણ-વૃષભની માફક, ક્રમે, મનુષ્ય, દેવ અને મોક્ષનાં સુખ પામે છે.

જીર્ણવૃષભ.

આ ભારતવર્ષમાં ક્ષેમ-કુશળતાના પ્રચુર કારણોથી ભરપૂર ક્ષેમપુરી નામની નગરી હતી. તે નગરીમાં ન્યાય અને વિનયાદિ ગુણોમાં પ્રવીણ નયદત્ત નામનો કોથી રહેતો હતો.

શીયલ આદિ ગુણોથી પતિને આનંદ આપનાર વસુનંદા નામની તેને પત્ની હતી. ધનદત્ત અને વસુદત્ત નામના તેમને બે પુત્રો હતા. જ્યેષ્ઠ પુત્ર ગુણવાન હતો, નાનો પુત્ર વિદ્વાનોમાં માન પામવા યોગ્ય હતો છતાં તેમાં માનપણાનો કાંઈક અવગુણ હતો.

વક્ત્રવભાવવાળો વામદેવ નામનો વિપ્ર, તે કોથીપુત્રનો બાલ-મિત્ર હતો. તે શહેરમાં સમુદ્રદત્ત નામનો ધનાઢ્ય કોથી રહેતો હતો. તેને ગુણવતી નામની ગુણવાન પુત્રી હતી. આ પુત્રીનો વિવાહ નયદત્ત શેઠના પુત્ર ધનદત્તની સાથે, ગુણવતીના પિતાએ અનેક જન સમક્ષ મહાન ગૌરવથી કર્યો હતો.

તે શહેરમાં લક્ષ્મીવાન, ગુણવાન અને રૂપવાન શ્રીકાંત નામ-

(૩૪૬)

નેા શ્રેષ્ઠીપુત્ર રહેતો હતો. તેના ઉત્તમ ગુણોથી રંજિત થઈ સમુદ્ર-
દત્તો, ધનદત્ત સાથેનો વિવાહ તોડીને શ્રીકાંતની સાથે ગુણવતીને પર-
ણાવી દીધી.

આ વાતની ખબર વિપ્ર વામદેવને મળી. તેણે પોતાના આજ-
મિત્ર વસુદત્તને કહ્યું, હા ! હા ! મિત્ર. જો તો ખરો. સમુદ્રદત્તો કેટલું
બધું અકાર્ય કર્યું છે ? તેણે પોતાની પુત્રી, ધણી પ્રાર્થનાથી તારા
મોટાભાઈને આપી હતી; વચનથી બ્રષ્ઠ થયેલા તે ધીઠ મનુષ્યે હમણાં
તે પુત્રીને શ્રીકાંત સાથે પરણાવી દીધી છે. ઈત્યાદિ વચનરૂપ ઈર્ષ્યાના-
ઓથી વસુદત્તને કોપાગ્નિ પ્રસ્પલિત થયો. સ્વાભાવિક રીતે પણ તે
અભિમાની તો હતો જ, તેમાં આ વિપ્ર ઉચ્ચેરનાર મળ્યો.

તેણે વામદેવને કહ્યું. મિત્ર ! હું શ્રીકાંતની ખબર લાઉં. દુનિયા-
માં અવજ્ઞા થવી તેના સમાન મનુષ્યોને જીવતા આજનાર બીજું
કયું દુઃખ ? તેવું જીવવું તે ન જીવવા બરોબર છે. જનનીને કલેશ
આપનાર તેવાં મનુષ્યોનો જન્મ દુનિયા ઉપર બોજ સમાન છે. આ
અપમાન હું સહન નહિં કરું. જરૂર તેવું વેર લઈશ.

કોષથી અંધ થયેલા વસુદત્તો, અવસર મળતાં જ શ્રીકાંત ઉપર
જોડથી ખડ્ગનો પ્રહાર કર્યો. શ્રીકાંતે પણ તરત જ તેના ઉપર તર-
વારનો પ્રહાર કર્યો.

આ પ્રમાણે તે ગુણવતીને માટે અત્યારથી વેરનો અંકુરો કુટયો,
તે અંકુરાએ આગળ વધતાં, સીતાજી માટે રાવણ અને રામચંદ્રના
યુદ્ધો કરાવવારૂપ ભયંકર વૃક્ષનું રૂપ પકડ્યું.

ખડ્ગના તીવ્ર પ્રહારથી અન્ધોઅન્ધ બનને જણાં ધાયલ યદ
આત્મ ધ્યાને મરણ પામી વનમાં મૃગપણે ઉત્પન્ન થયા.

પતિના મરણથી ગુણવતીને ઘણો શોક થયો. શોક કરતી પુત્રીને
તેના પિતાએ દિલાસો આપી સમજાવી કે, પુત્રી ! તું ખેદ નહિં
કર. આ સર્વ પાપનાં ફળ છે. તું ધર્મ કર. થયું તે ન થવાનું નથી.
કર્મની અધિકતાથી યા વિષમતાથી તે ધર્મમાં ઉજ્જમાળ ન થઈ.

(૩૪૭)

એટલું જ નહિં પણ ગુણવાન ઉપર દ્વેષ ધારણ કરતી ધર્મની નિંદા કરવા લાગી. વૈષ્ણવદુઃખથી દુઃખ થઈ, થોડા જ વખતમાં આત્મધ્યાને મરણ પામી, ભવિત્યતના નિયોગે તેજ વનમાં હરિણીપણે ઉત્પન્ન થઈ. તે હરિણીને દેખી તેને મેળવવા માટે પેલા બે મૃગો આપસમાં લડવા લાગ્યા. લડતાં લડતાં અન્ને મૃગો મરણ પામી એક ગામમાં પાડાપણે ઉત્પન્ન થયા. હરિણી પણ તેના ધ્યાનમાં-વિચારમાં મરણ પામી તે જ ગામમાં મહિષી(ભેંસ)પણે ઉત્પન્ન થઈ. અહો ! કર્મની ગતિ ! આ જ મહિષી માટે આપસમાં યુદ્ધ કરતા અન્ને પાડાઓ મરણ પામી, વનમાં મદોન્મત્ત હાથીપણે અન્ને ઉત્પન્ન થયા. મહિષી પણ મરણ પામી કર્મયોગે તે જ વનમાં હાથણીપણે ઉત્પન્ન થઈ. વૈરના કારણથી આ પ્રમાણે ત્રણે જણાંએ નિર્ધનતા ભવમાં નાના પ્રકારનાં દુઃખો સહન કરતાં હતાં.

આ તરફ ધનહત્તને પોતાનો ભાઈ અને શ્રીકાંતને મરણ પામ્યા જણી મહાન વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો. વૈરાગ્ય અને ઉદાસીનતાની ધૂનમાં એકદમ ગામ છોડી દઈ તે દેશાંતરમાં ચાલ્યો ગયો.

પૃથ્વીતળ પર પારબ્રમણ કરનાં તે રાજપુરપાટણમાં આવી પહોંચ્યો. રાત્રીએ એક સ્થળે કેટલાએક મુનિઓ તેના દેખવામાં આવ્યા.

ધનહત્ત ક્ષુધા, તૃષ્ણાથી પીડાતો હતો. તેની પાસે આજીવિકાનું સાધન કંઈ પણ ન હતું. મુનિના આચારને નહિં જાણનારા ધનહત્તે મુનિ પાસે ભોજનની પ્રાર્થના કરી. મુનિઓએ દયાર્થે ચિત્તે જણાવ્યું. મહાભાગ્ય ! સાધુઓ નિઃસંગ વૃત્તિવાળા હોવાથી, અને નિર્દોષ ભિક્ષાવૃત્તિ કરતા હોવાથી, તેમની પાસે દિવસે પણ આહારાદિ વધારે હોતો નથી તો રાત્રીએ તેમની પાસે ભોજન ક્યાંથી જ હોય ? રાત્રીએ ભોજન કરવું તે સર્વ મનુષ્યો માટે અયોગ્ય છે. અમે પણ રાત્રીએ ભોજન કરતા નથી. ચર્મચક્ષુવાળા જીવોને નહિં દેખી શકાય તેવા સૂક્ષ્મ જીવો, રાત્રીએ વિશેષ હોવાથી તેના રક્ષણને

(૩૪૮)

માટે તેમજ પોતાના બચાવ માટે મનુષ્યોએ રાત્રિભોજન ન કરવું જોઈએ. રાત્રે ભોજનમાં માંખી, જૂ, ઠીડીયો, કરોળીયાતી લાળ પ્રમુખ આવી જાય તો વમન, જઘોદર, બુદ્ધિનો નાશ અને કોઠ પ્રમુખ રોગો ઉત્પન્ન થાય છે.

દુઃખી કે સુખી મનુષ્યોને ધર્મ અર્થે અવશ્ય પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. ધર્મથી મનુષ્યો સુખી થાય છે. ધનથી ધર્મ થાય તેમ કાંઈ નથી. ધર્મનાં સાધનો મન, વચન અને શરીર. આ ત્રણ મુખ્ય છે, માટે હે મહાતુભાવ ! તું ધર્મ સાધન કર. તારું સર્વ દુઃખ દૂર થશે તારા આત્માને શાંતિ મળશે.

ધત્યાદિ કહીને મુનિઓએ તેને ગૃહસ્થોને લાયક ધર્મ સંભળાવ્યો. ધર્મ સંભળી, ભવિષ્યની સારી આશા માટે ધનદત્તો ગૃહસ્થના આરત્રત અંગીકાર કર્યાં.

ગૃહસ્થધર્મનું સારી રીતે પાલન કરીને, ધનદત્ત સમાધિપૂર્વક મરણ પામી સૌધર્મ નામના પહેલા દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો.

આ ભારતવર્ષના રત્નપુર શહેરમાં મેરૂપ્પ નામનો શ્રોત્રી રહેતો હતો. તે ધનદત્તનો જીવ. સૌધર્મદેવલોકનું બે સાગનોપમનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરો, મેરૂપ્પ શ્રોત્રીને ઘેર પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. તેનું નામ પંકજમુખ રાખવામાં આવ્યું. થોડા જ વખતમાં તે અનેક કલાઓમાં પ્રવિણ થયો. આલ્યાવસ્થામાં જ સદ્ગુરુના સંયોગે જીવાદિ તત્ત્વનું જ્ઞાન તેણે મેળવ્યું હતું. આલ્યાવસ્થામાં ૬૬ સંસ્કારથી તે વિશેષ પ્રકારે પરોપકારી અને દયાળુ થયો. વખતના વહેવા સાથે ઉદય સૌભાગ્ય અને રૂપલાવણ્યતાવાળી યુવાન વય પામ્યો. એક દિવસ કેટલા-એક મિત્રોને સાથે લઈ, અશ્વ ખેડાવવા નિમિત્તે શહેરની બહાર આવેલા નંદનવન તરફ ગયો. અશ્વ ખેડાવતાં નજીક પ્રદેશમાં જરાથી જર્જરિત દેહવાળો એક જીર્ણવૃષભ તેના દેખવામાં આવ્યો.

આ અતિ દુર્બળ હતો. તેના શરીરની ધાતુ ક્ષીણ થયેલી હતી. શરીરમાં હાડકાં અને ચામડી બે વિશેષ દેખાતા હતા. તેનું

(૩૪૯)

મુખ વિકૃતિવાળું-વિરૂપ લાગતું હતું. નેત્રમાંથી પાણી અને પીડા વહન થતા હતા. મૂત્રથી તેનું શરીર લેપાયેલું હતું. અનિચ્છાએ પણ ગુદાદ્વારથી છાણ નીકળી જતું હતું. જમીન ઉપર તે પગ તડકડાવતો હતો. શરીર તદ્દન નિસ્તેજ થઈ ગયું હતું. શ્વાસ મુખમાંથી ઉછળતો હતો. શરીર તૂટતું હતું. દાંત પડી ગયા હતા અને હોઠ લટકતા હતા. આવી સ્થિતિવાળા બળદને દેખી પંકજમુખ વૈરાગ્ય પામી ચિંતવવા લાગ્યો.

અરે ! આ બળદનું બલ ક્યાં ગયું ? તેનું રૂપ, તેનું લાવણ્ય, તેનો ધીર ગર્જાવ વિગેરે નાશ પામ્યાં ? હા ! હા ! કેવી ક્ષણભંગુરતા ? દરેક દેહધારીની આવી સ્થિતિ થવાની જ. આવી સ્થિતિ ન થાય તે પહેલાં દરેક મનુષ્યોએ જાગૃત થવું જ જોઈએ. તે વાત પછી, પણ આ બળદ અત્યારે મરવા પડ્યો છે, તે મરણ ન પામે તે પહેલાં હું તેને કાંઈ પણ ઉપકાર કરું. ઇલાહિ વિચાર કરતો તે બુદ્ધિમાન તરત જ અશ્વ પરથી નીચો ઉતર્યો. કંઠગન પ્રાણુવાળા તે બળદના કાન પાસે મુખ રાખી મધુર સ્વરે શુદ્ધ વર્ણુવાળા નમસ્કાર મંત્રનો ઉચ્ચાર કરવા લાગ્યો. જ્યાં સુધી બળદના શરીરમાં જીવ હતો ત્યાં સુધી તે તેને નમસ્કારમંત્ર સાંભળાવતો જ રહ્યો. શાંતપણે તે સાંભળતાં, અશુભ ધ્યાનથી તે બળદનું મન દૂર રહ્યું. અમૃતની માફક તેના મધુર શબ્દોનું કણ્ઠજલીથી પાન કરતો હોય તેમ તે જણાતો હતો, સમગ્ર શ્રુતજ્ઞાનના સારભૂત નવકાર મહામંત્રનું શ્રવણ કરતાં તે બળદ મરણ પામ્યો. શુભ ધ્યાને તે જ શહેરના સમસ્તજન રાજાની શ્રીમતી રાણીની કુક્ષીએ તે બળદનો જીવ પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો.

રાણીને વૃષભનું સ્વપ્ન આવ્યું. અનેક ઉત્તમ દોહદો ઉત્પન્ન થયા. છેવટે રાજા, રાણીના ઉત્તમ મનોરથો વચ્ચે પુત્રનો જન્મ થયો. મોટા મહોત્સવપૂર્વક જન્મોત્સવ થયો. સ્વપ્નાનુસાર તેનું વૃષભધ્વજ નામ સ્થાપન કરવામાં આવ્યું. ધાવમાતાઓથી પાલન કરાતો શરદઋતુના ચંદ્રની માફક નવીન રૂપ, લાવણ્ય, કાંતિએ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો.

(૩૫૦)

કુમારની આઠ વર્ષની ઉંમર થતાં, રાજ્યે વિદ્યા, કળા વિગેરેનું પઠન કરાવવું શરૂ કરાવ્યું. પુન્યોદયથી થોડા વખતમાં સમગ્ર કળાનો પારગામી થયો. અનુક્રમે તરણીઓના નેત્રરૂપ ભ્રમરોને ફેરવતુલ્ય લાવણ્યતાની લક્ષ્મીવાળું યૌવનવય પામ્યો. એક દિવસે અનેક પુરૂષોને સાથે લઈ રાજકુમાર અશ્વારૂઢ થઈ નંદનવન તરફ ફરવા નીકળ્યો. વનમાં સ્વેચ્છાએ આમતેમ ફરતાં અને ક્રીડા કરતાં જે સ્થળે પેણે જીર્ણ વૃષભ રહેતો હતો, તે સ્થળે રાજકુમાર આવ્યો. તે સ્થળે ઘણા વખતનું પરિચિત હોય તેમ લાગરાધી તે ચિંતવવા લાગ્યો કે આ પ્રદેશ કોઈ પણ વખત મારો જોયેણે હોય તેમ મને લાગે છે. ઇલાપોહ-વિચારણા કરતાં તે કુમારને જાતિસ્મરણુ જ્ઞાન થયું.

આ ઠેકાણે હું રહેતો હતો. આ ઠેકાણે પાણી પીતો હતો. આ સ્થળે ખાતો. આ સ્થળે સૂતો. આ ઠેકાણે હું ફરતો હતો. આ સર્વ મારું ચરિત્ર મને સાંભરે છે. પણ મારા પરમ બધવતુલ્ય, મરણુ-અવસરે જોણે મને નમસ્કારમંત્ર સંભળાવ્યો હતો તે કેમ યાદ નથી આવતો ! જેના પ્રભાવથી જન્મભરમાં કાંઈ પણ સુકૃતનો લેશ પણ નહિ કરનાર હું, જેમ શેર (દરિદ્ર પુરૂષ) નિધાન પામે તેમ આ રાજ્ય-લક્ષ્મી પામ્યો છું. તે મારો પરમ ઉપગારી, મારો પરમ ગુરુ કોણ હતો ? તે મારે સર્વથા પૂજવા યોગ્ય છે. માનવા યોગ્ય છે. તેના જણ્યા સિવાય, તેનું પૂજન કર્યા સિવાય હું કેવો રીતે ઋણુરહિત થઈ શકીશ (દેવામાંથી છૂટીશ ?)

અહા ! તે જ ઉત્તમ પુરૂષો છે કે વગર પ્રયોજને અને વિના ઉપગાર કર્યે જે ઉપગાર કરે છે. ઉપગાર કર્યા છતાં પણ ઉપગારી-ઓના ગદલામાં જે પ્રત્યુપકાર કરતા નથી તેવા મારા જેવાની શી ગતિ થશે ?

કાંઈ પણ પ્રકારે પૂર્વજન્મના મારા ગુરુને ઝાળખીને આ રાજ્યલક્ષ્મી તેને આપું તો જ મારા મનને શાંતિ થાય. આ પ્રમાણે વિચાર કરતો રાજકુમાર પોતાને મંદિર આવ્યો અને પોતાના પિતાને

(૩૫૧)

પૂર્વજન્મના વૃતાંતથી વાકેફ કર્યો. રાજાએ તેને ધીરજ આપી. પુત્ર ! ઉત્સુકતા તારા ચરિત્રને ચિત્રમાં આજેખવાથી તારો ધર્મગુરુ જલ્દી ઝાળખી કઢાશે યા શોધી શકાશે.

રાજાના આદેશ પ્રમાણે નંદનવનમાં એક મહાન્ જૈનમંદિર બાંધવામાં આવ્યું. તે મંદિરમાં ઝાળખાતાં ચિત્રામણને સ્થાને છેવટની સ્થિતિમાં પડેલા જીર્ણ વૃષભનું ચિત્ર દોરવામાં (આજેખવામાં) આવ્યું. તેની પાસે ઉભેલો એક મનુષ્ય નમસ્કાર મંત્ર તેને સંભળાવે છે. ઇત્યાદિ પૂર્વજન્મના સંપૂર્ણ ઇતિહાસનું સચક સુંદર ચિત્ર તે મંદિરમાં ચિતરવામાં આવ્યું.

રાજકુમારે પોતાના માણસોને હુકમ કર્યો કે-આ ચિત્ર દેખીને કોઈપણ માણસ કોઈને પ્રશ્ન કરે કે, આ ચિત્ર કોણે બનાવરાવ્યું છે ? શા ઉપરથી બનાવ્યું છે ? વિગેરે. તો તે મનુષ્યને ત્યાં રોકી તેના સમાચાર તરત જ મને આપવા. ઇત્યાદિ સૂચના કરી રાજકુમાર પોતાના કાર્યમાં લાગ્યો.

એક વખત ક્રોધીપુત્ર પંકજમુખ તે જિનભૂવનમાં ભગવાનના દર્શન કરવા નિમિત્તે આવ્યો. દર્શન કર્યા બાદ-આ ચિત્ર નિહાળતા તેને ઘણું આશ્ચર્ય લાગ્યું. તેણે ત્યાં રહેલા રાજપુરુષોને પૂછ્યું. બાપ્તઓ ! આ ચિત્ર કોના કહેવાથી અને શા ઉપરથી આજેખવામાં આવ્યું છે ?

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર ન આપતા તેને ત્યાં જ રોકી, રાજપુરુષોએ કુમારને સમાચાર આપ્યા. કુમાર તરતજ ત્યાં આવ્યો. ક્રોધીપુત્રને રનેહથી આલિંગન આપી, રાજકુમારે પોતાનું સર્વ વૃતાંત તેની આગળ નિવેદિત કર્યું. છેવટે જણાવ્યું-હે પરમગુરુ ! તમારા પ્રસાદથી જ આ સર્વ સંપદા મને મળી છે. આ રાજ્ય, આ પરિજન, દેશ, ભંડાર વિગેરે તમારે આધીન છે, મને જે કરવાલાયક હોય તે કરવાનો આદેશ આપો.

(૩૫૨)

૫ કબ્જુએ કહ્યું. રાજકુમાર ! મને તે વસ્તુની કાંઈ જરૂર નથી. તને જે ફાયદો થયો છે તેમાં હું નિમિત્તકારણ છું. અને તેટલા પૂરતા મારા પરોપગારી જીવનને કૃતાર્થ માતું છું. તું સદાચારમાં રહી, ધર્મપરાયણ થા. તે જ જોવાને હું ઇચ્છું છું, અને એ જ મારો આદેશ છે.

આ અવસરે ધર્મશ્રિય નામના જણુગાર ત્યાં દેવવંદન નિમિત્તે આવ્યા તેમને દેખી બંને જણાના આનંદનો પાર ન રહ્યો. ગુરૂશ્રીને નમસ્કાર કરી તેઓશ્રી પાસે ધર્મશ્રવણ કરવા નિમિત્તે બંને જણુ બેઠા. ગુરૂશ્રીએ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર એ મોક્ષતું કારણ છે. તે વિષે ધર્મદેશના આપતાં જણાવ્યું. સંપૂર્ણ શ્રુતજ્ઞાન તે જ્ઞાન છે. તત્ત્વોત્તું શ્રદ્ધાન તે સદર્શન છે. સર્વ સાવધ વ્યાપારનો (ક્રિયાનો) ત્યાગ કરવો તે ચારિત્ર છે. નિર્વાણસાધનમાં ત્રણેની સાથે જરૂર છે. એકલા જ્ઞાનથી, એકલા શ્રદ્ધાનથી કે એકલા ચારિત્રથી કાર્યની પૂર્ણાહુતી થતી નથી. જોયો નિર્વાણપદ પામ્યા છે તેઓ આ ત્રણે રતનને સંવેદ કરીને-અનુભવીને જ પામ્યા છે. ઇત્યાદિ દેશના સાંભળી તેઓએ સમ્યક્ત્વ-પૂર્વક ગૃહસ્થધર્મનાં દ્વાદશ વ્રતો અંગીકાર કર્યા. ગુરૂશ્રીને નમસ્કાર કરી આનંદ પામતા બંને જણુ પોતાને મંદિરે ગયા.

કુમારને રાજ્ય લાયક જણી રાજ્યે રાજ્યાભિષેક કર્યો અને પોતે આત્મપરાયણ થયો.

વૃષભધ્વજ કુમાર રાજ્ય થયો એટલે પદ્મમુખને બહુમાનપૂર્વક યુવરાજ પદવી આપી. પરસ્પર પ્રીતિપૂર્વક બંને જણુ રાજ્યપાલન કરવા લાગ્યા.

રાજ્યપ્રપંચમાં પણ તેઓ ધર્મધ્યાનમાં જાગૃત રહેતા હતા. આયુષ્યનો ભરોસો નથી તેમ ધારી દિવસનો અચૂક ભાગ ધર્મધ્યાન નિમિત્તે નિર્ણીત કર્યો હતો અને તે પ્રમાણે બંને જણુઓ વર્તન કરતા હતા.

(૩૫૩)

જ્ઞાનકાળે ભણવું. વિનયપૂર્વક, બહુમાનસહિત, તપશ્ચરણ સાથે ઇત્યાદિ આઠ ગુણપૂર્વક, આઠ અતિચાર રહિત તેઓ અપૂર્વ જ્ઞાન ભણતા હતા. ખીજને ભણાવતા-યા ભણવાને પ્રેરતા હતા અને ભણનારાઓને મદદ આપતા હતા.

પ્રાતઃ, મધ્યાહન અને સંધ્યા વખતે ત્રિકાળ જિનેશ્વરનું પૂજન કરતા હતા. અને નિઃશંકિતાદિ ગુણ સહિત-મેરૂતી માફક નિષ્પ્રકંપ-પણે સમ્યક્ત્વ રતનનું તેઓ પાલન કરતા હતા. અન્યને પણ ધર્મમાં દઢ કરતા હતા.

નિરતિચારપણે બાર વ્રતોરૂપ શ્રાવક યા ગૃહસ્થધર્મનું પાલન કરતા તેમજ બળ, વીર્યને ગોપવ્યા સિવાય નિરંતર તપશ્ચરણ કરતા હતા. ત્રણ પ્રકારનું જ્ઞાન, ત્રિકરણ શુદ્ધે શ્રિયણ અને સંવેગ, નિર્વેદ પ્રગટ થાય તેવી વિશુદ્ધ ભાવનાઓ ભાવતા હતા.

આ પ્રમાણે દેશથી પણ સમ્યક્ પ્રકારે રતનત્રયનું પાલન કરતાં અવસાન (મરણ) વખત આવતાં બન્ને જણાએ અણસણ લીધું. એક માસપર્યંત અણસણ આરાધી, શુભ ભાવે માનવ દેહને ત્યાગ કરી ઈશ્વાન દેવલોકમાં ઇંદ્રની સામાન્ય ઋદ્ધિવાળા દેવપણે બન્ને ઉત્પન્ન થયા. પૂર્વભવોપાર્જિત સુકૃતાનુસાર બે સાગરોપમ જોટલા લાંબા આયુષ્યમાં અવિયોગીપણે દૈવિક વૈભવને તેઓએ અનુભવ કર્યો.

વૃષભધ્વજને જીવ તે દેવ ભવથી ચ્યવી, આ ભા તવર્ષમાં આવેલી કિષ્કિંધપુરીમાં સુગ્રીવ વિદ્યાધરાધિપતિપણે ઉત્પન્ન થયો.

એ અવસરે મધ્યમ ખંડમાં અયોધ્યા નગરી હતી તેમાં ઇક્ષ્વાકુ વંશનો દશરથ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને અપરાજિતા નામે રાણી હતી. પંકજમુખ દેવને જીવ ખીજ દેવલોકથી નીકળી તે રાણીની કુક્ષીમાં ચાર ઉત્તમ સ્વપ્રસૂયિત પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. શુભ લગ્ને તેનો જન્મ થયો. જનપદવાસી લોકોને તેના જન્મથી

(૩૫૪)

ધણો આનંદ થયો. તેનું પદ્મ (રામચંદ્ર) નામ રાખવામાં આવ્યું. તે આઠમા બળભદ્રપણે પ્રગટ થયો.

પૂર્વે વર્ણન કરવામાં આવેલો ધનદત્તનો જીવ અનેક તિર્યંચોના ભવમાં ભ્રમણ કરી સ્કૃતના ઉદયે તે પદ્મના લઘુ બાંધવ લક્ષ્મણ-પણે જન્મ પામ્યો.

શ્રીકાંતાનો જીવ, તે પણ અનેક તિર્યંચાદિ ભવોમાં ભમી સ્કૃતના કારણથી સ્ત્રી-લોકોથી રાવણપણે ઉત્પન્ન થયો.

ગુણવતીનો જીવ પણ અનેક ભવોમાં ભ્રમણ કરી જનક રાજાને ઘેર જ્ઞાનકી (સીતા) નામે પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થઈ. તેનું પાણિ-ગ્રહણ પદ્મ (રામચંદ્રજી) સાથે થયું. રાવણે જ્ઞાનકીનું (સીતાનું) હરણ કર્યું, તેને માટે જન્મતપ્રસિદ્ધ ભંયંકર યુદ્ધ થયું. તેમાં લક્ષ્મણ-ને હાથે રાવણ માર્યો ગયો. સુગ્રીવ વિદ્યાધર સાથે પદ્મને વિશેષ પ્રીતિ થઈ. આ રાવણ સાથેના યુદ્ધમાં રામચંદ્રને તેના તરફથી અમૂલ્ય મદદ મળી હતી. પૂર્વ જન્મના રતેહી ગુરુ શિષ્યો, ત્યાર-પછી જુદા ન પડતાં સાથે રહી ઘણા વખતપર્યંત રાજ્યલક્ષ્મી-નું પાલન કર્યું. વખતના વહેવા સાથે ભવવાસથી વિરક્ત થઈ સુગ્રીવે સદ્ગુરુ સમીપે ચારિત્ર લીધું. રામચંદ્રે પણ પોતાના લઘુ બાંધવ લક્ષ્મણના વિયોગે ચારિત્ર લીધું. તે બન્ને જણાએ તે ભવમાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રનું એવી રીતે પાલન કર્યું-આરાધન કર્યું કે, સર્વ કર્મોનો ક્ષય કરી તે જ ભવમાં નિર્વાણપદ પામ્યા. (આ ઠેકાણે સુગ્રીવ અને રામચંદ્રનું ચરિત્ર ઘણું જ દુઃકાણુમાં આપવામાં આવ્યું છે. તેનો વિસ્તાર લખતાં એક જુદું પુસ્તક થઈ શકે, માટે વિશેષ જાણવાની ઇચ્છાવાળાએ પદ્મચરિત્ર વાંચી લેવું.)

રત્નત્રયના આરાધન ઉપર જીર્ણવૃષભનું દષ્ટાંત સાંભળી, તે ત્રણના આરાધન માટે, આત્મહિતચિંતકોએ ઉજમાળ થવું, જેથી જન્મ, મરણના દુઃખથી છૂટીને પરમ શાંતિ અનુભવશે.

(૬૫૫)

રતનત્રયનું આરાધન કરનાર યા કરવા ઇચ્છા કરનાર જીવોએ ગુણાનુરાગી થવું. ગુણ જોવાની ટેવ કે ગુણ લેવાની ટેવ પાડવી. જે ગુણ મેળવવાની ઇચ્છા હોય તે ગુણને ધારણ કરવાવાળા મહાપુરુષોની સેવા કરવી. તેમની આજ્ઞા માન્ય કરવી. તેમનું બહુમાન કરવું. ત્યાગી વર્ગને દાન આપવું. તેમના સહવાસમાં-સાથતમાં આવવું. ગુણ અને ગુણીઓનું શ્રમણ કરવું. આ પ્રમાણે તેમાં તન્મયતા-તત્ત્વપરાયણ થતાં તે જ ગુણવાન પોતે થઈ શકાય છે.

તીર્થનું મૂળ મુનિઓ છે. તેઓને અશન-પાન-વસ્ત્રાદિ આપતાં ચારિત્ર પાળવામાં કે શરીર ટકાવી રાખવામાં અવશ્યભ(આધાર)ભૂત થવાય છે. તેઓ જ્ઞાન-ધ્યાનમાં વધારો કરે છે. અન્યને ઉપદેશ આપે છે. આવી રીતે તીર્થની ઉત્પત્તિ કરે છે. તેમને આપેલું દાન તીર્થ-ઉત્પત્તિમાં કારણભૂત છે. કેવળ જ્ઞાનીઓના વિરહ કાળમાં પરમ ઉપગાર કરનાર મુનિઓ છે, આર્ય સૈદ્ધમાં ધર્મની ધુરા તેઓએ ટકાવી રાખી છે. ધર્મનું રક્ષણ તેઓએ જ કર્યું છે. ત્રિષમ કાળમાં શુભગતિનો માર્ગ તેઓને આધારે જ ખુલ્લો રહેલો છે.

ચરમ તીર્થ કર મહાવીર દેવે પણ, પાછલા ભવમાં-મુનિઓને દાન આપવાથી અને તેમની પાસેથી ધર્મ શ્રવણ કરવાથી જ સમક્તિ પ્રાપ્ત કર્યું હતું.

મહાનુભાવો ! ધર્મનાં ચાર અંગ મેળવવાં ધણા મુશ્કેલ છે. મનુષ્યપણું, ધર્મનું શ્રવણ, ધર્મશ્રદ્ધાન અને તે પ્રમાણે ઉત્તમ વર્તન. આ દુર્લભ અંગો પણ પ્રયત્નથી સુલભ યાને સુસિદ્ધ થઈ શકે છે. સુલ્લગ, પાસાં વિગેરે દશ દૃષ્ટાંતે દુર્લભ માનવ જિંદગી પામીને, સુકૃત કરી તેને અવશ્ય સફળ કરવી જોઈએ.

સુદર્શના ! નલીની પત્ર પર રહેલા જલશિંદુની માફક, જ્યાં સુધી આ જીવિતજ્ય ઊડી ગયું નથી, કરીકર્ણની માફક ચંચળ લક્ષ્મી ચરણતા પામી નથી અને ગિરિ-સરિતાના ચપળ પ્રવાહની

(૩૫૬)

માફક તારણ અવસ્થા વિલય નથી પામી તે પહેલાં આ શરીર અને દ્રવ્યથી તમારે ઉત્તમ કર્તવ્યો કરી લેવાં જોઈએ.

જિનભૂવન બનાવવાં, જિનપ્રતિમા ભરાવવાં, સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા-ચતુર્વિધ સંઘની પૂજા (યોગ્યતાનુસાર) કરવી અને જ્ઞાન તથા જ્ઞાનીની ભક્તિ કરવી. આ સાત ક્ષેત્રો છે. આ સાત ક્ષેત્રોમાં ભાવપૂર્વક થોડું પણ ધનરૂપ બીજા વાવવામાં આવ્યું હોય તો તે મહાન ફળ આપે છે. પરંપરાએ મોક્ષ પણ મેળવી શકાય છે.

જિનભૂવન, જિનબિંબ, પુસ્તક, યાત્રા, સ્નાત્ર મહોચ્છવ, જ્ઞાન અને જ્ઞાનાદિ આપવાં કરવાં વિગેરે ગૃહસ્થનો ધર્મ છે. ભવ્ય જીવોને તે કાર્યોને આદર કરવા યોગ્ય છે. તેમાં વળી કેવળ ધર્માર્થી ગૃહસ્થોએ તો વિશેષ પ્રકારે આદરવા યોગ્ય છે. આ અશ્વાવબોધ તીર્થ છે. અહીં યુનિસુવતરવામીનું સમવસરણ થયેલું છે. આ સમવસરણની જગ્યાએ એક જિનભૂવન હોય તો તે તીર્થની શોભામાં વિશેષ વધારો થાય.

પ્રકરણ ૩૬ મું.

અશ્વાવબોધ તીર્થ.

સુદર્શનાએ ગુરૂશ્રીને પ્રશ્ન કર્યો-પ્રભુ ! અશ્વાવબોધ તીર્થની ઉત્પત્તિ આપ સમજાવશો.

ગુરૂશ્રીએ કહ્યું. સુદર્શના ! અશ્વાવબોધ તીર્થની ઉત્પત્તિ હું તને સંભળાવું છું. “જિનમંદિર બંધાવવાથી બોધી (સમક્તિ) સુલભ થાય છે.” આ સંબંધ તેવા જ સંયોગોવાળો છે. તું સાવધાન થઈને શ્રવણ કર.

(૩૫૭)

ભારતવર્ષના મધ્ય ખંડમાં પૂર્વ દિશા તરફ સર્વ દેશોમાં તિલક સમાન મગધદેશ શોભી રહ્યો છે. ગંગા નદીના શીતળ પ્રવાહવાળા કિનારાની અપૂર્વ શોભા મનુષ્યોને આલ્હાદિત કરી રહી હતી. સ્થળે સ્થળે આવેલાં અનેક તળાવો અને પુષ્કરણીઓ (વાવો) પથિકાને વિશ્રાંતિ આપી રહ્યાં હતાં. દૈવિક ઋદ્ધિથી ભરપૂર તે દેશને જોતાં, તેના વૈભવ માટે, ધર્મમાં આગસુ મનુષ્યો પણ પ્રયત્ન કરતાં હતાં.

તે દેશમાં રાજગૃહી નામની નગરી હતી. તેમાં આવેલાં ઊંચા શિખરોવાળા જિનભૂવનો પર સ્તુરાયમાન થતી વૈજયંતી(ધ્વજ)ઓ ધ્વજના છંદસ્પ હાથથી, મનુષ્યોને સત્ય સુખ માટે આગ્રહ કરીને બોલાવતી હોય તેમ આદોલિત થઈ રહી હતી.

તે નગરીમાં શત્રુઓનો પરાભવ કરનાર અને સદાયરણીઓને આકાશ આપનાર પ્રચંડ ભુજવાળો સુમિત્ર રાજા રાજ્ય કરતો હતો.

સ્વજનોને સંતોષ આપનારી અને જોના નામસ્મરણથી પણ ઉપસર્ગ, મારી, ચૌરાદિ ઉપદ્રવો શાંત થાય તેવી મહાસતી પદ્માવતી નામની તે રાજાને રાણી હતી.

મન્ય જીવોના ભવદુઃખને હરનાર મુનિસુવ્રત તીર્થાધિપતિનો જીવ પ્રાણાંત કલ્પથી દેવ-આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, શ્રાવણ શુક્લ પૂર્ણિમાને દિવસે, પદ્માવતી રાણીની કુક્ષીમાં ગર્ભપણે ઉત્પન્ન થયો કલ્યાણના નિધાન સરખા તે પ્રભુનો જોઈ કૃષ્ણ અષ્ટમીને દિવસે જન્મ થયો. દિક્કુમારીઓવડે જન્મકર્મ કરાયા પછી, ઇંદ્રાદિ દેવોએ મેરૂપર્વત ઉપર પ્રભુને લઈ જઈ સ્નાત્રાદિ જન્મ મહોત્સવ કર્યો. સાડાસાત હજાર વર્ષ બાળ અવસ્થામાં પસાર કરી, રાજ્ય પામી પન્નર હજાર વર્ષપર્યંત ન્યાયથી પ્રજાનું પાલન કર્યું. અવધિ જ્ઞાનથી દીક્ષાનો અવસર જાણી, તૃણની માફક રાજ્યસુખનો ત્યાગ કરી, ફાલ્ગુન શુક્લ દ્વાદશીને દિવસે નીલગુફા નામના ઉદ્યાનમાં, ઇંદ્રાદિ દેવોના હર્ષનાદ વચ્ચે તે મહા-પ્રભુએ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. ચારિત્ર લીધા બદ અગીયાર માસપર્યંત

(૩૫૮)

આત્મધ્યાનમાં નિમગ્ન રહી, ધાતિકર્મનો નાશ કર્યો. કેવળજ્ઞાન ઉપન થતાં દેવોએ કેવળજ્ઞાનનો મહિમા કર્યો. અનુક્રમે વિહાર કરતાં તે મહાપ્રભુ પ્રતિષ્ઠાનપુરમાં આવ્યા. ત્યાં અનેક જીવોને ધર્મના માર્ગમાં ચાલનારા પથિકો બનાવ્યા.

એ અવસરે પોતાનો પૂર્વ ભવનો મિત્ર, ભરૂંચર શહેરમાં અશ્વપણે ઉત્પન્ન થયેલો દિવ્ય જ્ઞાનથી તેમના દેખવામાં આવ્યો. તેનું આયુષ્ય અલ્પ જાણી, તેને પ્રતિબોધવાનો સમય નિષ્ઠ જાણતાં તે કૃપાળુ દેવ એક રાત્રીમાં સાઠ યોજન ચાલી ભરૂંચરમાં આવ્યા. દેવોએ સમવસરણુ બનાવ્યું. મળેલી પર્ષદાતી આગળ, સમવસરણુમાં બેસી તે પ્રભુએ ધર્મદેશના આપતી શરૂ કરી.

આ અવસરે તે પ્રભુથી પ્રતિબોધ પામેલા ત્રીશ હજાર સાધુઓ અને પચાશ હજાર સાધ્વીઓ તેમના શિષ્યવર્ગમાં હતા.

મુનિસુત્રતસ્વામી તીર્થંકરને સમવસરેલા (આવ્યા) જાણી તે શહેરનો જીવજીવુરાજ, પ્રભુને વંદન કરવા નિમિત્તે તે જ અશ્વ ઉપર બેસીને (જેને પ્રતિબોધ આપવા તે પ્રભુ પધાર્યા છે તે જ અશ્વ ઉપર બેસીને) આવ્યો. અશ્વથી ઉતરી, સચિત વસ્તુ-સાગાદિ વિધિપૂર્વક સમવસરણુમાં પ્રવેશ કરી, ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપી, ભક્તિપૂર્વક વંદન કરી, ઉચિત સ્થળે ધર્મશ્રવણ કરવા નિમિત્તે રાજ્ય બેઠો.

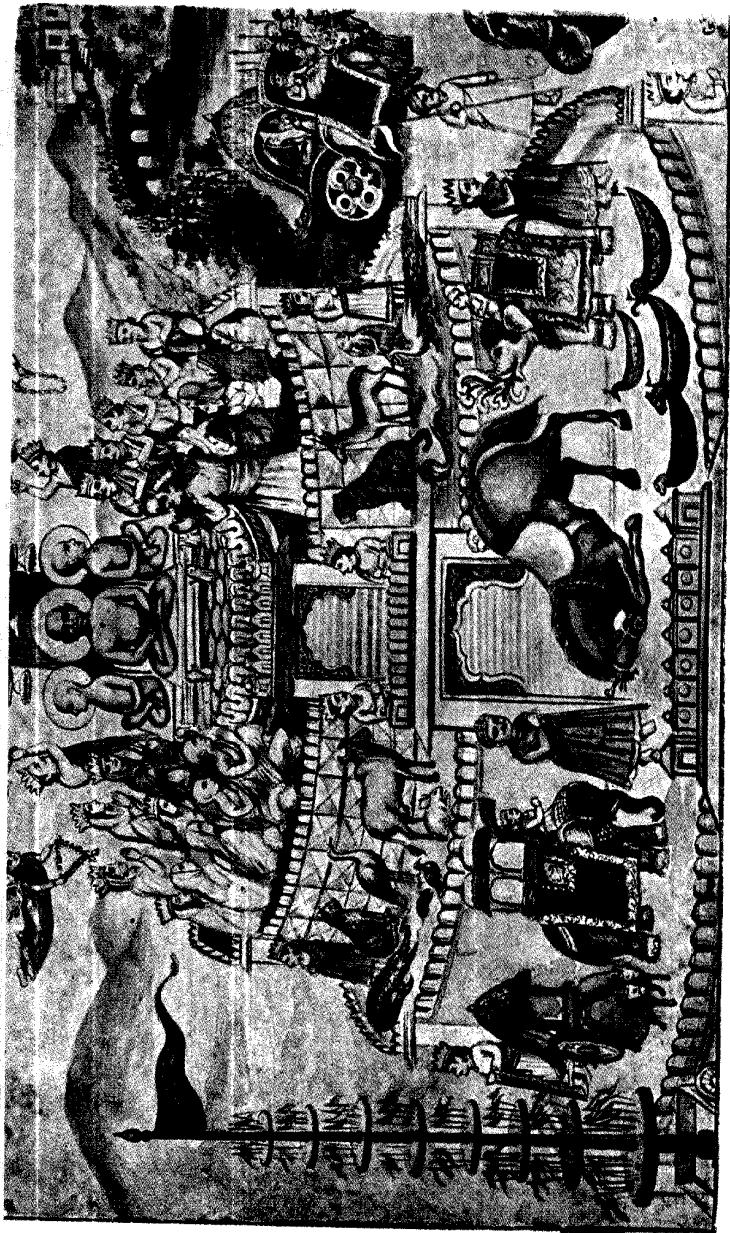
એ અવસરે ચાલતા ધર્મોપદેશમાં તે મહાપ્રભુએ જણાવ્યું કે-

જો કારિજ્ઞહ જિગહરં જિગાળં જિયરાગદોસમોહાણં ॥

સો પાવેહ અન્ન મવે સુલહં ધમ્મવરણં ॥ ૧ ॥

રાગ, દ્વેષ, મોહનો વિજય કરનાર જિનેશ્વરનું જે મનુષ્યો જિન-ગૃહ (મંદિર) કરાવે છે- તે અન્ય જન્મમાં ધણી સુલભતાથી ઉત્તમ ધર્મરત્ન પામે છે

“ તીર્થંકરની દેશનાશક્તિનું સામર્થ્ય અદ્ભુત હોય છે. તે અ-

श्री मुनिसुवतस्यामीनी देशनाथी अश्वतोथेयल अतिस्मरथुगान

(૩૫૯)

લૌકિક શક્તિ યા અતિશયના માહાત્મ્યથી આભુષાભુ એક યોજન જેટલા વિસ્તારમાં રહેતા જીવો સાંભળી શકે છે. પણ એ પશુ પોત-પોતાનો ભાષામાં તીર્થંકરના કહેવાનો આશ્વય સમજી શકે છે.”

“જિનમંદિર બનાવવાથી અન્ય જન્મમાં ધર્મપ્રાપ્તિ સુલભતાથી થાય છે” તીર્થંકર મુખથી નીકળેલું આ વચન સાંભળતાં જ તે અશ્વ (ઘોડો) ઇલાપોહ-વિચારણા કરવા લાગ્યો. વિચારણાની તીક્ષ્ણ પ્રણાલિકામાં તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. જાતિસ્મરણ થતાં જ તેનાં અવયવો-શરીરનો ભાગ હર્ષથી ઉલ્લાસ પામ્યા. નેત્રો વિકસિત થયાં. તે પોતાનો હર્ષ બીજાને જાણાવતો હોય તેમ ખુરના અગ્રભાગથી વારંવાર જમીન ખણતો. ગંભીર સ્વરે હેધારવ કરવા લાગ્યો. તીર્થંકર પાસેની ભૂમિકા મનુષ્યાદિથી સંકુલ (વ્યાપ્ત) હતી, તથાપિ તે અશ્વ નિઃશ્વંક અને નિર્ભયપણે મુનિસુવ્રતસ્વામી પાસે આગ્યો. ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી વારંવાર નમસ્કાર કરવા લાગ્યો.

આ પ્રમાણે અશ્વનો હર્ષ અને તેની ક્રિયા-પ્રવૃત્તિ દેખી જિતશત્રુ રાજા હર્ષ, વિસ્મયથી તે મહાપ્રભુને નમસ્કાર કરી પૂછવા લાગ્યો.

હે પ્રભુ ! તીર્થંકરોના વચનોથી તિર્થંકરો બોધ પામે તે વિષે મને કાંઈ આશ્ચર્ય થતું નથી, પણ આ અશ્વને આટલો બધો હર્ષ થાય છે એ જ મને આશ્ચર્ય થાય છે. આપ તેના હર્ષનું કારણ અમોને જણાવશો.

મુનિસુવ્રતસ્વામીએ કહ્યું. રાજાના આ અશ્વનો હર્ષ, સકારણ છે. તે હું સંભળાવું છું.

આ ભારતવર્ષમાં પદ્મનીખંડ નામનું પ્રસિદ્ધ શહેર હતું. તેમાં જિનધર્મમાં કુશળ જિનધર્મ નામનો શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો.

તે જ શહેરમાં વિખ્યાતિ પામેલો સાગરદત્ત નામનો અનેક કુટુંબનો માલિક ધનાઢ્ય રહેતો હતો. સાગરદત્તમાં દક્ષિણતા અને દયાળુતાના ગુણો વિશેષ દેખવામાં આવતા હતા. જિનધર્મની સાથે

(૩૬૦)

તેને મિત્રતા હતી. તેની સોબતથી વીતરાગ ધર્મ ઉપર તેની સહેજે લાગણી થઇ હતી. દાન અને વિનયની લાગણી તેનામાં વિશેષ પ્રગટી નીકળી હતી. તે સાગરદત્તે તે જ શહેરમાં પૂર્વે એક શિવાયતન (શિવનું મંદિર) બંધાવ્યું હતું. તેની પૂજાનમિત્તે કેટલુંક દ્રવ્ય આપી શૈવભક્તોને રાખ્યા હતા.

એક દિવસે તે શ્રોષ્ઠી પોતાના મિત્ર જિનધર્મ સાથે મુનિઓની પાસે ગયો. તેમને વંદન કરી ઉચિત સ્થાને બેઠો. એ અવસરે ગુરુશ્રી ધર્મોપદેશ આપતા હતા. તેમાં ગૃહસ્થોને લાયક દાનાદિ ધર્મનું વર્ણન કર્યા પછી, 'જો કારિજ્જઙ્ગ જિગહરં' જે માણસ રાગ દ્વેષ મોહાદિરહિત વીતરાગદેવનું મંદિર બંધાવે છે, તે મનુષ્યને અન્ય જન્મમાં પણ ધર્મપ્રાપ્તિ સુલભ થાય છે. વિગેરે ગૃહસ્થધર્મ સંબંધી વર્ણન કર્યું. તે સાંભળી, તે વચનોની વારંવાર રટના કરતો સાગરદત્ત શ્રોષ્ઠી વિચાર કરવા લાગ્યો કે-આ મંદિર બંધાવવાનું કામ તો હું કરી શકું તેમ છું. તે સામર્થ્ય મારામાં છે. મંદિરમાં દર્શન કરી, શુભલાવના બાવી કે રતવના કરી અનેક જીવો પોતાના આત્માને શુભ માર્ગમાં જોડે તો તેનું નિમિત્ત કારણ તો હું જ થાકું ને ? તેમાંથી મને ફાયદો કે લાભ તો મળે જ, કારણ કે કરેલું કાર્ય નિષ્ફળ હોતું નથી. વળી મહાપુરુષો ઉપર ગુણાનુરાગ પણ કર્યો કહેવાય અને આ ગુણાનુરાગીપણાથી તે તે ધાર્મિક ગુણોની પ્રાપ્તિ પણ સુલભ જ થાય છત્યાદિ વિચાર કરતો અને પોતાને ધન્ય માનતો શ્રોષ્ઠી ઘેર આવ્યો. પોતાના મિત્રની સલાહ લઇ તેના કહેવા પ્રમાણે તેણે એક રમણિક જિનમંદિર બંધાવ્યું, અને તે મંદિરમાં જિનબિંબનું પ્રતિષ્ઠાન કરાવ્યું.

થોડા વખત પછી સમસ્ત કુસ્થિત જનોને કંઠર્યના કરનાર શિશિર ઋતુની (શીયાળાની) શરૂઆત થઇ, જેમાં મયકુંદના પુષ્પો પ્રકુલિત થઇ રહ્યા હતાં. હિમાલયને સ્પર્શીને આવતો ઠંડો પવન વહન થઈ રહ્યો હતો. ધણી ટાઢથી ઠરી ગયેલાં ગરીબ મનુષ્યોના બાળકો

(૩૬૧)

કડકડાટ કરતાં હાંતવીણા વગાડી રહ્યાં હતાં. શીતની અધિકતાથી કમ-
લીનીનાં વનો મ્હાનિ પામ્યાં હતાં. હેમંત ઋતુમાં પડતાં તુસારના કણુની
મદદથી પાણી પણ જામી ગયાં હતાં. આ અવસરે તે શિવાયતનના
પૂજક શૈવોએ, સાગરહત્ત ઓછીને શિવલિંગના પૂજન માટે બોલાવ્યો.
ઓછી ત્યાં આવ્યો. શિવપૂજનની તૈયારી કરતો હતો તેવામાં શિવાય-
તનમાં રહેલા ઘી ઉપર કટલીક ઘીમેલો ચડી ગયેલી અને કટલીક
આશુઆશુ ભમતી તે પૂજરીઓના દેખવામાં આવી. તે સર્વ ઘીમેલો-
ને તે શૈવભક્ત પૂજકોએ પગેથી મસલીને મારી નાખી. તે ઘીમેલો-
ને મારતાં દેખી સાગરહત્ત ઓછો બોલી ઉઠ્યો. હા ! હા ! તમે મહા-
ત્માઓની ગણનામાં ગણાઓ છો, છતાં આવા નિર્દોષ જીવને મારી
નાખવા એ શું તમને યોગ્ય છે ? તમારામાં જીવહત્યા ક્યાં છે ?

ઐશીનાં આ વચનો સાંભળી તેઓ ઓછો સન્મુખ હોઈ કડકડા-
વતા નિષ્કુર વચનો બોલવા લાગ્યા. હા ! હા ! જરૂર અમે તેને મારી
નાંખીશું. તમારા જેવો કોઈ ધર્મી દોઠો નથી. ધડીકમાં અહીં અને
ધડીકમાં તહીં માથું માર્યા કરો છો. એક ધર્મ ઉપર આસ્થા તો છે નહિ.
જીઠ, અહીંથી ફોગટ કષ્ટ કરવા અહીં શા માટે આવે છે ? આ
પ્રમાણે તે શૈવભક્તોના અસમજસ વચનોથી શેઠનું મન ધણું
દુખાયું. પરાભવથી વિધુર ચિત્તવાળો ઐશી ત્યાંથી ઉઠી ઘેર આવ્યો.
તે વિચારવા લાગ્યો કે, મારે હવે શું કરવું ? આ ધર્મ સત્ય હશે
કે તે ધર્મ સત્ય હશે ? આમ વિચારનાં વમળમાં અથડાતો ઐશી એકે
વાતનો નિશ્ચય ન કરી શક્યો. સંશયિત મિથ્યાત્વી થઈ પોતાના થયેલા
અપમાનથી આત્મધ્યાન કરતાં તે મરણ પામ્યો. મરણ પામી તિર્થ-
ચની યોનિમાં તિર્થંચપણે ઉત્પન્ન થયો. કહ્યું છે કે-

અટ્ટેણ તિરિયજોળી સદ્ગ્જાણેણ ગમ્મણ નરયં ॥

ધમ્મેણ દેવલેયં સુક્કજ્ઞાણેણ નિવ્વાણં ॥ ૧ ॥

આત્મ ધ્યાનથી તિર્થંચ યોનિમાં ઉત્પન્ન થવાય છે. રૌદ્ર ધ્યાન-

(૩૬૨)

વડે નરકમાં જવાય છે. ધર્મધ્યાનવડે દેવલોકની પ્રાપ્તિ અને શુદ્ધ ધ્યાનવડે નિર્વાણ પ્રાપ્ત થાય છે. આર્તધ્યાનમાં મરણ પામેલો સાગર-દત્ત, ભયંકર ભવસમુદ્રમાં અનેક ભવો ભમીને હે રાજન્ ! હમણાં તે તમારા પદઅશ્વપણે ઉત્પન્ન થયો છે. તેના મિત્ર જિનધર્મનો જીવ હું છું. તે અમુક ભવમાં મારો મિત્ર હશે. તેનું આમુખ્ય અત્યારે થોડું બાકી છે એમ ધારી તેને પ્રતિબોધવાનો અવસર જાણી, અહીં મારું આગમન થયું છે.

‘ જે જિનેશ્વરનું મંદિર કરાવે ’ ઇત્યાદિ વચનો સાંભળી પૂર્વે ભવના અભ્યાસવાળાં તે વચનોથી તેને જાતિસ્મરણ થયું છે. પૂર્વના ભવોનું સ્મરણ થતાં તે ભવવાસથી વિરક્ત થયો છે. તેને સમ્યક્ત્વ પરિણમ્યું છે. તત્ત્વનું જ્ઞાન થયું છે. મારા વચનરૂપ અમૃતથી સિંચા-યેલો આ અશ્વ આટલો અધો પ્રમોદ પામે છે.

તે મહાપ્રભુનાં વચનો સાંભળી રાજાને ધણો હર્ષ થયો. અશ્વે પણ તે પ્રભુ પાસે અણસણ અંગીકાર કર્યું. રાજા પણ પરિવાર સહિત ધણો હર્ષથી નિરંતર તેનો મહોચ્છવ કરવા લાગ્યો.

અશ્વ પણ આત્મભાવમાં સાવધાન થયો, વારંવાર તે મહા-પ્રભુનું મુખ જોવા લાગ્યો. ઉદ્દસસિત કર્ણપુટથી પ્રભુનાં વચનામૃતો સાંભળવા લાગ્યો, ઇત્યાદિ શુભ ભાવમાં અવશેષ પન્નર દિવસનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી પંચ પરમેષી મહામંત્રનું સ્મરણ કરતાં તે અશ્વ મરણ પામી સહસ્રાર નામના આઠમા દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો.

દેવ થવા પછી તરત જ અવધિજ્ઞાનના પ્રયોગથી તેણે પોતાનો અશ્વનો પાછલો ભવ દોઠો. જિનેશ્વરનો કરેલો મહાન્ ઉપગાર સ્મરણ થતાં તે તત્કાળ મહાપ્રભુ પાસે આવ્યો. આવતાં જ નાના પ્રકારના મણિ, રત્ન, કનક, પુષ્પાદિની વૃષ્ટિ કરી તે પ્રભુના ચરણારવિંદમાં નમી પડ્યો. ભક્તિભાવની લાગણીપૂર્વક, વીણા, વેણુ, મૃદંગ વિગેરે દિવ્ય વાજાંત્રોવડે, ઉત્તમ ગીત, વૃત્ત કરી તે પ્રભુની આ પ્રમાણે

(૩૬૩)

સ્તુતિ કરવા લાગ્યો-હે ભગવન ! સંસારસમુદ્ર તરવા માટે આપ-
યાનપાત્ર (વહાણ) સમાન છો. સંસારદુઃખથી ત્રાસ પામેલા
જીવોને તમે શરણાગતવત્સલ છો. હે પ્રભુ ! તમારા જેવા આંતર-
રોગને દૂર કરનાર મહાન વૈદ્યો દુનિયામાં છતાં, આ જન્માંષ-અજ્ઞાનાંષ
મનુષ્યો દુનિયામાં શા માટે અથડાયા કરે છે ? હે મહાપ્રભુ ! આપના
બોધ વચનોનું પાન કરતાં અશ્વ જેવું તિર્યંચપણું મૂકી, હું હમણું
દેવપણે ઉત્પન્ન થયો છું. હે નાથ ! જેમ દેવપણું આપ્યું તેમ અપ-
વર્ગ (મોક્ષ) પણ આપવાની મારા પર કૃપા કરો. છત્યાદિ વિવિધ
પ્રકારે પ્રભુની સ્તુતિ કરી પોતાના આત્માને કૃતાર્થ માનતો તે દેવ
પોતાને સ્થાને ગયો.

ભગવન મુનિસુવ્રતસ્વામી પણ ભર્યમ્યમાં કેટલાક દિવસો રહી,
અનેક જીવોને પ્રતિબોધ આપી અન્ય સ્થળે વિહાર કરી ગયા. સાડા
સાત હજાર વર્ષપર્યંત પૃથ્વીતળ પર વિચરી અનેક જીવોનો ઉદ્ધાર
કરી, જેઠ માસની કૃષ્ણ નવમીને દિવસે સમ્મેતશિખરના પહાડ પર
નિર્વાણ પામ્યા.

આ મુનિસુવ્રતસ્વામીના પાંચ કદયાણુકોને દિવસે જે મનુષ્ય
ઉપવાસ, આંગિલ, નિતી અને એકાસણા પ્રમુખ તપ કરીને, મુનિ-
સુવ્રતસ્વામીની પ્રતિમાનું પૂજન કરી આત્માને ધર્મધ્યાનથી વાસિત
કરતો વિચરે છે, તેનાં વિવિધ પ્રકારનાં સેંકડો વિદ્વેનો દૂર થાય છે.
અનુક્રમે નર, સુરસુખ પામી આત્મિકસુખ પામે છે.

મુનિસુવ્રતસ્વામીએ અહીં અશ્વને પ્રતિબોધ આપ્યો. તે દિવસથી
ભર્યમ્યનું અશ્વાવબોધ તીર્થ પ્રખ્યાતિ પામ્યું છે.

સુદર્શના ! જિનેશ્વરનાં ચરણકમળોથી અલંકૃત થયેલું હોવાથી
આ શહેર પવિત્ર ગણાય છે. અહીં આવેલા અધર્મી જીવો પણ
નિમિત્ત થોગે સહેલાઈથી સમ્યક્ત્વ પામી શકે છે.

કમળ, ખવજ, કલશ અને ચક્રાદિકથી અલંકૃત જિનેશ્વરના.

(૩૬૪)

ચરણો ને ભૂમિ ઉપર સ્થાપન થયેલા હોય અથવા સ્થાપન કરવામાં આયાં હોય તે ભૂમિ પણ વિચારવાનોને ઉત્તમ પ્રવૃત્તિમાં નિમિત્તભૂત થાય છે. આ જ કારણથી ભરત રાજ્યે અષ્ટાપદ અને શત્રુંઘ્યાદિ પર્વતો પર જિનમંદિરો બંધાયાં હતાં. જિનભૂવન, ત્રિંબપૂજા, યાત્રા, બલી અને સ્નાત્ર મહોચ્છવાદિક, તે બાવસ્તવનું કારણ છે. સૌમ્ય, શાંત, વીતરાગ મુદ્રાસૂચક જિનત્રિંબને દેખતાં અધર્મી જીવો પણ વિચારદષ્ટિએ બોધિબીજ પામે છે. સુદર્શના ! વૈતાલ્ય પદ્મ પર જિનમુદ્રાના દર્શન અને પૂજનથી તે પોતે પણ બોધિબીજ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. આ પ્રમાણે પરલોકના સાધનમૂલ કર્તવ્યોનો ઉપદેશ સંક્ષેપમાં મેં તને કહી સંભળાવ્યો છે. હવે છેલ્લો ઉપદેશ જિનભૂવન અને ત્રિંબપૂજન વિધિનો તને સંભળાવું છું, તેનું શ્રવણ કર.

— ❀ —

પ્રકરણ ૩૭ મું.

❀ ❀ ❀

જિનમંદિર બનાવવાની અને પૂજન કરવાની વિધિ.

❀ ❀ ❀

આ આઠ ગુણ સહિત જેમ મનુષ્ય હોય તેમને જિનભૂવન અને જિનત્રિંબ બનાવવાનો અધિકાર છે. જાતિવાન ૧, કુલવાન. ૨, દ્રવ્યવાન. ૩, ગુરૂનો વિનય કરનાર. ૪, સ્વજનોને માનનીય. ૫, ભક્તિવાન. ૬, રાગાદિ દોષોનો ત્યાગ કરનાર. ૭ અને ઉદારદીલ, ઉદારતાવાન ૮—આ આઠ ગુણમાંથી કદાચ મધ્યમ ગુણુવ ન હોય તો પણ કદાચિત આવી શકે. પણ જધન્ય ગુણુવાળા મનુષ્યો પ્રતિમાજી કે મંદિર બંધાવવાને લાયક નથી યોગ્ય નથી કેમકે તેથી તે પ્રતિમાજી કે મંદિર ઉપર ખીજા મનુષ્યોને આદરભાવ થતો નથી. એટલે અનાદરણીયતાદિ અનેક દોષ ઉત્પન્ન થવા સંભવ છે.

(:૩૬૫)

સુદર્શના ! તું આ સર્વ ગુણસંપન્ન છે, માટે જિનમંદિર બંધાવવાનો તને અધિકાર છે. આ સમવસરણુની ભૂમિને સ્થાને તે મંદિર બંધાવવું તને યોગ્ય છે. જિનેશ્વરનાં ચરણકમળના સ્પર્શથી આ સમવસરણુની ભૂમિકા પવિત્ર છે તો પણ જ્ઞાનીઓએ કહેલું છે કે મંદિર બંધાવતાં પ્રથમ વિધિપૂર્વક મંગળ કરવું જોઈએ. ઉત્તમ કાર્યો વિધિપૂર્વક કરવાથી મહાન ફળ આપે છે. વિધિ વિનાનાં ઉત્તમ કાર્યો તાદૃશ્ય ફળ આપતાં નથી. તીર્થંકરો કૃત્યકૃત્ય થાય છે. તેમને કરવાનું કાંઈ પણ બાકી હોતું નથી કારણ દેવો પણ જોમની આજ્ઞા માન્ય કરે છે અને પૂજન કરે છે એટલે વિધિ ન કરવાથી તેમને કાંઈ લાભ કે નુકસાન નથી, તથાપિ તીર્થની ઉન્નતિ કરવા માટે જિનભૂવન બંધાવવામાં વિધિ કરવી જોઈએ.

પ્રથમ જિનમંદિરના પ્રારંભમાં દિશિ દેવતાઓ (દિક્ષાળો) ની પૂજા કરવી, ચાત્રકોને દાન આપવું, સ્વજનોનું સન્માન કરવું અને નગરના લોકોને ખુશી કરવા. જિનમંદિર બંધાવવા માટે જોઈતા પથ્થર આદિનિમિત્ત જ્ઞાનપૂર્વક અને વિશેષ મૂલ્ય આપીને લાવવા. સામા વેચનારનું દિલ દુખાવી ઓછી કીંમત આપી ન લાવવા. તે પણ ત્રસ જીવોની વિરાધના ન થાય તેમ ચતનાપૂર્વક લાવવ-લેવા જોઈએ; કેમકે આ ધર્મ અર્થે આરંભ છે તેથી દરેક કાર્ય ચતનાપૂર્વક કરવું જોઈએ. ભૂમિમાં રહેલા શલ્યાદિ દોષ (વાસ્તુશાસ્ત્રાદિકમાં કહેલા દોષ) દૂર કરવા. ત્યાર પછી જ તે ભૂમિ ઉપર મંદિર બંધાવવું— આ પ્રમાણે કરવ થી તે મંદિર સદાને માટે ધણું પ્રભાવિક થાય છે.

વિજ્ઞાની (શલાઠ-કડીયાદિ) તથા કામ કરવાવાળા મજૂર, નોકરચાકરાદિકને અવસરે દાન આપી સંતોષિત રાખવા તેથી તેઓ મંદિર બંધાવનારનું બહુ ઇચ્છતા લાગણીથી અને સંતોષથી કામ કરે છે, તે મંદિરમાં મુનિસુત્રતસ્વામીનું જિંજ વીશ ધનુષ્ય પ્રમાણનું મસ્કત મણિમય બનાવવું. તેમના પ્રમાણ પ્રમાણે બનાવતાં તે જિંજ સાક્ષાત્ જાણે તે પ્રભુને જોતા હોઈએ તેમ જોનાર મનુષ્યને આનંદ

(૩૬૬)

ઉત્પન્ન કરી તેમના ગુણગણને સ્મરણ કરવાનું નિમિત્તભૂત થાય છે
શાસનની પ્રભાવના માટે, ઉત્પત્તિ માટે જે મનુષ્યો જિનમંદિર
બંધાવે છે તે મનુષ્યો દેવવિમાનમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

સૌમ્ય, સ્થિર, વિશાળ અને પાપહર જિનશિષ્ય બનાવનાર
અમર અપ્સરાઓથી પરવર્યો છતો દૈવિક વેલવો ભોગવે છે.

પવિત્ર ચર્ચ મનને નિર્મળ કરી જે મનુષ્યો સુગંધી પુષ્પોથી
ભક્તિપૂર્વક જિનેશ્વર દેવની પૂજા કરે છે તે દિવ્ય પુષ્પમાલાથી
અલંકૃત થઈ દેવલોકમાં વસે છે.

જિનેશ્વરનાં દર્શન-યાત્રા અને તેમની આગળ શુભ ભાવથી
નૃસાદિ પોતે કરે, ખીજને ઉપદેશ આપી કરાવે અથવા તેમ કરનારની
અનુમોદના કરે-પ્રશંસા કરે તથા પોતે પણ તે મહાપ્રભુની-પ્રભુના
ગુણની સ્તુતિ કરે તો તે પોતે પણ અમર રમણીઓથી પૂજાય છે-
સ્તવના કરાય છે.

ભૂંગાર, આરતિ, કળશ, ધૂપધાણું, શંખ અને જયધંટાદિ
જિનમંદિરમાં આપવાથી તે મહર્દિક દેવ થાય છે.

નિર્ધન મનુષ્યો પણ પરિણામની નિર્મળતા યા પવિત્રતાપૂર્વક
જિનશિષ્યનું પ્રમાર્જન કરી, જિનેશ્વરની સ્તવના કરે, ગાયન કરે, શ્રુત્ય
કરે, કરનારાઓની અનુમોદના કરે તો તે મનુષ્યો પણ પરમ બોધિને
(સમ્યક્ત્વને) પામી, અમર, નર સંબંધી વૈભવ ભોગવો નિયમા સાત,
આઠ ભવમાં નિર્વાણ પામે છે; માટે આ સર્વ કર્તવ્યો ભક્તિપૂર્વક
શકત્યાનુસાર ચતનાથી વિશુદ્ધ પરિણામે કરવાં.

સુદર્શના ! આ સર્વ કર્તવ્યો તારે સ્વાધીન છે કે જે કર્તવ્યો
મેં તને અનુક્રમે બતાવ્યાં છે. તે સર્વ કર્તવ્યો વિધિપૂર્વક જો તું
કરીશ તો તેનાં ફળો પરંપરાએ તને મોક્ષચર્ચા પ્રાપ્ત થશે.

જ્ઞાનભાવુ ગુરુનો ઉપદેશ સાંભળી સુદર્શનાના આનંદનો પાર ન

(૩૬૭)

રહ્યો. ‘હું ભર્ય જઈશ. અને ત્યાં એક સુંદર જિનમંદિર બંધાવીશ’ એવી પોતાની પ્રથમ જ ભાવના હતી. તેમાં ગુરૂશ્રીના ઉપદેશનું પોષણ મળ્યું. સમવસરેણી ભૂમિ ઉપર ગુરૂશ્રીએ કહેલી વિધિપૂર્વક એક વિશાળ મંદિર બંધાવવું, એવો પોતાનો વિચાર નક્કી કરી, ગુરૂશ્રીને નમસ્કાર કરી, સુદર્શના, શીંગવતી વિગેરે ત્યાંથી ઉઠ્યા. રસ્તામાં ગુરૂશ્રીના ઉપદેશનું મનન કરતાં તેઓ જિતશત્રુ રાગ્યે આપેલા મહેલમાં આવ્યાં. ભોજનાદિ કરી, ધર્મધ્યાન કરવાપૂર્વક આનંદમાં દિવસો પસાર કરવા લાગ્યા. ગુરૂશ્રી પણ પોતાનો કલ્પ (માસકલ્પ વિહાર મર્યાદા) પૂર્ણ થતાં અન્ય સ્થળે વિહાર કરી ગયા.

પ્રકરણ ૩૮ મું.

સમળીવિહાર અને આજ્ઞાપત્ર.

રાજકુમારીના હૃદયમાં ગુરૂશ્રીનો ઉપદેશ રમણ કરી રહ્યો હતો. ધર્મગુરુનો અપૂર્વ ઉપગાર કોઈ પણ ભવમાં તેનાથી બુલાય તેમ ન હતો. સમળી જેવા તિર્થયાત્રી ભવમાંથી રાજકુમારી જેવા મનુષ્ય ભવમાં આવવાનું કોઈપણ ઉત્તમ નિમિત્ત હોયતો તે કૃપાળુ ગુરૂશ્રી જ હતો. સુદર્શનાએ આ આખી માનવ જિંદગી ૮૮ ધર્મ પાછળ અર્પણ કરી હતી તો ક્ષણભંગુર દ્રવ્યની અપેક્ષા તેને ક્યાંથી હોય? ગુરૂશ્રીનો ઉપદેશ મસ્તક પર ચડાવી શુભ દિવસે જિનમંદિર બંધાવવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો.

શુભ દિવસે શ્રીસંધને પોતાને ત્યાં બોલાવી, આદરસત્કાર કરવા-રૂપ તેમનું પૂજન કર્યું. શહેરના લોકોનો સત્કાર કર્યો. સ્વત્વાર (કારો-

(૩૬૮)

ગર)ની દ્રવ્ય અર્પણરૂપ દ્રવ્યપૂજા કરી. વિનયથી તે કારીગરોને રાજકુમારીએ અબ્યર્થના કરી કે-આ મારી લક્ષ્મી તારે સ્વાધીન કરે છું. તારી ઉત્તમ કારીગરીનો અને તારા ઉત્તમ હાથપણનો ઉપયોગ કરી તારે એવું સુંદર જિનમંદિર બાંધવું, બનાવવું કે તેને દેખીને દેવો પણ તેના ગુણગીર્તન કરવામાં તત્પર થાય. જૈન વિધિમાં નિપુણ આ રીષભદ્રા આવક તને સહાયક તરીકે સોંપું છું કેમકે સહાયક સિવાય સમિહિત કાર્ય થતું નથી.

કોઈ રીષભદ્રાને સુદર્શનાએ જણાવ્યું. બદ્ર! તમે જૈનધર્મમાં નિપુણ છો, તોપણ અંતઃકરણની લાગણીથી ફરીને હું તમને કહું છું કે-જે પ્રમાણે જે વિધિએ ગુરૂશ્રીએ જિનમંદિર બાંધાવવાનું કહ્યું હતું તે જ વિધિ પ્રમાણે ચતુનાપૂર્વક આ મંદિર બાંધાવજો. તેમાં જરા પણ ફેરફાર ન થાય. તેને માટે જોઈતા દ્રવ્યની આપણી પાસે કાંઈ ઓછાશ નથી.

રીષભદ્રો તથા સુતધારે વિનયપૂર્વક તેનાં વચનો અંગીકાર કર્યાં.

સુદર્શનાનો આદેશ મળતાં જ રીષભદ્રા કારીગરોને સાથે લઈ સમવસરણની ભૂમિ તરફ ગયો. મંદિર બાંધાવવાની ભૂમિનો નિર્ણય કરી, નિમિત્ત અને પરીક્ષાપૂર્વક, ઉત્તમ મુદ્દતે શુદ્ધ ભૂમિ ઉપર સૂતધારે જિનમંદિરનો પ્રારંભ કર્યો.

જિનમંદિર બાંધવાની શરૂઆત થઈ તે દિવસથી સુદર્શનાએ ત્યાં રહેલા જિનમંદિરમાં વિશેષ પ્રકારે સ્નાત્ર, પૂજા વિગેરે મંગલિક કર્તવ્યો કરવાં-કરાવવાં શરૂ કર્યાં. દીન દુઃખીયાં જીવોને દાન આપવા માંડ્યું. સંઘની પૂજા કરવા માંડી. વ્યાધિથી વિધુર મનુષ્યોને ઔષધ આપવા માંડ્યા. પોતાનો માલીકીવાળાં ગામોમાં અમારો પડહ વગ-ગ્રંથો અને ધર્માર્થો યોગ્ય જીવોને જોઈતી મદદ આપવી શરૂ કરી.

કારીગરોને વિવિધ પ્રકારના ભક્ત્ય ભોજન, તંબોળ, પુષ્પ અને વસ્ત્રાદિ આપવા લાગી અને તેના ઉત્સાહમાં વધારો થાય તે માટે

(૩૬૯)

તેમના યોગ્ય કાર્યની પ્રશંસા કરી શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

ધમ્મકજ્ઞે નિવદ્ધ મુલ્હસ્સતહવિ વિસેસેણ ॥

અહિયયરં દાયવ્વં જેણ પસંસેહ સવ્વોવિ ॥૧ ॥

ધર્મકાર્યમાં, કામ કરનારાઓને જે મૂલ્ય આપવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હોય તે મૂલ્યથી પણ વિશેષ પ્રકારે વધારે ધન તેઓને આપવું. તેમ કરવાથી તેઓ સર્વે પણ અથવા અન્ય સર્વ મનુષ્યો તે કાર્યની પ્રશંસા કરે.

ધર્મની પ્રશંસા કરાવવી તે પણ એક જાતનો ધર્મ છે યા— ધર્મનું કારણ છે. પ્રશંસા ધર્મ કોમળે કયારે પણ કોઈ નકારે દૂષિત ન કરવો. જ્યાં આવી ભાવદયા છે ત્યાં શાશ્વત સુખ રહેલું છે.

આ પ્રમાણે અનેક કારીગરોથી તૈયાર થતું મંદિર—મહાન જાયાશિખરો સહિત છ માસમાં તૈયાર થયું. આ મંદિરનાં તળીયાનો ભાગ સ્ફાટિકની શિલ્લાઓથી બાંધવામાં આવ્યો હતો. રાજકુમારીના સમ્યક્ત્વની માફક તે તળિયાનો ભાગ મજબૂત અને ઠિચર હતો. તે તળીયાંની જમીન એક ગાઉ જેટલા વિસ્તારમાં રોકવામાં તથા બાંધવામાં આવી હતી, તે મંદિર સાત મજલાનું બાંધવામાં આવ્યું હતું. મંદિરની ચારે બાજુ ફરતો કિલ્લો બાંધી લેવામાં આવ્યો હતો, આ કિલ્લામાં સ્ફાટિકની શિલ્લાઓ નાખવામાં આવી હતી. ઉત્તરના સન્મુખ સુવર્ણનું તોરણ કરવામાં આવ્યું હતું. સોનાના પાટા (ચીપો) અને મણિ રત્ન જડેલાં તે મંદિરનાં દ્વારો બનાવવામાં આવ્યાં હતાં. તે દ્વારો લોહાની મજબૂત અર્ગજાઓ (ભોગજો) થી સંયમિત કરવામાં આવ્યાં હતાં મંદિરના પગથાવ્યાંઓમાં પણ સુવર્ણ, મણિ અને રત્નો જડવામાં આવ્યાં હતાં. રત્નજડિત સુવર્ણમય સંખ્યાબંધ સ્થંભો તે મંદિર ટેકાવવા માટે મૂકવામાં આવ્યા હતા. ૩૫, સૌભાગ્યના ગર્વને ધારણ કરતી સાલભંજકાઓ (પૂતલીઓ) તે સ્થંભો ઉપર

(૩૭૦)

ગોઠવવામાં આવી હતી. આકાશના માર્ગમાં આવી જિભેલાં તે મંદિરના શિખરોમાં ચંદ્રકાંત અને સૂર્યકાંત મણીરતનો જડવામાં આવ્યાં હતાં. તેની પ્રમાણી સૂર્ય ચંદ્રની પ્રમાણે પરાભવ થતો હોય તેમ જણાતું હતું. શિખરના અથ ભાગ ઉપર રતનગ્રહિત સુવર્ણનો કળશ સ્થાપવામાં આવ્યો હતો. સુવર્ણના દંડવાળો શ્વેત ધ્વજપદ (ધ્વજનંદ) શિખર ઉપર ફરકતો. કિંજલસ પામતો-દુનિયાંની બીજી અન્ય મનહરતાનો નિષેધ કરતો હોય નહિં તેમ ભાસ આપતો. ટૂંકામાં કહીએ તો શાક્ષત્ દેવવિમાન હોય નહિં તેવું જિનમંદિર તૈયાર થયું.

તે મંદિરમાં ગિરાજમાન કરવા માટે વીશ ધનુષ્ય પ્રમાણની (આ ધનુષ્ય માપની સંજ્ઞા અલારના મનુષ્યોના શરીર પ્રમાણે ગણવામાં આવી છે. નહિંતર પોતાની અપેક્ષા એ તો સાડા ત્રણ હાથ જેટલું શરીર ગણી શકાય) મુનિસુવતરવામીની પ્રતિમા મરકત રતનમય બનાવવામાં આવી હતી. તે પ્રતિમાનાં નેત્રો કમન્નદલ જેવાં મનહર શોભતાં હતાં. અષ્ટમીના ચંદ્રની માફક વિશાળ બાળસ્થળ શોભી રહ્યું હતું. પકવ ખિંચ જેવા ઓઝ પુટ, સરલ નાસિકા, સૌમ્ય મુદ્રા અને પૂર્ણચંદ્ર જેવું મુખકમળ શોભા આપતું હતું. પ્રતિમાજીના અંગતી કાંતિ અદ્ભૂત હતી. પદ્મસને બેઠેલ સ્થિતિમાં તે આકૃતિ હતી. દૃષ્ટિયુગ્મ નાસિકાના અગ્રભાગ પર સ્થાપિતમાં હતું. જગત્ત્રયોના સંતાપને નાશ કરનાર, વીતરાગમુદ્રાસચક્ર, શુદ્ધ આત્મસ્થિતિનું બાન કરાવનારી તે મૂર્તિ હતી.

મુખ્ય મંદિરની ચારે બાજુ ચોવીશ તીર્થ કરોના ચોવીશ મંદિરો બાંધવામાં આવ્યાં હતાં. ઉચિત પ્રમાણવાળી, તીર્થ કરોના જુદા જુદા વર્ણ અનુસાર તેમાં પ્રતિમાજીઓ સ્થાપન કરવામાં આવ્યાં હતાં.

તે મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરવાના અવસરે ચતુર્વિધ સંધને નિમંત્રણ કરવામાં આવી હતી. દશ દિવસપર્યંત જિતશત્રુ રાજ્યએ પોતાના સર્વ દેશમાં અમારીપડ વખગ્યો હો. નાનાં પ્રકારનાં ભક્ષ્યભોજન,

(૩૭૧)

ખાદ્ય, અલી, પુષ્પ, ફળ, અક્ષત અને જવઆદિ પ્રતિષ્ઠાપન વિધિમાં ઉપયોગી વસ્તુઓ ત્યાં મૂકવામાં આવી હતી. તેમજ સર્વ ઔષધ્યાદિ વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો હતો.

પ્રતિષ્ઠાપન મહોત્સવ પ્રસંગે શુદ્ધ જાતિ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા બ્રહ્મચારી સંપૂર્ણ અંગવાળા અને શ્વેત વસ્ત્ર ધારણ કરવાવાળા જિનદર્શનમાં કુશળ ઉત્તમ બ્રહ્મચારી શ્રાવકોને ઈદ્ર જનાવવામાં આવ્યા હતા. ઉત્તમ શાણગારવાળી કુલીન સુવાસણ આઠ સ્ત્રીઓના મસ્તક ઉપર સુવર્ણ કલશો સ્થાપન કરી મંગલિક શબ્દો બોલતી બિંબી રાખવામાં આવી હતી.

સ્તુતિપ્રદાન (સ્તુતિ કરવી) મંત્રન્યાસ જિનાદિતું આહવાહન દ્વિગૂંધન નેત્રકુંભીક્ષન (અંજન સત્કાકા) અને દેશના આ અધિકાર ગુરુવર્ગનો છે તે પ્રમાણે ઉત્તમ લગ્ન આવતાં જ ગુરુશ્રીએ પોતાનું કાર્ય શરૂ કર્યું.

આ પ્રતિષ્ઠાના અવસરે ગાંધર્વો મધુર સ્વરે જિન ગુણનું ગાન કરી રહ્યા હતા. વિવિધ પ્રકારનાં વાજાંત્ર વાગી રહ્યાં હતાં. સુરવધુની માફક સુંદર રમણીઓ નૃત્ય કરી રહી હતી. જ્ય જ્ય શબ્દોનો ગંભીર ઘોષ થઈ રહ્યો હતો અનેક પ્રકારે દાન અપાતું હતું. આવા મહાન મોહોત્સવપૂર્વક રાજકુમારી સુદર્શનાએ સદ્ગુરુ પાસે મુનિસુવ્રત સ્વામીના ખિંબની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. પ્રતિષ્ઠાનું કાર્ય પૂર્ણ થતાં, વિધિ-પૂર્વક સ્નાન કરી સુદર્શનાએ મુનિસુવ્રતસ્વામીની પુષ્પ, આભરણ, વસ્ત્ર, બળી (નૈવેદ્ય) અને સ્તુતિ આદિ પાંચ પ્રકારે પૂજા કરી. સુગંધી આવનાચંદન, કેશર, કરતુરી એ આદિના દ્રવે (રસે) કરી તે પ્રભુના શરીરે વિલેપન કર્યું. રાજપુત્રી એ ઈંદ્રનીલ, વૈડુર્ય અને મરકત રત્નની માફક નીલો, ઉજ્જળ, ચંદ્રની માફક હીપતો સુંદર મુગટ મુનિ-સુવ્રતસ્વામીના મસ્તક પર ચડાવ્યો. અધિકારને દૂર કરનાર વિવિધ પ્રકારના રત્નોના ડિરણુવાળું તિલક ભગવાનના બાળચળ પર સ્થાપિત કર્યું. મેરુપર્વતના પૂર્વ, પશ્ચિમ ભાગ પર રહેલા ચંદ્ર સૂર્યની માફક

(૩૭૨)

પ્રકાશ કરતાં, માણિક્ય જડેલાં કુંડળો જિનેશ્વરના કપોળ મૂલ આગળ સ્થાપવામાં આવ્યાં. જગત્પુરની નિર્મળ કીર્તિના કંદની માફક દિગ્વળ મોતીઓનો હાર વિશાળ હૃદયપટ પર પહેરાવવામાં આવ્યો. સકળ જગજંતુઓનું હિત કરનાર જિનેશ્વરના વક્ત્રસ્થળમાં રાજપુત્રીએ સ્થાપન કરેલું શ્રીવચ્છ પુન્યના પુંજની માફક શોભતું હતું. તથા ભુવનના રૂપને જીતનાર ભુવનનાથના આહુ યુગલ ઉપર રાજકુમારીએ સ્થાપન કરેલ કેયુર યુગલ સુર, નરના પ્રત્યક્ષ સુખની માફક શોભતું હતું. મંદાર, અકુલ, ચંપક, પાડળ, મયકુંદ, સતપત્ર, કુંદ, માલતી, ગુલાબ, મોગરો, ગમ્મ, જીમ્મ, કેતકી પ્રમુખનાં સુગંધી પુષ્પોની માલા, પ્રભુના કંઠસ્થળમાં આરોપણ કરી. આ પ્રમાણે રાજકુમારી તે પ્રભુની ત્રિકાળ પૂજા કરવા લાગી. જિનેશ્વરની આગળ ધૂપ નિમિત્તે બળતા અગર, ક્યુંરાદિ, તેમાંથી નીકળતો ધૂમ તે જાણે રાજપુત્રીનો પાપ પુંજ બળતો હોય તેમ જણાતો હતો.

કંસાલ, કાહલ, મૃદંગ, ઝાલર, ભંભા, માદળ, પણુવ, શંખ, નંદી વગેરે જિનેશ્વર આગળ વગાડાતા વાજાંત્રના શબ્દો જાણે રાજકુમારીના જયનો પડહ દુનિયામાં વાગતો હોય તેમ કવિઓ અનુમાન કરતા હતા.

સુદર્શનાએ જિનેશ્વરની આગળ ગીત, વૃત્ત્યાદિ ભક્તિ કરવા માટે, રતિના રૂપને જીતે તેવી સ્વરૂપમાન, સ્ત્રીઓની ચોસઠ કળાને જાણનારી, નવ પ્રકારના રસથી પુલકિત અંગવાળી અને ધન, કનકાદિ સમૃદ્ધિ પાત્ર અનેક વિલાસણીઓ પોતાની પાસે રાખી.

રાજકુમારીએ, દુઃખિયાં, દુઃસ્થિત મનુષ્યો માટે અનેક પ્રકારનાં ભોજનોની સામગ્રીવાળી અનેક દાનશાળાઓ ચાલુ કરી.

સ્વધર્મીઓ માટે દાનશાળા, ઔષધશાળા અને ધર્મશાળાઓ અંધાવી. મુનિઓને ભક્તિપૂર્વક નિર્દોષ આહાર. સુપાત્ર યુદ્ધિથી પોતાને હાથે આપવા લાગી.

(૩૭૩)

ત્રણ જગતમાં સારમૂત અંગોપાંગાદિ તત્ત્વનાં અનેક પુસ્તકો ભક્તિથી લખાવ્યાં.

આ પ્રમાણે વિવેકવાળી સુદર્શનાએ પોતાના દ્રવ્યનો સાતે ક્ષેત્રોમાં અખંડ પરિણામે છૂટથી વ્યય કર્યો.

અશોક, અકુલ, અંપક, પાડલ અને મંદારાદિ વૃક્ષોની ધટાવાળું અને સર્વ ઋતુઓનાં પુષ્પોવાળું એક સુંદર ઉદ્યાન જિનાયતનને માટે આપ્યું.

ઇલાદિ સર્વ કર્તવ્યોથી સંપૂર્ણ જિનમંદિર અંધાવો-અનાવી તેમાં નીચે પ્રમાણે પ્રશસ્તિ લખવામાં આવી.

પરમ ભક્તિથી નમન કરતા ઈંદ્રાદિ દેવોના મુગટના મણિઓથી જોના ચરણો સંઘટિત થઇ રહ્યા છે. તથા ભક્તિરસના આવેશમાં દેવેન્દ્રો જોઓની વિવિધ ભંગીથી સ્તુતિ કરી રહ્યા છે તે શ્રીમાન મુનિ-સુવ્રત સ્વામી વીશમા તીર્થાધિપતિ તમારૂં રક્ષણ કરો. મોક્ષનગરના દ્વાર ખોલવામાં મદદ કરનાર આ શકુનિકારિહાર (સમળી મંદિર) સર્વ સ્થળે પ્રસિદ્ધિ પામેલો અને વંદનીય છે. જિનેશ્વરના વચનામૃતોની દેવોએ પણ અનેકવાર સ્તુતિ કરી છે. તે મહાપ્રભુની વાણી અમને શ્રુતજ્ઞાનરૂપ દિવ્ય નેત્રો આપો. એક, બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ કે છ ખંડના અધિપતિ રાજા, મહારાજાઓ અથવા એકાદિ ગામના અધિ-પતિ ઠાકોરો તમે મારું વચન સાંભળો. હે કૃતપુન્યો ! પરોપકાર પ્રવીણો ! કુલીનો ! ભવભયથી ભય પામેલાઓ ! હું તમને એક વિઘ્નમિ કરું છું કે, કમળિનીના પત્ર ઉપર રહેલા જળખિંડુની માફક જીવિત-વ્યયને અપણ જાણી અથવા શરદ ઋતુના અગ્રપટલોની માફક સંપ-ત્તિને ક્ષણભંગુર જાણી તમે જિનધર્મ કરવામાં સાવધાન થાઓ.

હું સિંહલદ્વીપના અધિપતિ શ્રીમાન શિલામેધ નરાધિપતિની પુત્રી કુમારી સુદર્શના છું. મને પૂર્વ પાછલા જન્મનું જ્ઞાન થયું છે. તેનાથી પૂર્વજન્મમાં વિવિધ પ્રકારના અતુભવેલાં દુષ્કૃતિનું સ્મરણ મને

(૩૭૪)

થયું છે. તે જોઇને હું સંસારવાસથી વિરક્ત બની છું. મારા પૂજ્ય પિતાની આજ્ઞા લઈને મારા પૂર્વ જન્મના નિવાસવાળા ભરૂચ સહેર-માં આવીને આ જિનાયતન-જિનમંદિર મેં બંધાવ્યું છે.

શ્રીમાન્ લાટદેશાધિપતિ સમુદ્રના કિનારાપર્યાંત અને નર્મદા નદીના તટઉપર જિતશત્રુ રાજા રાજ્ય કરે છે. તેના કલ્યાણકારી વિજયવાન્ રાજ્યમાં મેં આ મંદિર બંધાવ્યું છે. તે રાજ્યએ જ મને સ્વધર્મી ગણીને એક દિવસમાં અશ્વ અને હાથી જોટલી જમીન ઉપર દોડી જઈ શકે તેટલી જમીન બક્ષીશ તરીકે આપી છે. તે આમાદિકનો ઉપયોગ હું આ પ્રમાણે કરું છું.

શ્રીમાન્ મુનિસુવ્રતસ્વામી અધિષ્ઠિત આ શકુનિકાવિહારના નિ-ભાવ અને રક્ષણ અર્થે, તેમજ મારાં બનાવેલાં દરેક દાનશાળાદિ ખાતાઓના નિભાવ અને રક્ષણાર્થે આઠસો ગ્રામ, આઠ બંદર અને આઠ કિલ્લાવાળા ગામેની ઉપજ હું સોંપું છું. તેની મર્યાદા પૂર્વદિશા તરફ ઘેટ કગંધપુર પર્યાંત છે. અને દક્ષિણ દિશા તરફ હસ્તીકુંડપુર સુધી છે. આ સર્વ હું અર્પણ કરી દઉં છું. તે પ્રમાણે પાલન કરજો

આ પૃથ્વી પર અનેક રાજ્યો થઇ ગયા છે અને હજી પણ થશે. આ પૃથ્વી કોઇની સથે ગઇ નથી અને જવાની પણ નથી. આ ધરા-ધીશપાણું લક્ષ્મી અને જીવિતવ્ય સર્વ ચપળ છે. કીર્તિ અમર છે. આ અસાર શરીરથી પરોપકાર કરવો તે જ કોષ્ટ છે.

આ પ્રમાણે ભક્તિથી બનાવેલા શકુનિકાવિહારમાં સુદર્શનાએ શિલાલેખ બનાવરાવી તે મંદિરમાં પથ્થર ઉપર મળખૂત બેસાડ-વામાં આવ્યો.

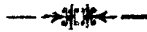
(છેવટે લખવામાં આવ્યું કે) જિનધર્મી મહારાજાઓ જ્યાં સુધી આ પૃથ્વીનો ઉપયોગ કરે (તે પૃથ્વી પર રાજ્ય કરે) ત્યાં સુધી સંસારનો જીવંત કરનાર અર્થાત્ સંસારનો પાર પમાડનાર આ તીર્થ વિજયમાન્ રહો.

પ્રકરણ ૩૯ મું.

સુદર્શનાનું ધર્મમય જીવન અને દેવભૂમિમાં ગમન.

મંદિર પૂજું થયા પછી સુદર્શના નિરંતર ભક્તિથી આદર-પૂર્વક પ્રભુનું પૂજન કરતી હતી. ત્રિકાળ સ્નાત્ર અને અર્ચનમાં દિવસનો મોટો ભાગ પસાર કરતી હતી. તેમજ સુપાત્રમાં દાન આપતાં દિવસો પસાર કરતી હતી.

ખીજાં ધર્મકાર્યોમાં શિથિલ આદરવાળી અને મંદિરમાં જ લીન થયેલી સુદર્શનાને દેખી શીલવતીએ આદરથી સુદર્શનાને કહ્યું. પુત્રી! જુઓ કે જિનમંદિર ઉપયોગી છે, છતાં મંદિર કરતાં જિનેશ્વરોએ તપ સંયમને અધિક કહ્યો છે. આ દેહ ક્ષણભંગુર છે તેમાંથી શાશ્વતસુખના કારણરૂપ, આ દેહથી તપ, સંયમાદિ કરી લેવાં એટલું જ સારભૂત છે. ધર્મનું મૂલ દયા છે. દયાનું મૂલ તપ છે. તપનું મૂલ જ્ઞાન છે. અર્થાત્ દયાથી તપ અધિક છે. તપથી જ્ઞાન અધિક છે જ્ઞાનથી નિર્વાણ પ્રાપ્ત થાય છે. આ ઉત્તરોત્તર ગુણની વૃદ્ધિ થવી જોઈએ. માટે સુદર્શના! આપણને હવે તપ કરવો તે યોગ્ય છે. જ્ઞાનીઓ પણ આ પ્રમાણે જ કહે છે.

કચળમણિ સોવાણં થંમ સહ સ્પૃસિયં સુવન્નતલં ।

જો કારિજ્ઞહ જિણહરં તઓવિતવ સંયમો અહિઓ ॥ ૧ ॥

સોના અને મણિના પગથીયાવાળું, સુવર્ણના તળીયવાળું અને હળરો થંભાની ગિંચાઇવાળું જે મનુષ્ય જિનમંદિર બંધાવે તેના કરતાં પણ તપ, સંયમનું ફળ અધિક છે.

સુદર્શનાએ વિનયથી કહ્યું. અંબા! જે એમ જ છે તેા

(૩૭૬)

આપણે ગુરૂશ્રીએ બતાવેલ તપ શરૂ કરીએ. આપનું કહેવું સત્ય છે. જીવિતવ્ય અને યૌવન ચંચળ યાને અનિત્ય છે. આપણે કયો તપ કરીશું ?

શીળવતીએ કહ્યું પુત્રી ! સર્વાંગસુંદર તપ કરવાનો મારો વિચાર છે. સુદર્શનાએ કહ્યું. તે તપ કેવી રીતે થાય ?

શીળવતીએ કહ્યું. અજવાળા પક્ષમાં એકાંતરે ઉપવાસ કરવા. પારણે આંગિલ કરવું. નિરંતર જિનેશ્વરનું પૂજન કરવું. આ તપ ચૈત્ર માસમાં શરૂ કરવો જોઈએ. છેવટે તપ પૂર્ણ થતાં એક મોટી પૂજા કરી, મુનિઓને દાન આપવું. દુઃખીયાંઓને મદદ આપવી વિગેરે વિધિ છે. સુદર્શના અને શીળવતી બન્ને જણાંએ તે તપ શરૂ કર્યો. જિનપૂજન, સુપાત્રદાન, પરોપકાર અને તપશ્ચરણાદિ શુભ ભાવમાં તે તપ પૂર્ણ થયો તરત જ અંધારા પક્ષમાં નિરંજની સહ તપ શરૂ કર્યો. જેમાં પૂર્વોક્ત તપશ્ચર્યા સહિત, ગ્લાનીમુનિ, શ્રાવકો અને કોષ્ઠપણુ રોગી મનુષ્યને-જીવોને ઔષધાદિ આપી નિરોગી કરવાનું પણ કામ કરવાનું હતું. તે તપ પણ પૂર્ણ થયો. ત્યાર પછી પરમભૂષણ તપ શરૂ કર્યો. આ તપમાં એકાંતરે ઉપવાસ, પારણે આંગિલ-આવાં બત્રીશ આંગિલ જેમાં આવે છે તે તપ, વિધિપૂર્વક પૂર્ણ થયો. ત્યાર પછી બીજા પણ દિક્ષા કલ્યાણિક તપ, નિર્વાણ તપ. કર્મસૂડન તપ. રત્નાવલી તપ. મુકતાવલી તપ. ભદ્ર, મહાભદ્ર-સર્વતોભદ્ર. ઇત્યાદિ વિવિધ પ્રકારના તપ કરતાં સુદર્શના અને શીળવતીને સાઠ વર્ષ નીકળી ગયા.

એક દિવસે સુદર્શના પોતાના ભુવનમાં સીંહાસન ગિર પર શાંત-પણે વિચારમાં નિમગ્ન થઈ હતી, તેવામાં તેની એક બહેનપણી ઉતાવતી જિતાવળી તેની પાસે આવી આદરપૂર્વક કહેવા લાગી. સ્વામીની ! વધામણી આપું છું. આપના માતા, પિતાનો કુશળ પ્રવૃત્તિ કહેનારી સિંહલદ્વીપથી ધાવમાતા કમળા આવી પહોંચી છે. તે વાત કહે છે તેવામાં કમળા પણ ત્યાં આવી પહોંચી. રાજકુમારીના ચરણમાં ન-

(૩૭૭)

મીને સિંહલદ્વીપ સંબંધી કુશળ સમાચારાદિ સર્વે કહેવા લાગી.

સ્વામિની ! આપના પ્રજ્ઞ પિતાશ્રીએ, આપની કુશળ પ્રવૃત્તિ પૂછી છે અને ઇચ્છા છે. મુનિઓને કુશળતા ચાહી છે અને આપના સમ્યક્ શ્રદ્ધાનન્ત્રી પણ કુશળતા પૂછી છે. આપના વિયોગથી અને ધર્મના સુંદર બોધથી આત્મકલ્યાણ માટે આપના જ્યેષ્ઠ અંધુ વસંત-સેનને રાજ્ય સોંપી આપના માતૃપી તથા પિતાશ્રીએ ચારિત્ર અંગી-કાર કર્યું છે. તેમજ તેઓની સાથે તમારા સર્વ અંધુઓએ (વસંત-સેન વિના) ચારિત્ર લીધું છે.

‘ પોતાના માતા, પિતા અને અંધુઓને ધર્મમાર્ગે યોગ્યથેલાં અને ચારિત્ર લીધેલાં જાણી, સુદર્શનાના આનંદનો પાર ન રહ્યો. સિંહલદ્વીપ તરફ નજર કરી સુદર્શનાએ તેઓ સર્વને પંચાગ નમસ્કાર કર્યો. ’

કમલાએ આગળ ચલાવ્યું. આપના જ્યેષ્ઠ અંધુએ મારી સાથે કહેવરાવ્યું છે કે મારાં લઘુ બહેનને કહેશો કે, ભવાંતરમાં પણ મને ધર્મબોધ આપી જાગૃત કરે. તેવી જ રીતે ધર્મસંબંધી બોધ આપવા માટે પદ્મા નામથી તમારી ધાવમાતા અને વાસવદત્ત નામના તેના પુત્રે પણ વિશ્વસિ કરી છે.

ચતુર રાજકુમારી, કમલાના મુખથી આનંદના સંદેશા સાથે આ સંદેશો સાંભળી (નિમિત્તજ્ઞાનથી) ચેતી ગઇ કે, પોતાનો દેહાંત (મરણ) હવે નજીક સંભવે છે. કેમકે જિન વચનનાં સારભૂત રહસ્યો તેના હૃદયમાં રમી રહ્યાં હતાં. ઉપશ્રુત્યાદિ ભાવિ સ્વયંક નિમિત્તોને તે જિનવચનોથી જાણતી હતી, ‘ ભવાંતરમાં અમને પ્રતિબોધ કરજો. ’ બહાલા મનુષ્યોના ભલે આ સ્વાભાવિક શબ્દો હોય તથાપિ તે શબ્દો ભવાંતર જવાના તરતના પ્રયાણને સ્વયંક છે. નહિંતર પહેલું કાણુ જશે? તે નિર્ણય સિવાય આ વાક્યો રનેહીઓના મુખમાંથી કેમ નીકળે?

તેમજ સિદ્ધાંતના વચનોથી પણ તેણે પોતાના આયુષ્યનો નિર્ણય કર્યો. સિદ્ધાંતમાં કહ્યું છે. (વ્યવહાર-સૂત્ર સંબંધી ગાથા.)

(૩૭૮)

શ્રુકન્ન ઘોસ નામા તારા જિહાણ અણુવલંભંમિ ।

નવ, પંચ, સત્ત, તિન્નિય એગં ચદિણં ભવેજીયં । ૧ ॥

ધ્રુવ ચક્રં તહતિ પયં અરુંધઈ જો નિયદ્ધ પુણો ।

વિવરીયં માદ્દ હરં હમ્માસે હોદ્ધ જીયંસે ॥ ૨ ॥

બ્રમણ (બ્રહ્મ) ૧. કાનમાં અંગુઠો કે આંગળી નાખવાથી જે શબ્દો અંદર સંભળાય છે તે. ૨. નાસિકાનો અગ્ર ભાગ. ૩. આંખની ફીફી-તારા બીજની આંખમાં જોતાં પોતાની આંખ ન દેખાય તે-અથવા પાણી-આરસી વિગેરેમાં મુખ જોતાં આંખની ફીફીઓ ન દેખાય તે. ૪. અને બાહ્ય કાદતાં પોતાની જીભ (જીભનું ટેરવું) ન દેખાય પ. તો નવ. ૧ પાંચ ૨ સાત ૩ ત્રણ. ૪ અને એક દિવસે. ૫ અનુક્રમે તે મનુષ્યનું મરણ થાય. એટલે બ્રહ્મ ન દેખાય તો નવ દિવસે. ૧. કાનના શબ્દો ન સંભળાય તો પાંચ દિવસે, ૨. નાકની ડાંડી અગ્ર ન ભાગ દેખાય તો સાત દિવસે. ૩. આંખની ફીફી ન દેખાય તો ત્રણ દિવસે. ૪ અને જીભ ન દેખાય તો એક દિવસે તે મનુષ્યનું મરણ થાય ૧

તેમજ ધ્રુવ ચક્ર ૧. ત્રિપદ ૨. અરંધતિ ૩ અને માતૃપદ ૪. આચાર વિપરીત દેખાવામાં આવે તો તેનું આયુષ્ય છ માસનું બાકી રહ્યું સમજવું. ૨ 'સ્વરોદય શાસ્ત્ર'માં ધ્રુવને નાસિકાનો અગ્ર ભાગ. (કેટલાક ધ્રુવના તારાને પણ ગણે છે-કહે છે કે-ધ્રુવના તારા જે ઉત્તર દિશામાં જાય છે તે ન દેખાય તો છ મહિને મરણ થાય) ત્રિપદને બદલે વિશ્તુપદ. વિશ્તુપદ એટલે આંખની ફીફી, અથવા ત્રિપદને બદલે ત્રિપથા હોય તો આકાશગંગા એવો અર્થ થવા સંભવ છે. આકાશ-માં ધોળા પ્રકાશવાળી ઝાંખી લાંખી જે વાંકીચૂંકી પંકિત-હાર જેવામાં આવે તેમને ત્રિપથા કહેતા હોય તેમ સમજવામાં આવે છે. અરંધતી એટલે જીભ-અને માતૃપદ યા-માતૃમંડળ એટલે બ્રહ્મ કહે છે તે પાઠ આ પ્રમાણે છે—

(૩૭૯)

અરુંધર્તી ધ્રુવં ચૈવ ત્રિષ્ણો સ્ત્રીણિ પદાનિચ ।

ક્ષીણાયુષો ન પદ્યંતિ ચતુર્થ માતૃ મંડલં ॥૧॥

અરુંધતી મહે જિજ્ઞા ધ્રુવં નાશ્ચાગ્ર મુચ્યતે ।

તારા વિષ્ણુપદં પ્રોક્તં ભ્રુવઃ સ્યાન્માતૃ મંડલમ્ ॥૨॥

આનો ભાવાર્થ ઉપર લખવામાં આવ્યો છે તે જ છે.

દતિયાદિ પૂર્વોક્ત શાસ્ત્ર અને નિમિત્તોથી પોતાનું આયુષ્ય નજી-

કમાંજ પૂર્ણ થતું જાણી, રાજકુમારીએ શહેરના લોકોને તેમજ પોતાના પરિવારના મનુષ્યોને પોતાને પાસે બોલાવી સર્વજીવોને ખમાવ્યા. પોતાથી જાણતાં કે અજાણતાં કોઈ પણ જીવોને દુઃખ થયું હોય, અપરાધ કર્યો હોય તે સર્વ જીવોની પાસે પોતાના અપરાધની માફ માગી ક્ષમા માગી. મુનિસુવ્રતસ્વામીના મંદિરમાં અષ્ટાનિહકા મહોચ્છવ શરૂ કરાવ્યો. મુનિઓને તથા અનાથોને વિશેષ પ્રકારે દાન આપવાં શરૂ કર્યાં. મંદિરમાં આવી, જિનેશ્વરને નમસ્કાર કરી, એકત્વ ભાવનાની પ્રયત્નતાથી પોતાના આત્માને નિઃસંગ બનાવ્યો. હાથ જોડી મુનિસુવ્રતસ્વામીની તે આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગી-હે ત્રિભુવન પ્રદીપ ! સુરેન્દ્રનત્યરણ ! ભવજલધિયાનપાત્ર ! નિષ્કરણ્યધુ ! અનાથનાનાથ ! દેવાધિદેવ ! મુનિસુવ્રત સ્વામી ! તું જયવાન રહે. જયવાન રહે. હે દેવ ! હું તારી આગળ છેલ્લી વિશ્વમિ કરું છું. જન્મ, જરા, મરણોરૂપ મહાન કલ્સેલોથી ભીષણ, આભવ સમુદ્રમાં ઉત્તમ મનુષ્ય જન્મ મેળવવો તે તારી પ્રસન્નતા કે કૃપાનું જ પરિણામ છે. ઓગણોતર કોડાકોડી સાગરોપમથી અધિક પ્રમાણ મોહનીય કર્મની સ્થિતિ ખપાવીએ ત્યારે જ તારો સેવા કરવાનો વખત મળે છે. તે પણ તારી પ્રસન્નતાથી જ હે નાથ ! જ્યાં સુધી હું નિર્વાણ ન પામું ત્યાં સુધી દરેક જન્મમાં તારું દર્શન, તારું શ્રદ્ધાન અને તારી આજ્ઞાનું પાલન કરવાનું સામર્થ્ય મને પ્રાપ્ત થવું જ જોઈએ. હે શરણાગતવત્સલ ! નિરંતર તારે મારા હૃદયમાં નિવાસ કરવો જ જોઈએ. તને હૃદયથી એક ક્ષણપણ ન વિસારું.

(૩૮૦)

તેવો અખંડ આત્મઉપયોગ મારો થવો જ જોઈએ. હે કૃપાળુ દેવ ! ફરીને જન્મ, મરણ કરવાં ન પડે તેની યોગ્યતા-યા સમાર્થ-યા-મદદ તું મને આપ. આપ પ્રત્યે મારી આ છેવટની અંતિમ યાચના છે.

છત્યાદિ અરિહંતદેવને નમસ્કાર કરી રાજકુમારીએ સિદ્ધ-ભગવાન આચાર્યશ્રી ઉપાધ્યાયજી અને કૃપાળુ મુનિઓને બાવથી નમસ્કાર કર્યો.

આ જિંદગીમાં મન, વચન અને શરીરથી કાંઈ દુષ્કૃત્ય થયું હોય તે સર્વે રાજકુમારીએ અ જોવ્યું. તેની ક્ષમા માગી કષાયનો વિજય કર્યો. ઈચ્છાઓનો નિરોધ કર્યો એવી રીતે આ જન્મ સંબંધી પાપ-સ્થાનકો આજોવી અન્ય જન્મના કરેલાં પાપોનો પશ્ચાત્તાપ કરતી રાજકુમારી આ પ્રમાણે બોલવા લાગી. અનંત સંસારમાં અનેક યોનિઓમાં અને અનેક જીવોના સમાગમમાં-સંબંધમાં કે સહવાસમાં આવતાં મારા તરફથી, પૃથ્વી, પ.ણી, અગ્નિ વાયુ, વનસ્પતિ અને નાના મોટા વ્રસ જીવોની કોઈ પણ યોગે, ક વા કરાવવા અને અનુમેદન કરવા રૂપે વિરાધના થઈ હોય તે સર્વ જીવો, કૃપા કરી મારો અપરાધ ક્ષમા કરો. તેમજ હું પણ સર્વ જીવોને ક્ષમા આપું છું. સર્વ જીવો મારા મિત્ર છે. મારે કોઈ પણ જીવ સાથે વેરભાવ નથી.

રાગદ્વેષાદિ અબ્યંતર ગ્રંથીનો, અને સજીવ, નિર્જીવ આદિ બાહ્ય ગ્રંથીનો સર્વથા આ શકિતરૂપે અત્યારે હું ત્યાગ કરું છું. આ શરીર હવે થોડા વખતમાં પડવાનું છે. એટલે આ દેહમાં જીવ રહે ત્યાંસુધી ચારે પ્રકારના આહારાદિનો ત્યાગ કરું છું. અર્થાત્ તે તરફથી મારું મન ખેંચી લઉં છું. તેમજ જીવનના આધારભૂત આ દેહની શુશ્રૂષાદિ કરવારૂપ મારા ઉપયોગને નિવર્તાવું છું.

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રમય એક મારો આત્મા તે જ નિરંતરનો સાથી છે. સંસારનાં કે દુઃખનાં કારણ રૂપ તે સિવાયના સર્વ સંયોગો, સંબંધો કે બંધનોનો વિરાગ બાવે હું ત્યાગ કરું છું. સમ્યક્ત્વ, કૃત

(૩૮૧)

અને સર્વ વિરતિરૂપ ત્રણે પ્રકારનાં સામાયિકો હું અંગીકાર કરું છું.
અરિહંતાદિ ચાર પ્રકારનાં શરણો ગ્રહણ કરું છું.

અરિહંતનું શરણ. ૧

રાગ, દ્વેષ, કષાય અને દુર્જન્ય વિષયાદિ શત્રુઓનો જેણે નાશ કર્યો છે, તે અરિહંતનું મને શરણ હો. ભવરૂપ મ.ળીવડે, રાગદ્વેષરૂપ પાણીથી સીંચાઈ (પોષણ પામી, જ્યેને કર્મરૂપ ખીજે પ્રસિદ્ધિ થતાં (ગિગતાં) નથી. તે અરહંતા મને શરણભૂત થાઓ, દેવેન્દ્ર, નાગેન્દ્ર, નરેન્દ્ર, ચંદ્ર અને ખેચરેન્દ્રો વડે કરાતી પૂજાને જોઓ લાયક છે. મોક્ષગમન કરવાને જોઓ (યોગ્ય) તૈયાર છે તે અરહંતનું મને શરણ હો.

સિદ્ધ ભગવાનનું શરણ. ૨

પુન્ય, પાપાદિ સર્વને અનિત્ય જાણી, તેઓનો ક્ષય કરી જોઓએ અનંત જ્ઞાનમય પરમપદ પ્રાપ્ત કર્યું છે તે સિદ્ધ પરમાત્માઓ મને શરણભૂત થાઓ.

સાધુઓનું શરણ. ૩

ઉત્તમ જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરનાર, પવિત્ર ક્રિયાનું પાલન કરનાર, સમિતિ શુભિ-અથવા પ્રવૃત્તિ, નિર્વૃત્તિ રૂપ સંયમમાં પ્રયત્ન કરનાર અને શત્રુ મિત્રોમાં સમદષ્ટિ રાખનાર મહામુનિઓનું મને શરણ હો.

ધર્મનું શરણ. ૪

પાંચ આશ્રવ (પાપને આવવાના રસ્તાઓ)નો નિરોધ, પાંચ ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ અને ચાર પ્રકારના કષાયનો વિજય કરવાની આજ્ઞાવાળા કેવળજ્ઞાની કથિત ધર્મનું મને શરણ થાઓ.

રાજકુમારી સુદર્શના, આ પ્રમાણે ચાર શરણ ગ્રહણ કરી, ઉત્તમ કર્તવ્યોનું અનુમોદન કરવા લાગી. પ્રથમ તેણે આ જિન્દગીની અંદર પોતાથી બનેલા અનેક ધાર્મિક કર્તવ્યનું સ્મરણ કર્યું. પછી તે તે ઉત્તમ કાર્યમાં વ્યતીત થયેલા પોતાના વખતનો, મનનો, વચનનો, શરીરનો અને દ્રવ્યનો સદ્વ્યયોગ થયો છે તેમ માની; પોતાને કૃતાર્થ

(૩૮૨)

માનતી તેની અનુમોદના કરવા લાગી. તેમજ આ જિંદગીની અંદર પોતાની કાંઈપણ અકાર્ય-કે કોઈ જીવને નુકસાન-કે દુઃખી કરવા કે કાંઈપણ પાપ અન્યું હતુ તેને યાદ કરી તેનો પશ્ચાત્તાપ કર્યો. અદાર પાપસ્થાનકનો ત્યાગ કર્યો. ટૂંકામાં કહીએ તો જાણતાં કે અજાણતાં અનેલાં પાપનો પશ્ચાત્તાપ, નિંદા, ગદા વિગેરે કરી, ફરી ન થાય તે માટે હઠતા કરી, આત્માને સમભાવમાં સ્થાપિત કર્યો.

આ પ્રમાણે આત્મભાવમાં જન્યુત થયેલી રાજપુત્રી સુદર્શનાએ, કાગણુ સુદ પશ્ચિમાને દિવસે અણસણ અંગીકાર કર્યું. ઉનાળાની શરૂઆત તે વૃષ્ણતથાજ થઈ ચૂકી હતી. દુર્જનની માફક સૂર્યનાં કિરણો અધિક તાપ આપતાં હતાં. કુર સ્વભાવના રાજ્યની માફક સૂર્યનો સ્વભાવ આ વખતે વિશેષ દુઃસહ હતો. ભઠ્ઠીના અગ્નિની માફક જુનો ગરમ જ્વાળાઓ દુનિયા પર ફેલાતી હતી, છતાં જિનવચનરૂપ શીતળ ગોશીર્ષ અંદનથી સિંચન કરતી સુદર્શના, અણસણને અમૃતના પાન સમાન માનતા હતા.

સુદર્શના પર અધિક સ્નેહવાળી, અત્યારે તેની માતાને ઠોકાણે ગણાતી શીજવતી પણ નિરંતર તેની પાસે જ બેસીને મધુર સ્વરે અમૃતની માફક સિદ્ધાંત શ્રવણ કરાવતી હતી. અને વારંવાર આત્મ-ભાવમાં તથા ધર્મધ્યાનમાં જન્યુત રહેવાને પ્રેરણા કરતી હતી. સુદર્શના પણ વૃદ્ધિ પામતા સંવેગે પંચપરમેષ્ઠિ મહામંત્રનું સ્મરણ કરતાં વૈશાખ શુક્લ પંચમીને દિવસે આ માનવ દેહનો ત્યાગ કરી, નિત્ય ઓચ્છવ સરખા ધ્યાન દેવલોકમાં, મહર્દિક દેવપણે ઉત્પન્ન થઈ જ્યાં અમર અપ્સરાઓથી ઘેરાયેલી, દેવ, દેવીઓ તેની સ્તુતિ કરતી હતી.

સુદર્શના મરણ પછી શીજવતીને ધણું દુઃખ લાગ્યું. લાંબા વખતના ધાર્મિક સહવાસીના વિયોગે તેનું શરીર બળવા લાગ્યું. રાજ-વૈભવો અકારા થઈ પડ્યા. એક ઘડીપણ તે સ્થળે રહેવું તે તેને અસહ્ય દુઃખ સમાન લાગતું હતું. શાણી શીજવતીએ તરતજ સર્વ સંગનો ત્યાગ કરી ગુરૂશ્રી પાસે ચરિત્ર ગ્રહણ કર્યું. ગુરૂશ્રીએ દિક્ષિત

(૩૮૩)

કરી પ્રવર્તની સાધ્વીને સોંપી. તેમની સાથે વિહાર કરતાં સિદ્ધાંતનું પઠન અને વિવિધ પ્રકારે તપશ્ચરણ કરવા લાગી. સમળી વિહાર ઉપરના મહાન ભક્તિરાગથી પ્રાપ્તે તે ભણ્યમ્થ શહેરની આજુબાજુના વિભાગોમાંજ વિહાર કરતી હતી. કેટલાક વખત પર્યંત નિર્દોષ ચરિત્રવાળી, વિવિધ પ્રકારના તપ તપી છેવટે તેણે સુદર્શનાનો માર્ગ લીધો અર્થાત્ અણુસણુ ગ્રહણ કર્યું, શુભભાવે અણુસણુ પાળી, સ માધિપૂર્વક કાળ કરો, ઈસાન દેવલોકમાં સુદર્શન! દેવીની પાસે અનેક દેવ, દેવીઓના પરિવારવાળી મહર્ષિક દેવીપણે કૃતિપત્ર થઇ. પૂર્વ સંગતવાળાં તેઓ બંને ત્યાં, અવિયોગીપણે દેવસુખનો અનુભવ કરવા લાગ્યાં.

મોક્ષાર્થી મનુષ્યોને દેવભૂમિમાં જઇ વસવું તે, લાંબે રસ્તે પંથ કરનાર મનુષ્યને રસ્તે ચાલતાં ધર્મશાળામાં વિક્રાંતિ-લેવા બેસવા બેસા બેસે છે. દેવભવને, કાર્યસિદ્ધિરૂપે તેઓ માનતા નથી. જેને આત્મિક સુખનો અનુભવ મેળવવો છે સત્ય સુખ જ જોઈએ છે. જન્મ મરણને દૂર કરવાં છે તે મહાતુભાવો, દેવલોકમાં પણ તદ્દન પ્રમાદી, આળસુ કે વિષય સુખના લાલસુ બનતા નથી. તે સુખમાં આસક્ત થવાથી તેઓનો અધઃપાત થાય છે. સમ્યગ્જ્ઞાન નષ્ટ થાય છે અને ચાર ગતિનું પરિભ્રમણ ચાલુ જ રહે છે. આજ કારણથી જાગૃત સ્થિતિવાળી અને સંસાર સુખની વિષમતાના અનુભવવાળી તે બંને દેવીઓએ, દેવભવમાં પણ પોતાનું અગ્રગમનવળું પ્રયાણુ યથાયોગ્ય ચાલુ જ રાખ્યું હતું. અવિરતિના હૃદયથી અને દેવગતિના સ્વભાવથી તેઓ ત્યાં ચારિત્ર લઇ શકે તેમ તો ન હતું તથાપિ શુભક્રિયાઓ કે, જેનાથી આગામીકાળે જે રસ્તામાં પ્રવેશ કરવાનો છે તે રસ્તો નિષ્કંટક થઇ સુખાળો થાય તે તેઓને સ્વાર્ધાન હતી. એટલે તે રસ્તો તે બંને દેવીઓએ તરત જ સ્વીકારી લીધો હતો.

દેવભવમાં તેઓએ પોતાનો ચાલુ ક્રમ આ પ્રમાણે રાખ્યો હતો. કદાચિત્ તેઓ સપરિવાર નંદીશ્વરકોપે જતા. હતાં જ્યાં અનેક શાશ્વત

(૩૮૪)

જીનમંદિરો છે ત્યાં જમ્બ અષ્ટાન્હિકા મહોચ્છવ કરતાં હતાં. કોષ્ટ વખત વિદેહ ભૂમિમાં વિચરતા શ્રીમાન્ સીમંધરસ્વામી પાસે ધર્મદેશના સાંભળવા જતાં હતાં. કોષ્ટ વખત તીર્થંકરોનાં જન્મ કલ્યાણિક, કેવળ જ્ઞાનકલ્યાણિક કે નિર્વાણકલ્યાણિક વિગેરે સ્થળે જતાં હતાં. અને ભર્યચર્યામાં તો અનેક વખત સમળીવિહારમાં મુનિસુત્રતસ્વામીને વંદના કરવા આવતાં હતાં. ત્યાં આવી સર્વ ઋદ્ધિથી ભરપૂર, કલ્પવૃક્ષાદિકનાં ઉત્તમ પુષ્પોની માલાદિકથી જિનેશ્વરની પૂજા કરી, ભકિતભાવથી નૃત્ય કરતા, મધુર અને મનહર શબ્દોવડે ગાયન-સ્તુતિપૂર્વક ગુણ્યામ કરતાં હતાં. ઇલાદિ દેવ, ગુરુનું પૂજન, ભકિત, ધર્મશ્રવણ અને પરાપકારાદિ કર્તવ્યમાં તત્પર થયેલી બન્ને દેવીઓ આનંદમાં દિવસો પસાર કરતી હતી.

પ્રકરણ ૪૦ મું.

આપનું આગમન આંહી ક્યાંથી થયું છે !

સુદર્શનાની કથા ઘણી લાંબી લંબાયેલી હોવાથી ચાલતો પ્રસંગ જુલાઇ ન જવાય તે માટે આંહી ફરી સ્મૃતિમાં લાવવામાં આવે છે. ધનપાળ પોતાનાં પત્ની આગળ આ વૃત્તાંત કહે છે. કિન્નરીએ ગિરનાર પહાડ ઉપર આ સર્વ પ્રસંગ ધનપાળને સંભળાવ્યો છે. વિમળપર્વત ઉપર ચંડવેગ વિધ્નાધર મુનિ, ચંપકલતાની આગળ આ સર્વ વૃત્તાંત કહે છે. ચંપકલતા અને ચંપકલતા ઉપર મોહિત થયેલો મહાસેન રાજા, લતાના અંતને (પછવાડે છુપાઇ) રહીને આ સર્વ વૃત્તાંત સાંભળે છે.

‘આ મંદિર આ પર્વત પર કોણે અને કેવા પ્રસંગમાં અંધાવ્યું ! ’ આ પ્રશ્નના પ્રત્યુત્તરમાં સુદર્શના અને શીળવતીનું જીવનચરિત્ર કહેવા-

(૩૮૫)

માં આવ્યું. હવે ચંપકલતાના બીજા પ્રશ્નનો પ્રત્યુત્તર ચંડવેગ મુનિ આપે છે.

‘આપનું આગમન અહીં ક્યાંથી થયું છે?’ મારું આગમન આ પર્વત ઉપર ક્યાંથી થયું છે તે પ્રશ્નનો ઉત્તર હું આપું છું. ચંપકલતા ! તું સાવધાન થઇને સાંભળ.

મુનિસુવતરવામી તીર્થ કરના નિર્વાણ પછી, ગણધરો અને મુનિ-ઓએ ધર્મોપદેશ આપી, જૈનદર્શન પ્રકાશિત કરતાં, ક્રમે છ લાખ વર્ષ વ્યતીત થયાં, એ અવસરે નમિનાથ તીર્થ કર ઉત્પન્ન થયાં. તેઓ દસ હજાર વર્ષપર્યંત આ દુનિયા ઉપર ધર્મબોધ આપી નિર્વાણ પામ્યા. તેમનું તીર્થ પાંચ લાખ વર્ષપર્યંત ચાલ્યું. એ અવસરે આ ભારત ભૂમિ ઉપર નેમનાથ નામના આવીશમા તીર્થાધિપતિ થયા. તેઓ એક હજાર વર્ષપર્યંત ધર્મનું પ્રગટીકરણ કરી નિર્વાણ પામ્યા. તેમનું તીર્થ યા શાસન ત્યાસી હજાર અને સાડાસાતસો વર્ષપર્યંત ચાલ્યું. તે અવસરે આ ભૂમિ ઉપર પાર્શ્વનાથ તેવીશમા તીર્થ કરનો જન્મ થયો. તેઓએ સો વર્ષ પર્યંત આ ભૂમિ પર રહી અનેક જીવોને પ્રતિબોધી મોક્ષગમન કર્યું. તેમનું શાસન અઠીસો વર્ષપર્યંત ચાલ્યું. ત્યાર પછી બહોંતર વર્ષના આયુષ્ય પ્રમાણવાળા મહાવીરદેવને જન્મ થયો. જેઓ હમણાં ભવ્ય જીવોને ધર્મોપદેશ આપી નિર્વાણ પામ્યા છે. તે સમગ્ર વિહારને બનાયા હમણાં કાંઈકે જીણા બાર લાખ વર્ષ થવાં આવ્યાં છે અર્થાત્ (૧૨,૯૪,૯૭૨) વર્ષ થયાં છે. આ જ પણ તે પવિત્ર તીર્થમાં મુનિઓ નિર્વાણપદનું સાધન કરે છે. આ અવસર્પિણી-કાળમાં પણ તે તીર્થને મહિમા દેવો કરી રહ્યા છે. સાંપ્રતકાળમાં શ્રીમાન્ મહાવીરદેવ હમણાં નિર્વાણ પામ્યા છે. છેલ્લા તીર્થાધિપતિનું શાસન અત્યારે પ્રવર્તી રહ્યું છે. પ્રસંગોપાત આટલી હદીકત જણાવ્યા પછી, અહીં મારું આગમન ક્યાંથી થયું છે? તે વિશે હવે હું તમને જણાવું છું.

૨૫

(૩૮૬)

ભદ્રે ! રાજકુમારી સુદર્શના માતૃપિતાને નમસ્કાર કરી, સિંહલ-
દ્વીપથી જ્યારે ભર્યચર્યામાં આવી, ત્યારપછી તેની ધાવમાતા કમલા
ભર્યચર્યા પાછી સિંહલદ્વીપમાં આવી ત્યારે સુદર્શના આગળ મુનિ-
શ્રીએ જે ધર્મોપદેશ આપ્યો હતો તે તેમને કહી સંભળાવતાં તથા
સુદર્શનાના પૂર્વભવ સંબંધી ચરિત્રનું સ્મરણ કરતાં આખા રાજકુટુંબ-
માં વિશેષ પ્રકારે વિરકતભાવ ઉત્પન્ન થયો. આત્મસાધન કરવાને તૈયાર
થયેલા સિંહલેશ્વરે ઘણી આજીજી કરી વસંતસેન નામના સર્વથી
લઘુ પુત્રનો રાજ્યાભિષેક કર્યો, કારણ કે તે પણ પોતાની લઘુ બેનનું
ચરિત્ર સાંભળી વિરકત દશા પામ્યો હતો. પદ્મા નામની બીજી ધાવ-
માતાના પુત્રને સહાયક તરીકે સોંપ્યો અને માતાની માફક પદ્મા
ધાવમાતાને તે કુમારની પાસે મૂકીને ચંદ્રગુપ્ત (સિંહલદ્વીપના) રાજ્યે
રાજ્યલક્ષ્મીનો ત્યાગ કરી, કુટુંબસહિત સુદર્શનાના નિમિત્તથી
વૈરાગ્ય પામી ચારિત્ર લીધું. તેઓ સર્વે ઉચ્ચ તપશ્ચરણ કરતાં આ
માનવદેહનો ત્યાગ કરી દેવભૂમિમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા.

વસંતસેન સિંહલદ્વીપમાં રાજ્ય કરતો હતો. તેણે પણ અવસરે
રાજ્યલક્ષ્મીનો ત્યાગ કરી ચારિત્ર લીધું, પણ ચારિત્રમાં દૂષણ લગાડી
કાંઈક વિરાધના કરી, મરણ પામી ભૂવનપતિદેવની નિકાયમાં દેવપણે
ઉત્પન્ન થયો. તે ભૂવનપતિદેવનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, આ જન્મમાં
વૈતાલ્ય પહોંચી દક્ષિણુકોણે ઉપર આવેલા ચંદ્રચંદ્રનગરમાં ચંડવેગ
નામના વિદ્યાધર રાજપણે ઉત્પન્ન થયો. ઉત્તમ રૂપ, લક્ષણાદિ ધારણ
કરતો અનુક્રમે યૌવન અવસ્થા પામ્યો.

એક દિવસ ક્રીડા કરતાં કરતાં તે ભર્યચર્યાનગર તરફ જઈ ચડ્યો.
ત્યાં રહેલા સમળીવિહાર ચત્યમાં કિન્નર, ગંધર્વ અને યક્ષ પ્રમુખની દેવી-
ઓનું મધુર ગાયન સાંભળી તે, તે મંદિરમાં ગયો. એ અવસરે મંગળા-
ચરણ બોલી, પુષ્પવૃષ્ટિ કરતાં દેવાંગનાઓએ દેવાધિદેવ આગળ ગંભીર
અર્ચની સ્તુતિવાણું ગાયન શરૂ કર્યું હતું. સાથે સાથે ભક્તિભાવની
અધિકતાથી અમર વંદુઓ તૃપ્ત પણ કરતી હતી. તે પ્રસંગની પૂર્ણ-

(૩૮૭)

હુતી થવાના અવસરે તે સમુદાયમાંથી એક તરૂણી ઉચ્ચ સ્વરે આ પ્રમાણે બોલવા લાગી.

જા સુરસેલસહિયકુલપન્વય ગધણિ તવેહ દિણવરો સૂર,
ગહનચત્તતારાગણસોહીઓ નહ પરિમમઈ સસહરો ॥

તા સરયમયંકમુત્તાહલચીરોદહિજલુજ્જહા,

દેવો સુદરિસણાહ સુરનારિહિ ગિજ્જઓ કિત્તિનિમ્મલા ॥૧॥

કુલપર્વતોની સાથે મેરૂપર્વત જ્યાં સુધી આ દુનિયા પર કાયમ છે, સૂર્ય આકાશતળમાં તપી રહ્યો છે, ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારા-ગણોથી સુશોભિત ચંદ્ર આકાશમાં પરિભ્રમણ કરે છે ત્યાં સુધી, શરદ ઋતુના ચંદ્ર સમાન, મુક્તાદળ (મોતી) સમાન, અથવા ક્ષીરસમુદ્રના જળસમાન દેવી સુદર્શનાની ઉજ્જવળ અને નિર્મળ કીર્તિનું સુર-નારીઓ ગાન કરે.

એ અવસરે પરના મનોભાવ જાણવામાં પ્રવિણતા ધરાવનારી, દેવી સુદર્શનાના સંકેત કરવાથી, અન્ય દેવી આ પ્રમાણે બોલવા લાગી-

સસુરાસુરંભિ લેાપ પિછ્છહ મોહસ્સ વિલસિયં જમ્હા ।

વિસયસુહલાલસા મિચ્છાતિમિરપહલં તરિયનયણા ॥ ૧ ॥

પિછ્છંતા ત્રિ ન પિછ્છંતિ કે વિહિયમપ્પણો મહામૂઢા ।

અહવા કિત્તિયમેયં પમાય મહરા પરવસાણં ॥ ૨ ॥

અહો ! સુર, અસુર સહિત આ લોકમાં મોહનું (કેવું) વિવશિત દેખાય છે ? કેટલાએક મહામૂઢ, વિષયસુખની લાલસાવાળા અને મિથ્યાત્વ અંધકારના પડકથી આચ્છાદિત નેત્રવાળા હોયે, દેખતા છતાં પણ પોતાનું હિત દેખતા નથી. અથવા પ્રમાદરૂપ મદિરા-પાનથી પરવશ થયેલા હોવાનું આ અજ્ઞાન કેટલા માત્ર છે ? અર્થાત્ થોડું જ છે.

સુદર્શના દેવીના સંકેતથી ખીજી દેવી આ પ્રમાણે બોલવા લાગી-

(૩૮૮)

કિંચિ ન ચુજ્જં જં ઇહ ઘણરાગદોસવસગં જિયા ॥

પુણ પુણ વિ મણિજ્જંજા વિ કેહ હિયમત્તણો નહિ મુણંતિ ॥

અહવા કિત્તિયમેયં ઘણચિક્કણનિવિડકમ્માણં ॥

બહેનો ! નિવિડ રાગ દ્વેષને આધીન થયેલા કેટલાએક જીવો વારંવાર કહેવા છતાં પણ આત્માનું હિત જાણતા કે સમજતા નથી. તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. અથવા ગાઢ, નિબિડ, ચિકણા કર્મવાળા જીવોનું આ અજ્ઞાન કેટલામાત્ર છે. અર્થાત્ તેમાં ભારેકર્મી જીવોમાં જીવું સાંભળે છે.

છત્યાદિ વિવિધ પ્રકારના જાળંભાવાળાં તે અપ્સરાંઓનાં વચનો સાંભળી તે ચંડવેગ વિદ્યાધર વિચારમાં પડ્યો કે શું ? આ મહાપ્રભુ અરિહંત દેવ અને આ દેવીઓ, અપ્સરાઓ પૂર્વે કોઈપણ સ્થળે મેં જોયાં છે ? અથવા કોઈ પણ સ્થળે સાંભળ્યાં છે ? વળી આ અપ્સરાઓએ આ પ્રમાણે શા માટે કહ્યું કે “ મિથ્યાત્વ મોહથી મોહિત થયેલા નિવિડ કર્મવાળા કેટલાએક જીવો પોતાનું હિત જાણતા નથી વિગેરે ” છત્યાદિ વિચાર કરતા ચંડવેગને પ્રતિભોધ કરવા માટે સુદર્શનાએ કહ્યું. હે ભાઈ ! આત્મહિતકારી મારાં વચનો તરફ તું ધ્યાન આપ. “ બહેન, મને પ્રતિભોધ આપજો ” આ તારાં વચનો તું યાદ કરી, હમણાં જાગૃત થા. બોધ પામ. પૂર્વજન્મમાં તું સિંહલ-દ્વીપના રાજાને પુત્ર હતો. તારું નામ વસંતસેન હતું. તેં કર્મળા ધાવમાતા સાથે કહેવરાવ્યું હતું કે-અવસરે મને પ્રતિભોધ આપજો. તારો જીવનંપતિ દેવનો એક (વિમાનિક દેવોની અપેક્ષાએ) નાનો ભવ પૂર્ણ થતાં તું અહીં વિદ્યાધરપણે ઉત્પન્ન થયો છે. હું તારી નાની બહેન સુદર્શના-દર્શન દેવલોકની મહર્ષિક દેવી છું.

સુદર્શના દેવીનાં વચનો સંબંધી ઇલાપોહ કરતાં ચંડવેગને જાતિ-સ્મરણ ઉત્પન્ન થયું. પૂર્વના ભવો દેખતાં જ તે બોલી ઉઠ્યો. હું કૃતાર્થ થયો, હું કૃતાર્થ થયો. બહેન ! સંસારરૂપ ક્રૂવામાં પડનાં તે મારો

(૩૯૯)

ઉદ્ધાર કર્યો. અહેને હો તો તારા જેવી જ હોજો. સ્નેહીઓ હો તો તારાં જેવાં જ હજો. બહાલાંઓનો મેળાપ હો તો તારા જેવાંઓનો જ હોજો. સ્નેહીઓ, બહાલાંઓ કે અહેને તે જ કે ત્રિવિધ તાપથી તપેલાં સ્નેહીઓનો ઉદ્ધાર કરે. શું વિષયની ખાડમાં નાખનારાં સ્નેહીઓ કહેવાય કે ? નહિં જ. તેઓ ખરેખર અહિત કરનારાં, ભવેભવમાં રોળાવનાર શુભ શત્રુઓ છે.

અહેન ! જેમ તેં મને જાગૃત કર્યો, તેમ ધર્મ પશુ તું જ ખતાવ-સંભળાવ.

આ અવસરે ભગ્ય જીવેને પ્રતિબોધ આપતા વીરપ્રભુ. શત્રુજય પર્વત પર આવી સમવસર્યા હતા. વીરપ્રભુનો વિહાર અવધિજ્ઞાનથી જાણી ચંડવેગને સાથે લઈ સુઃશંતા દેવી પરિવારસહિત ત્યાં ગમ્. ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી ભક્તિપૂર્વક તેઓ વીરપ્રભુની સ્તુતિ કરવા લાગ્યાં.

હે નાથ ! શરણાગતવત્સલ ! કૃપાળુ દેવ ! ભવભયથી ત્રાસ પામતા ભગ્ય જીવેનો ઉદ્ધાર કરનાર ! તું આ જગતમાં જયવંત રહે. દુર્ગતિનાં દ્વારો બંધ કરનાર અને મોક્ષનાં દ્વારો ખુલ્લાં કરનાર. નિર્વાણ નગરના માર્ગમાં પ્રદીપ તુલ્ય તું જ છે. હે પ્રભુ ! અમારા પર તું એવો અતુચ્છ કર કે, સંસારપરિભ્રમણ બંધ કરી અમે સદાને માટે પરમ શાંતિમાં રહીએ.

છત્યાદિ સ્તુતિ કરી, સર્વે યથાયોગ્ય સ્થાને બેસી, તે મહાપ્રભુના મુખથી નાંકળતી ધર્મદેશના સાંભળવા લાગ્યા.

વીરભગવાને તેઓને કહ્યું. મહાતુભાવો ! આ માનવજિંદગી ચુલ્લ અને પાસા પ્રમુખ દશ દૃષ્ટાંતે પ્રાપ્ત થવી દુર્લભ છે. તે તમારામાંથી ચંડવેગને મળી ચૂકી છે. જ્ઞાનમય યાને વિવેકવાળી જિંદગી વિશેષ દુર્લભ છે. તે મેળવીને સમ્યગ્ દર્શન દિ આત્મચુલ્લ પ્રગટ કરી, નિરંતરના માટે જન્મ, મરણને જલાંજલી આપવી જોઈએ. સમ્યગ્ દર્શન પ્રાપ્ત થવા છતાં, પ્રમાદી જીવે તેનો અનાદર કરી વિષયાદિકમાં આસક્ત બને છે. તેનું પરિણામ અનંતકાળપર્યંત સંસારચક્રમાં

(૩૬૦)

પર્યટન કરવારૂપ અત્યંત દુઃખમય આવે છે. આત્મા જ પોતાનો મિત્ર અને શત્રુ છે. સન્માર્ગ તરફ પ્રવૃત્તિ કરતાં મિત્રની માફક સુખરૂપ નિવડે છે અને અસત્માર્ગ તરફ ગમન કરતાં શત્રુની માફક દુઃખ-દાયી નિવડે છે. દુર્ગુણોનો ત્યાગ કરી આત્મગુણમાં આદર કરો. તમારે સુખી થવું જ છે તો પછી સત્ય કાર્ય કરવા માટે ભાવીકાળની વાટ શા માટે જીવો છો ? આત્માને જાંચી સ્થિતિમાં લાવી સુખી થવું હે.ય તો આ ગુણો અવશ્ય તમે મેળવો.

જિનેશ્વરોએ કહેલા જીવાજીવાદિ પદાર્થોના નિત્યાનિત્યપણાનો નિશ્ચય કરી, આત્માની અસ્તિતા (હૈયાતિ) માટે નિઃશંક અને અર્થાત્ આત્મા અવશ્ય છે તે બાબતમાં શંકા ન કરો. ૧. વિવિધ દુઃખી થતાં પ્રાણીઓને દેખી, દ્રવ્ય, ભાવ કરુણાદષ્ટિ વડે તેઓને ઉપકાર કરો. તેઓનાં દુઃખ ઓછાં થાય તેમ તેઓને યથાશક્તિ મદદ આપો. ૨. દેવ, માનવ, તિર્યંચ અને નરક, આ ચારે ગતિઓમાં ઓછું કે વધારે પણ દુઃખ છે જ. તે દુઃખથી હૃદયેજીત થાઓ અને તે દુઃખ શાંત કરવા માટે ધર્મકાર્યમાં ઉદ્યમ કરો. ૩. દેવ, મનુષ્યનાં ઉત્તમ સુખ પણ અનિત્ય અને વિયોગશીલ છે, પરિણામ દુઃખરૂપ છે તેમ જાણી તે સુખની ઉપેક્ષા કરો, નિત્ય, શાશ્વત, આનંદમય નિર્વાણસુખની અભિલાષા રાખો. ૪. રાગ દ્રેષની વિભાવ પરિણુતિથી ઉત્પન્ન થતા કર્મ-વિપાક દુઃખમય છે, તેનાથી મહાન અનિષ્ટ દુઃખ વેદવાં પડે છે. એમ જાણી કોઈ વખત અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ પ્રસંગમાં રાગ, દ્રેષ. યા હર્ષ, શોક ન કરો. દોષપાત્ર જીવો પર પણ દયા-અનુકંપા કરો. તેમ ન રહે તો ઉપેક્ષા કરો. ૫. ગુણી મનુષ્યોને દેખી ગુણાનુરાગથી તમારે આનંદિત થવું. સ્વધર્મીઓનું વિશેષ પ્રકારે હિત કરવું. સર્વ જીવો ઉપર કરુણા-બુદ્ધિ રાખવી. અરિહંત, સિદ્ધ, પ્રવચન, ગુરુ, સ્થવિર અને બહુશ્રુતાદિક સાથે વિનયપૂર્વક બહુમાનની લાગણીથી જોવું અને વર્તવું. યૌવન, લક્ષ્મી આદિને ક્ષણભંગુર જાણી બનતા પ્રયત્ન તેનો સદુપયોગ કરવો.

(૩૯૧)

સમ્યક્ શ્રદ્ધાનના રક્ષણાર્થે આઠ અતિચાર દૂર કરી આઠ ગુણ ધારણ કરવા. જીવાદિ પદાર્થોને હેય, રોય, ઉપાદેય બુદ્ધિથી યથાયોગ્ય જે સદેહે છે તે, માતાના દુધની માફક નિઃશંકપણે આત્મગુણરૂપ શરીરનું પોષણ કરે છે, મિથ્યા આડંબરાઓના કષ્ટકર્માદિ બાહ્ય આડંબરોને દેખી તેમની પાસે સત્ય છે તેમ ધારી દોડી જવું ન જોઈએ. પણ તેમનાં વર્તન અને વચનોને બુદ્ધિની કસોટી ઉપર ચડાવી પરીક્ષા કરવી જોઈએ. ધર્મનું ફળ મળશે કે કેમ ? આ સંદેહ કરવો યોગ્ય નથી. વ્યવહારનાં નાનાંમોટાં દરેક કાર્યનાં ફળ મળે છે તો પછી નિઃસ્પૃહભાવે કરાતા ધર્મનું ફળ કેમ નહિં મળે ? જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રાદિ આત્મધર્મમાં પ્રયત્ન કરનાર યોગ્ય જીવને દેખી તેની પ્રશંસા કરવી. બનતા પ્રયત્ને તેમની અગવડતા દૂર કરી તેમના ધાર્મિક જીવનમાં સરલતા કરી આપવી. આમ કરીને તે તે ધાર્મિક કાર્યના ઉત્સાહમાં અન્યને વૃદ્ધિ કરી આપવી. આત્મધર્મથી પતિત થતાં જીવોને હિતોપદેશ આપી પાછા તેમને ધર્મમાર્ગમાં સ્થિર કરવા. નહિં કે તેનાં છિદ્રા દેખી તેને ધર્મથી બ્રષ્ટ કરવા કે પોતે ધર્મથી બ્રષ્ટ થવું. રાજમતી જેવી સુશીલ અજ્ઞાએ ચારિત્રથી બ્રષ્ટ થતા-પતિત થતા રથનેમીને હિતોપદેશ આપી સ્થિર કર્યો હતો. આ પ્રમાણે ધર્મથી પતિત થતાનું રક્ષણ કરવું. વ્યવહારમાર્ગમાં સીદાતા, દુષ્ટી થતા એક ધર્મ પાળનાર સ્વધર્મી અંધુઓને યોગ્ય રીતે આક્રમ્ય આપી આગળ વધારવા. ભરત રાજ્યએ શ્રાવકોને મદદ આપી હતી. બાહુ-બલીએ પૂર્વજન્મમાં મુનિઓને મદદ કરી હતી. આ મદદ આપવાથી તેઓ, સ્વપરકલ્યાણ કરી સુખી થયા હતા. આનું નામ સ્વામીવચ્છલ કહેવાય છે શીયળના ઉત્કટ પ્રભાવથી સુભદ્રાએ શાસનની ઉન્નતિરૂપ પ્રભાવના કરી હતી. તેવી રીતે અન્ય કોઇપણ જ્ઞાનાદિ અદ્ભૂત ગુણથી ધર્મનો પ્રભાવ વિસ્તરિત કરવો, તેથી અનેક જીવોને ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે, પ્રભાવના ધર્મપ્રાપ્તિનું નિમિત્તકારણ છે.

આ ગુણથી વિભૂષિત આત્માઓ સ્વરૂપ વખતમાં સંસારનો પાર

(૩૯૨)

પામે છે. સમ્યક્ક્રાદ્ધાન નિશ્ચય કરવા માટે મિથ્યાત્વ પણ જાણવું જોઈએ. દોષ જાણ્યા સિવાય ગુણનો સંગ્રહ કેવી રીતે કરી શકાય ? લાખો ભવો ભમતાં પણ જે દુઃખે મેળવી શકાય તેવું નિર્ભજ સમ્યક્ત્વ પામીને કેટલાંએક મૂઢ પ્રાણીઓ વ્યંતર, ગ્રહ, ગોત્ર દેવતા અને પિતૃઓ વિગેરેનું તાર્ક, તાર્કિક બુદ્ધિથી કે સુખાદિ પ્રાપ્તિની આશાથી, પૂજન વિગેરે કરી સમ્યક્ત્વરત્ન હારી જાય છે. પોતાની શક્તિ છતાં શ્રી અમણ સંધને માથે આવેલા દુઃખની ઉપેક્ષા કરવી નહિ. તેમ કરવાથી-ગુણીઓને મદદ કરવામાં શક્તિ ગોપવવાથી-સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવું પડે છે અથવા નવીન ગુણ મેળવી શકાતો નથી. જે કુટુંબનો માલીક મિથ્યાત્વ અંગીકાર કરે છે યા દુરાચરણમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે. તે પોતાની નિશ્ચાએ રહેલા પોતાના આખા વંશને સંસારસમુદ્રમાં ફેંટી દેવાનું કરે છે, કારણ કે તેના વંશમાં ઉત્પન્ન થનારા મનુષ્યોનો મોટો ભાગ તેને પમસે પ્રાપ્તિ પામે છે. અગ્નિ, ઝેર અને સપાદિ કૂર પ્રાણીઓ પણ તેવા દોષો કે તેવું નુકશાન નથી કરતા કે જેવા દોષો નુકશાન કે દુઃખ, મિથ્યાત્વના આદરવાથી મનુષ્યોને અનુભવવાં પડે છે. મિથ્યાત્વથી મૂઢ થયેલા લોકો ચાર ગતિમાં છેદન, ભેદન, તાડન, તર્જનાદિ વિવિધ પ્રકારનાં દુઃખનો અનુભવ કરે છે. આ જ કારણથી સમ્યક્ત્વરત્નના શુદ્ધિ માટે, સુગતિમાં પ્રતિદૂળ મિથ્યાત્વનો પ્રયત્ન-પૂર્વકે લાગ કરવો.

સમ્યક્ત્વ મોક્ષનું એક અંગ છે, એક અંગથી સંપૂર્ણ કાર્યસિદ્ધિ થતી નથી, માટે સમ્યક્ત્વ મેળવ્યા પછી સર્વ સંગના ત્યાગરૂપ ચારિત્ર યાને સર્વવિરતિ અંગીકાર કરવી જોઈએ. સર્વસંગ-ત્યાગ કરવાથી જ સંપૂર્ણ કર્મનો ત્યાગ જની શકે છે. સર્વસંગ-ત્યાગ મહાસત્ત્વવાન જીવો જ કરી શકે છે.

ચંડવેગ ! તું ક્ષત્રિય વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલો છે. મહાસત્ત્વવાન છે. પુન્ય પાપને જાણનાર છે. સંસારના સ્વભાવનો તને અનુભવ છે. જાતિરમરણગાન તને થએલું છે. પૂર્વ જન્મ સંબંધી સુખ દુઃખનો

(૩૯૩)

તને અનુભવ છે, માટે કડવાં વિપાક આપનાર ભવવાસને। ત્યાગ કરી ઉત્તમ યા પ્રમળ સત્યવાન મનુષ્યને લાયક ચારિત્ર ગ્રહણ કરવું તે તને યોગ્ય છે. તેમ કરવાથી જ આ તારી માનવજિંદગી સફળ થશે.

ભગવાન મહાવીરદેવના ઉપદેશથી ચંડવેગ પ્રતિબોધ પામ્યો અને તરત જ વીર પરમાત્મા પાસે તેણે ચારિત્રને સ્વીકાર કર્યો.

દેવી સુદર્શના, પોતાના ભાઈને ચારિત્ર ગ્રહણ કરાવવારૂપ ઉત્તમ રીતે પ્રતિબોધ અપાવી, હર્ષ પામતી સપરિવાર ઇશ્વાન દેવલોકમાં ગઈ. ચંડવેગ મુનિને વીર પરમાત્માએ ઉત્તમ શિક્ષા આપી. મહાનુભાવ ! તમારે નિરંતર અપ્રમત્તપણે રહેવું. છ જીવનિકાયના સર્વ જીવોનું સર્વ પ્રકારે રક્ષણ કરવું. ઉપયોગપૂર્વક સમિતિ, ગુમિત્ત પાલન કરવું. ખડ્ગની ધારની માફક તિક્ષણ પાંચ મહાવ્રતોનું પાલન કરવું. નિરંતર જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રમાં વૃદ્ધિ કરવી. સૂત્ર, અર્થમાંથી સાર-તત્ત્વ ગ્રહણ કરવું. ધર્મભાગમાં આત્મશક્તિ ખીલકુલ ન છુપાવવી. સત્તર પ્રકારે સંયમનું પાલન કરવું. અઢાર પ્રકારે સુવિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્યગુમિ ધારણ કરવી, દુઃસહ પરિસહો સહન કરવા. શરીરના નિર્વાહ અર્થે ખેંતાલીશ દોષરહિત આહાર લેવો. ગુરુકુળવાસમાં નિત્ય વસવું. ઇન્દ્રિયરૂપ ઘોડાઓને સારી રીતે દમીને વશ રાખવા. રાગ, દ્વેષાદિ સુભટોનો વિજય કરવો. પરિણામની વિશુદ્ધિરૂપ શ્રેણિ પર આરૂઢ થઈ યથાખ્યાત ચારિત્ર મેળવવું. અપ્રશસ્ત કૃષ્ણાદિ લેશ્યાઓનો ત્યાગ કરવો. શુક્લાદિ પ્રશસ્ત લેશ્યામાં વૃદ્ધિ કરવી. મોહનો ત્યાગ કરવો. આર્ત, રોદ્ર ધ્યાન પાસે પણ આવવા ન દેવાં. ધર્મધ્યાન તથા શુદ્ધધ્યાનમાં પ્રવેશ કરવો. અતિબદ્ધ થવું. શરીર ઉપર પણ મમત્વભાવ ન રાખવો. છેવટે પાંડિત મરણે મરણ પામી જન્મમરણના ફેરાથી નિત્યને માટે મુક્ત થવું.

છત્યાદિ મહાવીર પ્રભુના મુખથી હિતશિક્ષા પામી તે મુનિ પોતાના આત્માને કૃતાર્થ માનતા પ્રભુ સાથે વિહાર કરવા લાગ્યા. અનુક્રમે

(૩૯૪)

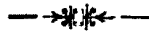
વિશુદ્ધ પરિણામે તે મુનિને અવાધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તપ, સત્વાદિ પાંચ પ્રકારની તુલનાએ પોતાના આત્માની તુલના કરી, પ્રભુની આજ્ઞાથી અનુક્રમે એકલવિહારીપણું અંગીકાર કર્યું.

પ્રકરણ ૪૧ મું.

હું અહીં શા માટે આંચો છું ?

ચંડવેગ મુનિએ ચંપકલતાને ઉદ્દેશીને કહ્યું. ચંપકલતા ! હું અહીં શા માટે આંચો છું ? આ તારા મનના પ્રશ્નનો પ્રત્યુત્તર આપવો ચોખ્ખો ધારી હું તને કહું છું કે—અવધિજ્ઞાનથી તને વિમળ પર્વત પર આવેલી જાણી તને પ્રતિએધ આપવા માટે અહીં મારું આગમન થયું છે.

સિંહલદ્વીપના રાજાએ જ્યારે ચારિત્ર લીધું તે અવસરે જે પદ્મા ધાવમાતાને મારી (વસંતસેન) પાસે મૂકી ગયા હતા, તે પદ્મા ધાવમાતા મરણ પામીને, આઠલો વખત સંસારમાં પરિભ્રમણ કરી હમણાં પાટલીપુત્ર નગરના જય રાજાની જયશ્રી પટ્ટરાણીની કુક્ષીએ ચંપકલતા નામની પુત્રીપણે તે ઉત્પન્ન થઈ છે, જે તું પોતે જ છે.

ચંદ્રની માફક પૂર્ણ કળાવાળી તારા વિવાહ માટે તારા પિતાએ અનેક વરની ગવેષણા કરી, પણ છેવટે મહસેન રાજાનું ચિત્રપટ દેખી તને વિશેષ પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો. તેથી પ્રધાનદ્વારા તારા પિતાએ, મહસેન રાજાને તારું પાણિગ્રહણ કરવાનું આમંત્રણ કરાવ્યું. તે રાજા તારા પિતાના આમંત્રણને માન આપી, પાંચ વહાણ લઈને વિવાહ માટે આવતો હતો. રસ્તામાં દેવની પ્રતિકૂળતાથી વહાણ ભાંગી

(૩૯૫)

મયું. એક દૂતના મુખથી આ વૃત્તાંત તારા પિતાએ સાંભળ્યું. તેને બહુ ખેદ થયો, તેથી વિશેષ ખેદ તને થયો. ભવિષ્યના બહાલા પતિની આવી દશા થયેલી જાણી તું વિષયથી વિરક્ત થઇ. પણ તારો અંતરૂનો ખેદ શાંત ન થયો. આ અવસરે વિમાનમાં બેસી દેવી સુદર્શના આકાશમાર્ગે તારા મહેલ પસે થઈ પસાર થતી હતી. તેટલામાં અગાશીમાં ઝૂરતી અને શોક કરતી તારા ઉપર તેની દૃષ્ટિ પડી. જ્ઞાનદૃષ્ટિથી તેણે તારો પૂર્વજન્મ જાણી લીધો. ધાવમાતાને પ્રતિબોધ આપવો એમ ચિંતવી તેણે તને તીર્થાટન-તીર્થનમન કરવા નિમિત્તે આકાશગમન થઇ શકે તેવી એક પાદુકાની જોડી આપી, જેનો મહિમા તને સમગ્રવવામાં આવ્યો છે. હમણાં તું અહીં મુનિસુવનસ્વામીને (પ્રતિભાજીને) વંદન કરવા આવી છે.

સમ્યગ્દર્શનથી બ્રહ્મ થયેલાં મનુષ્યો ભયંકર ભવસમુદ્રમાં પરિભ્રમણ કરે છે. ચંપકલતા ! તું પણ ધર્મશ્રદ્ધાન અને ઉત્તમ આચરણ વિના આમ અનવસ્થિત સ્થિતિમાં પરિભ્રમણ કરે છે. કાંઈક સુકૃતના કારણથી તને ફરી પણ માનવજિંદગી મળી છે. પ્રમાદ કરી તેને નિષ્ક્રાંત કરવી તે કાંઈ પણ રીતે યોગ્ય નથી.

પૂર્વ જન્મને સ્મરણ કરાવી આપનાર મુનિરાજનાં વચનોની મહદંથી વિચારશક્તિવાળી ચંપકલતાને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. પૂર્વના ભવો દીઠા. સંસારની વિષમતા દેખતાં મોઢાં ઝોઝો થયો. વૈરાગ્યને અવકાશ મળ્યો.

ચંપકલતાએ ગુરુશ્રીને પ્રશ્ન કર્યો કૃપાનાથ ! પૂર્વ જન્મનો મારો પુત્ર વાસવદત્ત હમણાં ક્યાં ઉત્પન્ન થયો છે ? અને હાલ ક્યાં છે ?

ગુરુશ્રીએ કહ્યું. ચંપકલતા ! ધર્માદિ શુભ કર્તવ્યો કર્યા સિવાય મરણ પામી આટલો વખત તિર્યંચ, મનુષ્યાદિ હલકા ભવોમાં તેણે પરિભ્રમણ કર્યું છે. ગયા જન્મમાં કાંઈક વિશેષ સુકૃત કરી હમણાં તે મલયાચલના ધરસમાન મલ્લયનગરીમાં મહાસેન રાજપણે ઉત્પન્ન થયો છે, જેની છાત્રીને (ચિત્રપદ્મને) દેખી તને સ્નેહ ઉત્પન્ન થયો

(૩૯૬)

હતો. અને જેની સાથે તારું લગ્ન થનાર હતું તે મહસેન તારો પૂર્વ જન્મનો પુત્ર છે. તારું પાણિગ્રહણ કરવા આવતાં દૈવયોગે તેનું વહાણ ભાંગી ગયું છે અને તેથી હમણાં તે આ પહાડ ઉપર આવ્યો છે.

તૃપાથી તેનું મુખ શોષાતું હતું. આ વાવમાંથી તેણે પાણી પીધું. તે અવસરે મંદિરની બહાર રહેલી તારી પાદુકા દેખી તેને વિચાર આવ્યો કે-આ પાદુકાનો માલિક કોણ હશે ? તેની શોધ કરવા માટે તે મંદિર પાસે આવ્યો. ત્યાં તારૂં રૂપ દેખી તે તારા પર વિશેષ મોહિત થયો છે. હમણાં તે આપણો સંવાદ સાંભળતો અને તારું રૂપ જોતો આ કિંકિકી વૃક્ષાદિ લતાઓના આંતરે ગુપ્તપણે જોમો રહ્યો છે. તારી ઇચ્છા હોય તો તે તારા પૂર્વજન્મના પુત્રને જઈને દેખ્યા મળીને શાંતિ પામ.

ચંડવેગ ગુરુશ્રીએ કહેલું પોતાનું ચરિત્ર સાંભળી મેઘની ધારાથી હણાયેલ ઝેળ(ઝેક જાતનો કીડો)ની માફક મહાન લજ્જાથી પોતાનું મુખ નીચું ગમ્મી, મહસેન ગુરુશ્રી પાસે આવ્યો અને ગુરુજના ચરણારવિંદમાં પડ્યો. ગુરુએ કહેલા પાછલા જન્મ સંબંધી ઉઠાપોઠ કરતાં તેને પૂર્વજન્મનું જ્ઞાન થયું. રાજા ધણી નમ્રનાથી ગુરુને કહેવા લાગ્યો. હે પરમઉપગારી ! જ્ઞાનદિવાકર ! નિંદનિક કાર્ય સન્મુખ થયેલો, અને તેથી જ ભાવી દુર્ગતિમાં જઈ પડવાનો, તેવા પાપથી, આ પાપી જીવને! આપે ઉદ્ધાર કર્યો છે. તો ફરી પણ વિશેષ ઉપગાર કરી, સંસારચક્રમાં પરિભ્રમણ કરવું ન પડે તેવી રીતે આપ મારો ઉદ્ધાર કરો. નિષ્કારણ પરાપકારી મહાત્માઓ, આ દુનિયાના સર્વજીવોના પરમ બંધુતુલ્ય છે.

ગુરુશ્રીએ કહ્યું. ભદ્ર ! મોહાંધકારથી વ્યકુળ નેત્રવાળા, કામાંષ મનુષ્યો માટે, એવું કયું અકાર્ય દુનિયામાં નથી કે તેઓ ન કરે ? તેવા જીવો ખરેખર દયાપાત્ર છે. ધન, નિવિડ, કઠિણ કર્મદોષરૂપ મજબૂત રજ્જીના પાશથી બંધાયેલા મનુષ્યો કોઈ વખત પુત્રના પણ

(૩૯૭)

પુત્રપણે ઉત્પન્ન થાય છે. પિતા પુત્ર થાય છે. પુત્ર પિતા થાય છે. માતા સ્ત્રી થાય છે. સ્ત્રી માતા થાય છે. સ્ત્રી બેન થાય છે. પુત્રી થાય છે. પુત્રી સ્ત્રી થાય છે. મિત્ર શત્રુ થાય છે. શત્રુ મિત્ર થાય છે. વૈની અંધુ થાય છે. અંધવ વૈરી થાય છે. નોકર રાજા થાય છે. રાજા નોકર થાય છે માટે હે રાજા ! વિવાદ નહિ કર.

અજ્ઞાનદોષથી આવું અકાર્ય મનુષ્યોથી થઈ જાય છે તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી. હમણું વળી કલિકાળની શરૂઆત થઈ ચૂકી છે. મનુષ્યોના હૃદયો કલિકાળના કલંક પાંકથી કલુષિત થયાં છે. અજ્ઞાનઅધિકારથી વિવેકનેત્રો આંધારિત થયાં છે. જીવો મોહથી મોહિત થયા છે. દર્પ-રૂપ સર્પથી ડસાયેલા છે. મિથ્યાત્વરૂપ વિષમ વિષથી ઘેરાય છે. ક્રોધાશ્રિથી અળી રહ્યા છે. માનગિરિથી દગાયેલા છે. માયારૂપ વિષવહ્નીના પવનથી વિધુરિત થયા છે. ધનમાં આસક્તિરૂપ અતુચ્છ મૂર્છામાં મુદ્રિત થયા છે. લોભ સમુદ્રમાં ડૂબ્યા છે. કૂર કુઆહરૂપ આહથી ઝસીત થયેલા છે. આ વાત રમણિય વિષયાભિલાષના આવર્તમાં પરિભ્રમણ કરે છે. દુષ્ટ અભિનિવેશ અને ક્ષિણ પરિણામમાં ખુંમ્યા છે. આવા રૌદ્ર કલિકાળમાં પ્રાણીઓ અકાર્ય તરફ પ્રવૃત્તિ કરે તે શું આશ્ચર્ય-જનક છે ? અર્થાત્ નથી જ.

સન્નિપાતિક જ્વરવાળાને દહીં, દૂધનું પાન અહિતકર છે. પિત્ત જ્વરવાળાને અગ્નિ કે તાપનું સેવન અહિતકારી છે તેમ આ ઇન્દ્રિય-જન્ય વિષયો આત્મહિતના ઇચ્છકને અહિતકારી છે. વિષયસુખ અતિ-વિરસ છે. પામાની ખરજ માફક વર્તમાનકાળે સુખ આપે છે પણ તેનું પરિણામ દારૂણ છે. કિંપાક તરુનાં ફળોની માફક વિષયસંગતું પરિણામ દુઃખમય જ આવે છે. સેંકડાગમે ભવેની પરંપરામાં દુઃખના હેતુરૂપ થાય છે માટે તેનો ત્યાગ કરી આત્મગુણ પ્રગટ કરવો જોઈએ.

મહસેન ! વસા, માંસ, રુધિર, મૂત્ર, વિષ્ણુ, શુક્ર અને દુર્ગંધી મળોના સમુદાયથી આ શરીર ભરપૂર છે. ચર્મ અને હાડકો ભરેલું છે. સ્નાયુથી વીંટાયેલું છે. પ્રતિદિન શુશ્રૂષા કરવાથી જ શોભા આપે

(344)

છે. ચમારના કુંડ સરખા આ દેહમાંથી ખેળ અને રુધિરનું વહન થઈ રહ્યાં છે. આ જીગુપ્સનીય દેહમાં પણ મૂઢ મનુષ્યો રતિ પામે છે. એ કેટલું બધું શોચનીય છે? મનુષ્યો જેમાં ઉત્પન્ન થયા છે, જેનું પાન કરીને વૃદ્ધિ પામ્યા છે તેમાં જ પાછા આસક્ત બની ભૂત કરે છે. અહો! કેટલું બધું શોચનીય! જીવેલી આવી પ્રવૃત્તિ તે સાથે અવસરિણી કાળની શરૂઆત તે ત્રિશેષ દુઃખનું કારણ છે.

અવસર્પિણી કલિકાળ

હમણાં અવસર્પિણી કાળ પ્રવર્તે છે. તે દૂષમ કાળના નિમિત્ત દોષથી પ્રાપ્ત કરી ધણાં મનુષ્યો મૂઢ અજ્ઞાની છે. પ્રમાદમદિરાચી અત્યંત ઉન્મત્ત થઈ રહ્યા છે. કૂડકપટથી ભરપૂર છે. અકાર્યમાં આસક્ત છે. કુશીલોની સોજત કરવાવાળા જીવો છે. કર્યા ગુણને ઝોળાવીને કૃતદ્વેષ અને છે. ચપળ ચિત્ત વિશેષ ધરાવે છે. પ્રયત્નતરક્ષમાધાન મુનિઓ પણ ખીજમાત્ર રહેલા છે. ધણા થોડા જ મનુષ્યો દૃઢ સમ્યક્ત્વવાન હશે. વિરંતિ દુઃખે આદરવા કે પાળવા યોગ્ય છે. ગુરુવિનય ધણો થોડો જ દેખાય છે. લોકોમાં મૈત્રીભાવ કારણ પૂરતો જ છે. સ્વજનોનો વ્યવહાર પણ લોભગ્રસ્ત છે. ધન સંધનના ઉપાયો પણ ધણાં સાવધ, કપટ અને કલેશથી ભરપૂર છે. પિતા પુત્ર દિ સ્વજનો પણ આપસમાં અવિશ્વાસની નજરથી જીવે છે. રાગઓ અન્યાય કરી કૂર સ્વભાવના, કુટિલતાથી ભરપૂર અને પિશાચની માફક છિદ્ર જોનારા રહ્યા છે. ધૂર્તો, વિશ્વાસઘાતીઓ અને ગ્રંથી ભેદવાવાળા-કાપવાવાળાનું જોર વૃદ્ધિ પામ્યું છે. ઉચ્ચાટન, સ્થંભન, મોહનાદિ કરવાવાળા પાપી જીવો વિશેષ જોવામાં આવે છે. લૂંટારા, ચોરો અને વિશેષ કર (રાજવેરા)ના ભરથી લોકો દુઃખી અવસ્થામાં આવી પડ્યા છે. ઔષધીઓ, સેલડી અને ગાયોમાંથી મળતો રસ (દૂધ) વિગેરે ઝોડો થઈ ગયો છે. પુદ્ગિની પ્રયત્નતા ઝોછી થઈ છે. મંત્રવિદ્યાઓનો પ્રભાવ હતઅળ થયો છે. મનુષ્યનાં આયુષ્યો સ્વલ્પ થયાં છે. શારીરિક અળતી હાલિ થતી જાય છે. રોહમાં સ્વાર્થ અને ચંચલ

(૩૯૯)

ળતાએ પ્રવેશ કર્યો છે, કુસીનોમાં પણ કુસીજતાનો પ્રવેશ થયો છે. સારમૂત ફૂલ, ફળ, પદ્મવોવાળી વનસ્પતિ સ્વરૂપ દેખાય છે. વરસાદ જોઈએ તેવો વરસતો નથી. અનાજ થોડું પાકે છે, વારંવાર દુષ્કાળો આવી પડે છે. લોકોમાં રોગોનો વધારો થયો છે. આવો ભયંકર કલિકાળ આજકાલ વર્તાઈ રહ્યો છે.

આ કલિકાળને, અતિ જડતાવાળા વર્ષાકાળની શોભા દૂર કરનાર અને જડતાની વૃદ્ધિ કરનાર શિશિર ઋતુની, કે પ્રચંડકર કિરણોથી પ્રજ્વળે સંતાપ કરનાર ગ્રીષ્મ ઋતુની, જોટલી ઉષ્ણમા આપીએ તેટલી ઓછી છે, કેમકે વિનયહીન, નિર્લજ્જ, દુઃશીલ, યુરુવર્ગનો પ્રતિપક્ષી અને અન્યાયમાં તત્પર મનુષ્યોનો મોટો ભાગ આ કલિકાળમાં જણાય છે.

આવા ભયંકર કલિકાળમાં ગુણોનો સમુદાય ગમી જાય છે અને ધર્મબુદ્ધિને દૂર કરી લોકો પાપકાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે. મહાવીર દેવના નિર્વાણને હજી થોડાં જ વર્ષો થયાં છે. તેટલા વખતમાં આ વિષમ કાળની સ્થિતિમાં મહાન ફેરફાર થઈ ગયો છે. એટલું છતાં કેટલાએક યોગ્ય જીવો, ન્યાયથી ઉત્પન્ન કરેલા દ્રવ્યનો સદ્વ્યય કરનાર જોવામાં આવે છે. ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્યમાંથી ભક્તિપૂર્વક જિનમંદિરો બંધાવે છે. સંસારથી ભય પામનારા જીવો શ્રેયાર્થે આજ પણ જિનમિંચ બરાવે છે. વિવિધ પ્રકારે પૂજા, સ્નાત્ર, યાત્રા, મહોત્સવાદિ તીર્થોન્નતિ કરે છે. મુનિઓને અનેક પ્રકારે દાન આપે છે.

કાળનો દોષ કેટલેક પ્રકારે દેખાય પણ છે. તથા સર્વથા આ કાળમાં લોકો ભ્રષ્ટ થયા છે અને ધર્માદિ નથી જ તેમ તો ન જ કહી શકાય, કેમકે ભવભયથી ભય પામનાર કેટલાએક જીવો આજ પણ પુત્ર, કલત્ર અને રાજ્યાદિ ઋદ્ધિનો ત્યાગ કરી ચારિત્ર લે છે. કદાચહને મૂકી યથાશક્તિ આગમ પ્રમાણે જીન, ચારિત્રમાં પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. આજ પણ અંગીકાર કરેલ પ્રતિજ્ઞાનો પાર પામનાર અનેક મહાપુરુષો જોવામાં આવે છે. તપથી શરીરને શોષવનાર, સ્વરૂપ કષાયવાળા અને જિતેન્દ્રિય મુનિઓ આજ પણ જોવામાં આવે છે. વ્રતસંપન્ન,

(૪૦૦)

છ જીવતીકાયનું રક્ષણ કરનાર, દયાળુ, ક્ષમાવાન, તપસ્વી, શીયળવાન, નિયમધારી ઇત્યાદિ અનેક સદ્ગુણસંપન્ન મહાત્માઓ દેખાય છે. કેવળ દૂષમકાળનો દોષ આપી, ધર્મમાં શિથિલ થવું ન જોઈએ. આજ પણ ધર્મ જગતમાં વિજયવંત છે.

વિશેષ એટલો છે કે, મનુષ્યોએ પ્રથમ પોતાના આત્માની તુલના કરીને કોઇપણ સાહસ કરવું જોઈએ. બાકી ધર્મક્રિયાઓ તો છેવટમાં પાંચમા આરાને અંતે થનાર દુષ્પસહસૂર પર્વત અનવચ્છિન્ન ચાલનાર છે.

દૂષમકાળમાં પણ સારી રીતે આચરણ કરેલા તપ, સંયમાદિથી એકાવતારીપણું પણ મેળવી શકાય છે.

મહસેન ! જો સારી રીતે વિચાર કરીશ તો જરૂર આ મનુષ્યોનું બળ અને જીવિત્ય, શ્રીખન્નુના ઉજી તાપથી આક્રમિત થયેલાં કોમળ દેહવાળાં પંખીઓની સમાન જલદી નાશ પામે તેવું જણાશે. વિદ્યુત્કલતાની માફક ચપળ અને ક્ષણવારમાં દૃષ્ટનષ્ટ સરખી સંપત્તિ યા લક્ષ્મી લાગશે. કદલીગર્ભ સમાન આ અસાર દેહ અનેક પ્રકારના વ્યાધિના ધરસમાન જણાશે. પહાડ પરથી વહન થતી સરિતાના (નદીના) પ્રવાહતુલ્ય અતિશય તરલ યૌવન અવસ્થા, શરદન્નુના અબ્રપટલતુલ્ય સંપત્તિ, ઈંદ્રધનુષ્યની માફક થોડો વખત ટકી રહેનારી લાવણ્યતા, પ્રિયસમાગમનું સ્વપ્ન સમાન સુખ, હાથીના કાન સમાન બળતી ચપળતા, કુશાત્ર પર રહેલા જળખિંડુ સમાન અશ્વર્યાની સાહ્યબી, પવનથી આદોક્ષિત કરાતા ધ્વજપટ્ટની માફક શરીરની ક્ષણમંચુરતા, વૃક્ષ પર આવી વસેલા પક્ષીઓના નિવાસતુલ્ય કુટુંબવાસની સહજ વિયોગશીળતા, અને વ્યવહારીના રીણસમાન કુટુંબનું પોષણ ઇત્યાદિ સર્વવસ્તુઓનો અનુભવ (વિચાર દૃષ્ટિથી જોતાં) તને અસાર અને અશાશ્વત અનુભવો તો મજા મુખ મધુર હોઇ પરિણામે દારૂણ જણાશે. અને છે પણ તેમજ તો આ દુઃખદાયી વિષયસુખનો ત્યાગ કરવો તે તમને આત્મક્રોધ માટે ચેત્ય છે.

(૪૦૧)

સમુદ્ર અનેક સરિતાઓના નીરથી પૂર્ણ થતો નથી. ગમે તેટલાં ઈંધણાંઓ હોમવામાં આવે તથાપિ અગ્નિ શાંત થતો નથી. તેમ આ વિષયોનો અનેક વાર ઉપભોગ લીધો હોય તથાપિ આ જીવતી તેનાથી તૃપ્તિ થતી નથી, તેનાથી શાંતિ મળતી નથી. પણ કોઈ વખત જાણે તે વિષયો ન મળ્યા હોય તેમ અતિ અભિજ્ઞાપાથી નિર્લજ્જ થઈને વારંવાર તે તરફ મનુષ્યો પ્રવૃત્તિ કરે છે. હિતકારી વચનો નહિ સાંભળનાર બહેરો જ છે, અકાર્યમાં આસક્ત પુરૂષ દેખતાં છતાં જન્માંષ છે. જરૂરીયાતી પ્રસંગે મૌન પકડનાર મુંગો છે. તેમજ ધર્મમાં ઉદય નહિ કરનાર પગે ચાલવા છતાં પાંગળો જ છે. કેમકે તે પોતાના ઇદ-સુખ હાયક સ્થળે પહોંચી શકવાનો નથી.

મહસેન ! દુનિયાના વિષયોની અસારતા તને બરાબર સમજાઈ હોય અને દુર્લભ માનવજિંદગીને સફળ કરી નિરંતરને માટે સુખી થવાની તારી પ્રમણ ઇચ્છા હોય તો, તારે ચારિત્ર ગ્રહણ કરવું એવું છે.

છત્યાદિ વિવિધ પ્રકારે ચંડસેન મુનિની ધર્મદેશના સાંભળી જાતિ-સ્મરણધારક મહસેન રાજ સંસારવાસથી વિરક્ત થયો. અને તે જ સદ્ગુરુની સમીપે, તત્કાળ તેણે ચારિત્રનો સ્વીકાર કર્યો.

નવીન મુનિને ઉત્સાહ પમાડવા અને ધર્મશિક્ષા આપવા ગુરુએ કહ્યું. મહાભાગ્ય ધન્ય છે તમને. મનુષ્યભવનું ઉત્તમ ફળ તમે ગ્રહણ કર્યું છે. આ શ્રમણ ધર્મમાં સારવાનતાથી વર્તન કરવાનું છે. તેથી જ આત્મધર્મ પ્રકટ થશે. આ શ્રમણ ધર્મનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે અર્થાત્ આ ધર્મમાં આ પ્રમાણે તમારે વિશેષ પ્રકારે વર્તન કરવું.

ક્ષમા-દુઃખ આપનાર કે નિંદા કરનાર પાપી મનુષ્યોથી પોતાનો પરાભવ થતો દેખી તમારે આ પ્રમાણે વિચારવું કે, ‘આ મારાં કરેલ કર્મનું જ ફળ છે ! સમપરિણામે સહન કરતાં મારાં કર્મની નિર્જરા થશે.’” છત્યાદિ વિચાર કરી, ક્રોધ ન કરતાં કે શિક્ષા આપવાનું

(૪૦૨)

સામર્થ્ય છતાં તેને કોઈ પણ રીતે નુકસાન ન પહોંચાડતાં, શાંત પરિણામે સહન કરવું તે ઉત્તમ ક્ષમા ધર્મ છે.

માર્દવતા-પોતે ગુણવાન છતાં, તે ગુણોનો મદ ન કરવો, અહંકાર કે ગર્વ કરવાથી તે ગુણો ચાલ્યા જાય છે. તેનું ફળ મળતું નથી. તેમ અન્યનું અપમાન કે અવિનય ન કરવો. પણ ગુણાનુરાગી થઈ ગુણવાનોનું બહુમાન કરવું.

સરલતા-સર્વ કર્તવ્યમાં-કાર્યમાં કુશળ છતાં સર્વ ઠેકાણે બાળકની માફક સરલતાથી વર્તન કરવું. પણ કાર્યકુશળતા ગુણનો માયા. કપટ, છળ કે પ્રપંચાદિ કાર્યમાં દુરુપયોગ ન કરવો.

નિર્લોભતા-ગરીબ કે ધનાઢ્ય સર્વના ઉપર સરખી દ્રષ્ટિ રાખવી. આત્મામાં સર્વશક્તિ કે સર્વ વસ્તુપ્રાપ્તિનું સામર્થ્ય છે. ખરું સુખ આત્મગુણથી જ મળે છે, એમ ધારી આત્મગુણમાં જ સંતુષ્ટ થઈ, દુનિયાની કોઈ પણ પૌદ્ગલિક વસ્તુની અપેક્ષા ન રાખવી.

તપ-છ પ્રકારનો બાહ્ય તથા છ પ્રકારનો અભ્યંતર એમ બાર પ્રકારના તપ કરવામાં નિરંતર પ્રયત્ન રાખવો. તે તપ ઝાનિપણે એટલે વેઠરૂપે નહિ, તેમજ કોઈ વસ્તુની અપેક્ષા માટે નહિ પણ કેવળ કર્મ ક્ષય કરવાની લાગણીથી જ કરવો.

સંયમ-સર્વ જીવોને આત્મસમાન ગણી, પોતાની માફક સર્વ જીવોનું રક્ષણ કરવું. ‘મારશો તો મરશો’ આ મહાવાક્યને યાદ રાખી વર્તન કરવું તેમજ છટાનિષ્ટ વસ્તુને પામી તેમાં રાગ, દ્વેષ કે હર્ષશોક કરવારૂપ ઇદ્રિયોને છૂટી ન મૂકતાં યથાયોગ્ય ઇદ્રિયો દમન કરવી.

સત્ય-સર્વ રથે પ્રિય, પથ્ય અને સત્ય વચન બોલવું. કોઈ વિકટ પ્રસંગમાં મૌનપણું ધારણ કરવું અને વિકથાદિ કથાઓનો ત્યાગ કરવો.

શૌચ-મન, વચન, શરીરથી કોઈપણ અકાર્યનો વિચાર, હચ્ચાર કે વર્તન ન થાય તે માટે વિશેષ ઉપયોગ રાખવો. બાહ્ય પવિત્રતાથી અંતરપવિત્રતા ઉત્તમ અને ત્યાગના બૂલણૂપ છે. તેમજ આહાર,

(૪૦૩)

વસ્ત્ર, પાત્ર અને શય્યા-મુકામ એ ચારે શ્લોકોત વિધિએ નિર્દેષ હોય તેનું આસેવન કરવું.

અકિંચન-વિવિધ પ્રકારનો જે પરિગ્રહ કહેવાય છે તે સર્વનો ત્યાગ કરવો. ધર્મોપકરણો તે પશુ મમત્વ ભાવવિના ધર્મના ઉપદ્રવ (આધાર) માટે જરૂર જેટલા જ અર્થાત્ મર્યાદા પ્રમાણે રાખવાં.

બ્રહ્મચર્ય-ઔદારિક મનુષ્ય અને તિર્થંચ સંબંધી, વૈક્રિય દેવ સંબંધી આ બન્ને પ્રકારના વિધ્યનો મન, વચન, શરીરથી કરવા, કરાવવા અને અનુમોદન કરવારૂપે ત્યાગ કરવો તે બ્રહ્મચર્ય છે.

મહસેન મુનિ । પ્રમાદનો ત્યાગ કરી, આ દશ પ્રકારનો અમણ્ય ધર્મ તમે ચાવત જીવપર્યંત પાળજો. શાશ્વત સુખ-પ્રાપ્તિની તમારી અભિલાષા આ અનુક્રમે વર્તન કરવાથી પૂર્ણ થશે.

ગુરુમુખથી ધર્મશિક્ષા સાંભળી, મહસેન મુનિએ હાથ જોડી નમ્રતાથી તે શિક્ષાનો સ્વીકાર કરી, પોતાનો આનંદ પ્રદર્શિત કર્યો.

ગુરુશ્રીના મુખથી સુદર્શના, વિજયકુમાર, શીળવતી, ચંડવેગ અને મહસેન આદિ ઉત્તમ મનુષ્યોનાં સંવેગ ઉત્પન્ન કરનાર અનેક ચરિત્રો સાંભળી ચંપકલતા સંવેગ પામી, પૂર્વજન્મના પોતાના પુત્ર અથવા આ જન્મના વચનથી અંગીકાર કરેલ પતિના મેળાપથી અને તેના ચારિત્ર આદરવાથી વિશેષ પ્રકારે ચંપકલતાને આનંદ અને વૈરાગ્ય થયો. પશુ ધાત્રીસ્નેહ દુષ્ટે મૂઠી શકાય તેવો તેને બાર્યો. સુદર્શના દેવી ઉપરનો મોહ તેનાથી મૂકાયો નહિ અને તેથી ચારિત્ર લેવામાં તેનો ઉત્સાહ ન વધ્યો. ખરી વાત છે. મોહનો પડદો ભેદાયા સિવાય આત્મપ્રકાશનાં દર્શન ન જ થાય. પોતાને કૃતાચર્ય માનતી ચંપકલતા ગુરુવર્મને તથા મહસેન મુનિને નમસ્કાર કરી પૂર્વજન્મના સુદર્શનાના બનાવરાવેલા સમળીવિહાર નામના મુનિસુવ્રતસ્વામીના મંદિરમાં દર્શન કરવા અર્થે પાડુકા પર આરૂઢ થઈ વિમળ પર્વતથી આકાશમાર્ગે ભર્યચર્ય તરફ ચાલી ગઈ.

(૪૦૪)

ચંડવેગ અને મહસેન બંને શ્રમણસિંહો ત્યાંથી અન્ય સ્થળે આદ્યા ગયા. ચંડવેગ તો વિદ્યાધર જ હતા. મહસેન મુનિને આકાશ-ગમન વિદ્યા આપવાથી સમુદ્ર ઉલ્લંઘન તેઓને વિષમ ન થયું. ખરી વાત છે જેઓને ભીષણ સંસારસમુદ્ર તરવો દુસ્તર ન થયો, તેઓને આ સમુદ્ર તરવો અશક્ય ક્યાંથી હોય ?

મહસેન મુનિ અનુક્રમે શ્રુતસાગરના પારમાર્થી થયા. છઠ્ઠા અક્ર-માદિ વિવિધ પ્રકારની તપશ્ચર્યા કરતાં, ઘણા વખત પર્યંત પૃથ્વી-તલ પર વિચરી હેવટની સ્થિતિમાં સિદ્ધાંતાનુસાર તેમણે સંલેખણા અંગીકાર કરી, જે માસનું અણુશણુ આરાધી, શુદ્ધલેસ્યાએ આત્મ-ધ્યાનમાં રમણ કરતાં તે બંને મુનિઓએ આ ક્ષણભંગુર માનવ-દેહનો ત્યાગ કર્યો અને સર્વ દેવભુવનોથી ઉચ્ચતમ અનુતર વિમાન-ની દેવભૂમિ અલંકૃત કરી.

પ્રકરણ ૪૨ મું,

કિન્નરીનો પશ્ચાત્તાપ.

સુદર્શના દેવીને યાદ કરતી અને શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામીનું પૂજન કરતી ચંપકમાલા પોતાના દિવસો આનંદમાં પસાર કરવા લાગી. ભર્યવ્યમાં સુદર્શના દેવીનું આગમન વારંવાર થતું હતું. તેના મેળા-પથી અને પૂર્વ જન્મના ધાત્રીસ્નેહથી સુદર્શના પર તે એટલી બધી પ્રીતિ રાખતી હતી કે તેના સ્નેહને લઇ પોતાનું આત્મસાધન કરવું પણ તે (ચંપકમાલા) બૂલી ગઇ. દેવદર્શન, પૂજન જેટલી શુભ ક્રિયા તો ચાલુ રાખી હતી, તથાપિ શીગવતીની માફક સંયમમાર્ગ તે ગ્રહણ ન કરી શકી.

(૪૦૫)

અહા ! મોહનું કેટલું અધું જોર ? જેને લઇને સંસારથી વિર-
કતતા ભોગવનાર જાતિસ્મરણ જ્ઞાનધારક પણ આ પ્રમાણે મુંઝાય છે
તો અન્ય અજ્ઞાની જનો માટે તો કહેવું જ શું ?

કેટલાંએક નિમિત્ત કારણોથી પોતાનું આયુષ્ય અલ્પ જાણી
(મરણ નજીક આવેલું જાણી) ચંપકલતા આ પ્રમાણે ચિંતવવા
લાગી. “ આ જિનપૂજન ધર્મક્રિયાનું ભવાંતરમાં બદલો આપનાર
કાંઈ પણ ફળ મળતું હોય તો તે પુન્યના પ્રભાવથી આ સમગ્રી-
વિહાર તીર્થમાં દેવીપણે મારું ઉત્પન્ન થવાપણું થાશે, જેથી સુદર્શના
દેવીનો મને વારંવાર મેળાપ થાય. ”

અહો ! અવિવેકીતા ! મોહનું કેટલું અધું પ્રમળ જોર ? ઇ-
ચ્છિત ફળ આપનાર જિનપૂજન અને માનવ જિંદગી તેનો આવો
ઉપયોગ ? કરેલ કર્તવ્ય અવશ્ય ફળ આપવાનાં જ છે તો પછી આવું
નિયાણું કરવાની શી જરૂર ? ધર્મક્રિયા કરીને ફળ માંગવારૂપ નિયાણું
કરવાની વારંવાર જ્ઞાની પુરૂષો મના કરે છે. એટલું જ નહિ પણ
આશંસાપૂર્વક ધર્મક્રિયા કરવાની મનાઈ પણ કરે છે. નિરીહભાવે ક્રિયા
કરો. જેવું જોઈશે તેવું મળી આવશે. પણ લાખોની મહેનત કરી
કોડીની માંગણી શા માટે કરવી ? ખેડૂતો અનાજ માટે જ બી વાવે છે
તથાપિ ધાસ, ચારો વિગરે સ્વાભાવિક જ થાય છે. તેને માટે પ્રાર્થના
કરવાની જરૂર રહેતી નથી. તેવી જ રીતે કર્મક્ષય કરવાના મુખ્ય ઉદ્દેશ-
થી જ ક્રિયા કરવી જોઈએ, તો પછી ધાસ, ચારોની માફક દુનિયાના
ઇચ્છિત સંયોગો સ્વાભાવિક જ મળી આવશે. મહાપુરૂષો કહે છે કે-
સત્તામાં રહેલું કર્મ વિપાકે ભોગવવા લાયક બધાં સુધી રહેલું છે ત્યાં
સુધી તે ભોગવ્યા સિવાય તમને જોર કરીને કાંઈ પણ મોક્ષમાં લઇ-
જનાર કે સ્વાભાવિક મોક્ષમાં જઈ પડો તેમ નથી જ તો પછી દુનિ-
યાના સ્વરૂપ સુખના ઉપભોગ માટે મોક્ષસુખથી તમે શા માટે ડરો
છો ? કે તેવી ઉત્તમ ધાર્મિક ક્રિયા કરીને પૌદ્ગલિક સુખની કે અતુ-
ફળ સંયોગોની કાં માંગણી કરો છો ? બ્યારે તમે આ દુનિયાના સ્ર્વ

(૪૦૬)

સુખથી નિરપેક્ષ બનશો, તેનાથી તમને કંટાળો આવશે, પાસે આવ્યા છતાં તે સંયોગોને ફેંટા દેવાને ઇચ્છશો અને કાંઈ પણ કાળમાં તે સુખ વૈભવની તમને ઇચ્છા નહિં જ થાય એવી બ્યારે તમારી દશા પ્રગટ થશે ત્યારે જ તમને મહાન્ આત્મિક સુખવાળું મોક્ષ મળશે. આ પ્રમાણે નિર્ણયિત છે તો પછી આ માયિક પ્રપંચથી ભરેલા, સંયોગ, વિયોગવાળા સંબંધોની કે આધિ, વ્યાધિ, ઉપધિથી ભરપૂર દુનિયાના સુખની ઇચ્છા ન કરો. તે તો સ્વાભાવિક જ મળી આવશે. મૂળ ઉદ્દેશ કર્મક્ષયનો જ લક્ષમાં રાખી કાંઈ પણ શુભ ક્રિયા કરો. પરિણામ સારું જ આવશે.

રાજપુત્રો ચંપકલતાએ નિચાણું કરી આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં આ દેહનો ત્યાગ કર્યો. જિનપૂજાદિ પુન્ય કર્મના સંયોગે અને કરેલ નિચાણાના હેતુથી કિન્નર જાતિના વ્યંતર દેવનિકાયમાં કિન્નરીપણે ઉત્પન્ન થઈ, અંતર્મુદ્દર્તમાં પર્યામિલાવને પામી અહીં ઉત્પન્ન થવાનું કારણ તપાસતાં અવધિજ્ઞાનના બળથી પોતાનો પાછો જન્મ દીઠો. તીર્થ પરના સ્નેહથી તે ભર્યવ્યમાં આવી, મુનિસુવ્રતસ્વામીની મહાન્ વિશ્વતિએ પુષ્પાદિકથી વિવિધ પ્રકારે પૂજા કરવા લાગી. તીર્થ ઉપરના મેહથી ભારતવર્ષમાં તીર્થાધિષ્ઠાતૃપણું ભોગવવા લાગી. આજે ગિરનારના પહાડ ઉપર નેમનાથ પ્રભુને વંદન કરવા નિમિત્તે માઈ અહીં આગમન થયું છે. તે ચંપકલતા અને તેનાથી પાછા બવની ધાવમાતાનો જીવ તે હું જ કિન્નરી છું.

સ્વધર્મી બંધુ ! પદ્મા ધાત્રીના ભવથી માઈ સવિસ્તર કથાનક મેં તને (મિત્ર સહિતને) સંભળાવી આપ્યું છે. તેં તો માઈ ચરિત્ર પૂછ્યું હતું, પણ સુદર્શનાના સંબંધ સાથે માઈ ચરિત્ર શું થાયેલું હોવાથી પ્રસંગોપાત રાજપુત્રી સુદર્શના દેવીનું ચરિત્ર પણ મેં તમને જણાવ્યું છે. મને એક માત્ર એટલો જ છે કે, -સુદર્શના દેવીના મોહથી હું મારા મનુષ્યપણાથી બ્રહ્મ થઈ છું. જે મનુષ્ય જિંદગીમાં મોક્ષ પર્યાંતનાં સાધનો મનુષ્યો કરી શકે છે તેવા ઉત્તમ માનવભવમાં હું

(૪૦૭)

કાંઈ કરી શકી નથી. હા ! હા ! મોહની પણ હદ હોવી જોઈએ. તીર્થમાં મોહ રાખવો તેની પણ હદ છે. હું ધારત તો માનવ જિંદગીમાં ધણું કરી શકત, કારણ કે મને ત્યાં પૂર્વ જન્મનું જ્ઞાન થયું હતું. સંસાર પરથી વિરક્તતા આવેલી હતી. જોઈએ તેવો ગુર્વાદિકનો સમાગમ મળ્યો હતો. કોઈ પ્રકારનો પ્રપંચ કે વ્યવસાય પણ મને ન હતો. શરીર પણ નિરોગી હતું. આવી વિવિધ પ્રકારની પૂર્ણ સામગ્રી હોવા છતાં હું મારું આત્મસાધન ન કરી શકી અને આ દેવનો હલકી કિન્નરની જાતિમાં આમ તેમ ફરું છું.

આ ઠેકાણે મારા મનને દિવાસો આપવાનું કે શાંતિ માનવાનું કારણ એક જ છે કે તીર્થનાં દર્શન કરી, તેનું રક્ષણ કરી, ધર્મી મનુષ્યોનાં વિદ્વો દૂર કરી આ જિંદગી સફળ કરવી. તેના પ્રભાવથી ઉત્તરોત્તર મારી આત્મિક સ્થિતિમાં યા નિર્મળતામાં વધારો થશે અને એક વખત એવો પણ આવશે કે હું મારા આત્માનું સામ્રાજ્ય પણ મેળવી શકીશ.

ભાઈ ધનપાળ ? તું ધર્મીયો છે. ધર્મનું ફળ પ્રત્યક્ષ છે. જિનેશ્વરના કહેલ ધર્મમાં તારે આદર કરવો, જોયી મારી માફક પશ્ચાત્તાપ કરવાનો વખત તને ન આવે. ધર્મથી સર્વ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય છે. મનોવાંછિત સુખ પણ ધર્મથી જ મળે છે. ધર્મ કરનાર મનુષ્ય છુપી રીતે કદાચ પહાડની ગુફામાં જઈ બેસે તો ત્યાં પણ તેને મનોભિષ્ટ પ્રાપ્તિ થાય છે. મનુષ્યપણું સરખું છતાં ધર્માધર્મનું ફળ (સુખદુઃખ) પ્રશ્નિઓ પ્રત્યક્ષ અનુભવતાં નજરે પડે છે.

ત્રણ ભુવનમાં પ્રસિદ્ધ પુરૂષોને ઘેર કેટલાએક રૂપ, ગુણ સહિત જન્મ પામે છે ત્યારે બીજાઓ દુર્ભાગ્યતાથી કલંકિત દુઃખીયા પાપી કુળમાં ઉત્પન્ન થાય છે. કેટલાએક કપુર, કસ્તુરીકાદિ પારમળથી મધમધતા સુંદર રાજમંદિરોમાં રહે છે ત્યારે બીજાઓ માટીથી બરપૂર જર્જરિત બીંતોવાળાં દુર્ગંધિત ઝુંપડાઓમાં રહે છે. કેટલાએક વિવિધ પ્રકારે દાન આપી પછી ભોજન કરે છે ત્યારે કેટલાએક

(૪૦૮)

જીવો અન્યની આગળ પ્રાર્થના કરવા છતાં પણ પેટ પૂરતું અનાજ પામતા નથી. દુઃપૂર ઉદર-પૂરણાર્થે રાત્રિ-દિવસ કાર્ય કરવાં પડે છે અને ધનેશ્વરોના ચરણુ પણ મહાન કરવા તથા ધોવા પડે છે. આ અધર્મનું કારણ નથી ? છે જ. ભિક્ષાવૃત્તિ અર્થે ફરતા મનુષ્યો પોતાના અમદાન (કૃપણ) ગુણને અને ધનાઢ્યો નાદાન ગુણને પ્રગટપણે જણાવે છે તેઓ પોતાના આ ચરિત્ર ઉપરથી બીજાઓને એમ સૂચવે છે કે, -આ અમારા અન્ય જન્મના અદાન યા લોભી-કૃપણ ગુણને સમજીને તમે દાન આપવાનું ચાલુ કરો, પુન્યવાન જીવો આ જન્મ પર્ણત દેવ, ગુરુનું રમરણુ અને પૂજન કરે છે ત્યારે નિર્ભાગ્ય મનુષ્યો સેવાવૃત્તિ કરવાપડે આ જિંદગી પર્ણત માલીકની ધનાઢ્યની સેવા ઉઠાવે છે. ખરેખર ભૂત્ય વૃત્તિ એ જ્ઞાન વૃત્તિ સરખી છે.

કેટલાએક મનુષ્યો દશાંગ કે અષ્ટાંગ ધૂપાદિની સુગંધવાળી ચિત્ર-શાળાઓમાં નિવાસ કરે છે ત્યારે કેટલાએક પરના દાર ઉપર કાપ-ધુસ્રથી અંધ થઈ પરાણે નિવાસ પામે છે. અમુક મનુષ્યો ચંદન કુંકુ-માદિકથી શરીરની શોભામાં વધારો કરતા લીલામાં દિવસો પસાર કરે છે ત્યારે અન્ય અશુચિથી ખરડાયેલા મલિન શરીર ધારણુ કરતા વસ્ત્ર વિનાની જિંદગી ગુજારે છે. કેટલાએક શતપત્રાદિ પુષ્પોના પરિમળવાળી સુખશય્યામાં શયન કરે છે ત્યારે અન્ય પરાળના ઘાસમાં અથવા અનેક વસ્ત્રના કકડાઓથી બનાવેલી દુર્ગંધિત કંચાઓમાં દુઃખે નિદ્રા લે છે. કેટલાએક શિશિર ઋતુમાં બિનનાં અનેક ગરમ પ્રાવરણો ઓઢી સુખે રાત્રી પસાર કરે છે ત્યારે બીજા હાથરૂપ પ્રાવરણથી શરીર ઓઢીને (ખાંધીને) દાંત-વીણા વગાડતા દુઃખે રાત્રિ પસાર કરે છે. કેટલાએક ગ્રીષ્મઋતુમાં જલાદ્ર ચંદનનું શરીરે વિલેપન કરી શાંતિ અનુભવે છે ત્યારે અન્ય મોટો બોળો (ભાર) ઉપાડી ઉઘાડે પગે ગ્રીષ્મઋતુના પ્રખર તાપમાં આમતેમ ફર્યા કરે છે. કેટલાએક મહેલના ઝરખમાં ખેસી રનેહી મનુષ્યો સાથે વર્ષાઋતુની અલૌકિક લીલાનું નિરીક્ષણ કરે છે ત્યારે અન્ય કાઠવથી ખરડાયેલા પગે હથ

(૪૦૯)

વિના વર્ષાદિમાં ભિન્નતાં આમતેમ આચડ્યા કરે છે. કેટલાએક યુવાન યુવતિઓના હાવભાવ સાથે પ્રદુલ્લિત મને આનંદની કીડા કરે છે ત્યારે અન્ય કંકાસ કરનારી સ્ત્રીના દુર્વચ્ચનોની કલેશિત થઈ તેનાથી છૂટો થવા માટે આર્ત ધ્યાન કરે છે.

કેટલાએક માથે છત્રને ધારણ કરાવતા નોકરોથી નેહી પોકરાવ વતા યથેચ્છાએ ફરે છે ત્યારે અન્ય મનુષ્યો તેના જ ઉપાડેલા બોળના ભારથી ગાત્ર (શરીર) સંકુચિત કરી તેની પાછળ દોડ્યા જાય છે. કેટલાએક કપૂર, કુંકુમ, કરતુંગ, અગર આદિનો ક્યવિક્ય કરે છે ત્યારે અન્ય ધૂળ ધોવાનો વ્યાપાર કરે છે. કેટલાએક મણિ, રત્નાદિનો સહજ હાથની સંજ્ઞાએ વ્યાપાર કરે છે ત્યારે અન્ય લોઢાં પ્રમુખને કાપવા કુપવાનો વ્યાપાર કરે છે. કેટલાએક સત્યમાં તત્પર રહી નિર્દોષ વસ્ત્રાદિનો વ્યાપાર કરે છે ત્યારે કેટલાએક કૂરતર પરિણામના કારણબૂત ખર કર્માદિકનો વ્યાપાર કરી દિવસો પૂરા કરે છે. કેટલાએક નિત્ય નવીન વસ્ત્રો પહેરી ઉતરેલાં જૂનાં વસ્ત્રો દાનમાં આપે છે ત્યારે અન્ય રસ્તામાં પડેલાં લોઢાંએ ફેંટી દીધેલા કકડાઓ એકઠા કરી તેનાં વસ્ત્ર પહેરે છે. કેટલાએક આભૂષણથી શરીરની શોભા કરે છે ત્યારે અન્ય શરીરમાં પડેલાં વસ્ત્રો (છિદ્રો) ઢાંકવા પાટા બાંધે છે. કેટલાએક સ્વેચ્છાનુસાર વન, ઉદ્યાન, કાનનાદિકમાં ફરે છે ત્યારે અન્ય પગમાં લોઢાંની બેડી પહેરી બંધીખાનામાં સંડેવાઈ રહે છે. કેટલાએક અનેક મનુષ્યોને વલ્લભ થઈ તેઓ તરફથી માન પામે છે ત્યારે કેટલાએક પોતાના જ દુર્ગુણોથી લોકો તરફથી પગલે પગલે અપમાન પામે છે. કેટલાંએક સુવિનીત, સ્વજનાદિ પરિવાર સંયુક્ત સુખી દેખાય છે ત્યારે અન્ય ઈષ્ટ વિયોગ અને અનિષ્ટ સંયોગથી નિરંતર દુઃખ અનુભવે છે. પુન્યાનુબંધી પુન્યના ઉદયથી કેટલાએક બંને ભવમાં સુખી હોય છે ત્યારે પાપાનુબંધી પાપના ઉદયથી કેટલાએકના બંને ભવો અથવા અનેક ભવો દુઃખમય જ હોય છે. પુન્યવાન અને ભવિષ્યમાં તેને માટે પ્રયત્ન કરનારા નિરંતર સુખમાં જ રહે છે ત્યારે પાપ કર-

(૪૧૦)

નારા અને ભવિષ્યમાં પણ તેવા જ મલિન પરિણામવાળા નિરંતર દુઃખીયા જ રહે છે. કેટલાએક તૃણની માફક રાજ્યાદિકનો ત્યાગ કરી સંયમ ગ્રહણ કરે છે ત્યારે વિશેષ મોહથી મોહિત બુદ્ધિવાળા એક ભાંગ્યા તૂટ્યા ભિક્ષાપાત્રનો પણ ત્યાગ કરી શક્તા નથી. કેટલાએક અન્ય જીવોને પ્રતિભોધ આપી ધર્મની સન્નિધિ કરે છે ત્યારે કેટલાએક પાપમાં આસક્ત પોતાના આત્માને પણ વારી શક્તા નથી.

ધનપાળ ! આ સર્વ શું સ્વયં છે ? હું તો ચોક્કસ કહું છું કે આ સર્વ ધર્માધર્મનું ફળ પ્રત્યક્ષ દેખાવં આપે છે. જેમ આ પુન્ય, પાપનું ફળ મનુષ્યભવમાં અનુભવાય છે તેમજ દેવ, તિર્થંચ અને નારક ભૂમિમાં પણ વિવિધ પ્રકારે તે ફળ રહેલું છે. વિશેષ એટલો છે કે-દેવો વિષયમાં આસક્ત છે, નારકીઓ વિવિધ દુઃખથી સંતપ્ત છે. તિર્થંચોમાં પ્રાચે કર્તવ્યાકર્તવ્યોનો વિવેક નથી ત્યારે વિચાર કરતાં એકલા મનુષ્યોમાં જ જોઈએ તેવી સાનુકૂળ ધર્મ-સામગ્રીનો સદ્ભાવ અને કર્તવ્યપરાયણતા રહેલી છે.

ખરેખર તે જ મનુષ્યોનો જન્મ કૃતાર્થ છે કે દુર્લભ સામગ્રી મેળવીને, દૃઢ સમ્યક્ત્વપૂર્વક અતુલિય ધર્મમાં પ્રવૃત્ત કરે છે.

પ્રકરણ ૪૩ મું.

ધનપાળ અને કિન્નરીનો સંવાદ
ધર્માધર્મના પ્રત્યક્ષ ફળ.

ધનપાળ—આપનું કહેવું સર્વ યથાર્થ છે. ધર્માધર્મનાં ફળો પ્રત્યક્ષ અનુભવાય છે.

કિન્નરી—ધર્માધર્મનાં ફળ સંબંધી ગુરુશ્રીએ એક વખત મને સુંદર દષ્ટાંત સમજાવ્યું હતું.

(૪૧૧)

ધનપાળ—તે મને સંભળાવશો ? આજના તમારા સમગમથી મને ધણો આનંદ અને ફાયદો થયો છે.

કિન્નરી-હા, તે હું તમને સંભળાવીશ. પોતે કદાચ કર્મોદ્ધયથી કે આળસથી ન કરી શકીએ, તથાપિ તેવા સારા કાર્યમાં ખીજીને પ્રેરણા કરવાથી કે ઉત્સાહિત કરતાં રહેનારને અવશ્ય લાભ જ થાય છે. જ્ઞાની પુરુષો કહે છે કે-પરિણામની સમતા થાય તો કરનાર, કરાવનાર અને અનુમોદન કરનારને સરખું ફળ છે. હું તે દૃષ્ટાંત સંભળાવું છું. તમે સાવધાન થઇને સાંભળશો.

કિન્નરી-આ ભારતવર્ષમાં આમલકાના નામની પ્રખ્યાત નગરી છે. તેના ઈશાનખૂણામાં સર્વ ઋતુઓનાં પુષ્પ, ફળોની સમૃદ્ધિવાળું તથા પંખીગણોને હર્ષ આપનાર કોણનાગ નામનું ઉદ્યાન આવી રહેલું છે.

જેના વક્ષસ્થળમાં જયન્નકમ્બી આવી વસી છે એવો પ્રમળ પ્રતાપી જયધોષ રાજા તે નગરીનું શાસન કરતો હતો. તેને જયવળી નામની પદરાણી હતી. મારું એમ ધારવું છે કે તેની અદ્ભુત રૂપ લાવણ્યતાથી શરમાણીઓ હોય તેમ અપ્સરાઓ કાંઈ વખત જ આ દુનિયાના જીવે ની દૃષ્ટિએ પડે છે.

તે નગરીમાં ન્યાય, વિવેક અને પરોપકારમાં પ્રવીણ ઋદ્ધિમાન સુનંદ નામનો શ્રાવક વસતો હતો. નિર્મળ શીળગુણને ધારણ કરનારી તથા ધર્મકર્મમાં પ્રીતિવાળી ધારણી નામની તેને પત્ની હતી. તેની કુક્ષીથી અગીયાર પુત્રો થયા. એક દિવસે અનેક શિષ્યોના સમુદાય સાથે પાર્શ્વનાથ ભગવાન તે કોણક ઉદ્યાનમાં આવીને રહ્યા હતા. મેઘનો ગર્જનવ સાંભળી હર્ષવેશમાં જેમ મયૂરો તૃપ્ત કરે છે. તેમ તે મહાપ્રભુનું આગમન સાંભળી જયધોષ રાજાનું મન આનંદથી તૃપ્ત કરવા લાગ્યું. તે મહાપ્રભુના પાદારવિંદ નમન કરવા અને ઉપદેશામૃતનું પાન કરવા, મેઠા પરિવાર સહિત રાજા ગયો. એ અવસરે સુનંદ પ્રમુખ નગરલોકો પણ ત્યાં આવ્યા.

(૪૧૨)

ત્રણ પ્રદક્ષિણાપૂર્વક નમન કરી સર્વે ઉચિત સ્થળે બેઠા. યોગ્ય જીવોને ઉપગાર કરવા તે પ્રભુએ ધર્મદેશના આપવી શરૂ કરી.

મહાતુભાવો ! મનુષ્યજન્મ, આર્યક્ષેત્ર, ઉત્તમ કુળ, આરોગ્ય શરીર, પાંચ ઈન્દ્રિયની પટુતા અને ધર્મોપદેશક ગુરુદિ દુર્લભ સામગ્રી તમને યોગ્ય અવસરે મળી આવી છે; માટે આત્મધર્મ પ્રગટ કરવામાં પ્રમાદ ન કરો. માનવજિંદગી ટૂંકી અને ક્ષણમંગુર છે. પરિણામની વિશુદ્ધતા સિવાય કર્મમળ દૂર થતો નથી. કર્મમળ દૂર થયા સિવાય આત્મધર્મ પ્રગટ ન થાય અને તે સિવાય સત્ય સુખ ક્યાંથી મળે ? સત્ય સુખ સિવાય જન્મ મરણનો ભય આપનાર ત્રાસ ઝોછો ન થાય માટે જાગૃત થાઓ, ભાવનિદ્રાનો ત્યાગ કરો, આયુષ્ય થોડું છે, વખત ચાલ્યો જાય છે.

એ અવસરે ભુવનશુરને નમસ્કાર કરીને સુનંદ,ક્રોધી આ પ્રમાણે બોલવા લાગ્યો-કૃપાળુ દેવ ! આપ ને કહો છો તે સત્ય છે. મારો એક સંદેહ આપ દૂર કરશો અને તેથી તેમાંથી અમને જાણવાનું, આદરવાનું કે ત્યાગ કરવાનું ધણું મળી આવશે.

પ્રભુ ! મારે અગીયાર પુત્રો છે. જિનેશ્વરનું નામ વારંવાર યાદ આવે આ હેતુથી પુત્રનાં નામો રીષભથી શ્રેયાંસ પર્યંત રાખવામાં આવ્યાં છે. આ સર્વે એક જ માતાપિતાથી ઉત્પન્ન થયેલા સગા ભાઈઓ છે. સરખી રીતે આદરપૂર્વક તેઓનું રક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે અર્થાત્ સરખી રીતે ઉછેરવામાં આવ્યા છે છતાં આમાંથી છ પુત્રોનાં આચરણો વિત્રક્ષણ-જુદાં જુદાં જોવામાં આવે છે.

મેટો પુત્ર શરીરે કંઠરૂપો છે. ખીન્ને પુત્ર કમળની માફક સુગંધી શ્વાસ નિશ્વાસવાળો છે. ત્રીજો પુત્ર ધનનો નાશ કરનાર યા હરણુ કરનાર છે. ચોથો સૌભાગ્યવાન છે. પાંચમો અતિશય ધીઠ છે. છઠો પુત્ર થેડી મહેનતે ધણું દ્રવ્ય કમાય છે. સાતમો પુત્ર પ્રતિક્ષણે ભૂખ્યો થાય છે. આઠમો મૃદુ અને ધણું થોડું ખોત્તનાર છે. નવમો સજ્જા અપ્રજ સ્વભાવનો, દશમો પરિમિત ચાલવાવાળો અને કોઈ વખત

(૪૧૩)

વિપત્તિ પામતો નથી. અગીયારમો પુત્ર સંપાપકાર્યનો અત્યંત ત્યાગ કરનાર છે છતાં ત્યાગ, ભોગ અને વિવિધ પ્રકારના ધનાદિનો લાભ સંપાદન કરી શકતો નથી.

પ્રભુ ! આ મારા દરેક પુત્રો ભિન્ન સ્વભાવવાળા શામાટે ? અર્થાત પૂર્વજન્મના કયા કયા કર્મના ઉદયથી ? તે આપ કૃપા કરી જણાવશો.

જગન્મધવ ભગવાને કહ્યું. આ મગધદેશની કાકંદીનગરીમાં લક્ષ્મીપુંજ નામનો શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તેને શીળવતી નામની ગુણીયક સ્ત્રી હતી. અનેક ગુણવાન છતાં પુત્રસંતતિના ગુણથી તે રહિત હતી. પુત્રની ઉઠાસીનતામાં ઘેરાયેલી શીળવતીને તેના સ્વામીએ દિલાસો આપતાં કહ્યું. વદ્ધભા ! પૂર્વકૃત કર્મ અલંધનીય છે. તેવા કોઈ પ્રમળ કારણથી આપણે ઘેર પુત્રાદિ સંતતિ નથી. કર્મની આગળ બળવાન પુરૂષોને પણ પ્રસંગે નમવું પડે છે, માટે તું શાંત થા. શ્રેષ્ઠીનું કહેવું નહિ માનતાં તે વિશેષ ખેડ ધરવા લાગી.

પુત્રપ્રાપ્તિ નિમિત્તે અનેક દેવ, દેવીઓ પાસે યાચના અને માનતા તેણે શરૂ કરી. એક વર્ષ પર્વત એક એક દેવની; એવી રીતે અગીયાર વર્ષ પર્વત મહાન વિભૂતિપૂર્વક અગીયાર દેવ, દેવીઓનું તેણે પૂજન કર્યું. મહાન કલેશ સહન કરવા સાથે દ્રવ્યનો પણ વ્યય કર્યો, છતાં એક પણ પુત્રાદિની પ્રાપ્તિ ન જ થઈ,

એક દિવસે ધર્મધોષ મુનિના બે શિષ્યો તેને ઘેર આહારાદિની ભિક્ષાર્થે આવી ચડ્યા. શીળવતીએ તેઓનો ધણી આદર-સત્કાર કર્યો. નમસ્કાર કરી છેવટે તેણે પોતાનો સ્વાર્થ જણાવ્યો કે-ભગવન ! મને પુત્રાદિ સંતતિની પ્રાપ્તિ થશે કે ? અથવા કેવી રીતે પુત્રાદિ સંતતિ થાય તેનો ઉપાય બતાવશો ? શિષ્યોએ કહ્યું ભદ્ર ! ભિક્ષાર્થે ગૃહસ્થને ઘેર આવેલા મુનિઓએ તે કાર્ય સિવાય બીજું કાંઈપણ બોલવું યોગ્ય નથી. ગૃહમહારાજની તેવી પ્રમળ આજ્ઞા છે માટે તે સમ્પ્રધમાં અમે તમને કાંઈપણ ઉત્તર આપી શકીશું નહિ. વિશેષમાં અમારા

(૪૧૪)

ગુરૂશ્રી સ્વ-પરસમયના જાણુ છે, દ્રવ્ય, ક્ષેત્રદિને જાણુનાર છે અને કાર્યાકાર્યનો વિચાર કરવામાં વિચક્ષણુ છે

મુનિઓના આશયનો ભાસ શીળવતીને એવો થયો કે-તેઓ પોતે કાંઈપણુ બોલવાને ખુશી નથી પણુ આ વાતનો ખુલાસો તેમના ગુરૂશ્રી આપી શકશે.

મિલ્લાર્થે આવેલા તે મુનિઓને નિર્દોષ, કલ્પનીય આહારાદિ શીળવતીએ આપ્યાં. તે લઈ તેઓ ચાલતા થયા. ખીજે દિવસે પરિવાર સહિત શીળવતી ગુરૂશ્રી પાસે ગઈ અને નમસ્કાર કરી તે જ પ્રશ્ન ગુરૂને પૂછ્યો. ખરી વાત છે. અર્થો દોષોને જોતા નથી.

ગુરૂએ કહ્યું. ભદ્ર ! સાવધ યોગનો ત્યાગ કરનાર મુનિઓ જો કે પર ઉપકારી હોય છે તથાપિ પાપકારી આદેશ ઉપદેશ કરવો તે તેમને અકલ્પનીય છે અર્થાત્ કરવા યોગ્ય નથી. જેમાં જીવોને હાલા-મથા થાય, અથવા જીવોનો નાશ થાય તેવાં નક્ષત્ર, સ્વપ્ન, યોગ, નિમિત્ત, મંત્ર અને ઔષધાદિક સંબંધી કાંઈ પણુ ગૃહસ્થને કહેવું તે સાધુ-ધર્મની મર્યાદા બહારની વાત છે. અર્થાત્ સાધુની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરાવનારી વાત છે.

પણુ ભદ્રે ! તારા દુઃખનું નિર્દલન થાય તેવો સમ્યગ્ દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રમય હું તને ધર્મ જતાવું છું, જેનાથી મનોવાંછિત સર્વ સુખની પ્રાપ્તિ થશે.

રાગ, દ્વેષ, મોહ, અજ્ઞાનાદિ દોષ રહિત હોય તે દેવ કહેવાય છે. પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુણિ ધારણુ કરનાર ઉત્તમ ગુરુઓ મનાય છે, જેમાં જીવ અજીવ આદિ પદાર્થસમૂહની હેય, જોય, ઉપા-દેયરૂપે સમજાવવામાં આવે છે, તે આત્મ વિશુદ્ધિ કરનાર ધર્મ છે. આ ત્રણેનું સમ્યક્ શ્રદ્ધાન કરવું તે સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. હવે હું તને ગૃહસ્થ ધર્મ જતાવું છું.

૧. સ્થૂળ (મોટા) પ્રાણી વધતો ત્યાગ કરવો. ૨ અસત્ય ન બોલવું. ૩ ચોરી ન કરવી. ૪ પરપુરુષનો ત્યાગ કરવો. ૫ ધન ધાન્યાદિ

(૪૧૫)

પરિગ્રહનું ઇચ્છાનુસાર પરિભાષુ કરવું. ૬ સંસાર વ્યવહારના પ્રસંગે દશે દિશ્નાઓ તરફ જવા આવવાનો નિયમ રાખવો. ૭ માંસ, મદિરાદિ અભક્ષ્ય અનંતકાયાદિ વસ્તુઓના ભોગ ઉપભોગનો ત્યાગ કરવો, યોગ્ય વસ્તુઓના ભોગ-ઉપભોગનો નિયમ રાખવો. ૮ વિના પ્રયોજને આત્મા કર્મથી દંડાય-અંચાય તેવાં પાપોપદેશાદિ ન કરવા. ૯ ઓછામાં ઓછું દિવસમાં બે ધડી પર્યાંત ધર્મધ્યાનમાં-સમભાવમાં લીન રહેવાનો નિયમ ગ્રહણ કરવો. ૧૦ દિશ્નાના નિયમ આદિનું ઓછું પ્રયોજન હોય ત્યારે વિશેષ પ્રકારે સંકોચ કરવો. ૧૧ આત્મગુણને વિશેષ પોષણ મળે તેવા પર્વદિવસે આહારાદિના ત્યાગ કરવારૂપ પોષક કરવા. ૧૨ અતિથિઓને દાન આપવું.

ભવવાસથી વિરક્તતા મેળવી અર્થાત્ સંતોષપૂર્વક આ બાર વ્રત નિર્દોષ ગૃહસ્થ ધર્મનું જોડો પાલન કરે છે તેઓ દેવ, માનવ સંબંધી સુખ ભોગવી અંતે નિર્વાણપદ પામે છે.

ગુરૂ મહારાજ તરફથી ધર્મ ઉપદેશ શ્રવણ કરી, શીળવતી તે ગ્રહણ કરવાને તૈયાર થઇ. શંકાઓનું સમાધાન પૂછતાં તેણે ગુરૂને પ્રશ્ન કર્યો કે-મારાથી હવે પછી કુળદેવીની પૂજા થઇ શકે કે કેમ ?

ગુરૂશ્રીએ કહ્યું. નિર્વાણ સુખના કારણ તુલ્ય જિનેન્દ્ર દેવનું પૂજન કરીને હવે પછી બીજા સામાન્ય દેવની પૂજા કાણ કરશે ? કલ્પવૃક્ષ પામ્યા પછી ઝેરંડાની ઇચ્છા કાણ કરે ? સુકૃત અને દુષ્કૃત પોતાનાં જ કરેલાં છે. તેનાં ફળો પણ પોતાને જ ભોગવવાનાં છે. શુભ ઉદય હોય એ વખતે ઇંદ્ર પણ તેનું ખુર કરવાને સમર્થ નથી તો પછી કુળદેવીનું શું ગળું છે ? અને પાપનો ઉદય હોય તે વખતે એક હલકામાં હલકો મનુષ્ય કે પ્રાણી પણ નુકશાન પહોંચાડે છે ત્યારે રક્ષણ કરનાર કોઇ પણ નથી, માટે સુખ દુઃખ એ શુભાશુભ કર્મ ઉપર આધાર રાખે છે તો પછી અન્ય દેવ, દેવી વિગેરે આપણને શું ફાયદો કે ગેરફાયદો કરનાર છે ? કાંઇ જ નહિં. સુકૃત કે દુષ્કૃતનો અનુભવ કરવો આપણે સ્વાધીન છે, તો પછી પુત્રનો મોહ પણ નિરર્થક

(૪૧૬)

છે. આપણું કર્મથી અધિક કોઈ પણ આપી કેલછ શકવાના નથી. અનંત સંસારમાં કોણુ પુત્રપણે નથી ઉત્પન્ન થયા ? અથવા કયા ભવમાં પુત્રો ઉત્પન્ન નથી થયા ? અનેક વાર પુત્રો ઉત્પન્ન થયા છે. તેઓ તરફથી તમને શું ફાયદો મળ્યો છે ? આ ભવમાં જ આપત્તિમાં આવી પડેલા માતા, પિતાઓનો ઉદ્ધાર તેઓ કરી શકતા નથી તો પછી અન્ય જન્મમાં ગયેલાં માતા, પિતાઓનો તે ઉપગાર કરશે-આ વાત કોણુ માની શકે તેમ છે ? ધર્મ જ બંને કે અનેક ભવોમાં વાંછિત આપવાને સમર્થ છે. માટે ભક્તી બાધ ! ધર્મ માટે જ તું નિરંતર ઉદ્યમવાન રહેજે. ચિંતામણી કે કલ્પવૃક્ષથી પણ અધિક ફળદાતા આ ધર્મથી એવું કોઈ પણ કાર્ય નથી કે તે સિદ્ધ ન થાય અર્થાત્ સર્વ કાર્ય સિદ્ધ થશે.

ગુરના વચનામૃતોથી સંતોષ પામેલી શીળવતી દ્વાદશવતરૂપ ગૃહસ્થધર્મ અંગીકાર કરી, ગુરને નમસ્કાર કરી પોતાને ઘેર આવી. લક્ષ્મીપુંજ ઓછી-(પોતાના પતિ) આગળ પોતે અંગીકાર કરેલ ગૃહસ્થધર્મ કહી સંભળાવ્યો. ઓછીએ તેને ઉત્સાહિત કરવા માટે કહ્યું. પ્રિયા ! તું કૃતપુત્ર છે. ધનભાગ્ય છે તને કે સંસારથી ઉદ્ધાર કરનાર આત્મિક ધર્મ કરવાની તારી ઈચ્છા થઈ. મનુષ્યની કે દેવેન્દ્રની સીદ્ધિ મળવી સુલભ છે પણ જિનેશ્વરને કહેલો ધર્મ મળવો દુર્લભ છે. પ્રિયા ! આ ધર્મ પામીને તું લાલુભર તેનો આદર કરવામાં પ્રમાદી ન થઈશ પણ ચિંતામણીની માફક સાવચેતીથી તે ધર્મનું પાલન યા રક્ષણ કરજે.

પોતાના પ્રિય પતિ તરફથી ધર્મની લાગણીને ઉત્તેજિત કરનાર ઉત્સાહિત વચનો સાંભળી શીળવતી ધણી ખુશી થઈ, ઓછીનું વચન આદરપૂર્વક અંગીકાર કર્યું.

તે દિવસથી બંને દંપતી, પ્રતિદિન ત્રિકાળ દેવપૂજન કરવા લાગ્યા. બંને સંધ્યાએ આવશ્યક કરવું શરૂ કર્યું. દાન અને સ્વધર્મ-વાત્સલ્યતા કરતાં ગૃહસ્થધર્મનું વિશેષ પ્રકારે પોષણ કરતાં જ રહ્યાં.

(૪૧૭)

શીળસ્ત્રીએ કુળદેવીનું પૂજન કરવું બંધ કર્યું તે દેખી કુળદેવી તેના પર વિશેષ ક્રોધાયમાન થઇ. રાત્રીએ પ્રગટ થઇ તે કુળદેવી શીળવતીને આ પ્રમાણે કહેવા લાગી. ઓ પાપીષ્ઠ ! દુષ્ટ, બીઠ, તું મારી પૂજા કેમ કરતી નથી ? હવે તને હું જીવતી મૂકવાની નથી. આ પ્રમાણે બોલતાંજ હાથમાં ભયંકર કરવાળા ધારણ કરતા અને અદ્ધ-હાસ્ય કરતાં વેતાલો તેના ઉપર મૂક્યા. બીજી તરફથી હાથમાં રૌદ્ર કતિ-કાઓ નચાવતી ડાકણીઓ પ્રગટ કરી. અન્ય તરફથી શ્યામવર્ણવાળા, ચપળ જિહ્વા ધારણ કરતા, ફટાટોપ કરી કુતાર મૂકતા બીષણ સર્પો પ્રગટ કર્યા. અતિ કુટિલ અને કઠીણ દાદાવાળા, તીક્ષ્ણ નખ અને લાલ નેત્રવાળા, વિકાળ યુગ્મ કરતા સિંહો તેની સન્મુખ મૂક્યા.

આ સર્વે ચારે બાજુથી સમકાળે શીળવતીને ભય યાને ત્રાસ આપવા લાગ્યા. તાડના, તર્જના અને પ્રલયકાળના મેઘસમાન ગર્જન-સ્વ કરવા લાગ્યા, તોપણ દૃઢધર્મા તે ક્ષોભાયમાન ન થઇ; પણ એકાગ્ર મનથી પંચપરમેષ્ઠિમંત્રનું સ્મરણ કરતી બેસી રહી. તે દેખી દેવીને વિશેષ ક્રોધ થયો. ફરી પણ તેણે શીળવતીને કહ્યું. તું મને હજી પણ નમસ્કાર કરે તો હું તને મૂઢી દઉં. જો તેમ નહિ કરે તો તું મહાન અનર્થ પામીશ.

શીળવતીએ કહ્યું. ભદ્રે ! તું ફેગટ ખેદ પામે છે. એક દેવાધિ-દેવ વીતરાગને મૂઢીને અન્ય દેવને હું નમસ્કાર નહિ જ કરું. તેનું સ્મરણ, તેની સ્તવના અને તેનું પૂજન પણ નહિ જ કરું. આ મારો નિશ્ચય છે. હવે તને જેમ રહે તેમ કર. મરણથી અધિક દુઃખ તું શું આપવાની છે ? અંગીકાર કરેલ કાર્યને નિર્વાહ કરતાં મરણ થશે તો તે પણ મારા અવ્યુદયને જ માટે છે. હમણાં પણ તે સર્વજન-નું જ સ્મરણ હું કરી રહી છું.

દેવીએ કહ્યું. ઓ દુઃશિક્ષિત ! હજી પણ તું મને આવો જ ઉત્તર આપે છે ? લે, તારા કર્મનું ફળ હું જ તને આપું છું. આ

(૪૧૮)

પ્રમાણે ખોલતી કુપિત થયેલી દેવીએ, રક્ત કરતા તેના પતિને તેની આગળ લાવી તેના દેખતાં જ મારી નાખ્યો. ઘરમાં જે સારભૂત લક્ષ્મી હતી તે સર્વ લુટાવી લીધી-અપહરણ કરી લીધી. છેવટે શીળવતીને ત્યાંથી ઊપાડીને સિંહ, વાઘ, વર દત્તાદિ હિંસક પ્રાણીઓના ભયંકર શબ્દોવાળા વનમાં ફેંકી દીધી. હાથમાં ખડ્ગ લઈ દેવી ત્યાં પહોંચે તેને ખીચરાવવા લાગી, અને કહેવા લાગી કે-હજી પશુ મને નમસ્કાર કર, નહિંતર તારા ઇષ્ટદેવને યાદ કર.

શીળવતીએ કહ્યું. દેવી ! તારે જોઈએ તેમ કર. મને પૂછવાની તને કાંઈ જરૂર નથી. જેમ તેમ મરવું તે! છે જ, તો પછી પશ્ચાત્તાપ શાનો ?

ધીરેણ વિ મરિયવ્યં કાઠરિસેણ વિ અવસ્સ મરિયવ્વં ।

દુન્હંપિ મરિયવ્વં, વરં સુ ધિરસેગ મરિંતં ॥ ૧ ॥

ધીર મનુષ્યોને પશુ મરવું છે અને કાયર પુરુષોને પશુ અવસ્થા મરવું છે. બન્ને જણને પશુ મરવું તે છે જ, તો ધીરપણે મરવું તે જ નિશ્ચયે ઉત્તમ છે.

આ પ્રમાણે પોતાનો નિશ્ચય દેવીને જણાવી સાહસિકના નિધાન સરખી શીળવતી પોતાના મનને સંબોધવા લાગી. હે જીવ ! મિથ્યાત્વને આધીન થઈ ફરી આવા કૂર પરિણામવાળા અને નિર્દય મનના દેવોમાં દેવપુદ્ધિ ન કરીશ. મિથ્યાત્વ કે અજ્ઞાન દશામાં કરેલ ક્રમનો જ આ વિપાક છે. સમભાવે સહન કરતાં તે કર્મો આ દેવીની મદદથી નિર્મૂલી શકાશે.

આ અવસરે કુળદેવી, જ્ઞાનથી તેના દૃઢ નિશ્ચયવાળા માનસિક વિચારોને જાણી શાંત થઈ, તેના પ્રયત્ન સત્વવાળા પરાક્રમથી તુષ્ટમાન થઈ દેવીએ સર્વ ઉપદ્રવો દૂર કર્યા. અને તે શીળવતીના ગુણની સ્તુતિ યાને પ્રશંસા કરતી આ પ્રમાણે કહેવા લાગી.

સુતતુ ! ધર્મમાં સ્થિરતા જોઈએ તો તે તારા જેવી જ હોવી

(૪૧૯)

જોઇએ. તારા અનવધિ સત્વવટે વેચાયેલી હું દાસીની માફક તારા માટે થઇ છું. મારા લાયક કાંઈ પણ કાર્ય ન જણાવ.

દેવીને-શાંત થયેલી જાણી શીળવતીએ કહ્યું. દેવી ! મને આ ધર્મ પ્રાપ્ત થયો છે, તેથી હું હવે મારામાં કાંઈપણ ઝોઝાશ માનતી નથી, અર્થાત્ મને કાંઈપણ પ્રકારની ઇચ્છા હવે થતી નથી, છતાં આ લોક અને પરલોકમાં હિતકારી સમ્યક્ત્વમાં તમે સ્થિર થાઓ એ જ મારી દૃઢ ઇચ્છા છે.

દેવીએ કહ્યું—ધર્મશીલા ! તમારું કહેવું મને પ્રમાણ છે. તે દેવાધિદેવની આજ્ઞા હું મસ્તક પર ચડાવું છું, પણ તમે મારી પાસે કાંઈ પણ માંગો.

શીળવતીએ કહ્યું. જો એમ જ છે તો તમે મને ધર્મકાર્યમાં મદદ કરજો.

દેવીએ કહ્યું-જેત્રે દેવો પણ ચલાયમાન કરી ન શકે આવી ધર્મમાં તમારી પ્રવળ દૃઢતા છે. તેથી ત્રણ લોક પણ તમને મદદગાર છે તો મારા જેવી અલ્પ સત્ત્વવાળી દેવી તમને ધર્મમાં શું સહાય આપી શકે ?

ધર્મશીલા ! આ અગીયાર ગુટિકાઓ હું તમને આપું છું તે અનુક્રમે ખાવાથી તમને સુખદાયી પુત્રસંતતિ થશે, માટે તે ગુટિકાઓ અહણુ કર. દેવીએ તેના ભૂતકાળના મનોરથો પ્રમાણે ઉપકાર કરવા ઇચ્છા જણાવી.

શીળવતીએ તે ગુટિકાઓ લેવાની બીલકુલ ઇચ્છા પણ ન કરી.

અહા ! કેટલું બધું આશ્ચર્ય ? કેટલો બધો સંતોષ ? ધર્મનો કેવો અદ્ભૂત મહિમા ? જે બાઇએ પુત્રપ્રાપ્તિ નિમિત્તે અગીયાર વર્ષ પર્યાંત તપ કર્યો હતો, અનેક માનતાઓ માની હતી, જેને માટે રાત્રી દિવસ તડકડતી સુખે નિદ્રા પણ લેતી ન હતી, જે મનોરથ પૂર્ણ કરવાને શરીરને પણ સુકાવી નાંખ્યું હતું તે સ્ત્રી, આજે પુત્રઉત્પત્તિ માટેની દેવી તરફથી મળતી ગુટિકાને ઇચ્છતી પણ નથી. બલિહારી

(૪૨૦)

ધર્મની છે. ધર્મ પણ તેને જ પરિણમ્યો કહી શકાય. ધર્મ પણ તે જ કહી શકાય કે જેની પ્રાપ્તિથી અપૂર્વ સંતોષ પ્રાપ્ત થાય.

હજો આગ્રહ કરી તે ગુટિકાઓ તેની હમ્મજ સિવાય તેના વચ્ચેના છેડે બાંધી, નમસ્કાર કરી દેવી અદક્ષ્ય થઈ ગઈ. શીળવતીનું વિધન દૂર થયું. તેનો પતિ કાયમ જ હતો. તેની રિક્તિ તેમજ હતી. આ તો દૈવિક માયા. તેને ધર્મથી ચલિત કરવા માટે જ ગોત્રદેવીએ દ્રેષ કે ઇર્ષ્યાથી આ પ્રમાણે બતાવ્યું હતું. શીળવતીએ આ સર્વ વૃત્તાંત પોતાના સ્વામીને કહી સંભળાવ્યો. તેણે કહ્યું-પ્રિયા ! આ ગુટિકાઓ અનુક્રમે એક એક ખાવાથી તને અનુક્રમે અગિયાર પુત્રો થશે.

શીળવતીએ કહ્યું-સ્વામીનાથ ! જેટલો પુત્ર સાથેનો સંગ તેટલો જ કર્મનો બંધ છે. દુઃખ પણ તેટલું જ છે, માટે હે નાથ ! ગુટિકાથી સર્ચું. જે આત્માનો ઉદ્ધાર થાય તેવો ધર્મ મળ્યો છે તો પછી પુત્રની શી જરૂર છે ?

શ્રેષ્ઠિએ કહ્યું પ્રિયા ! એમ જ છે, તથાપિ આ લોકસ્થિતિ સાચવવાની જરૂર છે. પુત્ર વિનો દાયાદો અને રાજ પ્રમુખ ધનના માલીક થાય છે. જ્ઞાન અવસ્થામાં કે વૃદ્ધાવસ્થામાં પુત્રો વિના શરીરની સંભાળ કોણ કરે ? ધરના બંધાવેલ મંદિરમાં પુત્ર વિના સારસંભાળ કે પૂજાશાંતિ વગેરે કોણ કરશે ? રિક્તિથી સમૃદ્ધિવાન છતાં પુત્ર વિના તેનું નામ કોણ જાણશે ? માટે હે સુંદરી ! મારા આગ્રહથી આ ગુટિકાઓ તારે અનુક્રમે ખાવી.

મોહ અને વિચારધર્મમાં કેટલી તારતમ્યતા ? જે પુરુષ એક દિવસ પુત્રપ્રાપ્તિ માટે શોક કરતી પ્રિયાને દિલાસો આપતો હતો, તે પુરુષને આજે તે સ્ત્રી ઉલટી સમજાવે છે. ખરેખર નિરંતર થોડું પણ ચાલનાર મનુષ્ય આગળ વધે છે ત્યારે ઝડપથી ચાલનાર પણ કોઈક વખત તેટલું વધી શકતો નથી. તેમજ આત્મવિચારમાં નિત્ય આગળ વધનાર એક વખત તેની ટોચ ઉપર જઈ શકે છે, પણ એક વખત ઝડપથી આગળ વધી પાછળથી મંદ પ્રયત્ન કરનાર તેટલું વધી

(૪૨૧)

શકતો નથી. તે વાત આ દંપતીના વિચારથી સ્પષ્ટ સમજાઇ શકાય છે.

ક્રોધિના આગ્રહથી શીળવતીએ તેનું કહેવું માન્ય કર્યું તો ખરું પણ તે વિચારના લાગી કે-આટલી ઉંમરે અગીયાર વખત પ્રસૂતિ થાય, તેનાં અસહ્ય દુઃખ સહન કરવાં પડે, ધર્મક્રિયામાં પણ વિઘ્ન થાય, માટે એકી સાથે આ અગિયારે ગુટિકા ખાઈ જવી જોઈ એક ઉત્તમ ગુણુવાન પુત્ર થાય. આ ધરાદાથી તેણે એકી સાથે અગીઆર ગુટિકા ખાધી. ભાવિનિયોગ અને દિવ્ય પ્રભાવથી એકી સાથે અગીયાર મર્મ તેના ઉદરમાં ઉત્પન્ન થયા. જેમ જેમ તે ગર્ભો વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા તેમ તેમ તેના ઉદરમાં વ્યથા વધવા લાગી. જ્યારે તેની વેદના અસહ્ય થઇ પડી ત્યારે તેણે જોતદેવીને યાદ કરી. યાદ કરતાં ગુણુનુરાગી દેવી હાજર થઇ. દેવી શક્રિતથી તેની વેદના દૂર કરી તે અદશ્ય થઇ ગઇ. ગર્ભના અનુભવથી પ્રશસ્ત દોહદો ઉત્પન્ન થયા. છેવટે પ્રસૂતિસમયે ઉત્તમ દિવ્ય રૂપ-ધારક અગિયાર પુત્રોનો જન્મ થયો.

લક્ષ્મીપુત્ર શ્રેષ્ઠીએ હર્ષાવેશથી મોટું વધામણું કર્યું. તે પુત્રોનાં મોઢાં ધકાર ઉપર રાખવામાં આવ્યાં. ધાવમાતાની સહાયથી ઉછરીને ક્રમે તે પુત્રો આઠ વર્ષના થયા. પિતાએ ભણાવવા માટે અધ્યાપકને સોંપ્યા. લેખકાદિ વિવિધ કળાઓમાં તેઓ થોડા જ વખતમાં પ્રવીણ થયા. અનુક્રમે યુવાવસ્થા પામ્યા. પિતાએ લાયક સ્થળે લાયક કન્યાઓ સાથે તેઓને પરણાવ્યા અને યોગ્યતાનુસાર જુદા જુદા વ્યાપારમાં નિયોજિત કર્યા. ધન ઉપાર્જન કરવામાં એકાગ્ર ચિત્તરાજી પુત્રોને જાણી, ભવિષ્યનો વિચાર કરનારી હિતચિંતક પ્રેમાળ માતાએ, એક દિવસે સર્વ પુત્રોને પોતાની પાસે બોલાવી જણાવ્યું કે-પુત્રો ! જેમ તમે ધન ઉપાર્જન કરવામાં પ્રયત્નવાન થયા છો તેમ, સમગ્ર પુરુષાર્થના મૂલ્ય કારણભૂત ધર્મ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવામાં થોડો પણ પ્રયત્ન કેમ કરતા નથી ? ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. રૂપ, ખલ, લાવણ્ય, પ્રવર સૌભાગ્ય અને મનોવાંચિત કામ અથવા ધર્મ કરવાથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. આ ધર્મની પ્રાપ્તિ પ્રતિદિન

(૪૨૨)

જિનેશ્વરનું પૂજન, નમન કરવાથી, તપસ્વીઓની સેવા કરવાથી, સિદ્ધાંતનું (ધર્મશાસ્ત્રનું) શ્રવણ કરવાથી, અપૂર્વ તત્વજ્ઞાનના શાસ્ત્રો ભણવાથી, તથા પ્રથમ, સંવેગપૂર્વક મન, ઇન્દ્રિયોનો સંયમ કરવાથી થાય છે. પુત્રો ! આ કાર્યમાં તમે પ્રયત્ન કરો.

માતાના માયાળુ વચનો સાંભળી ધનદેવાદિ પુત્રોએ નમ્રતાથી કહ્યું. માતાશ્રી ! કર્તવ્યાકર્તવ્ય સંબંધી આપ અમને નહિં કહો તો બીજું કાણુ કહેશે ? પ્રેમાળ માતા પણ પુત્રોના ખરા હિતની ઉપેક્ષા કરે તો જરૂર તે પુત્રો ભવકૂપમાં ડૂબી મરવાના જ. આપ અમારા હિત માટે કહો છો. આપનું વચન અમારે શિરસાવધ છે. આપ જે આજ્ઞા કરો તે આ, આપના બાળકો ઉઠાવવાને તૈયાર છે.

વિનય ભરેલાં પુત્રોનાં વચનો સાંભળી માતા ઘણી ખુશી થઈ. પોતાના પતિની પાસે જઈ, પુત્રોના હિત માટે તે આ પ્રમાણે કહેવા લાગી. સ્વામીનાથ ! પૂર્વ સુકૃતના કારણથી ગૃહસ્થાવસના ફળરૂપ આપણે ઘેર પુત્રોની પ્રાપ્તિ થઈ છે. ભોગાદિના સાધનો આ ભવ માટે ઉપગારી છે, પણ પુત્રોના બંને ભવ સુખરૂપ નીવડે તે માટે તેઓને ધર્મમાર્ગે પણ યોજવા જોઈએ. આપણે જો એક જિનમંદિર અંધાવ્યું હોય તો તેની પૂજાદિ કરવામાં તત્પર થઈ, આ પુત્રો ધર્મના માર્ગમાં કાયમ અન્યા રહે.

શ્રેષ્ઠીને તે વાત યોગ્ય લાગી. પત્નીનું કહેવું માન્ય કરી, તે સહેરના રાજની અનુમતિ લઈ ઊંચા શિખરવાળું એક જિનમંદિર થોડા વખતમાં તૈયાર કરાવ્યું. તે મંદિરમાં શાંતિનાથ ભગવાનની સુદર પ્રતિમાશ્રી સ્થાપન કરવામાં આવ્યાં. પ્રતિષ્ઠાન વખતે સંઘમંડિત અમારી પડક અને યાયકોને દાન આપવા વિગેરે કાર્યો કરવામાં આવ્યાં હતાં.

ગૃહવાસમાં રહેલા ગૃહસ્થોનું આ શુભ કર્તવ્ય છે. આથી ઉત્તરોત્તર આગળ વધતાં અત્મઉન્નયનતા થાય છે. પોતાના જન્મનું કે જીવિતવ્યનું સદુપયોગીપણું કરવા નિમિત્તે પુત્રાદિ સહિત શ્રેષ્ઠી નિરતર

(૪૨૩)

તે મંદિરમાં જિનપૂજન અર્ચનાદિ ભક્તિ કરવા લાગ્યો.

૧ નિર્માલ્ય દૂર કરવાં. ૨ પુષ્પો લાવવાં અને ચડાવવાં, ૩ પૂજા કરવી. ૪ ધૂપ કરવો, ૫ આરતિ ઉતારવી ૬ અને કાઠ્યો બોલવાં- આ છ કાર્યમાં છ પુત્રોને મોજાવ માં આવ્યા હતા. બે પુત્રો ચામર ઢાળના હતા. બે પુત્રો વાજાં વગાડતા હતા. શેઠ અને વડીલ પુત્ર નહવણુ-સ્નાત્ર કરતા હતા. ત્યારે શીળવતી અભિષેકાદિ પ્રસંગે જ્યાં જ્યાં સ્તુતિ કરવાની કે બોલવાની હોય ત્યાં ત્યાં તે બોલતી હતી.

આ પ્રમાણે શુભ કાર્યમાં આસક્ત થયેલ કુટુંબસંહિત તે શ્રેષ્ઠીના દિવસે સુખમાં પસાર થવા લાગ્યા.

એક દિવસે તે કાકદા નગરીના ઉદ્યાનમાં મુનિચંદ્ર નામના કેવલજ્ઞાની આવીને સમવસર્યા. તેમને નમન કરવા નિમિત્તે તે શ્રેષ્ઠી સહિત નગર લોકો આવ્યા. વિધિપૂર્વક વંદન કરી ધર્મદેશના સાંભળવા માટે સર્વ લોકો બેઠા. એ અવસરે શીળવતીએ કેવલજ્ઞાની મુરુને પ્રશ્ન કર્યો કે-ભગવન ! પૂર્વ જન્મમાં મેં એવું શું કર્મ ઉપાન જન કર્યું હતું કે અનેક ઉપાયો કરવા છતાં મને અધિક પુત્રપ્રાપ્તિ ન થઈ, અને ત્યાર પછી છઠ્ઠા ન કરવા છતાં પણ અધિક પુત્રપ્રાપ્તિ થઈ ? વળી અનાયાસે ધર્મતી પ્રાપ્તિ પણ મને થઈ તેનું કારણ શું ?

જ્ઞાનીએ કહ્યું. કંચનપુરમાં ધનવતી નામની કર્મ કરી બણી મરીત્ર અવસ્થાવાળી એક સ્ત્રી રહેતી હતી. તે જ નગરમાં એક ધનાઢ્ય ગૃહસ્થની લક્ષ્મીવતી નામની સ્ત્રી રહેતી હતી. તેની પાસે અગીયાર રત્ન જડેલો એક સુંદર હાર હતો. તે હાર તેની ગંદગતથી ધર બહાર કાઢી સ્થળે પડી ગયો. તે હાર ધનવતીના દેખવામાં આવ્યો. પરદ્રવ્યમાં લુપ્ત આશયવાળી ધનવતીએ તે હાર લઈ પોતાના ધરના ખૂણામાં મુક્તપણે છુપાવી રાખ્યો.

લક્ષ્મીવતી પોતાનો હાર ખોવાયેલો જાણી, તેની ચિંતાના દુઃખથી બેભાન થઈ પડી. પોત્તાર કરતી દુઃખીની ઘડી તે હાર શોધવા અને રૂઢવા લાગી. હાર કોઈ પણ સ્થળેથી હાથ ન લાગ્યો ત્યારે કંઈ મો-

(૪૨૪)

કળો મૂકી રડતાં કુસુમ, તંબોળ અને ભોજનનો ત્યાગ કર્યો. આવી રીતે અગીયાર ધડીપર્યંત સર્વસ્વનો નાશ થયો હોય તેમ દુઃખણી થઇ રહી.

હારના વિયોગથી આવી સ્થિતિમાં આવી પડેલી લક્ષ્મીવતીને જાણી ધનવતીને પશ્ચાત્તાપ થયો. તેણે તેની પાસે આવી કહ્યું-બેન ! તારો હાર અને મળી આવ્યો (જડ્યો) છે. દયો, આ હાર. એમ કહી તે હાર તેને આપ્યો.

હાર મળ્યાથી લક્ષ્મીવતી ધણી ખુશી થઈ. ધનવતીને આગ્રહ કરી તેની બક્ષીસ તરીકે અગીયાર દિનાર (રૂપિયા) આપ્યા.

ધન ઉપરના મમત્વભાવથી કેટલાં જીવો દુઃખી થાય છે તેનો વિચાર કરતાં, ધનવતીને હવેથી પરદ્રવ્ય ન લેવાનો દૃઢ નિશ્ચય થયો. લક્ષ્મીવતીએ ધણા આગ્રહથી આપેલા અગીયાર દિનાર, તે પણ તેણે પોતાના ઉપયોગમાં ન વાપરતાં તે દ્રવ્યથી તેણીએ જિનેશ્વર ભગવાનની મોટી પૂજા કરાવી. શુભભાવે તેણે મનુષ્યનું આયુષ્ય બાંધ્યું. બોધિબીજ ઉત્પન્ન કર્યું. ક્રમે મરણ પામી તે ધનવતી તે તું અહીં શીલવતીપણે ઉત્પન્ન થઇ છે. પૂર્વભવમાં હાર લેવાથી ઉત્પન્ન થયેલા દુષ્કૃતના સમ્બંધથી, અગીયાર વર્ષપર્યંત તને પુત્ર માટે કલેશ સહન કરવો પડ્યો હતો. જિનપૂજના પુન્ય, પ્રભાવથી તમને પુત્રાદિની સંપત્તિ મળી આવી છે. અને નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ ગુણગણો ગૃહસ્થધર્મની પ્રાપ્તિપણુ જિનપૂજના શુભભાવથી જ થઇ છે તે લક્ષ્મીવતી મરણ પામીને તારી કુલદેવીપણે ઉત્પન્ન થઈ છે. તે હાર છુપાવવાના કર્મવિપાકથી આ સર્વ ઉપસર્ગ વિગેરે તે દેવીએ તને કર્યા છે.

ધત્યાદિ પોતાનો પૂર્વજન્મનો વૃત્તાંત સાંભળી શુભભાવે શીળવતીને જાતિરમરણુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. ગુરૂશ્રીના કહેવા મુજબ તેણે પોતાનો પાછો જન્મ દીઠો. શીળવતી બોલી બીઠીઃ અહા ! યોડા પણ અશુભકર્મનો કેટલો બધો વિપાક ? ગુરુએ કહ્યું. બદ ! જધન્ય

(૪૨૫)

પરિણામે પણ કરેલ અશુભ કર્મોના વિપાક જીવોને દશગણો ભોગવેલા પડે છે. કહ્યું છે કે-

વહમારણ અન્નમસ્ત્રાણ દાણ પરધણ વિલોચનાર્દ્દન ।

સવ્વજહન્નો ઉદઓ દસગુણિઓ દક્કસિકયાણં ॥ ૧ ॥

તિવ્વયરે ઉપઓસે સયગુણિઓ સયસહસ્સ કોઢિગુણો ।

કોઢાકોઢિગુણો વા હૂજ્જ વિવાગો બહુતરો વા ॥ ૨ ॥

જીવનો વધઃકરવો, જીવને મારવા જૂઠું આળ (કલંક) આપવું, અન્યનું ધન છુપાવવું, હરણ કરવું-પ્રત્યાદિ એક વાર કરાયેલા સર્વ જઘન્ય (મંદ પરિણામવાળા) કર્મોના વિપાક દશગણો ઉદય આવે છે. પણ જો તે કામો ધણી તીવ્ર દ્રેષવાળા આશયથી કરવામાં આવ્યાં હોય તો તે કર્મોના વિપાક સોગુણો, લાખગુણો, કરોડગુણો કે કોડાકોડગુણો થાય છે. અથવા તેનાથી પણ વિશેષ અધિક વિપાક ઉદય આવે છે.

આ પ્રમાણે કર્મોનાં વિષમ વિપાક જાણી ભવભયથી યા દુઃખથી ભય પામેલા ભવ્ય જીવોએ પરધન-અપહરણાદિ વિરુદ્ધ કાય કોઈ પણ વખત કરવું ન જોઈએ.

આ પ્રમાણે ગુરુરાજના મુખથી ધર્મોપદેશ અને પૂર્વજન્મનું વૃત્તાંત સાંભળી લક્ષ્મીપુત્ર ઓઠીએ કહ્યું. કૃપાળુ દેવ ! આ મારા પુત્રોને ગૃહસ્થધર્મ સંભળાવશો.

પ્રકરણ ૪૪ મું.

— ❀ —

ગૃહસ્થધર્મનાં બાર વ્રત તથા અગીયાર પ્રતિમા.

❀ ❀ ❀ ❀ ❀

ગુરુશ્રીએ કહ્યું. ધર્મનું મૂળ સમ્યક્ત્વ છે. તે પ્રાપ્ત થયાથી પાંચ આણુવ્રતો, ત્રણ ગુણુવ્રતો અને ચાર શિક્ષાવ્રતોરૂપ આર પ્રકારનો ગૃહસ્થધર્મ અંગીકાર કરી શકાય છે.

આ સમ્યક્ત્વ મૂલ ૧, દાર ૨, પ્રતિકાન ૩, આધાર ૪, બાજન ૫ અને વિધાન ૬ સમાન ગણવામાં या કહેવામાં આવે છે.

જેમ વૃક્ષનું મૂળ દૃઢ હોય તો તે વૃક્ષ ટકી રહે છે અને ફળ, પંત્રાદિની સંપત્તિ તેને પ્રાપ્ત થાય છે તેમ ધર્મવૃક્ષનું મૂળ આ સમ્યક્ત્વ દૃઢ હોય તો ધણા થોડા વખતમાં મોક્ષરૂપ ફળો મેળવી શકાય છે. ૧

શહેરનો દાર-ઢરવાળો હોય તો તેમાં સુખે પ્રવેશ તથા નિર્ગમ થઈ શકે છે તેમ ધર્મપુરી યાને નિર્વાણનગરીના દારવૃક્ષ સમ્યક્ત્વ છે. તે ઢરવાળો હોય તો ધર્મપુરીમાં સહેલાઈથી પ્રવેશ થઈ શકે છે. ૨

પાયો મજબૂત હોય તો પ્રાસાદ, મહેલ કે મંદિર ધણો વખત ટકી રહે છે. તેમ ધર્મરૂપ મહેલનો સમ્યક્ત્વરૂપ પાયો મજબૂત હોય તો ધર્મ મહેલ લાંબો વખત ટકી રહે છે. ૩

પૃથ્વી સર્વ જૂતોનાં પ્રાણિઓના આધારભૂત છે. તેમ જ્ઞાન, ચારિત્રાદિ આત્મગુણોનો આધાર આ સમ્યક્ત્વ છે. તે હોય તો જ ચારિત્ર ટકી શકે છે. ૪

વિવિધ પ્રકારના રસ બાજનમાં રહી શકે છે. બાજનના અભાવે તે રસ ઢોળાઈ જાય છે, તેમ સમ્યક્ત્વરૂપ વજનના બાજનમાં વિરતિ-ધર્મરૂપ રસ બન્યો રહે છે. સમ્યક્ત્વ વિના વિરતિરસ ઢોળાઈ જાય છે ૫.

નિધાન સિવાય રતોનો જથ્થો મળતો કે રહેતો નથી. તેમ મૂળ હિતર ગુણોરૂપ રતોનો અક્ષય નિધાન સમ્યક્ત્વ છે. એટલે સમ્યક્ત્વ

(૪૨૭)

રત્ન સિવાય મૂળ, ઉત્તર ગુણુરૂપ રત્નો હોતાં નથી. ૬

દેવ, ગુરુ અને ધર્મ પરતું તત્ત્વિક શ્રદ્ધાન તે સમ્યક્ત્વ છે. રાગ, ક્રોધ, મોહ, અજ્ઞાન રહિત પરમાત્મા અરિહંતદેવ તે દેવ છે.

પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુમિત્રી પવિત્ર આચારવાળા ગુરુઓ, તે ગુરુ છે. અને જીવાજીવદિ પદાર્થોના હેય, જ્ઞેય, ઉપાદેયરૂપ વિશુદ્ધ પરિણામ તે વીતરાગ દેવધિત ધર્મ તે ધર્મ છે.

આ પ્રમાણે વ્યવહરથી સમ્યક્ત્વ અંગિકાર કર્યા પછી, વિશુદ્ધ શ્રદ્ધાનવાળા જીવો, ગૃહસ્થધર્મને ચોગ્ય દ્વાદશ (બાર) વ્રતો ચઢણુ કરે છે. તે આ પ્રમાણે છે-

સ્થૂળ પ્રાણુતિપાતવિરમણુ. પહેલા વ્રતમાં- નિરપરાધી ત્રસ જીવોને મન, વચન, કાયાએ કરી સંકલ્પીને યાવત જીવપર્યંત મારવા નહિ અને મરાવવા પણ નહિ. આ પ્રમાણે દિવિધ, ત્રિવિધ પણ નિયમ હોવો. યા પાળવું તે ગૃહસ્થોનું પહેલું વ્રત છે. ૧

સ્થૂળ મૃત્યાવદ્વિરમણુ. કન્યા, ગાય, બૂમ, ન્યાસાપહાર (થાપણુ ઝોળવરી) અને જૂડી સાક્ષી ભરવો-આ પાંચ મોટાં જૂઠાં-અસત્ય ન બોલવાં. કન્યા અને ગાયના ચઢણુથી મનુષ્ય કે કોઈ પણ પશુના જનવરનાં સંબંધમાં અસત્ય ન બોલવવું સમજવું. લોકોમાં વિશેષ નિંદાલાયક હેવાથી આ પાંચને અસત્ય ગણવામાં આવ્યાં છે, તેથી બીજાં પણ અસત્ય જનતાં સુધી ન બોલવાં. પૂર્વની માફક દિવિધે આ વ્રતનું યાવત જીવપર્યંત યા ઇચ્છાનુસાર પાલન કરવું. ૨

સ્થૂળ અમતદાનવિરમણુ. સ્થૂળ ઝેટલે મોટી મોટી વસ્તુઓ અર્થાત્ લોકો જતે વ્યવહારમાં ચોરીરૂપ ગણે છે તે સજીવ કે નિર્જીવ વસ્તુ ને વસ્તુના માલીકે અ.પ્યા સિવાય લેવી નહિ. આમાં ખાતર પાડવું, તાળું તોડવું, ગાંઠ કાપવી, વાટ લૂંટવી વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે. ૩

સ્થૂળ મૈથુનવિરમણુ. પુરૂષોએ પરસ્ત્રીનો ત્યાગ કરવો અને સ્ત્રીઓએ પરપુરૂષનો ત્યાગ કરવો. સ્વદારા કે સ્વપતિમાં સતેષ રાખવો.

(૪૨૮)

તિથિ આદિ પર્વદિવસે સ્વચ્છીનો પણ સંતોષ કરવો તે પૂર્વની માફક દિવિવિધ ત્રિવિધ ઇચ્છાનુસાર ગૃહસ્થતું ચોથું વ્રત છે. ૪

સ્થૂળ પરિગ્રહવિરમણ. ધન, ધાન્ય, ક્ષેત્ર, વાસ્તુ (ગૃહ, જમીન આદિ) સોતું, રૂપું, ધરતી સામાન્ય પરચુરણ મીલકત, પણ અને દાસ દાસી તેતું ઇચ્છાનુસાર પરિમાણ રાખવું. તે ઇચ્છા પ્રમાણથી પુન્ય-સંયોગે અધિક પ્રાપ્તિ થાય તો સન્માર્ગે તેનો સદ્વ્યય કરવો તે પાંચમું વ્રત. ૫

દિગ્વિરમણ. ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઊર્ધ્વ, અધ-એમ છ દિશાઓમાં કે દશે દિશાઓમાં સંસારવ્યાપારાર્થે જવા આવવાનો ઇચ્છાનુસાર નયમ રાખવો. વર્ષા ઋતુમાં અને ત્યાં સુધી વ્યાપારાદિ પ્રસંગે બહાર ન જવું. વિગેરે આશ્રવના નિરોધ માટે આ દિગ્વિરમણ વ્રત અંગીકાર કરવું. ૬

ભોગોપભોગવિરમણ. એક વાર ઉપભોગમાં આવે તે ભોગ, ભોજન, પુષ્પાદિ વારંવાર ઉપભોગમાં આવે તે ઉપભોગ શય્યા, વસ્ત્ર, ભૂષણ, સ્ત્રી આદિ, તે બન્નેતું ઇચ્છાનુસાર પરિમાણ કરવું.

ભોજનમાં બાવીશ અલક્ષ્ય અનંતકાય કે જેની અંદર મધ, માખણ, દારૂ, માંસ, ત્રસજંતુ મિશ્રિતરસ, જમીનકંદ, અનંતકાય, ઓળ અથાણાં અને રાત્રિભોજન આદિનો સમાવેશ થાય છે તેનો ત્યાગ કરવો.

કર્મ આશ્રીને ભોગોપભોગ વ્રતમાં, ઇગાળા કરાવવા પ્રમુખ પન્નર કર્મદાનનો ત્યાગ કરવો તેમજ કોટવાળ, ફોજદાર, કસારખાના વિગેરેતું ઉપરીપણું ઇત્યાદિ કૂર પરિણામના કારણસૂત અધિકારોનો ત્યાગ કરવારૂપ સાતમું વ્રત પાળવું. ૭

અનર્થદંડવિરમણ. અપધ્યાન ૧, પ્રમાદાચરિત ૨, પાપોપદેશ ૩ અને હિંસાનાં ઉપકરણો મંત્રા આપવાં ૪ અનર્થદંડ ચાર પ્રકારે કહેવાય છે.

આત્મ રોદ્રધ્યાનાત્વ દાગરવા. જેમકે હું સર્વનો માલીક થાઉં.

(૪૨૯)

મારા શત્રુઓનો સંહાર થાઓ વિગેરે તે અપધ્યાન અનર્થદંડ. ૧

ઝીઝોની શુભાશુભ વિષયવાળી કથા. દેશ સંબંધી કથા. ભોજનના ભલા ખૂરા સંબંધી વાતો અને રાજ્ય સંબંધી કે રાજ્ય સંબંધી વિનાયજનની વાતો કરવી, જળમાં ક્રીડા કરવી, ધી તેજ આદિ રસવાળા પદાર્થોનાં ભાજનો ખુલ્લાં મૂકવાં-જનાવરોનાં યુદ્ધ દેખવાં કે આપસમાં લડાવવાં વિગેરે પ્રમાદચરણ અનર્થદંડ કહેવાય છે. ૨

દાક્ષિણ્યતા ન પહોંચે તેવા ખીનજરૂરી સ્થળે ક્ષેત્ર ખેડો, બળદોને દમન કરો, અમુક વૃક્ષાદિ કાપી નાખો, અમુકને ફાંસી આપો વિગેરે પાપનો ઉપદેશ આપવો તે પાપોપદેશ અનર્થદંડ. ૩

સગાં, બહાલા કૃતુંખીઓ કે. પાડોશીઓ જ્યાં પોતાને દાક્ષિણ્યતા પહોંચે છે, જેની પાસેથી લેવડદેવડ કરવી પડે છે તેવા દાક્ષિણ્યતાના સ્થાનને મૂકી શસ્ત્ર, અગ્નિ, યંત્ર, મુશળ. વગેરે જેનાથી જીવોની હિંસા થવાનો સંભવ છે તેવાં ઉપકરણો માગ્યાં આપવાં તે હિંસા-પ્રદાન અનર્થદંડ છે. (દાક્ષિણ્યતાવાળા સ્થાને તે તે વસ્તુ આપ્યા સિવાય ગૃહસ્થોનો વ્યવહાર ચાલવો મુશ્કેલીવાળો થઈ પડે છે, માટે દાક્ષિણ્યતા વિના એમ કહેવામાં આવ્યું છે.) ૪ આ ચારે પ્રકારના અનર્થદંડોનો ત્યાગ કરવો તે આદર્શ વ્રત છે. ૮.

સામાયિક. જેમાં સમભાવનો-આત્મવિશુદ્ધિનો લાભ થાય તેને સામાયિક કહે છે. સાવધ-સપાપ મન, વચન, કાયાના વ્યાપારનો-ક્રિયાનો ત્યાગ કરી, તે ત્રણે યોગને નિર્વંધ આત્મચિંતન આદિ ધર્મ-ધ્યાનમાં યોજવા તે નિયમિત વખતનું કર્તવ્ય છે. એક દિવસમાં એકાદામાં એકાદા બે ઘડીપર્યાંત સામાયિકમાં નિરંતર વખત લેવો જોઈએ. ૯

દિશાવકાશિક-એક દિવસ માટે અથવા એકાદ પહોર માટે પૂર્વે અંગીકાર કરેલ દિશાના નિયમનો સંક્ષેપ કરવો તે દિશાવકાશિક વ્રત કહેવાય છે. આ વ્રતમાં ઉપલક્ષણથી ખીજાં ભોગોપભોગાદિ વ્રતોનો

(૪૩૦)

સંક્ષેપ કરાય છે. ચૌદ નિયમ ધારવાનો સમાવેશ પણ આ વ્રતમાં થાય છે. ૧૦

પૌષધ વ્રત. જે ક્રિયા કે આચરણથી આત્માના ગુણનું પોષણ થાય તે પૌષધ કહેવાય છે. આ પૌષધ આહારનો ત્યાગ, શરીરની શુદ્ધિનો ત્યાગ, અપ્રહયર્યનો (મૃત્યુનો) ત્યાગ અને સંસારી વ્ય.પારાદિ ક્રિયાનો ત્યાગ એમ ચાર પ્રકારે થાય છે. આહારનો ત્યાગ દેશથી કે સર્વથી બે પ્રકારે બની શકે છે. આ પૌષધનો વખત ચાર પહોર, આઠ પહોર કે તેથી પણ વધારે વખત ઇચ્છાનુસાર રખાય છે. પ્રાચે પર્વને દિવસે વિશેષ કરવા યોગ્ય છે.

અતિથિસંવિભાગ-પૌષધને પારણે મુનિઓને દાન આપી પછી પારણું કરવું તે અતિથિસંવિભાગવ્રત કહેવાય છે. ઉપલક્ષણથી અતિથિ, ત્યાગી મુનિઓ તેને દાન આપવું તે અતિથિસંવિભાગ કહેવાય છે. ૧૨.

ગૃહસ્થોને આ આર વ્રતો, ગૃહસ્થાશ્રમમાં લેવા અને પાળવા યોગ્ય છે. આ આર કે તેમાંથી એકાદ વ્રત, પોતાની શક્ત્યનુસાર લેનાર અને પાલન કરનારને દેશવિરતિવાન કહેવાય છે.

કર્મના ક્ષયોપશમથી યોગ્યતાને-લાયકતાને પ્રાપ્ત થયેલા જીવો આ વ્રતો સાંભળે છે, સદ્દે છે, લે છે અને નિરતિચારપણે પાલન કરે છે. તે મનુષ્યો સર્વવિરતિપ્રધાન સંયમમાર્ગ શીઘ્ર પામી શકે છે. ઉત્તમ કુળ, જાતિ, રૂપ, આરોગ્યાદિ મેળવી, ચારિત્રનું આરાધન કરવાથી સાત, આઠ ભવમાં તે જીવો મોક્ષ પણ મેળવે છે.

હે મહાનુભાવો ! જે આ વ્રત સર્વે લેવાને તમે સમર્થ ન હો તો એક એક વ્રતને પણ તમે અંગીકાર કરો જેથી તમારો માનવજન્મ સફળ થશે.

આ પ્રમાણે કેવળજ્ઞાની ભગવાનને! ઉપદેશ સાંભળી ધનદેયાદિ દશ પુત્રોએ પહેલેથી અનુક્રમે એક એક વ્રત ગ્રહણ કર્યું. અને ધનહરી નામના અગીયારમા પુત્રે છેલ્લાં બે વ્રતો લધાં. સમ્યક્ત્વ અને વ્રત

(૪૭૧)

લક્ષ્મણે તે સર્વે પુત્રો પોતાના આત્માને કૃતાર્થ માનવા લાગ્યા.

લક્ષ્મીપુંજ અને શીળવતીએ સંસારવાસથી વિરક્ત થઇ, કર્મ-ગિરિને ભેડવાને વજ્ર સમાન તે સદ્ગુરુસમીપે ચારિત્ર લીધું.

ગુરુરાજને નમસ્કાર કરી તે સર્વ પુત્રો પોતાને ધેર આવ્યા. ગુરુરાજ અન્ય સ્થળે વિહાર કરી ગયા. લક્ષ્મીપુંજ સાધુ અને શીળવતી સાધ્વી કર્મનો ક્ષય કરી નિર્વાણપદ પામ્યાં.

તે લક્ષ્મીપુંજના પુત્રોએ, પરસ્પર પ્રીતિપૂર્વક ત્રણ વર્ગનું સાધન કરતાં કેટલોએક કાળ વ્યતીત કર્યો. તે અરસામાં વૈભવઉપાર્જન કરવામાં અને પુત્રાદિસંતતિના સમાગમમાં, કેટલાએક પુત્રોએ લીધેલ વ્રતો ખંડિત કર્યાં ત્યારે કેટલાકોએ આવી વ્યવહારપ્રપંચની જાળમાં પણ લીધેલ વ્રતોનું બરાબર પાલન કર્યું. વિરતિ પાળનારા અને નહિ પાળનારાએ પોતાના કર્તવ્યના પ્રમાણમાં દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચોમાં યથાયોગ્ય, દુઃખાદિનો અનુભવ કર્યો.

સુનંદશ્રોષ્ટિ ! તે અગીયાર પુત્રો દૈવયોગે તમારી ધારણી સ્ત્રીની કુક્ષીએ અહીં ઉત્પન્ન થયા છે, પૂર્વજન્મમાં કરેલ સુકૃત અને દુષ્કૃતના કારણથી પરસ્પર થયેલ વિસદૃશપણું તે હું તમને સમજાવું છું.

તમારા વડીલ પુત્રે વ્રત લક્ષ્મણે એક જનાવર માણું હતું, તે જીવદિંસાના દોષથી યા વ્રતભંગના દોષથી તમારો પુત્ર કુરૂપ શરીરવાળો થયો છે.

ત્રીજા પુત્રે, લોભથી ધન માટે મિત્રનો દ્રોહ કર્યો હતો. તે વ્રતભંગના દોષથી તેના હાથમાં થોડું પણ દ્રવ્ય સ્થિર વાસ કરીને રહેતું નથી.

પાંચમા પુત્રે, લોભથી પાંચમા વ્રતનું ખંડન કર્યું હતું. તે વ્રતભંગના દોષથી ધન ઉપાર્જન કરવામાં તે નિરંતર આકુળવ્યાકુળ રહે છે.

સાતમા પુત્રે, જિહ્વાઇદ્રિયની લંપટતાથી ભોગોપભોગ વ્રતનો ભંગ કર્યો હતો. તે દોષથી તે તિર્યંચમાં ઉત્પન્ન થયો હતો.

(૪૩૨)

અહીં પણ તેને વારંવાર ભૂખ લાગે છે, ખાવાની પ્રબળ અશક્તિનું આ પરિણામ છે.

નવમા પુત્રે, સામાયિકવ્રત લાઇ, સામાયિકમાં મનાદિ યોગોને નિરોધ કર્યો નથી. તે વ્રત વિરાધનાનું ફળ, તેનામાં ધણી ચપલતા છે.

અગીયારમો પુત્ર, પૌષધમાં તો સાવધ-સપાપ યોગનો પરિહારી હતો, પણ આરમ્બ વ્રત પાળ્યા સિવાય તેણે ભોજન કયું હતું. તે કારણથી સૌભાગ્યવાન છતાં લાભ મેળવવાને કે સુખદાર્ઢ વસ્તુનો ઉપભોગ કરવાને તે સમર્થ નથી. ખરી વાત છે, આપ્યા સિવાય લાભની પ્રાપ્તિ ક્યાંથી હોય ?

બાકીના પુત્રોએ પોતાના લીધેલ નિયમો ખરોખર પાળ્યા હતા, અને તેથી જ તે તે પ્રકારના સુખ વૈભવના ભોક્તા થયા છે.

સત્ય વ્રત પાળનાર પુત્ર, સુગંધી શ્વાસોશ્વાસવાળો અને સર્વ રીતે સુખી છે. ચોથો પુત્ર, ચતુર્થ વ્રત પાલન કરવાથી પ્રવરરૂપ, બળ, લાવણ્ય અને સૌભાગ્યવાન થયો છે. ત્રસ, સ્થાવર જીવોનું હિતચિંતન કરતા, છઠ્ઠા વ્રતનું અખંડ પાલન કરનાર છઠ્ઠો પુત્ર, દેશાંતર જવા સિવાય ઘેર બેઠાં પણ ઘણું ધન પેદા કરે છે, તે છઠ્ઠું વ્રત પાલન કરવાનો જ પ્રભાવ છે. આઠમા વ્રતનું પાલન કરનાર આઠમો પુત્ર, નિરવધ કાર્યમાં સજ્જ થઇ, નિર્દોષ બોલતાં સર્વ લોકોને સુખકારી થયો છે. તે આઠમા વ્રતનું ફળ છે. દશમા પુત્રે દેશાવકાશિક વ્રતનું પાલન કરેલું છે તેથી તે લેશમાત્ર પણ આપદાનું ભાજન થયો નથી.

હે ક્રોધીન ! આ પ્રમાણે તમારા પુત્રના વિસદૃશ (ભિન્ન ભિન્ન) પણાનો હેતુભૂત-વ્રત સંબંધી પાલન કરવું અને ન કરવું તે વૃત્તાંત તમને સંક્ષેપમાં કહી સંભળાવ્યો છે,

પાર્શ્વનાથ ભગવાનના મુખથી પોતાનો વૃત્તાંત સાંભળી રૂપભદ્ર પ્રમુખ અગીયારે પુત્રો ઊઠાપોઠ કરતાં ભતિસ્મરણ પામ્યા. ભગવાને જેમ કહ્યું હતું તેમજ તેઓએ પોતાનો પાછલા જન્મો અનુભવ્યા,

(૪૩૩)

બાપા—દેખ્યા. ફરી તે પુત્રોએ ભગવાનને વિનંતિ કરી. કૃપાળુ દેવ !
આ દુસ્તર ભવજળનિધિથી અમારે કેવી રીતે પાર પામવો ?

જિનેશ્વરે કહ્યું, મહાતુભાવો ! સંસારસમુદ્ર તરવા માટે દેશવિ-
રતિ અને સર્વાવિરતિ એમ બે રસ્તાઓ છે. તેનો તમે યથાશક્તિ
સ્વીકાર કરો. તેની મદદથી તમે નિર્વાણપદ મેળવી શકશો.

જિનેશ્વરના વચનામૃતોથી સીંચાયેલા તે પુત્રો સંવેગ રંગથી
વાસિત થયા. માતા, પિતા પાસે ચારિત્ર ગ્રહણ કરવાનો પોતાનો
અભિપ્રાય તેઓએ જણાવ્યો.

પરમ ઉપગારી માતા પિતા ! અમને તત્ત્વનો ઓષ થયો છે.
અનંત ભવભ્રમણથી તમે થયેલા અમે આવનાયંદનરૂપ પાર્શ્વનાથ
પ્રભુના ચરણારવિંદની નિરંતર સેવા કરવાને ઇચ્છીએ છીએ. આ
ધન, ભૂવન, સ્વજન અને વિષય ઉપભોગની ઇચ્છાથી અમે નિવૃત્ત
થયા છીએ. જગત્જીવોનું ભાવદયાથી પાલન કરનાર આ મહા-
પ્રભુનું અમે શરણ લઈએ છીએ. અમારું અંતર તે તરફ પ્રેરાય છે,
તો ચિરકાળના પ્રણયને (જ્ઞેહને) મૂકી ચારિત્ર લેવા માટે અમને
આશા આપો.

શ્રાવકની અગિયાર પડિમા

દંસણ વય સામાહય પોસહ પડિમા અવંમસચિત્તે ।

આરંભ પેસિ ઉદિઠવજ્જાણ સમણમ્પૂણં ય ૧ ॥

માતા, પિતાએ કહ્યું પુત્રો ! તમારું કહેવું ખરેખર સત્ય છે.
આત્મક્રોધ કરવું તે અવશ્ય જરૂરનું છે, પણ જ્યાં સુધી અમે આ
દેહમાં રહ્યા છીએ ત્યાં સુધી તમે ગૃહસ્થજીવન અગીયાર કરો. અને
આ દેહથી અમે જ્યારે મુક્ત થઈએ ત્યારે તમને જેમ યોગ્ય લાગે
તેમ કરજો. અત્યારે અમારી પૂર્ણ વૃદ્ધાવસ્થા છે. આવી સ્થિતિમાં
અમારે ચારિત્ર લેવું અને પાળવું તે અશક્ય જેવું છે તેમ પુત્રો

(૪૩૪)

।સવાય નિરાધારપણે ઘેર રહેવું તે પણ અયોગ્ય છે, માટે પુત્રો ! અમારું કહેવું હાલ માન્ય કરી ગૃહસ્થધર્મ અંગીકાર કરો.

ઉપગારી માતા, પિતાનાં આ વચનો સાંભળી, તેમના કહેવાના આશયનું પરિણામ વિચારી પુત્રોએ તેમનું કહેવું માન્ય કર્યું. તે સર્વે પાર્શ્વપ્રભુ પાસે આવી કહેવા લાગ્યા. પ્રભુ ! દેશવિરતિથી ઉપર અને સર્વવિરતિથી નીચે, સંસારમાં રહીને કરી શકીએ તેવો કોઈ પણ રસ્તો છે ?

કૃપાળુ દેવે કહ્યું. હે મહાતુભાવો ! ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહી ગૃહસ્થો-ને કરવા લાયક અગીયાર પડિમાઓ (અભિગ્રહવિશેષ) છે. ગૃહસ્થ અવસ્થામાં તે ઉત્કૃષ્ટ વ્રતરૂપ ગણાય છે. તે આ પ્રમાણે છે-

દર્શન. ૧ વ્રત. ૨ સામાયિક. ૩ પૌષ્ઠ. ૪ કાયોત્સર્ગ. ૫ અપ્રજ્ઞત્યાગ. ૬ સચિત્ત્યાગ. ૭ આરંભત્યાગ. ૮ પ્રેષ્યત્યાગ, ૯ ઉદ્દિષ્ટત્યાગ ૧૦ શ્રમણુભૂત. ૧૧ આ અગીયાર પડિમાઓ છે.

દર્શન પ્રતિમા. રાત્રિભિયોગ આદિ છ આગાર (રાત્રિના આગ્રહથી. સમુદાય, ગણના આગ્રહથી, બળવાનના અગ્રહથી એટલે જોરબુલ્લમથી, દેવના આગ્રહથી. ગુરુ-પૂજ્ય વર્ગના આગ્રહથી અને આજીવિકા ચાકી ન શકે તેવા કારણથી નિષેધ વસ્તુ કે કાર્યનું આચરણ કરવું પડે છે તે છ આગાર કહેવાય છે.) પણ ખુદ્દા ન રખતાં, શંકાકિ શદ્યરહિત, નિરતિચારપણે એક માસપર્યંત. નિશ્ચળ-દૃઢ સમ્યક્ત્વ પાળવું તે દર્શન પ્રતિમા. ૧

વ્રત પ્રતિમા-પૂર્વોક્ત શુદ્ધ સમ્યગ્ દર્શનસહિત, નિરતિચાર-પણે ગૃહસ્થનાં બાર વ્રતો, બે માસપર્યંત પાળવાં. તે વ્રત પ્રતિમા. ૨

સામાયિક પ્રતિમા. બીજી પ્રતિમાની સર્વ ક્રિયા સહિત, નિરતિ-ચારપણે વિશેષમાં બે વખત, ત્રણ માસપર્યંત સામાયિક કરવી. તે ત્રીજી સામાયિક પ્રતિમા. ૩

પૌષ્ઠ પ્રતિમા, ત્રીજી પ્રતિમાની સર્વ ક્રિયા સહિત, વિશેષમાં

(૪૩૫)

પર્યંતિથીએ ચાર પ્રકારનો પૌષધ, ચાર મહિના પર્યંત નિરતિચરપણે કરવો તે પૌષધ પ્રતિમા. ૪

કાયોત્સર્ગ પ્રતિમા. ચોથી પ્રતિમાની સર્વક્રિયા સહિત પર્વ તિથીની રાત્રીએ ચતુષ્પથાદિ (ચાર માર્ગવાળા સ્થળે) સ્થાને કાયોત્સર્ગમાં રહી શુભ ધ્યાન કરવું. આ ક્રિયા પાંચ માસ સુધી કરવી તે પાંચમી પ્રતિમા. ૫

અપ્રહ્લત્યાગ પ્રતિમા. પાંચમી પ્રતિમાની સર્વક્રિયા સહિત, છ માસપર્યંત નિરતિચાર પવિત્ર પ્રહ્લયય પાળવું તે અપ્રહ્લત્યાગ રૂપ છઠી પ્રતિમા. ૬

સચિત્તત્યાગ. છઠી પ્રતિમાની સર્વક્રિયા સહિત, સાત માસ પર્યંત સચિત્ત (સજીવ વનસ્પતિ આદિ) વસ્તુનો ત્યાગ. તેમજ રાત્રી-ભોજનનો સર્વથા ત્યાગ કરવો તે સચિત્તત્યાગ સાતમી પ્રતિમા. ૭

આરંભત્યાગ પ્રતિમા-સાતમી પ્રતિમાની સર્વક્રિયા સહિત આઠ મહિના પર્યંત, પોતે કોઈ પણ જાતનો આરંભ ન કરવો તે આરંભત્યાગ આઠમી પ્રતિમા. ૮

પ્રેષ્યઆરંભત્યાગ, આઠમી પ્રતિમાની સર્વક્રિયા સહિત, નવ માસ પર્યંત ખીજ કોઈ પણ નોકર, ચાકરાદિ પાસે (પણ) આરંભ કરાવવો નહિ તે પ્રેષ્યઆરંભત્યાગ. નવમી પ્રતિમા. ૯

ઉદ્દિષ્ટત્યાગ. નવમી પ્રતિમાની સર્વ ક્રિયા સહિત, દશ માસ પર્યંત માથે હુરમુંડ (સર્વથા મુંડન) કરાવે અથવા શિખા (ચોટલી) ધારણ કરતાં પોતાને નિમિત્તે તૈયાર થયેલો આહારપાણી આદિ ન ગ્રહણ કરતાં (નિર્દોષ આહારાદિ ગ્રહણ કરતાં) અંગીકાર કરેલ નિયમોત્તં સમ્યક્ પાલન કરે તે ઉદ્દિષ્ટત્યાગ પ્રતિમા. ૧૦

શ્રમણભૂત. પૂર્વ નીચેજી ક્રિયા સહિત, અગીયાર માસ પર્યંત, સાધુનો વેશ રજોહરણ, પાત્ર પ્રમુખ ગ્રહણ કરી, માથે લોચ અથવા હુરમુંડ કરાવી, મમત્વ રહિત થઈ સ્વજનાદિકના ગૃહોમાંથી નિર્દોષ બિક્ષાવૃત્તિથી આહારાદિ ગ્રહણ કરી પોતાનો ભિર્વાહ કરે. ગૃહસ્થને

(૪૩૬)

ધીર ભોજન લેવા જતાં (પ્રતિમાપ્રાતપજ્ઞાય શ્રાવકાય મિશ્નં વત્તેતિ)
 “પ્રતિમા અંગીકાર કરેલ શ્રાવકને ભિક્ષા આપો.” આ પ્રમાણે કહી
 જાઓ રહે, તે ભિક્ષા આપે તે યોગ્ય ભિક્ષા લઈ પૌષ્ઠશાળામાં
 આવી ભોજન કરે .વિગેરે,

આ પ્રમાણે અંગીયાર પ્રતિમાઓ પાળવાની છે.

આ પ્રતિમા પાળવા માટેનું જે કાળજીન બતાવ્યું છે તે
 ઉત્કૃષ્ટ છે. જઘન્યથી એક એક પ્રતિમા અંતર્મુદ્ધર્ત પ્રમાણે પણ છે.
 આટલો જઘન્ય વખત મરણની તૈયારી હોય તેઓને અથવા ભિક્ષા
 લીધા અગાઉ જેનો અભિપ્રાય પ્રતિમા વહન કરવાનો છે તેને
 માટે છે.

આ પ્રમાણે ગૃહાવાસમાં પોતાના આત્માની તુલના કરી કેટલા-
 એક ચારિત્ર ગ્રહણ કરે છે અને કેટલાએક સ્વજનાદિકના મેહથી
 ફરી પાછા ગૃહસ્થાવાસમાં જઈ વસે છે. અને પોતાની શક્તિ
 અનુસાર ઉત્તમ આચાર પાળે છે. આ અનુષ્ઠાન શ્રાવકના સર્વ ધર્મ
 અનુષ્ઠાનમાં, મુગટમાં રત્ન સમાન ઉત્કૃષ્ટ છે.

ગૃહાવાસમાં જ આ અનુષ્ઠાન કરીને જેઓ દુર્ધર્ત ચારિત્ર
 અંગીકાર કરે છે તેઓ પછી દુઃસહ પરિષદો આવી પડતાં ચારિત્રથી
 કે શુભ પરિણામથી પતિત કે ચલિત થતા નથી. આવા દુર્ધર્ત કાર્યમાં
 ધીર પુરૂષો જ આનંદિત થઈ રહે છે. અને ભાગ્યવાન ધન્ય પુરૂષોજ
 આ પ્રસ્તુત કાર્યનો પાર પામી શકે છે. પરમપદની સંપત્તિ તેવા પ્રત્યજ્ઞ
 પુરૂષોના હસ્તકમળમાં જ છે. રૌદ્ર સંસારનો ઉચ્છેદ તેવા પુરૂષો જ
 કરી શકે છે. ત્રૈલોક્ય રણગણમાં તેવા વીર પુરૂષો વિજયપતાકા
 મેળવે છે કે જેઓએ આ અનુષ્ઠાન કરવાપૂર્વક શ્રમણધર્મ ગ્રહણ
 કરેલો છે.

આ પ્રમાણે પ્રભુની દેશના સાંભળી, જયધાનુ રાગ, જયાવલી
 રાણી સહિત પ્રતિભોધ પામ્યો. તેઓએ સમ્યક્ત્વપૂર્વક ગૃહસ્થ ધર્મ-
 નાં દ્વાદશ વ્રતો ગ્રહણ કર્યાં. તે સાથે એવો અભિગ્રહ લીધો કે-હું

(૪૩૭)

નિરંતર ત્રણ પ્રકારે, ત્રિકાળ, ત્રિજગતપૂજ્ય ગુરુની પૂજા કરીશ, આ પ્રમાણે નિયમો અંગીકાર કરી, તે રાજ્યે નિર્દોષપણે તે વ્રતોનું પાલન કર્યું. છેવટની સ્થિતિમાં અણસણ કરી પરમેષી મંત્રનું સ્મરણ કરતાં દેહનો ત્યાગ કરી સનતકુમાર દેવલોકમાં તે રાજ્ય દેવપણે ઉત્પન્ન થયો.

સુનંદ શ્રીષ્ઠીના અગિયારે પુત્રો, ગૃહસ્થ ધર્મ ગ્રહણ કરી ઘેર આવ્યા. જિનેશ્વર પણ અન્ય સ્થળે વિહાર કરી ગયા.

સુનંદશ્રેષ્ઠિ, શ્રાવક ધર્મનું પાલન કરી, આયુષ પૂર્ણ થતાં, ધારણી પત્ની સાથે દેવલોકમાં ગયો.

રૂપમદ્વિ અગિયારે શ્રીષ્ઠીપુત્રોએ, ગૃહવાસમાં રહી શ્રાવકની અગીયાર પડિમાઓ શરૂ કરી નિર્વિઘ્નપણે તે સર્વે પ્રતિમાઓ પૂર્ણ કરી. માતા પિતાનું દેવભૂમિમાં ગમન થવાથી પોતે પોતાની ફરજમાંથી મુક્ત થયેલા સમગ્ર સંવેગ રંગમાં નિમગ્ન થઈ, કુટુંબનો ભાર પોતાના પુત્રોને સોંપી ગુરુશ્રી પાસે ચારિત્રમાર્ગ અંગીકાર કર્યો.

ગ્રહણ, આસેવનારૂપ બે પ્રકારની શિક્ષા ગુરુશ્રી તરફથી મેળવી તેઓ સર્વે તીવ્ર તપશ્ચરણમાં આસક્ત થયા. ગુરુરાજની આજ્ઞા-પૂર્વક ઘણો વખત ચારિત્ર પાઠ્યું, મોહને ઉપશમાવ્યો. ઉપશમ સમ્યક્ત્વથી પવિત્ર ઉપશમશ્રોણિ ઉપર આરૂઢ થયા. અગીયાર અંગને ધારણ કરનારા તેઓ અગીયારમે ગુણદાણે જઈ પહોંચ્યા. આયુષ્ય સ્નાં જ પૂર્ણ થતાં આ દેહ મૂકી ઈર્ષ સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં એકાવતારીપણે અગીયારે કલ્પાતીત દેવપણે ઉત્પન્ન થયા.

તેત્રીશ સાગરેપમ પ્રમાણુ તે દેવ-આવાસમાં રહી ઘણા જ પાતળા-સ્વલ્પ કષાયવાળા તેઓ મહાવિદેહ આવાસમાં જન્મ પામી, સર્વથા વિદેહ થશે અર્થાત્ નિર્વાણ પામશે

ધર્મી ધર્મનું પ્રત્યક્ષ ફળ આ પ્રમાણે અનેક જીવો અનુભવે છે. કિન્નરીએ સાંભળેલા પ્રતિહાસ ધનપાળને કહી સંભળાવ્યો.

પ્રકરણ ૪૫ મું.

કિન્નરીની વિદાયગીરી અને આભાર.

કિન્નરીએ કહ્યું-ભાઈ ધનપાળ ! તું પણ દૃઢ સમ્યક્ત્વવાન થઈ ધર્મમાં સાવધાન થા. સ્વાધીન યાને સ્વતંત્ર માનવજન્મ પામી જેણે પ્રમળ પ્રયત્નથી ધર્મસેવન કર્યું નથી, તેણે પોતાનો જન્મ ખરેખર વિડંબનારૂપે જ પસાર કર્યો છે.

ભાઈ ! તારી માફક મને સ્વતંત્ર મનુષ્યજન્મ મળ્યો હતો પણ નિયાણાના દોષથી સ્વર્ગાપવર્ગ સુખને હારી જઈ આ કિન્નરીના પદને પામી છું. ધી ! ધી ! મારા જેવા બહુલકર્મી જીવો ચંદ્રકાંત જેવા ઉત્તમ મણીથી ચળકતા કાંકરા ખરીદે છે. જૈનધર્મ જેવા વિશાળ ધર્મને પામી મારા જેવા મૂઠ જીવો નિયાણાં કરે છે. તેઓ એક કાંકણી માટે કરોડોની કીમત યાને મીઠકત હારી જાય છે. જિનેન્દ્રધર્મમાં સંપૂર્ણ ભક્તિ એ દુઃખનો નાશ કરનારી છે. દુર્ગતા નામની એક સ્ત્રીએ કેવળ ભક્તિભાવથી દેવપણું સુપ્રાપ્ત યાને સહજ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. મારા જેવા ચંચળ ચિત્તવાળા જીવો દુર્લભ માનવ જન્મ પામીને પણ પુરુષ સુખની આશાને આધીન થઈ તે જન્મ નિરર્થક કરે છે. ત્યારે આસનસિદ્ધિ સુખ પામવાળા, પરિત્ત સંસારવાળા જીવો સર્વ ગુણ સહિત પૂર્ણ ધર્મ આરાધન કરી શકે છે.

સદ્યુદ્ધિ, વિવેક, વિનય, જિતેન્દ્રિયતા, ગંભીરતા, ઉપશાંતતા, નિશ્ચય વ્યવહારનિપુણતા, દેવ ગુરુ, શ્રુત ઉપર પૂર્ણ ભક્તિ, હિત, મિત વચન બોલનાર, ધીર અને શંકાહિ દોષ રહિત જીવો ધર્મરત્નની પ્રાપ્તિને સ્વાધીન છે.

પ્રિયા ! ઇત્યાદિ કિન્નરીનાં વચનો સાંભળી મારો મિત્ર ધર્મ-પાળ પ્રતિબોધ પામ્યો. નેમનાથ પ્રભુને નમસ્કાર કરી તેણે ધણું

(૪૩૯)

હર્ષપૂર્વક સમ્યક્ત્વ સહિત દ્વાદશવ્રતરૂપ ગૃહસ્થ ધર્મ અંગીકાર કર્યો.
(ધનપાળ પોતાની પત્નીને કહે છે.)

ધનપાળે ગૃહસ્થ ધર્મ અંગીકાર કરવાથી, તે કિત્તરીને ધણો આનંદ થયો. તેણે કહ્યું ધનપાળ ! તું તો દૃઢ સમ્યક્ત્વવાન છે. તને કાંઈ ધર્મજાગૃતિ માટે વિશેષ ભલામણ કરવાની જરૂર નથી, તથાપિ આ માનવજિન્દગી પામીને જો પ્રમાદમાં પડી તે રસ્તો ભૂલી ગયો તો પછી મારી માફક તને પશ્ચાત્તાપ કરવો પડશે, માટે ભાઈ ! તને છેવટની એ જ ભલામણ કરું છું કે તું તારું લક્ષ યાને કર્તાવ્ય કદી ન ભૂલીશ. તે પૂછેલું અને નહિં પૂછેલું સર્વ વૃત્તાંત મેં તારી આગળ કહી સંભળાવ્યું છે. હમણાં અહીંથી હું ભરૂચન્ય નગરમાં સમળી-વિહાર છે ત્યાં જઈશ, કારણ કે ગીત, વૃત્તાદિ પ્રભુભક્તિ કરવાનો મારો નિત્યનો સમય થઈ ચૂક્યો છે.

ધનપાળે કહ્યું. હું તમારો મોટો આભાર યાને ઉપકાર માતું છું, તમારા સમાગમથી આજે મને અહીં મોટો લાભ થયો છે. યાત્રાએ આવવાનો મહાન હેતુ તમારા સમાગમથી આજે વિશેષ પ્રકારે ફળી-ભૂત થયો છે. ખરેખર યાત્રાએ જવામાં આ પણ, મહાન હેતુ સમાયેલો છે કે ત્યાં તેવાં નિર્વૃત્તિના સ્થળે અનેક મહાપુરૂષોને કે સત્સમા-ગમનો સંગ થાય છે, તેમના સમાગમથી આત્મવિચારણા જાગૃત થાય છે. આત્મવિશુદ્ધિ માટેના પરસ્પર એક બીજા પાસેથી સદ્વિચારોનો લે-દે થાય છે. અને મહાપુરૂષો તરફથી તત્ત્વ સંબંધી વિશેષ જાગૃતિ સાથે મૂળમાર્ગ મળી આવે છે યાને સમ્યક્ શ્રદ્ધાનાદિની પ્રાપ્તિ થાય છે.

કેટલાએક મનુષ્યો યાત્રાનો મૂળ હેતુ ભૂલી જાય છે. પાંચ દશ મિત્રો મળી આવાં યાત્રાને રથાને ફરવા કે સહેલ કરવા નીકળી પડે છે. યાત્રાને જ્ઞાને મોજશોખ ઉડાવવી, સારા સારા રસ-કસવાળાં ભોજન જમવાં, જનાવરોને ત્રાસ આપતાં ગાડીઘોડા ઉપર ફરવું, ઈચ્છાનુ-સાર અમનઅમન ઉડાડવાં, ગુરૂદર્શન તો ભાગ્યેજ કરવાનાં, તીર્થસ્થાનમાં સદ્ગુરૂઓ છે કે નહિં ? તેની ભાગ્યેજ શોધ કરવી.

(૪૪૦)

કહાય તેવી ખબર હોય તો પણ ભાગ્યેજ તેવા સમાગમનો લાભ લેવાનો. - જો આ પ્રમાણે યાત્રા નિમિત્તે જમને વર્તન કરવામાં આવે તો, આવી તીર્થોની લાંબી સફર વિચારવાનું તત્વજ્ઞાની ગુરુના સમાગમ સિવાય, કે ઉત્તમ વિચારવાનું સત્સમાગમ સિવાય સફળ કેવી રીતે થાય ? તે વિચારવા જેવું છે. તેઓને તીર્થયાત્રાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ ધ્યાનમાં ન હોવાથી તેમજ તેવી યોગ્ય પ્રવૃત્તિ ન હોવાથી

તીર્થયાત્રાનો લાભ મળી શકતો નથી.

ધમખહેન ! મને આજે તમારા સમાગમથી આત્મધર્મમાં વિશેષ જાગૃતિ આવી છે. મારા મિત્રને પણ સમ્યક્ત્વપૂર્વક ગૃહસ્થ ધર્મનાં વ્રતો અંગીકાર કરવાનું તમારા નિમિત્તથી જ બન્યું છે. મહાશય ! ફરી પણ હું તમારો મહાન્ આભાર માનું છું અને પાછો અનેક વાર તમારો સમાગમ થાય એમ ઇચ્છું છું.

મારાં વચનો સાંભળી, પોતાના વ્યતીત થયેલા વખતને ઉપયોગી થયેલો સમજી, પોતાની માયાળુ દષ્ટિ અમારા તરફ ફેંકી અર્થાત્ તેની પોતાની ખુશી જાહેર કરી, તે કિન્નરી પોતાના ઇચ્છિત સ્થાને જવાને આકાશમાર્ગે ઊંચી જાડા થોડા વખતમાં અદ્રશ્ય થઇ ગઇ.

પ્રિયા ! તેમના જવા બાદ અમે બંને મિત્રોએ બહારના ભાગમાં આનંદમાં રાત્રી પસાર કરી. પ્રાતઃકાળે જાગૃત થતાં ફરી નેમનાથ પ્રભુના મંદિરમાં જઈ, દર્શન, સ્તુતિ વિગેરે કરી, અમે પહાડ પરથી નીચા ઉતર્યા, અનુક્રમે અહીં આવી પહોંચ્યા.

પ્રિયા ! તેં મને જે પ્રશ્ન કર્યો હતો કે, ' ગિરનારના પહાડ ઉપર આજે કિન્નરીઓ મુનિગણની સ્તવના કરી રહી છે' વિગેરે, તે સર્વ વૃત્તાંત આજે તારા પૂછવાથી તારી આગળ મેં વિસ્તારથી કહી સાંભળાવ્યો છે.

પોતાના પતિના મુખથી ગિરનાર સંબંધી અનુભવ અને પ્રસંગોપાત સુદર્શનાદિનો ઇતિહાસ સાંભળી ધનશ્રીએ કહ્યું. સ્વામીનાથ ! આપનો કહેલો વૃત્તાંત સાંભળી હું ધણી ખુશ થઈ છું. આપ મિત્ર સહિત ગિરનાર પર અનેક વાર યાત્રાર્થે ગયા છો, તો શું મને એક વાર

(૪૪૧)

પણુ તે તીર્થનાં દર્શન માટે નહિં લઇ જાઓ ? સામાન્ય રીતે તીર્થ-યાત્રાએ જવાના મારા વિચારો હતા જ, તેમાં પણ આપે નજરે જોયેલી ગિરનાર તીર્થ સંબંધી જે જે હકીકત મને સંભળાવી છે તે સંભળતાં વિશેષ વિશેષ પ્રકારે તે તીર્થની યાત્રા માટે મારું મન ઉત્કંઠિત થઈ રહ્યું છે, તો જરૂર આપ મને કુટુંબસહિત તે તીર્થની યાત્રા કરાવશો. મને આશા છે કે-આપ અમારી ઇચ્છાને નિરાશ નહિં જ કરો.

ધનપાણે કહ્યું. પ્રિયા ! અવશ્ય હું તમને તીર્થની યાત્રા કરાવોશ. મારો એવો વિચાર છે કે-ગિરનારજીનો સંઘ કાઢીને આપણે ત્યાં યાત્રાર્થે સંઘ સાથે જવું. સંઘ લઇ જવાનો મારો વિચાર એટલા માટે છે કે, સ્વતંત્ર અને પૈસાપાત્ર લોકો તો તીર્થયાત્રાને લાભ સ્વાભાવિક પોતાની મેળે લઇ શકશે જ. પણ જ્યાં પરાધીન સ્થિતિમાં છે, પૈસાની સ્થિતિમાં ગરીબ અવસ્થા ભોગવે છે. તેવા મનુષ્યો અન્યની મદદ સિવાય તે તીર્થની યાત્રા નહિં કરી શકે. તેઓને તીર્થયાત્રામાં મદદ આપવાથી મોટો લાભ થાય છે. તીર્થાટનમાં ગૃહસ્થાવાસના પ્રથમ ચિત્ત આરંભ સમારંભથી કે કર્તવ્યોથી મોટે ભાગે વિરામ પામવાનું હોવાથી, તપશ્ચરણ, બ્રહ્મચર્ય, ધર્મશ્રવણ, દેવપૂજન વિગેરે ધર્મક્રિયાઓ ધણી શાંતિથી અને સહેલાઈથી મનુષ્યો કરી શકે છે. તીર્થમાં નિર્વાણ પામેલા મહાપુરુષોનાં જીવનચરિત્રોનું સ્મરણ કરે છે. અહીં તે મહાપ્રભુનું દીક્ષા કલ્યાણિક. અહીં કવળ કલ્યાણિક. અહીં નિર્વાણ કલ્યાણિક વિગેરે વિગેરે યાદ કરતાં, તે તે ભૂમિને સ્પર્શ કરતાં તે તે વિશુદ્ધ ભાવોનું સ્મરણ કરતાં કે તેથી આગળ વધી પરિણામની વિશુદ્ધિથી તે તે ભાવોનો સ્વસંવેદન અનુભવ કરતાં મનુષ્યો ધણી અશુભ કર્મોને નિર્જરો શકે છે. મહાપુરુષો મુનિઓ વિગેરેના સમાગમથી, તેઓની ધર્મદેશના શ્રવણ કરવાથી આત્મભાવને વિશુદ્ધ કરી શકે છે. કારણ સિવાય કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી. આ તીર્થભૂમિકાઓ મહાન પુરુષોનાં જીવનચરિત્રો યાદ કરવાનું કે તેમના

(૪૪૨)

મહાભારત પ્રયત્નનું અનુકરણ કરવાનું એક મહાન નિમિત્ત છે. એ અવસરે પરિણામની વિશુદ્ધિ કોઈ જુદા જ પ્રકારની થાય છે. આ સર્વ ફાયદાઓ તીર્થયાત્રાથી થાય છે. અને તે ફાયદાઓ સર્વ કોઈ પોતાની મેળે લઈ શકતા ન હોવાથી સંઘસમુદાયથી તેવા યોગ્ય જીવોને આ ફાયદાઓ મેળવી શકવા સંભવ છે, માટે ગિરનારજીના સંઘ સાથે આપણે તીર્થયાત્રાએ જઈશું. તે માટે તમે આનંદમાં રહો. તમારા સર્વ મનોરથો પૂર્ણ થશે. સંઘ માટે હું અત્યારથી જ સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરાવું છું. આ પ્રમાણે પોતાની પત્ની ધનશ્રીને દિલાસો આપી શાને ઉત્સાહિત કરી, ધનપાળે ગિરનારજીના સંઘની તૈયારી કરવા માંડી

પ્રકરણ ૪૬ મું,

ગિરનારજીનો સંઘ અને પૂર્ણાહુતી

ગરીબથી તવંગરખર્ચ તના સર્વ લોકોને સંઘમાં આવવા માટે નિમંત્રણ કરવામાં આવી. ગિરનારની યાત્રા અર્થે સંખ્યાબંધ મનુષ્યો તૈયાર થયા. શુભ મુહૂર્તે શ્રી સંઘ સાથે મિત્રાદિ વર્ગ સહિત ધનપાળે ગિરનાર તરફ પ્રયાણ કર્યું. રસ્તામાં સ્થાને સ્થાને આવતાં જનચૈત્યોનું તેઓ પૂજન કરતા હતા. કોઈ સ્થળે મુનિ મહાત્માનાં દર્શન થતાં તો સર્વ લોકો તેનાં દર્શન કરતાં અને ધર્મદેશના શ્રવણ કરતા હતા. ઠેકાણે ઠેકાણે સ્વામીવચ્છેદો થતા હતા. કરુણાપુદ્ધિથી દુઃખી મનુષ્યોને મદદ અપાતી હતી. મહાત્માપુરુષોની સુપાત્રપુદ્ધિથી ભકિત કરાતી હતી. દુઃખી સ્વધર્મી બંધુઓનું ઉત્સાહથી ગૌરવ કરવામાં આવતું અને બનતા પ્રયત્ને આંતર લાગણીથી તેઓનાં દુઃખ દૂર કરાતાં હતાં. સ્થળે સ્થળે ઉઠાસ્તાના યુગ્મથી યાચકોના મનોરથો પૂર્ણ થતા

(૪૪૩)

હતાં. સંધનો મોટા ભાગ એક વખત આહાર કરનાર, પગે ચાલનાર, જમીન પર સુનાર, સચિત્તનો ત્યાગ કરનાર અને તેટલા દિવસોને માટે અહ્યયર્થ પાળનાર હતો. રાત્રી અને દિવસો આનંદમાં પસાર કરતાં અને જૈન શાસનની પ્રભાવના યાને ઉન્નતિ કરતો શ્રી સંધ ગિરનાર પહાડની તળેટીમાં આવી પહોંચ્યો.

સુગંધી પુષ્પોથી વાસિત થયેલાં શીતળ જળના પ્રવાહવાળાં ઝરણોથી, મદ ઝરતા ગજેન્દ્રની માફક ગિરનારનો પહાડ શોભી રહ્યો હતો. તે પહાડના ઉપર અને આબુઆબુ જંબીર, જંબુ, આમ, અંબાડ, અંબલી, કદંબ, ખજુર દ્રાક્ષ, દાડિમ, પુળી, નાલીયેર, પુન્નાગ, નાગ, ચંપક, અશોક. અંકુલ, અકુલ, તિલક, તાલ, હિંતાલ, પ્રિયાળ, કરમાલ, માલાતિ, કેતકી, વિચિટ્રીલ, કરણી, મંદાર એલા, લવંગ, નાગકેશર, કંકોલાદિ સર્વ ઋતુઓનાં વૃક્ષોવાળા, નંદન વનની માફક રમણિક બગીચાઓ, આરામો નજરે પડતા હતા. હંસ, સારસ, કોયલાદિ સુંદર પક્ષીઓના કલરવવાળા અનેક સહસ્ર ઋવનો પથિકોને આરામ આપી રહ્યાં હતાં.

આકાશના અગ્ર ભાગ પર આવી લાગેલાં ઊંચા શિખરોવાળો રૈવતાચળ, શ્યામવર્ણવાળા અંજનગિરિ સરખો, અને આકાશને ટકાવી રાખવને જાણે એક સ્થંભ ઊભો કરેલો હોય તેઓ સુંદર દેખાવ આપતો હતો.

તળેટીના નજીકના ભાગમાં સંધનો પડાવ નાખવામાં આવ્યો. વાહનાદિ સર્વ ત્યાં જ રાખી, ઉપયોગી સામગ્રી સાથે લઈ, સંધ ગિરનારના પહાડ પર ચડવા લાગ્યો. અનુક્રમે નેમનાથ ભગવાન બાલ-અહ્યારી બાવીશમા તીર્થંકરના મુખ્ય મંદિર આગળ સર્વે આવી પહોંચ્યા. મુખ્ય મંદિર સ્વચ્છતામાં અને ઉજ્જવળતામાં ચંદ્રની શ્વેત ચાંદની સાથે સ્પર્ધા કરતું હોય તેવું ઉલ્લસિત જણાતું હતું. એક વાર પહાડની ટેકરી ઉપર, તેમાં વળી ઊંચા શિખરોવાળું હોવાથી તે મુખ્ય મંદિર કૈલાસ પર્વતના એક ભવ્ય શિખરની માફક શોભતું.

(૪૪૪)

હતું. પહાડની શ્યામતા સાથે મળેલી વનસ્પતિની હરિતતાને લઈ, મંદિરના શિખરો પર આળુઆળુ નાની નાની અને વચમાં મોટા વિભાગમાં ધ્વજઓ આંધેલી હોવાથી, સંસારસમુદ્રમાં મુસાફરી કરતા અનેક સદેહ ચડાવેલા જહાજ (વહાણ)ની માફક, તે મંદિરનો રણીયામણો દેખાવ મનુષ્યોના નેત્ર તથા મનનું આકર્ષણ કરતો હતો.

જય જયના માંગલિક શબ્દો મોલતો શ્રીસંઘ મુખ્ય મંદિરમાં આગ્યો. નેમનાથ પ્રભુની મુખમુદ્રા નિહાળતાં જ અતિ ઉત્કંઠિત હૃદયવાળા શ્રીસંઘે, હાથ જોડી પોતાનાં મસ્તકો તેમના તરફ નમાવી દીધાં. થોડા વખત સુધી અનિમેષદષ્ટિએ સર્વે પ્રભુના મુખકમળ સામું જોઈ રહ્યા.

તે પ્રભુની મૂર્તિ સિદ્ધાસનને આકારે બેઠેલી હતી. નેત્રની દષ્ટિ નાસિકાના અંતરે સ્થાપન કરેલી હતી. મુખમુદ્રા શાંત રસમાં નિમગ્ન હતી. તેમના હાથ કે અંગમાં (ખોળામાં) કે પાસે, સ્ત્રી, શસ્ત્રાદિ વિકારી ચીજો કાંઈ પણ ન હતી. પલહડી (પલોડી)ના ભાગ ઉપર પદ્માસન મુદ્રામાં તેમનાં હાથો ચત્તા રહેલા હતા. સર્વ વિભાવ ઉપાધિથી રહિત, આત્માનંદમાં નિમગ્ન તે પ્રભુની શાંત મૂર્તિ જાણે લોકોને-દેખવાવળાને એમ જણાવતી હોય નહિં કે, “ જો તમારે પૂર્ણ આત્માનંદ લેવો હોય, નિરંતરને માટે જન્મ, મરણને જલંજલી આપવી હોય અને અનંત ચતુષ્થયમય આત્માનું ક્વળ સામ્રાજ્ય અનુભવવું હોય તો અહીં આવો. આ સ્થિતિ તપાસો અને તેવા થવા માટે તમે પ્રયત્ન કરો, તો જરૂર મારા જેવા આત્મસ્વરૂપ અંધ રહેશો. ”

તે બાળબ્રહ્મચારી મહાપ્રભુની શાંત મૂર્તિને, અનિનિષ દષ્ટિએ જોતો શ્રીસંઘ, થોડા વખત; એકાગ્રતામાં પ્રવેશ કરેલા નિશ્ચય ગાત્રવાળા યોગીની સ્થિતિને અનુભવતો હોય તેમ દેખાતો હતો. થોડા વખતની તેવી આનંદિત સ્થિતિ અનુભવી બક્તિરસથી સમુદ્ધસિત વદનવાળા શ્રીસંઘે તે મહાપ્રભુની ફરતી ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી. હર્ષાવેશથી

(૪૪૫)

વિકસિત રોમાંચ ધારણ કરતા અને હર્ષાશ્રુને વરસાવતા શ્રીસંધે જે પ્રભુને પંચાંગ પ્રણામ કર્યો. વારંવાર તે પ્રભુનું મુખારવિંદ જોતાં, નમસ્કાર કરતાં, એકાગ્ર ચિત્તથી તે પ્રભુના અદ્ભુત ગુણોનું ચિંતન કરવા લાગ્યા. કેટલાએક સુંદર સ્તુતિગર્ભિત કાવ્યોથી સ્તવવા લાગ્યા. પૂજન કરવાની પ્રયત્ન ઇચ્છાવાળો સંઘનો મોટો ભાગ, સ્નાન કરી, પવિત્ર થઈ, શ્વેત વસ્ત્રો પહેરી, ગજેન્દ્રકુંડમાંથી સ્વચ્છ પાણીના કળશો ભરી લાવ્યો. કેટલાએક કુંકુમ મિશ્રિત કપુરોંદિ સુગંધી પદાર્થો પૂજન, અર્ચન માટે ઘસવા લાગ્યા.

વાજિત્રોના પ્રયત્ન નાદ સાથે સ્નાત્ર મહોચ્છવ-પવણ કરવાનું કામ શરૂ થયું. નેમનાથ પ્રભુના ખિંચ ઉપર ન્હવણ કર્યા પછી, ગોશીર્ષ ચંદનાદિ સુગંધી પદાર્થોનું વિશેષન કરવામાં આવ્યું. અંગુષ્ઠ પ્રમુખ અંગે પૂજન કરવામાં આવ્યું. અને છેવટે મણી, મુક્તાકળાદિનાં આભૂષણો અને સુગંધી પુષ્પોની માળાઓ ચડાવવામાં આવી.

પ્રભુ સમગ્ર મંગલિકના ગૃહ સમાન છે એમ સૂચવવા માટે શ્વેતા શાળી(ચોખા)થી અષ્ટ મંગલિક આજેખવામાં આવ્યાં. ચાર વાંકી પાંખડીઓવાળો સાથીઓ કરવામાં આવ્યો. સાથીઆના ઉપરના ભાગ ઉપર ત્રણ ઢગલીઓ કરવામાં આવી અને તેના ઉપરના ભાગ પર સિદ્ધશિલાના જેવો આકાર કરવામાં આવ્યો. આ સાથીઓ કરતી વખતે એવી ભાવનાથી મન વાસિત કરવામાં આવતું હતું કે-હે પ્રભુ ! આ સાથીઆની ચાર વાંકી પાંખડીઓ સમાન ચાર ગતિ વક્ર યાને દુષ્પદાળી છે તેને તું દૂર કર. અને આ ત્રણ ઢગલીઓ સમાન જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર અમને તું આપ તથા છેવટે આ સિદ્ધશિલા ઉપર નિર્વાણસ્થાનમાં અમારો નિવાસ થાય તેમ તું કર. આ અમારી મનોગત ભાવનાને પ્રગટ કરવાને માટે આ બાહ્ય આકારમાં અમે આપની સમક્ષ, આ મનોગત ભાવનાનું ચિત્ર આજેખ્યું છે.

આગળ ચાલતાં તે પ્રભુની પાસે પુષ્પો અને ફળો મૂકવામાં આવ્યાં. તે વખતની મનોગત ભાવના એવી હતી કે-આ પુષ્પની

(૪૪૬)

સુગંધીની માફક અમારૂં શીયળાદિ સદ્વાચરણુ નિરંતરને માટે સુગંધિત રહો. તેમાં અતિચાર કે દોષરૂપ દુર્ગંધતા ખીલકુલ પ્રાપ્ત ન થાઓ. ફળ મૂકવાની સદ્ભાવના એવી હતી કે-હે પ્રભુ ! સર્વ કર્મના નાશરૂપ આત્મસ્વરૂપ એ જ ઉત્તમ ફળ અમને આપો.

પ્રભુના ઉત્તમ ગુણુની સુગંધને તથા આત્મજ્ઞાનના પ્રકાશને લોકોની આગળ પ્રગટ કરતા હોય તેમ તે પ્રભુની પાસે ધૂપ અને દીપક પ્રગટાવવામાં આવ્યાં. જગતના છત્ર તુલ્ય, જગતના ઢાંકણુ તુલ્ય, મોહનો પરાજય કરી વિજયધ્વજ ફરકાવનાર જગતના સ્વામી, જગત પૂજ્ય. ઇલાદિ માનસિક સદ્ભાવનાઓને સદ્ભાવરૂપે કરતાં શ્રી સંધે પ્રભુના મસ્તક પર છત્ર ચડાવ્યું. ચંદ્રવાઓ બાંધ્યાં. શિખર પર ધ્વજ આરોપણુ કરી. આમરોથી વિંઝ્યા. અને આરતિ પ્રપૂજ્ય ઉતારી છેવટે ઘનપાળાદિ શ્રીસંધ, તે પ્રભુની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા.

હે બાળબ્રહ્મચારી ! દેવાધિદેવ, અનંતજ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત આનંદ અને અનંત વીર્યવાનૂ તમને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ. મોહનિદ્રામાંથી જગતને જાગૃત કરનાર, આત્મિક માર્ગ બતાવી જમત જીવોને નિર્ભય કરનાર અને જન્મ, મરણાદિ અનંત દુઃખથી મુક્ત કરનાર તું જ છે. હે દેવ ! તેં પોતે જ જીજ્ઞાસુની માફક રાજવૈભવ અને સુશીલ રાજકુમારી રાજમતીનો ત્યાગ કરી, સંયમમાર્ગ ચઢણુ કરી યાદવ વંશને ઉજ્જવળ કર્યો છે. તેવી જ રીતે આત્મબોધ કે જ્ઞાનના પ્રકાશથી અમારા અંતરને તમે ઉજ્જવળ કરો. હે દેવ ! આ સર્વ જીવનને જીતનાર દુર્ધર કામરૂપ ગજેંદ્રના કુંભસ્થળતું વિદારણુ કરવાને તેં સિંહ સમાન આચરણુ કયું છે. તેં, તપરૂપ દાવાનળથી કર્મવન બાળી નાખ્યું છે. તેં દુરંત પાપવલ્લીઓનો ઉચ્છેદ કરી, આત્મગુણરૂપ કલ્પવૃક્ષના આરામને પોષણુ આપવામાં અમૃતની નીક સમાન આચરણુ કયું છે. પ્રચંડ કષાય નલથી સતત જીવસમૂહને શાંત કરવાને ધમ દેશનારૂપ જળધરની આ દુનિયા પર તેં અમૂલ્ય વૃષ્ટિ કરી છે. નિર્મમત્વરૂપ વજ્રથી મોહપર્વતનો તેં વિનાશ કર્યો છે. સર્વ

(૪૪૭)

આપાનુગામી વાણીવડે તેં અનેક જીવોને તત્ત્વજ્ઞાન આપ્યું છે. મનુષ્યો તો શું ? પણ તિર્થંત્રો વિગેરે પણ તારી વાણીથી બોધ પામ્યા છે. નિર્વાણ માર્ગના રસ્તામાં વાયુથી નહિ પુત્રાય તેવી દીપિકા (દીવા) સમાન તારી વાણી જ અખંડ પ્રકાશ આપી રસ્તો બતાવનારી છે. પ્રબળ મિથ્યાત્વાંધકારને દૂર કરવાને સર્વસમાન તારી વાણી જ સમર્થ છે. પ્રભુ ! ક્ષમા, નમ્રતા, સરલતા, સંતોષાદિ ગુણરૂપ રત્નોનો પું જ રત્નાકર છે. દુઃખસમૂહથી બરેલા નારકી જીવોના નિવાસવાળા નરકાવાસનાં દ્વારો બંધ કરવાને તારી વાણી જ અર્ગલા (ભોગળ) પું કામ કરે છે યા ગરજ સારે છે. સંસારસમુદ્રમાં પુડતાં પ્રાણીઓને તારા જીવનચરિત્રનું અનુકરણ જ જહાજવૃદ્ધ છે. હે કર્મ પરિણામ મહારાજનો! પરાભવ કરનાર ! બાવીશમા તીર્થાધિનાથ નેમનાથ પ્રભુ પું ચિરકાળ પર્યંત જગત્ જીવોનો તારક થા. હે મહાપ્રભુ ! સદ્ભાવનાવાળી અમારી તારા પ્રત્યે છેવટની એ જ યાચના છે કે-જ્યાં સુધી અમે નિર્વાણ પદ ન પામીએ ત્યાં સુધી દરેક બેલોમાં યાને દરેક ક્ષણોમાં તમારા આત્મિક ગુણોનું અમને અખંડ સ્મરણ રહો.

આ પ્રમાણે ધનપાળાદિએ સ્તુતિ કરી રહ્યા બાદ ભક્તિના આવેશમાં ધર્મપાળ ફરી પણ તે પ્રભુની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો.

હે દેવાધિદેવ ! પ્રણુત જનવત્સલ, મનોવાંછિતપ્રદાતા આ રૈવતાચળના પહાડ પર તારા આજે ફરીને મને દર્શન થયાં છે. તારા સુખદ દર્શનથી તપ, સંયમમાં પ્રયત્ન કરનારની માફક અતિ દુઃખદ પણ રસ્તાનો પરિકામ આજે મને સુખાવહ થયો છે. હે નાથ ! તારાં દર્શનથી મારું હૃદય હર્ષિત થાય છે, કપોલ વિકસિત થાય છે, ત્યારે નેત્રો હર્ષવિશથી રડે છે. ગળેંદ્રપદ કુંડના જળની માફક તારું દર્શન આંતરમળને દૂર કરે છે. (તે જળ તો બાહ્ય મળ દૂર કરે છે.) તૃણરૂપ તૃષાનો નાશ કરે છે અને કર્મસંતાપના તાપને અપહરણ કરે છે, અહીં આપનું દીક્ષા કલ્યાણિક થયું છે. આ રથને કેવળ જ્ઞાનકલ્યાણિક થયું છે. પેલા પ્રદેશમાં નિર્વાણ કલ્યાણિક થયું

(૪૪૮)

છે. ઇત્યાદિ વિચાર કરતાં અને તે પવિત્ર પ્રદેશોને નિહાળતાં આ
 વૈવતાચળના તે તે પ્રદેશો હૃદયને આલ્લસ ઉત્પન્ન કરી શાંતિ અપે-
 છે. હે સ્વામી ! તમારો મહિમા કરનારી અંબાજીના શિખર પર રહેલી
 અંબિકા દેવીને જોતાં મગ્નમુખમુક્તિકામિકા ભગવાનની ભક્તિ
 કરવાવાળી આ દેવી છે. એ વિચાર આવતાં તેને ધન્યવાદ આપતાં
 હૃદય ગુણાનુરાગી થઈ હર્ષ પામે છે. આપની આજ્ઞાપૂર્વક આ
 પહાડ ઉપર તપ સંયમ કરનાર શાંખ પ્રદુન્નાદિ મુનિવરોને તેમના
 ગુણોનું અનુમોદન કરવાપૂર્વક હું નમસ્કાર કરું છું. હે નાથ ! આજે
 તને નમસ્કાર કરવાથી અમારો માનવ જન્મ, જીવિત્ય, યૌવન, જ્ઞાન,
 વિજ્ઞાન અને લક્ષ્મી એ સર્વનું ફળ મને આજે જ મળી ચૂક્યું છે.
 હે દેવેન્દ્રોથી વંદિત નેમનાથ પ્રભુ ! કુકર્મવન કાપવાને તીક્ષ્ણ ધાર-
 વાળા ચક્ર તુલ્ય અમૃતના અંજન સદૃશ ફરી પશુ તારું દર્શન મને
 પ્રાપ્ત થજો. ઇત્યાદિ સ્તુતિ કરી સર્વ સંધ મંદિરની બહાર આવ્યો. એ
 અવસરે ભુવનભાનુ નામના ધર્મગુરૂ ત્યાં ધર્મપાળના દેખવામાં આવ્યા.
 તેમને નમસ્કાર કરી ધર્મદેશના સાંભળી શરીરની અસારતા અને
 આયુષ્યની ક્ષણભંગુર સ્થિતિ જાણી સંસારવાસથી વિરક્ત થયેલા
 ધર્મપાળે ત્યાં જ તે ગુરૂશ્રી પાસે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું અને પ્રતિબંધના
 બંધથી તરતજ અન્ય રથજે તે ગુરૂશ્રી સાથે વિહાર કરી ગયા. નિર્દોષ
 ચારિત્રવાળો ધર્મપાળ સૌંધર્મ દેવસોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો અને
 ત્યાંથી ચ્યવી માનવદેહ પામી નિર્વાણ પામશે.

પોતાના મિત્ર ધર્મપાળના ચારિત્ર ગ્રહણથી ધનપાળનો વૈરાગ્ય
 પશુ વૃદ્ધિ પામ્યો. ગિરનારના પહાડ પર અષ્ટાન્હિકા મહોચ્છવ આઠ
 દિવસ સુધી કરવામાં આવ્યો. વિવિધ પ્રકારની પ્રભુમકિત સત્સ-
 માગમ, આત્મવિચારણાદિ ધર્મકર્તવ્યોમાં આનંદ કરતો સંધ ત્યાં
 અષ્ટાન્હિકા મહોચ્છવ પૂર્ણ થતાં નેમનાથ પ્રભુને નમસ્કાર કરી,
 ધનપાળ સંધસંકિત વારંવાર પાછું વળીવળીને જોતો પહાડથી નીચે
 દેતર્યો.

(૪૪૯)

જોતાનું હૃદય ત્યાં જ મૂકી સ્તરીમાત્રથી ધનથી સાથે સંધ સહિત ધનપાળ ખાજો હીરણ્યપુરમાં આવી પહોંચ્યો. આ પ્રમાણે તીર્થઉત્તરિતિ યાને શાસનઉત્તરિતિ કરી, ધનપાળ ધનથી સહિત સ્વર્ગ શ્રમિમાં જઈ વસ્યો. ત્યાં ધણી કાળપર્યંત દિવ્ય વૈભવનો અનુભવ કરી (શુભકર્મ ખપાવી) માનવજન્મ પામી નિર્વાણપદ પામશે.

અહીં સુદર્શના પ્રમુખ ઉત્તમ જીવોનું ચરિત્ર પૂર્ણ થાય છે. ઉત્તમ યુજોનું, અનુભોક્ત અને અનુકરણ ચમ્ કરી) કહેવાવાળા અને સાંભળવાવાળા યાને વાંચવાવાળાના ભવભયનો ઉત્ક્રોધ થાઓ.

ચિત્રવાલ ગમ્મમાં મંડનભૂત ભુવનચંદ્ર ગુરુ થયા હતા. તેમના શિષ્ય દેવભદ્ર મુનિ હતા. તેમના ચરણના સેવક જગમ્મચંદ્રસૂરિ હતા. તેમને દેવેંદ્રસૂરિ તથા વિજય-ચંદ્રસૂરિ બે શિષ્યો હતા. આ પ્રબંધ માગધી ભાષામાં શ્રીમાન્ દેવેંદ્રસૂરિએ લખ્યો છે.

પરમથ્યાં બહુવરણા દોગચ્છહરા સુવચ્છલંકારા ।

મુનિહિવ્વ કહા ઇસા નંદન્દ વિબુહસ્મિયા સુહરં ॥૧॥

ધણી ધનવાળી—(વિવિધ પ્રકારના અર્થવાળી)—ધણી રત્નોવાળી (જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રાદિ અથવા પવિત્ર આચરણવાળા પુરુષ કે સ્ત્રી ઓના ચરિત્રોરૂપ રત્નોવાળી.) દ્રરિદ્રતાને હરણ કરવાવાળી (દુર્ગતિનું હરણ કરનારી અર્થાત્ સહગતિ આપવાવાળી) સોનાના અલંકાર વાળી (ઉત્તમ વર્ણરૂપ અલંકારવાળી અથવા ઉત્તમ વર્ણો—અક્ષરો અને વિવિધ અલંકાર ઉપમા—વાળી)ઉત્તમ નિધાનની માફક આ સુદર્શનાની કથા વિદ્વાનો—જ્ઞાનીઓના આશ્રયવડે ધણી કાળપર્યંત દુનિયામાં વિખ્યાતિ પામે.

મતિમંદતાથી આ સુદર્શનાના પ્રબંધમાં કોઈ પણ સ્થળે સિદ્ધાંત

(૪૫૦)

વિરુદ્ધ લખાયું હોય તે માટે અંતઃકરણથી ક્ષમા માંગવામાં આવે છે. સાથે વિદ્વાનોના પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે કે-તેઓએ કૃપા કરી, ભારિત્રમાં કોઈ ભૂત્ર હોય તો સુધારવી.

इति श्री तपागच्छिय श्रीमान् मुक्तिविजयगणि-शिष्य
पण्यास कमलविजय गणि-शिष्य पं. केशरविजयगणिना गुर्जर-
भाषायां सुसंस्कारितं सुदर्शनाचरित्रं उज्जानगरे एकोनविंशती
शताधिकसप्त षष्टिविक्रमवत्सरेऽश्विन्शुक्लषष्ठ्यां गुरुवासरे
समाप्तम् ॥

